

X. 203. 420

BENCSIK PÉTER

CSEHSZLOVÁKIA TÖRTÉNETE DOKUMENTUMOKBAN

NAPVILÁG KIADÓ

X 253720

Tartalom

ELŐSZÓ. KÖZÖS SORSUNK (KELET-)KÖZÉP-EURÓPÁBAN.....	11
--	----

DOKUMENTUMOK

I. AZ ÁLLAMALAPÍTÁS 1914–1920	37
1. Tomáš Garrigue Masaryk memoranduma: <i>Az önálló Csehország</i>	37
2. A clevelandi egyezmény	42
3. Edvard Beneš: <i>Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot!</i>	43
4. A Birodalmi Tanács cseh képviselőinek háború alatti nyilatkozatai	46
5. A pittsburghi egyezmény	49
6. Csehszlovákia függetlenségi nyilatkozata (washingtoni nyilatkozat)	50
7. Tomáš Garrigue Masaryk: <i>Az új Európa. A szláv álláspont</i>	52
8. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság kiáltványa	55
9. A csehszlovák állam első törvénye (ún. átvételi törvény)	57
10. A szlovák nemzet deklarációja (ún. mártoni deklaráció)	57
11. Csehszlovákia ideiglenes alkotmánya	59
12. Masaryk első elnöki szózata a nemzetgyűléshez	61
13. Rudolf Lodgman von Auen: <i>A csehországi németek joga az önrendelkezésre</i>	63
14. A Kramář-kormány programnyilatkozata a nemzetgyűlésben	67
15. Edvard Beneš meghallgatása a Tízek Tanácsa előtt	69
16. A csehszlovák határmegállapító bizottság ülései	75
17. A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés	80
18. A Csehszlovák Köztársaság alkotmánylevele	83
19. Csehszlovákia nyelvtörvénye	89
II. AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁG 1920–1938	91
1. A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt baloldalának kiáltványa	91
2. A kisantantszerződések csehszlovák vonatkozású elemei	93

3. Bohumír Šmeral referátuma a CSKP alakuló kongresszusán	96
4. A csehszlovák–lengyel politikai egyezmény	98
5. A csehszlovák–osztrák politikai egyezmény (lányi egyezmény)	99
6. Újsághír az Alois Rašín pénzügyminiszter elleni merényletről	101
7. A köztársaság védelméről szóló törvény	102
8. A francia–csehszlovák szövetségi és barátsági szerződés	104
9. Edvard Beneš a kisantant fontosságáról	106
10. Csehszlovák–német választott bíraskodási szerződés	108
11. Csehszlovák–francia garanciális megegyezés	112
12. Vojtech Tuka: „Vacuum iuris”	114
13. Klement Gottwald első parlamenti felszólalása	115
14. Jozef Tiso: A Szlovák Néppárt ideológiája	118
15. A kisantant szervezeti paktuma	121
16. Törvény a rendkívüli rendeleti kormányzásról	122
17. Törvény a pártok működésének felfüggesztéséről és felosztatásáról	124
18. A „csehszlovákizmus” szlovák képviselőinek autonómiaellenes nézetei	126
19. Csehszlovák–szovjet kölcsönös segítségnyújtási szerződés	129

III. A SZUDÉTANÉMET VÁLSÁG ÉS A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG

1938–1939	131
1. A Szudétanémet Párt karlsbadi programja (nyolcpontos követelés)	131
2. A <i>Hűek maradunk</i> című kiáltvány	132
3. A nemzetiségi státútum tervezete	134
4. Brit és francia párhuzamos diplomáciai jegyzék a csehszlovák kormányoknak	138
5. A Runciman-jelentés	140
6. A müncheni egyezmény	142
7. Jan Syrový miniszterelnök beszéde a müncheni egyezmény elfogadásáról	145
8. Edvard Beneš rádióbeszéde az elnöki posztról való lemondásáról	147
9. A szlovák nemzet nyilatkozata (ún. zsolnai egyezmény)	150
10. Az első bécsi döntés	152
11. Alkotmánytörvény Szlovákia autonómiájáról	154
12. Alkotmánytörvény Kárpátalja autonómiájáról	158
13. Rudolf Beran kormányprogramja	160
14. Felhatalmazási törvény	162
15. Hitler és Hácha megegyezése	164
16. Hitler rendelete a Cseh–Morva Protektorátusról	165
17. Német–szlovák védelmi szerződés	167

IV. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ 1939–1945	169
1. A CSKP KB állásfoglalása a szovjet–német paktumról	169
2. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság nyilatkozata	170
3. A szudétanémet szociáldemokraták deklarációja	172
4. Halifax brit külügyminiszter levele Benešhez az ideiglenes csehszlovák kormány elismeréséről	175
5. Beneš beszámolója a cseh hazai ellenállás részére	176
6. A hazai ellenállási csoportok programtervezete	178
7. A CSKP felhívása	181
8. A Szovjetunió és Csehszlovákia kormányainak megállapodása	183
9. A szlovák kormány rendelete a zsidók jogállásáról (ún. zsidókódex)	184
10. Reinhard Heydrich beszéde a cseh nemzet likvidálásáról	189
11. Feljegyzés az Anthropoid-akció előkészítéséről	191
12. Beneš feljegyzése Eden brit külügyminiszterrel való tárgyalásáról	192
13. A szlovák püspökök pásztorlevele a hívekhez a faji törvénykezésről	194
14. Szlovák alkotmánytörvény a zsidók kivándorlásáról	196
15. Újsághír a Heydrich elleni merényletről és nyomravezetőinek jutalmáról	198
16. Ludvík Svoboda alezredes levele Sztálinhoz	199
17. Beneš terve a németek és a magyarok háború utáni kitelepítéséről	200
18. Szovjet–csehszlovák barátsági, kölcsönös segélynyújtási és háború utáni együttműködési szerződés	203
19. A Szlovák Nemzeti Tanács megalakulása és programja (ún. karácsonyi egyezmény)	204
20. Ferdinand Čatloš szlovák nemzetvédelmi miniszter titkos memoranduma	206
21. Gustáv Husák memoárja a szlovák nemzeti felkelés előkészületeiről ...	208
22. A Szlovák Nemzeti Tanács nyilatkozata	209
23. Beneš véleménye a háború utáni cseh–szlovák kapcsolatok rendezéséről	210

V. A HARMADIK KÖZTÁRSASÁG 1945–1948	214
1. A kassai kormányprogram	214
2. Klement Gottwald beszéde: „A szlovák nemzet Magna Chartája”	219
3. Az első prágai megegyezés	220
4. Beneš dekrétuma a náci bűnösökről és a népbíráóságokról (ún. nagy megtorlási dekrétum)	222
5. Beneš dekrétuma a németek, magyarok, árulók és ellenségek földbirtokai elkobzásáról	226
6. Szovjet–csehszlovák szerződés Kárpát–Ukrajnáról	228
7. Beneš dekrétuma a német és magyar személyek állampolgárságáról	230
8. A magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény	232

9. A csehek és a szlovákok szabadságának helyreállítását célzó cselekmények jogszerűségéről szóló törvény	235
10. A szlovák belügyi megbízott hirdménye a reszlovakizációról	236
11. A harmadik prágai megegyezés	237
12. A Gottwald-kormány programja az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben	238
13. Feljegyzés Sztálin és a csehszlovák delegáció megbeszéléséről	242
14. Gottwald beszéde a prágai Óvárosi téren	244
15. A Nemzeti Szocialista Párt levele Benešhez minisztereinek lemondásáról	247
16. Beneš és a CSKP Elnökség tárgyalásai	248
VI. A SZTÁLINIZMUS ÉS VÁLSÁGA 1948–1967	252
1. A Csehszlovák Köztársaság alkotmánya	252
2. A CSKP és az SZDP egyesülési kiáltványa	260
3. Törvény a népi demokratikus köztársaság védelméről	261
4. Törvény a kényszmunkatáborokról	266
5. Az első ötéves terv legfontosabb célkitűzései	268
6. Gottwald előadása a CSKP IX. kongresszusán	270
7. Törvény az Egyházügyi Hivatal felállításáról	274
8. Gottwald beszéde a KB ülésén a külpolitikai helyzetről	275
9. Milada Horáková vallomása a bíróságon	277
10. Ítélet Rudolf Slánský és társai ügyében	279
11. Gottwald a politikai perekről a CSKP országos konferenciáján	283
12. Antonín Zápotocký beszéde Gottwald temetésén	285
13. Határozat a pénzreformról és a jegyrendszer eltörléséről	287
14. Jaroslav Seifert felszólalása a Csehszlovák Írók Szövetsége II. kongresszusán	289
15. Antonín Novotný beszámolója a CSKP 1956. júniusi országos konferenciáján	292
16. A CSKP 1960-as országos konferenciájának határozata Antonín Novotný beszámolójáról	295
17. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmánya	298
18. Novotný a csehszlovák politikai perekről	304
19. Jelentés a politikai perek felülvizsgálatának eredményéről	306
20. A CSKP KB tervezete a gazdasági reformról	309
21. Ludvík Vaculík felszólalása a Csehszlovák Írók Szövetsége IV. kongresszusán	312
VII. A PRÁGAI TAVASZ ÉS A MEGSZÁLLÁS 1968	316
1. Közlemény a CSKP Központi Bizottságának üléséről	316
2. A CSKP akcióprogramja	318

3. Alexander Dubček beszéde a CSKP KB 1968. május 29. – június 2-i plénumán	323
4. Ludvík Vaculík 2000 szó című felhívása	329
5. A „Varsói levél” a CSKP-nak	333
6. Csehszlovákia és az „ötök” nyilatkozata	334
7. A szovjet csapatokat „behívó levél”	336
8. A CSKP Elnökségének nyilatkozata a Varsói Szerződés csapatainak bevonulásáról	338
9. A Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolója Černík miniszterelnök letartóztatásáról	339
10. A CSKP rendkívüli kongresszusának nyilatkozata és felhívása	340
11. A moszkvai jegyzőkönyv	342
12. Közlemény a szovjet–csehszlovák tárgyalásokról	347
13. Ludvík Svoboda köztársasági elnök beszéde	349
14. Dubček rádióbeszéde	351
15. Szovjet–csehszlovák szerződés a szovjet csapatok ideiglenes állomásozásáról	352
16. Az 1968-as alkotmánytörvények	354
17. Brezsnyev beszéde a LEMP V. kongresszusán	360

VIII. A NORMALIZÁCIÓ ÉS A NEOSZTÁLINISTA RENDSZER

1969–1988	362
1. Jan Palach levele	362
2. A Forradalmi Ifjúsági Mozgalom felhívása	363
3. A <i>Tíz pont</i> című ellenzéki felhívás	364
4. Vasil Bilak beszéde a CSKP KB ülésén	368
5. Csehszlovák–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés	369
6. A CSKP KB határozata az 1968-as válságról	372
7. Gustáv Husák előadói beszéde a CSKP XIV. kongresszusán	377
8. A Csehszlovák Polgárok Szocialista Mozgalma a választásokról	381
9. Gustáv Husák Csehszlovákia külpolitikájáról	383
10. Csehszlovák–NSZK szerződés	385
11. „Tisztelt Doktor Úr!” Václav Havel levele Gustáv Husákhoz	387
12. A Charta ’77 nyilatkozata	390
13. A <i>Rudé právo</i> támadása a Charta ’77 ellen	392
14. A művészeti alkotószövetségek bizottságainak nyilatkozata („Anti-Charta”)	395
15. Václav Benda: <i>Párhuzamos polisz</i>	397
16. A Charta ’77 felhívása: Vonják ki a szovjet csapatokat Csehszlovákiából!	400
17. Václav Havel: <i>A kiszolgáltatottak hatalma</i>	401

18. Gustáv Husák felszólalása a CSKP XVI. kongresszusán	408
19. A Charta '77 prágai felhívása	411
20. Gustáv Husák beszéde a CSKP XVII. kongresszusán	413
21. A Charta '77 a prágai tavasz huszadik évfordulóján	417
22. František Tomášek bíboros levele Lubomír Štrougal miniszterelnökhöz	418
 IX. A BÁRSONYOS FORRADALOMTÓL A SZÉTVÁLÁSIG	
1989–1993	420
1. A Charta '77 <i>Néhány mondat</i> című felhívása	420
2. Miloš Jakeš CSKP-főtitkár legendás beszéde	422
3. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen Polgári Kezdeményezés programnyilatkozata	425
4. A cseh Polgári Fórum programjának alapelvei	426
5. Alkotmánytörvény a kommunista hatalmi monopólium eltörléséről ...	428
6. A CSKP új akcióprogramja	429
7. Václav Havel első újraválasztási beszéde	431
8. Szerződés a szovjet csapatok kivonásáról	434
9. A „kötőjelháború” végszavazásai a Szövetségi Gyűlésben	435
10. Marián Čalfa miniszterelnöki expozéja	440
11. Havel beszéde a Szövetségi Gyűlésben	443
12. A visegrádi nyilatkozat	447
13. Havel televízióbeszéde és felhívása az alkotmányos válság megoldására	450
14. Szlovákia önrendelkezési nyilatkozata	452
15. Szlovákia alkotmánya	453
16. Alkotmánytörvény a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszüntetéséről	456
17. Csehország alkotmánya	458
18. Törvény a kommunista rezsim jogellenességéről	460
 A KÖTETBEN SZEREPLŐ SZEMÉLYEK RÖVID ÉLETRAJZA	463
 CSEHSZLOVÁKIA LEGFONTOSABB POLITIKAI VEZETŐI (államfők, kormányfők, külügyminiszterek és a fontosabb pártok vezetői)	501
 RÖVIDÍTÉSEK	507
 NÉVMUTATÓ	509

ELŐSZÓ

Közös sorsunk (Kelet-)Közép-Európában

Csehszlovákia történetéről ez ideig nem jelent meg sem tudományos igényű monográfia, sem a nagyközönség számára íródott népszerűsítő munka. Mindez egy negyed évszázada még létező, ráadásul szomszédos ország esetén érdekes, sokatmondó jelenség. Az érdeklődők és különösen a témával foglalkozó egyetemi hallgatók számára azonban az is nehezíti az egykori állam történetének tanulmányozását, hogy a legalapvetőbb források, eredeti dokumentumok közül is csak részben találunk olyanokat, amelyek magyarul is olvashatók. Ez a szöveggyűjtemény e hiány pótlására vállalkozik, a benne olvasható körülbelül százhetven dokumentumnak¹ nagyjából a fele első alkalommal áll magyarul az olvasók rendelkezésére. A magyarul már másutt megjelent szövegek jelentős része ráadásul évtizedekkel ezelőtt látott napvilágot, és ma már alig fellelhető kiadványokban található meg.

Csehszlovákia története legfőbb forrásainak közreadása az első lépés lehet abba az irányba, hogy a magyar nyelvű olvasóközönség közelebb kerüljön a csehek és a szlovákok, valamint az ő közös történelmük megértéséhez. A jövőben ezt követnie kell egy olyan monográfiának, amely a legújabb kutatási eredmények felhasználásával foglalja össze az egykori ország történelmét. A többi (volt) szomszédos ország múlt századi története zömmel több különböző szerző munkái révén is kézbe vehető,² ezért is különös, hogy Csehszlovákia kilóg a sorból. Egyedül Szlovákia történelméről olvasható modern összegző feldolgozás, amely a csehszlovák időszak történelmét is

¹ A közölt források száma valójában ennél több: egyes rövidebb, de időben és tematikájában egymáshoz kapcsolódó dokumentumokat közös cím alatt közlök. Ilyen esetekben a tartalomban szereplő sorszámonkon túl az egyes szövegeket betűkkel is megjelölt alcímek után közlöm.

² Csak a rendszerváltás óta megjelent összefoglaló műveket említve: Erich ZÖLLNER, *Ausztria története*, Budapest, Osiris, 2000 (1998); Karl VOCELKA, *Ausztria története*, Budapest, Corvina, 2006; NÉMETH István–FIZIKER Róbert (szerk.), *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”*, Budapest, L'Harmattan–Uránia, 2011; JUHÁSZ József, *Volt egyszer Jugoszlávia. A délszláv állam története*, Budapest, Aula, 1999; Catherine DURANDIN, *A román nép története*, Budapest, Maecenas, 1998; BALOGH László, *Románia története*, Budapest, Aula, 2001; Neagu DJUVARA, *A románok rövid története*, Kolozsvár, Koinónia, 2010; Mihail HELLER–Alekszandr NYEKRIC, *A Szovjetunió története*, Budapest, Osiris, 2000 (1996); FONT Márta–KRAUSZ Tamás–NIEDERHAUSER Emil–SZVÁK Gyula, *Oroszország története*, Budapest, Maecenas, 1997; FONT Márta–VARGA Beáta, *Ukrajna története*, Szeged, JATEPress, 2006; Szerhij JEKELCSIK, *Ukrajna története – Egy modern nemzet születése*, Budapest, Kairosz, 2014.

tárgyalja, ám figyelme alapvetően a szlovák területekre irányul.³ Természetesen az ország történetének egyes időszakairól van magyarul is elérhető irodalom, amely azonban részben korábbi, angolul vagy csehül megjelent munkák fordítása.⁴ Az egész ország történetét összefoglaló munka tehát csak idegen nyelven érhető el. A legfontosabbak a cseh és szlovák nyelvűek, amelyek sajnos e nyelvek ismeretének hiánya miatt a magyar olvasók számára zömmel nem érthetők.⁵ E kiadványok közül egyet adtak ki Prágában angol nyelven is.⁶ Az angolul olvasható többi összefoglalás részben népszerűsítő jellegű mű, nem részletes monográfia,⁷ vagy pedig szakmailag legalábbis kritizálható.⁸

A magyarul egyelőre hiányzó monográfiát a jelen bevezető tanulmányban terjedelmi okokból sem lehet pótolni. Ki lehet azonban emelni néhány fontos csomópontot Csehszlovákia történetéből, s ezzel együtt rámutatni a magyar és a csehszlovák történelmi fejlődés – nem mindig azonos időszakban megmutatkozó – párhuzamosságaira és eltéréseire, melyek részletes bemutatása további kutatások tárgya is lehet. A továbbiakban minden esetben utalok a kötet vonatkozó dokumentumaira, amelyek (az előttük álló bevezetővel együtt) mintegy az alábbi bevezetés kiegészítőiként is szolgálnak, így e helyütt nem térek ki számos jelenség és fogalom magyarázatára sem. Céлом viszont az, hogy az utóbbi évek legfontosabb cseh és szlovák történelmi szakirodalmát a lábjegyzetekben megadjam. Ez a rövid irodalomszemle természetesen szintén nem törekedhet historiográfiai teljességre.

³ Dušan KOVÁČ, *Szlovákia története*, Pozsony, Kalligram, 2001 (második kiadás: 2011).

⁴ Joseph ROTHCHILD, *Csehszlovákia története a két világháború között*, Szeged, JATE, 1995; Karel KAPLAN, *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*, Pozsony, Kalligram, 1993. A két világháború közötti korszak színvonalas, de rövid összefoglalását adja PALOTÁS Emil, *Kelet-Európa története a 20. század első felében*, Budapest, Osiris, 2003, 175–187., 261–295. A második világháború utáni időszak rövid összefoglalása: HORVÁTH Gyula–RÉTI Pál, *Csehszlovákia 1945–1989. Külpolitika*, 1990/2. 75–96.; számos hibával tarkítva: BALOGH László, *Csehszlovákia*. In DIÓSZEGI István–HARSÁNYI Iván–NÉMETH István (szerk.), *20. századi egyetemes történet*, Budapest, Korona, 1996, II, 320–341.

⁵ A rendszerváltás óta megjelent legjobb összefoglaló munkák: Pavel BĚLINA–Jiří POKORNÝ (eds.), *Dějiny zemí koruny české*, II, Praha–Litomyšl, Paseka, 1993 (9. kiadás, 2003); Jaroslav CUHRA–Jiří ELLINGER–Adéla GJURIČOVÁ–Vít SMETANA, *České země v evropských dějinách. IV. Od roku 1918*, Praha–Litomyšl, Paseka, 2006; Jaroslav PÁNEK–Oldřich TŮMA (eds.), *Dějiny českých zemí*, Praha, Karolinum, 2008; Jan RYCHLÍK, *Češi a Slovinci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha, Vyšehrad–Ústav pro studium totalitních režimů, 2012; Jan RYCHLÍK–Vladimír PENČEV, *Od minulosti k dnešku. Dějiny českých zemí*, Praha, Vyšehrad, 2013; Michal HABAJ–Andrej HRNKO–Ján LUKAČKA–Ivan A. PETRANSKÝ–Vladimír SEGEŠ, *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*, Bratislava, Perfekt, 2015. Egyes fontosabb rész tanulmányokra a további jegyzetekben fogok hivatkozni.

⁶ Jaroslav PÁNEK–Oldřich TŮMA et al., *A History of the Czech Lands*, Prague, Karolinum, 2009.

⁷ Maria DOWLING, *Czechoslovakia*, London, Arnold, 2002; William M. MAHONEY, *The History of the Czech Republic and Slovakia*, Santa Barbara–Denver–Oxford, Greenwood, 2011.

⁸ Mary HEIMANN, *Czechoslovakia. The State that Failed*, New Haven–London, Yale University Press, 2009. Recenzióját lásd BENCSIK Péter, *Csehszlovákia és a cseh nacionalizmus: siker vagy bukás? Aetas*, 2012/2. 201–207. További fontos rész tanulmányokra a későbbiekben még hivatkozom.

Bibó István 1946-ban írta meg *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című művét,⁹ amelyre sokan hivatkoznak, de a benne javasolt megoldások megvalósulására soha nem volt valódi esély. Bibó szenvedélymentes, elfogulatlan megközelítése szigorúan ítéli meg e kisállamokat, mégis megértően viszonyul az általa kelet-európainak nevezett térség – Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország – nyomorúságához. E régiót ma, Csehszlovákia kettéválása után leginkább visegrádi négyeknek nevezik, s lakói tiltakoznak a kelet-európai minősítés ellen; jobban szeretnek Közép-Európáról vagy legalább Kelet-Közép-Európáról beszélni. Bibó számtalan dologban tévedett, az imént idézett írásában is,¹⁰ de mondandója mégis sok tekintetben ma is aktuális. A nyelvi nacionalizmus, az el nem fogadott történelmi leckék és főleg a „trianoni komplexum” ma is nagyon erőteljes, különösen Magyarországon, amely „a maga erkölcsi számláját rossz pillanatokban és rossz módon nyújtotta be”, és ahol „a demokrácia jövőjét is érintő súlyos lélektani válsággal lehet számolni”.¹¹ A hetven évvel ezelőtti megértő hang ma sem talál túl sok követőre a magyar társadalomban. A szomszédos népek történelmének, tradícióinak és gondolkodásának ismerete és főleg megértése nagyon alacsony nívón áll. Mindez azért is sajnálatos, mert e népek történelmi sorsában tényleg olyan sok közös elem van, ami akár kölcsönös megértést is eredményezhetne. Erről a közös sorsról írt Bibó István is 1946-ban – pedig az igazi sorsközösség még csak akkor kezdődött, a kommunista diktatúrák kialakulása révén.

A Cseh Királyság és a Magyar Királyság történelme szinte a kezdetektől szorosan összefonódott egymással. Az Árpád- és a Přemysl-ház szinte egyidejű kihalása (1301, 1306) után mindkét államban trónviszályokra került sor, majd vegyes házi királyok ültek a trónra. Ezen időszak legfontosabb eseménye a visegrádi hármak királytalálkozó volt 1335-ben, amikor I. Károly (Károly Róbert) magyar király fogadta Luxemburgi János cseh és III. Kázmér lengyel királyt. Ezen eseményre emlékezve született meg ismét Visegrádon 1991-ben a három ország új együttműködési fóruma, a visegrádi hármak (majd négyek) intézményrendszere (IX. 12. sz. dokumentum). János fia, I. Károly (1346–1378) tekinthető a leghíresebb cseh királynak (IV. Károly néven német-római császár, a prágai Károly Egyetem alapítója, a Károly híd és a prágai Újváros [*Nové město*] főterének névadója). A 14. század végén már mindkét országban a Luxemburg-ház uralkodott: Károly idősebb fia cseh király lett (IV. Vencel), a másik pedig magyar (Zsigmond). 1420 után a magyar és a cseh trónon többnyire ugyanaz a személy ült – egészen 1918-ig.¹² (Ez az ötszáz évi perszonalunió általában sokkal

⁹ Bibó István, *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In Bibó István *Válogatott tanulmányai*. II, Budapest, Magvető, 1986, 185–265.

¹⁰ Például Jerzy SNOPEK, „A kisállamok nyomorúsága”. A Bibó István-i Közép-Európa. *Hitel*, 2011/11. 8–28. <http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/8-28.pdf> Letöltés ideje: 2016. február 5.; UNGVÁRY Krisztián, *Egy helyét kereső életmű. Bibó István 100 éves*. http://hvg.hu/velemenyei/20110805_bibo_ungvary Letöltés ideje: 2011. augusztus 12.

¹¹ Bibó István, *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In Bibó István *Válogatott tanulmányai*. II, Budapest, Magvető, 1986, 211–212. Kiemelés az eredetiben.

¹² 1420 után egyedül I. Ulászló volt az, aki magyar királyként nem volt cseh uralkodó is, valamint szintén Podjebrád György az egyetlen cseh koronás fő, aki soha nem volt magyar király.

kisebbséget kap, és kevésbé ismert, mint a kilencszáz évnnyi magyar–horvát unió, vagy a néhány évtizedre kiterjedő lengyel–magyar közös uralkodás.) 1420-ban szerezte meg ugyanis Zsigmond a cseh trónt is, bátyja halála után. Zsigmond mindenestre nem volt népszerű király a csehek körében Husz János 1415-ös megégetése miatt. A német–római császári címet is megszerző uralkodó halála után került először Habsburg a magyar és a cseh trónra – ekkor még ideiglenesen – Albert révén, akinek a halála után a magyar trónharcokban Jan Jiskra cseh zsoldosai is tevékenyen kivették a részüket, huszita harcmóddal. A legérdekesebb azonban talán Mátyás király története, akit volt apósával, Podjebrád György cseh királlyal (1458–1471) szemben választottak cseh (ellen)királlyá 1469-ben Olomoucban a katolikus morva rendek. György halála után a cseh rendek viszont Jagelló Ulászlót választották cseh királlyá. A két cseh király, Mátyás és Ulászló 1479-ben Olomoucban kötött békét egymással, a Cseh Királyság területét kettéosztva maguk között.¹³ Mátyás után Ulászló (II. Ulászló néven) magyar király is lett. Az ő fia, az ifjú II. Lajos Mohácsnál vesztett oda, s ettől kezdve a Habsburgok uralkodtak mindkét országban az első világháború végéig.

A Habsburg-uralom persze alapvetően különbözött. A magyar rendek ellenállását sosem sikerült teljesen megtörniük a Habsburgoknak, míg a csehekét igen. Az 1620-as fehérhegyi csata – amely egyfajta cseh Mohácsnak is tekinthető – után a cseh nemességet lényegében megsemmisítették, és helyére aulikus osztrák nemesség került. Ennek is a következménye, hogy a cseh társadalom polgárosodott, míg Magyarországon a feudális eredetű nemesség szilárdan tartotta pozícióit. A magyar és a cseh politikai elit mindenestre a nemzeti ébredés után potenciális szövetséges lett a Habsburgok elleni harcban. A közös történelmi múlt akár a magyar–lengyel barátsághoz hasonló együttműködést is eredményezhetett volna. Erre azonban nem került sor: az osztrák–magyar kiegyezés megkötése (1867) után a magyar politikai elit „elnyomottból” „uralkodóvá” vált; 1871-ben aztán a magyarok (többek között Andrássy Gyula gróf) vétóján megghiúsult az ún. cseh kiegyezés lehetősége is, ami a néhány éve működő osztrák–magyar dualizmust a csehek bevonásával lényegében dualizmussá bővítette volna. A vétó súlyos hiba volt a magyar részről. A magyar–cseh viszony e ponton kezdett megromlani,¹⁴ de a cseh nemzeti ébredés ekkor már évtizedek óta vígyázó szemét a Felvidékre, a csehvel rokon nyelvet beszélő szlovákokra vetette. A csehek tehát etnikai alapon kerestek szövetségest maguknak, miközben a magyarokhoz hasonlóan nem akartak tudomást venni arról, hogy történelmi államkeretüket már nem töltik ki teljesen. Helyzetüket nehezítette, hogy csak egyetlen számottevő „kisebbségük” volt a cseh korona országaiban,¹⁵ épp a Monarchiában döntő pozícióban

¹³ Mátyásról csehül lásd Antonín KALOUS, *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*, České Budějovice, Veduta, 2009.

¹⁴ Minderről lásd BORSODY István, Csehszlovákia és Magyarország. *Beszélő*, 2002/11. 94–100. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/csehszlovakia-es-magyarorszag> Letöltés ideje: 2016. február 8.; MÉSZÁROS Andor, *A cseh elem a magyar polgárosodásban. A cseh nemzeti mozgalom expanziója*. Doktori (PhD-) disszertáció. Kézirat. Budapest, ELTE BTK, 2007, 18–23.

¹⁵ A cseh korona országai (Země Koruny české): a szűkebb értelemben vett Csehország/Cseh Királyság (Bohemia, németül: Böhmen, csehül: Čechy/České království), Morvaország/Morva Őrgrófság

lévő német (osztrák) elemek révén. A cseh és a német politikai elit közötti viszonyt a 19. század végén súlyos feszültségek is terhelték, például a cseh kiegyezés meggátolásában jelentős szerepet játszottak az ott élő németek is. Ez a kiegyezés egyébként nem a cseh korona összes országára, hanem csak Bohémiára terjedt volna ki. Ugyanakkor nem csak harc jellemezte a cseh–német együttélést sem: 1905-ben a „morva paktum” révén arányos hatalommegosztásban sikerült megállapodniuk e tartományon belül.¹⁶

A magyarok és a szlovákok közös történelme még hosszabb. Szlovákia területe ezer éven át a Magyar Királyság részét képezte, s azon belül még olyan területi különállással sem rendelkezett, mint Erdély. Szlovákia mint földrajzi-területi egység is csak 1918-ban alakult ki. A Nagymorva Birodalmat nem számítva önálló államisággal nem rendelkező szlovákok sokáig nem is törekedtek önálló államiságra. A szlovákok részt vettek a magyar állam összes háborújában és szabadságharcában. A nemzeti ébredés a magyarnál és a csehnél később vette kezdetét, és inkább csak egy kis létszámú értelmiségi elitet érintett. Ez az elit azonban nagyon hamar nagyobb testvére, a csehek felé orientálódott.

Nem kerülhető ki, hogy a kiegyezés utáni magyar nemzetiségi politikát érintsük. Az 1868-as magyar nemzetiségi törvény a korabeli világ egyik legliberálisabb szabályozása volt. Ennek ellenére már elfogadásakor sem elégtette ki a nemzetiségek igényeit. Később mégis a törvény betartásáért harcoltak, mivel az abban szereplő jogok jórészt papíron maradtak. A 20. századi közép-európai gyakorlattal összevetve a dualizmus kori magyar kisebbségpolitika nem volt zsarnoki jellegű, nem volt olyan szélsőségesen elnyomó, mint amilyennek az első világháború alatti emigráns cseh propagandakiadványok (*I. 1., I. 3. és I. 7. sz. dokumentum*) bemutatták. Annyi megállapítható azonban, hogy a magyar politikai elit és később a közvélemény bizonyos lenézéssel viszonyult a szlovákokhoz, negatív értelemben emlegette a „tótokat”, amit a „tót nem ember” – első elnöki üzenetében Tomáš Garrigue Masaryk is főlemlegette ezt (*I. 12. sz. dokumentum*) – és számos más szólás is őriz. A magyar politika a nemzetiségek asszimilálására törekedett, és különösen az iskolarendszer és a politikai képviselet terén erősen korlátozó jellegű volt. Bár a szlovákok tették ki a lakosság 10%-át, a képviselők között arányuk már csak 1% körül mozgott.¹⁷ Ezzel szemben a Monarchia osztrák felében a cseh képviselők aránya megközelítette, 1907-től pedig garantáltan el

(Moravia, németül: Mähren, csehül: Morava/Moravské markrabství) és Szilézia/Sziléziai Hercegségek (Silesia, németül: Schlesien, csehül: Slezsko/Slezská knížectví vagy Vévodství Horní a Dolní Slezsko) összefoglaló neve, de hosszabb időn át Alsó- és Felső-Lausicz is hozzá tartozott. Mint látható, a fogalom használata magyarul még indokoltabb, mivel a szűkebb és a tágabb értelmű Csehország neve teljesen megegyezik egymással.

¹⁶ Zdeňka HLEDÍKOVÁ–Jan JANÁK–Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 263–264.

¹⁷ Bővebben lásd SZARKA László, *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzeti politika 1867–1918*, Pozsony, Kalligram, 1995.

is érte a csehek népességbeli arányát,¹⁸ sőt ők miniszteri tárcákat is kaptak az osztrák kormányban.

Bár Csehszlovákia csak 1918. október 28-án született meg (I. 8. sz. *dokumentum*), kötetünkben 1914-től, az első világháború kezdetétől szerepelnek források. A különböző cseh és szlovák emigránsok és szervezeteik ettől kezdve jelentősen fokozták aktivitásukat, amellyel már egy új állam megalapítását szerették volna elérni. Az emigránsok közül a legfontosabb csoportot az 1914–1915 folyamán emigrált Masaryk és Edvard Beneš jelentette. 1915 folyamán azonban nemcsak ők, hanem tőlük függetlenül az évek óta az USA-ban élő cseh és szlovák emigránsok is egy önálló cseh-szlovák állam megteremtése mellett álltak ki (I. 1. és 1. 2. sz. *dokumentum*). Ezzel szemben a cseh hazai politikai elit zöme még 1917-ben sem kötelezte el magát a Monarchiával való szakításra (I. 4. sz. *dokumentum*). Hosszú időn át az antanthatalmak sem támogatták a Monarchia felbomlását, bár a cári orosz tervek között ez viszonylag korán megjelent. Masaryk és Beneš kitartó propagandája sem hozott átütő sikert, így a *Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot!* című pamflet (I. 3. sz. *dokumentum*) sem. Az emigráció talán nem is lehetett volna sikeres, ha nem áll mellé a szerencse. A csehszlovák légiók felállítása volt a döntő elem, amelyet a cári vezetés következetesen elutasított, de az 1917. februári forradalom után az orosz Ideiglenes Kormány engedélyezett. A légiót először a Kerenszkij- (vagy második Bruszilov-) offenzívában vetették be. A zborovi csata az egyébként sikertelen orosz offenzíva egyetlen győztes csatája volt, ám a magyar hadtörténeti irodalomból jellegzetes módon csaknem teljesen hiányzik még az említése is. A két világháború közötti Csehszlovákiában viszont állandó kultusz tárgyát képezte. A csata évfordulója, július 2. hivatalos ünnepnap volt.¹⁹

A háború szempontjából kis jelentőségű csata természetesen nem hozott fordulatot az antant politikájában. Egész más léptékű volt viszont a csehszlovák légió egy évvel későbbi akciója, amely tényleg a véletlen eredménye volt. A csehszlovák légiók az 1918. március 3-i breszt-litovszki szovjet-orosz–német béke után nem harcolhattak tovább a keleti fronton. A nyugati frontra a központi hatalmak területén nem utazhattak át, így a transzszibériai vasúton igyekeztek Vlagyivosztok felé, hogy onnan hajóval induljanak Franciaországba. Eközben magyar hadifoglyokkal csaptak össze, és a csetepatéba a bolsevikok is beavatók. A csehszlovákok ekkor Radola Gajda vezetésével a bolsevikok ellen fordultak, ellenőrzés alá vonták a teljes vasútvonalat az Uráltól keletre, s a bolsevik hatalom egész Szibériában összeomlott. Ez a siker vette rá az antanthatalmakat, hogy sorra egymás után elismerjék Csehszlovákiát hadviselő félként, s ezzel lényegében a Monarchia felbomlását is nyilvánvalóvá tették.²⁰

¹⁸ Az 1907-es választójogi reformról és az utolsó két Reichsrat-választásról lásd Jan RYCHLÍK–Vladimír PĚNČEV, *Od minulosti k dnešku. Dějiny českých zemí*, Praha, Vyšehrad, 2013, 368–370.

¹⁹ A zborovi csatának könyvtárnyi irodalma van Csehországban és Szlovákiában. A legfontosabb ezek közül: Jan GALANDAUBER, 2. 7. 1917: *Bitva u Zborova. Česká legenda*, Praha, Havran, 2002.

²⁰ John KEEGAN, *Az első világháború*, Budapest, Európa, 2010, 781–783.; Tomáš Garrigue MASARYK, *A világforradalom 1914–1918*, Budapest, Európa, 1990, 308–322.

A Monarchia összeomlása ettől függetlenül magától is bekövetkezett. A győztesek által összehívott békekonferencia voltaképp csak a határokat húzta meg a már létező új államok, így Csehszlovákia és Magyarország számára is. A magyar olvasók számára fontos megérteni, hogy a Monarchia és a történelmi Magyarország széthullása csak magyar szemmel nézve tragédia. A szomszédos népek, így a csehek és a szlovákok számára is a „felszabadulás”, a függetlenné válás lehetőségét nyitotta meg.²¹ Természetesen nem mindegy, hogy mindez milyen körülmények között és milyen országhatárok létrejöttével történt. A magyar és a cseh közös sors itt is összekapcsolódik. Ahogy Bibó is írta, egyik ország sem volt képes szembenézni történeti területe egy részének elvesztésével. Mindkettő követelte történelmi államterületének egészét; a csehek emellett etnikai alapon a szlováklakta területeket, gazdasági, közlekedési, stratégiai okokból pedig mindezen túl további térségeket is (I. 15. és I. 16. sz. *dokumentum*). Mivel Csehszlovákia a győztes oldalon állt, Magyarország viszont a vesztesen, előbbinek csaknem az összes indokát elfogadták, még annak belső ellentmondásaira sem nagyon hívták fel a figyelmet. Sőt Csehszlovákia a békekonferencián kifejezetten üde színfoltnak számított nyugatias, demokratikus retorikájával, együttműködési hajlandóságával (például a kisebbségvédelmi szerződések terén, lásd I. 17. sz. *dokumentum*). Ezzel szemben a magyar küldöttség politikai nézeteit maradinak és ósdinak tekintették.²²

Csehszlovákia politikai berendezkedése valóban mintaszerűnek mutatkozott, nemcsak a békekonferencián, hanem később is. A demokratikus berendezkedést tükrözte az ideiglenes, majd a végleges alkotmány is (I. 11. és I. 18. sz. *dokumentumok*). Ugyanakkor pusztán az alkotmány elemzésével is kimutatható néhány vonás, amely a parlamentarizmust kezdettől fogva gyengítette. A köztársasági elnökké választott Masaryk jogkörei sokkal szélesebbek voltak, mint az a nyugati demokráciákban általában szokásos volt. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy e jogkörök mégis szűkebbek voltak, mint az eleinte „gyenge” államfői jogokkal rendelkező Horthyéi. (Az ellentmondás úgy oldható fel, hogy Horthy jogköreit általában a közép-európai uralkodókéval, köztük akár példaképével, Ferenc József császárával szokták összevetni.) A gyakorlatban viszont (legalábbis a húszas években) Horthy nem használta ki jogosítványai többségét, míg Masaryk alkotmányellenesen túl is lépte a sajátjait. Emellett a csehszlovák államfő már 1920-ban biztosította, hogy halála esetén Beneš lehessen az utóda; azért került be az alkotmányba az a kitétel, hogy az elnöki posztot harmincöt év feletti személy töltheti be. (Beneš ekkor volt harminchat éves. Eközben egyszerű szenátori poszt betöltéséhez is negyvenöt éves korhatárt állapítottak meg.)²³

²¹ Bővebben lásd Miroslav MICHELA, *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*, Békéscsaba–Budapest, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete–MTA BTK Történettudományi Intézet, 2016.

²² Margaret MACMILLAN, *Béketeremtők*, Budapest, Gabo, 2005, 289., 297., 331.

²³ BENCsik Péter, Az autoriter kormányzó és a demokratikus filozófus-elnök. Horthy Miklós és Tomáš Garrigue Masaryk államfői szerepéről. In *Sipos 65. Tanulmányok Sipos József 65. születésnapjára*, szerk. KOVÁCS Attila–ROMSICS Ignác, Szeged, JATEPress, 2013, 7–30.

Az alkotmány elfogadása lezárta az államalapítás és az 1918 és 1920 közötti nemzeti diktatúra időszakát,²⁴ amikor az államterület kialakulása és megvédése volt a legfontosabb a prágai kormány számára, a kisebbségi és más demokratikus jogok pedig háttérbe szorultak. Nemzeti szempontok domináltak az első földreformot is, amely a németeket és a magyarokat hátrányosan különböztette meg.²⁵ A nemzeti diktatúra lezárulásától számíthatjuk az első köztársaság korszakát. Csehszlovákia ekkor Közép-Európa legdemokratikusabb állama volt, ugyanakkor a valóságosnál is demokratikusabbnak tűntette fel magát külföldi propagandájában. Az alkotmányos és parlamentáris ellenőrzés alól a bürokrácia, a hadsereg és a kormány fokozatosan kivonta magát: részben a hivatalnokokormányok²⁶ révén a húszas évek elején, részben egy sor olyan törvénnyel, amely a bürokrácia szerepét erősítette.²⁷ E törvények közé tartozott a köztársaság védelméről szóló 1923-as jogszabály (II. 7. sz. dokumentum), majd 1933-ban a gazdasági válságra hivatkozva a rendkívüli (gazdasági) rendeleti kormányzásról és a pártok feloszlásáról szóló törvény (II. 16. és II. 17. sz. dokumentum). Mivel a csehszlovák pártrendszer rendkívül töredezett volt, a képviselőkre nagyon szigorú pártfegyelem vonatkozott. Aki nem szavazott együtt pártjával, megfosztották a mandátumától is. A parlament helyett egyre inkább a kormánypártok vezetőinek informális tárgyalásai hoztak döntést. Mivel ennek eredetileg öt tagja volt, *pětának* nevezték el ezt a meglehetősen antidemokratikus szervezetet. Ezt Masaryk eleinte támogatta, majd szembefordult vele. Az elnöknek szintén volt egy titkos kamarillaszervezete, a Vár (*Hrad*), amelynek minden pártban voltak informátorai, gyakorlatilag egyfajta árnyékkormányként működött. A *Hrad* és a *pětka* végigharcolta az első köztársaság húsz évét, kölcsönösen (és jogosan) egymást vádolva antidemokratizmussal.²⁸

Csehszlovákia másik gyengéje a szlovákkérdésben rejtett. Andrej Hlinka, a Szlovák Néppárt vezetője már 1919-ben elégedetlen volt a cseh uralommal, és erre a párizsi békekonferencia figyelmét is fel akarta hívni. Miután kiutasították Franciaországból, odahaza őrizetbe is vették. Később egyik alvezére, Vojtech Tuka kavart botrányt, amikor a mártoni deklaráció (I. 10. sz. dokumentum) állítólagos titkos záradékára hivatkozva kijelentette, hogy 1928-ban Szlovákia visszanyeri önrendelkezési jogát,

²⁴ A kifejezést Simon Attila használja több írásában is. Véleménye szerint ezt követte a nemzetileg elfogult demokrácia (1933-ig), majd 1938-ig az autoritativ demokrácia. Lásd SIMON Attila, *Magyarok és szlovákok a két világháború között*. <http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186789965.pdf> Letöltés ideje: 2016. február 18.

²⁵ Magyar vonatkozásairól lásd SIMON Attila, *Telepesek és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*, Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2009.

²⁶ Mai kifejezéssel élve: szakértői kormányok, vagyis olyan kabinetek, amelyek mögött nem állt parlamenti többség, tagjai zömmel párton kívüli szakértők. Többnyire ügyvivő jellegűek, ideiglenesen működnek, a korábbi kormányválságot megoldó döntések meghozataláig viszik tovább az állami ügyek intézését.

²⁷ Andrew C. JANOS, *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*, Budapest, Helikon, 2003, 117–126.

²⁸ Andrea ORZOFF, *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe 1914–1948*, Oxford, Oxford University Press, 2009, 57–69.; Antonín KLIMEK, *Boj o Hrad. (I. Hrad a pětka 1918–1926. II. Kdo po Masarykovi? 1926–1935.)* Praha, Panevropa, 1996–1998.

ha addig nem valósul meg az autonómiája (II. 12. sz. dokumentum). Fontos szerephez viszont csak azok a szlovákok juthattak, akik elleneztek ezt az autonómiát, és a „csehszlovákizmus” hívei voltak (II. 18. sz. dokumentum). A csehek mindenesetre jóindulatúnak szánt paternalizmussal kezelték a szlovákokat, akiket azonban ez mélyen felháborított. Főleg azért, mert a cseh értelmiség beáramlása miatt a fokozatosan kitermelődő helyi értelmiségi rétegek számára továbbra sem jutott elegendő számú tanári, hivatalnoki stb. állás. Ráadásul a cseh ipar konkurenciája a szlovák gazdaságot is tönkretette.²⁹

Az első köztársaság belpolitikailag mégis viszonylag stabil volt, s figyelmét is inkább a külpolitikai kérdések kötötték le. Ebben első számú szerepet játszott a külügyi tárcát minden kormányváltás ellenére tartósan (1918-tól 1935-ig) birtokló Edvard Beneš. Csehszlovákia főleg a húszas években a közép-európai térség legaktívabb diplomáciai szereplője volt, nemzetközi befolyása lényegesen felülmúlta a hasonló méretű államokét. Beneš célja a Habsburgok visszatérésének meggátolása, a Párizs környéki békerendszer által teremtett határok konszolidálása és Magyarország elszigeteltségben tartása volt. Kezdetben jelentős sikereket ért el. A kisantant létrehozása (II. 2. és II. 9. sz. dokumentum) jórészt az ő érdeme volt, s később igyekezett e paktumot tovább erősíteni (II. 15. sz. dokumentum). A Nemzetek Szövetségében is igen aktívan politizált, bár a locarnói szerződések kapcsán már kudarcok is érték (II. 10. és II. 11. sz. dokumentum). A Hitler hatalomra jutása utáni veszélyeket felismerve Beneš képes volt átorientálni külpolitikáját, s Franciaország mellett most már a Szovjetunióra is támaszkodni próbált (II. 19. sz. dokumentum).³⁰

Utólag kiderült, hogy a német fenyegetés ellen ez sem védhette meg az országot. A német kérdés Csehszlovákia megalakulása idején is élesen jelentkezett, bár ekkor még kifejezetten csak belpolitikai szempontból. A határvidék német lakossága eleinte nyugodtan várta a békekonferencia igazságos döntését, de a nemzeti diktatúra idején így is súlyos sérelmeket szenvedett el (I. 13. sz. dokumentum). A németek jóval nagyobb arányt értek el az ország lakosságán belül, mint a szlovákok, így sorsuk alakulása mindvégig súlyos belpolitikai kérdés maradt. A német pártok kezdeti passzív, Csehszlovákiát elutasító magatartása később fokozatosan oldódott, 1926-tól pedig a Német Gazdaszövetség és a Német Keresztényszociális Párt (majd 1929-től a Német Szociáldemokrata Munkáspárt) már kormányzati szerepet is vállalt. A gazdasági világválság azonban hamarosan véget vetett a kedvező folyamatoknak. A válság súlyosabban érintette a német lakosságot, amely politikailag folyamatosan radikalizálódott.³¹

²⁹ Joseph ROTHSCILD, *Csehszlovákia története a két világháború között*, Szeged, JATE, 1995, 56–59.

³⁰ Az 1918 és 1948 közötti csehszlovák külpolitikáról lásd GULYÁS László, *Edvard Beneš. Közép-Európa-koncepciók és a valóság*, Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2008. A csehszlovák külügyminisztérium és külpolitika történetének összefoglalását adja Jindřich DEJMEK, *Diplomacie Československa. I. Nástin dějin Ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*, Praha, Academia, 2012.

³¹ A két világháború közötti kisebbségi kérdésről lásd Andrej TÓTH–Lukáš NOVOTNÝ–Michal STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2012. A cseh–német viszonyról lásd Johann Wolfgang BRÜGEL, *Češi a*

A csehszlovák államot továbbra is elutasító Német Nemzeti Párt és a csehszlovákiai Német Nemzetiszocialista Munkáspárt betiltása után szerveződött meg a Szudétanémet Hazafias Front, mely az 1935-ös választások előtt párttá alakult. Vezetője a politikában addig ismeretlen tornatanár, Konrad Henlein volt, aki fokozatosan Hitler hívévé vált. A *Führer* arra buzdította, hogy teljesíthetetlen követelésekkel próbálja élezni a belpolitikai feszültséget az országban, amit 1938 tavaszán meg is tett (III. 1. sz. dokumentum). A prágai kormány – sajnos már túl későn – kísérletet tett a németek megbékítésére (III. 3. sz. dokumentum), miközben a cseh társadalom ettől függetlenül kifejezte, hogy kész vállalni a harcot is az ország megvédése érdekében (III. 2. sz. dokumentum). Sikertelenül zárult a brit kormány – egyébként kéretlen – közvetítési kísérlete is, amelytől függetlenül a Hitler megbékítésére törekvő londoni vezetés (Chamberlain és Hitler tárgyalásait követően) rávette a franciákat is egy ultimátum elküldésére Prágába (III. 4. sz. dokumentum). A hamarosan bekövetkező müncheni diktátum (III. 6. sz. dokumentum) katasztrofális hatással járt Csehszlovákia jövőjére. Nem is elsősorban a területi veszteségek, az ország további katonai védelmének megghiúsulása volt hosszú távon a legdrámaibb, hanem a Nyugatban való csalódás, és a kiábrándulás a demokratikus rendszerből, ami a cseh társadalom egészének alapvető élménye volt, amelyből a második világháború után a kommunisták profitáltak leginkább.³²

A magyar közvélemény nem is csekély kárörömmel figyelte Csehszlovákia folytatódó összeomlását, benne az első magyar revíziós sikert hozó országgyarapítással (III. 10. sz. dokumentum).³³ A mai napig kevesen érzik át, hogy ez az eseménysor épp olyan fájdalmas volt a csehek és a szlovákok számára, mint a magyaroknak Trianon. Sőt bizonyos szempontból még súlyosabb is, hiszen utána az ország teljes összeomlása, megszűnése és a cseh területek náci megszállása is bekövetkezett. Másrészt viszont a területi veszteségek csak ideiglenesek voltak, bár egyéb következményei tartósak lettek. Figyelemre méltó, hogy a korabeli csehszlovák politikai elit kezdetben kevésbé hisztérizálódott, mint az 1920-as magyar vezetés, amit jól mutat a kormányfő és az államfő néhány nappal München után elmondott beszéde is (III. 7. és III. 8. sz. dokumentum).

München után azonnal jelentkeztek a belpolitikai következmények is. Szlovákia kinyilvánította autonómiáját, amelyet hamarosan Kárpátalja autonómiájával együtt

Němci 1918–1938, Praha, Academia, 2006. A magyarok helyzetéről lásd EGRY Gábor, *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában, 1918–1944*, Budapest, Napvilág, 2015.

³² Bővebben lásd David FABER, *München 1938. A megbékítési politika válsága*, Budapest, Park, 2015. A cseh történeti irodalomból lásd Zdeněk HAZDRA et al., *Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody*, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2008; Robert KVAČEK, *Československý rok 1938*, Praha, Polart, 2011.

³³ A szlovákiai magyarok első bécsi döntés előtti és utáni helyzetéről lásd SIMON Attila, *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*, Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010; illetve SIMON Attila, *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei*, Budapest, Jaffa, 2014.

alkotmánytörvénybe is foglaltak (III. 9., III. 11. és III. 12. sz. dokumentumok). A demokrácia intézményében csalódott csehszlovák vezetés villámgyorsan autoriter intézkedéseket javasolt, majd fogadott el (III. 13. és III. 14. sz. dokumentum). A külső hatásra bekövetkezett katasztrófa épp olyan politikai torzulásokat eredményezett tehát, mint Magyarországon a történelmi állam összeomlása 1918–1920 között.³⁴ Hitler pedig – akinek szándéka eleve Csehszlovákia teljes szétzúzása volt – az immár magára hagyott ország vezetőiből kikényszerítette Szlovákia különválását és a maradék cseh–morva terület bekebelezését a Birodalomba (III. 15. és III. 16. sz. dokumentum).

A második világháború kitörése után fokozatosan megszerveződött az ún. második ellenállás,³⁵ mind külföldön (IV. 2. sz. dokumentum), mind pedig belföldön. A háború folyamán több különböző irányzat is kifejtette nézeteit a háború után újjáalakuló Csehszlovákia leendő politikai és nemzeti viszonyairól. Ezek az elgondolások nagymértékben különböztek egymástól. A szudétanémet szociáldemokraták egy szövetségi állam megteremtését és autonómiát vázoltak fel (IV. 3. sz. dokumentum), míg a Londonban élő Beneš egyre határozottabban a német (és a magyar) lakosság kitelepítését tűzte ki célul (IV. 5. és IV. 17. sz. dokumentum), miközben a szlovákoknak is vonakodott megadni az autonómiát (IV. 23. sz. dokumentum). A hazai cseh ellenállás elgondolása a két eddigi álláspont közé sorolható: a szlovák autonómiát ez is kizárta, ugyanakkor a németek kitelepítése kapcsán inkább a háborús bűnösök távozását követelte, habár értelmezése meglehetősen közel került a kollektív bűnösség kimondásához is (IV. 6. sz. dokumentum).

Beneš körül emigráns kormány is szerveződött, amelynek első célja a nemzetközi elismerés megszerzése volt, amit fokozatosan sikerült is elérnie (IV. 4. és IV. 8. sz. dokumentum). Második, jóval nehezebben kivitelezhető feladata a müncheni szerződés kezdettől való érvénytelenné nyilvánítása volt, amit főleg a brit kormány vonakodott megtenni. München annulálását több okból is el akarta érni Beneš. Úgy érezte, hogy a Nyugat elárulta Csehszlovákiát, és tartozik neki ezzel; München érvénytelensége minden, 1938. október 1-je utáni eseményt is semmissé tenne, így saját lemondását is a köztársasági elnöki posztról (III. 8. sz. dokumentum); továbbá így vélte biztosítani az 1938 előtti határok csorbítatlan visszaállítását is. A területi integritás elvét és szükségességét tehát a Trianon utáni Magyarország és a München utáni Csehszlovákia is egyformán vallotta. München kezdettől fogva való érvénytelenségének kérdése évtizedekkel a háború után, a kommunista vezetésű Csehszlovákia számára is fontos prioritás maradt, ami éveken át akadályozta az NSZK-val megkötött szerződés aláírását – erre végül csak 1973-ban került sor (VIII. 10. sz. dokumentum). Beneš elszántságát mutatja, hogy célja érdekében képes volt biztos halálba küldeni

³⁴ A második köztársaságról bővebben: JAN GEBHART–JAN KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha, Paseka, 2004.

³⁵ Első ellenállásnak az első világháború alatti függetlenségi harcot nevezi a cseh és szlovák történetírás. Harmadik ellenállás a neve az 1948 utáni antikommunista küzdelemnek.

több ezer cseh polgárt is.³⁶ Mindenesetre az Anthropoid-akció megtervezésével és kivitelezésével (IV. 11. és IV. 15. sz. dokumentum) sikerült elérnie München nyugati érvénytelenítését.

Mindeközben a Protektorátusban és Szlovákiában drámai eseményekre került sor. A zsidóság tragédiája mindkét területen bekövetkezett, Magyarországhoz hasonlóan a helyi hatóságok közreműködésével. Az egész világ legrészletesebb zsidótörvényét Szlovákiában kodifikálták (IV. 9. sz. dokumentum), a szlovákiai zsidóság deportálását pedig eufemisztikusan „kivándorlásnak” minősítették (IV. 14. sz. dokumentum). A legdöbbenetesebb azonban az, hogy a katolikus püspökök is mennyire durva érzéketlenséget tanúsítottak a zsidó honfitársaikkal szemben (IV. 13. sz. dokumentum). Hosszú távon azonban a nácik a zsidók után a csehek likvidálását is végrehajtották volna, amint azt a Protektorátus elnémetesítéséről szőtt tervei kapcsán Reinhard Heydrich kifejtette (IV. 10. sz. dokumentum). A cseh és morva területeket sújtó terror a háború alatt azonban csak egyes időszakokban erősödött fel, a Protektorátus ipari potenciálja túl fontos volt a német megszállók számára ahhoz, hogy azt veszélyeztessék. A hazai ellenállást ugyanakkor három alkalommal is felszámolták a nácik, bár az idővel új erőre kapott. A legjelentősebb eredményt mégis Szlovákiában érte el, amelyet 1944 nyaráig nem sújtott közvetlen német terror, és ahova számos cseh ellenálló is menekült. Az ellenálló erők összefogása itt is meglehetősen későn alakult ki (IV. 19. sz. dokumentum), s a fegyveres felkelés kirobantása sem a tervnek megfelelően sikerült, de a szlovák nemzeti felkelés (IV. 20. és IV. 21. sz. dokumentum) mégis nagy jelentőségű volt: megalapozta Szlovákia jogát a háború utáni Csehszlovákián belüli autonómiára, egyúttal arra is, hogy korábbi kollaboráns rendszere ellenére a győztes oldalhoz tartozhasson.³⁷

A Nyugat müncheni árulása arra is rávette Beneš, hogy tovább közeledjen a Szovjetunióhoz, és a háború utáni húszéves időszakra szóló barátsági szerződést kössön vele (IV. 18. sz. dokumentum). Bele kellett törődnie, hogy ez egyúttal a Csehszlovák Kommunista Párt befolyását is jelenti majd a háború után. Pedig 1929 óta tudhatta, hogy a Klement Gottwald által vezetett CSKP a polgári politikusok nyakának kitekerésére készül (II. 13. sz. dokumentum). (Ugyanakkor tény, hogy 1929-ig a CSKP kifejezetten mérsékelt irányvonalat vitt, és a két világháború között mindvégig legális, sőt parlamenti párt volt, amely rendszeresen megkapta a választók tizedének a bizalmát. Ennek révén bizonyos mértékig beletanult a demokratikus, parlamenti politizálás módszerébe is, ami a háború utáni politikai életben is érezte a hatását.) A szovjetekkel kötött szerződés révén azonban Beneš lett az egyetlen kelet-közép-

³⁶ Sidonia DEDINA, *Edvard Beneš, a likvidátor*, Budapest, Korona, 2004, 199–208., 366–379., 385. A dokumentumregény állításai Ján Mlynárik (Danubius) szlovák történész kutatásain alapulnak. Lásd még Arnold SUPPAN, *Hitler – Beneš – Tito. Konflikt, Krieg und Völkermord in Ostmittel- und Südoesteuropa*, Wien, Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2014. Különösen: 1225–1235.

³⁷ A felkelésről lásd Martin LACKO, *Slovenské národné povstanie 1944*, Bratislava, Slovart, 2008; Stanislav MIČEV et al., *Slovenské národné povstanie 1944*, Banská Bystrica, Múzeum SNP, 2010. Szlovákia második világháború alatti történetéről lásd Martin LACKO, *Slovenská republika 1939–1945*, Bratislava, Perfekt–Ústav pamäti národa, 2008.

európai politikus, aki 1945-ben visszatérhetett a háború előtti pozíciójába. Személye révén az első és a harmadik köztársaság között kontinuitás keletkezett, s így Csehszlovákia örökölte az első köztársaságtól demokratikus hírnevét is. Az 1945 és 1948 közötti harmadik köztársaság azonban nem volt demokratikus, és nem volt jogállam sem. Politikájának alapvonása a szláv, „csehszlovák” nemzetállam megteremtése volt, amit a német és a magyar kisebbség kollektív bűnösként való kitelepítésével kívánt elérni. Ennek során sovinszta nyilatkozatok és intézkedések egész sora született meg, merőben antidemokratikus eszközökkel.

A demokratikus vonások hiánya azonban nemcsak a megtorlás, a kollektív bűnösség, a nemzetiségekkel szembeni fellépés kapcsán mutatkozott meg, hanem a politikai intézményrendszer működésében is. Az 1938-as autoriter fordulat során elfogadott felhatalmazási törvény révén továbbra is lehetséges volt az elnöki dekrétumok kiadása, amellyel Beneš számos alkalommal élt is (V. 4., V. 5. és V. 7. sz. dokumentum). A dekrétumok nem korlátozódtak a megtorlás és az etnikai homogenizálás témakörére, hanem többek között az államosításokat is így szabályozták. Nagyon valószínű, hogy Csehszlovákiában azért halogatták egy Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívását is, hogy e dekrétumok kiadása zavartalan legyen.

Antidemokratikus vonásokban már a kassai kormányprogram (V. 1. sz. dokumentum) is bővelkedett. A kisebbségek elleni fellépésen túl betiltották az összes jobboldali pártot, ami nyugat-európai viszonylatban példa nélkül áll. A két háború között e pártokra a választók több mint fele szavazott.³⁸ Nem alakulhatott újjá a két korábbi legnépszerűbb párt, a Csehszlovák Agrárpárt és Hlinka Szlovák Néppártja sem (amelyek persze valóban a szélsőjobboldal felé tolódtak el 1938-ra), s az összes engedélyezett párt (Csehszlovákia Kommunista Pártja, Szlovákia Kommunista Pártja, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Szocialista Párt, Csehszlovák Néppárt és a szlovák Demokrata Párt) a koalíció részét képezte. Nem volt tehát ellenzék, s később sem alakult ki olyan politikai erő (szemben Magyarországgal, ahol 1946-tól volt ellenzék), amely kontroll alatt tarthatta volna a kormányt. A kommunisták befolyása kezdettől meghatározó volt: mivel a CSKP mellett az SZLKP is működött, a paritásos alapon létesült törvényhozó és végrehajtó szervekben kétszeres számban képviselték magukat más politikai erőkhez képest. Megszerezték a kulcspozíciókat, többek közt a belügyi, a földművelésügyi és a tájékoztatásügyi minisztériumot. Kezükben tartották tehát a rendőrséget és az annak részét képező állambiztonságot,³⁹ érdemüknek tudhatták be az újabb (nemzetileg még elfogultabb) földreformot is, s ráadásul a sajtót és a propagandát is ők felügyelték. Egyes – természetesen túlzó – vélemények odáig mennek, hogy a korszak csehszlovák államát „fasisztának” minősítik.⁴⁰

³⁸ Pavel BĚLINA–Jiří POKORNÝ (eds.), *Dějiny zemí koruny české II.*, Praha–Litomyšl, Paseka, 1993 (9. kiadás, 2003), 249.

³⁹ Karel KAPLAN, *Protistátní bezpečnost 1945–1948. Historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*, Praha, Plus, 2015.

⁴⁰ Petr PLACÁK, *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát*, Praha–Litomyšl, Paseka–Ústav pro studium totalitních režimů, 2015.

Végül csak 1945. október 28-án ült össze az ideiglenes törvényhozó szerv, amely minden túlkapást, sőt bűncselekményt is törvényesített, ami a háború és (ami már jóval kevésbé elfogadható) az ún. „vad kitelepítés” során történt a németekkel szemben⁴¹ (V. 9. sz. dokumentum). Egy héttel később Magyarországon már a „végleges” nemzetgyűlés megválasztása is megtörtént, míg erre Csehszlovákiában csak 1946 májusában került sor. A választások eredménye érdekes összefüggést mutat: a magyar és a szlovák eredmények rendkívül hasonlóak voltak, mindkét területen egy mérsékelt, de a politikai palettán mégis jobboldalinak minősülő párt abszolút többséget szerzett. A Kiszegpárt 57%-os eredményét a Demokrata Párt 62%-a még felül is múlta. A kommunistáknak súlyos csalódást okozott a mindössze 17%-os magyar és a 30%-os szlovák eredmény. Ezzel szemben a cseh tartományokban a CSKP 40%-os eredménnyel győzni tudott, a szlovák kommunistákkal együtt egész Csehszlovákiában is a legjelentősebb erővé vált 38%-kal.⁴² A párt elnöke, Gottwald alakíthatott kormányt, és terjeszthette be annak programját (V. 12. sz. dokumentum).

Beneš ambíciója az volt, hogy országa legyen a Kelet és a Nyugat közötti híd, amely összekapcsolja a két ellentétes társadalmi és politikai rendszert. Csehszlovákia azonban legfeljebb kompország lett, ahogy Ady fogalmazta meg (Magyarországról): „legképessebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza. Miért hazudták, hogy a komp – híd?”⁴³ A Kelet és Nyugat közötti ingázás a korszak politikai vitáinak is a középpontjában állt.⁴⁴ A „híd” keleti pillére rögtön le is szakadt: Kárpátalját a „szövetséges” Szovjetunió magához csatolta (V. 6. sz. dokumentum). Így végül Benešnek épp a szovjetek miatt nem sikerült a területi integritás politikáját teljes sikerre vinnie, noha a München után elcsatolt többi területet sikerült visszaszereznie, ráadásul a németek teljes és a magyarok részleges (V. 8. sz. dokumentum) eltávolításával. A hídszerep irreális volt már 1947-ben nyilvánvalóvá vált, amikor Csehszlovákia igénybe kívánta venni a Marshall-segélyt, Sztálin teljesen nyíltan megtiltotta ezt (V. 13. sz. dokumentum).⁴⁵

Különösen érdekes, hogy Csehszlovákia és Magyarország – bár ellenkező oldalon fejezték be a második világháborút, és a kisebbségekkel szembeni fellépés miatt éles diplomáciai konfliktus állt fenn közöttük – valójában mennyire hasonló helyzetben voltak. A szovjet befolyás alá került kelet-közép-európai államok közül egyedül ebben a két országban lehet beszélni egyáltalán a demokrácia reményéről, illetve

látszataról. Egyedül e két országban tartottak szabad választásokat. Ez volt az a térség, ahol Sztálin 1945-ben még egy lassabb átmenetet kívánt végrehajtani, és a helyi kommunisták vissza is fogták magukat (szemben például a jugoszlávokkal). A fentiek értelmében kijelenthető, hogy 1947 elejéig Magyarország némileg demokratikusabb is volt északi szomszédjánál. Szimbolikusan mindkét országban február 25-én ment végbe a fordulat: Magyarország esetében 1947-ben, míg Csehszlovákiában 1948 folyamán, a kommunisták által győzedelmes februárnak⁴⁶ nevezett eseménysorozat végén (V. 14. – V. 16. sz. dokumentum).

A kommunista hatalomátvétel után a magyar és a csehszlovák történelem még inkább párhuzamos pályán haladt tovább. Ez legkevésbé a két állam alkotmányára igaz, mivel az 1948-as májusi csehszlovák alkotmány (VI. 1. sz. dokumentum) meglehetősen sok elemet megtartott az 1920-as szövegből, ugyanakkor a szovjet 1936-os alkotmány egyes vonásait is átvette. Tehát kifejezetten vegyes típusú volt, hiszen polgári és népi demokratikus⁴⁷ elemek egyaránt jellemezték. Ezzel szemben a magyar 1949-es alkotmány a szovjet alaptörvény szinte szolgai másolata volt. Emiatt az államapparátus működésében is voltak különbségek a két ország között, elsősorban az, hogy a csehszlovák nemzetgyűlést kevésbé szorította háttérbe saját elnöksége, így a törvényerejű rendeletek száma lényegesen kisebb maradt, mint Magyarországon.⁴⁸

1949-ig kiépültek a diktatúra intézményes keretei: a CSKP magába olvasztotta a Szociáldemokrata Pártot (VI. 2. sz. dokumentum), államvédelmi, tervgazdaságról szóló és egyházügyi törvényeket fogadtak el (VI. 3., VI. 5. és VI. 7. sz. dokumentum), megkezdődött a kollektivizálás,⁴⁹ és újabb államosításokra került sor (de a fontosabb ipari üzemeket már 1945-ben államosították). Hamarosan nagyüzemi módon beindult a koncepciós perek koholása. Előbb a polgári pártok politikusaival számoltak le (VI. 9. sz. dokumentum), majd Prágában is megkezdődtek a kommunista párton belüli önfelszámoló perek (VI. 10. sz. dokumentum).⁵⁰ A két ország e tekintetben is élen járt: a Rajk-per a Tito-ellenes eljárások prototípusa lett a szovjet blokkon belül, míg a Slánský és társai elleni per az „anticionista” ügyek mintájává vált – volna, ha Sztálin

⁴⁶ Karel KAPLAN, *Pět kapitol o únoru*, Brno, Doplněk, 1997; František ČAPKA–Jitka LUNEROVÁ, 1948: *Vítězný únor. Cesta k převratu*, Praha, CPress, 2012.

⁴⁷ A népi demokrácia a marxizmus–leninizmus ideológiája szerint olyan társadalmi rendszer, amely átmenetet képvisel a polgári demokrácia és a szocializmus között. Az 1945 után szovjet érdekszférába került államok minősültek népi demokratikus országoknak, mivel a Nyugatonál politikailag már „haladóbbak”, de a Szovjetuniónál „elmaradottabbak” voltak.

⁴⁸ BENCSIK Péter, Az európai népi demokratikus és szocialista országok alkotmányainak összehasonlító vizsgálata. *Múltunk*, 2012/3. 153–203.

⁴⁹ Erről lásd MITROVITS Miklós, Csehszlovákia: egy „sikeres” kollektivizálás története. In HORVÁTH Sándor–Ö. KOVÁCS József (szerk.), *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015, 357–366.

⁵⁰ A legfontosabb politikai perekről lásd Karel KAPLAN, *Největší politický proces. M. Horáková a spol.*, Brno, Doplněk, 1995; Karel KAPLAN, *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha, Mladá fronta, 1992; magyarul: Karel BARTOŠEK, Közép- és Délkelet-Európa. In Stéphane COURTOIS et al., *A kommunizmus fekete könyve*, Budapest, Nagyvilág, 2000, 401–462.; HÓDOS György, *Tettesek és áldozatok. Koncepciós perek Magyarországon és Közép-Kelet-Európában*, Budapest, Noran, 2005, 171–197.

⁴¹ Lásd erről Johann Wolfgang BRÜGEL, *Češi a Němci 1939–1946*, Praha, Academia, 2008.

⁴² A csehszlovák választásokról lásd Jiří KOCIAN–Vít SMETANA et al., *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*, Praha, Euroslavica, 2014.

⁴³ ADY Endre, Sírás és panaszkodás. (Ismeretlen Korvin-kódex margójára.) *Figyelő*, 1905. október 15.

⁴⁴ Lásd Christiane BRENNER, *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948*, Praha, Argo, 2015; Bradley F. ADAMS, *The Struggle for the Soul of the Nation. Czech Culture and the Rise of Communism*, Lanham–Boulder–New York–Toronto–Oxford, Rowman & Littlefield, 2014.

⁴⁵ A Marshall-terv által nyújtott fellendülés helyett az ország kénytelen volt elfogadni az 1949-ben létrehozott KGST realitását. Erről lásd Karel KAPLAN, *Československo v RVHP 1949–1956*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

halála véget nem vetett volna az e típusú eljárásoknak. A CSKP demokratikusabb múltja miatt sajátos csapdahelyzetbe került. Eleinte kételkedtek a Budapestről, Moszkvából megfogalmazott vádakkal kapcsolatban, valódi bizonyítékokat kerestek. Ez Sztálin rosszallását és szovjet teljhatalmú „tanácsadók” kiküldését eredményezte. Az eljárásokban nemcsak a CSKP egy-két vezetője vett részt, hanem egy széles kör. Ennek következtében később a perek felülvizsgálata szinte lehetetlenné vált (VI. 15., VI. 18. és VI. 19. sz. dokumentum), mivel túl sok vezetőnek jól felfogott érdeke volt az igazság eltitkolása. A kommunista diktatúra tömegterrort is eredményezett: a kényszermunkatáborokban (VI. 4. sz. dokumentum) tízezrek raboskodtak. A terror ellen számos ellenálló személy és csoport indított hősi, ámber reménytelen küzdelmet.⁵¹

1953-ban azonban nemcsak Sztálin távozott az élők sorából, hanem legjobb csehszlovák tanítványa, Gottwald is (VI. 12. sz. dokumentum). Ez a „szerencsés” körülmény meg is könnyíthette volna a desztalinizáció folyamatát. Erre azonban nem került sor, hiába hirdette meg az új köztársasági elnök (Antonín Zápotocký) az „új szakasz” politikáját.⁵² Gottwald egész egyszerűen túl nagy tekintély volt, hogy rá lehessen hárítani a korábbi hibák és bűnök ódiumát. Az 1946-os választásokon győztes pártvezető, a győzedelmes február vezetője, számos lelkesítő beszéd szónoka támadhatatlan volt. Arról nem is beszélve, hogy leleplezése esetén társai és egyben utódai bűnei is kiderültek volna, így a vezetés kollektíven szabotálta az olvadást. Rosszul mérték fel a lakosság tűrőképességét is, és egy elhibázott pénzreform (VI. 13. sz. dokumentum) után Csehszlovákia-szerte lázadások törtek ki; tanácsosnak látszott tehát továbbra is az erős kéz politikáját alkalmazni. Antonín Novotný, a CSKP új első titkára e mellett tette le a voksát, s fokozatosan sikerült háttérbe szorítania Zápotockýt és új szakaszát. Mindez bizonyos tekintetben ismét hasonlít a magyar új szakasz, Rákosi és Nagy Imre küzdelmeire.⁵³

1956-ban azonban az SZKP XX. kongresszusa és Hruscsov ott elhangzó „titkos beszéde” a szovjet blokk egészét megrázkódtatta. Csehszlovákiában is olyan erjedés indult el a közéletben, mint Lengyel- és Magyarország területén. Budapesten és Prágában is az Írószövetség lett a változások lehangosabb követelőinek egyike (VI. 14. sz. dokumentum). A CSKP azonban meg tudta gátolni, hogy az események kontrollálatlanná váljanak. Novotný az 1956-os pártkonferencián lezártak minősítette a vitát

⁵¹ Az ún. harmadik ellenállásról lásd Václav VEBER–Jan BUREŠ et al., *Třetí odboj. Kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století*, Plzeň–Praha, Nakl. Aleš Čeněk–Ústav pro studium totalitních režimů–Metropolitní univerzita, 2010; Václav VEBER, *Třetí odboj. ČSR v letech 1948–1953*, Pardubice, Univerzita Pardubice, 2014.

⁵² Erről lásd MITROVITS Miklós, Együtt vagy külön utakon a szocializmushoz? A desztalinizáció első szakasza Kelet-Közép-Európában. *Századok*, 2014/1. 91–111.

⁵³ Az olvadás időszakáról lásd Karel KAPLAN, *Kronika komunistického Československa. Doba táni 1953–1956*, Brno, Doplněk, 2005.

a XX. kongresszusról (VI. 15. sz. dokumentum). 1956-ban Csehszlovákiában nem alakult ki északi és déli szomszédaiéhoz hasonló válság.⁵⁴

1960-ban Csehszlovákia a Szovjetunió után a második ország lett a világon, amely már a szocializmust építette. Az új alkotmány (VI. 17. sz. dokumentum) már nem tartalmazta 1948-as elődjének egyes polgári demokratikus sajátosságait. Egyedül az egyszemélyi államfői, azaz a köztársasági elnöki poszt megőrzése maradt meg ezekből – Novotný, aki addigra már a várbeli elnöki rezidencia lakója volt, nem akarta feladni a nagy presztízsű elődök dicsfényében való „tündöklését”. Az SZKP XXII. kongresszusa ismét megrázkódtatást okozott, a desztalinizációt ezek után már nem lehetett teljesen a szőnyeg alá seperi. A korábban elítélt „munkásmozgalmi személyek” jelentős részét rehabilitálták (VI. 19. sz. dokumentum). A harmadik öt éves terv nyilvánosan beismert kudarca után már a gazdasági reformok⁵⁵ is elodázhatalanná váltak (VI. 20. sz. dokumentum). Ezzel egy évtizednyi késéssel, de Csehszlovákiában újra megindult az olvadás. Különösen erőteljesen jelentkezett ez Szlovákiában,⁵⁶ valamint a kulturális életben, ahol főleg a filmiparban kibontakozó új hullám két Oscar-díjat is eredményezett (*Úzlet a korzón*, 1965; *Szigorúan ellenőrzött vonatok*, 1967).

Ami nem sikerült 1956-ban, az megvalósulni látszott 1968-ban. Ezúttal is az értelmiség, többek között az Írószövetség volt a reformok fő szorgalmazója (VI. 21. sz. dokumentum). A döntő különbség talán abban volt, hogy a tizenkét évvel korábbiakhoz képest most a CSKP vezető posztokat betöltő személyei is reformokra törekedtek. Novotný ellen széles egységfront alakult ki, és Alexander Dubček 1968. januári megválasztásával a párt első titkári posztjára (VII. 1. sz. dokumentum) a reformerők fontos sikert értek el. Megkezdődött az „emberarcú szocializmus” kísérlete. Bár a reformok eleinte lassan bontakoztak ki – a párt akcióprogramját (VII. 2. sz. dokumentum) is csak április elején fogadták el –, a szomszédos szocialista országok (Magyarország kivételével) kezdettől fogva igen aggódva figyelték az eseményeket. Már márciusban komoly kritikák fogalmazódtak meg részükről Drezdában. A felülről indított reformok tovább aktivizálták a már korábban is bíráló hangot megütő értelmiségieket, akik a párt tervein túlmenő követeléseket fogalmaztak meg: többen valódi többpárt-rendszert és szabad választásokat is. Ezen elgondolások Dubček számára sem voltak elfogadhatók (VII. 3. sz. dokumentum). Az ellenzék legnagyobb hatású felhívása, a 2000 szó (VII. 4. sz. dokumentum) ugyan nem tartalmazott ilyen „túlzó” követeléseket, hangneme mégis elfogadhatatlan volt mind Dubček, mind pedig különösen a többi szocialista ország vezetői számára. A CSKP Elnöksége ugyanakkor nem értett egyet a „baráti államok” kritikáival, sőt júliusban már nem volt hajlandó elmenni

⁵⁴ Muriel BLAIVE, *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha, Postor, 2001; BERKES Tamás, Elszalasztott lehetőség? Csehszlovákia 1956-ban. *Híd*, 2006/10. 60–66.; BERKES Tamás, Az ötvenhatos cseh passzivitás okai és értelmezése. *Múltunk*, 2007/1. 104–121.

⁵⁵ Jitka VONDROVÁ, *Ekonomická reforma 1965–1969*, Brno, Doplněk, 2010.

⁵⁶ A Pozsonyban kibontakozó reformokról, az ún. tavaszleőről lásd Miroslav LONDÁK–Stanislav SIKORA–Elena LONDÁKOVÁ, *Predjarie: Slovensko v politickom, ekonomickom a kultúrnom vývoji 1960–1967*, Bratislava, VEDA, 2001.

sem az újabb várható bírálatok helyszínére, így azt levélben tudatták vele (VII. 5. sz. dokumentum). A CSKP egysége addigra végképp megszűnt létezni, dogmatikus vezetői a Varsói Szerződés által megfogalmazott kritikával értékelték egyet, és maguk is „internacionalista segítségnyújtást” kértek (VII. 7. sz. dokumentum). Erre egyébként ettől függetlenül is sor került volna, s a Varsói Szerződés (zömmel szovjet) csapatai augusztusban megszállták az országot. A megszálló csapatok között sajnos magyar egységek is voltak, ami tovább terhelte az egyébként is feszült magyar–csehszlovák (magyar–szlovák) viszonyt. A megszállást utólag „legitimálta” a Brezsnyev-doktrína meghirdetése (VII. 17. sz. dokumentum) is.⁵⁷

A csehszlovák 1968 jelentősége csak ekkor kezdődik igazán. A prágai tavasznál bizonyos értelemben sokkal fontosabbak voltak a nyárutó napjai. Az a tény, hogy mind a pártvezetés többsége (VII. 8. sz. dokumentum), mind a társadalom elutasította a „testvéri segítségnyújtást”, létrehozta a CSKP és a lakosság közötti nemzeti egységet. Ez az egység persze éppen úgy csak pillanatnyi és átmeneti lehetett, mint Magyarország 1956-ban. Fegyveres ellenállásra gondolni sem lehetett, az intervenció annyira váratlanul érte a vezetést, és olyan nagy erővel valósult meg, hogy ez értelmetlen véráldozattal járt volna. Kiderült viszont, hogy hiába a katonai siker, ha a Varsói Szerződés akciója teljes politikai kudarcba fulladt. A társadalmi reakció láttán még a kollaboránsok sem gondoltak többé arra, hogy nyíltan vállalják a quisling-szerepet. A szovjetek letartóztatták és Moszkvába hurcolták ugyan a reformer vezetőket (VII. 9. sz. dokumentum), de hamarosan tárgyalni voltak kénytelenek velük (VII. 11. sz. dokumentum). A reformer erők eközben odahaza, a megszálló erőket kijátszva is meg tudták szervezni egy rendkívüli pártkongresszust, amely megerősítette a szocialista demokrácia iránti elkötelezettségét, és a csapatok távozását követelte (VII. 10. sz. dokumentum).

Hosszú hónapokig tartó patthelyzet alakult ki. A szovjet vezetés a moszkvai tárgyalásokon rákényszerítette akarát Dubčekre és társaira, akik azonban szabotálni próbálták az egyezmény végrehajtását. A felemás helyzet végeredménye az lett, hogy elveszítették mind a szovjetek, mind a társadalom bizalmát, és 1969 tavaszán a szovjetek beavatkozása révén új első titkárt választottak a CSKP élére a jól helyezkedő Gustáv Husák⁵⁸ személyében, aki alkalmas volt arra, hogy az ország életét „normalizálja”, vagyis újra biztosítsa a párt osztatlan uralmát.⁵⁹

⁵⁷ Az 1967 és 1970 közötti események nemzetközi háttéréhez lásd Jitka VONDRŮVÁ–Jaromír NAVRÁTIL et al., *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970*, I–IV. Brno, Doplněk, 1995–2011; Laurien CRUMP, *The Warsaw Pact Reconsidered. International Relations in Eastern Europe, 1955–1969*, London–New York, Routledge, 2015, 215–257.

⁵⁸ Életrajzát lásd Slavomír MICHÁLEK–Miroslav LONDÁK, *Gustáv Husák. Moc politiky – Politik moci*, Bratislava, VEDA, 2013.

⁵⁹ Az 1968-as eseményekről bővebben lásd Jan PAUER, *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí, plánování, provedení*, Praha, Argo, 2004; Kieran WILLIAMS, *The Prague Spring and its Aftermath. Czechoslovak Politics, 1968–1970*, Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2009; Günter BISCHOF–Stefan KARNER–Peter RUGGENTHALER (eds.), *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lanham–Boulder–New York–Toronto–Plymouth, Lexington Books, 2010.

A prágai tavasz egyetlen tartós eredménye az ország federalizálása lett. A szlovák–cseh viszonyt 1945 után továbbra is súlyos politikai viták mérgeztették el. Az 1945-ben megígért egyenjogúság és a létrehozott félföderatív rendszer⁶⁰ (V. 2. sz. dokumentum) kezdettől fogva nehézkesen működött. A kompetenciák elosztásáról több fordulóban tárgyaltak (V. 3. és V. 11. sz. dokumentum), amelynek során politikai okból a szlovák szervek jogai csökkentek (elsősorban az SZLKP választási kudarc miatt). S bár 1956-ban rövid időre bővítették a szlovák autonómiát, az 1960-as alkotmány (VI. 17. sz. dokumentum) ismét erőteljesen korlátozta azt. 1968-ban annál is inkább felmerült ismét az államjogi kérdések újbóli szabályozásának problémája, mivel Dubček maga is szlovák volt, maguk a reformok is Szlovákiából indultak el. Nem meglepő tehát, hogy döntés született Csehszlovákia federalizálásáról, amelyet alkotmánytörvényként (VII. 16. sz. dokumentum) már az intervenció után fogadtak el. Ezzel a vita a normalizáció időszakára nyugalomba került, de korántsem oldódott meg.⁶¹

A legalább látszólag működő föderáció kielégítő volt a szlovákoknak. Mivel Husák is szlovák volt, így az ország vezetőjét is ők adták. Mindezek miatt a szlovák társadalom sokkal inkább beletörődött a visszarendeződésbe, mint a cseh lakosság. 1968-ig a CSKP inkább a csehekre támaszkodott, 1969-től viszont a szlovákokra. Az ország nyugati felében a kommunizmusban, demokratikus szocializmusban való hit megtört, és a következő húsz évben éles eltérés mutatkozott az aktív ellenzéki tevékenységgel jellemzett cseh és a passzív szlovák területek között. Mindez már 1969-ben is érezhető: a Jan Palachhoz hasonló önégetések (VIII. 1. sz. dokumentum) száma is jóval nagyobb volt a cseh területen, a megszállás első évfordulóján lezajlott tüntetések és ellenzéki megmozdulások⁶² (VIII. 2. és VIII. 3. sz. dokumentum) esetében is ez volt jellemző.

A normalizáció hivatalosan 1971 májusáig tartott (VIII. 7. sz. dokumentum). Eközben a CSKP részletes ideológiai útmutatót adott az egész társadalomnak az 1966-tól datált válság okairól (VIII. 6. sz. dokumentum). Husák és elvtársai itt (Kádár 1956 utáni magatartásához hasonlóan) centrumpozícióba helyezték magukat, egyaránt bírálva a baloldali szektás, de sokkal élesebben a jobboldali, revizionista (értsd: reformer) nézeteket. Különbség volt viszont a magyar és a csehszlovák megtorlás folyamatában: Kádár 1956 után tömeges bírósági eljárásokkal, több száz halálos ítélettel torolta meg a forradalmat, ugyanakkor a széles tömegek kimaradtak a felelősségre vonásból. Sőt ez utóbbiakat kezdettől fogva jóléti intézkedésekkel igyekezett maga mögé állítani. Husák ezzel szemben pereket inkább csak kivételesen rendezett, halálos ítéletekre nem került sor, viszont a megtorlás milliókat sújtott. Sokan több alkalommal is

⁶⁰ Vagyis az a felemás helyzet, hogy a szlovákoknak voltak autonóm intézményeik, míg a cseheknek nem. Utóbbiak nem is vágytak erre, mert egész Csehszlovákiát magukénak érezték.

⁶¹ A téma legjobb monográfiája: Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha, Vyšehrad–Ústav pro studium totalitních režimů, 2012.

⁶² Oldřich TŮMA et al., *Srpen '69. Edice dokumentů*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR–Maxdorf, 1996; Milan BARTA–Jan BŘEČKA–Jan KALOUS, *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2012.

átestek felülvizsgálati eljárás, aminek eredménye a pártból való kizárás,⁶³ szellemi foglalkozásokból való kizárás, sőt a „bűnös” gyermekeinek közép- és felsőfokú oktatásból való kitiltása is lehetett.

A normalizált rendszer egészen 1989-ig keményvonalas, dogmatikus maradt. A vele szemben fellépő ellenzéki mozgalmak az ellenállás sajátosan cseh formáját választották. Szigorúan törvényes alapokra helyezkedve a fennálló jog keretein belüli lehetőségeket használták ki tevékenységük során, nyilvánvalóan azért is, hogy igazolják: a fennálló rezsím saját törvényeit sem tartja be, valójában egy második norma-rendszer (pszeudojog) alapján működik. Az ellenzéki aktivisták felhívták a polgárok figyelmét arra, hogy ragaszkodjanak a törvényekben kihirdetett jogaikhoz (VIII. 8. sz. dokumentum), vagy éppen magát a pártvezetést figyelmeztették a törvények betartásának fontosságára (VIII. 11. és VIII. 12. sz. dokumentum). Különösen ez utóbbi dokumentum, a Charta '77 vált nagy jelentőségűvé, hiszen több ezren aláírták. Anynyira széles körben ismert volt, hogy a pártsajtó sem hallgathatott róla. Ehelyett megpróbálták lejártni a hamarosan szervezetként működő csoport tagjait (VIII. 13. sz. dokumentum), illetve ellenpetíció közreadásával is kísérleteztek (VIII. 14. sz. dokumentum). A legjelentősebb ellenzékieket még a nyolcvanas években is évekre börtönbe zárták.⁶⁴

A normalizáció társadalmi és a mindennapi élet a reálisan létező szocializmus időszakában mai szemmel nézve rendkívül sivár, szürke képet mutat.⁶⁵ Hasonlóan látta ezt kortársként Václav Havel is, aki filozófiai esszéjében (VIII. 17. sz. dokumentum) ugyancsak lehangoló képet festett róla, egyúttal igyekezett kiutat is mutatni a zsákutcából. Hasonló törekvésekkel lépett fel Václav Benda is (VIII. 15. sz. dokumentum).

A Husák-rezsím külpolitikájának legfontosabb sikere az NSZK-val kötött szerződés volt (VIII. 10. sz. dokumentum). Ennek kulcskérdése – harmincöt évvel az esemény után is – a müncheni szerződés érvénytelenségének kérdése volt, természetesen összefüggésben a Csehszlovákiából kitelepített hárommillió német sorsával. A forrás közlésének az is jelentőséget ad, hogy eddigi magyar fordításai hibásak voltak. 1949 után egyébként hosszú időn át a keletnémet–csehszlovák viszonyt is komolyan megterhelte ez a kérdés.⁶⁶ A Charta '77 ellenzéki vezetői ugyanakkor a német kérdés terén

⁶³ Jiří MAŇÁK, *Čistky v Komunistické straně Československa v letech 1969–1970*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.

⁶⁴ Az igazságtalanul üldözöttek jogi támogatására egy önálló ellenzéki szervezet is alakult, de hamarosan ennek tagjait is bebörtönözték. Lásd Petr BLAŽEK–Tomáš BURSÍK, *Pražský proces 1979. Vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Dokumenty*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.

⁶⁵ Lexikonszerű bemutatását lásd Jiří PRUSA, *Abeceda reálného socialismu*, Praha, Avia Consultants, 2011.

⁶⁶ Radko BŘACH, *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994; Christoph BUCHHEIM–Edita IVANIČKOVÁ–Kristina KAISEROVÁ–Volker ZIMMERMANN (eds.), *Československo a dva německé státy*, Praha, Albis International, 2011.

is szakítottak a szovjet tömb elképzeléseivel, és már 1985-ben nyíltan felvetették Németország egységének a kérdését is (VIII. 19. sz. dokumentum).

A nyolcvanas évek végén az ellenzéki tevékenység kibővült a vallási mozgalmakkal (VIII. 22. sz. dokumentum), amelyek Morvaország mellett már Szlovákiát is érintették (környezetvédelmi akciókkal együtt). A peresztrojka kihívásaira a Husák-rendszer nem tudott megfelelő válaszokat adni. A reformokkal szimpatizáló miniszterelnök, Lubomír Štrougal leváltása jelezte, hogy 1956-hoz hasonlóan Csehszlovákia kész a Szovjetunióval szembeni politikára is. A CSKP új vezetője, Miloš Jakeš e tekintetben semmilyen politikai változást nem hozott (a köztársasági elnöki posztot Husák megtartotta). Jakeš egyik 1989. nyári beszéde egy vidéki látogatásán világosan megmutatta a rezsím teljes tanácstalanságát, és egyúttal nevetségessé is tette annak első számú vezetőjét (IX. 2. sz. dokumentum). Az eset további bátorítást adott az ellenzéknek.

1989 őszén sorra dőltek meg a kelet-közép-európai államszocialista rendszerek. A stabilnak tűnő Csehszlovákiában is megkezdődött a vértelen, ún. bársonyos forradalom. Ennek élére az évtizedek óta ellenzéki szerepet játszó személyek álltak, akik új politikai gyűjtőpártokat hoztak létre Szlovákiában és Csehországban is (IX. 3. és IX. 4. sz. dokumentum). A CSKP vezetése tárgyalásokra kényszerült, mivel az ellenzék követeléseai mögött százazres nagyságrendű tüntetések álltak – novemberben és decemberben csaknem mindennap. A taktikai engedményekkel a tömeg nem érte be, így végül a Szövetségi Gyűlés törölte az alkotmányból a CSKP vezető szerepére vonatkozó utalást (IX. 5. sz. dokumentum), s a régi vezetés összes közjogi méltósága lemondott a posztjáról. Köztársasági elnökké Václav Havelt választották, Dubček pedig a parlament házelnökeként tért vissza a politikai életbe.⁶⁷

A csehszlovák rendszerváltás gyorsabb folyamat volt a magyarnál, s részben annak ösztönzésére zajlott le. (1989 tavaszán például nemcsak a magyarok, de a szlovákok is feszülten figyelték a Magyar Televízió hosszú interjút Alexander Dubčekkel.⁶⁸) Bár mindkét átmenet hasonlóan vértelen és tárgyalásos jellegű volt, korántsem véletlen, hogy a folyamat megnevezésekor csak északi szomszédunk esetében használjuk a forradalom kifejezést. A magyar rendszerváltás (bár néha a tárgyalásos forradalom kifejezést használjuk rá) valóban nem volt forradalmi jellegű, jórészt a magyar társadalom közönye mellett zajlott le – nagyon ritka kivételekkel. A kádári puha diktatúra és a legvidámabb barakk korántsem volt olyan elviselhetetlen, mint az, amit a csehszlovák társadalomnak kellett átélnie a normalizáció idején. Ezért is vett részt a két nemzet legnagyobb része aktívan a novemberi demonstrációkon. A bukott diktatúra elutasítása, elítélése (IX. 18. sz. dokumentum) is általánosan elfogadott nézetté vált. Ilyen körülmények között az ország (1993-tól már két országgént) sikerebben is birkózott meg az átmenet problémáival.

⁶⁷ John F. N. BRADLEY, *Czechoslovakia's Velvet Revolution*, New York, Columbia University Press, 1992; Bernard WHEATON–Zdeněk KAVAN, *The Velvet Revolution. Czechoslovakia, 1988–1991*, Boulder–San Francisco–Oxford, Westview, 1992; Petr PITHART, *Devětaosmdesátý*, Praha, Academia, 2009.

⁶⁸ A tévéinterjú szövege kötetben is megjelent: SUGÁR András, *Tankokkal a tavasz ellen. Dubček megszólal*, Budapest, szerzői kiadás, 1989.

Pedig Csehszlovákia eleinte súlyos versenyhátrányban volt. Gazdasági, oktatási, környezeti és morális szempontból is csődhelyzetben volt (IX. 7. sz. dokumentum), és energiáit éveken át lekötötték az utólag nézve szinte nevetségesnek látszó közjogi viták, melyek leghíresebb elemét az ún. kötőjelháború (IX. 9. sz. dokumentum) adta. A cseh-szlovák viták 1990–1992 folyamán több alkalommal is alkotmányválságot eredményeztek, a Szövetségi Gyűlés működése megbénult a szlovák képviselők obstrukciója miatt. Amikor pedig Havel jogi eszközöket javasolt a helyzet megoldására, súlyos támadásokkal is illették érte.⁶⁹ A lehetetlen helyzetet a pragmatikus csehek megelégtették, és inkább az ország gyors kettéosztását választották, mint az elnyúló, terméketlen viták folytatását. Bár az alkotmány a szétválást sem tette egyszerűvé, egy módosítással (IX. 16. sz. dokumentum) ezt sikerült lehetővé tenni. A rendszerváltás után már nem is sikerült új csehszlovák alkotmányban megegyezni, így a tagállamok 1992 második felében már saját alaptörvényeket fogadtak el (IX. 15. és IX. 17. sz. dokumentum).⁷⁰ Hetvennégy évvel megalakulása után, 1992. december 31-én Csehszlovákia megszűnt létezni. 1993. január 1-jén Csehország és Szlovákia önálló állammá váltak.

*

A magyar fordításban elérhető szövegeket általában változatlan fordításban vettem át. Kivételt tettem azonban akkor, ha nyilvánvalóan hibás (esetleg magyartalan) volt az eredeti szöveg, vagy ha a fogalmak egységes alakban történő használata feltétlenül szükségesnek mutatkozott. Minden esetben magyarra cseréltem a magyar szövegekben is gyakran felbukkanó szlovák településneveket (például Bratislava helyett mindig Pozsonyt írok). Több esetben két eltérő magyar szövegváltozat (fordítás) is elérhető volt, ezek közül a jobb színvonalú fordítást igyekeztem kiválasztani. Amikor a két szöveg közül nem lehetett egyértelműen választani, esetenként vegyesen, a jobb stílusú szövegrészleteket preferálva, mindkettőből vettem át mondatokat.

A dokumentumokban dőlt betűvel szerepelnek az eredeti forrásokban is kiemelt (dőlt, aláhúzott stb.) kifejezések, illetve mondatok. Ezenkívül csak az idegen szavakat, valamint a szövegekben szereplő címeket emeltem ki.

A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy a kötetbe válogatott dokumentumok kivétel nélkül teljes szövegűek legyenek. A rövidebb dokumentumokat igyekeztem teljes terjedelemben közölni. Valamennyi dokumentumnál jelzem, amennyiben részleges közlésről van szó. Ezekben az esetekben a forrás történelmileg legfontosabb,

⁶⁹ Bővebben lásd Jiří SUK, *Konstituční, nebo existenciální revoluce? Václav Havel a Federální shromáždění 1989/1990. Studie a dokumenty*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2014.

⁷⁰ Csehszlovákia „bársonyos” szétválásáról lásd Jiří MUSIL (ed.), *The End of Czechoslovakia*, Budapest–London–New York, Central European University, 1995; HAMBERGER Judit, *Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 1997; Jan RYCHLÍK, *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*, Bratislava, Academic Electronic Press, 2002.

az oktatásban hangsúlyos részeit válogattam ki. Előfordul olyan eset is, hogy az eddigi részleges magyar nyelvű fordítást más elemekkel is kiegészítettem.

Elsődleges célom az volt, hogy a csehszlovák történelem belső logikája szerinti legfontosabb források, szövegrészletek kerüljenek a gyűjteménybe. Ennek tudható be, hogy a kötetben nem találhatók meg a szlovákiai magyar kisebbség történetének dokumentumai. Ebben a témában az utóbbi két évtizedben számos jól elérhető szöveggyűjtemény jelent már meg, kiadásuk várhatóan a közeljövőben is folytatódik.⁷¹ A kisebbségek vonatkozásában a németkérdés jelentősége nagyságrenddel meghaladta a többi nemzetiségét; így az ő helyzetükre vonatkozó dokumentumokat természetesen beválogattam a kötetbe. Viszonylagos periferikussága miatt Kárpátalja sem jelenik meg hangsúlyosan a kötetben.⁷² Ezzel szemben a cseh–szlovák viszony gazdagon dokumentált. Nagy hangsúlyt helyeztem a „csehszlovák évek” (1918, 1938, 1948, 1968, 1989) bemutatására. A fentiekén túl elsősorban kormányprogramok, törvények és más jogszabályok, nemzetközi szerződések, 1945 után kommunista pártkongresszusok anyagai, ellenzéki nyilatkozatok és felhívások kerültek be a válogatásba. Ez a szelekció nyilván önkényes és bírálható, de bízom benne, hogy segít megérteni egy „ismeretlen szomszéd” 20. századi történetének legfontosabb eseményeit.

A dokumentumok szerkesztett cím alatt szerepelnek kötetünkben. Amennyiben az eredeti forrásnak volt saját, ismert címe, azt zárójelben közlöm. Valamennyi dokumentum előtt rövid bevezető olvasható. Ezek a források előzményeit, esetleg következményeit foglalják össze, ritkábban magának a dokumentumnak az értelmezését is tartalmazzák ott, ahol az szükséges. Mindez remélhetőleg segíti az adott forrás megértését, belehelyezését a történelmi összefüggésekbe. E szövegek összeolvasása

⁷¹ A csehszlovákiai magyar kisebbséggel kapcsolatos legfontosabb magyar nyelvű forráskiadványok a következők: ANGYAL Béla, *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*, Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 2004; POLÁNYI Imre (szerk.), *A szlovákiai magyarok helyzete 1944–1948. Dokumentumok*, Pécs, JPTE, 1992; MOLNÁR Imre–VARGA Kálmán (szerk.), *Hazahúzott a szülőföld... Visszaemlékezések, dokumentumok a szlovákiai magyarság Csehszlovákia deportálásáról 1945–1953*, Budapest, Püski, 1992; SZARKA László (szerk.), *A szlovákiai magyarok kényszertelepítéseinek emlékezete, 1945–1948. Visszaemlékezések, tanulmányok, dokumentumok*, Komárom, MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2003; POPÉLY Árpád–Štefan ŠUTAJ–SZARKA László, *Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés, 1945–1948. Történeti háttér, dokumentumok és jogszabályok*, Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2007; POPÉLY Árpád (szerk.), *Iratok a csehszlovákiai magyarság 1948–1956 közötti történetéhez 1. Válogatás a csehszlovák állami és pártszervek magyar kisebbséggel kapcsolatos dokumentumaiból. Spisy k dejinám Maďarov v Československu v rokoch 1948–1956*, Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008; POPÉLY Árpád, 1968 és a csehszlovákiai magyarság. *Dokumentumok*, Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008; DURAY Miklós (szerk.), *Kettős elnyomásban: dokumentumok a csehszlovákiai magyarság helyzetéről és jogvédelméről, 1978–1989*, Bratislava, Madách–Posonium, 1993; BÁRDI Nándor–ÉGER György (szerk.), *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból, 1989–1999*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 2000; *Magyarok Szlovákiában, II. Dokumentumok, kronológia*, szerk. FAZEKAS József, HUNČÍK Péter, Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2005.

⁷² Kárpátaljáról lásd FEDINEC Csilla–Mikola VEHEs (szerk.), *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*, Budapest, Argumentum–MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. A kárpátaljai magyarokról: FEDINEC Csilla, *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*, Dunaszerdahely–Somorja, Lilium Aurum–Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004.

ugyanakkor nem ad összefüggő és különösen nem teljes áttekintést a csehszlovák történelem alakulásáról. A bevezető szövegek a magyarázó lábjegyzetek egy részét is kiváltják, ennek ellenére – ahol szükségesnek látszott – lábjegyzetekkel is segítem a szövegben szereplő fogalmak megértését. Ugyanitt néhány további kiegészítés, magyarázat is olvasható. A dokumentumokban szereplő személyek rövid életútja a kötet végén található.

A kötet nem születhetett volna meg, ha nem kaptam volna szükséges segítséget számos kollégától, akiknek ezúton szeretném megköszönni tanácsaikat és munkájukat. Hozzávetőlegesen időbeli sorrendben haladva: A cseh és szlovák szövegek fordításának anyanyelvi lektorálása Tomáš Vašut érdeme, aki idejét és energiáját nem kímélve számos órát töltött el velem a nyersfordítások ellenőrzésével. A csehszlovák történelem legfontosabb forrásainak kiválasztásában fontos tanácsokat kaptam számos történész kollégától. Így köszönettel tartozom Simon Attilának, Zahorán Csabának, Robert Pejšának, Miroslav Michelának, Karsai Lászlónak, Szarka Lászlónak és másoknak, akik felhívták a figyelmemet egyes fontos témakörökre, és a rendelkezésemre bocsátották saját kutatásaik eredményét is. Hasonló jellegű segítségükön túl a kézirat lektorálásáért, véleményezéséért különösen hálás vagyok Andrej Tóthnak és Mitrovits Miklósnak. A bevezető tanulmány pontosítása és a hiányosságok, ellentmondások korrigálása Egry Gábor érdeme. Köszönöm Tomka Bélának, hogy a kézirat elolvasása után támogatta annak megjelenését.

A kötet kiadásáért a Napvilág Kiadónak, a kézirat gondozásáért, a nyelvi és stílusi hibák korrigálásáért, a szöveg lelkiismeretes átfésüléséért és hasznos tanácsaiért Hradeczky Móninak tartozom hálával.

Szeged, 2014. július – 2016. február.

Bencsik Péter

DOKUMENTUMOK

I.

AZ ÁLLAMALAPÍTÁS

1914–1920

1. Tomáš Garrigue Masaryk memoranduma: Az önálló Csehország

London, 1915. május
Részletek

Az első világháború kitörése után a Monarchia területén csak néhány cseh és még kevesebb szlovák elképzeléseiben szerepelt egy önálló cseh, illetve csehszlovák állam megteremtésének a terve. Még a háború kitörése előtt, 1914 májusában Karel Kramář kidolgozott egy javaslatot, amely egy Szláv Birodalom megteremtését tartalmazta, cári vezetés alatt.¹ Tomáš Garrigue Masaryk körül pedig megszerveződött egy csoport, a Čas című lap köre, amely már Masaryk emigrációja után, 1915 márciusában Maffia néven titkos szervezetté alakult. Ennek tagjai később szintén emigráltak (például Edvard Beneš) vagy letartóztatták őket (Kramář). Így a függetlenségi mozgalom lényegében csak emigrációban létezett. Masaryk Londonban Edward Grey brit külügyminiszternek adta át angol nyelvű memorandumát (Independent Bohemia²). E művében Masaryk részletesen kifejtette 1914 végétől vallott elveit, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlasztását célozták. Masaryk fő segítője a Nagy-Britannián belüli propaganda terén Robert William Seton-Watson (álnevén Scotus Viator), a New Europe című lap szerkesztője volt. A dokumentumban már megjelennek az 1918–1919-ben is hangoztatott cseh érvek és követelések.

[...]

A jelenlegi háború célja: Európa újjászületése

Brit államférfiak és politikusok rendszeresen kinyilatkozták a jelenlegi háború ideájaként és céljaként a kis államok és nemzetek felszabadítását és szabadságát.

¹ Szövegét nem közöljük. Lásd Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Professional Publishing, Praha, 2005, 321–328. A szláv birodalmon belüli Cseh Királyság magában foglalta volna Lausitzot (Lužice), Glatz környékét (Kladsko) és a szlovákok által lakott területeket is. A Cseh és a Szerb Királyság a tervezet szerint határos lett volna; a nyugat-magyarországi korridor területe azonban teljes egészében Szerbiához tartozott volna.

² Csehül: *Samostatné Čechy*. Mind az angol, mind a cseh cím a szűkebb értelemben vett (Morvaország és Cseh-Szilézia nélküli) Csehországot jelenti.

Ugyanezt az elvet nyilvánította ki Franciaország. Oroszországban a cár és a hadsereg főparancsnoka nyilvánosan beszéltek szláv testvéreik felszabadításáról, míg Nagy-Britanniában és Franciaországban Belgium integritását hangsúlyozták különösen.

A szövetségesek ezen ünnepélyes nyilatkozataikban hangsúlyozták, hogy Európa megújítása a háború célja.

A nemzetiség modern elve

Az utóbbi időkig az emberiség nemzetiségi tekintet nélkül oszlott meg, és szerveződött államokba és egyházakba. A modern kor jellemzője a különböző nemzetiségek kifejlődése erős politikai és államalkotó erőként.

A gyakorlatban a nyelv mint a közös kulturális élet és erőfeszítések közvetítője a nemzetiség fő meghatározója. A nemzetiség mellett a modern korban a gazdasági fejlődés és a tömegek iránti körültekintő gondoskodás – nem csak az arisztokratikus kisebbségek számára – is nagy politikai és faji erővé vált.

A nemzetiség nem a társadalom egyedüli szervező ereje, de egy nagyon hatalmas erő, annál is inkább, mivel gyakran az állam ellen irányul. A nemzetállamok jelszava foglalja össze a modern politikai fejlődés tendenciáját. [...] ³

A hármas szövetség mint *Drang nach Osten*; ⁴ Trieszt és az Adriai-tenger

A hármas szövetség a Berlin–Bagdad-terv diplomáciai és katonai fegyvere. Ausztria–Magyarország teljes mértékben Németország rendelkezésére áll; Olaszország arra törekszik, hogy megszerezze magának Triesztet és az Adriai-tengert mint a Kis-Ázsia és Kelet-Afrika felé vezető utat. A pángermán politikusok Lagarde óta nagyon erőteljesen követelik Triesztet Németországnak.

Végeredményben az Ázsia felé való német törekvés az, ami felfedi a háború egyik legerőteljesebb okát, és ami megmagyarázza Németország Angliával és Oroszországgal való szembenállását.

Ausztria, egy mesterséges állam, és fokozatos felbomlása

Ausztria teljesen mesterséges állam, mivel kilenc kis nemzetből áll össze [...]; egyetlen nemzete sem olyan népes, hogy uralkodó többsége lenne. Ennélfogva az uralkodóház a *divide et impera* elvével próbálja fenntartani abszolutisztikus helyzetét, kisebb engedményekkel egyszer az egyik, egyszer a másik nemzetnek; a németek (a dinasztia német) és a magyarok a leginkább kedvezményezettek.

Ausztria a törökök támadásának köszönheti felemelkedését, és korábban a hunok (magyarok) támadásának; Ausztria azt jelenti, hogy keleti birodalom; ⁵ a német

³ A következő részben Masaryk sorra veszi Európa nagyhatalmait, különösen részletesen tárgyalva az Európa közepét elfoglaló szárazföldi katonai hatalmat, Németországot, amelyet a pángermanizmus és a keleti előretörés (*Drang nach Osten*) jellemez.

⁴ A kelet felé való német előretörés programja – a középkori német keleti letelepedés mintájára – a 19–20. században.

⁵ Ausztria német nevéről (Österreich) van szó.

tartományok, Csehország és Magyarország szövetségbe tömörültek Törökország ellen. A törökök bukásával Ausztria is megbukik, elvesztette vezérő eszméjét, és képtelen találni helyette egy újabb pozitív ideát. Ausztria lépésről lépésre hanyatlik. [...]

Többi nemzete, különösen a csehek és a délszlávok, örökös ellenzékei az elporoszodott vazallusoknak, a németeknek és a magyaroknak. [...] Németország ezt a látszólagos nagyhatalmat saját céljaira használja ki – ez Bismarck terve Ausztriával. 1914 háborúja megmutatta a dualista monarchia gyengeségét. Ausztria, bár maga kezdeményezte a háborút brutális és tisztességtelen szerbellenes politikájával, nem volt felkészülve a háborúra [...], és csak Németország segítsége és stratégiai vezetése késlelteti végső összeomlását. Ausztria degenerálódott, katolikus Törökországgá vált, elvesztette *raison d'être*-jét [létezési okát]. [...]

Csehország rákényszerül, hogy elhagyja Ausztria–Magyarországot

1914 háborúja megmutatta, csakúgy, mint 1859 és 1866 háborúi, hogy Ausztria–Magyarország nem képes megvédeni és igazgatni Csehországot és más nemzeteket. Bécs teljes kudarcot vallott e háborúban [...]

Csehországnak most már magáról kell gondoskodnia. [...] ⁶

Csehország követeli függetlenségét

Minden külföldi cseh közösség, különösen Oroszországban, ⁷ Angliában, Franciaországban, Svájcban és az Amerikai Egyesült Államokban, mivel nincs Ausztria nyomása alatt, ismétlődően kifejezte a nemzet igazi érzéseit, kinyilvánítva Csehország politikai függetlensége helyreállításának szükségességét. [...]

A függetlenség elnyerése eltökélt szándéka egész Csehországnak és az összes politikai pártnak; csak néhányan vannak, akik Ausztria hívei. Nincs közöttük egyetlen olyan politikus sem, akinek valamiféle hírneve lenne.

A független cseh állam: területe és lakossága

A cseh állam az ún. cseh földekből állna, nevezetesen Csehországból, Morvaországból, Sziléziából; ezekhez adódnának Észak-Magyarország szlovák körzetei Ungvártól Kassán át a néprajzi határ mentén le az Ipoly folyón át a Dunáig, magában foglalva Pozsonyt és az egész szlovák északi területet Magyarország határáig. A szlovákok csehek, habár saját nyelvjárásukat használják irodalmi nyelvként. A szlovákok is függetlenségre törekednek, és elfogadják a Csehországgal való egyesülés eszméjét.

A cseh államnak 12 milliónál több lakosa lenne. Az új állam kiterjedése 50 000 angol négyzetmérföld lenne (Belgiumé 11 373).

⁶ A következő alcímbe Masaryk a csehek szlávbarát, szövetségesek melletti kiállásáról és a Monarchia seregében való harcának vonakodó jellegéről ír.

⁷ Az eredeti angol kiadásban Oroszország nem szerepel a felsorolásban.

Lehetséges ellenérvek a független Csehország létrehozása ellen; ezen ellenérvek cáfolata [...] ⁸

5. Mivel nem szándékunk a szabad Csehország nehézségeinek elrejtése, meg kell említenünk a nemzeti kisebbségek kérdését.

Először is, habár a nemzetiség elvét támogatjuk, meg kívánjuk tartani német kisebbségünket. Ez ellentmondásnak tűnik, de épp a nemzetiségi elv alapján tartanánk meg őket. Csehország meglehetősen kivételes példája a keveredett népességnek; nincs olyan ország, ahol két nemzetiség ennyire keveredetten és összefonódva élne, ahogy mondani szokták, mint Csehországban. [...]

Cseh Sziléziában a többség lengyel és német, a szlovák területeken pedig magyar kisebbség lenne.

6. Egy részletesebb programban a bécsi cseh kisebbség (körülbelül félmillió!) helyzetét is tárgyalni kellene.

Itt az is elegendő, hogy felvetjük a cseh emigránsok hazatérésének lehetőségét egy szabad, s ennél fogva gazdagabb Csehországba. [...]

A szabad Csehország és a Szerb–Horvát Állam: szomszédos országok

A cseh és szerb–horvát kívánságok alapelve Csehország és Szerbia–Horvátország összekapcsolása lenne.

Ezt azzal lehet végrehajtani, ha Magyarország nyugati határsávját Szerbiának adják, vagy a felét (északon) Csehországnak, a másik részt (délen) pedig Szerbiának.

Ez a korridor Pozsony, Sopron, Moson és Vas megyék részeiből alakulna ki.

Népessége német, de jelentős horvát kisebbséget tartalmaz; déli része szlovén.

Mivel jelentős szlovák és szerb–horvát kisebbség maradna Magyarországon, nem igazságtalan követelni ezt a területet, annál is inkább, mert a magyarok úgy kezelték és kezelik ma a szerbeket és a horvátokat, ami méltó a hunokhoz a középkorban. Egész körzetek elnéptelenedtek, Bosznia lakóit Montenegróba vitték, míg a Szerémséget Magyarországra küldték, ahol, mivel nem törődtek velük, tömegesen halnak meg. A szlovákok is évszázadokon át a legbrutálisabb magyarosítás áldozatai voltak.

A szerb–cseh korridor lehetővé tenné a két ország – az iparosodott Csehország és a mezőgazdasági Szerbia–Horvátország – gazdasági kapcsolatait, és Csehországból a szerb–horvát kikötőkhöz vezetne. A korridornak természetesen nagy katonai jelentősége is lenne.

Hozzá kell tenni, hogy számos szerb–horvát politikus elfogadja a korridor tervét, csakúgy, mint a csehek.

⁸ Az első négy pontban Masaryk megállapítja, hogy „Csehország” nem tartozna a legkisebb országok közé; tengerektől való elzártsága sem lenne kivételes (lásd Svájc esetét); gazdaságilag pedig különösen erős lábakon állna. Gondot okozna a földek idegen (osztrák) tulajdonban léte is, ezt a földek megvásárlása oldaná meg.

Szláv sorompó Németország konstantinápolyi–bagdadi előretörése ellen

E szerb–cseh korridor megteremtésével a szövetségesek meggátolnák Németországot, hogy gyarmatosítsa a Balkánt és Kis-Ázsiát, és megakadályoznák a magyarokat abban, hogy Berlin engedelmes előőrse legyen.

A Németország elleni szláv sorompó egybeesik a szövetségesek ázsiai érdekeivel is [...] ⁹

A független Csehország: alkotmány és kormány

Csehországot monarchikus államként képzeljük el, egy cseh köztársaságot csak néhány radikális politikus támogat.

Az uralkodóház két módon jöhet létre. Vagy a szövetségesek adhatnak egyet hercegeik közül, vagy perszonálunió jöhet létre Szerbia és Csehország között, ha a szerb–cseh korridor létrejön.

A cseh nép, amit még egyszer hangsúlyozni kell, nagymértékben oroszbarát. Egy orosz dinasztia, bármely formában, lenne a legnépszerűbb. Mindenesetre a cseh politikusok a cseh királyságot az Oroszországgal való teljes egyetértésben kívánják megalapítani. Oroszország kívánságai és tervei döntő befolyásúak lesznek.

A cseh politikusok, ismervén Csehország újjáteremtésének nehézségeit, nem ijednek meg az elvégzendő munka felelősségétől. [...]

Csehország természetesen alkotmányos és demokratikus lesz, amint ez illik Husz, Chelčický és Comenius nemzetéhez, a nemzethez, amely elsőként törte meg a középkori teokráciát, és amely reformációjával és a szellemi szabadságért vívott harcával előkészítette a modern európai fejlődést. Ez a nagy szolgálat, amit Csehország tett Európának és az emberiségnek, jogot ad neki, hogy kérje függetlenségét és helyét, és szavazatát a szabad nemzetek *areopagoszában*.¹⁰ Európa újjászületését nemcsak külpolitikával érjük el, sőt azt főleg a szabadság és a haladás aktív támogatásával érhetjük el az európai országok belső életében. E feladat során a szövetségesek teljes mértékben támaszkodhatnak a cseh nemzetre.

Sine qua non

A cseh program előfeltétele Németország korlátozása és veresége e háborúban. Evereségnek kétrétégűnek kell lennie. Először is a szövetségeseknek közvetlen győzelmet kell aratniuk Németország felett; másodsor pedig Németország tartós veresége Ausztria–Magyarország veresége és ezen mesterséges állam széthullása is lesz. Ausztria minden gyengülése Németország gyengülése is; Bismarck terve az osztrák citrom kifacsarására véget ér.

⁹ A következő fejezetekben Masaryk kifejti nézeteit a délszláv–olasz vita kapcsán és a Balkán kérdéseiben. Dalmáciát a délszláv államnak adná, Konstantinápolyt az oroszoknak, kifejezve reményét, hogy „Törökországot letörlik a térképről”.

¹⁰ Az Areopagosz (Areiosz Pagosz; Arész dombja) egy athéni domb, közel az Akropoliszhoz. Az ókori Athénban ott ülésezett a volt arkhónokból álló törvényhozó és ítélkező tanács.

Ma Németország rendelkezik Ausztria ötvenmillió népe felett; de miután a nem német és a nem magyar nemzetek felszabadulnak, ebből csak tízmillió marad – feltételezve, hogy Német-Ausztria jó viszonyban marad Németországgal, vagy akár csatlakozik is hozzá.

A felszabadított Csehszlovákia biztosan az antanttal összhangban fog cselekedni, és mindig lojális szövetségese lesz; Csehszlovákia most azt kívánja és reméli, hogy orosz testvérei hamarosan sikeresen elfoglalják a cseh és a szlovák területet. Ez lenne a legjobb megoldás nemcsak a cseh, hanem az osztrák, a német és más kérdésekre is, amelyek napirenden vannak.

Robert William SETON-WATSON, *Masaryk in England*, Cambridge–New York, Cambridge University Press–Macmillan Company, 1943, 116–134. https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/1451/Masaryk_Bohemia_1915.pdf Letöltés ideje: 2014. augusztus 26.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 332–346.

Egyes részleteit magyarul közli: ROMSICS Ignác, *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999*, Budapest, Osiris, 2000, I, 32–34.

2. A clevelandi egyezmény

(Határozat a Cseh Nemzeti Egyesület és a Szlovák Liga között)
Cleveland, 1915. október 22–23.

A cseh és a szlovák emigráció különböző csoportjai a világháború kitörése után szintén aktivizálódni kezdtek. Az Egyesült Államokban a Szlovák Liga már 1914 nyarán memorandumot fogalmazott meg, amelyet szeptemberben némileg módosítottak, a magyar elnyomás ellen tiltakozva önrendelkezési jogot, önkormányzatot követeltek a szlovákoknak. A cseheknek az Egyesült Államokban két jelentős csoportja is működött Ludvík Fischer (Chicago) és Emanuel Voska (New York) irányítása alatt. (Voska a háború elején Európába utazott, Prágában is tárgyalt a cseh politikusokkal.)

Svájcban Lev Sychrava harcolt a cseh függetlenségért. Oroszországban pánszláv (cárista) és liberális, Masarykot követő szervezetek is működtek. Az emigráns szervezetek közötti első jelentősebb egyezményt (szlovák nyelven) Clevelandben kötötte a Cseh Nemzeti Egyesület (Ludvík Fisher) és a Szlovák Liga (Albert Mamatey). Így ez elvileg a későbbi államot semmire sem kötelezte, habár későbbi propagandájában Masaryk gyakran hivatkozott rá.

1) A cseh földek és Szlovákia függetlensége.

2) A cseh és a szlovák nemzet egyesülése egy föderatív államszövetségben, Szlovákia teljes nemzeti autonómiájával, saját országgyűléssel, saját államigazgatással, teljes kulturális szabadsággal, azaz a szlovák nyelv teljesen szabad használatával, saját pénzügyi és politikai igazgatással, szlovák államnyelvvé.

3) Választójog: általános, titkos és közvetlen.

4) Kormányforma: perszonálunió demokratikus államrendszerrel, hasonlóan, mint Angliában.

5) E pontok egy kölcsönös megegyezés alapját képezik, és kiegészíthetők, későbbi kibővítésük csak a két fél egyetértésének alapján történhet.

A Cseh Nemzeti Egyesület fenntartja a jogot egy lehetséges módosításra, s ugyanezen joga van a Szlovák Ligának is.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/clevelandska-dohoda-22-23-10-1915/> Letöltés ideje: 2014. június 15.

3. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot!

Párizs, 1916
Részletek

Beneš Párizsban eleinte sikertelenül próbált befolyásos támogatókat találni, az 1915 végén megalakult Cseh Külföldi Bizottság és annak cseh függetlenséget követelő alapító nyilatkozata semmilyen eredményt nem ért el. Milan Rastislav Štefánik, a szlovák származású francia tudós és katonatiszt vezette be Beneš a társasági életbe, majd 1916 márciusában Beneš és Masaryk Párizsban megalakították a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. (Ennek vezető szerepét 1916 augusztusában az ún. kijevi egyezményben az oroszországi emigráció is elfogadta.) Ernest Denis sorbonne-i bohemista professzor segítségével Beneš egy előadás-sorozatot tartott a szláv kérdékről és a Monarchiáról, majd ezek szövegét előbb Párizsban, majd 1917-ben Londonban könyv formájában is megjelentette. Ebben is megjelennek a későbbi békekonferencián is elhangzó német- és magyarellenes csehszlovák vádak és érvek, amelyek erősen túlzók, számos esetben alaptalanok voltak, és hamisított adatokra támaszkodtak.

IV. Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése és a Habsburgok bukása

[...] Ha Palacký még élne, velünk lenne a cseh forradalmárok sorában. 1848-ban még lehetett reménykedni. Palacký szilárdan hitte, hogy az alkotmányos Ausztria csak demokratikus lehet; és aki demokráciát mond, az szabadságot is mond. Alaposan csalódott ebben. [...] Nincs már meg a Palacký-féle reménykedés. Több mint egy fél évszázadon keresztül tapasztaltuk azt, hogy elég erőnk van ahhoz, hogy éljük a saját életünket. Ezért Palacký mondata¹¹ nem szolgálhat tovább érvül Ausztria–Magyarország létezésének alátámasztására. [...]

[A Habsburg-uralkodók] mindig próbálkoztak a csehek megsemmisítésével. Majdnem sikerült is nekik, csupán a csoda mentette meg a cseh népet a teljes pusztulástól. Minden Habsburg a cseh nemzetet mint a saját fennhatósága alatti tulaj-

¹¹ Palacký 1848-ban jelentette ki: „Ha az osztrák állam már nem létezne régóta, akkor Európa és az egész emberiség érdekében kötelesek lennénk azon dolgozni, hogy megalakuljon.”

dont használta. Olyan politikát folytattak, amely a cseheket anyagilag a szolgásra, intellektuális és morális nyomorra kárhoztatta. Az összes Habsburg-uralkodó közül egyetlenegy sem volt, aki a csehek irányában lojális vagy legalábbis igazságos uralkodó lett volna. Mindannyian esküdt ellenségeink voltak, és Csehországon mint meghódított országon uralkodtak. Ezeket a tapasztalatokat nem tudjuk elfelejteni. Ezeket a sérelmeket abban a pillanatban Európa közvéleménye elé bocsátjuk, amikor a két központi hatalom felelősséget vállal a múlt és a jelen bűneiért.

V. A cseh-szlovákok és a magyarok: Egy legenda, amit szét kell rombolnunk

[...] Franciaországban és Angliában sokáig úgy látszott, hogy a magyarok a bécsi udvar esküdt ellenségei és a szabadság, függetlenség, igazság és a jog bajnokai. Szimpátiát mutattak a nyugatiak az iránt a nép iránt, amely egykor elnyomott volt, és fel tudott kelni 1848-ban az elnyomás ellen, a szabadság és a forradalom zászlaját felemelve. Tiszteletet ébresztett a fáradhatatlan energiája, ahogy politikai terveit 1861-ben, 1867-ben megvalósította egészen a máig. Ez a nép már régóta nincs elnyomva, épp ellenkezőleg, elnyomott szerepét az elnyomóévá változtatta, mégpedig a legbrutálisabb és legbecstelenebb módon. Béccsel szemben emancipálta magát, hogy a szlovákok, a szerb-horvátok és a románok hódéra legyen, a ruténekről nem is beszélve. A régi legendák azonban tovább élnek a magyar politikusok ügyes manőverezésének eredményeként. A hatalom a kezükben volt, övék volt az erő és a pénz. Megvették a sajtót, könyveket, folyóiratokat és újságokat adtak ki. Propagandájuk a magyar népet a civilizáció egyik legnagyobb letéteményeseként ábrázolja. Ezenfelül gazdag arisztokráciájuk kapcsolatokat teremtett minden országgal, és minden állam politikai köreiben érvényesült; a történelmi emlékektől támogatva könnyen megnyerték Anglia és Franciaország szimpátiáját.

A tapasztalataink 1848 óta félelmeinknek adtak alapot. Sohasem volt még kegyetlenebb elnyomó, mint a magyarok.

Egész köteteket lehetne megtölteni annak elbeszélésével, hogy a szlovákok mit szenvedtek el az igájuk alatt. Mindent megtagadtak tőlük: politikai jogot, iskolaalapítási jogot, a nyelvhasználat jogát. Szinte nincs is szlovák alapfokú iskola, nincs középfokú oktatás, és még kevesebb a felsőfokú oktatási intézmény. A sajtószabadság manapság nem létezik; nem találni egyetlen publicistát, sem egyetlen olyan embert, aki nyilvánosan a szlovák ügy mellett dolgozik, és ne ismerte volna meg több alkalommal is a börtönöket. A hárommillió szlováknak három képviselője van a budapesti parlamentben. Ma Magyarországon teljesen keleties rendszer a jellemző. [...]

Őket terheli a felelősség a most kirobbant háborúért. A Monarchia balkáni politikája mindenekelőtt magyar politika volt. A Szerbia elleni harcot a magyarok vezették, akik több mint négymillió szerb-horvát uralkodtak, több felett, mint Ausztria, ahol csak egymillió szerb-horvát van. [...] A magyarok követelték Bosznia és Hercegovina kizsákmányolását, a Szalonikihez és az Égei-tengerhez vezető utat sajátjuknak tekintették.

A szerb-horvátoknak minden szlavóniai és horvátországi üldözése 1907 óta az ő művük. Ők csinálták a híres Agram-per¹². Végül Magyarországon nyolcmillió magyar van, és szinte kisebbségben vannak a szlovákokhoz képest, a románokat nem is számolva. [...] A koronatanácsban is, amely 1914 júliusában eldöntötte, hogy Szerbiával háborút vív, Tisza [István] hangja volt a meghatározó.

Tehát nem kell csodálkozni jelenlegi szerepükön, ők a harmadik nagy bűnösei ennek a háborúnak. [...]

VI. A cseh-szlovákok és az 1914-es háború

[...] Mivel nem volt elég a felkészülési idő a fegyveres harchoz, a csehek passzív ellenállásba kezdtek. Az újságok Ausztria-ellenes cikkeket publikáltak; a népesség pedig visszautasította a kölcsönök aláírását; és megtagadta, hogy a kormány rendelkezésére bocsássa élelmiszerkészleteit, ezzel hozzájárult a Monarchia gazdasági és pénzügyi csődjéhez.

Manapság nincs egyetlen frakció sem, amely Ausztriával tartana. Végül a cseh katonák rendszeresen elutasították, hogy Ausztria zászlaja alatt harcoljanak. [...] A 11. cseh hadsereg, Písek városából, megtagadta, hogy a szerbiai Valjevo városába vonuljon, ezért kétszer megtizedelték. A maradékot a szerbek ágyúi elé lökték, majd teljesen szétverte őket a magyar tüzérség, amely kegyetlenül bosszút állt a cseheken. [...] A cseh katonák sok összeesküvést szerveztek, hogy fellázítsák társaikat a megadás érdekében, de ezeket mindig leleplezték. [...]

A cseh népesség és a katonák magaviselete az osztrák kormány véres megtorlásait idézte elő.

Az egész politikai élet megbénult. A három ellenzéki pártot [...] feloszlatták, újságjait betiltották. A nemzet legfőbb vezetőit vagy börtönbe zárták, vagy száműzték [...] Ma nincs olyan nap Csehországban, hogy bizonyos számú halálos ítéletet ne hoznának, vagy ne szabnának ki hosszú börtönbüntetések. [...]

Szlovákiában ugyanazon intézkedéseket fogantatosították, mint Csehországban és Horvátországban. [...]

VIII. A múlt szenvedései és a jövő reményei

[...] A cseh nép története még tragikusabban alakult a háború folyamán, ahol katonáit beolvasztották hóhérai seregébe, és ágyútöltelékkel csináltak belőle, arra kényszerítették, hogy teljesen kizsákmányolói hasznára tegyen, s üldözői, zsarnokai, cinikus kínzói – a poroszok és a magyarok – teljesen kihasználhassák, hogy felhasználják legjobb erőit, hogy létrehozzák a germanizált Közép-Európát, amely 1848-ban nem jöhetett létre, és amely majdnem létrejött már, és végtelen szenvedések fenyegetését hordozza a cseh népnek. Meg kell szabadulnunk a múlt szenvedéseitől, amelyek ma minden eddiginél jobban fenyegetnek; biztosítani kell egyszer s mindenkorra jövőnket, hogy morális és katonai támogatói lehessünk Franciaországnak; és végül meg kell szabadulnunk mindörökre egy olyan veszélytől, amely mindannyiunkat fenyeget, amelyet a csehek ma boldogtalanságuk miatt kiáltanak, és a nemzetük abszolút füg-

¹² 1909-es hazaárulási per Zágrábban ötvenhárom horvát vádlott ellen, akik érdekében Masaryk sikeresen közbenjárt.

getlenségét követelik Béccsel, Budapesttel, Berlinnel szemben. Itt van a mi „*ceterum autem censeo*”-nk.¹³

„Ausztia–Magyarország szét kell hogy essen”

A romjain a cseh-szlovák államnak kell létrejönnie, amely Csehországot, Morvaországot, Sziléziát és Szlovákiát tartalmazza. Az autonóm lengyel államnak – amellyel a cseh-szlovák állam északon lesz határos – kell megszületnie; a cseh-szlovák állam a Kárpátokban Oroszországgal lesz határos, ők ketten egy-egy áthatolhatatlan barikádot alkotnak Németországgal szemben. Délen a nagy Szerbia áll majd szerb, horvát, szlovén területekből, Szerbiát Csehszlovákiával egy folyosó köti össze, amely a Lajta és a Rába között húzódik Magyarországon keresztül, így Németország körbe lesz kerítve. Olaszország segíteni fogja a szlávokat,¹⁴ hogy Ausztriától és Németországtól az Adria mentén megszabaduljanak. Erdély vissza lesz csatolva Romániához, és a független Magyarország csak és kizárólag a magyarok által lakott területeket tarthatja meg. A nemzeti elvet alkalmazzák így, másrészt, persze, a politikai-stratégiai szükségletekről sem feledkezhetünk meg. [...]

Edvard BENEŠ, *Zúzzátok szét Ausztia–Magyarországot!*, sajtó alá rendezte NAGY Andrea, előszó és jegyzetek GULYÁS László, Szeged, JATE, 1992 (Documenta Historica, 5.).

Edvard BENEŠ, *Détruisez l'Autriche–Hongrie! Le martyre des Tchéco–Slovaques à travers l'histoire*, Paris, Librairie Delagrave, 1916.

4. A Birodalmi Tanács cseh képviselőinek háború alatti nyilatkozatai

Bécs–Prága, 1917. január 31. – 1918. január 6.

Részletek

A cseh hazai politikai élet képviselőinek többsége az emigráns propaganda ellenére 1917 végéig nem vált a függetlenségi mozgalom feltétlen hívévé, sőt az osztrák Birodalmi Tanács (Reichsrat) cseh képviselőinek egyik csoportja 1917 januárjában lojális nyilatkozatot tett Bécsnek. Amikor a Reichsratot 1917 májusában a háború során először hívták össze, a cseh képviselők Masaryk kérése ellenére sem bojkottálták annak ülését, ám ott – részben a cseh írók Alois Jirásek vezetésével megfogalmazott felhívása hatására – a birodalom föderalizálását követelték, amelyben a cseh és a szlovák területek közös egységet alkottak volna. Időközben a halálra ítélt cseh vezetők is kiszabadultak a börtönből I. Károly császár amnesztíájának köszönhetően. A (birodalmi és tartományi) cseh képviselők csak a folyamatban lévő breszt-litovszki béketárgyalások idején és hatására fogalmazták meg az önrendelkezési jogra alapozva saját függetlenségi követeléseiket. A szovjet-orosz állam és a központi hatalmak közötti tárgyalásokra a Monarchiát kép-

¹³ Utalás az idősebb Cato római szenátor (Kr. e. 234 – Kr. e. 149) híres mondására, amelyet állítólag minden beszéde végéhez hozzátett: „Ceterum autem censeo, Carthaginem esse delendam.” (Egyébként úgy vélem, hogy Karthágót el kell pusztítani.)

¹⁴ Az eredeti magyar fordításban tévesen: a szlovákokat.

viselő tárgyalófelek közé egyetlen csehet sem delegáltak; ez volt az 1918-as vízkereszti nyilatkozat megszületésének közvetlen kiváltó oka.

a) A „Cseh Szövetség” nyilatkozata az antant háborús céljai kapcsán

Bécs, 1917. január 31.

Excellenciás Uram!¹⁵

Tekintettel az antanthatalmak államainak válaszára Wilsonnak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének, amelyben a harcoló államok birodalmunkkal kapcsolatban egyebek mellett említették „a csehek felszabadítását az idegen uralom alól”, egyik olyan céljukként, amelyhez a fegyverben álló hatalmak el akarnak jutni,¹⁶ a Cseh Szövetség elnöksége visszautasítja ezt az inszinuációt, amely teljesen igazságtalan feltevéseken alapul, és határozottan kijelenti, hogy a cseh nemzet, csakúgy, mint a múltban, éppúgy a jelenben és az elkövetkező időben is csak a Habsburgok jogára alatt látja jövőjét és fejlődésének feltételeit.

(František Staněk, Bohumír Šmeral, Jindřich Maštálka)

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 355.

b) A cseh képviselők nyilatkozata a Birodalmi Tanács ülése alkalmából

Bécs, 1917. május 30.

A cseh nemzet képviselői, Szent Vencel koronájának mindhárom országából, a Birodalmi Tanácsba világtörténelmi háborús események idején belépve, amikor általánossá vált az a mozgalom, amely a nemzetek nemzetek feletti uralmának félreállítására irányul, kijelentik:

A cseh nemzet képviselte abból a mély meggyőződésből indul ki, hogy a jelenlegi dualista alakzat az uralkodó és az elnyomott nemzetek összes érdekének nyilvánvaló kárára formálódott, és hogy egyedül a Habsburg–Lotaringiai Birodalom átalakítása a szabad és egyenjogú nemzetállamok szövetségi államává küszöbölhet ki minden nemzetiségi jogtalanságot, és biztosítja minden nemzet sokoldalú és szabad fejlődését az egész birodalom és az uralkodóház érdekében is.

Támaszkodva ezért e történelmi pillanatban a nemzetek természetes önrendelkezési jogára és szabad fejlődésének jogára, megerősítve ezenkívül fel nem adott történelmi jogunkkal, teljesen elismert állami aktusainkkal, népünk élén követelni

¹⁵ A nyilatkozat címzettje Ottokar Czernin, a Monarchia külügyminisztere volt.

¹⁶ 1916. december 18-án Wilson jegyzékben szólította fel a hadban álló államokat, hogy adják meg, milyen feltételek teljesülése esetén kezdenének béketárgyalásokat. Az antantállamok 1917. január 10-én válaszoltak, s ebben követelték „az olaszok, a szlávok, a románok és a csehszlovákok felszabadítását az idegen uralom alól” („the liberation of Italians, of Slavs, of Roumanians and of Tchecho Slovaques from foreign domination”). Official Communications and Speeches Relating to Peace Proposals 1916–1917. Carnegie Endowment for International Peace, *Pamphlet*, No. 23. Washington, 1917. 49. [https://archive.org/details/officialcommunic00carn](https://archive.org/details/officialcommunic00carn/Letöltés ideje: 2015. május 27) Letöltés ideje: 2015. május 27.

fogjuk a csehszlovák nemzet minden ágának egyesítését egy demokratikus cseh államban, bevonva a nemzet szlovák ágát is, a történelmi cseh haza összefüggő egységében élve.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 356–357.

c) Az ún. vízkereszti nyilatkozat

Prága, 1918. január 6.

A negyedik évében e szörnyű világháborúnak, amely hatalmas emberi és anyagi áldozatokat követelt a nemzetektől, sor kerül az első békekísérletekre. Mi, cseh képviselők a Birodalmi Tanácsban – amelyből az ellenséges katonai bíróság jogtalan ítélete óta hiányoznak a szláv tagok –, valamint a felosztatott és még újra össze nem hívott cseh tartománygyűlés, csakúgy, mint a háború egész ideje alatt össze nem hívott morva tartománygyűlés, illetve a nem megújított sziléziai tartományi gyűlés cseh képviselői, mint a cseh nemzet megválasztott képviselői, hangsúlyozva a cseh küldöttség *Reichsrath*hoz intézett összes nyilatkozatát, kötelesek vagyunk határozottan és világosan a cseh nép és az alávetett, politikailag elhallgattatott magyarországi szlovák nép érdekében kifejtteni álláspontunkat a nemzetközi helyzet új elrendezésével kapcsolatban.

Amikor megújhódó cseh nemzetünk képviselői nyilatkoztak a francia–német háború idején az európai nemzetközi kérdésekről, 1870. december 8-i memorandumukban¹⁷ ünnepélyesen kijelentették:

„Minden nemzetnek, legyen nagy vagy kicsi, egyformán joga van az önrendelkezésre és egyenlőségre [...] Csak az egyenjogúság elismeréséből és minden nemzet szabad önrendelkezésének kölcsönös tiszteletéből alakulhat ki valódi szabadság és testvériség, általános béke és igazi humanizmus.”

Mi, cseh képviselők, ma is hűek lévén elődeink eme elveihez, örömmel üdvözlünk, hogy ma mindazon államok, amelyek a demokrácia elveire épülnek, hadviselők és semlegesek egyaránt, hozzánk hasonlóan a népek szabad önrendelkezését tekintik az általános és tartós béke biztosítékának.

Az új Oroszország, amikor általános békére törekedik, a béke legfontosabb feltételei közé sorolta a népek önrendelkezési jogát [...] Ezzel szemben Ausztria–Magyarország képviselői a központi hatalmak nevében kijelentették, hogy azon népek önrendelkezését, amelyek még nem érték el függetlenségüket, minden államban csak alkotmányos úton lehet rendezni. Tekintettel erre a cseh nép érdekében kijelentjük, hogy Ausztria–Magyarország képviselőinek ezen álláspontja nem a mi álláspontunk. [...]

Keserűen panaszt emelünk, hogy nemzetünket megfosztották alkotmányos függetlenségétől, valamint önrendelkezési jogától, mesterséges választási szabályok révén, amelyeket az uralmon lévő német kisebbség és a központosított német bürok-

¹⁷ A cseh liberális képviselők Palacký vezetésével e nyilatkozatban tiltakoztak a Monarchián belüli nemzetiségi elnyomás ellen, és a Monarchia egyenjogú nemzetek föderációjává átalakítását követelték.

rácia adott ki. Fajunk szlovák ága pedig a magyar brutalitás és hallatlan erőszak áldozatává vált az országban, ami minden látszólagos alkotmányos forma ellenére Európa legsötétebb szöglete maradt, s ahol a nem magyar népek, bár többséget alkotnak, az uralkodó kisebbség zsarnoksága alatt állnak, s születésüktől kezdve elnemzetietlenítik őket, úgy, hogy már szinte nincsenek is képviselőik az országgyűlésben és a hivatalokban, nincsenek köziskoláik, és magániskoláik szabadsága sem biztosított. [...]

Mi, a cseh nemzet képviselői kijelentjük, hogy az a béke, amely nemzetünknek nem hozza el az igazságot és a szabadságot, nem lesz számunkra béke, csak egy újabb hatalmas és következetes harc kezdete az állami függetlenségünkért, amelyben nemzetünk minden anyagi és szellemi erejét a végsőig megfeszíti, amíg e kíméletlen harcban sikert nem ér el.

Nemzetünk folyamodik saját függetlenségéért, támaszkodva saját történelmi állami jogaira, és forró vágytól áthatva, hogy a szabadságban versenyezzen más szabad népekkel és szuverén, teljes jogú, demokratikus, szociálisan igazságos és az egész lakosság szabadságára épülő államában, történelmi földjeinek, településeinek és szláv ágainak határain belül, hogy hozzájárulhasson az emberiség új és nagy fejlődéséhez, a szabadságra és barátságra alapozva, elismerve ebben az államban a nemzeti kisebbségek teljes és egyenlő nemzeti jogait.

Ezen elvek által vezérelve ünnepélyesen tiltakozunk a népek önrendelkezési jogának megtagadása ellen a [breszt-litovszki] béketárgyalásokon, és követeljük, hogy e jog értelmében, amely minden nemzet számára biztosított, így a mi nemzetünk számára is, részt vehessünk, és teljesen szabadon megvédhessük jogainkat a békekongresszuson.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 268–269.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/trikralova-deklarace-6-ledna-1918/> Letöltés ideje: 2013. szeptember 20.

5. A pittsburghi egyezmény

Pittsburgh, 1918. május 30–31.

Masaryk 1918-ban több hónapon keresztül az Egyesült Államokban fejtett ki propagandát a csehszlovák állam létrehozása mellett (hasonlóan az előző évi oroszországi akciójához). Tárgyalt Wilson elnökkel, valamint cseh, szlovák és ruszin emigráns szervezetekkel is. Ezen tárgyalások legfontosabb eredménye a clevelandi szerződést felváltó újabb szlovák nyelvű megállapodás lett Pittsburghben, amelyet Masaryk is aláírt, így ez az egyezmény elvileg kötelezte volna az új államot a szlovák autonómia biztosítására. Ennek elismerése feltehetően taktikai okokból történt, ám később az autonómia megadásától a prágai vezetés és maga Masaryk is mereven elzárkózott,¹⁸ noha 1918. no-

¹⁸ Ennek számos oka volt, talán leginkább az, hogy nem akartak precedenst teremteni a német és a magyar autonómiaigények számára. A nyilvánosan emlegetett okok közé tartozott a szlovák nemzet

vember 11-én a csehszlovák kormány Masaryk minden külföldön tett ígéretét magára nézve is kötelezőnek tekintette. Hasonló egyezményt írt alá Masaryk Philadelphiában 1918. október 26-án Grigorij Žatkovičsal, a ruszin emigráció vezetőjével is, amelyben Kárpátaljának is autonómiát helyezett kilátásba.

Az egyesült államokbeli szlovák és cseh szervezetek képviselői, a Szlovák Liga, a Cseh Nemzeti Társaság és a Cseh Katolikusok Szövetsége a Cseh-Szlovák Nemzeti Tanács elnökének, Masaryk professzornak a jelenlétében tárgyalta a cseh-szlovák kérdéssel és az eddigi programbeszédeinkről, és a következőket határozta el:

Támogatjuk azt a politikai programot, amely a csehek és a szlovákok egyesülését célozza a Cseh Tartományok és Szlovákia független államában.

Szlovákiának saját közigazgatása, parlamentje és bíróságai lesznek.

A szlovák hivatalos nyelv lesz az iskolákban, a hivatalokban és a közéletben.

A cseh-szlovák állam köztársaság lesz. Alkotmánya demokratikus jellegű.

A csehek és szlovákok Egyesült Államokban működő együttműködő szervezetei szükség szerint alkalmazkodnak a helyzethez, kölcsönös, mély és szabályozott egyetértésben.

A cseh-szlovák állam berendezkedésének részletes szabályait fenntartjuk a fel szabadult csehek és szlovákok, valamint az ő törvényes képviselőik számára.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 270.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/pittsburska-dohoda-31-5-1918/> Letöltés ideje: 2013. szeptember 3.

6. Csehszlovákia függetlenségi nyilatkozata (washingtoni nyilatkozat)

Washington–Párizs, 1918. október 18.

Részletek

1918 nyarán és őszén a szövetséges és társult hatalmak sorra elismerték a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot ideiglenes kormányként, és Csehszlovákiát hadviselő félként – első sorban a csehszlovák légiók szibériai sikerei miatt. 1918. október 7-én a Monarchia a wilsoni pontok alapján fegyverszüneti tárgyalást kezdeményezett, majd 16-án I. Károly császár kiadta a birodalom osztrák felének föderalizálásáról szóló kiáltványát. A még mindig az Egyesült Államokban tartózkodó Masaryk, attól való féltelmében, hogy a hazai cseh politikusok továbbra is hajlandók lennének kiegyezni a Habsburgokkal egy föderatív átalakulás fejében, sürgősen megfogalmazott egy angol nyelvű függetlenségi nyilatkozatot a Csehszlovák Nemzeti Tanács nevében. Ebben a leendő ország köztársasági államformájáról is lényegében egyedül hozott döntést. A leendő állam berendezkedésére vonatkozó pontok teljes egészében az amerikai demokrácia mintájára készültek, ami

önálló voltának tagadása, a szlovákok politikai éretlensége, valamint az, hogy a csehszlovák alkotmány jogilag elsőbbséget élvez bármely politikai nyilatkozattal szemben, pláne ha az néhány amerikai emigráns szervezet között jött létre.

Wilson támogatását is biztosította. A szöveget Masaryk október 13–16. között fogalmazta meg, ám azt 18-án Párizsban, a Nemzeti Tanács nevében hozták nyilvánosságra.

[...] Mi, a Csehszlovák Nemzeti Tanács, amelyet a szövetséges kormányok és az amerikai kormány a csehszlovák állam és nemzet ideiglenes kormányának ismertek el, a cseh képviselők prágai, 1918. január 6. napján tett nyilatkozatával¹⁹ teljes összhangban, és érzékelve, hogy a föderalizálás, mi több, az autonómia semmit sem jelent a Habsburg-dinasztia alatt, ezúton kinyilvánítjuk függetlenségi nyilatkozatunkat.

Azért tesszük mindezt, mert hisszük, hogy egyetlen nép sem kényszeríthető olyan fennhatóság alá, amelyet nem ismer el, és mert tudjuk és hisszük, hogy nemzetünk nem tud szabadon fejlődni egy Habsburg-alföderációban, amely csak új formája az elnemzetietlenítő elnyomásnak, amely alatt az utóbbi három évszázadban szenvedtünk. A föderáció első számú feltételének a szabadságot tekintjük, és hisszük, hogy Közép-Európa szabad nemzetei könnyedén szövetségre léphetnek, ha azt szükségesnek tartják.

E nyilatkozatot történelmi és természeti jogaink alapján tesszük. A 7. század óta független állam vagyunk, és 1526-ban önálló államként, amely Csehországból, Morvaországból és Sziléziából állt, egy török veszély elleni védelmi szövetségben egyesültünk Ausztriával és Magyarországgal. Eme államszövetségben soha nem adtuk fel önként független állami jogainkat. A Habsburgok sértették meg a nemzetünkkel kötött szerződést, jogellenesen megváltoztatva jogunkat, és megsértve államunk alkotmányát, amelynek betartására ígéretet tettek. Ennélfogva elutasítjuk, hogy továbbra is bármilyen formában Ausztria–Magyarország részei maradjunk.

Fenntartjuk Csehország jogát, hogy egyesüljön szlovákiai testvéreinkkel, a szlovákokkal, akik egykor nemzetállamunk részei voltak, később elszakították őket nemzetünk testétől, és ötven évvel ezelőtt betagolták a magyarok államába, akik kimondhatatlan erőszakukkal és alávetett fajaik feletti kíméletlen elnyomásukkal elveszítették minden erkölcsi és emberiességi jogukat, hogy saját magukon kívül bárkin is uralkodjanak.

A világ ismeri a Habsburg-elnyomás elleni harcunkat, amely az 1867-es osztrák–magyar dualista kiegyezés után szervezettebbé vált és felerősödött. Ez a dualizmus mindössze a brutális erő szégyentelen szervezete, a kisebbség többség általi kiszákmányolója és a németek és magyarok politikai összeesküvése nemzetünk ellen, s ugyanígy a Monarchia többi szláv, valamint latin nemzete ellen. [...]

Nem tudunk és nem fogunk olyan közvetlen vagy közvetett uralom alatt élni, amely eltaposta Belgiumot, Franciaországot és Szerbiát, amely meg akarta gyilkolni Oroszországot és Romániát, amely több tízezer honfitársunkat, civilt és katonát ölt meg, és számtalan kimondhatatlan bűnt követett el e háborúban az emberiség ellen e két degenerált és felelőtlen dinasztia által. Nem maradunk részei olyan államnak, amelynek nincs jogalapja a létezésre, s amely elutasítja a modern világszervezet alapelveit, s amely csak egy mesterséges és erkölcstelen politikai szervezet, amely elnyom

¹⁹ Utalás a vízkereszti nyilatkozatra (lásd az I. 4. sz. dokumentumot).

minden mozgalmat, amely a demokratikus és szociális haladásra törekszik. A Habsburg-dinasztia, hibák és bűnök hatalmas örökségének súlya alatt, állandó fenyegetést jelent a világbékére, s az emberiség és a civilizáció érdekében feladatunknak tekintjük, hogy hozzájáruljunk bukásához és lerombolásához. [...]

A csehszlovák állam köztársaság lesz.

A haladásra való állandó törekvésében garantálni fogja a lelkiismeret, a vallás és a tudomány, az irodalom és a művészet, a véleménynyilvánítás, a sajtó, a gyülekezés és a petíció teljes szabadságát. Az egyház el lesz választva az államtól. Demokráciánk általános szavazati joggal fog nyugodni, nők és férfiak azonos politikai, társadalmi és kulturális jogokkal fognak rendelkezni. A kisebbségi jogokat arányos képvisellellettel biztosítjuk, a nemzeti kisebbségek egyenlő jogokat fognak élvezni. A kormány parlamentáris lesz formájában, és el fogja ismerni a kezdeményezés és a népszavazás elvét. Az állandó hadsereget egy milícia váltja fel.

A csehszlovák nemzet messzire ható társadalmi és gazdasági reformokat fog végrehajtani; a nagybirtokokat belső telepesszervezés részére fel fogja osztani, a nemesi rangokat eltörli. Nemzetünk átvállalja Ausztria–Magyarország háború előtti adósságainak rá eső részét, a jelen háborúban keletkezett adósságokat azonban annak felelőseire hagyja. [...]

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 273–274.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/washingtonska-deklarace-18-10-1918/> Letöltés ideje: 2012. június 18.

7. Tomáš Garrigue Masaryk: Az új Európa. A szláv álláspont

Oroszország–Egyesült Államok, 1917–1918. október

Részletek

A csehszlovák propaganda legfőbb elemeit összefoglaló művét Masaryk 1917-ben kezdte el írni Oroszországban, ahol egy része meg is jelent. 1918-ban az Egyesült Államokban átdolgozta és kibővítette a művet, amely angolul és franciául is előbb (1918) jelent meg, mint csehül (1920). Könyvében remekül fonja össze a csehszlovák propagandát és háborús célkitűzéseket a győztes hatalmak érdekeivel és célkitűzéseivel, az első világháborút a demokráciák és az arisztokratikus teokráciák harcaként ábrázolva. A mű sajátossága, hogy ebben Masaryk már Csehszlovákia köztársasági elnökeként tünteti fel magát. A kötet összegző fejezetének legfontosabb elemeit válogattam össze.

55. [...] A szövetségesek oldalán állnak a legfontosabb demokratikus kultúr államok, különösen a két legrégebbi köztársaság. Ellenfeleik: Porosz–Németország, Ausztria–Magyarország és Törökország elavult monarchiák, középkori jellegű államok, a teokratikus abszolutizmus legrégebbi reakcióformái. A szövetségesek oldalán áll az egész világ, a központi monarchiák erkölcsileg izoláltak. Ezeknek a monarchiáknak

a programja hódításra éhes és militarista; a szövetségesek programja defenzív és pacifista. A német program a nemzeti elv ellen van, a szövetségesek programja az összes kis és nagy nemzet jogainak az elismerésén alapul. A szövetségesek programja demokratikus, a német program arisztokratikus.

A német terv a pángermanizmus szülötte, és ez vezette a központi hatalmakat politikájukban és stratégiájukban is. A pángermanizmus német, vagy legalábbis német uralom alatt álló Közép-Európát kíván [...]

Németországot csak akkor lehet majd izolálni, ha Ausztria–Magyarországot természetes alkotóelemeire bontjuk fel; Poroszországnak és az elporoszosított Németországnak Ausztria–Magyarország a legfőbb segítsége és bűntársa.

Ezért választotta most Berlin és Bécs azt a taktikát, hogy a *status quo*t, vagyis Ausztria–Magyarország és Törökország fennmaradását követelik. De ez nem lenne a *status quo ante*! Ausztria, amelyet Németország Oroszországgal és Szerbiával szemben megmentett, már csak névleg önálló. A Habsburgok, akik Ausztriában a németekre és a magyarokra támaszkodnak, ez idő szerint nem egyebek, csak engedelmes szolgálói a Hohenzollerneknek. A német népet – amely az oroszok után a legnagyobb nép Európában – nem éri veszteség: a nemzetiségi elv, amelyet a szövetségesek proklamáltak, a németekre is vonatkozik. De az elengedhetetlen, hogy Ausztria–Magyarország, ez a tisztára nemzetellenes, dinasztikus és mesterséges állam alkotórészeire bontassék, és ugyanígy a nemzetellenes Törökországot is alkotórészeire kell bontani. [...]

A szövetségesek programja és annak következményei magának a német népnek a főlsszabadítását és humanizálását is jelentik, amint az a következő programpontokból is kitűnik:

I. A demokrácia a társadalom megszervezését jelenti a humanitás etikai alapján; az arisztokrácia (oligarchia–monarchia) a maga történelmi fejlődésének megfelelően a teokráciára, a vallásra és az egyházra támaszkodik. [...]

II. A demokrácia a munkán alapuló társadalom szervezete; ezen belül nincsenek olyan egyének és osztályok, akik másokat kizsákmányolnak. A demokratikus államban nincs militarizmus, sem titkos diplomácia; külső és belső politikája a parlament ellenőrzése alatt áll. A demokrácia, mint azt már hangoztattam, vitatkozást jelent: az emberek az érvekre hallgatnak, és nem az önkénynek vagy erőszaknak engednek. Tudomány nélkül ma nem képzelhető el demokrácia; a demokrácia az emberi tevékenység minden területén mutatkozó haladásnak a szervezettsége. [...]

III. Az lenne kívánatos, hogy az országok és a nemzetek területileg egybeessenek. A nemzetek az emberiség természetes szervezetei; a nemzeti lét a legfőbb biztosítéka a nemzetköziségnek, és mindkettő az európai fejlődésnek. [...] Az államok csak eszközei a nemzeteknek; a cél a nemzetek fejlődése. Ezért fogadja el a demokrácia a modern nemzetiségi elvet, és veti el a (porosz) etatizmust, az államuralmat, az államok és, ami ugyanaz, a dinasztikák isteníztetését. [...]

A dolgok jelenlegi állása szerint számolni kell avval, hogy egyelőre még nem lesznek tiszta nemzeti államok: gazdasági és forgalmi okokból továbbra is nagy számban lesznek nemzeti kisebbségek. [...]

IV. A demokrácia éppúgy, mint a nemzeti elv és a szocializmus, a humanitás elvén alapszik: egy embernek sem szabad a másik embert saját céljaihoz eszközként felhasználni; egy népnek sem szabad a másik népet saját céljai eszközévé lealacsonyítani – ez az egyenlőség és az egyenjogúság politikai elvének az erkölcsi tartalma. Az úgynevezett kis emberek és kis népek mindenki mással egyenlő jogú egyedei. A belső közigazgatás szocializálását a nemzetközi (államközi) vonatkozások szocializálásának kell kiegészítenie. [...]

VI. A német, az osztrák, a török militarizmus egyenes következménye a teokráciának. A reakciós pángermanizmus és Közép-Európája végeláthatatlan háborút robbantott ki. A háború bűnösei: Németország és Ausztria. A szövetségesek erkölcsi kötelessége, hogy magukat és a fenyegetett népeket megvédjék; márpedig minden kis nép, mely a németek és az oroszok közti zónában fekszik, fenyegetve van. [...]

56. 1. A békekongresszust azonnal össze lehetne hívni. A háború erkölcsileg és stratégiai is be van fejezve. [...]

3. A békekongresszus tárgyalásain nem szabad annak az elavult és őszintétlen diplomáciai elvnek érvényesülnie, mely szerint az államok nem avatkozhatnak be más állam belügyeibe. Ha a demokráciát igazán a humanitás szelleme hatja át, és ha a nemzetköziség megerősödése nem üres beszéd, akkor a politikai határ nem lehet többé védőfal az abszolutisztikus önkény számára. Ez a rettenetes háború éppen azért robbant ki, mert az államok oly sokáig nem avatkoztak bele a belső ügyekbe.

4. Mindennemű titkos megállapodás ki van zárva.

5. A teokráciát Európa összes államában meg kell szüntetni. Az egyházakat föl kell szabadítani, és nem szabad őket politikai célokra felhasználni. Ebben a tekintetben az amerikai egyház és állam viszonya követésre méltó példakép. [...]

8. A kereskedelem szabad; az államoknak meg van engedve, hogy kereskedelmüket és iparukat a tisztességtelen verseny ellen védjék; a védelem módja nemzetközi egyezményekben szabályozandó.

A régi liberalizmus elvét, mely az abszolút szabad kereskedelmet hirdette, gyakran elvontan értelmezik; [...] A szabad kereskedelmet az erősebb fél éppen úgy felhasználhatja a gyengébb fél leigázására, mint a háborút. Sőt rosszabb, demoralizálóbb leigázására. [...]

9. A békekongresszus legnehezebb feladata a területi kérdések rendezése lett. [...] Poroszországot, Ausztria–Magyarországot, a Balkánt, Oroszországot politikailag újra kell szervezni. A Kelet rekonstrukciója a háború és a béke legégetőbb kérdése. Nyugaton nincs akut nemzetiségi kérdés [...] de mi vár a Keletre? Ott mindezen föladatak mellett egészen új államokat, új kormányzati formákat kell teremteni, és a civilizált élet egészen új alapjait kell lefektetni!

Kelet-Európa területi újjáépítése a maga egészében a nemzetiségi elvhez fog igazodni. De minden egyes esetben tekintettel kell majd lenni a jelenleg adott gazdasági körülményekre és történeti sajátosságokra. A nemzetiségi kérdések nagyon komplikáltak, és mindegyik egy-egy külön politikai probléma. [...]

13. A cseh országrészek (Csehország, Morvaország, Szilézia) és Szlovákia önálló államot fognak alkotni; a cseh országrészek határai már adva vannak, mert a cseh állam jogilag még ma is szabad. Csehország (valamint Morvaország és Szilézia) úgynevezett német nyelvterületén számos cseh él, igazságos dolog tehát, hogy a fölújított állam ezeket a területeket is megtartsa. Igazságtalanság lenne néhány százezernyi csehet odadobni a pángermánoknak. [...] Remélhető, hogy alábbhagy a csehországi németek nemzeti sovinizmusa, melybe a brutális pángermán agitáció hajszolta bele őket. Maguk közül a németek közül is sokan tiltakoztak az ellen a pángermán törekvés ellen, hogy Csehország nyugati és északi területei elszakíttassanak és külön német fővárost kapjanak.

Ami a magyar kisebbséget illeti, hangsúlyozni kell, hogy Szlovákiában eredetileg kevés magyar volt, viszont irgalmatlanul magyarosították a szlovákokat. A magyarok bezárták a szlovák iskolákat, elnyomták a szlovák irodalmat, és minden eszközt felhasználtak rá, hogy a szlovákokat megfosszák nemzeti valójuktól. Csak az igazság diadala lesz, ha vége szakad ennek a brutális, embertelen politikának, és a magyarok rákényszerülnek, hogy beérjék saját nemzeti erőikkel. A déli határ mentén lakó magyarok egy része Szlovákiának fog jutni, ennek fejében azonban jelentékeny szlovák kisebbség marad Magyarországon.

Mondottam már, hogy a magyarországi kisoroszok a csehszlovák állam autonóm részei kívánnak lenni.

Fölmerült az a terv is, hogy Csehszlovákia és Jugoszlávia egy korridorral kapcsolóssanak össze. [...] Ez a terület Magyarország része, főképpen németek lakják, de szlovén kisebbség és horvát települések is vannak itt. [...] Pozsonytól a tengerig vivő vasútvonalat azonban mindenesetre nemzetközisíteni kell. [...] ²⁰

Tomáš Garrigue MASARYK, *A világforradalom 1914–1918*, Budapest, Európa, 1990, 413–428.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 360–370.

8. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság kiáltványa

Prága, 1918. október 28.

Prágában 1918. július 13-án Kramář vezetésével létrejött a Csehszlovák Nemzeti Bizottság, amely a hatalom átvételének előkészítését tűzte ki céljául, egyúttal kettős hatalmat is kialakított a párizsi Nemzeti Tanáccsal versengve. A két központ október 25-én kezdett tárgyalásokat egymással Genfben (Kramář, illetve Beneš vezetésével). Október 28-ára virradóan jelent meg a hír, hogy Andrassy Gyula külügyminiszter elfogadta Wilson békefeltételeit. Erre spontán forradalom kezdődött Prágában, ahol azonban csak határozatlan cseh vezetők tartózkodtak. Miután az osztrák helytartó is Bécsben volt, s telefonon sem tudták elérni, hogy a hatalomátvételtől tárgyaljanak, hosszas habozás

²⁰ A további részekben Masaryk javaslatokat tett Európa, sőt más világrészek területi és egyéb vitáinak rendezésére.

után „október 28-a férfjai” (Alois Rašín, Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný és az egyetlen szlovák, Vavro Šrobár) kibocsátották a Nemzeti Bizottság kiáltványát Csehszlovákia megalakulásáról.

Csehszlovákok!

Évszázados álmotok valósággá vált. A mai napon a csehszlovák állam belépett a világ független, liberális, kulturált országainak sorába. A Nemzeti Bizottság, az egész csehszlovák nép általi bizalommal felruházva, egyetlen törvényes és felelős szereplőként saját kezébe vette az államhatalmat.

Csehszlovákok! Mindent, amit tesztek, ettől a pillanattól kezdve egy független és szabad nemzet nagy családjának új, szabad tagjaként tesztek.

E pillanatban új tettekkel kezdetét veszi új és remélhetőleg dicsőséges történelmek. Nem csalódhat bennetek az egész kulturált világ, mely ajkán áldásával dicsőséges tetteitekre emlékezik, ami kicsúcsosodott a csehszlovák légiónk halhatatlan eredményeiben a nyugati harcmezőkön és Szibériában. Az egész világ figyelemmel követi lépéseiteket az új életben, belépéseketek az ígért földjére. Őrizzétek meg becsületeket, ahogyan megőriztétek nemzeti seregeketek: a csehszlovák légiót. Emlékezzetek, hogy a csehszlovák állam polgáraiként nemcsak minden joggal rendelkeztek, hanem kötelességeitek is vannak.

A nagy munka kezdetén a Nemzeti Bizottság, a mai naptól a kormányotok,²¹ meghagyja Nektek, hogy magatartásotok és örömötök legyen méltó e nagy pillanathoz. Felszabadítóink, Masaryk és Wilson nem csalódhatnak azon meggyőződésükben, hogy oly népek vívták ki a szabadságot, amelyik képes saját magát kormányozni. Ne zavarjátok meg semmilyen tettel a mostani nagy pillanatot, senki ne kövessen el semmi olyat, ami árnyékot vethet a nemzet tiszta nevére.

Mindannyian fenntartás nélkül óvjátok meg mindazt, ami másnak szent.

A személyes szabadság és a magántulajdon sértetlen marad. Fenntartás nélkül rendeljétek alá magatokat a Nemzeti Bizottság parancsának.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 276–277.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/provolani-narodniho-vyboru-28-rijna-1918/> Letöltés ideje: 2013. szeptember 3.

²¹ Mivel az ideiglenes kormány már szeptember 26-án külföldön megalakult, ezt a kijelentést a prágai közvélemény megnyugtatóra szánhatták. A két kormány a folytatódó genfi tárgyalásokon hamarosan egyesült is.

9. A csehszlovák állam első törvénye (ún. átvételi törvény)

(11/1918. sz. törvény a független csehszlovák állam létesítéséről)
Prága, 1918. október 28.

A Csehszlovák Nemzeti Bizottság a prágai hatalomátvétel napján 18 órakor kibocsátotta első „törvényét” is, amelyet természetesen formailag nem egy törvényhozó szerv fogadott el, hanem a prágai vértelen forradalmat vezető és az előző kiáltványt is kibocsátó öt államférfi. Az átvételi törvény (recepční zákon) kifejezés arra utal, hogy az új állam átvette jogelődeinek korábbi hatályos törvényeit. Ennek következtében az ország két felében hosszú időn át fennmaradt az egymástól eltérő osztrák, illetve (Szlovákia és Kárpátalja területén) magyar jogrendszer, ami jogi bonyodalmakat is okozott. Még 1945-ben is előfordult, hogy a cseh és a szlovák területeken a Monarchia idején keletkezett osztrák, illetve magyar büntetőtörvényekre hivatkoztak, lásd a 16/1945. elnöki dekrétum (V. 4. sz. dokumentum) 5. §-át.

Létrejött az önálló csehszlovák állam. Hogy az eddigi jogrend folyamatossága az új helyzetben megmaradjon, hogy ne keletkezzenek zavarok, és szabályozva legyen az új állami létre való zavartalan átállás, a Nemzeti Bizottság mint az állami szuverenitás megvalósítója, a csehszlovák nemzet nevében ezt rendeli el:

1. cikkely. A csehszlovák állam államformáját a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanáccsal egyetértésben a nemzetgyűlés határozza meg. A nemzet egyértelmű akarátának szerve és úgyszintén az állami szuverenitás megvalósítója a Nemzeti Bizottság;

2. cikkely. Az összes eddigi tartományi és birodalmi törvény és rendelet egyelőre hatályban marad;

3. cikkely. Minden önkormányzati, állami és megyei hivatal, állami, tartományi, járási és főként községi intézmény is alá van rendelve a Nemzeti Bizottságnak, és egyelőre az eddig hatályos törvények és rendeletek szerint folytat hivatalos tevékenységet, és jár el;

4. cikkely. Ez a törvény a mai nappal lép hatályba;

5. cikkely. A Nemzeti Bizottságnak feladatul adatik, hogy e törvényt végrehajtsa.
(Rašín, Švehla, Soukup, Stříbrný, Šrobár)

GRÖNYÖR József, *Közel a jog asztalához*, Pozsony, Madách, 1993, 170.

10. A szlovák nemzet deklarációja (ún. mártoni deklaráció)

Turócszentmárton, 1918. október 30.

A szlovák politikai elit a szlovák értelmiség elmagyarodása miatt lényegesen szűkebb volt a csehnél, ezért – valamint a korlátozottabb politikai jogok miatt is – a hazai szlovák függetlenségi mozgalom még a csehnél is gyengébb volt, központja is eleinte Bécsben működött (Ivan Dérer, Milan Hodža). 1918 tavaszán azonban felélénkült a felvidéki

politikai aktivitás is (Vavro Šrobár líptószentmiklósi nyilatkozata önrendelkezési jogot követelt, Andrej Hlinka pártja is az elszakadás mellett lépett fel. Szeptember 12-én Budapesten Matúš Dula vezetésével megalakult a Szlovák Nemzeti Tanács, amely október 30-ára nyilvános gyűlést hívott össze. Ennek résztvevői eredeti határozatuk megszületésekor még nem tudtak a 28-i prágai eseményekről. A gyűlés szétoszlása után érkezett Hodža a prágai hírekkel, s ekkor szűk körben a határozatot némileg át is fogalmazták. A Hlinka-párt tagjai hamarosan terjeszteni kezdték azt, hogy a szövegnek volt egy titkos záradéka is, amely szerint a szlovák csatlakozás tíz évre szólt volna.²²

Minden szlovák politikai párt 1918. október 30-án Turócszentmártonban összegyűlt, és az egységes cseh-szlovák nemzet szlovák ágának Nemzeti Tanácsában tömörült képviselői állást foglalnak a nemzetek önrendelkezési jogának az egész világon elfogadott alapelve mellett. A Nemzeti Tanács kijelenti, hogy a Magyarország határain belül lakó cseh-szlovák nemzet nevében egyedül ő jogosult nyilatkozni és cselekedni.

Nem jogosult erre a magyar kormány, amely egész évtizedeken át nem ismert komolyabb feladatot, mint elnyomni mindazt, ami szlovák, nem állított fel és nem engedélyezett nemzetünknek egyetlen iskolát sem, nem engedte meg, hogy szlovák emberek a közigazgatásba és hivatalokba jussanak, középkori feudális rendszerével és politikájával anyagilag tönkretette és kizsákmányolta népünket.

Nem jogosultak arra, hogy a szlovák nép nevében nyilatkozzanak azok az ún. képviselői testületek sem, amelyek a nemzet akaratát kifejezésre nem juttató szűk körű választójog alapján alakultak, és amelyek olyan emberekből állnak, akik a tiszta szlovák vármegyék választmányaiban a törvény rendelkezése ellenére a szlovák szót sem tűrték meg.

Nem jogosultak erre az olyan népgyűlések sem, amelyek idegen erőszak hatása alatt hoztak határozatot.

A szlovákiai szlovák nemzet nevében tehát egyedül a Szlovák Nemzeti Tanács jogosult nyilatkozni.

A Magyarországon élő cseh-szlovák nemzet Nemzeti Tanácsa kinyilatkoztatja:

1. A szlovák nemzet mind nyelvi, mind kulturális-történelmi értelemben az egységes cseh-szlovák nemzet része. Minden kulturális harcban, amelyet a cseh nemzet vívott, és amely őt ismertté tette az egész világon, részt vett a szlovák ág is.

2. Ezen cseh-szlovák nemzet számára mi is követeljük a teljes függetlenségen alapuló korlátlan önrendelkezési jogot. Ennek az elvnek alapján egyetértünk azzal az újonnan kialakult nemzetközi jogi helyzettel, amelyet Wilson elnök 1918. október 18-án fogalmazott meg, és az osztrák-magyar külügyminiszter 1918. október 27-én ismert el.

²² Lásd Vojtech Tuka „Vacuum Iuris” (A mártoni deklaráció tizedik évében) című cikkét (II. 12. sz. dokumentum).

3. Követeljük az azonnali békekötést, mégpedig az egyetemes keresztény elvek alapján, hogy olyan béke jöjjön létre, amely nemzetközi jogi biztosítékokkal lehetlenné teszi az újabb háborút és a további fegyverkezést.

Meg vagyunk győződve, hogy a mi törekvő és tehetséges szlovák nemzetünk, amely a hallatlan elnyomás ellenére a nemzeti kultúra oly fokára emelkedett, nem lesz kizárva a béke áldásából és a nemzetek szövetségéből, hanem módja lesz arra, hogy a saját jellege szerint fejlődhessen, és erejéhez mért hozzájárulhasson az emberiség egyetemes fejlődéséhez.

(Aláírások)

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 114–116.

GYÖNYÖR József, *Közel a jog asztalához*, Pozsony, Madách, 1993, 171–172.

11. Csehszlovákia ideiglenes alkotmánya

Prága, 1918. november 13. – 1919. május 13.

Részletek

A Csehszlovák Nemzeti Bizottság 1918. november 13-ig nemcsak hazai kormányként, hanem törvényhozó hatalomként is működött, 17 törvényt és 23 rendeletet fogadott el. Utolsó törvénye az ideiglenes alkotmány elfogadása volt. Ennek alapján alakult meg az ideiglenes, ún. Forradalmi Nemzetgyűlés, amelynek tagjait lényegében az 1911-es Reichsrat-választás erőviszonyainak arányában delegálták a cseh pártok. Ezt egészítették ki negyven (később további tizennégy) szlovák képviselő kooptálásával (köztük azonban cseheket is delegáltak). A nemzetgyűlésnek tehát csak cseh és szlovák tagjai voltak, németek, magyarok és ruszinok nem lettek képviselők. Az ideiglenes alkotmány elfogadása után a törvényeket már csak a nemzetgyűlés fogadhatta el. Egyidejűleg megszűnt az addig létező cseh, morva és sziléziai tartományi gyűlés is. Az ideiglenes alkotmány első változatát kétszer is módosították. Előbb rendelkeztek tizennégy újabb (szlovák) képviselő megválasztásáról, majd 1919 májusában pontosítottak néhány szabályt. Ezek közül a legfontosabb az elnöki jogkörök kiszélesítése volt, mivel Masaryk elégedetlen volt szűkre szabott jogaival.

a) 37/1918. sz. törvény az ideiglenes alkotmányról. Prága, 1918. november 13.

1. § A nemzeti bizottság²³ 256 tagra egészített ki ugyanazon módon és ugyanazon kulcs szerint, ahogy keletkezett. Ezen testület nemzetgyűlésnek neveztetik.

2. § A nemzetgyűlés ugyanazon módon és ugyanazon kulcs szerint egészített ki, ha az valamelyik tagját elveszti. [...]

²³ Az eredeti magyar fordításban: nemzeti választmány. Csehül: *národní výbor*, azaz nemzeti bizottság.

4. § A nemzetgyűlés gyakorolja a törvényhozó hatalmat az egész állam és annak egyes részei számára, valamint a végrehajtó hatalom feletti felügyeletet addig az időpontig, melyben a végleges alkotmány alapján a választások útján alkotott nemzetgyűlés összeül és megalakul.

5. § A nemzetgyűlés ügyrendet tartozik kidolgozni; amíg ez meg nem történt, addig a nemzeti választmánynak 1918. november 9-i ülésén elfogadott ügyrend érvényes. [...]

7. § Az államfő a köztársaság elnöke, kit a nemzetgyűlés a képviselők kétharmadának jelenléte esetén a jelenlevők kétharmados többségével választ.

Az elnök tisztsége addig tart, amíg a végérvényes alkotmány alapján új államfő nem választatik. [...]

9. § A köztársaság elnöke büntetőjogilag nem üldözhető.

10. § A köztársaság elnöke

a) képviseli kifelé az államot,

b) a legfőbb hadseregarancsnok,

c) fogadja a követeket,

d) hadat üzen a nemzetgyűlés határozatából [...]

Kormányzati ténykedéseihez, miket a köztársaság elnöke kifejt, az illetékes felelős miniszter aláírása beszerzendő.

11. § A köztársaság elnöke jogosult a nemzetgyűlés által elfogadott valamely törvényt a határozathozatal után nyolc napon belül új tárgyalásra visszautasítani. Ha a nemzetgyűlés eredeti határozatánál megmarad, akkor a törvény kihirdetendő. [...]

14. § A végrehajtó- és kormányhatalom a 17 tagú kormányt illeti, melynek elnökét és tagjait (minisztereket) a nemzetgyűlés választja.

GYÖNYÖR József, *Közel a jog asztalához*, Pozsony, Madách, 1993, 173–175.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1918, částka 6. 30–31. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1918/006-1918.pdf> Letöltés ideje: 2014. november 19.

b) 271/1919. sz. törvény az ideiglenes alkotmány módosításáról, 1919. május 13.

10. a § A köztársaság elnöke jogosult a kormány ülésein jelen lenni és azokon elnökölni, valamint a kormánytól és annak egyes tagjaitól minden egyes ügyben jelentést kérni, mely a kormány illető tagjának hatáskörébe tartozik. Jogosult a kormányt vagy annak egyes tagjait tanácskozára egybehívni.

10. b § A köztársaság elnöke időről időre szóbelileg vagy írásbelileg jelentést tesz a nemzetgyűlésnek a köztársaság állapotáról. Ő indítványozza annak mindazon intézkedéseket, melyeket szükségesnek és célszerűnek tart.

A 11. § így szóljon:

A köztársaság elnöke jogosult a nemzetgyűlés által elfogadott valamely törvényt azon naptól számított tizennégy nap alatt, melyen az a kormánynak átadatott, megjegyzéseivel együtt visszautasítani.

A nemzetgyűlés az elnök által visszaküldött törvényt újból tárgyalás alá veszi. Ha a képviselők abszolút többségének jelenlétében az eredeti határozatánál megmarad, akkor a törvényt ki kell hirdetni.

A 14. § így szóljon:

A végrehajtó és kormányhatalom a kormányt illeti, melynek elnökét és tagjait (minisztereket) a köztársaság elnöke nevezi [ki] és bocsátja el.

GYÖNYÖR József, *Közel a jog asztalához*, Pozsony, Madách, 1993, 176–179.

12. Masaryk első elnöki szózata a nemzetgyűléshez

Prága, 1918. december 22.

Részletek

A Forradalmi Nemzetgyűlés első ülésén, 1918. november 14-én, távollétében, elnökké választotta Masarykot, aki csak december 20-án tért haza emigrációjából. A pályaudvaron ünneplő sokaság várta, diadalmennettel kísérték a Várban kialakított rezidenciájára. Másnap az elnöki fogadalom letétele után beiktatták hivatalába, majd 22-én a prágai várban mondta el a Forradalmi Nemzetgyűlésnek első elnöki szózatát. Ennek legismertebbé vált mondatában az elnök bevándorlóknak és telepéseknek minősítette a cseh tartományokban élő németeket, amivel komolyan megsértette a terület több mint hárommillió lakóját. Hasonlóan sérelmes volt beszédének szlovák nyelven elmondott része a magyar kisebbség számára. Beszédében egyébként számos olyan elem is feltűnt, amely Az új Európa című, fentebb idézett művében is szerepelt.

[...] Világos volt számomra, hogy nem elég a propaganda, sem a forradalom a [császári és királyi] hadseregben és odahaza, hanem szükségünk van saját haderőre. Az első légiók Franciaországban és Oroszországban alakultak meg; hamarosan minden országból jelentkeztek önkéntesek: Angliából, Amerikából, Kanadából, Afrikából, Ausztráliából. Ezek az egységek kezdetben kicsik voltak, de hadifoglyok áradata növelte őket. Különösen igaz ez Oroszországra, ahol nagy számban voltak közülünk fogságban. [...]

Három fronton harcoló katonáink kivívták szabadságunkat. Külföldi tetteink és különösen csapataink története, ennek harcai és hősiessége, a szibériai anabázis²⁴ története – ez mind a jövő nemzedékek számára lesz gazdag, nevelő hősköltemény! Itt csak az eredményt összegezhetem. És a harcoló csapatok mellett szervezeten dolgozott számos munkatársunk az összes országban. [...]

Bismarck azt mondta, hogy az, aki Csehországot uralja, Európa ura. A maga módján rámutatott nemzetünk különleges helyzetére a világon. A legnyugatibb szláv ág vagyunk Közép-Európában, és ellenálltunk a németek keletre irányuló elnémete-

²⁴ A görög *anabaszisz* kifejezés jelentése: a partvidékről a szárazföld belsejébe való vándorlás. A cseh légiók 1918–1920 közötti szibériai akcióit is erről nevezték el.

sítési nyomásának. Mostani győzelmünket lehetővé tette számunkra nemzeti állhatatosságunk, ezt pedig a természetől fogva gazdag föld. Győzelmünk egyúttal más kis nemzetek győzelme is, amelyeket Ausztria és Németország fenyeget.

Hasonló sors és ugyanaz a veszély utasít minket szoros barátságra keleti, illetve délkeleti szomszédainkkal. [...]

Ismétlem: mi alapítottuk meg államunkat; ezzel meghatároztuk németjeink államjogi helyzetét is, akik eredetileg mint emigránsok és telepesek [*kolonistá*] érkeztek az országba. Teljes jogunk van területünk gazdagságára, amely elengedhetetlenül szükséges iparunk és a köztünk élő németek ipara számára. Nem akarjuk, és nem is áldozhatjuk fel jelentős cseh kisebbségünket az ún. német területen. Arról is meg vagyunk győződve, hogy a gazdasági előny ránk utalja német honfitársainkat. Rajtuk múlik, hogy helyesen viszonyulnak-e hozzánk. Emlékezzenek vissza [ti. a németek], hogy 1861-ben velünk együtt kérték a császárt, hogy koronáztassa magát cseh királlyá. Őszintén kérem, hogy a leghamarabb egyezzünk meg. Bevallom, számomra nehéz megfedkezni róla, hogy németjeink és az ausztriai németek általában tiltakozás nélkül fogadták az osztrák és a magyar szoldateszka embertelen kegyetlenségeit, nehéz elfelejtenem, hogy németjeink adták a pángermanizmus legádázabb kontingensét. De ennek ellenére örömmel vesszük, ha együttműködésre határozzák el magukat. Senki sem neheztelhet ránk, ha oly sok keserű tapasztalat után óvatosak leszünk, de biztosíthatom, hogy államunkban a kisebbségek teljes nemzeti jogokat és polgári egyenjogúságot fognak élvezni. Az amerikai köztársaság inkább polgárháborút vállalt, mint hogy engedte volna elszakadni déli részét. Mi sohasem fogjuk megengedni, hogy a vegyes lakosságú északunk elszakadjon. Egy igazán demokratikus önkormányzat kiépítésével minden alkalmas eszközünk megvan a nemzetiségi kérdés megoldására. [...]

A magyarokról nem kell terjengősen szólni. A múlt század hatvanas éveig szerezni szerepet játszottak, de ebben az időben érvényesítették földjük termékenységét, és ezzel Ausztria ipari része számára gazdasági fontosságot kaptak; egyidejűleg megpróbálták kihasználni Bismarck Ausztria iránti politikáját, és Németország odaadó előőrse lettek a Balkánon. A tőkések által támogatott feudális nemesség kiépítette mesterséges államszervezetét, amely a háborús csapással úgy omlott össze, mint az egész mesterséges Habsburg-szerkezet. Egyenesen esztelen volt, hogy egy olyan nemzet, mint a magyarok, oly sokáig szabadon kizsákmányolt négy másik nemzetet – szlovákjainkat, a ruszinokat, a románokat és a jugoszlávokat. Már Cavour helyesen látta, hogy a magyarok nem tisztelik más nemzetek szabadságát, habár magukat is meg kellett védeniük a németektől; politikailag a magyarok még a háború idején is 1848 presztízsből éltek, de propagandájuk hamisságát mindenütt átlátják, és ma a szövetségesek egészen tisztán látják, hogy a magyaroknak csak saját nemzetállamukra van joga. Azt kívánom, hogy viszonyunk hozzájuk mielőbb értelmesen legyen elrendezve. A magyar kisebbség minden polgárjogot élvezni fog. A magyarok eléggé kegyetlenek voltak ahhoz, hogy azt mondják: a tót nem ember [*Slovák nie je človekom*]. Mi nem fogjuk rosszal visszafizetni ezt, csak azt akarom, hogy Szlovákia teljes

mértékben megfelelő határokkal rendelkezzen felvirágzása érdekében. És ez vonatkozik a ruszinokra is, akik hozzánk folyamodnak.²⁵ [...]

A világ viszonyai és saját körülményeink is átfogó reformokat követelnek; a demokratikus egyenlőség kizár mindenféle kizsákmányolást és osztályuralmat.

Örülök, hogy nőket is látok a nemzetgyűlésben. Hiszem, hogy a nőknek éppúgy kell a közügyeknek szentelni magukat, mint a férfiaknak.

Remélem, hogy a párizsi béketárgyalások biztosítják számunkra a tartós békét. Ettől még gondoskodnunk kell a nemzetvédelemről, sőt: törekednünk kell arra, hogy kiépítsük a hatékony védelem össznemzeti rendszerét. E cél érdekében a népességgel törődő politikára van szükségünk. Örülök, hogy a kormányunkban van már egészségügyi minisztérium. A hosszú háború tapasztalatai arra kényszerítenek, hogy gondoskodjunk a jövőendő nemzedékek testéről és lelkéről. [...]

Hadseregünk visszatér Franciaországból és Olaszországból, és kívánom, hogy fiaink Oroszországból szintén hamarosan érkezzenek meg, de ezt akadályozzák a nagy távolság és a technikai nehézségek, nem beszélve arról, hogy szövetségesként nem léphetünk fel egy ilyen fontos kérdésben egyoldalúan. Hadseregünket arra használjuk, hogy fenntartsuk és biztosítsuk területünket és a rendet. Csapataink a szövetséges hadseregek részét képezik, és reméljük, hogy szeparatistáink tudatában vannak e ténynek és a fegyverszünet feltételeiből eredő következményeinek.

Nem kívántam, barátaim, részletes programot adni. Csak a kíváncsi politikai cselekvés néhány vezérlő elvét tárom elő, és megpróbáltam röviden megfogni az értelmét ennek a szörnyű, s számunkra mégis oly szerencsés tapasztalatnak ennek a, remélem, utolsó háborúnak. Ezt az értelmet nagyon röviden ki lehet fejezni: valamennyien, egyének és nemzetek, emberek akarunk lenni! A nagy emberáldozatok és -vesztések nem voltak hiába. Elértük célunkat. Most megkíséreljük, hogy biztosítsuk azt örökre. A feladat talán nehezebb, mint a háború idején. [...]

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 386–397.

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/poselstv.htm>

<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/prvni-poselstvi-t-g-masaryka-narodnimu-shromazdeni-22-12-1918.html>. Letöltés ideje: 2013. december 5.

13. Rudolf Lodgman von Auen: A csehországi németek joga az önrendelkezésre

Bécs, 1918. december 28.

Részletek

1918. október 29-étől a Cseh- és Morvaország határvidékein élő németek az önrendelkezési elv nevében négy német tartományt (*Deutsch-Böhmen, Sudetenland, Deutsch-südmähren, Böhmerwaldgau*) hoztak létre, amelyek magukat Német-Ausztria részévé minősítették. Közülük a legjelentősebb az észak-csehországi *Deutsch-Böhmen* (Né-

²⁵ A magyarokról szóló bekezdést Masaryk szlovákul mondta el.

met-Csehország) volt, melynek székhelye Reichenberg (csehül Liberec), kormányának elnöke pedig Rudolf Lodgman von Auen lett. A cseh kormány azonban katonai erők bevetésével 1918 végére felszámolta a szeparatista tartományokat. A helyi német lakosság – a békekonferencia döntésében bízva – nem állt ellen. Csak 1919 márciusában, amikor nem engedték, hogy területeiken megtartsák az osztrák nemzetgyűlési választásokat, kezdődtek tüntetések és sztrájkok, amelyeket katonai erővel vertek le. Több mint ötven német halt meg, ami súlyosan megterhelte a cseh–német viszonyt. Az 1918 végén felszámolt tartományok vezetői Bécsbe menekültek. Lodgman azonban később visszatért Csehszlovákiába, s 1920–1925 között nemzetgyűlési képviselő lett Prágában.

[...] A német-csehországi kormány kötelességének vélte, hogy addig maradjon Csehországban, amíg csak lehetséges. Nem próbált elmenekülni, amikor világos lett, hogy a csehek által megzavart közlekedési vonalak miatt lehetetlen lesz a normális működése. Mivel a nemzetgyűlés kinevezte, és a csehországi németeknek nem volt más törvényes képviselője, egyértelmű volt, hogy a kormánynak felelőssége, hogy ne mondjon le jogairól a legnehezebb körülmények között sem.

A cseh csapatok viselkedése az egész országban nemcsak a nemzetközi joggal megy szembe, hanem az emberi érzéssel is. [...] Elviszik az élelmiszert és más élet-szükségleteket, nem téve kivételt néhány esetben a szegényekkel sem. Átvizsgálják az utazók csomagjait, zaklatják és bántalmazzák a magánszemélyeket, brutális erőt alkalmaznak velük szemben, és sok esetben azzal fenyegetik, hogy megölik őket. Tűszokat szednek, és a hivatalnokokat kidobják irodáikból, és arra kényszerítik, hogy engedelmeskedjenek az elnyomók akaratának. A német területet cseh tulajdonná minősítik, és a cseh munkások és értelmiség minden munkájának gyümölcsét követelik a Cseh Köztársaság [sic!] javára. [...]

Ilyen körülmények között nyilvánvaló volt, hogy a csehek nem nyugszanak, amíg el nem foglalják a kormány ideiglenes székhelyét, és fel nem függesztik a csehországi németeket képviselő személyek tevékenységét. Ha ez a terv sikerült volna, a csehországi németeket megfosztották volna egyedüli jogos képviselőiktől, és nem maradt volna senki, hogy követelje az ország elidegeníthetetlen jogait, és harcoljon értük. Ezt semmilyen körülmények között nem tűrhettük, és amint a Csehszlovák Köztársaság tervei nyilvánvalóvá váltak, a kormány elhatározta, hogy elhagyja Német-Csehországot, és másutt képviseli Német-Csehország szabadságát egészen addig, amíg annak lakói ismét megválaszthatják jogos képviselőiket. [...]

Sosem tartoztam azon politikusok közé, akik azt gondolják, hogy a németek egy istenszerű nép, amely arra rendeltetett, hogy uralkodjék más nemzetek felett. A „kiválasztott nép” elmélete sosem volt az enyém. [...] Szükségét érzem, hogy kiálljak népemért, és éppúgy, mint ahogy nem helyeslem, amikor azt hangoztatták, hogy a német nép jobb, mint az összes többi nép, és hadserege meg fogja hódítani a világot, nem fogom elismerni, hogy népem alábbvaló másoknál azért, mert katonailag alulmaradt a világgal szemben. [...] A csehek távollétünkben határozták meg sorsunkat, és még kísérletet sem tettek arra, hogy meghívják a németek képviselőit az ő nemzet-

gyűlésükbe. Rendeleteket adtak ki, amelyeket a német járásokban brutális erővel hajtanak végre [...] Feloszlatták városi tanácsainkat, és olyan szervekkel helyettesítették őket, amelyeket ők irányítanak; lemondatták és üldözték jogszerűen megválasztott képviselőinket, és sokakkal közülük megalázó módon bántak. Német-Csehországot háborús területté minősítették, ahol a csehek nem barátként viselkednek, mint ahogy néha állítják, hanem hódítóként és abszolút úrként. [...]

A csehek azt állítják, hogy a német-csehországi ipar nem élhet meg a cseh államon kívül, s ezért maga is ég a vágytól, hogy politikailag csatlakozzon a csehekhez, mégpedig saját szabad akaratából. A kérdést, hogy Német-Csehországot a cseh állam elnyelje-e, nem lehet egyik-másik ipari csoport érdekei alapján eldönteni, mert azok az idők szerencsére véget értek, amikor milliók sorsát az osztalékok követelményei alapján döntötték el. Bárki próbálná is így módon megoldani a német-csehországi kérdést, kétségtelenül szembetalálkozik majd a túlnyomó többséggel. De a német-csehországi ipar képviselői már nyíltan le is szögezték, hogy véleményük szerint a nemzeti kérdés kielégítő megoldását csak a népek önrendelkezési jogának alkalmazásával lehet elérni. [...]

Masaryknak igaza van, amikor azt mondja, hogy csakis az az oldal lehetett győztes ebben a borzasztó konfliktusban, amelyik megszerzi a nemzetek szellemi hatalmát, s nem az, amelyik végső győzelmet remélt a katonai erők hadigépezetétől. De mindenestre nem a német nép szenvedett vereséget! Vak politikusok által vezetve, királyok által becsapva, mégis kitartott a legerősebb hadseregekkel szemben a legvégsőig, amikor összeomlott, s tragikus végzet, hogy az összes ország imperialistái most a német demokráciát akarják büntetni az autokrácia bűneiért. Eme imperialisták közé számítnak a Csehszlovák Köztársaság elnökét, Tomáš Garrigue Masarykot is. [...]

A pángermanizmus hamis [elvét] száműzték, amikor az „isten kegyelméből” való uralom megszűnt. Ami nem tűnt el vele együtt, az a cseh nemzet hataloméhisége, aminek folytán a csehek félreértik az önrendelkezés és a demokrácia elveit, és Európát egy újabb háború felé sodorják. Valóban igaz, hogy Bismarck egyszer azt mondta, hogy az, aki Csehországot uralja, az Európa ura, de mindez csak az akkori politikai gondolkodásmódot jellemzi.

Mégis szeretném megkérdezni: a cseh nép tényleg egész Európát szeretné uralni? [...]

Ha e háborút szeretnénk lezárni, azt csakis egy olyan általános elv alkalmazásával tehetjük meg, amellyel minden érintett fél egyetért; el kell kerülni, hogy legyenek a jövőben Európában elnyomott és szabad nemzetek. Ha meg kell kérdezni minden egyes egyházközséget, hogy melyik államhoz kíván tartozni, akkor azt meg kell tenni. Ez az egyetlen elv, amelynek alapján a nemzeti érzést Európában magasabb szintűre, az európai államok szövetségére lehet emelni, ami véleményem szerint a jövő munkájának betetőződése lehet.

A Csehszlovák Köztársaság elnökének igaza van, amikor azt mondja, hogy a korábbi Ausztria németjei egy hibás patriotizmus és a Habsburgok rövidlátásának áldozatai. Az a fikció, hogy Ausztria egy német állam, az osztrák-németek és általában a

német elemek átka volt. De nem látom, hogyan javulnak meg a dolgok, ha Masaryk létrehoz egy kitalált csehszlovák államot, amelyben több millió személyt kényszerítenek akarata ellenére állampolgári hűségre csak azért, hogy létrehozzanak egy új Ausztriát a csehekkel. Masaryk bünt követ el a németek ellen egy ilyen állam építésével. [...] De szintén bünt követ el a demokrácia elvei ellen, és, talán nem tudatosan, a reakció ügyét szolgálja, amikor megfosztja a német forradalmat törekvései gyümölcseitől. De bünt követ el Európa ellen is, amelynek tervei miatt ismét el kell játszania a darabjaira széttépett kontinens szerepét.

Milyen alapon próbálja igazolni a Csehszlovák Köztársaság elnöke követeléseit egy pusztán német területre? Az első érve a német terület cseh kisebbsége. Kisebbségek az egész világon előfordulnak, az Atlanti-óceán mindkét partján. Ha minden ország hasonló követelésekkel állna elő, ahol ilyen kisebbségek élnek – amelyek egyébként saját szabad akaratukból csatlakoztak a többséghez –, a Wilson elnök által javasolt Nemzetek Szövetsége sosem válna valóra, hanem általános anarchia lenne a következmény. [...]

Masaryk arra a tényre is felhívja a figyelmet, hogy a németek Csehországban eredetileg telepesek és bevándorlók voltak.²⁶ A történelmi kutatások félresöprik ezt az érvet, csakúgy, mint másokat. Kétségtelen, hogy a markomannoknak és a kvádoknak, akik az eredeti kelta lakosság után érkeztek, valahonnan jönniük kellett, éppúgy, mint a szláv törzseknek. Tehát ha a németeket telepeseknek tekintjük, ugyanez vonatkozik a csehekre is, és ha ezeréves kemény munka és szigorú köteleességteljesítés nem ad elég jogot a németeknek otthonaikra, ugyanez vonatkozik a csehekre is, és nekik is vissza kell menniük a történelmi idők kezdetére, és kideríteniük, hogy ki is a föld jogos tulajdonosa.

Ebből elég volt! Egy mai politikus nem töltheti idejét ilyenfajta ósdi nézetek felett. [...]

Üzenetében a Csehszlovák Köztársaság elnöke azt ígéri, hogy a csehországi német kisebbség teljes körű nemzeti és polgári jogokat fog élvezni az új cseh államban. Amennyiben ez az ígélet vonatkozik az összefüggő német településterületre, meg kell engednie nekünk, hogy kijelentsük, hogy nem nagylelkű bánásmódot várunk el tőle, hanem csakis a teljes önrendelkezés jogát. Még a demokratikus önkormányzat ígérete sem vehet rá minket nézetünk megváltoztatására, mivel az önkormányzat is megszűnik annak lenni, mint aminek szánják, amikor ugyanis olyan állam nevében és rendelete által akarják végrehajtani, amelyet a lakosság nem fogad el sajátjaként. [...]

Bármit állítanak is a cseh állam vezetői a kérdésről, Német-Csehország jövőbeli sorsa még nem dőlt el! [...] A béke földjévé szerettünk volna válni, a háború földje lett osztályrészünk, s a szabadság földje, amiért küzdünk!

Rudolf LODGMAN VON AUEN, *The Right of the Germans of Bohemia to dispose of themselves*, h. n., k. n., é. n. [Vienna, 1919?] 1–12.

<https://archive.org/details/rightofgermansof00lodgrich> Letöltés ideje: 2014. július 2.

²⁶ Lásd Masaryk első, a nemzetgyűléshez intézett elnöki szövegében (I. 12. sz. dokumentum).

14. A Kramář-kormány programnyilatkozata a nemzetgyűlésben

Prága, 1919. január 9.

Az 1918. október végi genfi tárgyalások eredményeként az emigráns és a hazai kormány egyesült, miniszterelnökké a „hazai” Karel Kramářt választották meg, aki a nemzeti bizottság elnöke és a nemzetgyűlés alakuló ülésének levezető elnöke is volt. Ez az ülés 1918. november 14-én ismét megerősítette az ő miniszterelnöki kinevezését. A Kramář-kormány tagja lett az összes cseh párt, így azt össz nemzeti koalíciónak nevezték. A kormányprogram kidolgozásában részt vett Masaryk elnök is. Annak előterjesztésére egy nappal az után került sor, amikor Kramář ellen sikertelen merényletet hajtottak végre. Az új kormány legfőbb feladatai az alábbiak voltak: az államterület feletti uralom biztosítása (Dél-Szlovákia, Kárpátalja, Teschen, német határvidék), sikeres részvétel a békekonferencián, „ausztriátlanítás”, a végleges alkotmány és a választási törvény kidolgozása, a háború utáni balratolódási folyamat megállítása, többek között szociális törvénykezéssel, földreformmal.

Tisztelt Nemzetgyűlés!

Kihasználjuk a nemzetgyűlés eme első ülését az új év küszöbén, hogy a programról szóló tanácskozás után, amelyet a kormány a köztársasági elnök részvétele mellett f. hó 3-án és 4-én tárgyalt meg, hogy nagy vonalakban felvázoljuk a feladatokat, amelyek ránk várnak, és amelyeket szükséges még az előtt megoldani, mielőtt az alkotmányozó gyűlésbe való általános választásra sor kerül.

A kormány első gondja az lesz, mielőtt a tisztelt nemzetgyűlés előkészíti a közéleti választások rendjéről szóló új tervezetet, hogy kiírja a választásokat, és azonnal, a legnagyobb sürgősséggel lebonyolítsa. A kormány reméli, hogy az új képviselők minden erővel arra törekednek majd, hogy beteljesítsék azokat a nagy reményeket, amelyeket a csehszlovák nép a legszélesebb demokratikus alapokon álló önkormányzatához fűz.

A kormánynak azonban ugyancsak kötelessége mindent megtenni, hogy az alkotmányozó gyűlésbe való választások a leghamarabb megtörténjenek. Szükséges azonban megvárni a békekonferencia végső döntését köztársaságunk hatáiról, és a választókerületek határainak kialakításához a népességi viszonyokat megismerni, hogy azok miként alakultak át az előző évtized folyamán és különösen a háború következtében. A kormány kész mindent megtenni, hogy a választásokat az idei év őszén meg lehessen tartani.

A gazdaság és a társadalom tekintetében a köztársaság egész élete a négyévi háború pusztító következményeit szenvedte. A háború politikailag szabadságot hozott számunkra, gazdaságilag azonban súlyosan érintett minket, azon állam katasztrofális veresége által, amelyben korábban élnünk kellett.

A kormány tevékenysége e téren két célra fog irányulni: egyrészt elhárítani azt a kárt, amely minden háború velejárója, különösen egy óriási világháborúé; másrészt szükséges az alkotómunkát kifejleszteni.

Először is itt van az életszükségletekkel kapcsolatos uzsora, amellyel szemben a kormány elszánt, hogy könyörtelenül üldözzé azt mint a nép és az állam elleni legsúlyosabb bűnt.

Ennek érdekében a hivataloknak a legszigorúbb parancsokat adtuk, és a végrehajtó, valamint az ellenőrző szervek, amelyek az uzsoraügyeket üldözik, megfelelően meg lettek erősítve.

A kormány erősen meg van győződve arról, hogy elszántságát a teljes közvélemény buzgón támogatni fogja, és mindenki észre fogja venni érdemét abban, amikor lehetővé teszi, hogy mindazokat, akiket a nemzet felszabadulása sem tart vissza attól, hogy folytassák bűnös önzésüket, bejelentsék a hivataloknak, és igazságosan megbüntessék őket.

A kormány azt is elvárja, hogy ezen lépéseit semmilyen módon ne zavarják meg, és megkíméljék annak szükségétől, hogy ott avatkozzon be, ahol működése önkényes lenne.

A korábbi állam felforgatott pénzügyei és az értékvesztett fizetőeszköz szintén a drágaság és új életünk nehézségeinek okai között van. Ezért a kormány törekvése az, hogy a háborús nyereségek adójáról szóló törvény szigorú és könyörtelen alkalmazásával egyes egyének háborús viszonyokból fakadó aránytalan meggazdagodásából térjen vissza valami az államhoz, és hogy egy egyszeri intézkedéssel (nevezetesen vagyoadó révén) gondoskodjunk a valuta értékének javításától, mint az állam gazdasági alapról.

A kormány az egyik legfontosabb alkotófeladatának tartja a gazdaságot átállítani a békebeli körülményekre, ismét rávenni népünket a munkakötelezettség tudatára, valamint az állam köteletségének tekinti ezen átalakítás támogatását saját nyílt munkájával, ahogy azt is, hogy minden vállalkozás megkapja a szükséges nyersanyagot és munkaerőt, hogy új értékeket teremtsen, lehetővé téve a normális gazdasági élet fejlődését országunkban.

E vállalkozáshoz és minden termeléshez a legfontosabb eszköz a szén. Ezért a kormány meggyőződése, hogy a szén nem maradhat magánvállalkozók kezében, és elszánt, hogy a tisztelt nemzetgyűlés közreműködésével biztosítsa ezen termelőeszköz felett a teljes állami ellenőrzést.

A nagybirtokok kisajátítását egy bizonyos méret felett a kormány a háború utáni gazdaság elengedhetetlen követelményének tekinti. A telepítés²⁷ gazdasági és társadalmi szükségszerűség. Hogy ez a nagy reform társadalmi jótéteménnyé váljon, és hogy hozzájáruljon a mezőgazdaságunk fejlődéséhez, a lakosság élelmezéséhez és az állam érdekeihez, a kormány a nemzetgyűléssel együtt e kérdés megoldására szakértői tanácskozást szervez, minden társadalmi osztály részvételével.

E program keretén belül és az ebben kitűzött célok érdekében a kormány szándékozik megtenni egyes intézkedéseket, amelyeket nem lehet részletesen felsorolni. Azonban a kormány köteletségének tartja világosan figyelmeztetni arra, hogy az ál-

²⁷ A szláv parasztok letelepítése a németek és magyarok által lakott területeken. Cseh eredetiben: *kolonizace*, bár mai helyesírása szerint *kolonizacénak* kell írni.

lamigazgatást a teljes szétesés időszakában vette át, és hogy az új állam felépítését az alapoktól kell elvégezni, és hogy egyelőre nem áll rendelkezésére ehhez elegendő erő.

Minden erkölcsi alap megrendült a háború, illetve Bécs és Budapest tisztességtelen és hazug politikája által. A kormány tudatában van kötelezettségeinek, hogy szükséges minden erővel arra törekedni, hogy különösen a fiatalok nevelése, amelyet az osztrák kormány a háború idején olyan meglehetősen elhanyagolt, megkapja a szükséges figyelmet, és hogy lebontsunk minden korlátot, amely oktatásunkat terheli.

De a kormány szintén elszánt, hogy minden eszközzel megvédje a nyugalmat és a rendet a köztársaságban, és kíméletlenül üldözzön mindent, ami veszélyeztetheti azt az imponáló nyugalmat, amellyel megvalósult felszabadulásunk, és amely az egész világon oly sok csodálatot és igaz barátságot hozott nekünk. Minden, amit joggal remélünk a békekonferenciától a jövőnkért, köztársaságunk politikailag és gazdaságilag remek helyzete Közép-Európában, amely irigységet ébreszt ősi ellenségeinkben, és amelyet nekünk biztosítani kívánnak hű barátaink az antant államaiban, attól függ, hogy leszünk-e továbbra is, mint eddig, a szabadság és a rend bástyája. A kormány ezért várja a nemzet jövőjével szemben, ha nem lenne bátor és elszánt megvédeni államunk békés és szerves fejlődését mindentől, ami megzavarja, és nem üldöznék kíméletlenül azokat, akik rendbontást kísérelnek meg, vagy erőszakos fordulatot mint a haza ellenségei. Bűn lenne elfelejteni, hogy minden rendbontás, minden erőszak megerősíti azokat, akik emlékeznek a régi időkre, és akik nem tudnak megbékélni szabadságunkkal, legyenek akár államunk határain kívül vagy közöttünk itthon.

Minden nehézség ellenére a kormány meg van győződve arról, hogy a nemzet minden tagjának együttműködésével sikerül leküzdeni a nehézségeket, és elérni kitűzött céljainkat. Erre az együttműködésre kérünk mindenkit.

A nemzet túlnyomó többségét az az örömteli tudat tölti el, hogy nemzetünk ereje és eltökéltsége itthon és fiainak példátlan áldozatvállalása a határokon túl biztosítja számunkra a nagy alkotómunka lehetőségét.

Hisszük, hogy nemzetünk méltónak bizonyul a nagy időkhez. Így kategorikusan követeli mindenkitől személyes és önkéntes felelősségét, kitartó polgári fegyelmét, hogy felszabadulásunk nagy és történelmi művét tartósan fenntartsuk és biztosítsuk.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 398–401.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/programove-prohlaseni-vlady-csr-9-1-1919/> Letöltés ideje: 2015. január 14.

15. Edvard Beneš meghallgatása a Tízek Tanácsa előtt

Párizs, 1919. február 5.

Részletek

Az 1919. január 18-án megnyíló párizsi békekonferencián Csehszlovákiát Kramář miniszterelnök és Beneš külügyminiszter képviselte. Bár elvileg előbbi volt a delegá-

ció vezetője, de Beneš kapcsolatai révén jelentősebb szerepet játszott. Beneš (és Masaryk) nézeteit képviselte elsősorban az a tizenegy (itt nem közölt) írásos memorandum, amelynek célja az volt, hogy igen ellentmondásos érvrendszerrel érveljen Csehszlovákia maximális területi követelése mellett. A békekonferencia főtanácsa úgy döntött, hogy a kis szövetségesek vezetőit szóban is meghallgatja. Csehszlovákiát Beneš képviselte, s hosszú beszédében megismételte az írásos memorandumok érveit. Ennek során kellemtelen kérdéseket is kapott, elsősorban a brit miniszterelnöktől, David Lloyd George-tól, amelyekre egyébként ügyesen válaszolt. Beneš fellépésére a nyugati nagyhatalmak szimpátiáját kivívó demokratikus elkötelezettség és a német terjeszkedés megállítása iránti elszántság volt jellemző, de egyúttal az is, hogy nem riadt vissza a statisztikai és egyéb adatok meghamisításától és nagyvonalú értelmezésétől sem.

Beneš úr azt mondja, hogy mielőtt a csehszlovák kérdés kifejtésére rátérne, szeretné kinyilvánítani azon alapelveket, amelyek a csehszlovák politikát vezérik. A mozgalom, mely a független csehszlovák állam megalapításához vezetett, három és fél évvel ezelőtt kezdődött. Az agitációt a különféle szövetséges országokban szétszóródott száműzöttek végezték, minthogy ez idő tájt önálló kormányuk, szervezett politikai testületük még nem létezett. Ezen emigránsoknak az otthon maradtak támogatásával sikerült egy központi kormányt, életképes politikai szervezetet – s a szövetségesek támogatásával – három helyi hadsereget felállítaniuk.

Mielőtt ezen újonnan létrejött állam jövőbeni határaival foglalkozna, szeretne emlékeztetni arra, hogy a csehszlovák nép már bizonyosságot tett gyakorlati politikai érzékéről, amellyel végül sikerült kivívnia a szövetségesek hivatalos elismerését. Arra is emlékeztetni szeretne, hogy az utóbbi években a nemzet teljes egységben küzdött, és sohasem habozott a szövetségesek s a demokrácia érdekei mellett kiállni. Nem a területszerzés vitte harcba, hanem ugyanazon eszmények, mint a szövetséges nemzettek fiait. Egy középkori dinasztia ellen kelt fel, amelyet a bürokrácia, a militarizmus, a római katolikus egyház, s bizonyos mértékig a nagytőke tartott fenn. Nemzete anélkül vetette bele magát e küzdelembe, hogy a jövőre nézve bármiféle garanciát követelt volna, avagy hogy e harc sikerének esélyeit latolgatta volna. Az egész nemzet csupán a saját sorsát akarta kezébe venni. Az a nemzet, mely magát európainak s a nyugati államok közössége tagjának érzi.

Ami mármost a csehszlovák állam jövőendő megformálását illeti, ebben ugyan ezek az elvek fogják vezérelni. Az európai és a humanista álláspontot magukévá téve, igényeiket ugyanazon elvekre alapozzák, amelyek életbeléptetésére e Konferencia összeült.

A nemzet háromszáz évnyi szolgaság és hanyattatás után, amely kis híján fölemésztette, most úgy érzi, bölcsnek, mértékletesnek és igazságosnak kell lennie szomszédaihoz, hogy az irigységet s a viszályok kiújulását elkerülje, ami csak hasonló veszélyekbe sodorná ismét. Maga is ennek szellemében kívánja ismertetni a területi problémákat. [...]

A történelmi megfontolások, habár manapság nem számítanak meghatározó érvényűeknek, mégis némi súlyt kell hogy kapjanak, minthogy azok a közvéleményben mélyen benne élnek. Ezek a régi történelmi érvek szólították mindenkor fegyverbe a cseh népet a környező német tömegekkel szemben. [...]

A csehek első területi igénye Cseh- és Morvaországra, illetve Osztrák-Sziléziára vonatkozik, amelyek földrajzi és néprajzi egységet alkotnak. Ugyanakkor az osztrák hivatalos statisztikák szerint körülbelül 2 400 000 német él Csehországban. E németek jelenléte több évszázados beszivárgás és gyarmatosítás eredménye. A statisztikák viszont hivatalos statisztikák, amelyek szándékos politikai céllal készültek. Könnyű igazolni hazugságukat. A cseh adatok azt mutatják, hogy az osztrák népszámlálás 800 000 vagy egymillió fővel eltúlozta a németek számát. A cseh statisztikákat nagyon gondosan készítették. [...] A cseh számítások szerint körülbelül 1 500 000 német él Csehországban.²⁸ [...]

Wilson elnök megkérdezte, hogy mennyi cseh él Csehországban.

Beneš úr azt felelte, hogy magában Csehországban 4 500 000.

Hozzá kívánta tenni, hogy a németnek tekintett csehországi területeken is él autochton cseh népesség, amely körülbelül a lakosság harmadát teszi ki. Ehhez hozzá kell tenni még az ipari népesség állandó mozgását is [...]

A leghatásosabb érv azonban, amire a csehek jogait alapozzák, gazdasági természetű. Csehország cseh–német részeiben van az ország csaknem teljes ipara. Csehország egésze Ausztria–Magyarország iparilag legfejlettebb része. Ide összpontosul a cukoripar 93%-a (ez a világ negyedik cukortermelő országa). Ausztria–Magyarország összes üveggyára cseh–szlovák területen volt. A textilipar 70%-a, a fémipar 70%-a, a sörfőzés 55%-a és az alkoholgyártás 60%-a is itt található. Ezen iparágak csaknem egésze a vegyes lakosságú területen működik. A határ menti területek nélkül Csehország nem tud élni. Az ország középső része mezőgazdasági, és a két rész annyira egymásra szorul, hogy egyik sem létezhet a másik nélkül. Ha a németeknek adnák Csehország peremvidékét, ők birtokolnák a hátsóterületet is. A legtöbb munkás, akikre ezen iparágak alapulnak, cseh nemzetiségű. Különösen a bányavidékek vonzanak sok csehet. Az egész ország valóban homogén, és egységesnek kell maradnia. [...]

A csehországi németek teljesen megértik saját helyzetüket. Akár tőkések, munkások vagy parasztok, valamennyien tisztában vannak vele, hogy Csehországban kell maradniuk. Szabadon nyilatkozták ők maguk a Kereskedelmi Kamarában, hogy tönkremennének, ha Németországhoz csatolnák őket. A német nagyipar konkurenciája olyan jelentős, hogy azt valószínűleg nem élnék túl. Megakadályozták őket egy nyilvános nyilatkozat megtételében, mert néhány bécsi pángermán agitátor megfenyegette őket. [...]

Lloyd George úr megkérdezte, vajon e körzetek lakossága, ha lehetősége lenne rá, a Csehszlovákiától való elszakadásra vagy az odatartozásra szavazna-e.

²⁸ Az 1921-es népszámlálás szerint Csehszlovákiában összesen 3 123 000 német élt, döntő többségük Csehország, Morvaország és Szilézia területén.

Beneš úr azt válaszolta, hogy az elszakadásra szavaznának, főleg a Szociáldemokrata Párt befolyása miatt, mivel ők úgy gondolják, hogy a németeknek szociáldemokrata kormánya lenne. A cseh kormány koalíciós, és ők ezt burzsoá kormánynak tartják. Ezen okból és nacionalista okokból, s nem pedig gazdasági okokból a csehországi németek feltehetően csatlakoznának Csehországon kívüli honfitársaikhoz. [...]

Beneš úr azt mondta, hogy lezárva a csehországi németek ügyét, szeretné leszögezni, hogy a csehszlovák kormány nem szándékozik elnyomni őket. Az a szándéka, hogy teljes kisebbségi jogokat biztosít nekik, és teljes mértékben belátja, hogy politikai ostobaság lenne, ha nem tenné ezt. E kisebbségnek minden szükséges garanciát megadnak.

Beneš úr azt mondta, hogy Teschen kérdésében rövid lesz, mivel e kérdéssel korábban már foglalkoztak. Akkor gazdasági oldalról érintette a problémát. Hozzá szeretné tenni, hogy a cseh érveknek komoly néprajzi alapjuk is van. Az osztrák hivatalos statisztikák hamisak, politikai okokból mind a lengyeleket, mind a németeket favorizálták a csehekkel szemben. [...] A népszámlálásban rögzített 230 000 ott élő lengyeltől legalább 50 000 valójában Galíciában lakik. Ha ezeket nem számítjuk, a lengyelek kisebbségben vannak a 115 000 cseh és a 80 000 német mellett. [...] A nép egésze, ha lehetőséget kapna rá, inkább a cseh-szlovákokhoz csatlakozna, mint a lengyel államhoz, mivel a kettő közül ez a gazdagabb, és egyúttal nagyobb valószínűséggel biztosít rendet és szabadságot. Ez feltétlenül vonatkozik a terület német és zsidó lakóira is.

Lansing úr megkérdezte, hogy ez volt-e az a térség, amelyről Masaryk úr azt mondta, hogy lakossága nem áll készen egy népszavazásra.

Beneš úr elmondta, hogy nincs tudomása efféle kijelentésről. Ezt valószínűtlennek véli, mert véleménye szerint a népszavazás bizonyosan a csehek mellett szólna. Szintén rámutatott, hogy a tescheni szén teljes mértékben szükséges a cseh-szlovák ipar fejlődéséhez. [...] Ezen túl az egyetlen vasúti fővonal, amely összeköti Csehországot, Morvaországot és Észak-Szlovákiát, Teschenen halad át. Szlovákia gazdaságilag elmaradott, és csak e vasútvonal segítségével lehet fejleszteni.²⁹ [...]

Beneš úr elmondta, hogy a meglévő határok bizonyos módosítása szükséges, főleg gazdasági okokból, de a céllal is, hogy a határon kívül eső cseh városokat csatoljanak az államhoz. Különösen meg szeretné említeni a porosz sziléziai Ratibor körzetét. Etnikai szempontból a csehek túlerjeszkednek Ausztria határain a porosz Szilézia területére. [...]

A következő témakör a glatzi járás, amely beékelődik a csehszlovák területekbe. Néhányan szeretnék az egész területet annektálni, míg mások csak egy részét. Történelmileg a körzet cseh volt, és 1867-ben adta át Ausztria Németországnak.³⁰ Nem akar hajthatatlannak mutatkozni e területtel kapcsolatban, de nemzeti és gazdasági okokból ennek egy része szükséges, hogy a Csehszlovák Államhoz tartozzon.

²⁹ A Kassa–Oderberg-vasútvonalról van szó, amely valóban az egyetlen fővonal vasúti kapcsolatot a két országrész között a Pozsony–Břeclav-szárnnyvonal fővonaláig való átépítéséig.

³⁰ Ez az állítás nem felelt meg az igazságnak.

Beneš úr elmondja, hogy Szlovákia hajdanán a cseh-szlovák állam részét képezte, amíg a magyarok a 10. század folyamán le nem rohanták. A hódítók sikertelenül próbálták elmagyarosítani az országot. A lakosság mindmáig cseh érzelmű, s az új államhoz kíván tartozni. Szlovákiában sosem volt példa szeparatista próbálkozásra. Ugyanaz a nyelv, ugyanazok az eszmék, ugyanaz az uralkodó vallás. A szlovák nemzeti lelkesedést mindig is a magyarokkal szembeni ellentét táplálta.

Szlovákiát északról a Kárpátok, délről a Duna határolja. A Duna déli irányba forduló partjától a Tiszáig terjedő határ részint természetes, részint mesterséges. Ez a szakasz elkerülhetetlen módon sok magyart is leválaszt, mely problémára a Konferenciának kell megoldást találnia.

Lloyd George úr kifejti azon véleményét, hogy a Szlovákiára vonatkozó igény jogosságához nem férhet semmi kétség. Amennyiben ez így áll, azt ajánlaná dr. Benešnek, hogy megjegyzéseit csupán a vitatott pontokra korlátozza.

(Általános megegyezés jött létre arról, hogy a Szlovákiára vonatkozó igény nem támaszt nehézségeket, s tisztázandó pontok csupán a Magyarországgal közös határvonalon vannak.)

Beneš úr összegzőképpen leszögezi, hogy a dunai határhoz való ragaszkodás igényeik elvi alapja. Szlovákia dunai ország. A magyarok bejövetelkor a szlovákok uralták egész Pannóniát. A magyarok felűzték őket a hegyekbe, miután a Duna jobb partját megtisztították a szlovákoktól, közvetlen érintkezésbe kerültek a németekkel. A Duna bal partján élő szláv népességet nem tudták kipusztítani. Ezek a szlávok földjükön maradtak, noha többé-kevésbé elmagyarosodtak. Az északi vidékek falvainak legalsó rétege szlovák maradt, csupán a mesterségesen fölébe került uralkodó réteg volt magyar.

A dunai határigényt ezenfelül egy másik, igen fontos gazdasági érv is alátámasztja. A csehszlovák államnak nincs közvetlen tengeri határa. [...] Ezt csak a nemzetközivé nyilvánított Duna biztosíthatja számára, az állam gazdasági életének alapjaként. Ez földrajzi szükségszerűség, amely nélkül az új állam nem lehet meg.

Lloyd George úr azt kérdezi, hogy a szlovákság milyen arányban lakja a Duna vidékét.

Beneš úr azt feleli, hogy e terület elcsatolásával a csehszlovák államhoz mintegy 350 000 magyar kerülne. Ám ismét hangsúlyozza, hogy vidéken erőszakos elmagyarosítás folyt. A fenti adat egyébként a Pozsony és Vác közötti területre vonatkozik. Hozzátenné azt is, hogy a folyó túlsó partján jó néhány szlovák szóróványtelepülés van. Így például csupán Budapest környékén vagy 150 000 szlovák él. Őket kompenzációként magyar fennhatóság alatt hagynák.

Sonnino úr azt kérdezi, mekkora a szlovákok aránya a magyarokkal szemben.

Beneš úr azt feleli, hogy ez vidékenként változik. Azon vidékek, amelyeken a felmérések alapulnak, észak-déli irányban húzódnak, s ily módon erős magyar többséget mutatnak. Ő maga különben úgy becsüli, hogy az általa említett térségben 60% a szlovák népesség aránya, [...] noha elismeri, hogy a folyó menti lakosság nagyobb részt magyar.

Lloyd George úr azt kérdezi, hogy a Szlovákián áthaladó folyók hajózhatók-e.

Beneš úr elmondja, hogy csupán a Vág az, ám az is csak félig, az alsó szakaszán.

Kramár úr elmondja, hogy próbálkoznak a Morva hajózhatóvá tételével, s tervbe vették a csatornarendszer nagyarányú fejlesztését, mely az Északi-tengert az Elbán és a Dunán keresztül a Fekete-tengerrel összekötné. Ezek a közlekedési útvonalak cseh-szlovák területen haladnának keresztül. [...]

Lloyd George úr azt kérdezi, hogy ha biztosítanák Csehszlovákiának a Duna meghatározott pontjaihoz való szabad vasúti kijutást, ez kielégítené-e igényeiket.

Beneš úr azt válaszolja, hogy a Duna völgye és a Felvidék oly mértékben egymásra utalt, hogy szétválasztásukból komoly zavarok támadnának. [...] Beneš úr azt mondja, hogy az általa előadott határigényt épp a vasúti közlekedés adottságai diktálják. A hegységek észak–déli iránya miatt kelet és nyugat között csekély az érintkezési lehetőség. Ennélfogva szükség van arra a vasútvonalra, amely az oldalirányú összeköttetést egyedül biztosíthatja. Elismeri ugyan, hogy ezzel tekintélyes számú magyar lakosság kerül át Csehszlovákiába, de hadd hívja fel a figyelmet arra, hogy a magyar népesség-nyilvántartás még az osztráknál is megbízhatatlanabb volt. Ily módon mintegy 250 000 magyar kerülne a határokon belülre, s ezzel még mindig 350 000 szlovák rekedne kívül. Összességében az új állam fennhatósága 650 000 magyarra terjedne ki, míg Magyarországa 450 000 csehszlovákra. Magyarországon a faji keveredés, a múltbéli kíméletlen üldözések következtében, igen nagy mértékű.

A szlovákokat különösen sújtotta az elnyomás, még Kossuth is azt mondta, hogy a szlovákok nem kaphatják meg a választójogot. A magyarok nyíltan hangoztatták, hogy a szlovákokat nem tartják embereknek. Szlovákiában 2300 hivatalnok közül csupán 17 volt szlovák. 1700 bíróból mindössze 1; 2500 adószedőből nem több mint 10. Ennek következtében a szlovák lakosság csaknem egyharmada kivándorolt Amerikába. Mások otthonaikat elhagyván a könnyebb megélhetés reményében Magyarországra más vidékeire települtek át, mint azt a Budapest mellett élő 90 000 s a Debrecen környéki 80 000 szlovák példája tanúsítja.

Beneš úr azt mondja, reá hárul az a kötelesség, hogy a Konferencia figyelmét felhívja bizonyos javaslatokra, amelyek nem számítanak a csehszlovák területi igények közé. E javaslatok közül az első a Magyarországon élő ruténokra vonatkozik. [...] A ruténok nem kívánnak magyar fennhatóság alatt maradni, s ezért felajánlották, hogy egy önálló államot alkotva szoros föderációba lépnének Csehszlovákiával. Számuk 450 000-re tehető. Igazságtalanság lenne őket a magyarok kényére-kedvére hagyni. [...] Noha ezzel Csehszlovákia terhet vállalna magára, e megoldás azt az előnyt kínálná számára, hogy Romániával közös határa lesz.

Hasonló problémát jelentenek a luzsikai szorbok, akiknek száma 150 000–160 000 fő. E nép annak a szláv lakosságnak a maradéka, amely egykor egészen Lübeckig terjedt. E csoport kivételével azt a népességet germanizálták. A szorbok Spreewaldban függetlenül élnek, és könyörögve kérték, hogy tárja problémájukat a Konferencia elé. A szorbok cseh védelem alatti autonómiát kívánnak, de a csehek nem igényelték, s azt gondolják, hogy veszélyes lehetne számukra e küldetés vállalása. Úgy véli azonban,

hogy a Konferenciának meg kellene vizsgálnia a problémát. Ez inkább erkölcsi, mint politikai kérdés. Az ország korábban Csehországhoz tartozott, és 1867-ben lett német terület.³¹ Mindössze hat kilométerre található a cseh határtól.

A cseh-szlovák állam – hogy a magyarok és a németek harapófogójából magát kiszabadítsa – szoros kapcsolatokra törekszik Jugoszláviával és Olaszországgal. A Csehszlovákiához legközelebb eső tenger az Adria. Úgy gondolja, hogy a kapcsolattartást leginkább egy keskeny zóna biztosíthatná, mely akár a cseh, akár a jugoszláv kormány, vagy a Népszövetség felügyelete alá tartozna. Önmagában egy vasútvonal, bármelyik fél területén, szerinte nem lenne elég. Ezért azt javasolja, hogy e területet mind a magyarok, mind a németek rovására jelöljék ki, hogy az Csehszlovákia és Jugoszlávia közt ekképpen egy folyosót képezzen.

Mindez csupán egy megfontolás végett előterjesztett javaslat, mely a Konferencia által elfogadott általános elvekkel összhangban áll.

A csehszlovák kormány nem kíván akadályokat gördíteni a Konferencia célkitűzései elé. Ellenkezőleg: minden erejével azon van, hogy közreműködjék egy igazságos és tartós béke megalkotásában.³²

Papers relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference 1919. vol. III. Washington, United States Government Printing Office, 1943, 877–887.

Egyes részeit magyarra fordítva lásd GERŐ András (szerk.), *Sorsdöntések*, Budapest, Göncöl Kiadó, é. n. 134–139.

16. A csehszlovák határmegállapító bizottság ülései

Párizs, 1919. március 4–8.

Részletek

A Tízek Tanácsa Beneš meghallgatása után Csehszlovákia esetében is egy területi albizottság felállításáról döntött, amelynek szakértői javaslatot tehetnek az állam leendő határaitra. A bizottság elnöke a francia Jules Cambon volt. A szakértők között viszonylagos egyetértés volt néhány túlzó cseh követelés elvetéséről (Lausitz, korridor). Senki sem vonta kétségbe a németek által lakott határvidék Csehszlovákiához tartozását sem. Így a tárgyalások folyamán a legtöbb vita a lengyelek által is követelt Tescheni Hercegség (Těšín) és főleg a szlovák–magyar határ körül folyt. Elsősorban a Csallóköz, illetve a sátorlajújhelyi és Ipoly-völgyi vasút hovatartozása körül voltak viták, de eleinte Pozsony és Kárpátalja hovatartozása körül is. A bizottság úgy döntött, hogy szintén meghallgat-

³¹ Luzsica (németül Lausitz) 1635-ig tartozott a cseh koronához, attól kezdve Szászország és Brandenburg birtoka lett. A terület nagyobb része 1815-től kezdve Poroszországhoz, kisebb része továbbra is Szászországhoz tartozott. Az 1867-es dátummal Beneš talán az Északnémet Szövetség megalakulására utal, de állítása csúsztatás: nyilvánvaló, hogy Luzsica német terület volt legkésőbb a 17. századtól.

³² Beneš beszéde után a Tízek Tanácsa a csehszlovák igényeket megvizsgáló szakértői bizottság felállítását határozta el.

ja Benešt, aki feltehetően döntő hatást gyakorolt a határok 1919. márciusi megvonására, noha célkitűzései egy részéről le kellett mondania.

a) Beneš meghallgatása a Csallóköz ügyében

1919. március 4.

Le Rond tábornok (Franciaország) indítványozza az albizottságnak, hogy először is állítsák össze a Benešhez intézendő kérdések jegyzékét. *(Helyeslés.)*

Ezután behívadják Benešt, a cseh-szlovák állam miniszterét.

Le Rond tábornok (Franciaország) üdvözlí Benešt, majd közli vele, hogy az albizottságnak néhány fölvilágosításra lenne szüksége bizonyos, a cseh-szlovák területi követelésekre vonatkozó kérdésekkel kapcsolatban.

Beneš köszönetet mond Le Rond tábornoknak, és azt feleli, teljes mértékben az albizottság rendelkezésére áll.

Le Rond tábornok (Franciaország) végül rátér a Csallóköz (île de la Grande Schütt) kérdésére. Azt kérdezi Beneštől, milyenek a sziget gazdasági kapcsolatai.

Beneš válaszában kifejti, hogy a sziget nyugati részét Pozsony (Presbourg) külvárosának kell tekinteni, ahol jelentős a város élelmezését szolgáló zöldségtermesztés. Ami a sziget keleti részét illeti, az Komárommal tart fenn kapcsolatot.

Beneš elismeri, hogy Csallóköz lakosságának többsége kétségbevonhatatlanul magyar. Mindamellett a hegyvidék szlovák lakossága Szlovákia egyetlen hajózható folyójának, a Vágnak a völgyén át lefelé, a Csallóköz felé törekszik.

Le Rond tábornok azon kérdésére, hogy vajon a Csallóközben hány magyar lehet, Beneš azt válaszolja, hogy a szigeten mintegy 90 000 lakos él: 25 000 német, 10 000 szlovák, a fennmaradó részt pedig a magyar lakosság teszi ki, amelynek tehát így a száma 50 000-60 000 lélek lehet. Egyébként Beneš szükségesnek tartja jelezni, hogy ezen statisztika magyar eredetű, következésképpen erősen tendenciózus jellegű, és becslése szerint a szlovák lakosság számát a valóságosnál mintegy 33 százalékkal alacsonyabb számban állapítja meg.

Le Rond tábornok (Franciaország) azt tudakolja Beneštől, hogy mindezen magyar bekebelezése véleménye szerint nem jár-e politikai szempontból valamilyen nehézséggel.

Beneš erre azt feleli, hogy itt mezőgazdasági, következésképpen jámbor, békés népességről van szó. Hangsúlyozni kívánja, milyen rendkívüli jelentősége van a Csallóköz birtoklásának a cseh-szlovák állam gazdasági jövője szempontjából. A cseh-szlovákok, gazdasági tekintetben, minden reménységüket Pozsonyba helyezik, mivel csak ott juthatnak nagyobb folyami kikötőhöz. Ez a nagy folyami kikötő nélkülözhetetlen az ország jövőbeni gazdasági fejlődése szempontjából, amely fejlődésnek az iránya a Fekete-tenger lesz. Ha a Csallóköz a magyaroknak adják, ezzel megfojtják Pozsonyt.

Le Rond tábornok kérdésére válaszolva Beneš ezután ismerteti, hogy a Nagy-Duna Csallóköz magasságában 400-500 méter széles, míg a Kis-Duna akkora, mint a Szajna.

Le Rond tábornok (Franciaország) arra kéri Benešt, fejtse ki, milyen fontossággal bír a Vág folyó Cseh-Szlovákia számára.

Beneš elmondja, hogy Cseh-Szlovákia jövőbeni erejét elsősorban az ipar fogja jelenteni. Ezért a cseh-szlovák kormányzat a területi kérdéseket az ország gazdasági szükségleteiből kiindulva közelíti meg.

A Vág, amely Trencséntől (Trentschin) hajózható, Szlovákia gerincét jelenti, így elengedhetetlen, hogy egész hosszában cseh-szlovák területen folyjon. A Vág völgyében halad a tescheni, valamint a krakkói vasút.

A cseh-szlovákok nem fogadhatják el, hogy Komárom magyar legyen, mivel a város országuk ellen irányuló hídfőállást alkotna. Ugyanúgy nem nélkülözhetik a Csallóköz sem, hacsak nem akarják annak kitenni magukat, hogy Pozsonynál és Komáromnál torkon ragadják őket.

Végül van még egy politikai ok is, amelynek tekintetbevételére kéri Beneš az albizottságot, és amely minden bizonnyal rábírja arra, hogy Cseh-Szlovákiának adja a Csallóköz. Ha a cseh-szlovákok azt tudnák meg, hogy le kell mondaniuk erről a területéről, bizonyosan súlyos belső válság törne ki közöttük.

Beneš fölhívja a figyelmet arra, hogy a cseh-szlovákoknak már le kellett mondaniuk Teschenről, és ez a lemondás erős fölindulást váltott ki Prágában. Ha a Csallóköz kérdésében is engedniük kell, ez újabb megaláztatást jelentene számukra, és Beneš nem tud felelni az ebből eredő esetleges következményekért.

Le Rond tábornok (Franciaország) végezetül azt kérdezi Beneštől, hogy összesen mennyi lenne a cseh-szlovák állam határain belül található magyarok száma, amennyiben ezen állam minden területi követelését kielégítenék.

Beneš válaszában elmondja, hogy ezeknek a magyaroknak a számát mintegy 860 ezerre becsüli. Ugyanakkor pedig Cseh-Szlovákia lemondana 630 000 szlovákról.

Le Rond tábornok (Franciaország) az albizottság nevében köszönetét fejezi ki Benešnek az igen érdekes fölvilágosításokért, melyekkel volt szíves szolgálni.

Indítványozza, hogy az albizottság következő ülését másnap, március 5-én 14 óra 30 percre tűzzék ki. *(Helyeslés.)*

Az ülést 17 óra 45 perckor rekesztik be.

ÁDÁM Magda-ORMOS Mária, *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*, I, Budapest, Akadémiai, 1999, 171-172. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/francia-diplomaciai-1/ch02s05.html#I92> Letöltés ideje: 2014. január 30.

b) A csehszlovák határmegállapító bizottság ülésének jegyzőkönyve

1919. március 7.

Le Rond tábornok (Franciaország) javasolja az albizottságnak, folytassák a Cseh-Szlovákia és Magyarország közötti határ tanulmányozását.

Emlékeztet, hogy az albizottságnak két fontos kérdést – egyrészt a Csallóköz, másrészt a Sátoraljaújhelytől keletre fekvő vasútvonal kérdését – kell megoldania. Ezenkívül – az amerikai küldöttség kívánságának megfelelően – arra kell törekednie, hogy – ahol csak lehetséges – a lehető legnagyobb számú magyar népességet vonják ki a cseh-szlovák területről.

Le Rond tábornok nem tartja szükségesnek hangsúlyozni, gazdasági szempontból mennyire fontos a cseh-szlovákoknak a Csallóköz birtoklása. Beneš már kifejtette az albizottság előtt, hogy országa számára nélkülözhetetlen a Vág és a Morva (Morava) folyók által jelentett kereskedelmi utak fölötti rendelkezés: Cseh-Szlovákia jövője szempontjából ez létkérdésnek számít. A megoldás egyetlen akadályát a Csallóközben jelen levő 60 000 magyar jelenti.

Egyébiránt Le Rond tábornok meg van győződve arról, hogy az amerikai küldöttség kész Csallóköz kérdését újból megvizsgálni, amennyiben más térségekben lehetőség mutatkozik bizonyos számú magyar visszacsatolása Magyarországhoz. [...]

Le Rond tábornok (Franciaország) összefoglalja a vitát.

Jelen pillanatban a bizottság előtt három kérdés fekszik: 1) kijárat Morvaország és Szlovákia gazdasága számára, vagyis a Csallóköz kérdése; 2) a magyarországi ruszinok és Szlovákia közötti összeköttetés, vagyis Sátoraljaújhely kérdése; 3) Felső-Szlovákia és a Duna közötti kapcsolat, vagyis az ipolyi (Eipel) vasút kérdése.

Fölkérve a cseh-szlovák kormány képviselőit, mondják meg ők maguk, milyen áldozatot hajlandók hozni, valószínűleg azt fogják válaszolni, hogy semmit. Majd el fogják magyarázni, hogy a Csallóköz nélkülözhetetlen Morvaország és Szlovákia gazdasági életéhez; hogy az ipolyi vasút nem kiváltható, mivel északon hegység emelkedik, amelyen át haránt irányban vasútvonal nem haladhat, és végül, hogy a sátoraljaújhelyi vasút az egyetlen összekötő kapcsot jelenti Szlovákia és Kárpátalja között.

Ami ezt az utóbbi vasutat illeti, Le Rond tábornok fölhívja a figyelmet arra, hogy jelenleg valóban ez az egyetlen összekötő vonal, de gyakorlatilag semmi akadálya egy Munkács-Vaján (Vajan) és egy, valahol Töketeremes térségében kijelölendő pont közötti pályaszakasz megépítésének. [...]

Le Rond tábornok (Franciaország) szerint pontosan meg kell határozni, miből is áll e javaslat. Megegyeznek tehát abban, hogy a Sátoraljaújhelytől keletre eső vasúti csomópont cseh-szlovák, maga Sátoraljaújhely városa magyar, Csap városa cseh-szlovák, az attól délre eső csomópont magyar területen fekszik majd.

A Csallóközre vonatkozóan megegyeznek abban, hogy a határt a Morva (Morava) torkolatától az Ipolyig a Nagy-Duna sodorvonala alkotja.

Végül ami az Ipolyt (Eipel) illeti, a határ az Ipoly folyó medrét követi, majd Losonctól délre attól elszakadva csatlakozik az előzőekben leírt határvonalhoz.

Hátravan még a határ kijelölése a Losonctól délre fekvő ponttól keleti irányban. A határvonalat a következőképpen lehetne megvonni: a Losonctól délre fekvő ponttól lefelé tartva a Salgótarjánról Losoncra, illetve Rimaszombatra vezető vasútvonalak elágazásától délre húzódna, majd elérve a 628. sz. magassági pontot, a másodlagos

gerincvonalon folytatódna, és megközelítőleg egyenes vonalban jutna el Putnoktól nyugatra úgy, hogy a borsodnádasdi csomópont magyar területen maradjon.

Le Rond tábornok bejelenti, hogy a francia küldöttség a maga részéről kész az amerikai küldöttség által javasolt határvonalat elfogadni, amennyiben teljesülnek az alábbi – az ipolyi vasút működését megkönnyítő – föltételek:

„Losonc és Csata között az Ipoly (Eipel) völgyében haladó vasútvonal, valamint az ettől a vasútvonaltól északra, illetve délre húzódó, abba csatlakozó többi vonal igazgatása az elkövetkezőkben a szövetségesek irányításával történik oly módon, hogy az érdekelt szomszédos államok azt szabadon használhassák addig, ameddig az Ipoly jobb partján, cseh-szlovák területen nem készülnek el az egybefüggő vonal kialakításához szükséges pályaszakaszok.” [...]

Le Rond tábornok (Franciaország) kinyilvánítja, hogy következképpen a Magyarországgal közös határt teljes hosszában elfogadták. [...]

ÁDÁM Magda-ORMOS Mária, *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*, I, Budapest, Akadémiai, 1999, 177–182. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/francia-diplomaciai-1/ch02s05.html#195> Letöltés ideje: 2014. január 30.

c) A csehszlovák határmegállapító bizottság ülésének jegyzőkönyve

1919. március 8.

[...] Ezután az elnök Le Rond tábornoknak adja meg a szót, hogy beszámoljon az albizottságban folyó munka állásáról.³³

Az elnök szavazásra bocsátja a javasolt határvonalat, amelyet a bizottság elfogad.

Le Rond tábornok hozzáteszi még, hogy kérésére az albizottság határozatot fogadott el a határ szomszédságában található vasútvonalakról. [...]

Salvago Raggi márki (Olaszország) fölkéri a bizottságot, hozzon elvi döntést két, még elintézésre váró kérdés – a lausitzi szorbok, valamint a Cseh-Szlovákia és Jugo-Szlávia gazdasági kapcsolatait elősegítő „folyosó” kérdésének tárgyában. Vajon e két kérdés a bizottság vagy az albizottság hatáskörébe tartozik?

Nicolson (Brit Birodalom) véleménye szerint a lausitzi szorbok kérdését a bizottságnak kell megvitatnia. A „folyosóval” kapcsolatosan pedig az a kérdés merül föl, hogy Cseh-Szlovákiát és Jugo-Szláviát területi, avagy gazdasági kapcsolat fűzze össze. Az angol küldöttség a maga részéről elutasítja a területi kapcsolatot.

Dr. Seymour (Amerikai Egyesült Államok) tétovázás nélkül kijelenti, hogy az amerikai küldöttség hasonlóképpen elvileg ellenzi a „folyosó” ötletét.

Salvago Raggi márki (Olaszország) arra hívja föl a figyelmet, hogy ebben a térségben a cseh-szlovákoknak nem voltak területi követeléseik; egyszerűen csak olyan területi megoldást javasoltak, amely megkönnyítené számukra a tengerrel való összeköttetés kiépítését.

³³ Lásd az előző (I. 16. b számú), 1919. március 7-én kelt dokumentumot.

Véleménye szerint a bizottság teljes mértékben illetékes, hogy a kérdést támogató vagy elutasító határozatot hozzon.

Laroche (Franciaország) azt az álláspontot képviseli, hogy a területi megoldást el kellene vetni, ugyanakkor szükségesnek tartja a kérdés gazdasági megoldására irányuló szándék kinyilvánítását.

Salvago Raggi márki (Olaszország) a következő nyilatkozat elfogadását javasolja: „A bizottság elveti a területi megoldást, ugyanakkor úgy határozott, fölhívja a vízi utak és vasutak, valamint a kikötők ügyei nemzetközi szabályozásának tanulmányozásával megbízott bizottság figyelmét a Cseh-Szlovákia és Jugo-Szlávia közötti gazdasági kapcsolatok külön szerződések által történő szavatolásának szükségességére.”

A szavazásra bocsátott javaslat elfogadást nyert.

ÁDÁM Magda-ORMOS Mária, *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*, I, Budapest, Akadémiai, 1999, 184–186. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/francia-diplomaciai-1/ch02s05.html#197> Letöltés ideje: 2014. január 30.

17. A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés

Saint-Germain-en-Laye, 1919. szeptember 10.
Részletek

Mivel a nagyhatalmak maguk is tisztában voltak vele, hogy közép-európai kis szövetségeikhez túl sok olyan területet csatoltak, ahol kisebbségek nagy számban éltek, igyekeztek e csoportok tagjainak legalább minimális szintű védelmet biztosítani (egyéni jogok, bizonyos mértékű kulturális autonómiával). A győztes kishatalmak közül egyedül Csehszlovákia viszonyult pozitívan e szerződéshez; nemcsak nem támasztott kifogásokat, de önkéntes vállalást is tett a kárpátaljai ruszin autonómia kérdésében (szlovák autonómiát azért nem ajánlott, mert Párizsban az egységes csehszlovák nemzet koncepcióját hangsúlyozták). Az új államok elismerése, a nagyhatalmak jogainak biztosítása ezen államok területén és a kisebbségvédelmi szerződések egyébként egymást kölcsönösen feltételező szerződéscsomagot alkottak. A békeszerződések részeként (Németországot kivéve) a veszteseket is kötelezték a kisebbségek védelmére. Pozitív hozzáállása ellenére Csehszlovákia a szerződésben vállalt pontok egy részét nem tartotta be: a ruszin autonómia nem jött létre, az állampolgárság megadása terén pedig a szerződésben foglaltakon túlmenő feltételt szabtak (tízévnnyi községi illetékesség igazolását).

I. fejezet

1. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát arra, hogy a jelen fejezet 2–8. cikkeibe foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban

vagy ellentétben, és hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.

2. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.

Csehszlovákia minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakoroljon, amennyiben ezek gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik.

3. cikk. Az előbb említett szerződések különleges rendelkezéseinek sérelme nélkül Csehszlovákia a törvény erejénél fogva és mindennemű alakítás nélkül csehszlovák állampolgárokként elismeri azokat a német, osztrák vagy magyar állampolgárokat, akiknek az eset körülményei szerint lakóhelyük vagy községi illetékességük (*pertinenza – Heimatsrecht*)³⁴ a jelen Szerződés életbelépésének idején olyan területen van, amelyet a Németországgal, Ausztriával vagy Magyarországgal kötött szerződések, vagy pedig ezeknek a kérdéseknek szabályozása céljából kötött bármely más szerződés értelmében Csehszlovákia részeként elismertek vagy el fognak ismerni.

Mindamellet a fent jelzett személyek, ha 18 évnél idősebbek, a mondott szerződésekben megállapított feltételek mellett optálhatnak minden más olyan állampolgárság javára, amely számukra nyitva áll. A férj opciója maga után vonja a feleség, és a szülők opciója a 18 évnél fiatalabb gyermekei opcióját.

Az optálás jogával élő személyeknek az optálást követő 12 hónapon belül át kell költözniük abba az Államba, amelynek javára optáltak. A csehszlovák területen levő ingatlanaikat megtarthatják. Mindennemű ingóságukat magukkal vihetik. Ezen a címen semmiféle kiviteli vámot rájuk kivetni nem szabad. [...]

6. cikk. A csehszlovák területen való születés pusztán tényével jogérvényesen megszerzi a csehszlovák állampolgárságot minden személy, akit születésénél fogva valamely más állampolgárság nem illet meg.

7. cikk. Minden csehszlovák állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazon polgári és politikai jogokat élvezi.

Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen csehszlovák állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen csehszlovák állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás; a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.

A csehszlovák kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem cseh nyelvű csehszlovák állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni.

³⁴ A fogalom cseh megfelelője: *domovské právo*.

8. cikk. Azok a csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi csehszlovák állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, vezetni és ellenőrizni, azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket szabadon használják, és vallásukat szabadon gyakorolják.

9. cikk. Olyan városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban nem cseh [sic!] nyelvű csehszlovák állampolgárok laknak, a csehszlovák kormány a közoktatás terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily csehszlovák állampolgárok gyermekeit saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a csehszlovák kormányt abban, hogy a cseh nyelv tanítását kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek oly csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazon összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordíthatnak.

II. fejezet

10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.

11. cikk. A Kárpátoktól délre lakó rutének területének külön tartományi gyűlése lesz. Ez a tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási, vallási, helyi közigazgatási és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a Csehszlovák Állam törvényei [a] hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni, és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős.

12. cikk. Csehszlovákia egyetért azzal, hogy a rutén terület tisztviselőit a lehetőséghez képest e terület lakói közül fogják kiválasztani.

13. cikk. Csehszlovákia a rutén területnek megfelelő képviselőt biztosít a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, amelybe e terület a Csehszlovák Köztársaság alkotmányának megfelelően megválasztott képviselőket fog küldeni. Mindazonáltal ezen képviselők a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, a rutén tartományi gyűlés elé utalt ügyekkel azonos természetű törvényhozási ügyekben nem gyakorolhatnak szavazati jogot.

[...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 89–93.

18. A Csehszlovák Köztársaság alkotmánylevele

(121/1920. sz. törvény)

Prága, 1920. február 29.

Részletek

A végleges alkotmányt az a Forradalmi Nemzetgyűlés fogadta el, amelyben kisebbségi képviselők nem vettek részt, ezért a német és a magyar pártok oktrojáltnak tekintették. Az alkotmány az állam addigi nevét Cseh-Szlovákiáról kötőjel nélküli Csehszlovákiára változtatta, az állam hivatalos nyelvét pedig „csehszlovák”-ként határozta meg, ezzel a szlovákok ellenállását is kiváltva. Az alkotmány főleg nyugati (amerikai, francia és osztrák) mintára készült, ezért olyan rendelkezéseket is tartalmazott, amelyek fiktívek voltak (nem tükrözték a valós helyzetet). Más pontjai viszont személyre szabottak voltak: Masaryk kérésére tovább erősítették az elnöki jogokat, sőt lehetővé tették, hogy időbeli korlát nélkül elnök maradhasson, Benešnek pedig fiatal kora ellenére a poszt „öröklését”. Mindezekről függetlenül a térség legdemokratikusabb, valódi polgári alkotmánya volt, amely biztosította a legfontosabb szabadságjogokat. Az alkotmánylevelél hosszú időn keresztül, egészen 1938-ig módosítás nélkül változatlan maradt, bár néhány fontos törvényt szintén az alkotmánylevelél részévé minősítettek. Problémát jelent viszont, hogy később alkotmányon kívüli szervek, például a cseh pártok ötös bizottsága (pětka) vagy a Masaryk körüli „udvari kamarilla” (a Vár, azaz a Hrad) az alkotmányos szerveket megkerülve működtek.

Mi, csehszlovák nemzet, a tökéletes nemzeti egységet megszilárdítani, a köztársaságban az igazságos rendet meghonosítani, a csehszlovák hon békés fellendülését biztosítani, ezen állam összes polgárainak általános boldogulását előbbre vinni, s a jövő nemzedékek számára a béke áldásait megőrizni akarván, nemzetgyűlésünkben 1920. évi február 29-én a Csehszlovák Köztársaság számára alkotmányt fogadtunk el, amelynek szövege következik.

Emellett mi, csehszlovák nemzet, kinyilatkoztatjuk, miszerint törekedni fogunk, hogy ezen alkotmány és országunk valamennyi törvényei úgy történelmünknek, valamint az önrendelkezés jelszavában foglalt modern elveknek szellemében hajtassanak végre; társulni akarván a nemzetek közösségével, mint annak művelt, békeszerető, demokratikus és haladó szellemű tagja.

I. cikk (1) Az alkotmánylevelél, annak részeivel, valamint az azt módosító vagy kiegészítő törvényekkel ellenkezésben álló törvények érvénytelenek.

(2) Az alkotmánylevelél és annak részei csupán alkotmánytörvényeknek megjelölt (33. §) törvényekkel módosíthatók vagy kiegészíthetők.

II. cikk. Hogy a Csehszlovák Köztársaság törvényei, valamint Kárpátalja országgyűlésének törvényei az I. cikkben lefektetett elvnek megfelelnek-e, azt az alkotmánybíróság dönti el. [...]

IV. cikk (1) Az eddigi nemzetgyűlés működésben marad mindaddig, amíg a képviselőház és a szenátus meg nem alakult. [...]

VIII. cikk. A mellékelt alkotmánylevél kihirdetésének napján lép hatályba. [...]

Első fejezet. Általános rendelkezések

1. § (1) A Csehszlovák Köztársaságban minden államhatalom egyedüli forrása a nép. [...]

2. § A csehszlovák állam demokratikus köztársaság, amelynek feje választott elnök.

3. § (1) A Csehszlovák Köztársaság területe egységes és oszthatatlan egészet képez, amelynek határai csupán alkotmánytörvénnyel változtathatók meg. [...]

4. § (1) A köztársaságban az állampolgárság egy és egységes. [...]

(3) Idegen állam polgára nem lehet egyúttal a Csehszlovák Köztársaság állampolgára is.

5. § (1) A Csehszlovák Köztársaság fővárosa Prága.

(2) A köztársaság színei a fehér, vörös és kék.

(3) Az állam címerét és lobogóit törvények szabályozzák.

Második fejezet. A törvényhozó hatalom. A nemzetgyűlés és mindkét házának szervezete és hatásköre

6. § (1) A törvényhozó hatalmat a Csehszlovák Köztársaság egész területére kiterjedőleg a nemzetgyűlés gyakorolja, amely két házból: a képviselőházból és a szenátusból áll.

(2) Mindkét ház székhelye Prága. Elkerülhetetlen szükség esetén azonban a két ház átmenetileg a Csehszlovák Köztársaság egyéb helyén is összehívható.

7. § (1) A tartománygyűlések törvényhozói és közigazgatási tevékenysége megszűnt.

(2) Amennyiben a nemzetgyűlés által hozott törvény másként nem rendelkezik, az a Csehszlovák Köztársaság egész területére nézve érvényes.

8. § A képviselőház 300 tagból áll, akik általános, egyenlő, közvetlen, titkos választójog alapján az arányos képviselet elve szerint választatnak. A választások vasárnap tartatnak meg.

9. § A képviselőházba való választás joga megillet nemi különbség nélkül minden csehszlovák köztársasági állampolgárt, aki a 21. életévét betöltötte [...]

10. § Választhatók nemi különbség nélkül mindazon csehszlovák köztársasági állampolgárok, akik legalább a 30. életévüket elérték [...]

11. § A képviselőház választási időszaka 6 évig tart. [...]

13. § A szenátus 150 tagból áll, akik általános, egyenlő, közvetlen, titkos választójog alapján az arányos képviselet elve szerint választatnak. A választások vasárnap tartatnak meg.

14. § A szenátusba való választás joga megillet nemi különbség nélkül minden csehszlovák köztársasági állampolgárt, aki a 26. életévét betöltötte [...]

15. § Választhatók nemi különbség nélkül mindazon csehszlovák köztársasági állampolgárok, akik 45. életévüket elérték [...]

16. § A szenátus választási időszaka 8 évig tart. [...]

18. § Senki sem lehet egyszerre mindkét ház tagja. [...]

21. § Mindkét ház tagjai megbízásukról bármikor lemondhatnak.

22. § (1) A nemzetgyűlés tagjai megbízásukat személyesen gyakorolják; utasításokat senkitől elfogadniok nem szabad. [...]

23. § A nemzetgyűlés tagjai a házban vagy a ház bizottságaiban gyakorolt szavazásukért egyáltalán nem üldözhetők. Az ott tett kijelentésekért csupán saját házuk fegyelmi hatalmának vannak alávetve.

24. § (1) A nemzetgyűlés tagja bármiféle egyéb cselekedete vagy mulasztása címen bünyőileg vagy fegyelmileg csupán az illetékes ház beleegyezésével üldözhető. Ha a ház a beleegyezést megtagadja, az üldözés mindenkorra ki van zárva. [...]

30. § (1) A házak ülésszakát befejezettnek a köztársaság elnöke jelenti ki.

(2) Azt legtovább egy hónapra s legfeljebb évenként egy ízben elnapolhatja.

31. § (1) A köztársaság elnökének jogában áll a házakat feloszlatni.

(2) Ezen jogával azonban saját választási időszakának utolsó 6 hónapjában nem élhet. [...]

42. § Alkotmánytörvény meghozásához mindenkor mindkét ház egybehangzó határozata kívántatik meg. [...]

43. § (1) A szenátus a képviselőház által elfogadott törvényjavaslat felől hat héten belül, költségvetési és véderő törvényjavaslat felől pedig egy hónapon belül határozatot hozni köteles. A képviselőház a szenátusban elfogadott törvényjavaslat felől három hónapon belül határozni tartozik. [...]

(4) Ha a másik ház az előző bekezdésekben megállapított határidőkön belül határozatot nem hoz, ez esetben azon vélemény áll fenn, hogy az első ház határozatával egyetért.

44. § (1) A képviselőház javaslata a szenátus eltérő határozatának dacára törvényvé válik, ha a képviselőház tagjai számának felét meghaladó többségével úgy határoz, hogy eredeti határozatát fenntartja. [...]

(2) A szenátus javaslatai a képviselőháznak terjesztetnek be. Ha ez azokat elveti, s a szenátus saját eredeti határozatának fenntartásához [...] ragaszkodik, ez esetben határozatát a képviselőháznak újból betérjeszti. Ha a képviselőház a szenátus határozatát [...] másodszor is elveti, a szenátus határozata törvényvé nem válik. [...]

47. § A köztársasági elnöknek jogában áll a nemzetgyűlés által elfogadott törvényt attól a naptól számított egy hónapon belül, amelyen a nemzetgyűlés határozata a kormánynak átadatott, saját megjegyzései kíséretében visszaküldeni.

48. § (1) Ha mindkét ház név szerinti szavazás útján összes tagjainak felét meghaladó többségével a visszaküldött törvényt fenntartja, a törvény kihirdetendő. [...]

Harmadik fejezet. A kormányhatalom és a végrehajtó hatalom

55. § Rendelet csupán bizonyos határozott törvény végrehajtása céljából s annak keretében adható ki.

A köztársaság elnöke

56. § (1) A köztársaság elnöke a nemzetgyűlés által (38. §) választatik.

(2) Választható bármely csehszlovák állampolgár, aki a képviselőházba választható s 35 éves kort ért el (67. §). [...]

58. § (2) A választási időszak 7 évig tart. [...]

(4) Kettőnél többször egymás után senki meg nem választható. Aki két egymásra következő időszakban elnöki tiszteletet viselt, az az utolsó időszaktól számított hét év lefolyta előtt meg nem választható; ezen rendelkezés a Csehszlovák Köztársaság első elnökére nem vonatkozik. [...]

64. § (1) A köztársaság elnöke:

1. képviseli az államot kifelé. Megkötöti és ratifikálja a nemzetközi szerződéseket. [...]

2. fogadja és meghatalmazza a követeket;

3. kihirdeti a hadi állapotot, a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulásával hadat üzen, s a megkötött békét jóváhagyás végett ehhez beterjeszti;

4. egybehívja, elnapolja és felosztatja a nemzetgyűlést (28–31. §), s a házak ülőszakát befejezettnek nyilvánítja; 5. a hozott törvényeknek saját megjegyzései kíséretében való visszaküldésére jogosult (47. §), aláírja a nemzetgyűlés (51. §) és Kárpát-aljai Oroszország (3. §) országgyűlésének törvényeit [...]

6. a köztársaság helyzetéről a nemzetgyűlésnek szóbeli vagy írásbeli jelentést tesz, s oly intézkedések fontolóra vételét, amelyeket szükségesnek vagy célszerűnek tart, a nemzetgyűlés figyelmébe ajánlja;

7. kinevezi és felmenti a minisztereket, s megállapítja azok számát; [...]

10. az összes véderőnek főparancsnoka;

11. a 103. § értelmében kegyelmi jogot gyakorol.

(2) Az összes kormányhatalom és végrehajtó hatalom, amennyiben az az alkotmánylevél vagy a Csehszlovák Köztársaság 1918. november 15-e után hozott törvényei által a köztársaság elnökének határozottan fenntartva nincsen vagy nem lesz, a kormányt illeti meg (70. §). [...]

66. § A köztársaság elnöke hivatalos ténykedéséért nem felelős. Az elnöki hivatallal kapcsolatos nyilatkozataiért a kormány felel.

67. § (1) Büntetőjogilag csupán hűtlenségért, és pedig a képviselőház vádja alapján a szenátus előtt üldözhető. A büntetés csupán elnöki hivatalának [...] elvesztése lehet. [...]

68. § Az elnök bármiféle kormányhatalmi vagy végrehajtó hatalmi intézkedésének érvényességéhez a kormány felelős tagjának ellenjegyzése kívántatik meg. [...]

A kormány

70. § (1) A kormány elnökét és tagjait (miniszterek) a köztársaság elnöke nevezi ki és menti fel.

(2) A kormány rendes székhelye Prága. [...]

75. § A kormány felelős a képviselőháznak, amely vele szemben bizalmatlanságát fejezheti ki. A határozathoz a képviselők számának felét meghaladó többségének jelenléte, a szavazatok felét meghaladó többség s név szerinti szavazás kívántatik meg. [...]

78. § (1) Ha a képviselőház a kormánnyal szemben bizalmatlanságát fejezte ki, vagy a kormánynak a bizalom megszavazását célzó javaslatát elvetette, a kormány köteles lemondását a köztársasági elnök kezéhez beadni, aki intézkedik az iránt, hogy a kormányügyeket az új kormány kinevezéséig ki vezeti. [...]

79. § (1) Ha a kormány elnöke vagy tagjai az alkotmány- és egyéb törvényeket szándékkal vagy durva hanyagságból saját hivatalos hatáskörükben megszegik, büntetőjogilag felelősek. [...]

82. § A köztársasági elnöknek jogában áll a kormány ülésein jelen lenni s azokon elnökölni; a kormánytól és ennek tagjaitól a hatáskörükbe vágó bármely ügy felől írásbeli jelentéseket bekíválni. [...]

Negyedik fejezet. Bírói hatalom

94. § (1) A bíraskodás állami bíróságok útján gyakoroltatik [...]

(2) Törvényes bírójától senki el nem vonható. [...]

96. § (1) A bíraskodás a közigazgatástól minden fokon el van különítve. [...]

98. § (1) Valamennyi bíró, egyedül a törvény által lévén kötve, hivatalában függetlenül jár el.

(2) A bírák hivatalos esküvel kötelesek megfogadni, hogy a törvényeket megtartják.

99. § (1) A hivatásos bírák helyeiken állandóan alkalmaztatnak; saját akaratuk ellenére csupán a bíróság átszervezése esetén törvényileg megállapított határidőben vagy jogerős fegyelmi határozat alapján helyezhetők át, bocsáthatók el vagy nyugdíjazhatók [...]

Ötödik fejezet. A polgári jogok, szabadságok és kötelességek [...]

106. § (1) A nemi, születési és hivatási kiváltságok nem ismertetnek el. [...]

113. § (1) A sajtószabadság, valamint a békés fegyvertelen gyülekezés és egyesületek alakításának joga biztosított. Ez okból a sajtót előzetes cenzúrának alávetni elvben nem szabad. A gyülekezési és egyesülési jog gyakorlását törvények szabályozzák.

(2) Egyesület csupán abban az esetben osztható fel, ha működésével büntetőtörvényt sértett meg, vagy a közbéke és közrend zavartatott meg. [...]

117. § (1) A törvény keretén belül véleményét bárki szóban, írásban, sajtó, ábrázolás és hasonlók segítségével nyilváníthatja. [...]

121. § A lelkiismereti és vallásszabadság biztosítva van. [...]

127. § (1) A Csehszlovák Köztársaság minden alkalmas állampolgára magát katonai kiképzésnek alávetni s az állam védelmére hívó felszólításnak eleget tenni tartozik. [...]

Hatodik fejezet. A nemzeti, vallásfelekezeti és faji kisebbségek védelme

128. § (1) A Csehszlovák Köztársaság összes állampolgárai, tekintet nélkül a fajra, nyelvre és vallásra, a törvény előtt egyenlőek, s egyazon polgári és politikai jogokat élvezik.

(2) A vallási, vallásfelekezeti, hitbeli és nyelvi különbségek, különösen ami a közszolgálatba való lépést, hivatalok vagy tisztségek elnyerését, vagy bármiféle iparüzlet vagy hivatás gyakorlását illeti, az általános törvények korlátain belül a Csehszlovák Köztársaság állampolgárai közül senkinek hátrányára nincsenek.

(3) A Csehszlovák Köztársaság állampolgárai a kereskedelmi és magánérrintkezésben, a vallást érintő ügyekben, a sajtóban vagy nyilvános népgyűléseken az általános törvények keretén belül bármiféle nyelvet használhatnak.

(4) Ezzel azonban azon jogok, amelyek a fennálló vagy a jövőben kiadandó törvények értelmében az állami közegeket a közrend, az állam biztonsága és a hathatós felügyelet szempontjából megilletik, érintve nincsenek.

129. § A nyelvi jog elveit a Csehszlovák Köztársaságban a jelen alkotmánylevél részét képező külön törvény állapítja meg. [...]

132. § Amennyiben oly városokban és járásokban, amelyekben vallási, nemzeti vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó csehszlovák állampolgárok jelentékeny hányada van letelepedve, a közalapokból bizonyos összegek az állami, községi vagy egyéb költségvetések értelmében nevelési, vallási vagy emberbaráti célokra fordítandók, ezen kisebbségeknek a közigazgatásban érvényesülő általános rendelkezések korlátain belül azok élvezetében és használatában megfelelő hányadrész biztosítatik.³⁵

134. § Az erőszakos elnemzetlenítés semmiféle alakban megengedve nincsen. Ezen elvnek be nem tartását a törvény büntetendő cselekménynek nyilváníthatja.

GyÖNYÖR József, *Közel a jog asztalához*, Pozsony, Madách, 1993, 180–206.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1920, částka 26. 255–267. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/026-1920.pdf> Letöltés ideje: 2014. január 30.

³⁵ A 130–132. §-ok a kisebbségvédelmi szerződés 8–9. cikkelyének rendelkezéseit illesztették az alkotmánylevélbe.

19. Csehszlovákia nyelvtörvénye

(122/1920. sz. törvény)

Prága, 1920. február 29.

Részletek

Az alkotmánylevél elfogadásának napján fogadták el a nyelvtörvényt is, amely szintén a csehszlovák nyelv fikciója mellett állt ki. Valójában a cseh tartományokban a cseh, Szlovákiában a szlovák volt a tényleges hivatalos nyelv. A törvény részletes végrehajtási rendelete egy 1926-ban megszületett kormányrendelet volt. A törvény húsz százalékban húzta meg a kisebbségi nyelvi jogokkal való rendelkezés alsó határát, amit akár megengedőnek is tekinthetünk, azonban a közigazgatási egységek határának manipulálásával, a városok nagyközséggé való visszaminősítésével, a népszámlálási módszerek megváltoztatásával, a telepítési akciókkal stb. a csehszlovák hatóságoknak tág tere nyílt arra, hogy a kisebbségek arányát ezen érték alá szorítsa, így a nyelvhasználati sérelmek a német és a magyar kisebbség állandó panaszai között voltak.

1. § A köztársaság állami, hivatalos nyelve a csehszlovák.³⁶ [...]

Az államhivatalnokok és állami alkalmazottak, valamint állami intézetek és állami vállalatok hivatalnokai és foglalkoztatottainak a csehszlovák nyelv ismerete kötelezettségéről szóló bővebb előírások rendeletileg adatnak majd ki.

2. § A nemzeti és nyelvi kisebbségekre nézve [...] a következő határozatok érvényesülnek:

A köztársaság bíróságai, hatóságai és szervei, melyek hatásköre oly bírósági járásra terjed, melyben a legutolsó népszámlálás szerint legalább 20 százaléknyi más, mint csehszlovák nyelvű állampolgár lakik, minden ügyben, melynek elintézése annak alapján tartozik rájuk, hogy hatáskörük ezen járásra kiterjed, kötelesek ezen kisebbségi nyelvű lakosoktól azok nyelvén való beadványokat elfogadni, és ezen beadványok elintézését nemcsak csehszlovák, hanem a beadvány nyelvén is kiszolgáltatni. Amennyiben egy község területén több járásbíróság létezik, az egész község egyetlen bírói járásnak tekintetik. [...]

3. § Az önkormányzati hatóságok, képviselő-testületek és az összes köztestületek az államban kötelesek a csehszlovák nyelvű szóbeli és írásbeli beadványokat elfogadni és elintézni. Gyűléseiken és tanácskozásaikon mindenkor lehetséges ezen nyelvet használni; az ezen nyelvű javaslatok és indítványok tárgyalás alá vonandók. Az önkormányzati hatóságok nyilvános hirdetményeinek és külső elnevezéseinek nyelvét az állami végrehajtó hatalom állapítja meg.

A 2. § feltételei alatt kötelessége az önkormányzati hatóságoknak, képviselő-testületeknek és köztestületeknek más, mint csehszlovák nyelvű beadványokat elfogadni és elintézni, valamint a gyűléseken és tanácskozásokon más nyelvet is megengedni.

³⁶ Az eredeti magyar fordításban mindvégig „cseh-szlovák” szerepel, de a hivatalos lapban megjelent eredeti törvény a kötőjelet nem használta.

4. § Az állami, hivatalos nyelvet használva a hatóságok a köztársaság azon területén, mely 1918. október 28. előtt a birodalmi tanácsban képviselt királyságokhoz és országokhoz vagy a porosz királysághoz tartozott, rendszerint csehül hivataloskodnak, Szlovákországban rendszerint szlovákul.

Valamely cseh beadványnak szlovák hivatalos elintézése vagy valamely szlovák beadványnak cseh hivatalos elintézése a beadvány nyelvén történt elintézésnek tekintendő.

5. § A nemzeti kisebbségek számára létesített összes iskolákban a tanítás a saját nyelvükön folyik, éppígy a számukra létesített kultúrintézmények ezen nyelven igazgattatnak. [...]

GERENCSÉR Balázs, Nyelvi jogok – törvények (I.) Az 1920. évi csehszlovák nyelvtörvény. *Magyar Kisebbség*, 2004/1. 99–102. http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2004_4_12.pdf Letöltés ideje: 2013. szeptember 4.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1920, částka 26. 268–269. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/026-1920.pdf> Letöltés ideje: 2014. február 12.

II.

Az első köztársaság 1920–1938

1. A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt baloldalának kiáltványa

Prága, 1920. december 10.

Az 1920. áprilisi első nemzetgyűlési választásokon a szociáldemokraták érték el a legjobb eredményt, ám a párt vezetése és tagsága egyre megosztottabbá vált a radikálizálódó balszárny miatt (ekkor még nem volt önálló kommunista párt az országban). A jobboldali többségű vezetés el akarta halasztani a párt 1920. szeptemberi kongresszusát, majd megkezdte a párt vagyonának kimentését (annak érdekében, hogy az ne kerüljön a balszárny kezébe). A párt baloldala erre fellázadt, néhány hónapra a párt épületeit is elfoglalták, köztük a nyomdáját, ahol megkezdtek a Rudé právo kiadását. Vlastimil Tusar miniszterelnöknek távoznia kellett, helyére Jan Černý hivatalnokkormányra került. Miután a bíróság a nyomdát a jobbszárnyak ítélte, az ítélettel szembe szegülő radikálisokat 1920. december 9-én rendőri és csendőri beavatkozással kényszerítették távozásra. Másnap általános sztrájk robbant ki, amelyet sortűzekkel vertek le, ami csak Kladnában tucatnyi halálos áldozatot követelt. Több ezer főt tartóztattak le. A forradalmi hullám ezután lecsendesedett, de a párt egységét és korábbi befolyását már nem sikerült helyreállítani.

Munkások és munkásnők!

A Végrehajtó Bizottság mától kezdve egyfolytában ülésezik...

A Végrehajtó Bizottság célszerűnek tartja, hogy a tömegek hatalmas mozgalma, melyet a kormány és a kormányon levő jobboldal erőszaka provokált ki, ne csak a párt házáért és vállalataiért folytatott harcunkat erősítse, hanem egyidejűleg harcunkat nagy politikai és szociális követeléseinkért is.

Munkások és munkásnők! Szüntessétek be a munkát az egész köztársaság területén, s keljetek harcra!

A kormány, amely maga szegi meg a magántulajdon elvét, melyen áll, maga adott ezzel indítékot arra, hogy a munkások erről az elvről ennek egész kiterjedésében és minden következményében tárgyaljanak.

Követeléseink a következők:

1. A meg nem alkuvó munkásmozgalom üldözésének azonnali beszüntetése.

2. Prágában a *Lidový dům*³⁷ azonnali megtisztítása a rendőrségtől és a csendőrségtől, s visszaadása a munkások kezébe.

3. A letartóztatottak szabadon bocsátása, és a durván bántalmazott munkások kártalanítása.

4. Černý kormányának lemondása; Černý megmutatta, hogy ő csak a mögötte álló Tusar, Meissner és Švehla tényleges kormányának végrehajtó szerve, s nem fél a munkásvér kiontásától sem.

5. A lapelkobzások megszüntetése, a teljes sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadság azonnali megvalósítása.

6. A nagybirtokokon és a nagy kapitalista gyárakban a munkásság kontrollálja az egész termelést, az üzemi tanácsok vagy gyárbizottságok képviselői révén legyen joga minden vállalatnál azonnal betekinteni a mérlegekbe és az üzleti könyvekbe. Ahol e betekintés révén megállapítást nyer, hogy a vállalat kéznél levő anyagi eszközökkel rendelkezik, az egyre jobban növekvő drágaságra való tekintettel a munkások teljes mértékben jogosultak azonnali, legkevesebb 30%-os béremelés kikényszerítésére. Ezt az emelést fél hónapra eső összegben már a karácsonyi ünnepekig ki kell fizetni.

7. Az ellátást a munkásság mindenütt vegye ellenőrzése alá. Minden felesleges lakást és felesleges helyiséget vegyenek el azok számára, akiknek nincs lakásuk.

Ezután a munkásság mindenütt teljes komolysággal vegye fontolóra, hogy – mivel mind a nagybirtok, mind a legnagyobb ipari vállalatok szocializálásának kérdésében a parlament és a kormány teljes mértékben csődöt mondott – milyen tettekkel léphetne fel a munkásság mint tömeg abban az irányban, hogy a szocializálásra vitathatatlanul megérett vállalatok szocializálása olyan stádiumba kerüljön, hogy a döntést ne lehessen tovább halogatni.

Munkások!

A helyzet, amelybe benneteket a kormány és a szocializmus kormányon levő árulói kergettek, azért fontos, mivel megmozgatta a munkástömegeket. Akaratunk ellenére törvényen kívülre kerültünk. Használjuk ki ezt a helyzetet nemcsak annak megvédésére, amit a munkásságtól elvettek, hanem egyben támadásra a munkássz-tály nagy, elvi követelése miatt!

Nem hagyjuk magunktól elrabolni polgári szabadságjogainkat!

Nem hagyjuk a kormány politikája miatt elrabolni a munkásvagyon!

Fel harcra a drágaság ellen, minden munkás bérének felemeléséért!

Fel harcra az uzsorások ellen, fel harcra minden ipari és mezőgazdasági termelés ellenőrzéséért, az üzemi munkástanácsokért!

A szlovák és a német munkásokat szolidaritásra szólítjuk fel.

A katonákhoz és a légionáriusokhoz fordulunk! Nem hisszük, hogy ezek a proletárok a munkásvér újabb ontásához hagyják magukat uszítani a burzsoáziától, a kormánytól és a jobboldaltól!

A kor nagy követelményeiről van szó, melyeket teljesíteni kell, s melyeket a legelső alkalommal ki kellett tűzni. Ezek jelentik a szocializmus kezdetét s a felkészülést

³⁷ Szó szerint: Népház, a szociáldemokraták nyomdájának és lapszerkesztőségének épülete.

a legnagyobb vállalatok és birtokok kisajátítására, amely követelményt a legszélesebb néptömegek támasztották és támasztják [alá].

Fegyelmezetten, de szilárdan előre, munkások!

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 315–317.

2. A kisantantszerződések csehszlovák vonatkozású elemei

Belgrád, 1920. augusztus 14.;

Bukarest, 1921. április 23.; Mariánské Lázně, 1922. augusztus 31.

Részletek

A csehszlovák–jugoszláv–román szövetség fő célja a trianoni, részben azonban a saint-germaini és a neuilly-i békeszerződés előírásának biztosítása volt. A kisantant létrejöttében Benešnek döntő szerepe volt, hiszen 1920 őszéig Franciaország sem támogatta annak létrehozását. A Millerand-kormány inkább egy lengyel–magyar–román együttműködést szorgalmazott, utódai (Leygues és Briand) idején azonban Párizs már támogatta Beneš elképzeléseit, sőt Lengyelországot is bevonta volna a kisantantba. Sokáig Románia is vonakodott, azonban IV. Károly király első visszatérési kísérlete (1921 márciusa) után sikerült Bukarestet is rávenni az együttműködésre. A szövetséget tovább erősítette Károly 1921. októberi második visszatérési kísérlete. Beneš mindkét alkalommal kemény diplomáciai lépéseket tett, ultimátumot, sőt mozgósítást is kilátásba helyezett, s végső soron rákényszerítette Budapestre a Habsburg-ház (nem csak Károly) trónfosztását is.

a) Jugoszláv–csehszlovák szövetségi szerződés.

Belgrád, 1920. augusztus 14.

Szilárdan eltökélve, hogy a mérhetetlen áldozatok árán létrejött és a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányával megteremtett békét, valamint a Trianonban 1920. június 4-én egyfelől a Szövetséges és Társult Főhatalmak, másfelől Magyarországnak között kötött béke által létrehozott rendet fenntartják, a Csehszlovák Köztársaság elnöke és Öfelsége a Szerbek, Horvátok és Szlovének királya megállapodtak abban, hogy védelmi szerződést kötnek. [...]

1. cikk. Abban az esetben, ha a Magas Szerződő Felek egyikét Magyarország részéről nem provokált támadás érné, a másik Fél kötelezi magát, hogy a jelen Szerződés 2. cikkében foglalt megállapodás által meghatározott módon a megtámadott Fél védelmére kel.

2. cikk. A Csehszlovák Köztársaságnak és a Szerbek, Horvátok és Szlovének Királyságának illetékes szakszervei a jelen Szerződés végrehajtásához szükséges rendelkezéseket közös egyetértéssel fogják meghatározni.

3. cikk. Egyik Magas Szerződő Fél sem köthet szövetséget harmadik hatalommal anélkül, hogy erről a másik Felet előzetesen ne tájékoztatta volna.

4. cikk. A jelen Szerződés a megerősítő okiratok kicserélésének napjától számított két évig marad érvényben. E határidő lejártával a jelen szerződést bármelyik Szerződő Fél felmondhatja. A felmondás időpontját követően a szerződés mindazonáltal hat hónapig érvényben marad.

5. cikk. A jelen Szerződést a Nemzetek Szövetségével közölni kell. (Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya.)

6. cikk. Ezt a Szerződést meg kell erősíteni, és a megerősítő okiratokat Belgrádban, mihelyt lehetséges, ki kell cserélni. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 156–157.

b) Román–csehszlovák védelmi szövetségi szerződés

Bukarest, 1921. április 23.

Szilárdan eltökélve, hogy a mérhetetlen áldozatok árán létrejött és a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányával megteremtett békét, valamint a Trianonban 1920. június 4-én egyfelől a Szövetséges és Társult Főhatalmak, másfelől Magyarországnak között kötött béke által létrehozott rendet fenntartják, a Csehszlovák Köztársaság elnöke és Ófelsége Románia királya megállapodtak abban, hogy védelmi szerződést kötnek. [...]

1. cikk. Abban az esetben, ha a Magas Szerződő Felek egyikét Magyarország részéről nem provokált támadás érné, a másik Fél kötelezi magát, hogy a jelen Szerződés 2. cikkében foglalt megállapodás által meghatározott módon a megtámadott Fél védelmére kel.

2. cikk. A Csehszlovák Köztársaságnak és a Román Királyságnak illetékes szak szervei a jelen Szerződés végrehajtásához szükséges rendelkezéseket közös egyetértéssel megkötendő katonai egyezményben fogják meghatározni.

3. cikk. Egyik Magas Szerződő Fél sem köthet szövetséget harmadik hatalommal anélkül, hogy erről a másik Felet előzetesen ne tájékoztatta volna.

4. cikk. Avégből, hogy békés erőfeszítéseiket egymással összhangba hozzák, a két kormány kötelezi magát, hogy a Magyarországgal fennálló kapcsolataikat érintő külpolitikai kérdésekben egyetértően fog eljárni.

5. cikk. A jelen Szerződés a megerősítő okiratok kicserélésének napjától számított két évig marad érvényben. E határidő lejártával a jelen szerződést bármelyik Szerződő Fél felmondhatja. A felmondás időpontját követően a Szerződés mindazonáltal hat hónapig még érvényben marad.

6. cikk. A jelen Szerződést a Nemzetek Szövetségével közölni kell. (Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya.)

7. cikk. Ezt a Szerződést meg kell erősíteni, és a megerősítő okiratokat Bukarestben, mihelyt lehetséges, ki kell cserélni. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 157–158.

c) A jugoszláv–csehszlovák szövetségi szerződés kiegészítése

Marianské Lázně, 1922. augusztus 31.

A Szerbek, Horvátok és Szlovének Királyságának és a Csehszlovák Köztársaságnak kormányai attól az óhajtól vezettette, hogy a közöttük 1920. augusztus 14-én kötött megállapodás érvényét meghosszabbítsák és azt új rendelkezésekkel egészítsék ki, amelyeknek célja:

a) a béke megszilárdítása és fenntartása,

b) a két állam közötti politikai és gazdasági kapcsolatok megerősítése és szélesebb alapokra fektetése,

közös egyetértéssel a következő cikkeket fogadták el. [...]

1. cikk. A Szerbek, Horvátok és Szlovének Királysága és a Csehszlovák Köztársaság között 1920. augusztus 14-én kötött megállapodás a jelen Szerződés érvényességének időtartamára meghosszabbíttatik.

2. cikk. A Magas Szerződő Felek tudomásul veszik egyfelől a Csehszlovák Köztársaságnak Romániával, Ausztriával, valamint Lengyelországgal kötött politikai és katonai szerződéseit és megállapodásait, másfelől a Szerbek, Horvátok és Szlovének Királyságának Romániával és Olaszországgal kötött hasonló megállapodásait.

3. cikk. A Magas Szerződő Felek arra fognak törekedni, hogy összes gazdasági, pénzügyi és szállítási kapcsolataikat szilárd alapokra helyezzék, és hogy e téren a legszorosabb együttműködést biztosítsák; evégből megállapodásokat, különösképpen e céllal összhangban álló kereskedelmi szerződést fognak kötni.

4. cikk. A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy nemzetközi kapcsolataik terén egymásnak általánosságban minden politikai és diplomáciai támogatást meg fognak adni; arra az esetre, ha közös érdekeiket veszélyeztetve látnák, kötelezik magukat, hogy az azok megvédelmezéséhez szükséges összes intézkedéseket egyetértően fogják megtenni.

5. cikk. A Szerbek, Horvátok és Szlovének Királyságának és a Csehszlovák Köztársaságnak illetékes hatóságai a jelen Szerződés végrehajtásához szükséges összes intézkedések megtétele céljából meg fognak állapodni egymással.

6. cikk. A jelen Szerződés a megerősítő okiratok kicserélésének napjától számított öt évig marad érvényben.

Ennek az öt évnek a lejártával a jelen Szerződést a Magas Szerződő Felek mindegyike – a másik félhez intézett hat hónapi előzetes értesítéssel – felmondhatja. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 160–161.

3. Bohumír Šmeral referátuma a CSKP alakuló kongresszusán

(Kommunisták vagyunk! Utunk és célunk)

Prága, 1921. május 14.

Részletek

A baloldali szociáldemokraták 1921 első felében megkezdték az önálló kommunista párt megszervezését, és tárgyaltak a moszkvai III. Internacionáléval. A szlovák kommunisták januárban, a németek márciusban, a csehek pedig májusban hozták létre pártjaikat, amelyek csatlakoztak a Kominternhez.³⁸ A cseh párt vezetője Bohumír Šmeral, a korábbi osztrákbárát aktivista lett, aki mérsékelt, nem kifejezetten bolsevik pártot működtetett 1929-ig tartó vezetése idején. Moszkva nyomására 1921 késő őszen a nemzeti alapon álló pártok egyesültek, így jött létre Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP), az ország egyetlen multietnikus pártja. A szociáldemokrata párt szakadása révén a párt régi tagságának többsége a CSKP-hoz igazolt át, amely az 1925-ös választáson is felülmúlta a szociáldemokraták eredményét. A parlamenti frakció zöme viszont 1920-ban a jobbszárnyal tartott, de a szakítás miatt így sem volt könnyű többségi kormánykoalíciót létrehozni a cseh pártokból. A CSKP természetesen ellenzékbe vonult, és ott is maradt, de 1938 végéig legális és parlamenti párt maradt.

Elvtársak és Elvtársnők!

A munkásmozgalom fejlődése Csehszlovákiában az 1918-as fordulat óta olyan útra került, amely más volt, mint a környező országokban, és amíg céltudatos vezetéssel befolyást lehetett teremteni a párt építésére, ez a vezetés más módszerekkel dolgozott, mint amilyeneket a forradalmilag legöntudatosabb csoportok és pártok használtak például Magyarországon, Ausztriában és Németországban. Ma, két év elteltével, pártunk építésének *e módszerét* meghatározva a következőket lehet mondani: a párt tekintettel volt arra, hogy a csehszlovák proletariátus olyan közel került, amennyire csak lehet, egy olyan osztálytudathoz, egy olyan akarathoz és tettekésséghez, amely megfelel a jelenlegi történelmi időszak forradalmi jelentésének. [...]

Milyen volt nálunk a helyzet október 28-án, a cseh nemzeti forradalom napján? Az egyetlen osztály, amely egy történelmi szempontból magasabb rendű, azaz társadalmi forradalom hordozója lehetett volna, a munkásosztály, nem volt tömegesen tudatában ennek a feladatnak [...] s ezért a proletariátus október 28-án nem volt képes önálló akcióra. A háború idejéből származó taktikai oportunizmusunk teret adott a cseh szociálpatriotizmusnak.³⁹ A munkás, aki nem ébredt rá, hogy nyomorát és ín-

ségét nem helyi jelentőségű okok vagy nemzeti jellemvonás okozta, hanem kizárólag az imperialista háború; a munkás, aki számára nem volt világos, hogy a világháborút a burzsoázia elleni polgárháborúvá kell változtatni, ez a munkás könnyen a cseh nacionalizmus, a szociálpatriotizmus áldozatává vált. A cseh proletariátus október 28-án *szociális* okokból lázadt fel, éppúgy, mint a határokon túl a legionáriusok, de a dezorientáltság miatt, amelyet az oportunizmus és a szociálpatriotizmus okozott, a lázadása helytelenül csak Ausztria ellen irányult, nem ment tovább saját burzsoáziája ellen is. Ilyen történelmi tévedésekkel találkozunk a múltban is. [...]

Nem lehet addig beszélni a proletariátus győzelméről, amíg maga a proletariátus a nacionalista, számunkra ellenséges táborban foglal helyet. Társadalmi forradalomról beszélni, és figyelmen kívül hagyni a dolgok tényleges állását, nem számolni pontosan azokkal az erőkkal, amelyek ehhez szükségesek, káros fantázia, amely komolyan fenyegeti az egész akció sikerét. [...] Még ha a múlt év augusztusáig a jobboldallal egységes pártban voltunk is, ezt nem azért tettük, mert Bechyněvel és Tusarral akartunk egységes frontot fenntartani, hanem azért, mert a munkásokkal akartunk egységes frontot fenntartani, leleplezni a szociálpatriotizmust, a reformizmust, és teljesen leválasztani a szociálpatriótákat a tömegekről. A párt képviselőinek augusztusi döntései véget vetettek a párt egységének, és önálló pártot alapítottunk. A munkások azon része, amely a jobboldallal maradt, kiesett ezzel közvetlen ideológiai befolyásunk alól, a hozzájuk vezető közvetlen utat eltorlaszolták. Persze, eltekintve a kormány és a jobboldal összes kísérletétől, nem torlaszolhatták el teljesen ezt az utat, az ügyek alakulása, az augusztustól májusig tartó események és különösen a decemberi események utat nyitottak számunkra a munkások felé, és az elmúlt nyolc hónapban egész sor igen értékes sikert arattunk. [...]

Elvtársak, az utolsó kongresszuson szót ejtettem az áldozatokról és a győtrelemről, arról, hogy a megalázás és a szegény útját járjuk. E szavak korábban és nagyobb mértékben igazolódtak, mint vártuk. Szenvedéseinknek még nincs vége. Minél erősebbek leszünk, minél közelebb jutunk célunkhoz, ellenségeink annál brutálisabb erőszakot és terrort alkalmaznak velünk szemben. A szegényeknek nincsenek jogaik a polgári társadalomban. [...] A kommunizmus a történelmi fejlődés adott szakaszának tudományos kifejezése, de egyidejűleg a szegények új vallása is. Nagy *erkölcsi* jelentősége is van. Kérve kéri az egész világ szegény és kitagadott osztályainak teljes egyetértését. Arra törekszik, hogy teljes egységbe forrassa össze gondolataikat és tetteiket, biztosítsa az igaz és őszinte testvériséget, amely felhív minden proletárt az államok és nemzetek határain keresztül, hogy a földgömb minden dolgozó népfaja testvériségben egyesüljön a vörös zászló körül. [...] A ma alapított pártunk bárcsak mindig a *jó* emberek pártja lenne [...] Ha a magunk számára megteremtjük a *jó emberek* közösségét, akkor magunk között boldogok leszünk, még akkor is, ha súlyos csapásokat mérnek ránk, és az egész világ gyalázattal tekint ránk mint az emberiség árulóira és páriáira. [...]

helyezkedett. Szélsőségesebben nacionalista irányzatát szociálsovinizmusnak nevezik, míg a kommunisták a húszas évek végén már a szociálfasiszta kifejezést is használták (lásd II. 13. sz. dokumentum).

³⁸ A beszéd után a kongresszus megszavazta a következő határozatot: „A csehszlovák szociáldemokrácia baloldali kongresszusa ünnepélyesen kimondja feltétel nélküli csatlakozását a moszkvai III. Internacionáléhoz. E pillanattól kezdve a szociáldemokrata párt baloldala a Csehszlovákia Kommunista Pártja nevet veszi fel, s ezzel a szociálpatrióták pártjától való elszakadást juttatja kifejezésre. A jelenlévő küldöttek szervezeteik képviselőiben ünnepélyesen kötelezik magukat, hogy a 21 pontban foglalt kötelezettségeket minden körülmények között teljesítik.” Idézi: Új Szó, 1973. május 16. 5.

³⁹ A kifejezés a szociáldemokrata mozgalom első világháború alatti többségi magatartására utal. Ez az irányzat támogatta saját kormánya háborús (hónvédő) részvételét, azaz nemzeti, és nem osztályalapra

A kommunizmus egy olyan tan, amely el akarja látni az emberiséget étellel, itallal, meleg lakással, higiénával, és az anyagi problémák kiküszöbölésével megépíteni az igazi kultúra alapját. S így elfordulásunk a szociáldemokráciától, amely hűtlen lett a marxizmushoz, a kommunizmus felé nemcsak a politikai frontok és a támadó módszerek megváltozását jelenti, hanem sokkal többet. A kommunizmus nem csak politikai gazdaságtan. *Amíg az emberiség története tart, újra és újra megjelent a kommunizmus [eszméje] egy új, teljes életszemléletre való törekvésként.* [...] Nem csak a gazdasági világ építéséről van szó. A kommunizmus egyik aktív része volt a szenvedélyes vágy a lelki kapcsolatok új szervezetére. A kommunizmus nemcsak új termelési és közigazgatási alapot akar, hanem új embert is. Az orosz elvtársak megértették ezt – sohasem vágyott oly forrón Oroszország szíve arra, hogy kulturálisan kiélje magát, mint az ő rendszerük alatt. A művészet olyan tendenciákat mutat, hogy széles rétegek gondolkodását járja át; már nemcsak játékszernek tekintik, hanem az új élet eszközének. [...] Nekünk is így kell értenünk és elmélyítenünk kommunizmusunkat. Ne csak úgy menjünk a munkáshoz, mint fizikailag szenvedő személyhez, hanem mint olyanhoz, akinek ki akarjuk vívni az élet ajándékaiban való teljes részvételt. *Több vagyunk, mint politikai párt. Az új élet élcsapata vagyunk. Új viszonyokat teremtve új embereket is akarunk formálni.*

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 402–407.
Rudé právo, 1921. május 18. 1–3. <http://www.sds.cz/gifs/smeral210514a.gif> Letöltés ideje: 2014. március 16.

4. A csehszlovák–lengyel politikai egyezmény

Prága, 1921. november 6.
 Részlet

Szemben a kisantantszerződésekkel, amelyek szövetségi szerződések voltak, a csehszlovák–lengyel tárgyalások csak politikai egyezmény megkötésével zárultak – annak ellenére, hogy Románia és Lengyelország 1921 márciusában szintén szövetségi szerződést kötött egymással. Ráadásul a csehszlovák–lengyel egyezmény megerősítésére nem került sor, így az nem is lépett hatályba. A két ország közötti határvita ugyan a párizsi békekonferencia (a Nagykövetek Tanácsa által hozott) 1920. július 28-i döntésével Teschen, Árva és Szepes területén is lezárult, de a kapcsolatok feszültek maradtak. A lengyelek nem felejtették el a csehszlovákok ellenséges magatartását az 1920-as lengyel–szovjet–oros háború idején. Lengyelországot, amely Magyarországhoz hagyományosan barátság viszonyult, soha nem sikerült bekapcsolni a kisantant szervezetébe.

1. cikk. A két állam kölcsönösen szavatolja az azokon a szerződéseken alapuló birtokállapotot, amelyeken Lengyelország és Csehszlovákia függetlensége és állami

szervezete nyugszik. A két állam, ha ezt a szükség vagy a körülmények úgy kívánják, az általuk együttesen aláírt szerződések alkalmazásánál egyetértően fognak eljárni.

2. cikk. A két állam kötelezi magát, hogy jóindulatú semlegességet fog tanúsítani abban az esetben, ha egyiküket valamelyik szomszédja megtámadná, és különösképpen biztosítani fogja a hadianyagok szabad átmenő forgalmát.⁴⁰

3. cikk. Csehszlovákia érdektelenségét nyilvánítja Kelet-Galícia kérdésében. Ennek folytán kötelezettséget vállal, hogy felosztatja azokat az ukrán alakulatokat, amelyek Csehszlovákiában internálva voltak, és megakadályoz minden tevékeny propagandát, amely a Lengyel Köztársaság bármely területének elcsatolását célozza.

Hasonló kötelezettséget vállal Lengyelország Csehszlovákiával szemben.

A jövőre nézve mindkét állam kötelezi magát, hogy nem fog tűrni területén semmiféle olyan politikai vagy katonai szervezetet, amelynek tevékenysége a másik állam épsége vagy biztonsága ellen irányulna.

4. cikk. A két kormány tudomásul veszi az egyfelől Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia között létrejött politikai, katonai és gazdasági egyezményeket, másfelől a Lengyelország, Franciaország és Románia között létrejött hasonló tárgyú egyezményeket.

5. cikk. A Csehszlovákia és Lengyelország között kötendő kereskedelmi szerződés fogja szabályozni a két állam közötti összes gazdasági és pénzügyi kérdéseket, úgyszintén az átmenő forgalom kérdését is.

6. cikk. A két Fél kötelezi magát, hogy minden nagyobb jelentőségű vitás kérdésben a két állam döntőbíróához fog fordulni. A döntőbíróaság által megoldandó kérdések a két kormány közötti közös megegyezéssel *ad hoc* választott döntőbírák döntése alá bocsáthatók, vagy az Állandó Nemzetközi Döntőbíróaság elé terjeszthetők.

7. cikk. A két állam kölcsönösen kötelezettséget vállal aziránt, hogy más államokkal semmiféle olyan megállapodást nem fognak kötni, amely a jelen Egyezménnyel ellentétes lenne. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 184–185.

5. A csehszlovák–osztrák politikai egyezmény (lányi egyezmény)

Prága, 1921. december 16.
 Részlet

A csehországi németek miatt feszült osztrák–csehszlovák kapcsolat a magyarországi királypuccsok, a Beneš által Burgenland kérdésében felajánlott segítség, valamint a csehszlovák gazdasági segítségnyújtás révén jelentősen enyhült. Burgenland Ausztriának való átadása (és a soproni népszavazás) azonban végül olasz közvetítéssel ment

⁴⁰ 1920-ban, a lengyel–szovjet–oros háború idején, Csehszlovákia megtagadta a hadianyagok átszállítását saját területén.

végbe, Ausztria és Csehszlovákia pedig végül csak politikai egyezményt kötött, amely 1922 márciusában hatályba is lépett (ám 1927-es lejártakor nem hosszabbították meg). Bár Lengyelországhoz hasonlóan Ausztriát sem sikerült bevonni a kisantantba, de ez a politikai egyezmény is elegendő volt ahhoz, hogy Magyarország elszigeteltsége teljessé váljon. Bár az egyezményt Prágában kötötték, a megelőző tárgyalások Masaryk vidéki rezidenciáján, Lányban folytak.

[...] 1. cikk. A két állam az Ausztriával Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én és Magyarországgal Trianonban 1920. június 4-én kötött békeszerződés alapjaira helyezkedve kötelezi magát, hogy az említett két szerződés rendelkezéseit teljes egészükben végre fogja hajtani.

2. cikk. A két állam kölcsönösen szavatolja egymás területeit, úgy, ahogyan azok az 1. cikkben említett békeszerződésekben megállapítást nyertek; a béke fenntartása és az említett területek épségének megóvása céljából kötelezik magukat továbbá arra, hogy egymást politikai és diplomáciai téren kölcsönösen támogatni fogják.

3. cikk. A két állam kötelezettséget vállal aziránt, hogy abban az esetben, ha valamelyikük megtámadtatván, védekezésre kényszerülne, semlegességet tanúsít.

4. cikk. A két állam kötelezi magát arra, hogy nem fognak területeiken megtérni semmiféle olyan politikai vagy katonai szervezetet, amely a másik szerződő fél épsége és biztonsága ellen irányulna. A két állam kötelezi magát, hogy fel fog lépni és egymást kölcsönösen támogatni fogja a régi rendszer visszaállítására irányuló mindenemű tervvel és kísérlettel szemben, akár a külpolitika és a belpolitika terén, akár az állam- és kormányforma vonatkozásában. A két állam illetékes hatóságai kölcsönösen segítséget fognak nyújtani egymásnak aziránt, hogy ennek megfelelően hatékonyan vehessék fel a küzdelmet a titkos üzemekkel.

5. cikk. A csehszlovák kormány közölni fogja az Osztrák Szövetségi Köztársaság kormányával azokat a politikai és gazdasági egyezményeket, amelyeket a Csehszlovák Köztársaság a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal, a Román Királysággal és a Lengyel Köztársasággal kötött. Másfelől az Osztrák Szövetségi Köztársaság az általa kötött hasonló egyezményeket a Csehszlovák Köztársasággal fogja közölni.

6. cikk. A két állam kötelezi magát arra, hogy örködni fog afelett, hogy a gazdasági, pénzügyi, kisebbségi vagy más kérdéseket rendező – már megkötött vagy a jövőben kötendő – megállapodásokat kellően megtartsák, és a lehető legrövidebb időn belül megállapodásra fognak lépni egymással minden olyan vitás kérdésben, amelynek szabályozása még nem történt meg.

7. cikk. Abban az esetben, ha a két állam között a jelen Egyezmény megkötése után a jövőben vitás kérdések merülnének fel, a két kormány kötelezi magát arra, hogy meg fogja kísérelni a kérdések barátságos megállapodás útján történő rendezését, és hogy a vitát esetleg az Állandó Nemzetközi Bíróság vagy *ad hoc* választott döntőbíró vagy döntőbírák elé fogják terjeszteni.

8. cikk. A két állam kötelezi magát, hogy egyetlen más állammal sem köt a két Szerződő Fél által most megkötött Egyezménnyel ellentétben álló szerződést. Ezen-

kívül kijelentik, hogy ez az Egyezmény a korábban kötött egyezményekkel nem áll ellentétben. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 186–188.

6. Újsághír az Alois Rašín pénzügyminiszter elleni merényletről

(Revolveres merénylet dr. Rašín ellen)

Prága, 1923. január 5.

Az 1920 óta tartó kormányválságot, amelyet a Jan Černý által vezetett hivatalnokkormánnyal, majd Beneš részben politikai, részben hivatalnokkormányával hidaltak át, végül Antonín Švehla elnökle alatt sikerült tisztán politikusokból álló kormánnyal felváltani 1922 októberében, amelynek tagja lett a pětka összes tagja is, köztük Alois Rašín, aki már az első (Kramář által vezetett) kormányban is pénzügyminiszter volt. Újabb kinevezése után is szigorú megszorító, deflációs politikát alkalmazott. Emiatt a szegényebb társadalmi rétegek helyzete igen nehezzé vált, de az értékálló korona révén a csehszlovák bankokba özönleni kezdett a külföldi (főleg német) infláció elől menekülő tőke, ami jelentős gazdasági fellendülést hozott. Mindenesetre 1923 elején Rašín az ország legnépszerűtlenebb politikusa volt, és egy anarcho-kommunista fiatalember sikeres merényletet hajtott végre ellene. Másfél hónappal később, február 18-án halt meg a sérülésből adódó fertőzés következtében.

Ma délelőtt 9 óra után hírek terjedtek Prága-szerte, hogy a pénzügyminiszter, dr. Rašín ellen revolveres merényletet követte el. A hír igaznak bizonyult.

Amikor dr. Rašín pontosan 9 órakor megérkezett irodája elé, amely saját házában, a Žitná utca 8. sz. alatt található, és kiszállt az automobilból, két lövést adott le rá egy revolverből egy körülbelül huszonegy éves, elegánsan öltözött fiatalember, aki nyilván már várta, s akit később a hivatalok azonosítottak a Němečkův Brod-i⁴¹ biztosítóhivatalnok [Josef] Šoupal személyében. Dr. Rašín a gerincén sérült meg. A földre zuhant, és saját fia, Ladislav és a szomszédok vitték be a lakásába.

Az elsősegély után, fél 10-kor eszméletlenül szállították a podolíi szanatóriumba. Hasonlóképp Rašín sofőrje is könnyen megsérült a kezén. A tettes a Příční utcába menekült, ahol feltartóztatták és meglincselték.

A rendőrségnek végül sikerült kiszabadítania a tettet a felbőszült tömeg kezéből, és a rendőrségre szállítani. A tett helyszínére haladéktalanul megérkezett Bienert rendőrfőkapitány. A merényletről értesítették dr. Šámal kancellárt⁴² és telefonon a köztársasági elnököt.

⁴¹ A település mai neve Havlíčkův Brod.

⁴² Az utalás Přemysl Šámalra, a Köztársasági Elnöki Hivatal (Kancellária) vezetőjére vonatkozik.

A tettes indokait nem tüntették fel a zárójelentésben. A merénylet helyszínén és környékén nagy tömeg gyűlt össze, élénken megtárgyalva az esetet.

Večerní české slovo, 1923. január 5.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-dejinam-1914-1945>. Letöltés ideje: 2013. március 24.

7. A köztársaság védelméről szóló törvény

(50/1923. sz. törvény)

Prága, 1923. március 19.

Részletek

A törvény közvetlen kiváltó oka a Rašín pénzügyminiszter elleni merénylet volt, célja pedig a jobb- és baloldali szélsőségek visszaszorítása. A törvény javaslatát német példa alapján fogalmazták meg, hiszen Németországban bal- és jobboldali puccskísérletek-re egyaránt sor került az évtized elején. (A német törvény kiadására is egy merénylet, Walter Rathenau meggyilkolása miatt került sor.) A „szisztematikusan előkészített államellenes cselekedetek” körét igen szélesen értelmezve a csehszlovák törvény egy egész sor újonnan megállapított bűncselekményt sorolt fel. A hatóságok széles hatáskörrel nyomozhattak a szélsőséges vagy szeparatista szervek ellen. Indokolatlanul tág keretek közt fenyegette büntetéssel a törvény a köztársasági elnök elleni bírálatokat és ezáltal általában a szólásszabadságot is. A jogszabályra való hivatkozással lehetővé vált a kisebbségek elleni további fellépés is. Mindezek következtében a demokratikusnak szánt állami berendezkedés jelentősen torzult. A törvényt a német, szlovák és magyar, illetve a kommunista képviselők szavazatai ellenére fogadták el.

Köztársaság-ellenes szervezkedések

1. § Szervezkedés. Aki megkísérli erőszakkal megváltoztatni a köztársaság alkotmányát, különösen annak függetlenségét, egységét, területi integritását vagy demokratikus köztársasági jellegét; erőszakkal teljesen meggátolni a köztársasági elnök, annak helyettese, a törvényhozás, a kormány vagy Kárpátalja kormányzójának alkotmányos tevékenységét; erőszakkal hozzacsatolni egy idegen államhoz a köztársaság területét, vagy elszakítani tőle valamely részét, büntettet követ el, amely öttől húsz évig terjedő fegyházzal, súlyosabb esetben pedig életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

2. § Szervezkedés előkészülete. Az, aki valakivel szövetkezik a köztársaság ellen; e célból közvetett vagy közvetlen kapcsolatba lép idegen hatalommal vagy külföldi hivatalos személyekkel, különösen katonai vagy pénzügyi körökkel; aki e célból fegyveres erőt vagy segédcsapatokat gyűjt, szervez vagy kiképez; aki e célból fegyvert, lőszert vagy más eszközt biztosít vagy tart fenn, büntettet követ el, amely egytől öt évig terjedő fegyházzal, súlyosbító körülmények fennállása esetén öttől tíz évig terjedő fegyházzal büntetendő.

3. § (1) A köztársaság biztonságának veszélyeztetése. Aki szándékosan kárt okoz a köztársaságnak, háborús veszélynek, ellenséges hatalmak tetteinek, fegyveres támadásnak vagy más fokozott veszélynek teszi ki, büntettet követ el, amely öttől tíz évig terjedő fegyházzal, súlyosbító körülmények fennállása esetén tíztől húsz évig terjedő, esetleg életfogytiglani fegyházzal büntetendő.

(2) Aki fegyveres felkelést szervez vagy előmozdít a köztársaság területén azzal a szándékkal, hogy kívülről fenyegetse biztonságát, büntettet követ el, amely egytől öt évig terjedő fegyházzal, súlyosbító körülmények fennállása esetén öttől húsz évig terjedő fegyházzal büntetendő.

(3) Aki az (1) és (2) bekezdésben említett célból valakivel szövetkezik, illetve közvetett vagy közvetlen kapcsolatba lép idegen hatalommal vagy külföldi hivatalos személyekkel, különösen katonai vagy pénzügyi körökkel, büntettet követ el, amely hat hónaptól öt évig terjedő fegyházzal büntetendő. [...]

11. § A köztársasági elnök megsértése. (1) Aki két vagy több ember előtt a köztársasági elnököt vagy helyettesét becsületében megsérti, rossz bánásmóddal fenyegeti vagy más módon durván meggyalázva közneveltség tárgyává teszi; aki vádaskodik ellene, tudván, hogy ezzel súlyosan sérti a becsületét, kihágást követ el, amely nyolc naptól hat hónapig terjedő fogházbüntetéssel büntetendő.

(2) Amennyiben e tettet valaki nyilvánosan, vagy a köztársasági elnök vagy helyettese személyes jelenlétében, vagy ismétlődően, különböző alkalmakkor két vagy több személy előtt követi el, továbbá aki az elnököt vagy helyettesét testileg fenyegeti, vétséget követ el, amely egy hónaptól egy évig terjedő fogházbüntetéssel sújtható.

(3) Az igazság bizonyítása és az igazságról való meggyőződés kizárva. [...]

20. § Súlyos illetlenség. Aki súlyos illetlenséggel megzavarja a köztársasági elnök, helyettese, a törvényhozás, annak elnöke, elnöksége vagy bizottsága, a kormány, annak elnöke vagy tagja, vagy Kárpátalja kormányzója joghatóságának gyakorlását azért, hogy megbecsültségét rombolja; aki meggyalázza a köztársaság nevét, címérét, zászlaját vagy színeit, a köztársasági elnököt ábrázoló képeket, vagy aki ezeket megrongálja vagy eltávolítja, hogy ezzel csökkentse a köztársaság vagy a köztársasági elnök tiszteletét, kihágást követ el, amely nyolc naptól hat hónapig terjedő fogházbüntetéssel sújtható. [...]

26. § Nem engedélyezett emlékművek el nem távolítása vagy felállítása.

(1) A politikai (államrendőrségi) hatóság elrendelheti, hogy eltávolítsanak nyilvános helyen elhelyezett vagy nyilvános helyről látható emlékműveket, feliratokat és más emlékeket, ha azok államellenes jellegűek, vagy azokat az Ausztriában, Magyarországon vagy Ausztria–Magyarországon, illetve a Német Birodalomban uralkodó családok valamely tagjáról állították, vagy a Német Birodalom területén 1914-ben uralkodó dinasztiák valamely tagját ábrázolják.

Ezen hatóság meg is tilthatja ilyen emlékművek, feliratok és emlékek létesítését ezt követően.

Emlékműnek és emlékeknek számítanak különösen a mellszobrok, emléktáblák, képek, címerek és jelvények.

Nyilvános helynek minősülnek a jelen rendelkezés értelmében a terek, utcák, nyilvános utak, parkok, nyilvános gyülekezőhelyek, fürdők, iskolák, italmérő- és szórakozóhelyek és más nyilvánosan megközelíthető térségek és helyiségek.

(2) Amennyiben az a személy, akinek jogerősen elrendelték, hogy távolítsa el az ilyen emlékművet, feliratot vagy emléket, nem tesz eleget ennek a megállapított határidőig,

aki a tilalom ellenére új ilyen emlékművet, feliratot vagy emléket létesít,

a politikai (államrendőrségi) hatóság által kihágásért 10 000 koronáig terjedő pénzbírsággal vagy három hónapig tartó fogházzal büntetendő, vagy mindkét büntetés kiszabható. [...]

Sbírká z zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1923, částka 23. 207–217. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1923/023-1923.pdf> Letöltés ideje: 2013. szeptember 30.

8. A francia–csehszlovák szövetségi és barátsági szerződés

Párizs, 1924. január 25.

Részlet

A Franciaország és a kisantant államai közötti szövetségi szerződések közül – az igen aktív külpolitikát folytató Beneš révén – a Csehszlovákiával kötött volt az első. (Románia 1926-ban, Jugoszlávia 1927-ben követte Prágát.) Lengyelország ugyanakkor már 1921-ben politikai egyezményt kötött, amely egyeztetett eljárásra kötelezte a feleket, ha az egyiket nem provokált támadás érné. (Lényegében ugyanezt tartalmazta a francia–csehszlovák szerződés is, amelyből szintén hiányoznak a katonai klauzulák.) Mivel 1924-től Lengyelország és Csehszlovákia közvetve – Franciaországon keresztül – egymás szövetségesevé vált, kölcsönösen attól féltek, hogy a másik miatt háborúba sodródhatnak. A francia–csehszlovák szerződés fő célja az Anschluss és általában a békeszerződések revíziójának megakadályozása volt. A szerződés a megerősítő iratok kicserélése révén már 1924. március 4-én életbe is lépett.

1. cikk. A Francia Köztársaság kormánya és a Csehszlovák Köztársaság kormánya kötelezik magukat arra, hogy minden olyan természetű nemzetközi kérdésben, amely biztonságukat veszélyeztetheti, vagy a mindkettőjük által aláírt békeszerződésekkel teremtett rendet sértheti, egyetértően fognak eljárni.

2. cikk. A Magas Szerződő Felek meg fognak állapodni azokban az intézkedésekben, amelyek közös érdekeik veszélyeztetése esetében azok megvédelmezésére alkalmasak.

3. cikk. A Magas Szerződő Felek teljes egyetértésben azoknak a politikai elveknek az általános béke fenntartása szempontjából való fontosságára nézve, amelyeket a mindkettőjük által aláírt, 1919. szeptember 10-én kötött Saint-Germain-en-Laye-i

békeszerződés 88. cikke, valamint az 1922. október 4-i genfi jegyzőkönyvek tartalmaznak,⁴³ kötelezik magukat arra, hogy abban az esetben, ha ezeknek az elveknek a tiszteletben tartása veszélyeztetve lenne, a teendő intézkedésekben meg fognak állapodni.

4. cikk. A Magas Szerződő Felek különös figyelemmel a nagykövetek konferenciája által 1920. február 3-án és 1921. április 1-jén tett nyilatkozatokra, amelyek politikájukat továbbra is irányítani fogják, valamint a magyar kormány által 1921. november 10-én a szövetségesek diplomáciai képviselői előtt tett nyilatkozatra,⁴⁴ kötelezik magukat arra, hogy abban az esetben, ha érdekeik az ezekben a különböző nyilatkozatokban foglalt elvek meg nem tartása folytán veszélyeztetve lennének, egyetértően fognak eljárni.

5. cikk. A Magas Szerződő Felek megerősítik teljes egyetértésüket annak szükségességét illetően, hogy a béke fenntartása céljából egyöntetű magatartást tanúsítsanak a Hohenzollern-dinasztia Németországban való restaurálására irányuló minden esetleges kísérlettel szemben, és kötelezettséget vállalnak arra, hogy ebben az esetben teendő intézkedések tekintetében egyetértően fognak eljárni.

6. cikk. A Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányában kinyilatkoztatott elveknek megfelelően a Magas Szerződő Felek megállapodnak abban, hogy abban az esetben, ha közöttük a jövőben olyan vitás kérdések merülnének fel, amelyek barátságos meg egyezéssel és diplomáciai úton nem oldhatók meg, a vitát az Állandó Nemzetközi Bíróság vagy az általuk választott egy vagy több döntőbíró elé fogják terjeszteni.

7. cikk. A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy az általuk korábban kötött és közép-európai politikájukat érintő megállapodásokat egymással közölni fogják, és új megállapodások megkötése előtt tanácskozni fognak egymással. Kijelentik, hogy a jelen Szerződés semmi olyant nem tartalmaz, amely az említett megállapodásokkal, különösképpen pedig a Franciaország és Lengyelország között létrejött szövetségi szerződéssel, a Csehszlovákia által az Osztrák Szövetségi Köztársasággal, Romániával, a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal kötött egyezményekkel vagy megállapodásokkal, sem pedig az olasz kormány és a csehszlovák kormány között 1921. február 8-án levélváltás útján létrejött megállapodással ellentétben lenne.

8. cikk. A jelen Szerződést az Egyezségokmány 18. cikkének megfelelően a Nemzetek Szövetségével közölni fogják. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 213–215.

⁴³ Az osztrák békeszerződés 88. cikke az *Anschluss* tilalmát mondta ki; az osztrák függetlenség fenntartását az említett genfi jegyzőkönyv is előírta.

⁴⁴ Valamennyi említett nyilatkozat a Habsburg-ház magyarországi restaurációjának tilalmára vonatkozott.

9. Edvard Beneš a kisantant fontosságáról

1924

Részletek

Beneš ezen írásában a húszas évek első éveinek csehszlovák külpolitikájáról számol be – nemcsak a kisantantról, hanem az összes fontos diplomáciai erőfeszítéséről. Igyekszik igazolni lépéseinek jogosságát, valamint azok hatékonyságát is. Véleményével és erőfeszítéseivel szemben a kisantant politikáját nem sikerült minden esetben koordinálni, és a szövetséget eltérő gazdasági érdekek is megosztották. A szövegből is kitűnik, hogy ebben az időszakban Csehszlovákia számára a legnagyobb veszélyt Magyarország jelentette. Németországra alig tér ki, hiszen ekkoriban a két ország közti viszony meglehetősen problémamentes volt, s Beneš kitért Franciaország németellenes szerződésjavaslatai elől is (az 1923-as Ruhr-vidéki válságban a francia nyomás ellenére is semleges maradt, s katonai klauzulák az 1924-es szerződésbe sem kerültek be).

[...] Miután elhagytam a párizsi békekonferenciát, és 1919 decemberében lehetőség nyílt még egyszer visszatérnem Párizsba, a jugoszláv küldöttek társaságában megtettem az első előkészítő lépéseket egy formális szerződésre Jugoszlávia és Csehszlovákia között. Az érvek nem csupán szentimentális jellegűek voltak, és a két ország hagyományos közös politikájából eredtek, hanem a már említett okokból kialakult európai felfordulásból is.

Szemben a szomszédainkon látható általános riadalommal, a királypuccsokkal, a Keletről fenyegető veszéllyel és a Nyugat-Európából ránk irányuló azon szemrehányásokkal, hogy „balkanizáltuk” Közép-Európát, világos bizonyítékát kellett adnunk, hogy tudtuk, miként építjük fel és tartjuk fenn államainkat.

Ez volt a kisantant eredete. A Kapp-puccs⁴⁵ és a Habsburg Károly-ügy volt a külső ok, de a valódi okok mélyebben fekszenek; ezek tartósabbak voltak, ma is azok, és nem is szűnnek meg azok maradni, amíg ez a két állam [Jugoszlávia és Csehszlovákia] létezik. Ennél fogva, rögtön kezdettől fogva, bármi is hangzott el a kisantanton belüli széthúzásról, az nevetséges, s ez ma igazabb, mint valaha. Az erről szóló hírek a naivitás és a jelenlegi helyzet ismerete hiányának bizonyítékai, vagy épp a jóakarat hiányának. [...] ⁴⁶

Ma, három év elteltével, a három államból álló csoport nagy életképességről tett bizonyosságot; példát mutatott a szoros együttműködésre, hűségre és igaz barátságra, számottevő eredményt ért el politikájában; megővta a békét Közép-Európában a legkritikusabb pillanatokban, és olyan nagyfokú konszolidációt eredményezett szom-

⁴⁵ A weimari Németország demokratikus rendjének megdöntésére megszervezett, radikális jobboldali erők részvételével zajló hatalomátvitel-kísérlet 1920 márciusában, Berlinben, amelyet (többek között) Wolfgang Kapp vezetett.

⁴⁶ Ezt követően Beneš ismertette a Romániával történt szerződések megszületését, majd a kisantantot ért bírálatok cáfolatával foglalkozott.

szédságában, illetve saját államain belül, hogy ma nincs olyan fontos külföldi államférfi, aki ne ismerné el nyíltan értékeit. [...] ⁴⁷

Önök valamennyien tisztában vannak vele, Uraim, hogy nem szakítunk törekvéseinkkel, és tovább folytatjuk ama politikánkat, hogy egyezményeket kössünk valamennyi szomszédunkkal, háborúbéli szövetségeseinkkel és korábbi ellenségeinkkel. Már a kisantant – amely formálisan a magyar irredentizmus és nacionalizmus ellen irányult, a valóságban azonban a háborút követő felfordulás, puccskísérletek, nyugalanság, bizonytalanság, jobb- és baloldali szélsőségek ellen – létesítésétől kezdve tárgyaltunk Magyarországgal, pontosan ezen elvek alapján. Három alkalommal kíséreltem meg közvetlen tárgyalást a magyar kormányokkal, hogy megegyezésre jussunk mind a vitatott pontokban és általában politikai kapcsolataink kérdésében, hogy biztosítsuk a jövőben a békét és a nyugalmat. Tisztán emlékszem még találkozómra Teleki [Pál] és Gratz [Gusztáv] miniszterekkel Bruck an der Leithán 1921. március 14-én. Habsburg Károly első államcsínykísérlete lerombolta a tárgyalás minden eredményét. Pár hónappal később, 1921. június 24-én Mariánské Lázněben találkoztam Bánffy [Miklós] miniszterrel, és az előző alkalomnál kissé nagyobb haladást értünk el. [...]

Amitől félttem, hamarosan csaknem bekövetkezett: háború Magyarországgal a Habsburg-kérdés miatt. Mielőtt tárgyalásaink lezárultak volna – elviekben már megállapodásra jutottunk –, Habsburg Károly másodszor is visszatért. Az 1921. novemberi események – a mozgósítás és a jól ismert diplomáciai konfliktus – még élénken élnek az emlékezetben.

A súlyos konfliktus ellenére sem tértünk el politikánktól. A Habsburgok kérdésében nem engedtünk a magyaroknak, mint ahogy nem engedhettünk nyugati szövetségeseink kitaró követeléseinek sem. Küzdelmünk – s ez a harc a jövő nyugalmaért és a békéért zajlott – egészében sikerrel végződött. Demokratikus politikánk [...] végül teljes mértékben igazolta saját magát. És Európa végül elismerte ezt. Azok is, akik a konfliktus idején ránk nehezteltek, szintén elismerték. [...]

Aztán Magyarország újjáépítése és pénzügyi szanálásának kérdése került előtérbe. E tekintetben azonnal ugyanazon nézőpontra álltunk, mint Ausztria esetében. A Nemzetek Szövetsége 1923. szeptemberi utolsó találkozásán elvben megegyeztünk Bethlen gróffal, a magyar miniszterelnökkel a következő lépések menetéről, és együtt a kisantant másik két képviselőjével saját kezdeményezésünkre kérést terjesztettünk a Nemzetek Szövetsége elé, felkérve e szervet, hogy kezdjen tárgyalásokat Magyarországgal pénzügyi szanálásáról. [...]

Több alkalommal említettem, hogy a kisantant összes tagja alig várja, hogy változás álljon be Magyarországgal fenntartott kapcsolataiban. Ez a pillanat akkor következik be, amikor észszerű egyezményt lehet kötni ezzel az országgal is, és ha a kisantant többé nem Magyarország ellen irányul majd, éppúgy, mint ahogy szakított azzal, hogy Ausztria ellen irányuljon. [...]

⁴⁷ Beneš a következő részben az Ausztriával folytatott tárgyalásairól és annak eredményeiről beszélt.

A Közép-Európán belüli megegyezések koncepciójára épülő politikánk nem szakadt meg egy másik nehéz kérdés tekintetében, Lengyelországgal való kapcsolataink terén sem. A teljes 1919-es évet és 1920 első felét a Teschen-vidékkel kapcsolatos viták töltötték ki. A spai Konferencia és a Nagykövetek Tanácsának döntése 1920. július 28-án formálisan pontot tett a vita végére, de a konfliktus következményei bizonyos mértékig ma is érezhetők. Azonban 1920–1921 óta politikánkkal összhangban kísérletet tettünk a politikai és gazdasági együttműködés elérésére. Egész sor egyezményt kötöttünk meg, és a békeszerződések alapján tárgyalni kezdtünk egy politikai egyezményről, amelyet 1921 novemberében írtunk alá. [...]

Mindannyian tudják, hogy ez a szerződés nem lépett hatályba. Ezt sajnálom, s így ez csupán külpolitikánk egy dokumentuma marad. Nem volt elég megértés vagy magunk közt, vagy Lengyelországban. [...]⁴⁸

Edvard BENEŠ, *Five Years of Czechoslovak Foreign Policy*, Prague, Orbis, 1924, 12–19.
<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1924benes1.html> Letöltés ideje: 2013. január 11.

10. Csehszlovák–német választott bíraskodási szerződés

Locarno, 1925. október 16.

Részlet

A húszas évek első felének külpolitikai sikereit 1925-től kudarcok kezdték beárnyékolni. Locarnóban az addig igen aktív és megbecsült Beneš háttérbe szorult, Németország pedig újra nagyhatalomként kezdett viselkedni. A konferencián számos szerződést kötöttek meg, amelyek közül a legfontosabb a nyugati status quót biztosító kölcsönös garanciális szerződés volt, amelyben Csehszlovákia aláíróként sem vett részt. A paktum Németország nyugati határait garantálta, de a keletieket nem, mert Nagy-Britannia és Olaszország erre nem volt hajlandó, Németország pedig megtagadta, hogy Lengyelországgal és Csehszlovákiával is garanciális szerződést kössön. Az ehelyett aláírt választott bíraskodási szerződés jelentősége lényegesen kisebb volt, és a nyugati hatalmak sem vállaltak érte garanciát. A szerződések után Németországot felvették a Nemzetek Szövetségébe, ahol a Tanács állandó tagja lett.

[...] I. rész

1. cikk. A Németország és Csehszlovákia között felmerülő, bármilyen természetű olyan vitás kérdést, amelyben a felek valamely jog fennállása tekintetében vitában állnak egymással, és amelyek rendes diplomáciai eljárás útján barátságos egyetértéssel nem volnának rendezhetők, az alábbiakban megjelölt módon vagy választott bíróság, vagy az Állandó Nemzetközi Bíróság döntése alá bocsátják. Egyetértés áll fenn abban

⁴⁸ A záró részben Beneš kifejti, hogy a Lengyelország kisantanthoz való csatlakozásáról felröppenő hírek tévesek, és a lengyel belépés nem is lenne helyes.

a tekintetben, hogy a fentebb jelzett vitás kérdések felölelik azokat, amelyeket a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának 13. cikke megemlíti.

Ez a rendelkezés nem nyer alkalmazást olyan vitás kérdésekre, amelyek a jelen egyezményt megelőző tényállásból erednek, és a múltra vonatkoznak.

Azokat a vitás kérdéseket, amelyeknek megoldására a Németország és Csehszlovákia között hatályban levő más egyezmények különleges eljárást írnak elő, ezen egyezmények rendelkezései szerint fogják rendezni.

2. cikk. Minden választott bírósági eljárás vagy az Állandó Nemzetközi Bíróságnál megindítandó eljárás előtt a vitás kérdést a felek közös megegyezésével békeltetés végett egy állandó nemzetközi bizottság, nevezetesen a jelen egyezmény értelmében megalakítandó úgynevezett Állandó Békeltető Bizottság elé lehet terjeszteni.

3. cikk. Ha olyan vitás kérdésről van szó, amelynek tárgya a felek valamelyikének belső jogszabályai értelmében a nemzeti bíróságok hatáskörébe tartozik, a vitás esetet csak akkor vetik alá a jelen egyezményben előírt eljárásnak, ha az illetékes nemzeti bírói hatóság által ésszerű határidőn belül hozott ítélet már jogerőre emelkedett.

4. cikk. A 2. cikkben megállapított Állandó Békeltető Bizottság öt tagból áll, akiket a következőképpen jelölnek ki: mind a német, mind a csehszlovák kormány saját állampolgáraik közül egy-egy biztost nevez ki, a másik három biztost pedig közös megegyezéssel harmadik hatalmak állampolgárai közül jelölik ki: ennek a három biztosnak különböző nemzetiségűnek kell lennie, és a német és a csehszlovák kormány közülük jelöli ki a Bizottság elnökét.

A biztosokat három évre nevezik ki; megbízatásuk megújítható. Tisztségük újból való betöltéséig, de a megbízatásuk letelte idején folyamatban levő munkáik befejeztéig mindenesetre tovább működnek.

A haláleset, lemondás vagy egyéb akadályoztatás következtében megüresedett állásokat a lehető legrövidebb időn belül; a kinevezésekre megállapított módon be kell tölteni.

5. cikk. Az Állandó Békeltető Bizottságot a jelen Egyezmény életbelépését követő három hónapon belül kell felállítani.

Ha a közösen kijelölendő biztosok kinevezése nem történne meg az említett határidőn, utódlás esetén pedig az állás megüresedésétől számított három hónapon belül, más megállapodás hiányában a Svájci Szövetség elnökét kéri fel, hogy a szükséges kijelöléseket megejtse.

6. cikk. Az Állandó Békeltető Bizottsághoz közös megegyezés esetén a két fél részéről, ilyen megegyezés hiányában pedig bármelyik fél részéről az elnökhöz intézett beadvány útján lehet fordulni.

A beadványban a vita tárgyának rövid ismertetése után fel kell kérni a Bizottságot, hogy tegyen meg a békeltetésre vonatkozó minden alkalmas intézkedést.

Ha a beadványt csupán az egyik fél terjeszti elő, azt a szemben álló féllel haladéktalanul közölnie kell.

7. cikk. Attól az időponttól számított 15 napon belül, amelyen a német és a csehszlovák kormány valamely vitás kérdést az Állandó Békeltető Bizottság elé terjesztett,

a felek mindegyike a vitás kérdés megvizsgálására a saját biztosát olyan személyiséggel cserélheti ki, aki annak tárgyában különleges szakértelemmel rendelkezik.

Az a fél, aki ezzel a jogával él, haladéktalanul közli ezt a másik féllel, aki ebben az esetben jogosult arra, hogy a közlés kézhezvételétől számított 15 napon belül ugyanígy járjon el.

8. cikk. Az Állandó Békéltető Bizottság feladata az, hogy a vitás kérdéseket tisztázza, hogy evégett az összes célravezető tájékoztatásokat vizsgálat útján vagy más módon beszerezze, és hogy a felek között megegyezés létrehozására törekedjék. Az ügy megvizsgálása után közölheti a felekkel a megegyezés általa helyesnek talált feltételeit, és határidőt tűzhet ki nyilatkozatuk megtételére.

Munkálatai befejeztével a Bizottság jegyzőkönyvet vesz fel, amely az eset körülményei szerint megállapítja vagy azt, hogy a felek megegyeztek, és pedig milyen feltételek mellett, vagy azt, hogy a felek között nem lehetett megegyezést létrehozni.

A Bizottság munkálatait, hacsak a felek másként nem egyeztek meg, azon naptól számított hat hónapon belül be kell fejezni, amelyen a vitás kérdés a Bizottság elé került.

9. cikk. Ellenkező külön megállapodás hiányában az Állandó Békéltető Bizottság maga állapítja meg eljárását, amelynek mindenestre ellentmondásosnak kell lennie. Ami a vizsgálatokat illeti, a Bizottság, hacsak egyhangúlag másként nem határoz, a nemzetközi viszályok békés rendezéséről szóló 1907. október 18-i Hágai Egyezmény III. címének (Nemzetközi Vizsgáló Bizottságok) rendelkezéseihez fog alkalmazkodni.

10. cikk. Az Állandó Békéltető Bizottság, a felek ellenkező megegyezése hiányában, az elnök által meghatározott helyen ül össze.

11. cikk. Az Állandó Békéltető Bizottság munkálatai nem nyilvánosak, kivéve, ha a Bizottság a felek hozzájárulásával ellenkező értelmű határozatot hoz.

12. cikk. A feleket az Állandó Békéltető Bizottságnál megbízottak képviselik, akiknek az a feladata, hogy a felek és a Bizottság között közvetítőként szerepeljenek; a felek ezenkívül erre a célra kinevezett tanácsadókat és szakértőket vehetnek igénybe, és kérhetik mindazon személyek kihallgatását, akiknek tanúságtétele célirányosnak látszik.

A Bizottság a maga részéről a felek megbízottaitól, tanácsadóitól és szakértőitől, valamint mindazon személyektől, akiknek kormányaik beleegyezésével történő megidézését célszerűnek tartja, szóbeli felvilágosításokat kérhet.

13. cikk. Amennyiben a jelen egyezmény másként nem rendelkezik, az Állandó Békéltető Bizottság határozatait szótöbbséggel hozza.

14. cikk. A német és a csehszlovák kormány kötelezik magukat arra, hogy az Állandó Békéltető Bizottság munkálatait elősegítik, különösképpen pedig arra, hogy a lehető legszélesebb körben rendelkezésére bocsátják az összes tekintetbe jövő okmányokat és tájékoztatásokat, továbbá a rendelkezésükre álló összes eszközöket abból a célból, hogy területükön saját törvényeik szerint lehetővé tegyék tanúk és szakértők megidézését és kihallgatását, valamint helyszíni szemlék tartását.

15. cikk. Az Állandó Békéltető Bizottság munkálatainak tartamára a biztosok mindegyike javadalmazásban részesül, amelynek összegét a német és csehszlovák kormányok közös egyetértéssel állapítják meg, és azt egyenlő részben viselik.

16. cikk. Ha az Állandó Békéltető Bizottság előtt megegyezés nem jön létre, a vitás kérdést döntőbíróági szerződés alapján vagy az Állandó Nemzetközi Bíróság elé terjesztik, és annak Szabályzatában megállapított feltételek és eljárás szerint, vagy pedig egy Választott Bíróság elé, a nemzetközi viszályok békés rendezéséről szóló 1907. október 18-i Hágai Egyezményben megállapított feltételek és eljárás szerint.

Ha a felek a döntőbíróági szerződés tekintetében nem tudnak megegyezni, mindegyikük egy hónapos előzetes bejelentés után jogosult arra, hogy a vitás kérdést keresettel közvetlenül terjessze az Állandó Nemzetközi Bíróság elé.

II. rész

17. cikk. Minden olyan kérdést, amelyre nézve a német és a csehszlovák kormány között nézeteltérés van, és amelyet a rendes diplomáciai eljárás útján barátságos egyetértéssel nem sikerül rendezni, továbbá, amelynek a jelen egyezmény 1. cikke értelmében bírói ítélettel való megoldása nem szorgalmazható, és amelynek rendezésére a Felek között érvényben levő más egyezmények külön eljárást nem írnak elő, az Állandó Békéltető Bizottság elé terjesztnek. Ennek feladata, hogy a felek részére elfogadható megoldást javasoljon, és erről minden esetben jelentést tegyen.

A jelen egyezmény 6–15. cikkeiben megállapított eljárás kerül alkalmazásra.

18. cikk. Ha az Állandó Békéltető Bizottság munkálatainak befejezésétől számított egy hónapon belül a két fél nem egyezett meg, a kérdést a felek egyikének kérelmére a Nemzetek Szövetségének Tanácsa elé terjesztik, amely az Egyezségokmányának 15. cikke értelmében jár el.

Általános rendelkezések

19. cikk. Minden esetben és nevezetesen akkor, ha a kérdés, amelyre nézve a felek között nézeteltérés van, már bekövetkezett vagy közvetlenül bekövetkezendő cselekményekből ered, az Állandó Békéltető Bizottság, vagy amennyiben ez nem foglalkozik a kérdéssel, a Választott Bíróság vagy az Állandó Nemzetközi Bíróság szabályzatának 41. cikke értelmében eljárva, a lehető legrövidebb időn belül rendelkezni tartoznak a foganatosítandó ideiglenes intézkedések tárgyában. Amennyiben a Nemzetek Szövetségének Tanácsa foglalkozik a kérdéssel, reá tartozik, hogy hasonlóképpen megfelelő ideiglenes intézkedésekről gondoskodjék. A német és a csehszlovák kormány kölcsönösen kötelezik magukat, hogy alkalmazkodnak ezekhez a rendelkezésekhez, és tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, amely hátrányos hatással lehetne a határozat végrehajtására vagy az Állandó Békéltető Bizottság, illetve a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által javasolt rendezésre, és általában nem tesznek semmiféle olyan lépést, bármilyen természetű is legyen az, amely a vitás esetet súlyosbíthatná vagy kiterjeszthetné.

20. cikk. A jelen egyezmény Németország és Csehszlovákia között akkor is alkalmazandó, ha a vitás esetben más hatalmak is érdekelve vannak.

21. cikk. A jelen szerződés, amely megfelel a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának, nem érinti a Magas Szerződő Feleknek a Nemzetek Szövetségében viselt tagságukból eredő jogait és kötelezettségeit, és nem értelmezendő úgy, mintha korlátozná a Nemzetek Szövetségének azt a feladatát, hogy a világbéke hatékony megőrzése érdekében megfelelő intézkedéseket foganatosítson.

22. cikk. A jelen egyezményt meg kell erősíteni. A megerősítő okiratokat a Németország, Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország között a mai napon kötött Szerződés megerősítő okirataival egy időben Genfben a Nemzetek Szövetségénél kell letenni.

Ugyanazon feltételek mellett lép hatályba, és marad hatályban, mint a nevezett szerződés.

A jelen, egyetlen példányban kiállított egyezményt a Nemzetek Szövetsége levéltárában helyezik el, s főtátrát felkérlik, hogy a két Szerződő Kormány mindegyikéhez hiteles másolatokat juttasson el.

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 240–245.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 312–314.

11. Csehszlovák–francia garanciális megegyezés

Locarno, 1925. október 16.

Részletek

Az 1924-ben kötött francia–csehszlovák szerződést felváltva a két ország ezúttal katonai szövetséget is kötött egymással. Azonos szövegű szerződést írt alá Franciaország Lengyelországgal is. Ezek azonban nem tartoztak a locarnói konferencia záró jegyzőkönyvében felsorolt szerződések közé, s inkább csak Franciaország keleti partnereinek megnyugtatót szolgálták. Németország növekvő erejét látva most már Beneš sem zárkózott el attól, hogy Franciaországgal katonai szövetséget kössön. Locarno után Beneš jelentős sikernek próbálta feltüntetni az ottani eredményeket, azonban a koalíciós pártok részéről is mind erőteljesebb bírálatokban részesült. Beneš szövetségi rendszere valóban megingott: Ausztria nem hosszabbította meg a lányi egyezményt, és Németország felé orientálódott. Az olasz–magyar szerződéssel és a Rothermere-ügy révén 1927–1928 folyamán Magyarország is kitört az elszigeteltségből.

A Francia Köztársaság elnöke és a Csehszlovák Köztársaság elnöke, egyaránt arra törekedve, hogy az általános béke fenntartására a mai napon vállalt kötelezettségek őszinte tiszteletben tartása útján megkíméljék Európát a háborútól,

elhatározták, hogy a béke áldásait a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya és a közöttük érvényben levő szerződések keretében kötött szerződéssel egymásnak kölcsönösen biztosítják,

és e célból meghatalmazottaikként kijelölték: [...]

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik kicserélése után az alábbi rendelkezésekben állapodtak meg:

1. cikk. Abban az esetben, ha Csehszlovákiát vagy Franciaországot a mai napon köztük és Németország között az általános béke fenntartására vállalt kötelezettségek meg nem tartása következtében sérelem érné, Franciaország és Csehszlovákia kölcsönösen kötelezik magukat, hogy a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 16. cikke alkalmazásával azonnal segítséget és támogatást nyújtanak egymásnak, amennyiben a kötelezettségek meg nem tartása nem provokált fegyveres erőszakkal párosul.

Abban az esetben, ha a Nemzetek Szövetsége Tanácsának,⁴⁹ az említett kötelezettségek értelmében eléje terjesztett kérdésben eljárva, nem sikerült minden tagját – a vitában álló felek képviselőinek kivételével – jelentésének egyhangú elfogadására bírni, és ha Csehszlovákiát vagy Franciaországot támadás érné, anélkül hogy a támadást provokálta volna, Franciaország, illetőleg Csehszlovákia a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 15. cikke 7. bekezdése alkalmazásával azonnal segítséget és támogatást nyújtanak egymásnak.

2. cikk. A jelen Szerződés semmiképpen sem érinti a Magas Szerződő Feleknek az Egyesült Nemzetekben viselt tagságukból eredő jogait és kötelezettségeit, és nem értelmezhető úgy, mintha korlátozná a Nemzetek Szövetségének azt a feladatát, hogy a világbéke hatékony megőrzése érdekében megfelelő intézkedéseket foganatosítson.

3. cikk. A jelen szerződést az Egyezségokmánynak megfelelően a Nemzetek Szövetségénél be kell iktatni.

4. cikk. A jelen szerződést meg kell erősíteni. A megerősítő okiratokat a Németország, Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország között a mai napon kötött szerződés, valamint a Németország és Lengyelország között ugyanezen a napon kötött szerződés megerősítő okirataival egy időben Genfben a Nemzetek Szövetségénél kell letenni.

Ugyanolyan feltételek mellett lép hatályba és marad hatályban, mint az említett szerződések.

A jelen szerződést, amely egyetlen példányban készült, a Nemzetek Szövetsége levéltárában helyezik el; s a főtátrát felkérlik, hogy a Magas Szerződő Felek mindegyikéhez hiteles másolatot juttasson el.

Ennek hitelül az alulírott meghatalmazottak ezt a Szerződést aláírták.

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 246–247.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 315.

⁴⁹ Az eredeti magyar fordításban tévesen: „Biztonsági Tanácsának”.

12. Vojtech Tuka: „Vacuum iuris”

(A mártoni deklaráció tizedik évében)
Pozsony, 1928. január 1.

A mártoni deklaráció állítólagos titkos záradékában hívő szlovák politikusok azt terjesztették, hogy Szlovákia csatlakozása mindössze tíz évre szól. Ennek kifejezője volt a Hlinka Szlovák Néppártja lapjának, a Slováknek az 1928. évi első számában megjelent vezércikk is. Szerzője korábban Tuka Béla néven a Pozsonyi Egyetem tanára volt, s kétséget kizáróan Magyarországnak kémkedett az államfordulat után. A Hlinka-párt-hoz csatlakozva aztán a szlovák autonómiatörekvések elszánt hirdetője, az 1922-es első autonómiatervezet kidolgozója és a Rodobrana nevű félkatonai gárda vezetője lett. Cikkének megjelenése azonnal nagy hullámokat keltett. Bár Hlinka nem tudott előzetesen a cikkről, mégis védelmébe vette Tukát. Egy évvel később, 1929 elején, Tukát letartóztatták, majd októberben Magyarországnak való kémkedés vádjával (tehát nem a cikk miatt) tizenöt évi fegyházra ítélték. Tiltakozásul Hlinka pártja, amely 1927-ben belépett a kormányba, újra ellenzékbe vonult.

1928 jubileumi ünnepek éve lesz. Közeledik a köztársaság születésének nagy ünnepe, tizedik évfordulója. Az előkészületek és a mindennapi harcok nagy örvényében csak kevés embernek jut eszébe, hogy a mártoni deklaráció idei évfordulójának nem csak jubileumi jellege lesz. 1928. október 30-a, pontosabban 31-e történelmi nap lesz számunkra, sorsfordító jelentőséggel.

1928. október 31-én Csehszlovákia egyik felében, a szlovák részen rendkívüli állapot lesz: „vacuum iuris”. Ez a jogi kuriózum kisebb mértékben már más államokban is előfordult. Nálunk viszont földrengésszerű hatása lesz. Ettől a kritikus naptól kezdve bizonyos alkotmányos intézményeknek megszűnik az erkölcsi alapja, megszakad a jogfolytonosság, teljesen megszűnik a fontos törvények ideiglenes hatálya. A jogi állapot a jelenlegi helyzethez képest bizonyos értelemben megváltozik, hiszen nem a törvény hatalmára, hanem csak a fizikai erőre fog támaszkodni. És ezt a törvényen kívüli, precízebben fogalmazva „törvényüres” állapotot nem lehet másképp megoldani, csak a szlovák nemzet önrendelkezési joga megvalósulása segítségével.

A mártoni gyűlésen többen azt kérték, hogy azonnal határozzuk meg a cseh tartományokhoz való viszonyunkat, s azt az autonóm berendezkedésre alapozzuk. Egy tízéves határidő került a szövegbe kompromisszumként a „nonkonformisták” részére, akik nem értettek egyet azzal, hogy a dolog legyen egyszer s mindenkorra megoldva. Tehát: a szlovák nemzetnek lehetősége és joga van arra, hogy ismét részt vegyen a köztársaság másik feléhez való viszony kialakításában, amit eddig halogattak és felüggesztettek.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/vacuum-iuris/> Letöltés ideje: 2012. október 1.

13. Klement Gottwald első parlamenti felszólalása

Prága, 1929. december 21.
Részletek

A CSKP V. kongresszusán, 1929 februárjában a Komintern elvárásainak hatására alapvető politikai fordulatra került sor. A párt fiatalabb, radikális szárnya élesen kritizálta a régi vezetést szociáldemokrata vonásai miatt. A párt vezetője Gottwald lett, akinek fő célja a CSKP bolsevizálása volt. Az 1929-es nemzetgyűlési választásokon ugyan ennek következtében a párt választói támogatottsága visszaesett, de így is harminc mandátummal a negyedik legerősebb klubot alakíthatta meg. Ekkor került be a képviselőházba Gottwald is, aki szokatlanul éles, osztályharcos hangot ütött meg. Lényegében már ekkor előrebocsátotta, hogy ki fogják törni a polgári erők nyakát. Ígéretét 1948-ban ténylegesen is beváltotta. (A beszédébe bekiabáló Františka Zemínovát pedig 1950-ben, a Horáková-perben ítélték el, bár a nyakát nem törték ki: életfogytiglani börtönbüntetést kapott.) Gottwaldot államellenes, felforgató szavai miatt a köztársaság védelméről szóló törvény értelmében meg is vádolhatták volna, de erre mentelmi joga miatt nem került sor. Pártja is legálisan működhetett tovább.

[...] A kormány nyilatkozatában ígéri, hogy biztosítani fogja a rendet és a nyugalmat, s gondoskodik arról, hogy a közigazgatás minden zavaró befolyástól mentes legyen, s hogy mindenkinek egyformán szolgáltatasson igazságot. Önök e tekintetben is megmutatták, hogyan képzelik el mindezt.

Bebörtönzik a kommunista képviselőket, bebörtönzik a becsületes munkás-funkcionáriusok százait és ezreit, mialatt itt, az Önök parlamentjében nyugodtan ül az az ember, aki nemcsak az orosz munkások, hanem egyben a legionáriusok gyilkosa.⁵⁰ (Roudnický alelnök csenget: „Kérem a szónok urat, hogy használjon parlamenti kifejezéseket.”)

Börtönre ítélik a munkást, aki zsemlét lopott, de az Önök egész kormánytársasága olyan pártokból áll, amelyek szesszel, hadikölcsönökkel, maradékirtokokkal és egyéb hasonló ügyekkel kapcsolatban milliárdokat loptak az államtól. Ez az Önök igazságossága. [...]

Önök tojástanót járnak, és be akarják bizonyítani a munkásoknak, hogy az ő érdekeik védelmezése céljából léptek be ebbe a kormányba. De ez sajnos nem így van. (Roudnický alelnök csenget.) Mi Önöket szociálfasisztáknak nevezzük, és Önök azt mondják, ez sértés. Ezek szerint a barom azt mondhatná, hogy sértés, ha valaki baromnak nevezi, és a gazember vagy a gyilkos is sértésnek tarthatná, ha azt mondanák rá, hogy gazember vagy gyilkos. A szociálfasiszta elnevezéssel is ez a helyzet. Nem sértés, és nem is akart sértés lenni, hanem csupán ténymegállapítás.

Nézzék csak, hiszen Önöknek és pártjaiknak semmi köze a munkássághoz, Önök a burzsoázia tartozékai, az uralkodó osztály tartozékai, pártjaik a burzsoázia pártjai, már az Önök társadalmi helyzete miatt is. Vadászkutyáolák, villák, jólét, maradékbir-

⁵⁰ Gottwald ezen utalása Radola Gajdára vonatkozik.

tokok és így tovább, ezek azok a szociális gyökerek, amelyekből az Önök szociálfasiz-musa táplálkozik.

De ha ez nem is áll fenn, nézzük csak meg az Önök ideológiáját. Önök elfelejtették, vagy valójában nem is tudják, hogy a társadalom osztályokból tevődik össze. Ha Önök osztályokról beszélnek, akkor ezt úgy teszik, mint egyik teoretikusuk, aki a proletariátus túlnyomó részét lumpenproletariátusnak nevezte, aki az idénymunkásokat a prostituáltakkal egy szintre helyezte, s azt mondta, hogy ezek csak szociális gondoskodás tárgyai. A munkásosztályhoz valószínűleg csak azokat a „proletárokat” számítják, akiknek rangsora az Önök szakszervezeti titkárijánál kezdődik. Ez helyezi Önöket helyes megvilágításba. *(Kiáltozás.)* [...]

Minél nagyobb veszedelem fenyegeti ezt a kapitalista uralmat, Önök annál brutálisabban lépnek fel a munkássággal szemben. Önök ma még mézesmadzaggal igyekeznek félrevezetni a munkásságot, de eljön az idő, amikor szakítanak ezzel, és durva erőszakkal mennek neki a munkásságnak, akár csak a nyíltan fasiszták.

Tehát, amint már elmondottam: a szociálfasizista kormány e kapitalista rezsim válságát a munkásság rovására akarja majd megoldani, nyílt diktatúrát akar majd bevezetni, siettetni akarja az intervenció háborút a Szovjetunió ellen. Ismétlem: akarja majd. Az étvágyban nincs hiány, ennek a kormánynak jó étvágya van, mindenre feni a fogát.

De megfeledeznek arról, hogy gazda nélkül csinálnak számadást. A gazda jelen esetben a proletariátus és kommunista pártja. A proletariátus pedig ma vagy holnap, előbb vagy utóbb, de egészen biztosan vastag tollvonással húzza majd keresztül az Önök számítását. A dolgozó nép, amelynek maguk itt a bőrre alkudoznak, nem fogja tűrni, hogy szíjat hasítsanak a hátából. [...]

Azt mondják, hogy harcolunk az állam ellen. Igen! Harcolunk az állam ellen, ahol a bankok, a gyárak, a nagybirtokok a tőkés tulajdonában vannak. Harcolunk az állam ellen, amelynek apparátusa az erőszak eszköze a kapitalisták kezében a munkásság ellen. Harcolunk az állam ellen, amelyben a dolgozó nép többsége gazdaságilag és politikailag rabszolgasorban nyomorog. *(Kiáltozás.)* Egyszóval, harcolunk az Önök tőkés, imperialista állama ellen. Harcolunk és harcolni fogunk a proletárállamért, a munkásállamért, a földművelők államáért.

Azt mondják, hogy megszegjük a törvényt. Igen! Megszegjük a törvényt, megszegünk bármely törvényt, amelynek alapján az éhező proletárt és a kétségbeesett munkásanyát börtönbe zárják, miközben az Önök társasága olyan elemekből áll, akiknek az Önök törvényei alapján is börtönben lenne a helyük.

Megszegjük a törvényeket, és meg fogjuk szegni a törvényeket, amelyek szerint a proletárnak csak hallgatni és gürcölni van joga, és arra, hogy a bőrt is lenyúzzák; amelyek szerint a kapitalistának korlátlan joga van kizsákmányolni a munkást. Megszegjük és meg is fogjuk szegni a törvényeket *(Kiáltások a koalíciós pártok soraiból. Slavíček képviselő: És ezért börtönbe is kerülnek!)* [...], amelyek alapján a proletárt háborús vágóhídra hajtják az Önök pénzeszsákja érdekében. Egyszóval, megszegjük

az Önök törvényeit, és harcolunk a proletártörvényekért, amelyek alapján nemcsak a bokájukat ütjük meg, hanem a kövér hasukat is.⁵¹

Azt mondják, hogy bomlasztjuk a hadsereget. Igen! Mi bomlasztjuk azt a hadsereget, amelyet a nép ellen fordítanak, és a Szovjetunió ellen. Mi bomlasztjuk a hadsereget, amelyben Önök parancsolnak, és amelyben a munkásság csak ágyútöltelék. Egyszóval, bomlasztjuk és bomlasztani fogjuk az Önök kapitalista hadseregét, és harcolunk a vöröshadseregért, a proletárhadseregért. Az Önök kacagása és ordítása ellenére felbomlasztjuk ezt a hadsereget a katonák egyetértésével és segítségével. Erre mérget vehetnek.

Azt mondják, hogy uszítunk, és megzavarjuk a nyugalmat. Igen! Uszítunk, és megzavarjuk az Önök nyugalmat. *(Nemtetszés a jobboldalon.)* Uszítani fogjuk az éhező munkásokat a gyárosok ellen, uszítani fogjuk a földnélkülieket a nagybirtokosok ellen, uszítani fogjuk az elnyomottakat az elnyomók ellen, uszítani fogjuk a katonákat a tábornokok ellen, és a kishivatalnokokat a miniszterek ellen. Egyszóval, uszítani fogunk, és megzavarjuk az Önök nyugalmat. *(Különféle bekiabálások.)* Nem hagyunk Önöknek egy pillanat békét sem, amíg fel nem fogják, mit sajtoltak ki a proletariátusból. *(Zemínová képviselő: „Elnök úr, tegye a kötelességét!”)* Ejnye, Zemínová úrhölgy, hát mégiscsak gumibot! Zemínová úrhölgy, meg fogjuk zavarni a maga nyugalmat is, a nyugalmat, amely a szegényembereknek csak a börtön vagy a sír nyugalmat jelentheti. Harcolunk a proletariátus igazi nyugalmaért, ami csak akkor valósul meg, ha Önöket elűzzük. *(Zemínová képviselő: „Mi építettük az államunkat, nem maguk!” Slavíček képviselő: „Kevés érdemük van!”)* Az Önök kapitalista államában bizony kevés érdemünk van, szégyellnénk is, ha lenne. *(Bekiáltás: „Miért nem mennek Oroszországba?”)* Hát azért, hogy az Önök kapitalista Csehszlovákiájából szocialista köztársaságot csináljunk!

Végül azt is mondják, hogy Moszkva irányítása alatt állunk, és hogy oda járunk ötletekért. Nos tehát. A helyzet az, hogy Önök állnak a Živnobanka, Petschek, Weimann, Preiss⁵² irányítása alatt, Önök állnak a Nemzetek Szövetsége, azaz az imperialista hiénák irányítása alatt, Önök járnak tanácsért Petschekhez, Weimannhoz, Rothschildhoz, Preisshez, hogy hogyan lehetne még az eddigénél is jobban kizsákmányolni a dolgozó népet.

És mi, mi vagyunk a csehszlovák proletariátus pártja, és a legfelsőbb forradalmi vezérkarunk valóban Moszkva. És Moszkvába járunk tanulni, tudják mit? Moszkvába járunk tanulni az orosz bolsevikoktól, hogy hogyan kell kitekerni az Önök nyakát. *(Bekiáltások.)* És tudják, hogy az orosz bolsevikok mesterei ennek! *(Zaj. Bekiáltások.)*

Minket nem vásárolnak meg, nem győznek le, nem bomlasztanak szét! Önök megvettek egy áruló bandát, azt hitték, hogy széttüzeltesztik a kommunista pártot, és aztán tátott pófával bámulták, hogyan hajítottuk ki ügynökeiket a kommunista pártból.

⁵¹ Lefordíthatatlan szóvicc, amely arra utal, hogy a pénzüket is el fogják veszteni.

⁵² Az ország legnagyobb bankja, illetve bankvezetői. Weimann helyesen: Jakob Weinmann.

Igazi hajsztát rendeztek ellenünk, fegyvereseket szerveztek ellenünk, de ennek ellenére háromnegyedmillió választó szavazott ránk.

Embereink, funkcionáriusaink százai ülnek börtönben, további ezrekre vár ugyanez a sors, de tízezrek fognak a helyükre állni. Minket nem törnek meg, minket nem vásárolnak meg!

A legélesebb harcot hirdetjük meg Önök és szociálfasiszta kormányuk ellen! [...]

<http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/007schuz/s007003.htm> Letöltés ideje: 2013. október 4.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/prvni-projev-klementa-gottwalda-na-pude-parlamentu-21-12-1929/> Letöltés ideje: 2013. január 9.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 408–419.

Klement Gottwald válogatott művei 1925–1949, Pozsony, Pravda, 1973, 72–89.

14. Jozef Tiso: A Szlovák Néppárt ideológiája

Pozsony, 1930

Részletek

A Szlovák Néppárt a két világháború között Szlovákia legnépszerűbb pártja volt. Andrej Hlinka, a párt alapítója rózsahegy plébános volt, 1907-ben börtönbüntetést kapott. Mellette tüntető hívei estek áldozatul a csernovai sortűznek (1908). Hlinka részt vett a mártoni deklaráció megfogalmazásában, és maga is a csehszlovák állam mellett agitált. 1919-ben tudomására jutott a pittsburghi egyezmény, ekkor Párizsba utazott, hogy Szlovákia autonómiájának keressen nagyhatalmi támogatókat. A párt 1920-ban még a Csehszlovák Néppárttal közösen indult a választásokon, majd ellenzékbe vonult. Szlovákia autonómiájának legfőbb követelője lett. Az elkötelezetten nacionalista és katolikus erő 1925-ben felvette alapítója nevét (Hlinka Szlovák Néppártja). Soraiban fokozatosan erősödtek a szélsőjobboldali vonások, amelyek Hlinka 1938-as halála után egyeduralomra jutottak a pártban és Szlovákián belül is. A párt fő ideológusai Vojtech Tuka és Jozef Tiso voltak. Utóbbi, aki Hlinkához hasonlóan pap volt, 1938-tól a párt, majd 1939-től a szlovák állam vezetőjévé is vált.

[...] ⁵³ Gyakran találkozunk azzal a nézettel, hogy a vallásnak nincs helye a politikában. Ez a nézet arra utal, hogy egyáltalán nem értik a vallásnak és a politikának a közéletben betöltött szerepét. Abban az esetben, ha a vallásban nem csupán az egyházi szertartásokat látjuk, és ha a politika hatásköréből már előre nem zárunk ki semmit, ami a nemzet életével összefügg, akkor nem fogadhatjuk el ezt a nézetet. Hiszen a vallás az emberi tevékenység normája – és a politika ilyen tevékenység, ezért nem lehet kivonni a vallás hatásköréből. [...] A vallás azonban csak úgy és addig érvényesülhet a politikában, amíg a politika nem teszi a vallást szolgájává, hanem elis-

⁵³ A dolgozat első részében Tiso a politika fogalmáról, a szlovák nemzet önállóságáról és a szlovák politikai mozgalom történelmi harcairól értekezik.

meri szuverenitását, és a vallás parancsait a maga részére irányadónak fogadja el. Nem szabad, hogy a vallás a politika eszközévé és rabszolgájává váljon. A politikának nem alája, hanem föléje van rendelve. A vallás a politikában világító fátyla, éppen ezért a politika fölé kell helyezni és ott is kell tartani. [...]

A vallás tehát a politikában nem hatalmi célokat követ, hanem üdvösen akar hatni a politikára azért, hogy ne csússzon le a közjó és az általános érdekek szolgálatának szintjéről. A politikában nem a magasabb jellegű dogmákat érvényesíti, melyeknek a magasabb szférák életét kell vezetniük, de nem mondhat le a szeretet és igazság dogmájáról. Mint ahogy a politika sem mondhat le dogmákkal felérő alapelveiről. Ez az igazságosság abban fejeződik ki, hogy a „*suum cuique*”, „mindenkinek megadni, ami megilleti őt” elve alapján érvényesíteni kell a nemzet minden egyedével szemben éppúgy, mint a nemzet egészével szemben is. A katolicizmus a maga nemzetközi rétegződöttségében nem tekint túlzott, féltékeny figyelemmel egy nemzetre sem, minden nemzet jogát tiszteletben tartja, és feladatát nem abban látja, hogy valamelyik nemzet jogait elnyomja vagy korlátozza. Éppen ezért ezen a ponton nyílik perspektíva a szlovák nemzet jelenlegi politikai élete előtt, ennek a nemzetnek a sajátos, autonóm nemzeti életre való jogát, mivel ezt a szlovák nemzet maga igényli, teljes mértékben elismeri, és ebből következik, hogy Szlovákia autonómiájának kérdése nyilvánvalóan összekapcsolódik a katolikus világnézettel, illetve azzal a ténnyel, hogy Szlovákia katolikus lakossága az a többség, amely Szlovákia autonómiáját politikai programként magáévá teszi.

A két legfőbb eszmével – Isten és nemzet – vezérelt politika eléggé világosan kinyilvánítja, hogy fontosabb számára a közösség, mint az egyének, vagy mint a kisebb-nagyobb egységek érdeke, mivel az a meggyőződése, hogy a közösség megvédésével könnyebb biztonságot és érvényesülést nyújtani az egyénnek, mint fordítva. A közösség az egyének áldozatából marad fenn és él, ezen áldozatok nélkül nem marad fenn; az egyén azonban egészséges és normálisan működő közösség nélkül nem érvényesülhet. Ebből a szempontból következik az össznemzeti politika jellege, a közösségi politikáé, szemben a rendi politikával. Minden rend, minden osztály olyan értékes, amennyivel hozzájárul a közösség normális életéhez; azonban egyik osztály sem nőhet a közösség fölé. Valamely osztály hiánya, beteges állapota a közösség zavarát okozza úgy, ahogy a test egyik szervének megbénulása az egész szervezet bizonyos leromlását jelenti. [...] Az ezen az alapon nyugvó politikának törekednie kell arra, hogy a közösség érdekeit őrizze meg, ne egyes osztályokét, és semmiféle osztály érdekeit ne érvényesítse a közösség rovására. Az állam nem lehet semmiféle osztály érdekszervezete. Az osztályállam erőszak a többi osztály felett, tehát állandóan veszélyezteti az állam nyugodt életét [...] Teljesen mindegy, hogy a tőkés vagy proletárok, bürokraták vagy politikai vezérek osztályáról van-e szó, minden osztálydiktatúra az állam szervezete funkciójának állandó zavaraihoz és végül megszűnéséhez vezet. [...]

A reális feltételeken nyugvó szociálpolitika számol a testből és lélekből álló ember természetes adottságaival, és ezen a kettős alapon a társadalmi rend fő tényezői közé nem csupán az anyagi erőket sorolja, hanem a lelki és erkölcsi motívumokat is,

sőt ezeket helyezi előtérbe. Éppen ezért nemcsak a kenyérről van számára szó, hanem gondoskodik minden ember lelkéről is, mert a pusztá materializmus sohasem tudja teljes mértékben kielégíteni az embert. [...]

Ha a politikai tevékenységben axióma, hogy elsősorban a közérdekről és a közjóról kell gondoskodni, akkor bizonyos, hogy az ilyen politikai tevékenységet sikeresebben lehet folytatni demokratikus alapon, mint más alapon. A *demosz* (nép) ugyanis közösséget jelent, a nemzet, illetve az állam összes tagját, akiknek nemcsak passzívnak, hanem aktívnak kell lenniük a köztevékenységben. [...] Persze a demokrácia a köz szolgálatára nevelt embereket feltételez, hogy ne váljon könnyen kezelhető masszává az oligarchák vagy a politikai pártok kezében. Ezért a demokrácia csak utrakvista⁵⁴ vagy nagyon idealista politikai irányzat esetén boldogulhat; a materialista alap önzés vezette osztályharcot idéz elő, amely csakhamar diktatúrává növi ki magát. A demokrácia azonban a nép ideális nevelésének ellensúlyával biztosítja az élet legcsodálatosabb virágzását, és garantálja az állam szilárd konszolidációját. A szlovák politika nem lehet más, mint demokratikus, nem csupán azért, mert a szlovák nemzetben nincsenek éles és kiáltó osztályellentétek, hanem azért is, mert az a keresztény iskola nevelte, amely következetesen hangsúlyozza az emberek egyenlőségét. Mivel kis nemzet, minden egyes tagja fontos számára, és rá van utalva minden tagjának együttműködésére: tehát mindig demokratikus úton fog haladni, a saját jogaiért folytatott harcban is.

A történelmi jog alapján a szlovák országrész területén a szlovák nemzet autonómiájának hívei vagyunk. Tehát területi autonómiát, nem pedig nemzeti autonómiát hirdetünk, hogy hangsúlyozzuk a szlovák nemzet szuverenitását a szlovák országrész osztatlan területén. Teljes mértékben megértjük a különbséget az ország autonóm és szövetségi berendezése között, és megvetéssel visszautasítjuk azt a gyanúsítást, hogy az autonómia igénylésével a csehszlovák állam egysége ellen ármánykodunk, mivel az ország autonóm berendezkedésnél átengedi bizonyos funkcióit az autonóm testületnek, és a többi funkcióban ez nem érinti a szuverenitását. A szövetségi rendszer tagadja az állam egységét az egyes állami egységek szövetsége javára, melyekből mind-egyik igényli a saját állami szuverenitását, és a közös államszövetségbe egyenlőként lépnek be. Az autonómia az állami szuverenitás elismerése, és az autonomisták az ország egysége elismerésének talaján állnak. A közigazgatáson, a bíraskodáson és az oktatáson kívül minden az állam szuverenitása alá tartozik úgy, ahogy ezt a pittsburghi szerződés meghatározza. E szerződésről a szlovák nemzet parlamentje hivatott dönteni a csehszlovák állam demokratikus rendje szellemében. [...] Az a nemzet, amely tudatában van jogainak és szabadságának, és ugyanezt a jogot és a szabadságot nem kívánná a testvéri nemzetnek, ezzel azt bizonyítaná, hogy nem él és nem küzd az emberiség nagy jelentőségű jogaiért, hanem saját hatalmát arra akarja felhasználni, hogy egy másik nemzetet erőszakot tegyen és elnyomjon. A cseh nemzet sohasem volt élősködő, sohasem élt a máséból, és szilárdan hiszünk abban, hogy ha a cseh nemzet értelmisége leküzdi a szlovák autonomista veszélyről szóló reá erőszakolt kü-

⁵⁴ Az utrakvisták, vagyis a kelyhesek a husziták egyik ágát képezik, a két szín alatt áldozókat jelentik.

lönböző elképzeléseket, akkor történelmi múltjához híven a szlovák nemzet jogai és szabadsága oldalára áll azzal, hogy elismeri autonómiáját a Csehszlovák Köztársaság keretei között.

Rudolf CHMEL (szerk.), *A szlovákkérdés a XX. században*, Pozsony, Kalligram, 1996, 89–105.

15. A kisantant szervezeti paktuma

Genf, 1933. február 16.

Részletek

A kisantant többször észlelt gyengeségeit látva Beneš már a húszas évek végén arra törekedett, hogy a kétoldalú szerződésekből álló szövetséget háromoldalúvá alakítsa át. Szorosabbá fonták a katonai együttműködést is (például Magyarország elleni közös támadó és védelmi tervek kidolgozásával). Az 1929-es gazdasági világválság kitörése után további feszültségek alakultak ki, ami akár a szövetség felbomlását is eredményezhette volna. Németország és Olaszország erősödése és főleg Hitler hatalomra kerülése után azonban Benešnek még sikerült átmenetileg megerősítenie a kisantantot egy szervezeti paktum megkötésével. Prága külpolitikailag defenzívába került. 1932-ben a genfi le szerelési tárgyalások elismerték Németország fegyverkezési egyenjogúságát, Mussolini pedig 1933 elején a vitás ügyek rendezésére négyhatalmi paktumok (angol-francia-német-olasz döntési fórumok) sorát javasolta. Ez utóbbit ugyan nem ratifikálták, de öt évvel később Münchenben mégis ilyen fórum pecsételte meg Csehszlovákia sorsát. Addigra Németország gazdasági behatolása következtében Románia és Jugoszlávia is eltávolodott Csehszlovákiától.

1. cikk. Megalakul a Kisantant államainak Állandó Tanácsa, mint a három államcsoportja közös politikájának irányító szerve, amely az illető államok külügyminisztereiből vagy azoknak e célból kinevezett külön kiküldötteiből áll. Az Állandó Tanács határozatait egyhangúlag hozza.

2. cikk. Az Állandó Tanács, a diplomáciai úton szabályszerűen fenntartott kapcsolatokon kívül, évente legalább háromszor ülésezik. Az évi kötelező ülések egyikét váltakozva a három állam valamelyikében, a másikat Genfben a Nemzetek Szövetségének Közgyűlése alkalmával tartják.

3. cikk. Az Állandó Tanács elnöke annak az államinak a külügyminisztere, amelynek területén az évi kötelező ülést tartják. Ő kezdeményezi az ülés időpontjának kitűzését és helyének kijelölését, megállapítja annak napirendjét, és előkészíti a hozandó határozatokat. A következő év első kötelező üléséig az Állandó Tanács elnöke marad.

4. cikk. A tárgyalásra kerülő minden kérdésben [...] a Kisantant három állama teljes egyenjogúságának elvét szigorúan tiszteletben kell tartani. [...]

6. cikk. A Kisantant bármely államának minden olyan politikai szerződéséhez, minden olyan egyoldalú cselekményéhez, amely a Kisantant államai egyikének je-

lenlegi politikai helyzetét harmadik állam irányában megváltoztatja, úgyszintén minden olyan gazdasági megállapodáshoz, amely fontos politikai következményekkel jár, ezen túl a Kisantant Tanácsának egyhangú hozzájárulása lesz szükséges.

A Kisantant mindegyik államának harmadik államokkal kötött jelenlegi politikai szerződéseit fokozatosan és a lehetőségekhez képest egységesíteni fogják.

7. cikk. Megalakul a Kisantant államainak Gazdasági Tanácsa a három állam akár egymás közötti, akár harmadik államok viszonylatában fennálló gazdasági érdekeinek fokozatos egybehangolása céljából. A Tanács gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi szakértőkből fog állni, és az Állandó Tanács által folytatott általános politika keretében tanácsadó szervként fog működni.

8. cikk. Az Állandó Tanács más állandó vagy ideiglenes szerveket, bizottságokat állíthat fel [...].

9. cikk. Az Állandó Tanács mellett Titkárság létesül. Székhelye egy-egy év tartamára mindig az Állandó Tanács hivatalban levő elnöke államának fővárosában van. A titkárság egyik osztálya állandóan a Nemzetek Szövetségének székhelyén, Genfben fog működni. [...]

11. cikk. A Románia és Csehszlovákia között 1921. április 23-án, a Románia és Jugoszlávia között 1921. június 7-én és a Csehszlovákia és Jugoszlávia között 1922. augusztus 31-én kötött és 1929. május 21-én meghosszabbított szövetségi szerződések, amelyeket a jelen Paktum rendelkezései kiegészítenek, úgyszintén a Belgrádban 1929. május 21-én a Kisantant három állama által aláírt, a békéltetésre, döntőbíráskodásra és bírósági rendezésre vonatkozó okmány határozatlan időre megújíttatnak.

12. cikk. A jelen Paktumot meg kell erősíteni, és a megerősítő dokumentumokat Prágában, legkésőbb a legközelebbi kötelező ülés alkalmával ki kell cserélni. A Paktum a megerősítő okiratok kicserélésének napján lép hatályba.

Ennek hitelül a fent megnevezett meghatalmazottak a jelen Paktumot aláírták.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 386–387.

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 317–319.

16. Törvény a rendkívüli rendeleti kormányzásról

(95/1933. sz. törvény)

Prága, 1933. június 9.

A gazdasági válság a húszas évek konjunktúrája után Csehszlovákiában előbb a mezőgazdaságot érte el (ami az agrárvámok emelését és Magyarországgal vámháborút eredményezett). Az iparban csak 1930 őszétől érződött a válság, amely különösen súlyosan érintette a szudétanémet és az egyébként is sorvadó szlovák ipart. Csehszlovákiának

nem voltak a válság megoldását eredményező hatékony ötletei. A Švehlát 1929 elejétől felváltó František Udržal különösen tehetetlennek látszott, ezért pártja leváltotta; utóda az erőskezű Jan Malypetr lett (1932. október). A válság ellen tett intézkedések megkönnyítésére a kormány felhatalmazást kért és kapott a nemzetgyűléstől a rendeleti kormányzásra. A Hitler-féle felhatalmazási törvénytől eltérően ez csak a gazdasági szférára terjedt ki, és eredetileg alig pár hónapra lett volna érvényes, azonban egészen 1937 nyaráig meghosszabbították a hatályát. 1933. július 10-én szigorították a köztársaság védelméről szóló 1923-as törvényt és a sajtótörvényt (korlátozva a sajtószabadságot), 12-én pedig az állami alkalmazottak államellenes cselekményeinek üldözéséről fogadtak el törvényt. Ezekkel végső soron mégis a parlamentáris demokrácia gyengülése következett be.

Csehszlovákia nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

1. § A kormány felhatalmaztatik, hogy rendkívüli hazai és nemzetközi gazdasági körülmények idején, de nem később, mint 1933. november 15-ig rendeleti úton módosítsa a Csehszlovák Köztársaság vámtarifáját, illetve – amennyiben ezt nem követeli meg külön törvény az alkotmánylevél rendelkezései alapján, valamint nincs szó a csehszlovák valuta törvényi szabályozásáról – intézkedéseket hozzon az árak megfelelő módosítására, a termelési és forgalmazási feltételekre az iparban, kisiparban és a mezőgazdaságban, valamint hogy megóvja a gazdasági egyensúlyt az állami tulajdonú, illetve az állami kezelésben lévő vállalatok, intézetek, alapok és intézmények számára, hasonlóképp azon intézetek, alapok és intézmények számára, amelyek törvényi felhatalmazással járulékokat, illetékeket vagy díjakat szednek.

2. § A törvények azon rendelkezései, amelyek ugyanazon tárgyra vonatkoznak, mint a jelen törvény alapján kiadott rendeletek, elveszítik hatályukat, amennyiben az ilyen rendeletektől eltérnek.

3. § A jelen törvény alapján kiadott rendeleteket a köztársasági elnök ellenjegyzzi.

4. § A jelen törvény alapján kiadott rendeletek áthágását vámművekben az 1927. évi (június 14-i) 114. sz. vámműyi törvény rendelkezései alapján büntetik, a jelen törvény alapján kiadott rendeletek elleni egyéb kihágások pedig, hacsak nem büntetőbírói ügyről van szó, a járási (államrendőrségi) hatóságok által büntetendő, és pedig pénzbüntetésre 50 000 koronáig, behajthatatlanság esetén fogházra, Szlovákiában és Kárpátalján legfeljebb hat hónapi elzárásra, vagy hat hónapig terjedő fogházra (elzárásra) váltható, továbbá azon tárgyak elkobzására, amelyekre a kihágás vonatkozik, csakúgy, mint az iparendelvények bevonására is kiterjedhet. Ezek a büntetések egyidejűleg is kiszabhatók, de a szabadságvesztés-büntetések a behajthatatlan bírságokért kiadott pótbüntetéssel együtt sem haladhatják meg a hat hónapot.

5. § A jelen törvény alapján kiadott rendeleteket a kormány a kihirdetéstől számított 14 napon belül beterjeszti a nemzetgyűlés mindkét háza elé. Amennyiben a nemzetgyűlés mindkét háza az alkotmánylevél 48. § (1) bekezdése alapján tartott szavazással megtagadná a jóváhagyását, a rendelet e döntés napjától hatályát veszti.

A kormány a *Törvények és rendeletek* tárában azonnal kihirdeti, hogy a rendelet elveszti hatályát, valamint azt, hogy mikortól.

6. § Ez a törvény a kihirdetés napján lép hatályba; végrehajtásáról a kormány valamennyi tagja gondoskodik.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1933, částka 35. 473. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/035-1933.pdf> Letöltés ideje: 2013. december 13.

<http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=5685&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> Letöltés ideje: 2013. december 13.

17. Törvény a pártok működésének felfüggesztéséről és feloszlataásáról

(201/1933. sz. törvény)

Prága, 1933. október 25.

A gazdasági válsággal járó súlyos munkanélküliség (a válság csúcsán 920 000 fő) Csehszlovákiában is a szélsőséges politikai erők megerősödését, s ezzel együtt a nemzetiségi ellentétek kiéleződését eredményezte. 1933 januárjában a cseh fasisták Brnóban Gajda tábornok támogatásával puccsot kíséreltek meg. Kramář és Strábrný pártja is jobbra tolódott, és türelmetlen nacionalizmus jellemezte őket, csakúgy, mint Hlinka Szlovák Néppártját, amely ismét autonómiát követelt, és egyre csehellenesebbé vált. Hitler hatalomra jutása után a szudétánémet náci és nemzeti pártok támogatottsága jelentősen nőtt az aktivista erők rovására, tevékenységük pedig radikalizálódott (például félkatonai szervezetek révén is). Hamarosan a kommunisták is forradalmi jelszavakat fogalmaztak meg. Ebben a helyzetben néhány kormánypártban is felerősödtek azok a hangok, amelyek erősebb kezű kormányt, „autoriter demokráciát” követeltek. 1933 júliusában törvényt fogadtak el az államellenes sajtótermékek betiltásáról. A következő lépés a pártok feloszlataását lehetővé tevő törvény volt. Ez ismét a demokratikus rend megvédését célozta, de újabb lépést jelentett az autoriter kormányzás felé.

Csehszlovákia nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

I. rész. Alapvető rendelkezések

1. § (1) Ha egy politikai párt (20. § [1] bekezdés) tevékenysége fokozott mértékben veszélyezteti a Csehszlovák Köztársaság függetlenségét, alkotmányos egységét, területi épségét, demokratikus-köztársasági államformáját vagy biztonságát, a párt további politikai tevékenységét a kormány felfüggesztheti, vagy feloszlathatja azt.

(2) Hasonlóan felfüggesztheti a kormány az újonnan létrehozott párt működését, vagy feloszlathatja az újonnan alapított pártot, amely ehhez hasonló felforgató célokat követ, vagy saját megnevezésére ugyanazt a nevet használja, mint az a párt, amelynek működését felfüggesztették, vagy amelyet feloszlattak, valamint azt a pártot, melynek jelentős vezetői olyan személyek, akik olyan pártnak is tevékeny tagjai voltak azon

a napon, amikor a párt működését felfüggesztették, vagy azt feloszlatták, vagy csak ezelőtt hat hónappal hagyták abba e tevékenységüket (utódpárt).

(3) Az előző bekezdések alapján kiadott kormányhatározatok akkor válnak hatályossá, amikor kihirdetik azokat a Csehszlovák Köztársaság hivatalos lapjában. E naptól minden érintett személy részére kézbesítettnek számít.

II. rész. A párt működése felfüggesztésének következményei

2. § (1) Attól a naptól kezdve, amikor a párt működésének felfüggesztése hatályba lép, bármilyen további tevékenysége tilos.

(2) Különösen tiltott:

a) jelvényt, egyenruhát, zászlót, különleges üdvözlést és bármilyen egyéb jelképet vagy külső jelet használni, amely arra utal, hogy egyes személyek vagy ezek csoportja, illetve bizonyos tárgyak az ilyen pártokhoz tartoznak;

b) bármilyen gyűlést tartani és azon részt venni [...]

c) személyeket felvenni vagy szervezni, csakúgy, mint anyagi eszközöket gyűjteni a párt számára;

d) belépni a pártba, kapcsolatban állni vele, azt vagy annak tagjait felforgató céljainak hangoztatásában, terjesztésében vagy megvalósításában anyagilag vagy bármilyen más módon támogatni.

(3) Hasonlóan tilos az előző bekezdésekben említett mindenfajta tevékenység, amennyiben olyan pártot érint, amely azonos vagy hasonló célokat követ, mint az a párt, melynek tevékenységét felfüggesztették. [...]

III. rész. A párt feloszlataásának következményei

14. § A 2–10. és a 12. § rendelkezései abban az esetben is érvényesek, ha a pártot feloszlatták. [...]

16. § (1) A párt feloszlataásával elveszítik mandátumukat a törvényhozó testület azon tagjai, akiket olyan párt választási listáján jelöltek, amelynek jelölőlistáján a betiltott párt neve szerepel [...]

Amennyiben a választáson indult párt jelölőlistájának neve nem azonos a betiltott párt nevével, vagy másik párt nevével indult, azok veszítik el a mandátumukat, akik a feloszlattott párt tagjai voltak a feloszlataás napján vagy e naptól számított hat hónapon belül. [...]

(2) A feloszlattott párt tagjainak megüresedett mandátumait nem töltik be póttagokkal. Kivételt jelent azonban az a póttag, aki nem volt a feloszlattott párt tagja (20. § [2] bekezdés) [...]

IV. rész. Általános és záró rendelkezések

20. § (1) A jelen törvényben politikai pártnak nemcsak a rendesen szervezett politikai párt számít, hanem mindenféle politikai csoport, társaság vagy mozgalom.

(2) A jelen törvény értelmében párttag az, aki

a) szervezett tagja vagy az utóbbi hat hónapban szervezett tagja volt a pártnak,

b) a pártot, amelyről szó van, hatékonyan támogatja, vagy felforgató céljait nyilvánosan elismerte, vagy így tett az utolsó hat hónap során,

c) aki jelölt volt, vagy nyilvános funkcióra ajánlották a párt nevében, amennyiben nem igazolja adott határidőig, hogy akarata ellenére jelölték vagy ajánlották, vagy a pártból hat hónappal régebben kilépett; a hat hónapos határidő a párt működése felfüggesztésének vagy a párt betiltásának napjától számít, amennyiben a betiltás előtt a párt működését felfüggesztették, a felfüggesztés napjától.

21. § (1) Az, aki áthágja a jelen törvényből eredő tilalmat vagy utasítást [...], vétséget követ el, amely a járási (államrendőrségi) hatóságok által hat hónapig terjedő fogházbüntetéssel (elzárással) vagy 50 000 koronáig terjedő bírsággal sújtható. [...]

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1933, částka 69. 921–925. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/069-1933.pdf> Letöltés ideje: 2013. december 14.

18. A „csehszlovákizmus” szlovák képviselőinek autonómiaellenes nézetei

1934
Részletek

A „csehszlovákizmus” az egységes csehszlovák nemzet létezésének ideológiája, amely tagadja a cseh és a szlovák nemzet önálló voltát. Kezdetei a 18–19. századig nyúlnak vissza (František Palacký, Ján Kollár és mások), de politikai jelentőségre Masaryk és Beneš fejlesztette ennek eszméjét. A csehszlovákizmus szlovák képviselőit eredetileg hlaszistáknak hívták, mivel a Hlas (hang) című folyóirat körül csoportosultak a századfordulón. A cseh társadalom számára a csehszlovákizmus probléma nélkül elfogadható volt, a szlovákokat azonban erőteljesen megosztotta. Kicsit leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy a szlovák katolikusok (a Szlovák Néppárt támogatói) ellenezték ennek ideáját, a szlovák nemzet önállóságáért harcoltak, míg az evangélikusok (a Szlovák Nemzeti Párt támogatói, illetve az országos pártokban politizáló személyek) elfogadták annak tanait. A csehszlovákizmus legfőbb szlovák támogatói – miután a Szlovák Nemzeti Párt hamar elvesztette 1918 előtti befolyását – elsősorban az agrárpárti Vavro Šrobár és Milan Hodža, valamint a szociáldemokrata Ivan Dérer voltak. Közülük az utóbbi két politikus egy-egy 1934-es írásából adunk közre részleteket.

a) Ivan Dérer: Miért vagyunk az autonómia ellen?

A szlovák autonomista követelések megítélésakor különbséget kell tennünk között, hogy a közigazgatás autonómiájáról vagy ún. politikai autonómiáról van-e szó. – A közigazgatás autonómiája egyáltalán nem elvi kérdés, és a róla való döntéskor csak a gyakorlati megfontolások lehetnek irányadók. Más a helyzet az ún. politikai autonómia követelésével. Ez ugyanis a külön szlovák nemzetről szóló elgondoláson alapszik, vagyis azon, hogy a szlovák nemzet különbözik a cseh nemzettől. A politikai autonómia hirdetői a legszívósabb ellenfelei a csehszlovák nemzeti egység eszméjének is. Az önrendelkezési jog szükségességét, a szlovák nemzet szuverenitását és azt

a nézetet vallják, hogy a nemzet fogalma elsődleges, amelyből az állam fogalma csak származékként következik, hogy a nemzeti érdekek előbbre valók, mint az állam érdekei [...] A szlovákoknak azért van joguk az autonómiára, mert önálló nemzetet alkotnak. Ebben az ideológiában van az autonómiára való törekvés kockázatossága és veszélyessége. Amikor ugyanis abból a feltételezésből indulunk ki, hogy egy sajátos, külön nemzetet alkotunk, akkor már nemcsak egy más nemzet állama keretein belüli autonómia illet meg bennünket, hanem több is. Minden nemzetnek joga van a saját állami szuverenitására és önállóságára. Ha egy nemzet az adott körülmények között kevesebbet akar, vagy kevesebbrel is megelégszik, mint amire nemzeti sajátosságaiból adódóan természetes államjogi igénye lehetne, az csak átmeneti állapot [...]

Mi, akik egyedül a csehszlovák nemzeti és állami egységben látjuk biztosítva Szlovákia szlovák voltát, aggodalommal figyeljük azokat a veszélyeket, amelyek a sajátos szlovák nacionalizmus eszméjéből fakadnak. Nem azért helyezkedünk vele szembe, mintha vaskalaposan ragaszkodnánk a csehszlovák nemzeti egység ideológiájához. [...] Amikor fellepünk a szlovák nemzeti szeparatizmus ellen, ezt azért tesszük, mert meg vagyunk győződve arról, hogy a következmények, melyekhez ez a szeparatizmus a jellegéből következően és a dolgok vaslogikája szerint visszavonhatatlanul vezet, elsősorban a szlovákok, a szlovák nemzeti eszme, a szlovákság léte számára lennének katasztrofálisak. [...]

És egyáltalán elképzelhető és lehetséges-e egy önálló Szlovákia? Vagy egyáltalán lehetséges-e, hogy Európa közepén egy olyan állam legyen, amelyet az autonómiáért, később az elszakadásért és végül az önállóságért harcoló Írország mintájára állandó politikai harcok zilálnak szét? Lehetséges-e, hogy valami ilyesmi történhet annak a magyar államnak a szomszédságában, amely sohasem mond le vélt igényeiről, hogy a szlovák népen uralkodjon, és amelyik egyre veszélyesebb fegyverekkel készülődik a korábbi, évszázadokon át fennálló állapot visszaállításának kísérletére [...], amikor az újra feltámadt pángermanizmus Közép-Európában minél erősebb pozíciót igyekszik magának kialakítani, és gyöngíteni azokat, akik az ősi német *Drang nach Osten* útjában állnak? [...] Más szavakkal: az önálló vagy az önállóságért küzdő Szlovákia csak játékszer lesz azok kezében, akiknek az, vagy az lesz az érdekük, hogy Szlovákia rovására kárpótolják magukat. Az önálló, különálló szlovák nemzet nem lesz szabad nemzet, hanem csupán a bennünket körülvevő hatalmasok kompenzációs eszköze. [...] A sovinszta és imperialista magyar politika képviselői jól tudják, hogy az autonóm vagy önálló szlovák nemzet és a csehszlovák egység szétzúzása csupán az első lépcsőfok a régi állapotokhoz való visszatéréshez. [...]

Állandóan azokat a vitákat kell hallgatnunk, hogy vajon egyetlen csehszlovák nemzet vagyunk-e, vagy két nemzet, szlovák és cseh. Az önállóság és a nemzeti sajátosság leglényegesebb jegye a nemzet tagjainak akarata és törekvése, hogy ilyennek tekintsek őket. Leírtam már, hogy a magyarosítás előtt a történelmi Magyarország főnnállásának hosszú évszázadai alatt a legkisebb jele sem volt annak, hogy a szlovákok önálló nemzetet akartak volna alkotni, és azt szerették volna, hogy annak tekintsek őket. Ellenkezőleg, a cseh országrészekkel való különböző kapcsolataik és az

irodalmi, valamint a bibliai nyelv egysége is mutatja, hogy a cseh, morva és szlovák törzsek nemzeti egységének tudata hosszú évszázadokon át eleven volt. Csak a történelmi Magyarország fönnállásának az utolsó évszázadában, a magyarosítás és az elle-ne való védekezés eredményeképpen alakult ki bizonyos mértékig az önálló szlovák nemzeti eszme. [...]

A szlovákok többsége a különböző választásokkor azokra a politikai pártokra szavazott, amelyek a csehszlovák egységet hirdetik. És nem képezheti vita tárgyát, hogy a szlovák lakosok nagy része, akik az autonomista politikai pártok táborába tartoznak, nem autonomista meggyőződésük alapján találhatók ott, hanem vallási és felekezeti okokból. De bárhogyan állnak is a dolgok, elsősorban magukon a szlovákokon múlik majd, hogy önálló nemzetté akarnak-e válni, vagy sem. [...]

A teljesen szuverén, különálló, független szlovák nemzet a szlovákság életének pusztulását jelentené. Csak a csehszlovák nemzeti egység jelentheti a szlovákság nemzeti létének lehetőségét és biztosítékát.

Rudolf CHMEL (szerk.), *A szlovákkérdés a XX. században*, Pozsony, Kalligram, 1996, 194–201.

b) Milan Hodža: Az egységes politikai nemzetnek nem centralizmus vagy autonomizmus, hanem regionalizmus kell

Részletek

[...] A szlovákok többsége elveti a szlovák szuverenitás gondolatát, és nem kér a szlovák politikai autonómiából sem. A 43 nemzeti beállítottságú szlovák képviselőből 19 támogatja az autonómia követelését, 24 pedig ellenzi. Amennyiben mi, szlovákok ellenezzük a szlovák szuverenitást és a politikai autonómiát, egyértelműen az egységet követeljük, mégpedig a csehszlovák politikai nemzet feltétel nélküli egységét.

A szlovákok abban az értelemben tekinthetők nemzetnek, hogy egy történelmileg adott erkölcsi egységet alkotnak. Ez azt jelenti, hogy a szlovákoknak is át kell esniük a konstruktív nemzeti alkotóerő minden egyes fejlődési szakaszán. Ezért van szükség a szlovák irodalomra, a szlovák művészetre, a szlovák emberek aktív részvételére a saját civilizációnak és technikának fejlesztésében. Az erkölcsi nacionalizmus a nélkülözhetetlen hatóerő mindazon képességek kibontakoztatásához, amelyeknek gazdagítaniuk kell az állami-politikai egységet. A konstruktív szlovák nacionalizmus nem ellensége, hanem alkotóeleme a csehszlovák államnak. Kizárólag arról van szó, hogy megfogalmazása mentes legyen a politikától, mert egyébként valóban politikai szeparatizmushoz és a szlovák nemzeti szuverenitásról való vitákhoz vezethet, s ez Szlovákia létének könnyelmű eljárását is jelentheti. Tehát legyen a nacionalizmus erkölcsi elv, de minden körülmények között legyen egységes a politikai csehszlovák nemzet. A gyakorlati politikában ez nem jelent centralizmust, sem autonómiát, hanem állami-politikai-nemzeti egységet és adminisztratív önkormányzattal felruházott regionalizmust. [...]

Szlovákia oly hosszú időn át tartó eltérő államjogi és általános fejlődése indokolta az önkormányzatra való igényt, természetesen nem a törvényhozási, hanem az adminisztratív önkormányzat igényét. Ennek a követelménynek teljes mértékben eleget tettünk az 1927-ben létesített tartományi önkormányzattal. Ez a rendszer Csehországban, Morvaországban, de legteljesebben Szlovákiában vált be. Bevezetésével azt az elvet valósították meg, amely szerint az olyan államnak, amelynek történelmi részei különbözőképpen fejlődtek, közigazgatási rendszerét nem a centralizmusra vagy a politikai autonomizmusra, hanem a regionalizmusra kell alapoznia. Egyelőre nincsenek kimerítve a szlovák önkormányzat összes lehetőségei. Ezeket tehát ki kell meríteni. [...]

Szlovákiát csak a történelmi országrészekkel együtt, velük szoros kötelékben lehet elképzelni, de a történelmi országrészekben is hatnia és érvényesülnie kell annak a nézetnek, hogy nekik is szükségük van Szlovákiára. Nem elég az érzelmeken alapuló testvériség: egységünket mindkét fél érdekeire kell alapoznunk [...] éppen Szlovákia a földrajzi híd a történelmi országrészek számára Lengyelország és Románia felé, és a Duna a köztársaság számára a kisantant- és közép-európai politikában a csehszlovák nemzetközi politikának nélkülözhetetlen geopolitikai bázisa. [...]

Rudolf CHMEL (szerk.), *A szlovákkérdés a XX. században*, Pozsony, Kalligram, 1996, 202–207.

19. Csehszlovák–szovjet kölcsönös segítségnyújtási szerződés

Prága, 1935. május 16.

Részletek

Beneš a kisantant hanyatlását látva képes volt arra, hogy új irányba nyisson. Franciaországra támaszkodó politikáját azzal próbálta kiegészíteni, hogy szerződést köt a Szovjetunióval is, pedig korábban vonakodott diplomáciailag elismerni Moszkvát. Emiatt 1933-ig igen hűvösek maradtak politikai kapcsolataik, bár a kereskedelmi és gazdasági együttműködés erős volt ebben az időszakban is. A politikai közeledést Beneš Louis Barthou francia külügyminiszterrel egyeztetve hajtotta végre (keleti Locarno-terve, a Szovjetunió felvétele a Nemzetek Szövetségébe stb.). 1934 nyarán Csehszlovákia és a Szovjetunió felvette a diplomáciai kapcsolatot, és követet cserélt, 1935 elején pedig kereskedelmi egyezményt kötöttek. Miután 1935. május 2-án Franciaország kölcsönös segítségnyújtási szerződést is kötött Moszkvával, két héttel később Csehszlovákia is kötötte. A két szerződés szinte szó szerint megegyezik; a csehszlovák–szovjet egyezmény azonban egy új cikkel (IV. cikk) kiegészült. Az aláírási jegyzőkönyv szerint viszont a kölcsönös segítségnyújtás csak francia segítség esetén volt hatályos.

I. cikk. Abban az esetben [ha] a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége vagy a Csehszlovák Köztársaság valamely európai állam részéről fenyegetésnek vagy támadás veszélyének lenne kitéve, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége

és a Csehszlovák Köztársaság kötelezik magukat, hogy azonnal tanácskozni fognak egymással azokra az intézkedésekre vonatkozóan, amelyeket a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának 10. cikkében foglalt rendelkezések megtartása céljából fogantatítani kell.

II. cikk. Abban az esetben, ha a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 15. cikkének 7. pontjában megjelölt körülmények között a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét vagy a Csehszlovák Köztársaságot őszintén békés szándékaik ellenére valamely európai állam részéről nem provokált támadás érné, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság haladéktalanul támogatást és segítséget fog nyújtani egymásnak. [...]

IV. cikk. A jelen szerződés fenti rendelkezéseinek sérelme nélkül megállapítást nyert, hogy arra az esetre, ha a szerződő felek egyikét egy vagy több harmadik hatalom részéről olyan körülmények között érné támadás, amely a jelen szerződés szerint támogatás vagy segítség nyújtására alapot nem adna, a másik szerződő fél kötelezettséget vállal aziránt, hogy az összeütközés ideje alatt a támadónak vagy a támadóknak sem közvetve, sem közvetlenül támogatást vagy segítséget nem nyújt, amihez mind-egyik szerződő fél kijelenti, hogy nem köti semmiféle olyan segélynyújtási megállapodás, amely e kötelezettséggel ellentétben állna. [...]

VI. cikk. [...] A szerződés a megerősítő okiratok kicserélése után lép hatályba, és öt évig marad érvényben. Ha azt a Magas Szerződő Felek egyike e határidő lejártá előtt legalább egy évvel fel nem mondja, időbeli korlátozás nélkül hatályban marad úgy, hogy azt mindegyik Magas Szerződő Fél egyévi felmondási határidővel megfelelő nyilatkozat útján felmondhatja. [...]

Aláírási jegyzőkönyv

[...] 2. A két kormány megállapítja, hogy a jelen szerződés, amelyet attól a szándéktól vezérelve kötöttek, hogy a kelet-európai biztonsági rendszernek az 1935. május 2-án kelt francia-szovjet szerződéssel megkezdett kiépítését továbbfejlesszék, a jelen szerződés I., II. és III. cikkeiben lefektetett kötelezettségeket az előbb említett szerződés aláírási jegyzőkönyvének 4. pontjában megállapított terjedelemben kívánja korlátozni. Egyidejűleg mindkét kormány elismeri, hogy a kölcsönös segélynyújtási kötelezettségek között csak annyiban lesznek érvényesek, amennyiben a megtámadott félnek a jelen szerződésben megállapított feltételek mellett Franciaország segítséget nyújt. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 371–374.

III.

A szudétanémet válság és a második köztársaság 1938–1939

1. A Szudétanémet Párt karlsbadi programja (nyolcpontos követelés)

Karlovy Vary (Karlsbad), 1938. április 23–24.

A német nemzeti és náci párt betiltása után 1933 októberében egy ismeretlen tornatanár, Konrad Henlein létrehozta a Szudétanémet Hazafias Frontot, amely az 1935-ös választások előtt párttá alakult. A német szavazatok kétharmadát besöpörve a legtöbb voksot kapta az összes párt között. A német aktivista pártokat a cseh jobboldal is cserbenhagyta; azt remélték, kihasználhatják Henleint a szocialistákkal szemben. Henlein az alkotmányos keretek betartását ígerte, eleinte talán őszintén is, de egyre inkább Hitler alá rendelőddött. A Führer 1938 februárjában a birodalmon kívül élő tízmillió német érdekeinek védelmezőjeként lépett fel. A márciusi Anschluss után figyelme a maradék hárommillió német, azaz Csehszlovákia felé fordult. Henleint (és főleg saját favoritját, a Szudétanémet Párt alvezérét, Karl H. Frankot) teljesíthetetlen követelések támasztására biztatta. Ennek első állomása a párt karlsbadi kongresszusán megfogalmazott nyolcpontos követelés volt. Eközben a Henlein-párt nyomására a jobboldali aktivista német pártok feloszlottak vagy beszüntették működésüket.

Egészen addig elnyomottnak fogjuk érezni magunkat, amíg nem tehetjük meg mindazt, amit a csehek. Minden, ami a csehek számára megengedett, engedélyezett kell legyen számunkra is. Egyszóval: csak szabadon akarunk élni a szabadok között.

Amennyiben a csehszlovák államban nyugodt fejlődést kívánunk, szükséges a már javasoltakon kívül a jövőbeli állami és jogrendben három elem felülvizsgálatát véghezvinni: a történelmi mítosz, a szláv védőbástya fogalma és a külpolitikai irányvonal revízióját, nevezetesen:

- A német nemzeti csoport csehekkel való teljes egyenlőségének helyreállítását;
- A szudétanémet nemzeti csoport elismerését jogi személyként, az államon belüli egyenlőség megvédése érdekében;
- A német településterület érinthetetlenségének elismerését;
- Önkormányzat kiépítését a német településterületen a község minden részén, amely érinti a német népcsoport érdekeit és ügyeit;
- Jogi garanciák létesítését azon állampolgároknak, akik nemzetünk zárt településterületén kívül élnek;

- A szudétanémetekkel szembeni összes igazságtalanság orvoslását és az őket ebből fakadóan ért károk megtérítését;
- Ennek az elvnek az elismerését és végrehajtását: a német területen csak német hivatalnokok és közalkalmazottak;
- A német nemzethez tartozás és a német világnézet vállalásának teljes szabadságát.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/karlovarske-pozadavky-23-24-4-1938/> Letöltés ideje: 2013. szeptember 6.

<http://www.st-andrews.ac.uk/~pv/munich/czdoc03.html> Letöltés ideje: 2013. szeptember 6.

2. A Hűek maradunk című kiáltvány

Prága, 1938. május 15.

Részletek

A csehszlovák kultúra és tudomány neves személyei az 1938 tavaszára kialakult helyzetben szükségesnek látták, hogy a köztársaság és a demokrácia megvédésére felszólító kiáltványt adjanak ki, amelynek címét Beneš elnök Masaryk sírja felett mondott gyászbeszédének (1937) zárószavaiból kölcsönözték. A szöveg egyik kezdeményezője Karel Čapek, megfogalmazója Josef Fischer volt. Az eredeti felhívást körülbelül háromszáz művész és tudós írta alá, de szeptemberig egymilliónál is több polgár követte őket. Beneš és a kormányzati körök aggódva fogadták a széles körű polgári mozgalmat, félve annak radikalizmusától, illetve az esetleges bel- és külpolitikai komplikációktól. Ezért a kiáltványt végül Čapek nem is írta alá, a jobboldali sajtó pedig élesen bírálta. Május 20-án Prága mégis cselekvésre szánta el magát. A (később hamisnak bizonyuló) határ menti németországi csapatmozgások hírére mozgósították a hadsereget (ún. májusi válság, amelynek eredményeként a szudétanémet terrornak átmenetileg sikerült véget vetni). – A második világháború idején a hazai ellenállás egyik szervezetét „Hűek maradunk” Petíciós Bizottságnak nevezték el.

A húsz évvel ezelőtt kivívott nemzeti szabadság és állami függetlenség nevében felhívjuk a Csehszlovák Köztársaság minden hű polgárát: szilárdan eltökélve, elkötelezettséggel és saját ügyünkben való töretlen hittel tartjuk meg az egységességet és ezen egyetlen államunk érinthetetlen szuverenitását. Csak a szilárd egység adja meg erőnket és legyőzhetetlenségünket. Maradjunk hűek magunkhoz, hűek az elvekhez, amelyekből függetlenségünk született.

Minden politikai, rangbéli és osztályellentét ellenére tömörüljünk a szabadságban és a demokráciában való hit mellett, a jog és a társadalmi igazságosság tiszteletében! Álljunk ki mindig ezen elvek mellett, saját nemzetünk és az egész művelt emberiség mellett! Ne engedjük, hogy hazánkban a kultúra és az emberi jog elvi alapjait fenyegezzék! Ne engedjük, hogy a köztársaság hű polgárait elnyomják vagy kizárják a nemzet soraiból meggyőződésük, származásuk vagy vallásuk miatt! [...]

Húsz évvel ezelőtt, amikor a nép védtelen volt, és hazánk idegen uralom alatt állt, hűek maradtunk küldetésünkhöz. Nem fogjuk elárulni ma, amikor felfegyverzetek és függetlenek vagyunk, amikor van hadseregünk, amelyre büszkék vagyunk, és amely megvédi a köztársaságunkat és a demokráciánkat. Ma nálunk nincs helye senkinek, aki bizalmatlanságot akar terjeszteni a köztársaság erejével kapcsolatban, aláássa a hitet a demokráciában, palástolja a mai események komolyságát; nincs helyük a veszteseknek, akik csüggedten azt tanácsolják, hogy hagyjuk el az országot, amit nem tudunk elfogadni, és soha nem is fogunk elfogadni. Nem azért harcoltak őseink, nem azért harcoltak a legionáriusok, hogy eltékozzunk a szabadságunkat.

Tudatában lévén mai és a történelem ítélőszéke előtti felelősségünknek, követeljük, hogy a kormányba csak demokratikus és államilag megbízható emberek kerüljenek. A kormány adja meg a teljes végrehajtó hatalmat a köztársaság és a demokrácia védelmi szervezeteinek, hogy minden polgár biztosan tudja, hogy az államhatalom teljes mértékben végrehajtja feladatait, megvédi az állam érdekeit, nem tűri az erőszakot, és biztosítja a jog uralmát. E köteleességet az állami hivatalokban és az önkormányzatoknál is teljesítenie kell.

Hisszük, hogy a tette kész demokrácia biztosítja legjobban a nemzet biztonságát és az egyének jólétét. Azt akarjuk, hogy a politikai pártok rendeljék alá szűkebb érdekeiket a közösség érdekeinek, és segédkezzenek biztosítani köztársasági rendszerünk hatékonyságának növelését.

Ahogy az emlékeztető 1917. májusi kiáltvány⁵⁵ követelte, úgy kérjük ma is a kormányt és a nép választott képviselőit, cselekedjenek a nép akarata szerint mint független férfiak, csak a közösség érdekeire való tekintettel. Aki esetleg nem érti meg, mit követelnek a válságos idők, hadd lépjen vissza. Ahogy akkor, úgy ma is hisszük: a jövő a demokratikus Európáé, a saját jogú és önálló nemzetek Európájáé, és nem egyesek mások feletti uralmáé.

Éppúgy, mint azok, akik 1918. április 13-án letették a nemzeti esküt Jirásek kezébe,⁵⁶ mi ma is hiszünk az igazság és a szabadság győzelmében az erőszak és a rablás felett, a demokrácia és az igazság győzelmében az előjogok felett, és a csalás felett.

Most ismét a történelem határán vagyunk. Hűek lévén ehhez a híres eskükhöz, mi, a szabad és demokratikus Csehszlovák Köztársaság polgárai is kijelentjük, hogy fenntartjuk az egyszer már kivívott függetlenségünket. Rendíthetetlenül hisszük, hogy a mai gondokat a szabad Európa szerencsésen megoldja. [...]

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 425–427.

<http://www.svornost.com/2013/05/kalendarium-15-kvetna-1938-%E2%80%93-manifest-%E2%80%93-Everni-zustaneme%E2%80%93/> Letöltés ideje: 2013. június 8.

⁵⁵ 1917. május 17-én a cseh írók kiáltványban szólították fel a bécsi Birodalmi Tanács cseh képviselőit, hogy álljanak ki nemzeti érdekeikért.

⁵⁶ 1918. április 13-án Prágában összegyűlt a cseh politikai és kulturális élet számos tagja, ahol hitet tettek a független Csehszlovákia megteremtése mellett. A gyűlés kiváltó oka az volt, hogy Ottokar Czernin, a Monarchia csehországi születésű külügyminisztere hazaárulónak nevezte azokat, akik az antant győzelmében reménykedtek. Az eskü szövegét František Soukup írta, és Alois Jirásek olvasta fel.

3. A nemzetiségi statútum tervezete

Prága, 1938. július 24.
Részletek

A prágai kormány, amelynek élén ekkor már a szlovák Milan Hodža állt, a fenyegető nemzetiségi kérdés megoldásával is megpróbálkozott. A német aktivisták és a kormány között már 1937 februárjában megegyezés született a német határvidék gazdasági-szociális támogatásáról, a németek helyi közigazgatásban való nagyobb részvételéről. 1938-ban pedig széles körű kisebbségi jogokat biztosító nemzetiségi statútumot kezdtek kidolgozni. Henlein pártja félt is attól, hogy mindezek hatására a szudétanémetek radikalizmusa alábbhagy. E lépések azonban túlságosan késeiek voltak – mint ahogy a Monarchiát sem lehetett már 1918 őszén föderalizálni. Másrészt a cseh bürokrácia lassúsága és gyanakvása miatt a megegyezésből kevés valósult meg, a statútum pedig tervezet maradt, be sem terjesztették a nemzetgyűlés elé. Elfogadása esetén Csehszlovákia nemzetállamból nemzetiségi állammá alakult volna át. A statútum első változatát még 1938 májusában a Szudétanémet Párt kereken visszautasította. Júliusig további, egymástól némileg különböző tervezetek születtek. A statútum ügye aztán szeptemberben a válság kiéleződése miatt háttérbe is szorult, München után pedig lényegében értelmét is veszítette.

1. cikk. Annak érdekében, hogy a nemzetiségi jog rendelkezéseit a Csehszlovák Köztársaságban összpontosítsuk és módosítsuk, illetve hogy ismét ünnepélyesen nyilvánítsuk a Csehszlovák Köztársaság akaratát, hogy teljesítse történelmi küldetését a nemzetiségi közeledés ügyében a demokrácia és a humanitás szellemében, kiadjuk a Csehszlovák Köztársaság eme nemzetiségi statútumát. [...]

I. rész. Az állampolgárok egyenlősége tekintet nélkül a nemzetiségi hovatartozásra

1. § [...] ⁵⁷ (6) Egy bizonyos nyelvhez, fajhoz vagy valláshoz való tartozás nem lehet oka egyetlen személy államilag megbízhatatlannak való megjelölésére sem.

(7) Egy bizonyos nemzetiséghez vagy fajhoz való tartozás csehszlovák állampolgárok esetén nem oka, és nem szabad, hogy oka legyen egyenlőtlen bánásmódnak [...]

II. rész. A nemzetiségi hovatartozás rendezése, és gondoskodás a nemzetiségi békéről

3. § (1) Az egyének nemzetiségét (nemzetiségi hovatartozását) általában az anyanyelv határozza meg. [...]

5. § Minden 18 évnél idősebb csehszlovák állampolgár bejelentheti a 6. § (1) bekezdésében megnevezett hatóságnak, ha másik nemzetiség tagjának vallja magát, mint ami számára a 3. és 4. § rendelkezései alapján következne. [...]

⁵⁷ Az (1)–(4) bekezdés az alkotmánylevél 128. §-át illesztette a nemzetiségi statútumba. (Szövegét lásd az I. 18. sz. dokumentumban.)

Gondoskodás a nemzetiségi békéről

10. § (1) Az állam saját tevékenységével és a köz- vagy magán-tevékenység támogatásával hozzájárul a különböző nemzetiségű vagy fajú állampolgárok kölcsönös megismeréséhez, közeledéséhez és békés együttéléséhez, és gondoskodik mindenféle nemzetiségi vagy faji torzszalkodás, valamint következményeik meggátolásáról.

(2) A községek és egyéb köztisztviselők kötelesek e tevékenységet támogatni.

III. rész. A nemzetiségi hovatartozás és a nemzetiségi béke büntetőjogi védelme
Büntetendő elnemzetlenítés

11. § Az erőszakos elnemzetlenítés bármely formája nem engedélyezett (alkotmánylevél 134. §). Szintén nem engedélyezett a megvesztegetésen alapuló elnemzetlenítés.

Erőszakos elnemzetlenítés

12. § (1) Aki valakit erőszakkal vagy veszélyes fenyegetéssel arra kényszerít,

a) hogy egy 18 évnél idősebb személy más nemzetiségűnek vallja magát, mint amelyhez addig jogilag tartozott,

b) hogy a 18 évnél fiatalabb személyt, akinek rendes képviselője, vagy akinek felelős a neveléséért, oktatásáért, gondozásáért vagy felügyeletéért, más nemzetiségűnek vallja be, mint amelyhez e személy a 3–7. §-ok szerint tartozik,

c) hogy elnemzetlenítés céljából egy személyt, akinek rendes képviselője, vagy akinek felelős a neveléséért, oktatásáért, gondozásáért vagy felügyeletéért, olyan iskolába küldjön, amelynek más oktatási nyelve van, mint annak a nemzetiségnek a nyelve, amelyhez az adott személy tartozik,

büntettet követ el, amely hat hónaptól egy évig terjedő, különösen súlyosbító körülmények esetén pedig öt évig terjedő börtönbüntetéssel büntetendő. [...]

A nemzetiségi béke erőszakkal és fenyegetéssel való megzavarása

14. § (1) Aki valakit erőszakkal vagy veszélyes fenyegetéssel arra kényszerít, ha bár nincs kötelezve arra, hogy bizonyos módon kifejezze vagy elmulassza kifejezni bizonyos nemzetiséghez, nyelvhez, fajhoz vagy valláshoz való tartozását, vagy hogy elmulassza kifejezni azt, hogy a Csehszlovák Köztársaság demokratikus-köztársasági államformájának vagy demokratikus rendjének híve, büntettet követ el, amely hat hónaptól egy évig terjedő, különösen súlyosbító körülmények esetén pedig öt évig terjedő börtönbüntetéssel büntetendő. [...]

A béke megzavarása nyilvános becsmérléssel és nyilvános izgatással

16. § (1) A nemzetiségi béke nyilvános becsmérléssel és izgatással történő megzavarása, ami a lakosság egyes csoportjait vagy egyéneit nemzetiségük, nyelvük, fajuk, vallásuk vagy amiatt éri, hogy a Csehszlovák Köztársaság demokratikus-köztársasági államformájának vagy demokratikus rendjének hívei, az érvényes előírások által szabályozott büntetőjogi szankciót von maga után.

(2) Az érvényes előírások megállapítják, milyen intézkedések tehetők azon nyomtatványok ellen, amelyek tartalma kimeríti a bűncselekmény fogalmát a nemzetiségi béke fenti módon történő megsértésével. [...]

V. rész. A különböző nemzetiségek tagjainak arányos képviselete a közéletben
Arányos képviselet a választásokon

26. § (1) A törvényhozó szervekbe és a területi önkormányzati testületekbe való választások az arányos képviselet elve alapján történnek.

(2) Az érvényes előírások állapítják meg, hogy mely esetekben tartják meg a választásokat az arányos képviselet elvei alapján más szövetségekbe és szervekbe, amelyek tevékenységüket az önkormányzati működés területén fejtik ki.

A polgári elem arányos érvényesülése a közigazgatásban

27. § (1) A tanácsadó testületek és a közigazgatás más szervei tagjainak behívásánál, egyéb rendelkezésekre vonatkozó javaslatok beadása esetében, amennyiben képviseletről, részvételről vagy befolyásról van szó, figyelembe veszik a nemzetiségi arányokat. [...]

Arányosság az állami szolgálatban

28. § (1) Azon új alkalmazottakat az állami vagy az állam által fenntartott intézetekben, vállalatoknál és más intézményekben rendszeresített szolgálati helyeken, akik az érvényes előírások szerint kizárólag az adott nemzetiség szükségleteit szolgálják, elsősorban az ezen nemzetiség soraiból pályázók közül illik kiválasztani.

(2) Az új alkalmazottaknak az állami polgári szolgálatban rendszeresített szolgálati helyekre való kiválasztása során gondoskodni kell arról – hacsak nem akadályozza ezt a képesített pályázók hiánya –, hogy az új alkalmazottak az állami alkalmazottak egyes személyi állományain és kategóriáin belül nemzetiségi hovatartozásuk alapján csakis olyan arányban neveztessenek ki, amely megfelel az adott nemzetiség tagjainak az egész államon belüli létszámának, amennyiben a személyi állomány egységes az állam egész területére nézve; másként olyan arányban, amely megfelel az adott nemzetiség tagjai számának az illető tartomány területén (az igazságügyi minisztérium és a legfelsőbb bíróság fennhatósága alá tartozó szolgálati helyeket tekintve).

(3) A (2) bekezdésben említett arány meghatározására az utolsó hivatalos népszámlálás adatai döntőek, amelynek kapcsán csak azon személyeket veszik számításba, akik csehszlovák állampolgárok. [...]

VI. rész. Arányosság a közgazdaságban nemzetiségi szempontból

Az arányosság elve a közjavak felhasználása során

33. § (1) [...] ⁵⁸

(2) Az állami költségvetés által felajánlott javak kulturális és emberbaráti célú felhasználása során gondoskodni kell arról, hogy – az összállami és regionális szükségletek sérelme nélkül – a nem csehszlovák nemzetiségű csehszlovák állampolgárok kulturális és emberbaráti intézményeinek támogatása tekintettel legyen ezen polgárok létszámára és azon intézmények szükségleteire, amelyeket számukra ugyanazon elvek alapján jelöltek ki, mint a csehszlovák nemzetiségű állampolgárok hasonló intézményei számára.

⁵⁸ Ez a bekezdés szó szerinti ismétlése az alkotmánylevél 132. §-ának. (Szövegét lásd az I. 18. sz. dokumentumban.)

(3) Az arányosság elvét a mind a csehszlovák nemzetiségű, mind a más nemzetiségű csehszlovák állampolgárok kulturális és emberbaráti intézményeinek támogatása során egyaránt a területi önkormányzatok szervei fogantatosítják. Ezen elv betartása felett a zárszámadásokat jóváhagyó hatóságok öröködnék. [...]

X. [rész. ⁵⁹] Nemzetiségi önkormányzat a területi testületekben. Önkormányzat a cseh, morva–sziléziai és szlovák tartományban. Tartományi önkormányzat

46. § A törvény a tartományok feladatául rendel néhányat az eddigi államigazgatási hatáskörökből, mégpedig elsősorban a területi önkormányzatok és az érdekképviseletek számára, illetve néhány humanitárius, egészségügyi, szociális, gazdasági és kulturális területen, amennyiben nincs országos jelentőségük.

47. § Minden tartományban tartományi gyűlés létesül külön képviselői kúriával, ⁶⁰ nemzetiségek szerint, tartományi ⁶¹ választmánnyal, tartományi bizottságokkal és közigazgatási szenátussal, illetve más szükséges tartományi szervekkel.

48. § (1) A tartományi gyűlésnek szabályalkotó, gazdasági, igazgatási és tanácsadói hatásköre van. [...]

49. § (1) A tartományi képviselő esküvétele előtt köteles megadni saját nemzetiségét. Amennyiben ezt megtagadja, annak ugyanolyan jogi következménye van, mint az eskü megtagadásának; ha hibásan adja meg nemzetiségét, valamelyik kúria javaslatára a választási bíróság dönt, hogy az illető elveszti tagságát a tartományi gyűlésben.

(2) Azon nemzetiség számára, amelyet legalább hat tartományi képviselő bejelentett, kúria létesül, ha a tartomány bármelyik bírósági körzetében a legutóbbi népszámlálás szerint a csehszlovák állampolgárságú polgárok közül legalább 50% az adott nemzetiséghez tartozik. [...]

50. § A kúriának szabályalkotó, gazdasági, igazgatási és tanácsadói hatásköre van.

51. § (1) Szabályalkotó hatáskörében a kúria a törvények és rendeletek, valamint a tartományi gyűlés által kiadott szabályok (48. §) keretei között kiadhat

a) statútumokat a tartományi vagy a tartomány által fenntartott intézetek, vállalatok és intézmények számára, amennyiben ezek az intézetek, vállalatok vagy intézmények kizárólag azon nemzetiség tagjainak szükségleteit vagy céljait szolgálják, amelynek számára az érintett kúriát létrehozták; [...]

(2) Az (1) bekezdésben szereplő szabályok érvényességéhez a kormány beleegyezése is szükséges.

52. § A tartomány gazdasági és igazgatási hatáskörének területén belül a kúriát megilleti a jog, hogy

⁵⁹ Bár ez a rész a statútum részét képezte volna, de annak legfontosabb részeként külön, függelékként készítették el. Mivel a statútum tervezet maradt, csak feltételezhető, hogy valóban beillesztették volna abba mint X. részt.

⁶⁰ E szerv csak nevében egyezik meg a magyar Kúriával (legfelsőbb bírói fellebbviteli fórummal); itt valójában tehát egy képviseleti szervről van szó, amely a tartományi gyűlésen belül a különböző nemzetiségű képviselők belső fóruma, klubja, frakciója volt. A továbbiakban a szövegben csak kúriaként említem.

⁶¹ A kurzívval szedett kifejezéseket utólag, kézzel írták be az eredeti gépiratba.

a) meghatározza azokat a személyeket, akiket a tartomány kinevez vagy kiküld azon testületekhez, alapítványokhoz, alapokhoz, intézetekhez, vállalatokhoz és intézményekhez, illetve ezek szerveihez, amelyek nem tartományiak vagy a tartomány által irányítottak, amennyiben olyan nemzetiség tagját kell kinevezni vagy kiküldeni, amelynek számára a kúriát létrehozták;

b) javaslatokat beadni a tartományi gyűlésnek a tartományi költségvetéshez és a zárszámadáshoz [...]

53. § A kúria a törvényhozó testületnek, a kormánynak, a központi hatóságoknak és a tartományi gyűlésnek azok kérésére szakvéleményeket és javaslatokat nyújt be, és benyújthatja azokat saját kezdeményezésére is.

54. § (1) Ha a kúria úgy véli, hogy valamelyik tartományi szerv döntésével vagy intézkedésével megsérti azon nemzetiség jogát, amely számára a kúriát létrehozták, a döntés, illetve az intézkedés kiadásától számított hatvan napon belül fellebbezhet a tartományi gyűléshez, s amennyiben a tartományi gyűlés döntéséről vagy intézkedéséről van szó, panaszt adhat be a legfelsőbb közigazgatási bírósághoz.

(2) A kúria ezen jog alkalmazását, amennyiben nem a tartományi gyűlés döntése vagy intézkedése elleni panaszról van szó, átruházhatja saját szerveire.

55. § A kúria tagja a kúria vagy annak szervei határozata vagy döntése ellen a határozat kiadási napjától számított harminc napon belül fellebbezhet a tartományi gyűléshez.

56. § (1) Azon nemzetiségek, amelyek számára létesült kúria, arányos képviselőt kapnak a tartományi gyűlés elnökségében, a tartományi választmányban, a tartományi bizottságokban, továbbá képviselőt a tartományi közigazgatási szenátusban. A kúria ezen szervek tagjait az illetékes nemzetiségnek megfelelően választja.

(2) Törvény határozza meg, hogy lehet-e és milyen módon lehet résztvevő a fent említett szervezetben az olyan nemzetiség, amely az (1) bekezdésben leírt módon nem szerzett képviselőt. [...]

§⁶²

Kárpátalja önkormányzata

Kárpátalja önkormányzatát külön szabályokkal fogják rendezni.

Andrej TÓTH–Lukáš NOVOTNÝ–Michal STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha, Univerzita Karlova v Praze, 2012, 643–655.

4. Brit és francia párhuzamos diplomáciai jegyzék a csehszlovák kormánynak

London–Párizs, 1938. szeptember 19.

A harmincas évek második felében Londonban felülkerekedett a Németország megbékítésére (appeasement) való törekvés, különösen Neville Chamberlain miniszterelnöki kinevezése (1937) után. A francia kormány élére 1938 tavaszán kerülő Édouard Dala-

⁶² Az eredeti tervezetben is szám nélküli paragrafusként szerepelt.

dier-nek nem voltak illúziói Hitler céljait illetően, ám külügyminisztere, Georges Bonnet szintén a megbékítés híve volt. A brit és a francia vezetők támogatták Henlein karlsbadi követeléseit, a májusi válság idején pedig elsősorban a britek bírálták is a csehszlovák mobilizálást. Szeptember elején Hitler újra provokációkra, zavargásokra biztatta a szudétanémeteket, mivel Beneš ügyes taktikával elfogadta volna Henlein addigi követeléseit. A szeptember közepi puccskísérletet azonban a csehszlovák erők leverték, Henlein Németországba menekült. Chamberlain ekkor Berchtesgadenbe utazott, és tárgyalta Hitlerrel, aki a Szudéta-vidék „visszatérését” követelte. A brit kormány megtárgyalta, majd a franciákkal egyeztetve véleményét, ezt követően küldték a jegyzéket Prágának. Ezt Beneš visszautasította, ám 21-én éjjel 2 órakor brit–francia ultimátumot kapott; többórás vita után emiatt a jegyzéket mégis elfogadták.

A brit és a francia kormány képviselői ma összeültek, hogy tanácskozzanak az általános helyzetről és tanulmányozzák Nagy-Britannia miniszterelnökének jelentését Hitler úrral folytatott megbeszéléseiről. A brit miniszterek francia kollégáik elé terjesztették Runciman lord csehországi missziója során elvégzett munkájáról kapott jelentésből levont következtetéseket.⁶³ Mindkét fél meg van győződve arról, hogy a legutóbbi események után arra a pontra került sor, amikor a túlnyomóan szudétanémetek lakta területeknek a csehszlovák állam határain belüli maradását ténylegesen nem lehet tovább fenntartani anélkül, hogy ez ne fenyegetse magának Csehszlovákiának az érdekeit és az európai béke érdekeit is.

1. Eme alapvető megfontolások következtében mindkét kormány kénytelen volt arra a végső megállapításra jutni, hogy a béke megőrzését és Csehszlovákia létérdekeinek védelmét csak akkor lehet hatékonyan biztosítani, ha ezeket a körzeteket átengedik a birodalomnak.

2. Ezt vagy egyenes átengedéssel, vagy népszavazással lehet elérni. Tudatában vagyunk azoknak a nehézségeknek, melyek a népszavazásból folynak, s jól ismerjük az ellenvetéseket, amelyeket az ilyen eljárás ellen Önök felhoztak, főleg annak messze-
menő következményeit, ha a dolog oly széles alapon kerülne megtárgyalásra.

Feltételezzük ennél fogva – hacsak valami ellenkezőt Önök nem jelölnek meg –, hogy előnyben részesítik a szudétanémetek problémájának a közvetlen területátengedés módszerével történő elintézését és az ügynek ilyen értelemben való megtárgyalását.

3. Az átengedésre kerülő körzetek azokat a területeket ölelnék fel, melyeken a lakosság több mint 50%-a német, de minden lehetőségünk megvan azt remélni, hogy a tárgyalások révén kivívjuk a határok módosítását ott, ahol erre szükség mutatkozik, mégpedig egy nemzetközi bizottság védelme alatt, melynek a csehszlovák megbízott is tagja lenne. Meg vagyunk győződve arról, hogy kevesebb terület átengedése a német lakosság magasabb százaléka alapján az ügyet nem oldaná meg.

4. Az említett nemzetközi szervre lehetne bízni az esetleges lakosságcserevel kapcsolatos kérdéseket is egy meghatározott időtartamú optálási jog alapján.

⁶³ Bár Runciman jelentése csak szeptember 21-én készült el, javaslatai szóban nyilván eljutottak a brit kormányhoz. Lásd a következő (III. 5. sz.) dokumentumot.

5. Ha a csehszlovák kormány hajlandó elfogadni a javasolt intézkedéseket, melyek lényeges kihatással járnak az állam életfeltételeire, elismerjük, hogy jogosult lesz kívánni jövőendő biztonságának garantálását.

6. Ezen oknál fogva, valamint hozzá akarván járulni Európa pacifikálásához, a brit kormány⁶⁴ hajlandó lenne csatlakozni a csehszlovák állam új határainak nemzetközi garantálásához minden nem provokált támadással szemben. Az ilyen garancia egyik alapfeltétele volna a csehszlovák állam függetlenségének biztosítása azáltal, hogy a ma érvényes szerződéseket, melyek katonai jellegű kölcsönös kötelezettségeket tartalmaznak, a minden nem provokált támadás elleni általános garancia helyettesítené.

7. Mind a francia, mind a brit kormány elismeri a csehszlovák kormánytól a béke érdekében kért áldozatok nagyságát, de éppen azért, mivel ez a közös érdeke Európának általában, és Csehszlovákiának különösen, a két kormány arra a véleményre jutott, hogy kötelességük volt nyíltan és egyhangúlag megmondani a béke megőrzésének lényeges feltételeit.

8. Legkésőbb szerdán [szeptember 21-én], s amennyiben lehet, hamarabb is, Chamberlain úrnak folytatnia kell megbeszéléseit Hitler úrral. Kötelességünknek tartjuk megkérni Önöket, hogy válaszukat mielőbb adják meg.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 429–431.

5. A Runciman-jelentés

London, 1938. szeptember 21.

Részletek

1938 júliusának végén a brit kormány közvetítő kiküldetéséről határozott. Lord Runciman augusztus 3-án érkezett Csehszlovákiába. A lord számos szudétanémet kitüntető vendégszeretetét élvezte, s elfogultságát a tárgyalásokon sem leplezte. Folyamatosan tárgyalt Benešsel, aki elérte azt, hogy Runciman beszéljen a szociáldemokrata Wenzel Jakschsal, aki szinte a Csehszlovákia mellett kiálló egyedüli német politikus volt. Érveit Runciman nem vette tudomásul. Augusztus 18-án tárgyalt Henleinrel, aki megegyezési szándékáról beszélt, de kevesellte Prága ajánlatait. Hitler valójában azzal bízta meg Henleint, hogy semmiképp ne egyezzen meg a csehszlovák vezetőkkel, mert háborúval akarta szétverni Csehszlovákiát. Augusztus végén Beneš előterjesztette az ún. harmadik tervet (négy német kanton létrehozásával) – ezt Henlein elutasította. Szeptember 4-én Beneš az összes német követelés teljesítését ígérte meg, ez alapján született meg a negyedik terv, ami zavart okozott Henlein pártjában. Végül zavargásokat provokáltak, s erre hivatkozva megszakították a tárgyalásokat. Runciman szeptember 15-én visszatért Londonba. Mire jelentése elkészült, az események már túl is léptek rajta (lásd III. 4. sz. dokumentum).

⁶⁴ A francia jegyzék szövegében: a francia kormány.

[...] Véleményem szerint a tárgyalások megszakadásáért kizárólag Henlein úr, Frank úr és az országon belüli, illetve kívüli támogatóik a felelősek, mert ők voltak azok, akik a szélsőséges és az alkotmányellenes lépésekre készítették őket.

Ennek ellenére szimpatizálok a szudétanémet ügygel. Nehéz dolog egy ellenséges nemzet uralma alatt élni. A történetek alapján úgy vélem, a csehszlovák uralom a Szudéta-vidéken az elmúlt 20 esztendőben – bár nem kifejezetten elnyomó és „terrorisztikus” – a tapintatlanság, a kevés megértés, az intolerancia és a diszkrimináció jeleit mutatta egészen addig a pontig, amikor már a német lakosság képes lett volna egy esetleges felkelésre is. A szudétanémetek is érezték, hogy az elmúlt időszakban több olyan ígéretet is kaptak a csehszlovák kormánytól, amelyeket kismértékben vagy egyáltalán nem teljesítettek. Ez a tapasztalat törvényszerűen bizalmatlanságot szült a lakosságban a csehszlovák vezető politikusokkal szemben. [...]

Ehhez a súlyos sérelemhez [a Szudétanémet Párt csehek általi parlamenti „kiszavazásához”] további helyi sérelmek is párosulnak. Ilyenek például, hogy a németek lakta területekre többnyire olyan cseh hivatalnokokat és rendőröket helyeztek, akik alig, vagy egyáltalán nem beszéltek németül; a cseh mezőgazdasági telepéseket arra biztatták, hogy települjenek a németek által lakott vidékre, majd egy földreform révén földhöz juttatták őket német vidékeken; a cseh betolakodók gyermekeik számára cseh iskolákat építettek. Így az az általános elképzelés alakult ki a szudétanémetekben, hogy az állam megrendelése során a cseh cégeket részesíti előnyben a német cégekkel szemben, és ezek a cégek sokkal szívesebben alkalmaznak cseh munkásokat, mint németeket. Azt hiszem, hogy ezek a panaszok jogosak. Küldetésem végéhez érve nem érzem azt, hogy a csehszlovák kormány készen állna arra, hogy orvosolja ezt a helyzetet. [...]

Továbbá világossá vált számomra, hogy a Csehszlovákia és Németország között problémát okozó Szudéta-vidéknek meg kell adni az önrendelkezés jogát. Ha bármily lemondás is szükséges ehhez, annak véleményem szerint gyorsan és halogatás nélkül kell megtörténnie. Ez valóban reális veszély, hiszen a bizonytalanság állapota akár polgárháborúhoz is vezethet. Ugyanakkor nagyon komoly okok szólnak a gyors és drasztikus lépés megtétele mellett. Bármiféle népszavazás szerintem csupán formalitás lenne, főleg a túlnyomórészt németlakta területeken. Az ott élők nagyon nagy többsége a Németországhoz való csatlakozás mellett voksolna, ezért úgy gondolom, hogy a további halogatás népszavazás formájában csak az érzelmek elszabadulásához vezethetne, aminek esetleg még komolyabb következményei is lehetnének. Azt gondolom tehát, hogy ezeket a határmenti területeket Csehszlovákiától Németországhoz kellene csatolni, és ennek minden részletét – beleértve a lakosság áttelepítése alatti védelmét – a két kormány közötti megállapodásban kell rögzíteni a békés áttelepítés érdekében.

A területek átcsatolása azonban nem oldaná meg véglegesen azt a kérdést, hogy miként éljenek a németek és a csehek békésen egymás mellett a jövőben. Ha az összes olyan területet Németországhoz csatolnák, ahol a németek vannak többségben, még mindig nagy számú német maradna Csehszlovákiában, a Németországnak átadott területeken pedig csehek maradnának. A gazdasági kapcsolatok annyira szorosak, hogy a teljes szétválasztás nehezen lenne megvalósítható. Meggyőződésem, hogy a

történelem bebizonyította: békés időszakokban a két nemzet barátságban tud egymás mellett élni. Azt hiszem, hogy mindkét nemzet érdeke egy ilyen baráti helyzet kialakítása, és meg vagyok róla győződve, hogy átlagos csehnek és németnek is ez a vágya. Mindkettő egyformán nyitott, békés és munkás nép. Azt hiszem, ha a politikai nyomás mindkét oldalon megszűnik, csendesen megélnének egymás mellett.

Azokon a területeken, ahol a német kisebbség száma nem jelentős, a Csehszlovák Köztársaság határain belüli helyi autonómia létrehozását javaslom, a német többségű területek átszatelése miatt módosított Negyedik Terv alapján. Ahogy már mondtam, mindig fennáll annak a veszélye, hogy egy ilyen egyezség nyugtalansághoz, tiltakozáshoz vezethet, de hiszem, egy békésebb jövőben ezek a kockázatok csökkenthetők.

Ez az okfejtés a kérdés politikai vonatkozásait veti fel, nevezetesen a Csehszlovák Köztársaság egységének és biztonságának kérdését, amelynek megválaszolása nem témája e jelentésnek.

Úgy vélem, a kérdés megoldásával csökkentjük a Közép-Európából kiinduló intenzív feszültségeket. Ezért is fontos, hogy Csehszlovákia békében éljen szomszédai-val, valamint bel- és külpolitikája is ebbe az irányba haladjon. Ahogy Svájc politikájára a teljes semlegesség jellemző, analóg módon Csehszlovákiának is erre kell törekednie, nem csupán a saját jövőbeli léte, hanem Európa békéje érdekében is. Ahhoz, hogy ezt elérje, a következőket javaslom:

1. Azon személyeket és pártokat Csehszlovákiában, akik a Csehszlovákia és szomszédai közötti politikai ellentéteket előmozdították, a csehszlovák kormánynak be kell tiltania, hogy ne folytathassák agitációjukat. Ennek érdekében, ha szükséges, jogi eszközöket is alkalmazzanak.

2. A csehszlovák kormánynak újra kell formálnia külkapcsolatait, és garanciát kell adnia arra, hogy nem támadja meg szomszédait, illetve ezen államok ellen nem alkalmaz semmiféle agressziót.

3. A nagyhatalmak az európai béke érdekében garantálják, hogy segítik Csehszlovákiát abban az esetben, ha támadás érné.

4. Olyan kereskedelmi megállapodást kell kötni Németország és Csehszlovákia között, amely mindkét ország gazdasági érdekei szempontjából előnyös. [...]

GULYÁS László, A szudétánémet kérdés és lord Runciman prágai missziója, In *Kutatási Füzetek*, 12. Ünnepi szám Ormos Mária 75. születésnapjára, Pécs, 2005, 145–151.

6. A müncheni egyezmény

München, 1938. szeptember 29.

Szeptember 22-én Chamberlain személyesen vitte Hitlernek az örömhírt, hogy Beneš elfogadta a berchtesgadeni feltételeket. A Bad Godesbergben tartott találkozón azonban Hitler újabb követeléseket támasztott (hiszen nem megegyezést akart, hanem háborút), nevezetesen a „teljes” német terület népszavazás nélküli megszállását szeptember 28-ig

(később október 1-jéig), továbbá szlovák autonómiát és a lengyel, illetve magyar területi igények megvizsgálását – lényegében Csehszlovákia teljes megsemmisítését. Ennek hatására még Chamberlain is Hitler ellen fordult. Eközben Hodža kormánya lemondott, Prágában tömegek tüntettek a kapituláció ellen. Az ország megvédésére reményt keltett, hogy Jan Syrový tábornok alakított kormányt, és Godesberget elutasítva ismét mozgósították a hadsereget. Franciaország is mozgósított. Hitler ezután visszatáncolt, bejelentve, hogy ez lesz az utolsó területi követelése. Olasz közvetítésre a négy európai nagyhatalom szeptember 29-én Csehszlovákia részvétele nélkül Münchenben tárgyalt, és ott elfogadta Hitler godesbergi követeléseinek zömét. A Führer – bár csak átmenetileg – lemondott Csehszlovákia megtámadásáról.

Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország, tekintetbe véve a szudétánémet terület elcsatolására vonatkozólag elvben már elért megállapodást, megegyezett ennek az elcsatolásnak alább következő feltételeiben és módoszataiban, valamint az ennek következtében foganatosítandó intézkedésekben, és a jelen Egyezményen egyenként felelősséget vállalnak az Egyezmény végrehajtásának biztosításához szükséges lépésekért.

1. A kiürítés október 1-jén kezdődik.

2. Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország megállapodnak abban, hogy a terület kiürítése október 10-ig befejeződjék, mégpedig anélkül, hogy a meglevő berendezések bármelyikét lerombolnák, és hogy a csehszlovák kormány felelős azért, hogy a kiürítés az említett berendezések megrongálása nélkül menjen végbe.

3. A kiürítés módoszatait részleteiben egy Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia képviselőiből álló bizottság fogja megállapítani.

4. A túlnyomórészt németek lakta terület német csapatok által való fokozatos megszállása október 1-jén kezdődik. A mellékelt térképen megjelölt négy zónát a német csapatok a következő sorrendben fogják megszállni:

Az I. számmal jelzett zónát október 1-jén és 2-án, a II. számmal jelzett október 2-án és 3-án, a III. számmal jelzett október 3-án, 4-én és 5-én és a IV. számmal jelzett október 6-án és 7-én.

A többi, túlnyomórészt német jellegű területeket a fent említett nemzetközi bizottság fogja haladéktalanul meghatározni, és azokat a német csapatok október 10-ig szállják meg.

5. A 3. pontban említett nemzetközi bizottság határozza meg azokat a területeket, amelyeken népszavazást kell tartani. Ezeket a területeket a népszavazás befejeztéig nemzetközi alakulatok szállják meg. Ugyanaz a bizottság fogja megállapítani a népszavazás megtartásának módoszatait, figyelemmel a Saar-vidéken megejtett népszavazás módoszataira. A bizottság állapítja meg a népszavazás napját is, ez azonban nem eshetik későbbre, mint november végére.

6. A határok végleges megállapítását a nemzetközi bizottság fogja elvégezni. Ennek a bizottságnak joga van arra, hogy bizonyos kivételes esetekben a négy nagyha-

talomnak – Németországnak, az Egyesült Királyságnak, Franciaországnak és Olaszországnak – a népszavazás nélkül átadandó zónák szigorúan néprajzi alapon történő meghatározásától jelentéktelen eltéréseket ajánljon.

7. Optálási jogot nyújtanak mindazoknak, akik az elcsatolt területekről elköltözni óhajtanak, valamint mindazoknak, akik oda kívánnak letelepedni. Az optálási jogot a jelen Egyezmény aláírásától számított hat hónapon belül kell gyakorolni. Egy német–csehszlovák bizottság fogja meghatározni az optálás részleteit, kidolgozni a lakosságcserét megkönnyítő eljárásokat, és tisztázni az ebből a lakosságcsereből eredő alapvető kérdéseket.

8. A jelen Egyezmény aláírását követő négy héten belül a csehszlovák kormány a katonai és rendőrségi szolgálatból elbocsátja az összes szudétánemeteket, akik ezt kívánják. Ugyanezen határidőn belül a csehszlovák kormány szabadlábra helyezi azokat a szudétánemet foglyokat, akik politikai bűncselekmények miatt szabadságvesztés büntetésüket töltik.

(Hitler, Daladier, Mussolini, Chamberlain)

Kiegészítés az Egyezményhez

Öfelsége kormánya az Egyesült Királyságban és a francia kormány azon az alapon csatlakozott a fenti egyezményhez, hogy fenntartja a szeptember 19-i angol–francia javaslatok 6. pontjában foglalt ajánlatot a csehszlovák állam új határainak nem provokált támadás elleni nemzetközi garانتálásáról.

Mihelyt a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése rendezést nyer, Németország és Olaszország a maga részéről szintén garanciát nyújt Csehszlovákiának.

Kiegészítő nyilatkozat

A négy jelen levő kormányfő egyetért abban, hogy a jelen Egyezményben megjelölt nemzetközi bizottság a német külügyminisztérium államtitkárából, Anglia, Franciaország és Olaszország Berlinben akkreditált nagyköveteiből és egy, a csehszlovák kormány által kinevezendő tagból álljon.

Kiegészítő nyilatkozat

A területátadásból eredő összes kérdések a nemzetközi bizottság hatáskörébe tartoznak.

Kiegészítő nyilatkozat

A négy hatalom kormányfői kijelentik, hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek kérdése, amennyiben azt a következő három hónapon belül az érdekelt kormányok közötti megegyezés útján nem rendezik, a négy hatalom itt jelen levő kormányfői újabb összejövetelének tárgya lesz.⁶⁵

⁶⁵ Az angol–német és a francia–német nyilatkozat szövegét nem közöljük.

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 444–447.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 437–440.

München 1938, összeállította HARSÁNYI Iván–JEMNITZ János–SZÉKELY Gábor, Budapest, Kossuth, 1988, 11–13.

7. Jan Syrový miniszterelnök beszéde a müncheni egyezmény elfogadásáról

Prága, 1938. szeptember 30.

A négy hatalom a müncheni egyezményt kész ténynek tekintette, a csehszlovák kormánytól nem is vártak választ ezzel kapcsolatban. Prága számára két lehetőség maradt: a kapituláció és a háború, amelyben legfeljebb elméletileg számolhattak a Szovjetunió segítségére (francia segítség nélkül Moszkva sem volt köteles segíteni; a két országnak nem is volt közös határa; kockázatos is lett volna a Vörös Hadsereget beengedni Közép-Európába). A katonai és politikai vezetés többsége úgy látta, hogy a harc kilátástalan lenne (a besorozott német nemzetiségűek eleve nem harcoltak volna, a határ menti erőrendszert – főleg a volt osztrák határon – félkész volt, számítani lehetett Lengyelország és Magyarország fellépésére is). A Gottwald vezette kommunistákon kívül egy tábornok és néhány politikus (például Alois Rašín fia, Ladislav) vállalta volna a háborút. München traumája évtizedekig fájó seb maradt, a csehek a magyar Trianonhoz hasonló diktátumnak látták azt, és elvesztették bizalmukat a Nyugatban. Syrový beszédében figyelemre méltó, hogy a cseh vezetés mennyire másként reagált, mint 1920-ban a magyar.

Polgárok és Katonák!

Valamennyien jól tudják, hogy azok közül való vagyok, akik a világháborúban önkéntes egységgel és önfegyelmekkel építették a hazától távol a csehszlovák nemzeti hadsereget. Tudják, hogy fegyvertársaim habozás nélkül feláldozták életüket a nemzet életéért. Ma is, mint akkor, a *nemzet jövőjéről és életéről* van szó. Katonaként és a kormány elnökeként elsőként az önök életére, több millió dolgozó polgár, férfi, anya és gyerek életére kellett gondolnom, és erre kell valamennyiünknek gondolnia. *Életem legnehezebb pillanatát* élem át, mivel a legfájdalmasabb feladatomat kell teljesítenem, amelynél meghalni is könnyebb lenne. De éppen azért, mert harcoltam és tudom, milyen feltételekkel győznek a háborúban, nyíltan meg kell mondanom önöknek, hogy nekem a hadsereg felelős tényezőjének lelkiismerete parancsol, hogy az az erő, mely ezekben a pillanatokban ellenünk irányul, arra kényszerít minket, hogy *belássuk túleljét és eszerint cselekedjünk*.

Legfontosabb célom, épp úgy, mint Önök közül mindenkinek, hogy fenntartsam a nemzet életét. Ezt a kötelezettséget elődeinktől kaptuk, akik nálunk nehezebb életet éltek, mivel nem voltak szabadok. S ezt a küldetést nemcsak szívünkben szeretettel kell teljesítenünk, hanem *világos értelemmel* is. Feladatunk eme sorsdöntő órában az volt, hogy mindent megfontoljunk, mindent lássunk és hogy világosan tudjuk, melyik

út vezet e legfontosabb célhoz. Katonaként teljes meggyőződéssel nyilatkoztatom ki válaszomat: *ez a béke útja*. A béke útja, mivel egy új élet felé haladunk a *legyengítetlen nemzeti erőinkkel*, azzal a tudattal, hogy egy nemzetileg tömörebb és ezért *erősebb államot* teremtünk. Mielőtt kiejtettem ezeket a szavakat, mindent megfontoltam: az összes múltbeli küzdelmünket és harcunkat végiggondoltam ezekben a napokban. És ezekből arra a meggyőződésre jutottam, hogy az út, amelyen önöket vezetjük, az egyedüli helyes és jó út, mivel ez az egyetlen út a munkához, amelyből nemzetünk új ereje keletkezik.

Münchenben összeült a négy európai nagyhatalom, és döntött arról, hogy felszólítanak minket új határok elfogadására, ami elcsatolja államunktól a németek lakta vidékeket. Választanunk kellett a *kétségbeesett és kilátástalan védekezés*, amely áldozatot jelentett volna nemcsak a teljes felnőtt nemzedék, hanem a gyerekek és nők számára is, illetve a feltételek elfogadása között, amelyet kíméletlenül diktáltak ránk erőszakkal és háború nélkül, s *amely példátlan a történelem során*. Hozzá akartunk járulni a békéhez. Szívesen hozzájárultunk volna, de nem úgy, ahogy azt ránk kényszerítették. Azonban elhagytak minket. *Magunkra maradtunk*. Minden európai állam, szomszédaink északon és délen is, fegyverben állnak. Bizonyos értelemben olyan erős vagyunk, amit olyan erők ostromolnak, amelyek sokkal hatalmasabbak, mint a mieink. Valamennyi vezetőnk mélyen felindulva mérlegelte megmaradt lehetőségeinket, közösen a hadsereggel és a köztársasági elnökkel. Úgy véltük, hogy az országhatár szűkítése és a *nemzet halála* közötti választás során szent kötelességünk megvédeni népünk életét, hogy e rettenetes időkből ne meggyengülve kerüljön ki, és hogy soha ne kelljen feladni azt a reményt, hogy *nemzetünk ismét felemelkedik, mint ahogy már sokszor a múltban*.

E sorsdöntő pillanatban mindannyiunknak *köszönetet kell mondania hadseregünknek*, amelynek készenléte megmentett minket, magát a nemzetet és annak függetlenségét a katasztrófától. Meghátrálni négy nagyhatalom álláspontja és a katonai túlerő előtt nem becstelenség. Teljesítjük a feltételeket, amelyeket erővel kényszerítettek ránk. Felhívjuk nemzetünket és népünket, hogy küzdje le felháborodását, csalódását és fájdalmát, hogy segítsen biztosítani a jövőt új határaink között. Mindannyian egy hajóban evezünk, hadd segítsen hát mindenki ennek, hogy bár sérülten, de elérje a béke kikötőjét. *A lényeg, hogy közöttünk egyetértés és egység uralkodjon, hogy sorainkban ne támadjon viszály*. Sokan vannak körülöttünk, akik azt remélik, hogy kihasználhatják saját céljaikra zaklatottságunkat. Óvakodjanak a külföldi szolgálatok ügynökeitől, akik viszályt akarnak kelteni közöttünk. Sokakat már megöltünk és letartóztattunk. Ne hagyják magukat becsapni és meglepetésztetni!

Kezünkben van most, hogy az új határokon belül újra kiépítsük saját nemzeti közösségünket. Segítsenek mindenkinek fenntartani az egyensúlyt a gondolatok és a tettek között. Bízban abban, hogy azok, akik most irányítják sorsukat, véghezviszik nehéz kötelességüket, minden erővel és kivételes önfeláldozással. *Államunk nem lesz a legkisebb a világon*. Vannak sokkal kisebbek és vannak egészségesek és ellenállóképese is. Maradt számunkra tér, amely lehetőséget ad a további kulturális és gazdasági

fellendülésre. Szűkebb határok között leszünk ugyan, de *saját magunk között leszünk*. Sok akadály, amely az állam helyes és békés igazgatásának útjában állt, most megszűnt. *A szomszédokkal való megegyezés is könnyebb lesz*. Hadseregünknek továbbra is meglesznek a feladatai: védeni a nemzetet, az államot és *őrt állni, mint eddig*. Gondoskodjunk most mindnyájan arról, hogy az új határokon belüli államunk egészségesen fejlődjön és polgárainak biztosítson új életet, békében és gyümölcsöző munkában. Az önök segítségével sikerülni fog. Számítunk önökre, bízban bennünk!

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 428–430.
<http://www.fronta.cz/dokument/projev-predsedy-vlady-syroveho-30-zari-1938> Letöltés ideje: 2014. január 9.

8. Edvard Beneš rádióbeszéde az elnöki posztról való lemondásáról

Prága, 1938. október 5.

Münchent a csehszlovák közvélemény mély csalódással fogadta, amit hamarosan a reménytelenség és belenyugvás érzése követett. A nyugati árulás mellett fő felelősnek Beneš-t látták. S bár az elnököt külföldön méltatták, sőt Nobel-békedíjra is jelölték, odahaza népszerűsége a mélypontra zuhant. A történetek Beneš-t is megviselték, megbetegedett, ráadásul a náci is követelték távozását. Mindezek következtében elhatározta lemondását, amit október 5-én a rádióban jelentett be. Beszédének hangneme hasonlított Syrovýéhoz: a tragédiában is a pozitívumokat kell észrevenni. Szűk körben azt is hangzott, hogy a kapituláció csak ideiglenes engedmény volt, a hamarosan kirobbanó háborúban mód nyílik Csehszlovákia sérelmeinek orvoslására. Október 22-én elhagyta Csehszlovákiát. Előbb Angliába ment, majd a Chicagói Egyetemen kapott professzori állást. A kialakuló új politikai rendszert elismerte, utódának, Emil Háchának gratulált is. Hitler prágai bevonulása és a világháború kitörése után azonban lemondását érvénytelennek tekintette, minden erejével Csehszlovákia restaurálására törekedve.

Kedves Polgártársak!

Éppen most küldtem el a miniszterelnök úrnak azt a levelet, amellyel lemondok elnöki hivatalomról. És Önökhöz fordulok, hogy Önöktől mint elnök elbúcsúzzam, hogy elbúcsúzzam politikai munkatársaimtól, dicső katonáinktól, a legionáriusoktól és mindazoktól, akikkel elnökként kapcsolatban voltam és együttműködtem.

Döntésemet a politikai körökkel, alkotmányos körökkel és egy sor további ténnyel folytatott tárgyalás után és személyes meggyőződésből hoztam meg. Szándékomban állt ezt megtenni rögtön a müncheni döntést követően. Azonban elhalasztottam, hogy előbb biztosítsak egy erősebb és tartósabb kormányt. És hiszem, hogy a jelen körülmények között ez a helyes lépés.

Nincs szándékomban elemezni az egész politikai helyzetet, amely engem ehhez a döntéshez vezetett. Csak röviden szeretném hangsúlyozni, hogy a háború után ki-

épült európai egyensúly egész rendszere néhány éve egyre jobban meggyengült, és a legutóbbi három évben alapvetően megváltozott. Hátrányunkra és barátaink hátrányára változott meg. A Csehszlovák Köztársaság, egyetértésben barátaival, hosszú időn keresztül tisztességesen törekedett támogatni e rendszert, és csak fokozatosan, szervesen változtatni, minthogy ez volt az érdeke, amivel párhuzamosan állandóan őszintén és becsületesen kereste annak lehetőségeit, hogy politikáját az új körülményekhez igazítsa, és megegyezzen szomszédaival.

Az események az utóbbi három évben nem várt gyorsasággal követték egymást. Minden erőnköt megfeszítettük abban a pillanatban, amikor ez a fejlődés nálunk nemzetiségi harcokban nyilvánult meg, megkíséreltük fokozatosan megértetni magunkat más nemzetiségekkel is, elmentünk az engedmények legszélső határáig. A külföldi hatások és az egész európai fejlődés azt okozta, hogy ezek az ügyek kiéleződtek egy súlyos nemzetközi konfliktusban, amelyben határainkat fegyveresen kellett védenünk.

Minden energiánkkal ezt tettük, odaadással és olyan nagy öntudattal, hogy alig van rá példa, és amit minden barátunk és ellenfelünk is tisztel. Világos volt, hogy ebből egy európai és világméretű katasztrófa alakul ki. Önök tudják, hogy ezen körülmények közt ült össze a négy nagyhatalom, hogy maguk között döntsenek azon áldozatoktól, amelyeket tőlünk kértek a világbéke érdekében, és amelyek elfogadására rákényszerültünk.

Nem akarom e napok ügyeit sem részletesen elemezni, sem kritizálni. Ne várjanak tőlem egyetlen szót sem, amely bármelyik oldalt vádolná. Egyszer majd a történelem mindent meg fog ítélni, és igazságosan fog dönteni. Csak azt mondom, amit mindenki fájdalmasan érez: az áldozatok, amelyeket tőlünk követeltek és aztán ránk kényszerítettek, aránytalanok és igazságtalanok. A nemzet ezt soha nem fogja elfelejteni, és ahogy ezt méltósággal viseli, nyugodtan és öntudatosan, az általános csodálkozást ébreszt. Ebben látható a nemzet ereje, fiainak és lányainak erkölcsi nagysága.

Ebben az időben államunk és nemzetünk érdekeit és addigi európai pozícióit minden kötelezettségem alapján és teljes odaadással őriztem. Tévednek azok, akik nem látták helyesen száz és száz törekvésünket és kísérletünket a béke megőrzésére és a békés együttműködés létrehozására, a jó szomszédság megteremtésére, akik nem látták valódi akaratunkat, hogy ténylegesen megegyezünk mindenivel körülöttünk. Az ellenünk irányuló erők azonban hatalmasabbak voltak. Hiszem, hogy ezen körülmények közt helyes, hogy az új fejlődést és az új európai együttműködést a magunk részéről ne zavarjuk meg, s ha esetleg úgy tűnne, hogy ennek egyik fontos képviselője e fejlődés útjában áll személyes pozíciójával. Amikor mai pozíciómba megválasztottak, egészen más idők jártak, s meg kellett fontolnom, hogy a megváltozott helyzetben is helyemen maradjak-e. Meggyőződéses demokrata vagyok, hiszem, hogy helyesen cselekszem, amikor abból indulok ki, hogy államunk és nemzetünk képes nyugodtan és zavartalanul tovább fejlődni, és az új viszonyokhoz alkalmazkodni. Ez azt jelenti, hogy ne mondjunk le a régi barátainkról, és szerezzünk magunk köré újakat. Békésen, tárgyilagosan, lojálisan mindenkihez, ahogy én magam is mindig kértem ezt.

Államunknak különleges nemzetiségi szerkezete volt. Most a viszonyok eléggé megváltoznak. A vitás okok egész sora megszűnt szomszédainkkal. Nemzetállamunk lesz, ahova bizonyos értelemben a nemzeti elv fejlődése irányul. Ebben államunknak és nemzetünknek nagy ereje lesz. Ez nagy, új tetterőt fog adni neki, és olyan erős erkölcsi alapot, amellyel eddig nem rendelkezett. Nemzeti kultúránk elmélyül és megerősödik, továbbra is elég erősek és népesek vagyunk. Nézzünk tehát reménnyel nemzeti jövőnkbe! A csehek és a szlovákok, természetüknél fogva, generációk általi nevelésükkel mindenképp mások, mint a katasztrófális emberek nemzete. Tipikusan józan nemzet vagyunk, és ha nem voltunk gögösek saját boldogságunkban, ne veszítsük el a fejünket boldogtalanságunkban sem. A munka hősiessége és az önmegtartóztatás, amelynek nekünk most eljött a pillanata, ez sem kevesebb és kevésbé tisztességes, mint a harcmezők hősiessége.

Hazánk fájának koronáját némileg megnyirbálták, de a nemzet gyökerei erősen támaszkodnak a földben. Hajoljunk le a gyökereinkhez, összpontosítsuk törzsünk minden ősi erejét, ahogy történelmünk során már annyiszor tettük; s a korona egy idő után ismét új hajtásokat növeszt. Tartsuk emlékezetben, hogy az, ami minden áldozat után megmaradt mint hazánk magterülete, mint örökség, amelyet meg kell őriznünk a következő nemzedékek számára, örök értékű birtokként; hogy még ma sem a legkisebb államok közé tartozunk, kultúrnemzetként, amely a világ nagyobb nemzeteinek kultúrájával vetekszik, és sokakat ezek közül felül is múl. Ez mind arra kötelez minket, hogy a legsajátabb örökségünket nyugodtan és szilárdan kézben tartsuk.

Kedves Polgártársaim, Barátaim!

Végül Önökhöz, mindannyiukhoz fordulok bensőséges, őszinte, szívből jövő felhívással: a csehek és a szlovákok hazája komoly veszélyben van, és még nagyobb veszélyben lenne, ha e pillanatban nem állunk kölcsönösen egymás mellé, egyetértésben, egységben, és egymáshoz kölcsönösen hű emberek teljes erkölcsi erejével. Mindenekelőtt szükséges megegyezni a szlovákokkal. Ők is veszélyben vannak. Ma nem múlik semmi ezen vagy azon az engedményen. Kölcsönösen mindenütt, ahol kell, ki kell egyeznünk egymással.

A továbbiakban a lakosság többi rétegeihez fordulok, földművesekhez, munkásokhoz, középrétegekhez, értelmiséghez: őrizték meg nyugalmukat és összetartásukat, egységüket és odaadásukat és kölcsönös szeretetüket, mivel – ahogy Masaryk mondta – a haza, az állam és a nemzet, ezek valamennyien ti vagytok együttesen, a szülőföldetek állva. Tegyétek félre egy időre minden vitájukat, és egyesítsék minden erőfeszítésüket egy egységes cél felé: a hazáért és az államért való közös munkára.

Dicső hadseregünknek forrón köszönöm. Elnöki működésem minden pillanatát neki szenteltem, vele vagyok, és sosem fogom elfelejteni. Hiszek további egészséges fejlődésében és jövőjében.

Végzőként igaz meggyőződésemmel, mély hitem fejezem ki nemzetünk erejében és állhatatosságában, energiájában, szívósságában, kitartásában, és különösen az emberiség ideájában való hitében, a szabadság eszményeiben, a jogban és az igazságban, amelyekért oly sokszor harcolt, és amelyekben újra és újra győzött. Magam is ezért

harcoltam, és hű maradok ehhez. Nem kívánom a viharban elhagyni a hajót. Ellenkezőleg, hiszem, hogy e pillanatban ez az áldozat politikai szükségszerűség, de nem jelenti azt, hogy elfelejtem a kötelességemet, hogy tovább dolgozzam mint polgár és hazafi.

Kívánom valamennyiüknek, kívánom a köztársaságnak, kívánom a nemzetnek, hogy hamarosan érkezzenek jobb napok, hogy éljenek, növekedjenek és virágozzanak ismét mint a néptörzs szép ága és mint a nemes lelkű, szép európai nemzetek egyike.

Üdvözlöm mindannyiukat!

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 431–433.

<http://www.fronta.cz/dokument/edvard-benes-posledni-rozhlasovy-projev-5-rijna-1938> Letöltés ideje: 2014. január 9.

9. A szlovák nemzet nyilatkozata (ún. zsolnai egyezmény)

Zsolna, 1938. október 6.

Miután Godesbergben Hitler is felvetette Szlovákia autonómiáját, nem meglepő, hogy a szlovák politikai élet vezetői is akcióba léptek. Hlinka 1938 augusztusában meghalt, utóda Jozef Tiso lett, aki több alkalommal tárgyalt a nyár végétől kezdve Benešsel követeléseiről és autonómiatervezetéről. Syrový kormányának egyik tárca nélküli szlovák minisztere október 3-án 24 órán belül autonómiát követelt Szlovákiának. Miután ezt nem érte el, lemondott, amit Syrový lemondása követett (de Beneš újra őt bízta meg kormányalakítással). Október 5-én a Hlinka-párt bejelentette, hogy másnap nyilatkozatot ad ki Zsolnán a szlovák nemzet önrendelkezési jogával kapcsolatban. Ebben a szlovák nemzet önállóságát és önrendelkezési jogát hangoztatva kinyilvánították Szlovákia szuverenitását, amely azonban nem teljes önállóság, hanem Csehszlovákián belüli autonómia keretében valósulna meg, amelynek alapvető vonásait törvényjavaslatként csatolták is a nyilatkozathoz.

Határozat a Hlinka Szlovák Néppárt Végrehajtó Bizottsága mint a szlovák nemzet legitim politikai képviselője ülésén 1938. október 6-án:

A müncheni négyhatalmi egyezmény alapvetően változtatta meg az állami és politikai helyzetet Közép-Európában. Mi, szlovákok, mint az önálló szlovák nemzet, amely évszázadok óta él Szlovákia területén, érvényre juttatjuk önrendelkezési jogunkat, és ennél fogva hivatkozunk szlovák nemzeti egységünk oszthatatlanságának nemzetközi garanciáira és az általunk benépesített országra. Szabadon, saját akaratunk szerint kívánjuk teljes mértékben meghatározni jövőbeli életünket, beleértve az államszervezetet is, baráti együttélésben minden környező néppel, s így hozzájárulni a közép-európai viszonyok rendezéséhez a kereszténység szellemében.

Kitartunk azon nemzetek mellett, akik harcolnak a felforgatás és az erőszak marxista-zsidó ideológiája ellen.

A vitás kérdések békés megoldása mellett állunk a müncheni egyezmény szellemében.⁶⁶

A leghatározottabban tiltakozunk az ellen, hogy Szlovákia határait nélkülünk, a szlovák nemzet teljes joggal felhatalmazott képviselői nélkül határozzák meg. Követeljük a külföldön élő szlovák kisebbség nemzetközi védelmét.

Követeljük a gyors demobilizálást.

Az önrendelkezési jog szellemében követeljük a végrehajtó és a kormányhatalom azonnali átadását Szlovákia területén a szlovákoknak.

Az önrendelkezési elv győzelme a szlovák nemzet számára azt jelenti, hogy hosszú ideje folyó harcunk győzelmesen ér véget.

Éljen a szlovák nemzet szabadsága!

Éljen a szlovák kormány!

Nyilatkozat

I. Alulírottak magunkévá tesszük a Hlinka Szlovák Néppárt javaslatát egy alkotmánytörvény kiadására Szlovákia autonómiájáról úgy, ahogyan azt az 1938. évben beadták a képviselőháznak, és nyilvánosságra hozták a *Slovák* című lap 129. számában, 1938. június 5-én. Kötelezzük magunkat, hogy mindenki minden erejével azon lesz, hogy ezt a javaslatot a nemzetgyűlés legkésőbb 1938. október 28-ig elfogadja. E javaslat alkotmányos elfogadásával Szlovákia államjogi helyzete véglegesen megoldódik.

II. A kormány- és végrehajtó hatalmat Szlovákiában azonnal egy szlovák kormány kezébe kell adni, ezért követeljük a Hlinka Szlovák Néppárt alelnöke, dr. Jozef Tiso képviselő meghatalmazását, hogy kijelölt elnökként állítsa össze az aláíró pártokkal egyetértésben az első szlovák kormányt, amely elnököt és négy miniszter tagot foglal magában, és javasolja őket kinevezésre.

Az alulírottak elfogadtak egy törvényjavaslatot a kormány- és végrehajtó hatalom decentralizálásáról, amelyet jelen nyilatkozathoz csatoltak. Ezt a javaslatot a legközelebbi időn belül el kell fogadni és alkalmazni, hogy jelen nyilatkozat első pontjának megvalósulásáig a kormány- és a végrehajtó hatalom ne csak ténylegesen, hanem jogilag is kerüljön a szlovákok kezébe.

Készült Zsolnán, 1938. október 6-án.

Törvényjavaslat a kormányhatalom decentralizálásáról

A Csehszlovák Köztársaság nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

1. § [A jelen törvény] célja az, hogy a szlovák nemzet kívánatos fejlődését biztosítsa a Csehszlovák Köztársaság keretein belül, szabályozza Szlovákia közjogi helyzetét és nemzeti, politikai, kulturális, gazdasági és társadalmi érdekeit, amelyek a kormány-

⁶⁶ A „müncheni szellem” pozitívként való említése Szlovákiában is legfeljebb csak az első bécsi döntésig (lásd III. 10. sz. dokumentum) tartott. Bár maga München nem okozott olyan törést, mint a csehek számára, de főleg a háború után a szlovákok is igazságtalannak tekintették (természetesen a bécsi döntéssel együtt).

és végrehajtó hatalom Szlovákia területén végrehajtott jelenlegi decentralizálásából erednek.

2. § A kormány- és végrehajtó hatalmat Szlovákia területén a szlovák kormány gyakorolja, amely öt tagból – miniszterből – áll. Kivételt jelent a külügyminisztérium, a nemzetvédelem, az államadósságok kezelése és az állam közös szükségletei kapcsán felvett hitelek ügyköre.

3. § Az öt miniszter egyike megbízatást kap a szlovák kormány elnökének funkciójára. Mind az öt tag egyúttal a prágai központi kormánynak is tagja.

4. § A Szlovákiára átruházott kormány- és végrehajtó hatalom az alábbi módon oszlik meg:

1. Belügy, igazságügy és egészségügy: idetartozik a belügy-, az egészségügyi és testnevelési és az igazságügyi minisztériumok korábbi ügyköre.

2. Közlekedés: idetartozik a posta- és táviratügyi, illetve a vasúti minisztériumok korábbi ügyköre.

3. Gazdaság: idetartozik a közmunkaügyi, kereskedelmi, ipari és földművelésügyi minisztériumok korábbi ügyköre.

4. Művelődésügy: idetartozik az oktatási és művelődési minisztérium korábbi ügyköre.

5. Pénzügy és szociális ügyek: idetartozik a pénzügy-, illetve a szociális jóléti minisztériumok korábbi ügyköre.

Minden állami tulajdonú szlovákiai vállalat a szlovák kormány joghatósága alá tartozik, amely beosztja azokat a megfelelő osztályához.

5. § A költségvetési kiadások arányos részét egy paritásos bizottság állapítja meg, amelyet egyrészt a központi kormány, másrészt a szlovák kormány jelöl ki.

6. § Ez a törvény kihirdetése után azonnal hatályba lép, és érvényben marad mindaddig, amíg a módosított alkotmány alapján létrejön az autonóm kormány.

7. § E törvény végrehajtásával a központi és a szlovák kormányt együttesen hatalmazzák fel.

(Aláírások)

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/manifest-slovenskeho-naroda-tzv-zilinska-dohoda/> Letöltés ideje: 2013. október 22.

10. Az első bécsi döntés

Bécs, 1938. november 2.

Hitler már 1938 augusztusában arra akarta rávenni Magyarországot, hogy támadja meg Csehszlovákiát, cserébe egész Szlovákia átadását ígérve. Ezzel Magyarországra háríthatta volna Csehszlovákia szétbomlasztásának ódiúmat. Budapest elhárította az ajánlatot. A müncheni egyezmény felvetette, hogy három hónapon belül megoldást kell találni a magyar és a lengyel igények rendezésére is; ennek sikertelensége esetén a

négy nagyhatalom dönt a kérdésben. Lengyelország már október 1-jén ultimátumban követelte a Teschen-vidéket, amelyet 12-ig meg is szállt. Magyarország 9-én még csak a tárgyalásokat kezdte meg, amelyek hamarosan eredménytelenül értek véget. A két kormány megegyezett abban, hogy döntőbíráskodásra kéri fel Németországot és Olaszországot (tehát nem mind a négy müncheni nagyhatalmat). Erre november 2-án Bécsben került sor. A müncheni 28 600 km²-es területvesztés és a lengyeleknek átadott kb. 1000 km² után Csehszlovákia újabb 12 000 km²-ről kénytelen lemondani. Az etnikai határ módosítások ellenére Csehszlovákián kívül kerül kb. egymillió cseh és szlovák.⁶⁷

A magyar királyi kormánynak és a csehszlovák kormánynak a német és a királyi olasz kormányhoz intézett ama felkérése alapján, hogy a Magyarországnak átengedendő területeknek a két állam között függőben levő kérdését döntőbírói határozattal rendezzék, valamint az ezt követően az érdekelt kormányok között 1938. október 30-án váltott jegyzékek alapján Joachim Ribbentrop úr, német birodalmi külügyminiszter és gróf Galeazzo Ciano úr, Öfelsége Olaszország királyának és Etiópia császáranak külügyminisztere ma Bécsben összejöttek, és kormányaik nevében Kánya Kálmán úr magyar királyi külügyminiszterrel és dr. Chvalkovsky Ferenc úr csehszlovák külügyminiszterrel folytatott újolagos megbeszélés után a következő döntőbírói határozatot hozták:

1. A Csehszlovákia részéről Magyarországnak átengedendő területek a csatolt térképen vannak megjelölve. A határok helyszíni megvonása a magyar–csehszlovák bizottság feladatát képezi.

2. A Csehszlovákia által átengedendő területek kiürítése és Magyarország részéről való megszállása 1938. november 5-én kezdődik, és azt 1938. november 10-ig végre kell hajtani. A kiürítés és a megszállás egyes szakaszait, úgyszintén annak egyéb módosításait magyar–csehszlovák bizottságnak kell haladéktalanul megállapítania.

3. A csehszlovák kormány gondoskodni fog arról, hogy az átengedendő területek a kiürítéskor rendes állapotukban meghagyassanak.

4. A területátengedésből adódó részletkérdéseket, különösen az állampolgárság és az optálás kérdéseit magyar–csehszlovák bizottságnak kell rendezni.

5. Hasonlóképpen magyar–csehszlovák bizottságnak kell megállapodnia a Csehszlovákia területén megmaradó magyar nemzetiségű egyének és az átengedett területeken megmaradó nem magyar nemzetiségű egyének védelmére vonatkozó közelebbi rendelkezésekben. Ez a bizottság fog különösen arról gondoskodni, hogy a pozsonyi magyar népcsoport ugyanolyan helyzetbe jusson, mint a többi ottani népcsoport.

6. Amennyiben a területek Magyarországnak való átengedéséből a Csehszlovákiának megmaradó terület számára gazdasági vagy forgalomtechnikai természetű hátrányok és nehézségek származnának, a magyar királyi kormány megtesz minden tőle telhetőt, hogy az ilyen hátrányokat és nehézségeket a csehszlovák kormánnyal egyetértésben kiküszöbölje.

⁶⁷ A csehszlovák, illetve a német, lengyel vagy magyar adatok között jelentős különbség van. Előbbiek szerint 1,1–1,2 millió cseh és szlovák került az új határokon túlra, az utóbbiak alapján kb. 900 000.

7. Amennyiben ennek a döntőbírói ítéletnek keresztülvitele során nehézségek vagy kétségek támadnának, a magyar királyi kormány és a csehszlovák kormány ezek tekintetében közvetlenül egyezik meg. Ha ily módon valamilyen kérdésben nem tudnának megállapodni, ezt a kérdést végérvényes döntés céljából a német és a királyi olasz kormány elé terjesztik.

(Ribbentrop, Ciano)

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 449–450.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 440–441.

11. Alkotmánytörvény Szlovákia autonómiájáról

(299/1938. sz. alkotmánytörvény)

Prága, 1938. november 22.

Részletek

A zsolnai nyilatkozat utáni napon, október 7-én kinevezték az autonóm szlovák kormányt, amelynek élére Jozef Tiso került. Szlovákia politikai élete (a cseh tartományokéhoz hasonlóan) erőteljesen autoriter irányba tolódott el. A Kommunista Párt működését már október első felében betiltották. Novemberben az összes párt beolvadt a Hlinka Szlovák Néppártjába, amelynek neve kiegészült a Nemzeti Egység Pártja kifejezéssel is. Emellett csak a Német Párt és a Magyar Párt, a kisebbségek egy-egy pártja létezett. A demokratikus jogokat korlátozták, cseh- és zsidóellenes intézkedések léptek életbe. A Hlinka-párt félkatonai szervezete is átalakult, Rodobrana helyett Hlinka Gárda néven működött. A Tisónál is radikálisabb fiatal politikugenerációt a nácik folyamatosan a teljes függetlenség kimondására biztatták. November 22-én végül a nemzetgyűlés alkotmánymódosítással rendezte az autonómia kereteit is, vagyis a kialakult alkotmányellenes helyzetet utólag, visszamenőlegesen legalizálta. Az ország neve (ismét kötőjellel) Cseh-Szlovákia lett.

A nemzetgyűlés, kiindulva abból, hogy a Cseh-Szlovák Köztársaság két egyenlő nemzet szuverén akaratából jött létre, továbbá hogy a szlovák nemzetet a pittsburghi egyezményben, illetve más szerződésekben, hazai és külföldi nyilatkozatokban teljes autonómiával ruházták fel, továbbá a szlovák és a cseh nemzet törekvéséről vezetve a zsolnai megegyezés szellemében, meghozta a következő alkotmánytörvényt:

ELSŐ RÉSZ

Bevezető rendelkezések

I. cikk.

Az Alkotmánybíróság dönt arról is, hogy a szlovák országgyűlés [sнем] törvényei megfelelnek-e az 1920. február 29-i 121. sz. tv., azaz a Cseh-Szlovák Köztársaság alkotmánylevele I. cikke elveinek.

II. cikk.

Az Alkotmánybíróságot két új taggal (póttaggal) egészítik ki, akiket a szlovák kormány nevez ki. Ennek megtörténteig az Alkotmánybíróság jelenlegi összetételében folytatja ítélezését a jelenlegi szabályozás hatálya alatt.

III. cikk.

(1) A törvények, amelyeket addig a napig hirdettek ki, amíg Szlovákia országgyűlése megalakul, még abban az esetben is, ha olyan kérdéseket érintenek, amelyek a szlovák országgyűlés jogkörébe tartoznak, Szlovákia területén is érvényesek, kivéve ha magából a törvényből más következik. [...]

(3) 1938. október 7-től addig, amíg nem alakul meg Szlovákia Kormánya (5. cikk [4] bekezdés), a kormány- és a végrehajtó hatalmat Szlovákia területén azon ügyekben, amelyek Szlovákia joghatósága alá esnek, egy öt tagból álló szlovák kormány gyakorolja, amely a központi kormány részét képezi (alkotmánylevél 70. §). [...]

V. cikk.

(1) Szlovákia első országgyűlésének választását a szlovák kormány írja ki úgy, hogy az a jelen törvény kihirdetésétől két hónapon belül megtartható legyen [...] [a hatályos választójogi törvények alapján], azzal a módosítással, hogy választójoguk van azoknak, akik a választás napján betöltötték 21. életévüket, továbbá, hogy 20 000 érvényes szavazat, illetve a töredékszavazatok esetén e szám háromnegyede minden párt számára egy mandátumot jelent, illetve hogy a passzív választójogra vonatkozó, az említett törvény 6. §-ban szereplő korlátozás nem alkalmazható erre a választásra.

(2) Szlovákia első országgyűlése választásának érvényességéről a választási bíróság dönt.

(3) A szlovák országgyűlés első ülését a köztársasági elnök hívja össze Pozsonyba, a választást követő egy hónapon belül. A szlovák országgyűlés első ülését annak elnökségének megválasztásáig azon párt megbízottja vezeti, amelyik a választásokon a legtöbb szavazatot kapta. Amíg az országgyűlés nem egyezik meg tárgyalási rendjéről, a nemzetgyűlés képviselőháza tárgyalási rendjének hasonló előírásait kell követni.

(4) Szlovákia kormányának tagjait, akik a központi kormány részét képezik, a köztársaság elnöke nevezi ki a szlovák országgyűlés elnökségének javaslatára, miután az megalakult. [...]

MÁSODIK RÉSZ

Az alkotmánylevél módosulásai.

I. fejezet

Általános rendelkezések

1. § Szlovákia a Cseh-Szlovák Köztársaság autonóm része.

2. § (1) Szlovákia területén a hivatalos és az oktatási nyelv a szlovák.

(2) A cseh nemzet tagjai, csakúgy, mint a hivatalok, bíróságok, korporációk, nyilvános szervek és más egyesületek is a cseh és a morva-sziléziai területről, használhatják a cseh nyelvet a hivatalokkal, bíróságokkal és más nyilvános szervekkel való kapcsolatukban.

(3) A Szövetséges és Társult Főhatalmak és Csehszlovákia között Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én megkötött szerződésben [szereplő] nyelvi jogok és védett kisebbségek érintetlenek maradnak.

3. § Szlovákia területén törvénybe iktatják a tartományi honosságot. A tartományi honosság megadásának feltételeit Szlovákia valamennyi községében a községi illetőség [*domovské právo*] határozza meg. Az állami honosság automatikusan tartományi honosságot is jelent.

II. fejezet

A törvényhozó hatalom

4. § (1) A nemzetgyűlés a Cseh-Szlovák Köztársaság egész területén gyakorolja a törvényhozó hatalmat a következő ügyekben:

1. az alkotmánylevél, annak részei, valamint azok a kérdések, amelyek a közös törvényhozó, kormány- és végrehajtó szerveket érintik;

2. a Cseh-Szlovák Köztársaság külföldi kapcsolatai, hadüzenet és békekötés, kereskedelmi és díjszabási politika, kivitel és behozatal;

3. nemzetvédelem;

4. állampolgárság, ki- és bevándorlás, úti okmányok;

5. valuta, súlyok és mértékek, szabadalmi ügyek, minták védelme és védjegyek, földmérés és térképezés;

6. vámügyek;

7. közlekedés;

8. posta, telekommunikáció, posta-takarékpénztárak és csekkszolgáltatások;

9. közös költségvetés [...];

10. adók, illetékek és díjak, mivel ezek a jelen törvény 18. § szerint a közös ügyek fedezését szolgálják [...];

11. monopóliumok, közös állami vállalatok, intézetek és intézmények. [...];

12. gazdasági és pénzügyi törvénykezés, amely szükséges a vállalkozások egyenlő versenyfeltételeinek biztosításához.

(2) A szlovák országgyűlés egyetértése alapján a nemzetgyűlés egyhangúlag dönthet egyéb közös érdekeltségű kérdésekben is.

5. § (1) A nemzetgyűlés döntésének érvényességéhez az alkotmánylevél és általában az alkotmánytörvények módosításának esetében szükséges, hogy az alkotmány-

levélben meghatározott többség foglalja magában a megfelelő minősített többséget azon képviselők közül is, akiket Szlovákiában választottak meg.

(2) Annak érdekében, hogy kihangsúlyozzuk az elvet, miszerint Cseh-Szlovákia központi kormánya élvezzi a szlovák nemzet többségének támogatását, a szlovák képviselők egyharmada beadhat bizalmatlansági indítványt az alkotmánylevél 76. §-a értelmében. Az eljárás folytatására a fennálló szabályok érvényesek.

(3) A 4. § (1) bekezdés 12. pontjában meghatározott ügyekben hozott törvényeknél szükséges, hogy az alkotmánylevélben jelzett többség foglalja magában a megfelelő többséget azon képviselők közül is, akiket Szlovákiában választottak meg.

6. § A nemzetgyűlés mindkét házának Szlovákiában megválasztott tagjai csak a jelen törvény 4. §-ban meghatározott ügyekben való döntés esetén rendelkeznek szavazati joggal.

7. § (1) A jelen törvény 4. §-ában említett ügyekben a nemzetgyűlés által elfogadott törvény csak akkor vonatkozik Szlovákiára, ha erre kifejezetten utal.

(2) Ebben az esetben a törvényt szlovák eredetiben is ki kell adni. [...]

9. § (1) Minden esetben, amit nem említ a jelen törvény 4. §-a, a törvényhozó hatalom Szlovákia területén Szlovákia országgyűlését illeti meg, amelyet általános, közvetlen, titkos szavazással választanak meg az arányos képviselő elve alapján.

(2) Szlovákia országgyűlése – a Cseh-Szlovák Köztársaság jogi megegyezésének keretén belül – elfogadja Szlovákia alkotmányát.

(3) Szlovákia területének megváltozása az alkotmánylevél 33. §-a alapján csak a szlovák országgyűlés tagjai 2/3-ának egyetértése alapján mehet végbe. [...]

III. fejezet

Kormány- és végrehajtó hatalom

10. § A köztársasági elnök választásánál az alkotmánylevél 57. §-ban előírt többség magában kell hogy foglalja a megfelelő többséget a nemzetgyűlés azon tagjai közül, akiket Szlovákiában választottak meg. Abban az esetben, ha e többség nem érhető el, a választást 14 nappal elhalasztják, s ha ez idő alatt nem születik megegyezés, a választást az alkotmánylevél 57. §-ban előírt többség szerint tartják meg. [...]

12. § (1) A köztársaság központi kormányának határozataiban és ügyiratainak aláírásában csak akkor vesznek részt a szlovák kormány tagjai, ha Szlovákiát érintő ügyről van szó.

(2) Ha a kormányrendeletek (alkotmánylevél 84. §) Szlovákiára is vonatkoznak, a kormány legalább egy szlovák tagjának alá kell írnia azt.

13. § (1) A központi államigazgatás alkalmazottai Szlovákia területén főleg Szlovákia lakosságából kerülnek ki.

(2) A közös központi hivatalokban, intézményekben és vállalatokban Szlovákia lakosságnak megfelelő arányban alkalmaznak szlovák lakosokat. [...]

IV. fejezet

Bírói hatalom

17. § (1) Az igazságszolgáltatást Szlovákia területén bíróságok gyakorolják, beleértve a Szlovákia területén létesített Legfelsőbb Bíróságot.

(2) Amíg Szlovákia területén nem alakul meg a Legfelsőbb Bíróság, a Legfelsőbb Bíróság jelenlegi hatásköre érintetlen marad. [...]

V. fejezet

Közös kiadások

[...]

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1938, částka 99. 1161–1165. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/099-1938.pdf> Letöltés ideje: 2013. november 21.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ustavni-zakon-o-autonomii-slovenske-zeme/> Letöltés ideje: 2013. október 30.

12. Alkotmánytörvény Kárpátalja autonómiájáról

(328/1938. sz. alkotmánytörvény)

Prága, 1938. november 22.

Részletek

Október 8-án Kárpátalja is deklarálta autonómiáját, amit a Syrový-kormány tudomásul vett. Kárpátalja miniszterévé Ivan Párkányit nevezték ki, de az ungvári Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács saját autonóm kormányt állított fel Andrej Brody vezetésével. A prágai kormány ezt is tudomásul vette. Az ő regnálása sem tartott sokáig, mert október 26-án hazaárulásért letartóztatták, oroszbarát irányzata helyett az ukránbarát Augusztin Volosint nevezve ki a tartomány élére. Itt is kialakult az egypárti hegemonia az Ukrán Nemzeti Egység révén. A cseh- és zsidóellenes lépések itt is megkezdődtek. Az első bécsi döntéssel a tartomány elvesztette fővárosát, Ungvárt; a kormány székhelyét Husztra helyezte át. November 22-én fogadták el Kárpátalja autonómiáját is, amely a szlováknál bizonyos tekintetben korlátozottabb volt. A tartomány hivatalos neve hamarosan Kárpátaljai Ruténiáról Kárpát-Ukrajnára változott, a továbbiakban azonban a magyarul megszokott Kárpátalja nevet használok.

A nemzetgyűlés, kiindulva abból a tényből, hogy a Kárpátoktól délre élő ruszinok önként csatlakoztak a Csehszlovák Köztársasághoz, és területüknek a legszélesebb autonómiát biztosította mind a Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én megkötött szerződés,⁶⁸ mind pedig az alkotmánylevél 3. §-a, meghozta a következő alkotmánytörvényt:

1. § A Szlovákia autonómiájáról szóló alkotmánytörvény⁶⁹ minden egyes rendelkezése hasonlóan érvényes Kárpátalja autonóm területére is a következő kivételekkel:

1. A II. cikk rendelkezései így egészülnek ki: az alkotmánybíróság tagját (pótagját), akit eddig a köztársasági elnök nevezett ki Kárpátalja országgyűlésének javaslatára, Kárpátalja kormánya nevezi ki.

⁶⁸ Utalás a csehszlovák kisebbségvédelmi szerződésre (lásd az I. 17. sz. dokumentumot). Az alkotmánytörvény nem említette ugyan, de az autonómiát már Masaryk is megerősítette 1918 októberében az ún. philadelphiai egyezményben.

⁶⁹ Lásd az előző, III. 11. sz. dokumentumot.

2. A III. cikk (3) bekezdésben az „október 7-étől” kifejezést „október 11-étől” váltja fel, az „öt tagból álló” kifejezést pedig a „három tagból álló” váltja fel.

3. Az V. cikk (1) bekezdés a következőképpen hangzik: Kárpátalja első országgyűlésének megválasztását a jelen törvény kihirdetésétől számított öt hónapon belül tartják meg [...] [a hatályos választójogi törvények alapján], azzal a módosítással, hogy választójoguk van azoknak, akik a választás napján betöltötték 21. életévüket, továbbá hogy az oda tartozó nemzeti csoportok minden 20 000 lakosára jut egy mandátum, illetve hogy a passzív választójogra vonatkozó, az említett törvény 6. §-ban szereplő korlátozás nem alkalmazható erre a választásra.

4. Az V. cikk (3) bekezdés első mondata a következőképpen hangzik: Kárpátalja országgyűlésének első ülését a köztársasági elnök hívja össze a választást követő egy hónapon belül arra a helyre, amelyet Kárpátalja kormánya határoz meg.

5. Az 1. § a következőkkel egészül ki: (2) A Kárpátoktól délre élő ruszinok autonóm területének végleges nevét Kárpátalja országgyűlésének törvénye határozza meg.

6. A 2. § (1) bekezdés a következőképpen hangzik: (1) Kárpátalja területén a hivatalos és az oktatási nyelvet Kárpátalja országgyűlésének törvénye határozza meg.

7. A 2. § (2) bekezdés ezzel a mondattal egészül ki: A cseh és szlovák nemzetiségű gyerekek számára biztosított a jog a cseh, illetve a szlovák tannyelvű iskolákra.

8. Az 5. § (1) bekezdés a következőképpen hangzik: (1) A nemzetgyűlés döntésének érvényességéhez az alkotmánylevél és általában az alkotmánytörvények módosításának esetében, amennyiben ez a módosítás érinti Kárpátalja államjogi helyzetét, szükséges, hogy az alkotmánylevélben meghatározott többség foglalja magában a megfelelő minősített többséget azon képviselők közül is, akiket Kárpátalja területén választottak meg.

9. Az 5. § (2) bekezdés rendelkezései nem érvényesek. [...]

2. § (1) Kárpátalja kormányzójának és kormányzóhelyettesének hivatala, a kormányzói iroda és a kormányzótanács megszűnik.

(2) Kárpátalja kormányzójának hatáskörét, amennyiben az rá a minisztériumról, a kormányról vagy más hatóságról szállt át, csakúgy, mint a tartományi hivatalok hatáskörét, Kárpátalja kormánya rendeletileg átruházhatja más hatóságokra (szervekre). [...]

3. § A kormány felhatalmazást kap arra, hogy a Kárpátalja autonómiájáról szóló előírások teljes szövegét a *Törvények és rendeletek tárában* kihirdesse.⁷⁰

4. § (1) A 2. § rendelkezései nem bírnak alkotmánytörvényi jelleggel.

(2) A jelen törvény a kihirdetés napján lép hatályba; végrehajtásáról a kormány összes tagja gondoskodik.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1938, částka 109. 1199–1200. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/109-1938.pdf> Letöltés ideje: 2014. április 19.

⁷⁰ Ennek alapján jelent meg a 329/1938. sz. kormányhatározat (hirdetmény), amely a módosításokkal együtt, egységes szerkezetben tette közzé a kárpátaljai autonómia szabályait. Megjelent: *Uo.*, 1200–1204.

13. Rudolf Beran kormányprogramja

Prága, 1938. december 13.

Részletek

Az autoriter kormányzás jegyei, a szélsőjobboldali irány felé tolódás jelei a megcsontított cseh területeken is látványosak voltak. Itt ugyan egyelőre nem jött létre egypártrendszer, de a jobb- és a baloldali pártok összeolvadtak, így november 18-án létrejött a Nemzeti Egység Pártja (az 1935 óta az Agrárpárt élén álló Rudolf Beran vezetésével; alelnökei a korábbi fasiszta pártok vezetői, Gajda és Stříbrný lettek) és a lojális ellenzéki Nemzeti Munkapárt (Antonín Hampl). A jobboldali sajtó azonban követelte a pártrendszer további „egyszerűsítését”. A nemzetgyűlés november 30-án megválasztotta az új köztársasági elnököt Emil Hácha személyében. Ő december 1-jén Syrový hivatalnokkormányra helyezte a Beran által vezetett új kormányt. A kormányprogramot szűk két héttel később mondta el a nemzetgyűlésben. A központi kormány lényegében csak Cseh- és Morvaországot irányította, külpolitikáját pedig a Németországnak való alárendelődés jellemezte.

Tisztelt Ház!

A változások, amelyeket megfigyelhetnek testületükben, maguk is elég beszédesen kifejezik az átalakulás nagyságát és horderejét, amelynek a négy nagyhatalom müncheni konferenciáján és az ott elhatározott további nemzetközi tárgyalásokon államunkat alávetették. Olyan áldozatot hoztunk a békéért, amelyet eddig még a történelemben nem követeltek más nemzettől. A terület, amelyen megszerveztük állami és gazdasági életünket, lecsökkent. Az önrendelkezés nevében köztársaságunk polgárainak csaknem harmadát elcsatolták a szomszédos államok. A legfájdalmasabb ebben az, hogy olyan területet is át kellett engednünk, amely emberemlékezet óta cseh nemzetiségű, és több ezer szlovák és ruszin nemzetiségű polgárt is elvesztettünk. Az egész világnak meg kell értenie, hogy e határokat nem lehet szívesen elfogadni. Elismerjük azt a tényt, hogy honfitársainkat más állami szuverenitás alá vetették, de a hozzánk fűződő kulturális és erkölcsi közösségünkben természetesen nem látjuk és nem is akarjuk látni lojalitásuk akadályát azon államhoz, amelynek polgáraivá váltak. [...] Életünk egész alapja megváltozott. Habár a társadalom és a termelés alapelemei közötti viszony sem a cseh, sem a szlovák nemzetben belül nem változott, államterületünk csökkenése jelentős változásokat okozott gazdaságunk természeti alapjaiban, és kiváltotta közigazgatásunk egészen új elrendezésének szükségességét, amely a múltban nagyobb és belsőleg másként megszervezett közösségre épült. [...]

A cseh földek, a Szlovákia és Kárpátalja közötti viszony új alapra helyeződött. A szlovákok és a ruszinok nemzeti ideáljai, amelyekre a múltban törekedtek, teljes mértékben megvalósulnak. Szlovákország [*Slovenská krajina*] autonóm igazgatása, amely alkotmányos rendszerünk részévé vált, és a jelen Ház nyilvánvaló többségével fogadták el, a szlovák nemzetnek biztosítékot nyújt a messzemenő politikai, kulturális, gazdasági és társadalmi fejlődésre. [...]

Minél mélyebb a megalázottságunk, annál erősebbnek kell lennie akaratunknak, és annál magasabb erkölcsiségűnek kell lennie új céljainknak. Az egyének és a nemzetek valódi ereje a katasztrófa idején ismerszik meg. Aki képes saját hibáit látni, és ismereteiből levonni a könnyörtelen tanulságokat, az nem gyenge. Népünk kimutatta e képességét az utóbbi hónap eseményeire adott csodálatra méltó, fegyelmezett reakciója révén. Szétforgácsolódott nemzet voltunk. A pártelvek szenvedélyes foglyai-vá váltunk, ami kölcsönösen eltávolított bennünket egymástól. Ezért nem voltunk képesek hatalmas, egységes lendületre [...] A nemzeti gondolat kiszabadult a kozmopolitizmus és az idegen ideológiák hálójából, legyőzte a kicsinyes osztályszemléletet, és megteremtett egy új, hatalmas politikai áramlatot. A nép egységes sorokba zárkozott fel. Szlovákiában, Csehországban és Morvaországban, valamint Kárpátalján is. Az egykori politikai pártok ténylegesen korábban megszűntek létezni, mint hogy formálisan felszámolták volna őket. Sehol sem lehet visszatérni a múltba, sem a programokban, sem a módszerekben, sem a taktikákban. Minden visszatérési kísérletet felháborodottan megghiúsítana a nép. Tudatában vagyunk, hogy nem lehet megengedni nemzetünk újabb politikai szétDarabolódását, és nem lehet eltérni olyan politikai mozgalmat, amely nem hazai gyökerekből ered. A nemzeti pártok nem lesznek a hatalom bitorlói saját államukban, hanem odaadó szolgálói lesznek. [...]

A nemzeti egység gondolata pedig nem korlátozódik majd a politikai élet szervezésére. Nem lenne egységes a nemzet, ha csak a politikai pártszervezet egyszerűsödne. Nem lenne egységes, ha nemzeti energiáit elfecsérelné feleslegesen nagy számú és egymással kölcsönösen rivalizáló szervezetre és egyesületre. Azért fogunk dolgozni, hogy egyszerűsítsük, depolitizáljuk és központosítsuk szétagolt egyesületeinket és kulturális, testnevelési, ipari, pénzügyi, szövetkezeti, szakszervezeti, mezőgazdasági, kisipari és kiskereskedelmi szervezeteinket. (*Taps.*) Ugyanígy egyszerűsítjük majd az összes nemzeti és szociális támogató szervezetet.

Külpolitikánknak is új céljai, eszközei és tartalma van. Az idei év eseményeinek özőnében nemcsak határaink voltak érintve, hanem számos olyan nagyhatalmi, világpolitikai érték is megrázkódott, amelyet sérthetetlennek tartottak.

Nem vagyunk és nem is akarunk vakok és süketek lenni e változások kapcsán. Nem fogunk ábrándokat kergetni, hanem külpolitikánkat a tényekre, illetve a gazdasági és társadalmi összefüggésekre alapozzuk. [...] Tisztelni fogunk minden államot és népet, de elsősorban saját érdekeinket, azzal a világos tudattal, hogy milyen is a tényleges nemzetközi helyzetünk. (*Kitűnő! – Taps.*)

Első számú feladatunk baráti viszonyunk rendezése legnagyobb szomszédunkkal, Németországgal. E viszonyunk számos, számunkra igen fontos szelete vár megoldásra. Hisszük, hogy a két ország államférfiúinak közvetlen kapcsolatai e megoldást megkönnyítik és meggyorsítják. A köztársasági elnök, a külügyminiszter és magam is világosan és nyíltan kijelentettük, miként fogjuk fel, és hogyan kívánjuk rendezni és rögzíteni viszonyunkat a német állammal és néppel. Eltökéltük vagyunk, hogy mindig nyíltan és férfiasan beszéljünk. Nem titkoljuk, hogy az első időben le kell győznünk nagy területi és nemzeti veszteségeink pszichológiai következményeinek természetes

maradványait. Ez kétoldalú feladat. Hisszük, hogy a német nép és vezére jól megérti majd népünk lelkiállapotát a fordulat azon hulláma után, amely átzúdult a fejünkön.

Szintén jószomszédi viszonyt szeretnénk létesíteni Lengyelországgal és Magyarországgal. Az utóbbi napokban ezen országokkal folyó tárgyalások feljogosítanak arra a reményre, hogy ugyanez az akarat jellemzi Varsót és Budapestet is. [...]

Hiszem a kormánnyal együtt, hogy idővel, távolodva a nagyhatalmi politika drámai feszültségétől, ami kihatott határainkra, megengedi majd az államok széles nyilvánosságának München utáni előrehaladásunk tárgyilagos megítélését.

A válság napjaiban megértettük mások nehézségeit. Ma reméljük, hogy a mi helyzetünket is megértéssel és pártatlanul ítélik majd meg.

Az európai és a világbeli viszonyok persze egyáltalán nem olyanok, hogy számíthatnánk mielőbbi megnyugvásra. Az állam megújítására összpontosítva nincs olyan vágyunk sem, hogy mindenben részt vegyünk. Azonban azt sem tűrhetjük, hogy kizárjanak minket onnan, ahol életbevágó érdekeinkről van szó.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 434–437.

14. Felhatalmazási törvény

(330/1938. sz. alkotmánytörvény a Cseh-Szlovák Köztársaság alkotmánylevelének és alkotmánytörvényeinek megváltoztatására való felhatalmazásról és a rendkívüli rendeleti kormányzásról)
Prága, 1938. december 15.
Részletek

Ez az alkotmánytörvény volt a kegyelemdőfés a csehszlovák demokráciának és az 1920-as alkotmánylevelének. Eltérően az 1933-as rendkívüli intézkedéseket lehetővé tévő törvénytől, ez már nemcsak a gazdasági szférában engedte meg a rendeleti kormányzást, hanem minden területen. Ezzel a nemzetgyűlés teljes háttérbe szorítása is lehetővé vált. Távlatilag még nagyobb a jelentősége annak, hogy a köztársasági elnök számára lehetővé tette az alkotmány módosítását is elnöki dekrétumok kiadása révén. Ezt a gyakorlatot később a londoni emigráns kormány is átvette, Beneš már 1940-től adott ki ilyen dekrétumokat. De az 1945-ben kiadott és hírhedtté vált, az etnikai tisztogatást lehetővé tevő és a kollektív bűnösséget kimondó dekrétumai is ennek az 1938-as alkotmány módosításnak a következtében születhettek meg. Emiatt ezt a törvényt már valóban párhuzamba lehet állítani a hitleri 1933-as felhatalmazási törvénnyel. December 16. után a nemzetgyűlést többé nem hívták már össze.

A Cseh-Szlovák Köztársaság nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

1. § (1) A köztársaság elnöke felhatalmazást kap, hogy a kormány egyhangú javaslatára (Alkotmánylevelél 80. §), egy olyan ülésen, amelyen részt vesz legalább a szlovák tartományi kormány tagjainak többsége (a szlovák autonómiáról szóló 1938. évi

299. sz. tv.⁷¹ 5. § [4] bekezdés), csakúgy, mint Kárpátalja kormányának legalább egy tagja, alkotmánytörvény-erejű dekrétummal kiadja a Cseh-Szlovák Köztársaság alkotmánylevele és más alkotmánytörvényei rendelkezéseinek új szövegét, amelyek az új körülményekhez való alkalmazkodást igénylik, csakúgy, mint hasonló módon elvégezni azokat az intézkedéseket, amelyek alkotmánytörvényt követelnek meg, amennyiben ezek az új körülményekre való tekintettel szükségesek. Ez a felhatalmazás nem vonatkozik a 299/1938. sz. alkotmánytörvény rendelkezéseinek módosítására, kivéve a szlovák tartományi gyűlés egyetértésének esetét. Az előző mondat rendelkezése hasonlóan érvényes Kárpátaljára is, figyelembe véve a Kárpátalja autonómiájáról szóló törvényt; amíg megalakul Kárpátalja tartományi gyűlése, ennek egyetértési jogát Kárpátalja kormánya gyakorolja.

(2) Az (1) bekezdés alapján történő felhatalmazás a szlovák tartományi gyűlés megalakulásának napján lép hatályba, és három évre terjed ki.

2. § (1) A kormány felhatalmazást kap, hogy jelen törvény hatályának kezdetétől számított két éven keresztül rendeletileg megtegyen minden szükséges intézkedést, abban az esetben is, ha ezekhez másképp törvény lenne szükséges, az alkotmánylevelél módosítását kivéve; azon ügyek rendeleti módosításához, amelyeket a 299/1938. sz. alkotmánytörvény 4. §-a említ, szükséges azonban a szlovák tartományi kormány tagjai többségének egyetértése is. Minden ilyen rendelethez szükséges a köztársasági elnök egyetértése, akinek szintén alá kell írnia azokat. A 299/1938. sz. alkotmánytörvény 12. § (4) bekezdés rendelkezései – a Kárpátaljára vonatkozó ugyanolyan érvényesség esetén is – vonatkoznak ezekre a rendeletekre is.

(2) Azokban az ügyekben, amelyek törvényhozói szabályozása a 299/1938. sz. alkotmánytörvény alapján a szlovák tartományi gyűlésre tartozik, a szlovák tartományi kormány joga kiadni e rendeleteket; ezen alkotmánytörvény 11. § (2) bekezdésének rendelkezései vonatkoznak e rendeleti hatalom végrehajtási utasításaira is. Az (1) bekezdés utolsó előtti mondatának rendelkezései itt is érvényesek.

(3) A (2) bekezdés rendelkezései hasonlóan vonatkoznak Kárpátaljára is, tekintettel a Kárpátalja autonómiájáról szóló törvényre.

(4) Az (1)–(3) bekezdés alapján kiadott rendeletek részletes szabályait kormányrendeletekkel lehet teljesíteni, amelyek alapján az illetékes hatóságok tovább tisztázhatnak néhány részletet.

(5) Az (1)–(4) bekezdés alapján kiadott rendeleteket kormányrendelettel érvényteleníteni lehet, hogy fenntartsák az e bekezdésekben felvázolt eljárást, még az (1) bekezdésben említett időszak letelte után is.

3. § Azok a kormányrendeletek, amelyeket a rendkívüli rendeleti kormányzásról szóló 95/1933. sz. törvény 1. §-a alapján adtak ki, [...] ⁷² hatálybalépésük kezdetétől fogva és annak keretein belül a törvény erejével bírnak. [...]

4. § Ez a törvény kihirdetése napján lép hatályba; végrehajtásáról a kormány valamennyi tagja gondoskodik.

⁷¹ Lásd a III. 11. sz. dokumentumot.

⁷² A kimaradt részekben további jogszabályokat sorolnak fel, amelyekre ez a § szintén vonatkozik.

15. Hitler és Hácha megegyezése

Berlin, 1939. március 15.

Hitler számára München csak átmeneti állomás volt, célja Csehszlovákia likvidálása volt. Ennek érdekében igyekezett élezni a cseh és a szlovák ellentéteket, és a szlovák vezetőket az önállóság kimondására buzdította. A szlovák kormány csehellenes lépéseit megalábolva Prága március 9-én leváltotta Tisót, aki 11-én védelmet kért Hitleről. Berlinbe rendelték, ahol 13-án Hitler kényszerítette a függetlenség kimondására, amit a pozsonyi parlament március 14-én meg is tett. Ennek hírére Hácha csehszlovák elnök és külügyminisztere is tárgyalást kezdeményezett Hitlerrel, aki néhány órási előszobáztatás után március 14–15. éjjelén, éjjel után fogadta őket. Megegyezésről szó sem volt: Hitler bejelentette Cseh- és Morvaország megszállását, majd fenyegetésekkel (Prága bombázását helyezte kilátásba) arra kényszerítette Háchát – aki közben kisebb szívrohamon esett át, Hitler orvosától injekciót is kapott –, hogy aláírja az alábbi nyilatkozatot. A német csapatok már 14-én este elkezdtek benyomulni az országba, helyenként ellenállásba ütközve. Ezzel Hitler megsértette a müncheni egyezményt.

A Führer és birodalmi kancellár v. Ribbentrop birodalmi külügyminiszter jelenlétében Dr. Hácha csehszlovák államelnököt és Dr. Chvalkovský külügyminisztert – utóbbiak kérelmére – a mai napon Berlinben fogadta.

A találkozás alkalmával az utóbbi hetekben Csehszlovákia felségterületén lezajlott események folytán keletkezett komoly helyzet teljes nyíltsággal vizsgálat tárgyává tettett. Mindkét részről egyhangúlag az a meggyőződés jutott kifejezésre, hogy minden fáradozás közös célja a Közép-Európa eme részében helyreállítandó rend, nyugalom és béke biztosítása legyen. A csehszlovák államelnök kijelentette, hogy ő ezen cél szolgálata és egy végérvényes megbékélés elérése érdekében a cseh nép és országa sorsát bizalommal teszi le a Német Birodalom Führérének kezébe. A Führer ezt a kijelentést tudomásul vette, és ama elhatározásának adott kifejezést, hogy a cseh népet a Német Birodalom védőszárnyai alá veszi, és a cseh népnek megfelelő sajátos autonóm keretekben kiteljesedő életlehetőségei fejlődését szavatolni fogja.

Aminek hitelül jelen két példányban készült okirat aláíratott.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 443–444.

16. Hitler rendelete a Cseh–Morva Protektorátusról

Prága, 1939. március 16.
Részletek

Hitler március 15-én este nagy biztonsági intézkedések közepette váratlan látogatást tett Prágában, ahol a német csapatok reggeli bevonulását a cseh lakosság elkeseredetten, a helyi németek örömmel vették tudomásul. A következő két napon Hitler Sziléziában és Morvaországban is járt. 16-án katonai közigazgatás létesült, Csehországban Blaszkowitz tábornok, Morvaországban List tábornok irányítása alatt. Hitler azt ígérte, hogy a katonai igazgatás csak addig tart majd, amíg a birodalmi protektor átveszi a hatalmat. A protektorátus kifejezés kissé gyarmati jelleget tükröz, de a Führer arra is ígéretet tett, hogy a Német Birodalmon belül a csehek autonómiával rendelkeznek majd. Ez az autonómia azonban formális volt: a parlamentet feloszlatták, a kormány fennhatósága nem terjedt ki a terület összes lakójára, csak a csehekre, továbbá külkapcsolatokat sem tarthatott fenn; a valódi hatalom a birodalmi protektor (eleinte Konstantin von Neurath) kezében volt. Hácha megtartotta „államelnöki” posztját, Beran helyére azonban áprilisban Alois Eliáš tábornokot nevezték ki.

Cseh–Morvaországok egy évezreden át a német nép életteréhez tartoztak. Ebből a régi, történelmi környezetből az erőszak és a tudatlanság önkényesen kiszakította őket, s a mesterségesen összeállított Csehszlovákiába történt bekebelezésük végül az állandó nyugtalanság fészket teremtett meg. Amint ez a történelemben egyszer már bekövetkezett: évről évre fokozódott ama újabb iszonyatos veszély, hogy az európai béke felborítása éppen onnan fenyegethet. Az önkényesen alkotott államszerkezetben az egyes népcsoportok együttélésének ésszerű megszervezését [...] a csehszlovák állam és az ottani hatalom birtokosai ugyanis nem tudták megoldani. A csehszlovák állam ezzel tanújelét adta annak, hogy saját létének belső lehetetlenülése bekövetkezett. Az állam tényleges feloszlási folyamata ilyenformán immár kezdetét veszi.

A Német Birodalom semmiképpen sem tűrheti, hogy ezen saját biztonsága és nyugalma, valamint az általános jólét és béke szempontjából oly döntő jelentőségű földrajzi területen folytonos zavargások dúljanak. Mint a történelmi és geográfiai adottság révén legközvetlenebbül érdekelt és nagy viszontagságba sodorható hatalomnak előbb vagy utóbb a legsúlyosabbra forduló következményekkel kellene számolnia. A Német Birodalom tehát az önfenntartási parancsnak tesz eleget, amikor arra az elhatározásra jut, hogy a közép-európai rend helyreállítása alapjainak lerakása céljából döntő erejű lépéshez folyamodik [...]

1. cikk (1) A hajdani Csehszlovák Köztársaságnak a német csapatok által 1939. március havában megszállva tartott országrészei a mai naptól kezdve a Nagynémet Birodalom felségterületéhez tartoznak, s mint Cseh–Morva Protektorátus a Birodalom oltalma alatt állanak.

(2) Amennyiben a Birodalom védelme ezt megköveteli, a Führer és birodalmi kancellár ezen országrészek egyes vidékeire vonatkozólag ettől eltérő szabályozást fog megállapítani.

2. cikk (1) A Protektorátus német ajkú lakosai a német állam alattvalói, és a német állampolgárságról szóló 1935. évi szeptember 15-i birodalmi törvény értelmében német állampolgárok lesznek. A német vér és a német becsület védelméről intézkedő rendelkezések hatálya tehát rájuk is kiterjed. A német igazságszolgáltatás hatáskörébe tartoznak.

(2) Cseh- és Morvaország egyéb lakosai a Cseh-Morva Protektorátus polgárai lesznek.

3. cikk (1) A Cseh-Morva Protektorátus autonóm jellegű alakulat. Közigazgatását saját közegei látják el.

(2) A részére biztosított felségjogokat a Protektorátus keretén belül a Birodalom politikai, katonai és gazdasági érdekeivel összhangban gyakorolja.

(3) Ezen felségjogokat saját önkormányzati szerveivel, hivatalaival és azokban saját alkalmazottaival hajtja végre.

4. cikk. A cseh-morva autonóm közigazgatás feje az államfőknek kijáró védelmet és tiszteletet élvezi. Hivatása betöltéséhez a Führer és birodalmi kancellár bizalmát kell bírnia.

5. cikk (1) A Führer és birodalmi kancellár a Birodalom érdekeinek képviselőre Cseh-Morvaország részére birodalmi protektort nevez ki, akinek székhelye Prága lesz.

(2) A birodalmi protektornak mint a Führer és birodalmi kancellár helyettesének, valamint a birodalmi kormány megbízottjának az a feladata, hogy a Führer és a birodalmi kormány politikai irányvonalainak érvényesülése körül szorgoskodjék.

(3) A Protektorátus kormányának tagjait tisztségükben a birodalmi protektor erősíti meg. A megerősítő hozzájárulás visszavonható.

(4) A birodalmi protektor jogaihoz tartozik, hogy a Protektorátus kormányának valamennyi intézkedéséről tájékozódást szerezhessen és tanácsokat adjon. A Protektorátus kormányának olyan intézkedései ellen, amelyek a Birodalomra nézve sérelmesek lehetnek, tiltakozással élhet. Abban az esetben pedig, ha a késelem veszéllyel járhat, a közös érdekek védelmére szükséges intézkedéseket is megteheti.

(5) Ha a birodalmi protektor tiltakozását bejelenti, a törvények, rendeletek s egyéb kormányzati előírások kihirdetése, nemkülönben a közigazgatási rendszabályok és a jogerős bírói ítéletek végrehajtása felfüggesztendő.

6. cikk (1) A Protektorátus külügyi vonatkozású ügyeinek intézéséről, valamint polgárainak külföldön képviselendő védelméről a Birodalom gondoskodik. A Birodalom ezen külügyi jellegű teendőit a közös érdekeknek megfelelő módon fogja elvégezni.

(2) A birodalmi kormány mellett a Protektorátus képviselője – hivatali tiszte szerint – mint követ fog tevékenykedni.

7. cikk (1) A Protektorátusnak katonai oltalmat a Birodalom nyújt.

(2) Ennek megvalósítása érdekében a birodalom a Protektorátus területén helyőrségeket fog tartani, és katonai támaszpontokat létesít.

(3) A belső rend biztosítása végett a Protektorátus saját alakulatokat állíthat fel. Utóbbiak szervezetét, állományuk erejének nagyságát és fegyverzetét a birodalom állapítja meg. [...]

12. cikk. A Cseh- és Morvaországban ez idő szerint érvényben levő jog továbbra is hatályos marad, feltéve, hogy a Német Birodalom által biztosított oltalom szellemével ellentétben nem áll. [...]

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 446–449.

http://www.psp.cz/kps/pi/gi/historie/vynos_o_zrizeni_protektoratu.pdf Letöltés ideje: 2014. március 28.

17. Német-szlovák védelmi szerződés

Bécs-Berlin, 1939. március 18–23.

Az „önálló” Szlovákia még a második köztársaságnál is jobban alárendelődött a Német Birodalomnak. A Protektorátus területének megszállásakor a német csapatok Szlovákia területére is benyomultak, egészen a Vág völgyéig. Bár a nyugati határt végül nem módosították, de a Protektorátussal határos sávban német katonai övezet alakult ki. Gazdasági és külpolitikai függése mellett tehát Pozsonynak katonailag is ki kellett szolgálnia a nácik érdekeit. Ráadásul a németek másutt sem védték meg Szlovákia területét. A magát szintén függetlenné kikiáltó Kárpátalja területét megszálló magyar csapatok ugyanis harcba bonyolódtak a szlovák hadsereggel („kis háború”), és Szlovákia keleti sávját is elcsatolták. A németek a szlovák belpolitikába kevésbé avatkoztak bele, nem kívánták a náci berendezkedést rákényszeríteni. Érdekükben állt, hogy Szlovákia stabil maradjon, s így megtarthatta saját típusú fasizmusát, amely klerikális, idegengyűlölő és antiszemita volt.

A német kormány és a szlovák kormány megegyezik, tekintettel arra, hogy a Szlovák Állam a Német Birodalom védelme alá helyezi magát, az ebből fakadó következményeket szerződéssel rendezik. E célból a két kormány alulírott teljes jogú meghatalmazottai a következő feltételekben állapodtak meg:

1. cikk

A Német Birodalom védelmet gyakorol Szlovákia politikai függetlensége és területi integritása felett.

2. cikk

A Német Birodalom védelmének kivitelezésére a német fegyveres erőknek joga van abban a sávban, amelyet nyugaton a Szlovák Állam határa, keleten pedig

a Kis-Kárpátok, a Fehér-Kárpátok és a Jávornik hegységek keleti peremének általános vonala határol, bármikor katonai objektumokat felállítani, és azokat megszállva tartani olyan erőkkal, amelyeket szükségesnek tart. A szlovák kormány intézkedéseket fog tenni, hogy az ezen építkezések számára szükséges terület a német fegyveres erők rendelkezésére álljon. A szlovák kormány szintén egyetért azzal a szabályozással, amely szükséges a német egységek vámmentes ellátásához, amíg a Birodalomból történő vámmentes szállításokkal a katonai építkezéseket látják el. Az 1. bekezdésben leírt sávban a német fegyveres erők felségjoga érvényesül. A német állampolgárságú személyek, akik a leírt sávban vannak alkalmazva magánszerződéses viszony alapján a katonai objektumok építésén, ebben a kérdésben német bíraskodásnak vannak alávetve.

3. cikk

A szlovák kormány katonai erőit a német fegyveres erőkkal való szoros egyetértésben szervezi meg.

4. cikk

A szlovák kormány az egyeztetett védelmi viszonyhoz hasonlóan vezeti külpolitikáját, a német kormánnyal való szoros egyetértésben.

5. cikk

Ez a szerződés az aláírása után azonnal hatályba lép, és 25 évre érvényes. A két kormány tárgyalni fog e határidő lejártá előtt a jelen szerződés időben történő meghosszabbításáról. Ennek bizonyosságául a felek teljes jogú meghatalmazottai két példányban aláírták a jelen szerződést.

Bécs, 1939. március 18. Berlin, 1939. március 23.

A német kormány nevében: von Ribbentrop s. k.

A szlovák kormány nevében: Dr. Jozef Tiso s. k., Dr. Vojtech Tuka s. k., Dr. F. Ďurčanský s. k.

München 1938, összeállította HARSÁNYI Iván–JEMNITZ János–SZÉKELY Gábor, Budapest, Kossuth, 1988, 195–196.

<http://www.klasici.sk/node/496> Letöltés ideje: 2014. március 28.

IV.

A második világháború 1939–1945

1. A CSKP KB állásfoglalása a szovjet–német paktumról

Moszkva, 1939. szeptember 24.

A CSKP vezetői 1935-ig a forradalom kirobbantására törekedve Csehszlovákia destabilizálásán ügyködtek. A Komintern VII. kongresszusán elfogadott népfrontpolitika után viszont a fasiszmus-nácizmus elleni harc miatt Csehszlovákia és általában a nemzeti irányvonal védelmezői lettek. A második köztársaságban 1938 végén a CSKP-t betiltották, vezetői zömmel emigráltak, nagyrészt Moszkvába. A pártnak hazai, illegalitásban működő szárnya is volt. 1939. augusztus 23-án a Szovjetunió és a náci Németország megneemtámadási szerződést kötött, amelynek titkos záradéka érdekszférákra osztotta a két nagyhatalom között húzódó térséget. A két eltérő társadalmi berendezkedésű diktatúra között ezután átmenetileg szívélyes fegyverbarátság alakult ki, ami megmutatkozott Lengyelország cinikus felosztásában és a breszt-litovszki közös katonai parádén is. Az új vonalnak köszönhetően a CSKP – lenti állásfoglalásával szemben – egészen 1941-ig passzívra vált a németellenes harcban.

Csehszlovákia Kommunista Pártja, amely a cseh népnek a náci megszállók elleni harcát vezeti, üdvözli a Szovjetuniót és vezérét, Sztálint, a szovjet–német megneemtámadási egyezmény megkötése alkalmából. A CSKP a szovjet kormány ezen tetteiben a Szovjetunió népei és Vörös Hadserege legyőzhetetlen erejének és forradalmi harcának, valamint öntudatának megnyilvánulását látja. Ezzel a tettel a Szovjetunió meghiúsította a nyugat-európai reakciók mesterkedéseit, akik a Szovjetuniót Németországgal vívandó elszigetelt háborúba akarták beugratni, hogy aztán majd talán ők maguk támadhassanak rá. A Szovjetunió ezzel a tétellel zsákutcába kergette az egész korhadt kapitalista világot, s utat nyitott a maga békepolitikája, a maga érdekeinek, s ugyanúgy a kis és elnyomott nemzetek érdekeinek védelmét szolgáló politika számára. A Szovjetunió eme tetteiben erőteljes felhívást látunk minden nemzethez, hogy szabaduljanak fel, és harcoljanak a tartós békéért, s felhívást a cseh néphez is, hogy még jobban fokozza harcát a náci megszállók ellen, s folytassa ezt a harcot egészen a hitlerista rendszer megdöntéséig és a Csehszlovák Köztársaság helyreállításáig.

Ezt a harcot végig fogjuk harcolni. Biztosak vagyunk a nemzetközi munkásosztály segítségében és a Szovjetunió támogatásában.

Éljen a Szovjetunió és Sztálin elvtárs!

Éljen az új és szabad Csehszlovákia!

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 456–457.

2. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság nyilatkozata

Párizs, 1939. október 17.

Prága német megszállása után Beneš megkezdte harcát Csehszlovákia felújítására, méghozzá a München előtti határok között. Visszatért Európába, elnöki posztból való lemondását érvénytelennek minősítette. Ezt azonban számos emigráns sem ismerte el (főleg a szlovák Hodža és Osuský), nem is beszélve a londoni és párizsi kormányról. Benešnek tárgyalásai után be kellett érnie azzal, hogy emigráns kormány helyett ismét nemzeti bizottságot hoz létre 1939 őszén Párizsban. Ezt a szervet mint a csehszlovák érdekek képviselőjét a franciák 1939. november 17-én, a britek december 20-án ismerték el. A CSNB fő célja Csehszlovákia hadviselő szövetséges félként való elismertetése volt, ezért az első világháború sikeres módszerét követve igyekezett csehszlovák hadseregeket felállítani a különböző frontokon. A Nemzeti Bizottság sokáig párhuzamosan működött Párizsban és Londonban, majd Franciaország náci megszállása után egyedüli központjává London vált. Beneš riválisai közül Osuský tagja lett a CSNB-nek, míg Hodža az USA-ba távozott.

Csehszlovák Nép! A Csehszlovák Nemzeti Bizottság valamennyi ügyetek irányítását kezébe vette addig az időig, amíg e háború véget ér, és amíg ügyetek igazgatása visszatér szabad kezetekbe.

Szövetségeseink oldalán állunk a harcban a szabad Európán belüli Csehszlovákia szabadságáért, a harcban a náci pestis ellen, amely fenyegeti Európát és a világot, és amelynek győzelme tartósan meggyalázná és teljesen megsemmisítené az összes emberi méltóságot.

Emlékeztetünk, hogy barátaink és szövetségeseink nyomatékos kérésére egyedülálló áldozatot hoztunk az európai béke számára. Ennek ellenére Németország brutális támadást intézett ellenünk, és katonailag megszállta területünket egy olyan pillanatban, amikor a védekezésünk minden lehetősége megsemmisült; a szabadságot, amelyet ezelőtt garantáltak nekünk, az egész világ szeme láttára cinikusan eltiporta és elnyomta.

Az 1939. március 15-e körüli események idején embertelen és brutális jelenetek mellett, durva erőszakkal és fenyegetésekkel, hogy a lakosságot és a köztársaság területét megsemmisítik, olyan nyilatkozatokat és tetteket kényszerítettek a csehszlovák

kormány szervekre, amelyekkel a német náci kormány kinyilatkoztatta Csehszlovákia egyetértését a köztársaság területének elfoglalásával, Szlovákia elszakításával, illetve [Cseh- és Morvaország esetében] a Harmadik Birodalomhoz való csatlóással. Ezek a tettek jogilag valamennyien érvénytelenek, és köztársaságunk egyetlen szabad polgára soha nem ismeri el őket. Nincs és nem is lehet nemzetközi érvényük sem. A Csehszlovák Köztársaság nemzetközi jogilag tovább él, és egyetlen polgárunk sem mondhat le róla, bármilyen nemzetiségű is legyen. Az egész művelt világ elítéli azt az igazságtalanságot, amely velünk történt, és számos állam ki is nyilvánította ezt hivatalos képviselői által. Csehszlovákia szabadsága és függetlensége szövetségeseink világosan elismert háborús célja és békefeltétele. Tétovázás nélkül léptünk be – az egész nemzet odahaza és a határokon túl – a háborúba a brutális bitórlók ellen, akik nem „protektorok”, hanem népünk pusztítói és cinikus elnyomói.

A megkínzott hazánkban zajló események iszonyattal töltenek el minket, és megárazzák az egész világot. Senki nem tagadhatja meg szimpátiáját és együttérzését azzal a nemzettel, amelyet ilyen ördögien és brutálisan elnyomnak. Gondolataink és érzéseink naponta Veletek vannak, drága szenvedő [polgártársaink], akik bátran kitartotok a lelki és fizikai ellenállásban a betolakodókkal szemben, és mindent feláldoztok, még az életeteket is, a nemzeti eszméinkért vívott harcban. A szenvedésekből, véretekből és áldozatokból – akár a hazai fronton, vagy a külföldön felújított csehszlovák hadseregben – nő ki és virágzik fel ismét szabadságunk.

Tömörítsünk és egyesítsünk minden erőt, amely elmenekült a rabságból, és a szabad és baráti külföldre került. A francia és a brit kormánnyal megegyezve e szabad országokban felújítjuk a független csehszlovák hadsereget, amely együtt harcol Franciaország, a Brit Birodalom és Lengyelország szövetséges haderőivel. Ugyancsak megszervezzük a külföldi honfitársaink összes erejét, akik lelkesen jelentkeznek munkára és áldozatra csehszlovák hazánkért.

Masaryk és Štefánik szellemében, a nemzetébresztőink és mártírjaink szellemében egységesen megyünk a harcba. Nem ismerve el semmilyen pártbeli, osztály- vagy más különbséget, eltökéltek vagyunk harcolni, és biztosítani a szabad és demokratikus Csehszlovák Köztársaságot, amely igazságos lesz államunk minden nemzetiségével. Olyan Csehszlovákiát akarunk, amely társadalmilag igazságos, egyenlő jogokra és egyenlő köteleességekre épül minden polgára számára.

Az új belső államszervezetről is, a szabad csehek szabad szlovákokhoz való viszonyáról is demokratikus módon és testvéri egyetértésben, az egyenlő jogok és egyenlő köteleességek elve alapján dönt a szabad csehek többsége és a szabad szlovákok többsége.

Népünk sikeresen küzdötte le a fejlődésében és történelmében nagyon nehéz időszakokat. Hisszük, hogy a mostani, legnehezebb megpróbáltatásból is győztesen kerül ki, nemzeti érdekeinek tartós sérelme nélkül.

Értünk szól a történelem, a jog és az igazság, becsületünk és szabadság eszméinkért való. A német rezsim, amely most átmenetileg erőszakot követ el nemzetünk ellen, kétségbeesett és bűnös hódítás útjára lépett más nemzetek megtámadásával és

leigázásával. Bukása elkerülhetetlen. Ekkor Európa újraalakul és újjászerveződik. Ott akarunk lenni, és ott kell lennünk, hogy államunk visszanyerje helyét Európában, a szabad nemzetek között, ahová tartozik. Talán végzetesebb harcba indulunk, mint az a harc volt, amely huszonöt éve kezdődött. Harcba indulunk a szabadság idejéből származó tapasztalatainkkal és elszántsággal, hogy bevégezzük és tökéletesítsük a művet, amelyet oly ígéretesen kezdtünk el az első szabad köztársaságunkban. Békében akarunk élni szomszédainkkal, és meg akarunk egyezni velük az őszinte együttműködésről. Őszintén hozzá akarunk járulni a népek együttműködésének megszervezéséhez is, gazdasági és nemzetközi-politikai téren.

A szabadság és a demokrácia nemzeti céljai és eszméi által vezetve a Csehszlovák Nemzeti Bizottság egységre és összetartásra hívja fel Csehszlovákia minden polgárát. Munkára és harcra hívjuk őket. E harcba összetartva, egy sorban és bátran megyünk a végső győzelemig. E harc célja *a szabad Európán belüli szabad Csehszlovákia*. E harcot végig fogjuk küzdeni otthon és külföldön is, bármi áron, és ismét egybegyűlünk mindannyian egy szabad országban, amit biztosítani fogunk az összes polgár erős akaratával, együttes hozzájárulásával és közös védelmével örök időkre.

(Edvard Beneš, Jan Šrámek, Štefan Osuský, Sergěj Ingr, Rudolf Viest, Hubert Ripka, Eduard Outrata)

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 336–337.

3. A szudétanémet szociáldemokraták deklarációja

Holmhurst, 1940. március 10.

Részletek

A müncheni egyezmény nemcsak Csehszlovákia számára járt katasztrofális hatással, hanem a szudétanémet, sőt az össznémet szociáldemokrata mozgalom számára is; utóbbinak utolsó menedéke a náci üldözés elől Csehszlovákia volt. E csoportok ezért szintén emigrációba vonultak, miután a második csehszlovák köztársaság már maga is nemkívánatos személyeknek tekintette (főleg a baloldali) német menekülteket, és kiszolgáltatta őket Berlinnek. A szudétanémet szociáldemokrata emigráció vezetője Londonban Wenzel Jaksch lett, aki 1938-ban a végsőkéig kiállt Csehszlovákia mellett. E minőségében gyakori érintkezésben volt Benešsel, akinek eleinte szüksége volt a szudétanémetek támogatására ahhoz, hogy elismertesse Csehszlovákia jogát a München előtti határookra. A háború második felében, ezen elismerés megszerzése után, viszont Beneš – elárulva Jakschot – a németek teljes kitelepítését kezdte előkészíteni. Jaksch ugyanakkor mindvégig a német–cseh demokratikus kiegyezés lehetőségéért dolgozott, mint alábbi nyilatkozata is mutatja.

Kiindulópontjaink

[...] Ausztria–Magyarország felosztása gazdasági értelemben visszalépést jelentett. Az utódállamok elszalasztották a gazdasági együttműködés minden lehetőségét. A megoldatlan határviták és az egyéb ellentétek meggátoltak közöttük mindenféle politikai közeledést. [...]

Két évtizeden át azonban a nyugati demokráciák is elszalasztottak minden lehetőséget, hogy a térség politikai és gazdasági problémáit saját kezdeményezésük alapján oldják meg. Csehszlovákia feláldozása és Lengyelország legyőzése után a kontinens délkeleti fele teljesen német, orosz és olasz befolyás alatt álló sakktáblává vált. Ha Németország ebből a háborúból rendkívüli módon meggyengülve kerülne ki, ez az eredmény csak a délkelet-európai orosz és olasz befolyás megerősödéséhez járulna hozzá.

Ezekből a történelmi tapasztalatokból és kilátásokból vezettük le irányelveinket és következtetéseinket: a szudétanémet probléma nem oldható meg elszigetelten. [...]

Minden új határnál fontosabb az a szellem, amelyben ezen háború után igazgatják majd Európát. Ha újra a revans szelleme győzedelmeskedik, akkor a békés és egységes Európa minden reménye elveszett. [...]

A szudétanémet probléma az európai újjárendezésben

A kegyetlen sors jelölt ki minket arra, hogy osztozzunk a csehszlovák demokrácia dicsőségében és tragédiájában. A kontinens utolsó szabad német pártjaként a müncheni döntésig harcoltunk a náci imperializmus ellen. [...]

III. Béke és igazságosság

A jelen háború után kötendő béke tartóssága attól függ, hogy az a felszabadított német nép egyenrangú közreműködésével jön-e létre. [...] Követeljük a meg egyezésen alapuló békét a Szudéta-vidék lakossága számára is. Az elmúlt két évtized folyamán kétszer is egyoldalúan döntöttek állami hovatartozásunkról. [...] Önrendelkezési jogot követelünk a hárommillió szudétanémetnek. [...] Az önrendelkezési jogról vallott nézeteink ezért magukban foglalják a Szudéta-vidéknek Cseh- és Morvaország, valamint Szilézia történelmi területeivel való teljes gazdasági és földrajzi összetartozásának elismerését.

IV. Álláspontunk a cseh szabadságharcra kapcsolatban

A magasan fejlett cseh nép igénye a szabadságra és az állami önállóságra demokratikus szemszögből nem lehet kérdéses. A cseh államiság problémája azonban, tekintettel Cseh- és Morvaország települési viszonyaira, állandó jelleggel összekapcsolódik kisebb vagy nagyobb számú, ezen tartományokban élő német sorsával. Ezért folytatta tehát a müncheni döntésig megingathatatlan eltökéltséggel harcát a szudétanémet szociáldemokrácia a német–cseh kérdés demokratikus megoldásáért. A cseh nép demokratikus tömegeivel fennálló baráti szövetségünk történetét vérrel és könnyekkel írták. Így hát igen erős rokonszenvvel viseltetünk a cseh népnek egy szabad és független állam újjáteremtéséért folytatott heroikus küzdelme iránt. Elismerjük, hogy a müncheni határokat számos esetben az etnikai elv megsértésével húzták

meg, és hogy a jövőre nézve sem kínálnak igazságos megoldást. A szudétanémet nép részeként azonban mindenekelőtt saját népünk érdekeit szándékozunk képviselni. Ebben a pozícióban el akarjuk kerülni azon hibák megismétlését, amelyek a Henlein-mozgalom győzelméhez és a müncheni katasztrófához vezettek. Az államszerkezet alapvető hibája volt, hogy míg kétmillió szlovák számára az államalkotó nemzet valamennyi előjogát biztosította,⁷³ ezenkívül félmillió ruszinnak területi autonómiát ígért, addig hárommillió szudétanémetet kisebbségként kezelte. A régi Csehszlovákia *de facto* soknemzetiségű állam volt. A lakosság egyharmadának akarata ellenére a Köztársaságot csehszlovák nemzetállamnak kiáltották ki. A központosított nemzetállam egyoldalúan meghatározott formája kudarcra ítélte megbékélési politikánk önfeláldozó erőfeszítéseit. Húszéves tapasztalat alapján tehát nem járulhatunk hozzá, hogy hárommillió szudétanémetet ismét csupán a cseh politika gazdasági és történelmi igényeinek tárgyaként kezeljenek. [...]

V. A szudétanémet lét problémái

A német–cseh határkérdés erőszakos népcseré útján történő rendezését mint antidemokratikus és barbár megoldást elutasítjuk. A sűrűn lakott Szudéta-vidéken olyan népesség él, amelyet évszázados békés munka kapcsol szülőföldjéhez. Túlnyomórészt szegény hegyvidéki területekről van szó, ahol csupán a lakosság egyötöde képes a mezőgazdaságból megélni. Többségük megélhetése az ipari tevékenységtől és a minőségi exporttól függ. Tudatában vagyunk annak, hogy a szudétanémetiség speciális létérdekeit sem a központosított Nagy-Németországban, sem a központosított államként megújított Csehszlovákiában nem lehetne sikerrel képviselni. [...]

VI. A legjobb kiút: Autonómia egy szövetségi államon belül

Ezekből a szocioökonómiai tényekből, nem kevésbé pedig a szudétanémetek nemzeti-kulturális szükségleteiből következik az autonómia szükségessége, mégpedig minden olyan területen, amelyet a dolog természeténél fogva nem kizárólag összállami szinten kell szabályozni. Ezt az igényt egyedül a helyi önkormányzatok rendszerével nem lehet kielégíteni. A hárommillió szudétanémetnek ezért szüksége van közös érdekeik központi képviseletére, tartományi parlament és tartományi kormányzat formájában. Továbbá a tartományi kormányzatnak, mint a német önkormányzat fölé emelt szervnek, lenne a feladata a német kulturális és jótékonyági szervezetek irányítása Cseh- és Morvaországban.

Amennyiben a cseh politika elfogadja a föderatív állam koncepcióját, a területi és személyi autonómia szükségszerű kombinációja révén tisztázódnak az adminisztratív különállás kérdései is. Ezzel összefüggésben elengedhetetlen a közigazgatás demokratizálása és decentralizálása is.

Igy lehet a népek baráti együttélését megszervezni, és az államot közös hazájuként felépíteni, amelyben a föderatív kormányzat a nemzeti viták fölött áll.

Egy föderatív elv alapján újjászervezett Csehszlovákia külpolitikailag is lényegesen kisebb támadási felületet fog nyújtani, mint a München előtti központosított

nemzetállam. Ebben a formában képes lesz arra, hogy a szomszéd államokkal sikeresen együttműködjön. [...]

A szudétanémet kérdés a második világháborúban, sajtó alá rendezte KASZA Péter, Szeged, JATEPress, 2000 (Documenta Historica, 45), 24–31.

4. Halifax brit külügyminiszter levele Benešhez az ideiglenes csehszlovák kormány elismeréséről

London, 1940. július 18.

Részlet

Beneš második nagy sikerét az jelentette, amikor a Csehszlovák Nemzeti Bizottságot a londoni kormány elismerte mint ideiglenes emigráns kormányt. Halifax külügyminiszter, az appeasement korábbi fő szószólója levelében csak jelezte ennek lehetőségét, a brit kormány végül július 21-én hozott erről döntést. Beneš sikerét az tette lehetővé, hogy Franciaországban és a Közel-Keleten már sikerült felállítani néhány harcoló csehszlovák egységet, köztük számos pilótával, akik az ekkor meginduló angliai csatában is harcoltak; valamint František Moravec ezredes be tudott építeni egy kémet a német Abwehrbe. Az elismerés nem jelentette azt, hogy Nagy-Britannia megtagadja München és elismeri az 1938 előtti csehszlovák határokat. A felálló kormány vezetője Jan Šrámek néppárti politikus, a régi pětka egyik oszlopos tagja lett; Beneš mint emigráns köztársasági elnök szerepelt. A kormány mellett felállt egy ún. Államtanács is, amely a nemzetgyűlést helyettesítette, de ténylegesen tanácsadó szerv volt.

[...] Örömmel válaszolhatom Önnek, hogy Őfelsége kormánya az Egyesült Királyságban elvben kész elismerni az így felállított ideiglenes csehszlovák kormányt, s megkönnyíteni tevékenységét azon a területen, mely Őfelsége kormányának hatásköre alatt áll. Őfelsége kormánya tudomásul vette, hogy ez az ideiglenes kormány a cseh és a szlovák nép reprezentatív kormánya kíván lenni, és hogy szándékában áll, miszerint a Csehszlovák Államtanács is, melyről Ön levelében említést tesz, szintén teljes mértékben reprezentatív jellegű legyen, s a külföldön tartózkodó elismert cseh és szlovák vezetőket foglalja magában, amennyiben már nem kerültek be az ideiglenes kormányba.

Közölve ezt Önnel, szeretném, hogy világos legyen, miszerint Őfelsége kormánya ezen elismerési aktus megtétele mellett nem áll szándékában előre elkötelezni magát, hogy bármiféle jövőendő határok megállapítását Közép-Európában elismerni vagy támogatni fogja. Szeretném azt is megemlíteni, hogy nem lehet feltételezni, miszerint Őfelsége kormánya szükségszerűen osztja az Ön, levelében tett következtetését: hogy ugyanis Őfelsége kormánya az 1939. március 15-i eseményeket követő eljárásával bármiféleképpen is állást foglalt Csehszlovákia jogfolytonosságát illetően. Őfelsége kormánya eljárásának az volt az értelme, hogy tiltakozott a német katonai

⁷³ Ezen állítás nem felelt meg a valóságnak: Csehszlovákia ténylegesen központosított cseh állam volt.

akció révén Csehszlovákiában előidézett változások ellen, s ezzel hangsúlyozta, hogy nézete szerint ezeknek a változásoknak nem volt törvényes alapjuk. A londoni csehszlovák követség elismerésének ezt a tényt kellett aláhúznia.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 457–458.

5. Beneš beszámolója a cseh hazai ellenállás részére

London, 1940. november 18.

Részletek

Az emigráns kormány brit elismerése után Benešnek már kevésbé volt szüksége a szudétanémet emigráció támogatására, de kihasználta azt is, hogy a csoporton belül is szakadás következett be. A hazai ellenállásnak írt levelében veti fel először a németek kitelepítésének kérdését, bár az összes német eltávolítását ekkor még maga is lehetetlennek tekintette. Alapvetően a München előtti területi integritás talaján áll, és mindössze három körzetben tenné lehetővé az etnikailag tiszta német településterület megóvását. Ezek a körzetek azonban Csehszlovákián belül maradnának, területük pedig olyan kicsi, hogy még elcsatolásuk esetén is legfeljebb határkiigazításnak számítottak volna, több millió német odatelepítésére pedig méretük miatt eleve alkalmatlanok lettek volna. Különösen riasztó, hogy Beneš cseh élettéről ír, de a beszámolóban más vészjósló mondatai is vannak. A szöveg állításával szemben viszont ekkor (még) Beneš nem volt birtokában olyan brit nyilatkozatnak, amely érvénytelennek tekintette volna Münchent. Erre csak a lidicei tragédia után, 1942 nyarán került sor.

1. A cseh népnek is szüksége van a maga „életterére”. A müncheni határokról szóló megállapodás ezt nem biztosítja számára. Így ezeknek a határoknak el kell tűnniük; *de facto* már birtokában vagyok egy a brit kormány által 1940 novemberében kiadott hivatalos, írásbeli nyilatkozatnak, miszerint a müncheni határokat érintő szerződést ők is jogtalannak tekintik.

2. Semmiképpen nem adom fel a történelmi határokat, azonban csupán lehetséges, nem pedig elvi kérdésnek tekintem azokat. Számunkra most és mindenkor lényeges, hogy a jövőben megteremtünk egy nagy cseh nemzeti területet, és biztosítsuk azt a magunk számára. Ehhez szükséges lesz, hogy Morvaország cseh területeit észak és dél felé, amennyire csak lehet, kiterjesszük, és így Ausztria, valamint Szilézia felől a németek által való bekerítettségünket megszüntessük. Ez fontos lenne a lengyelekkel való együttműködésünk és az esetleges föderáció szempontjából is. Ehhez a németeknek Észak- és Dél-Morvaországból, beleértve Brnót és Jihlávát is, valamint Sziléziából Krnov és Ostrava⁷⁴ között, el kell tűnniük. A Králický Sněžníkől Podmokly irányába

⁷⁴ Az eredeti magyar fordítás, amely német forrásból adta közre Beneš levelét, a fenti települések német nevét adta meg (Brünn, Iglau, Jägerndorf és Ostrau).

meg kell hagyni a történelmi határokat, a Nový Svět-Harrachovtól Podmoklyig húzódó új etnikai határvonalnak pedig számunkra katonailag elfogadhatónak kell lennie; ezt követően a történelmi határvonal Chomutov és Kadaň mögött haladna, az új etnikai határ pedig a Doupovi-hegységen át Tachovig.⁷⁵ Ily módon a következő körzetek maradnának kívül a cseh nemzeti területen: Krnov, Liberec és Karlovy Vary.⁷⁶ A Prágában, valamint az ország belső területein élő németeknek vagy ki kellene vándorolniuk, vagy feltétel nélkül, azaz az új cseh etnikai határokon belül nyelvi és adminisztratív szempontból egyaránt kisebbségi jogok nélkül, el kellene fogadniuk a cseh uralmat. Azt a három német körzetet pedig úgy kellene elhatárolni, hogy a németek a jövőben semmilyen körülmények között ne terrorizálhassanak bennünket, és hogy a határok, leválásuk esetén, védelmi szempontból elfogadhatatlan alakot öltsenek – akárcsak München után. Másfelől viszont elvi alapon ragaszkodnék ahhoz, hogy ezek a körzetek az új etnikai elhatárolódás után továbbra is államunk keretein belül maradjanak. Hogy ezek melyik kormány uralma alá kerülnek, az a további fejlemények és a háborús események kérdése.

3. Ebből az elgondolásból további következtetések adódnak: nem szabad magunkat valószerűtlen reményeknek átadnunk, hogy tudniillik hárommillió németet ki lehet irtani, vagy el lehet üldözni, mint ahogy ezt nálunk naiv módon néhányan hiszik. Számolni lehet viszont több százezer kompromittált, náci érzelmű német távozásával vagy kiutasításával, illetve további százezrek kényszer-áttelepítésével a fent említett kerületekből a három német körzetbe, Ausztriába vagy Németországba. Ez az áttelepítés mindazonáltal lényegesen meghaladná az egymillióssá létszámot. Ez pedig már példátlan siker és erős biztosíték lenne országunk, valamint belső nemzeti területünk fejlődése számára. Én a megbeszélések során egy, a müncheni határokat tartalmazó térképpel a kezemben tárgyaltam az angolokkal. A müncheni méltánytalanság és a müncheni egyezmény sajnálatos összeomlása meggyőzte őket arról, hogy ez a program alapjaiban helyes. Senki nem láthatja előre, hogy milyen következményei lesznek a további eseményeknek, de egyelőre a cseh nemzeti terület kiterjesztésének és tartós, stratégiai biztosításának programja alapjaiban elfogadottá vált itt, Angliában. 1939. március 15-e mindenkit megvilágosított és meggyőzött.

4. Ez tehát azt jelenti, hogy az a kívánságunk, ismét legyenek németek a Köztársaságban. Ennek megfelelően kell eljárunk. Különben mindenfelé az a nézet válna uralkodóvá, hogy már eleve lemondunk a történelmi határokról. [...] Ne felejtjük el, hogy a háború utáni tartós rendezés szempontjából Danzig és Kelet-Poroszország mellett a mi németjeink kérdése lesz messze a legproblematisabb.

5. Ebből az okból építettem ki kezdettől fogva kapcsolatokat a németekkel, és ezért is tárgyalok velük. A nép nevében nem ígérek meg semmit, és nem is fogok megígérni. Felkészítem őket legkevesebb egymillió német kitelepítésére, miként a cseh élettér szükségességére is. [...] Attól tartanak, hogy odahaza tömeggyilkosságok

⁷⁵ Az eredeti fordításban: Grulich-Schneeberg, Bodenbach (ma Děčín [Tetschen] része), Neuwelt Harrachsdorf, Komotau, Kaaden, Duppaui hegység, Tachau.

⁷⁶ Az eredeti fordításban: Jägerndorf, Reichenberg és Karlsbad.

történhetnek, és tudatában vannak annak, hogy a Szudéta-vidék németiségének nagy része még mindig erősen náci érzelmű. Ezen okokból kifolyólag Jaksch irányításával csak félig állnak ki a Köztársaság mellett [...]

6. Elképzelhető, hogy az események rá fognak kényszeríteni bennünket, talán már nagyon hamar, hogy a csehországi németeket illetően egyértelműbben fogalmazzunk. [...]

A szudétanémet kérdés a második világháborúban, sajtó alá rendezte KASZA Péter, Szeged, JATEPress, 2000 (Documenta Historica, 45), 32–34.

6. A hazai ellenállási csoportok programtervezete

(A szabadságért az új Csehszlovák Köztársaságig)

Prága, 1941 tavasza

Részletek

A háború első időszakában három hazai ellenállási csoport alakult ki: a Politikai Központ (Beneš támogató politikusok köre), a Nemzetvédelem (katonai ellenállók) és a Hűek Maradunk Petíciós Bizottság (baloldali társadalmi mozgalom). 1940 elején a három csoport Hazai Ellenállás Központi Vezetősége (cseh rövidítése alapján: ÚVOD) néven összeolvadt. A Petíciós Bizottság kezdeményezésére 1940–1941 folyamán dolgozták ki a hazai ellenállás legismertebb náciellenes programját. Eredeti szerzője a Hűek maradunk című petícióhoz (lásd III. 2. sz. dokumentum) hasonlóan Josef Fischer volt, aki már 1939 óta dolgozott rajta. 1941 tavaszán néhány kompromisszumos átalakítás után az ÚVOD közös programjaként fogadták el. A teljes programnak csak egy rövidített változatát sikerült szélesebb körben terjeszteni. A dokumentum kritizálta a korábbi bel- és külpolitikai fejlődést; jelentős reformokkal egy demokratikus alapokon nyugvó új Csehszlovákiát kívánt megteremteni, a München előtti határokkal, a csehszlovákizmus szellemében egységes államként. A terjedelmes írásnak csak a legfontosabb elemeit közöljük.

[...]

III. Politikai élet a felújított köztársaságban

Az alkotmány és a parlamentarizmus reformja

(30) Az alkotmány és az egész államrend elsősorban a köztársaság egyes tartományainak viszonyát rendezi. A München utáni események világosan megmutatták, hogy a dualizmus⁷⁷ mindkét rész leigázásához vezet. Nem gondolható, hogy abban az időben, amikor az addig független államok is szervezett együttműködéssel magasabb és nagyobb alakzatokba kényszerülnek, amilyenekre törekedünk Közép-Európában

⁷⁷ Az utalás természetesen nem az Osztrák–Magyar Monarchiára vonatkozik, hanem a második köztársaság föderatív, kétközpontú voltára, amely, szemben az egységes államként működő első köztársasággal, a tervezet készítői szerint nem volt életképes.

is, ellentétes irányba haladjon a fejlődés az államon belül, ilyen súlyos megrázkódtatások után, a tanulságokat levonva. *Ezért kell Csehszlovákiának a jövőben is egységesnek lennie, azaz egységes kormányval, állami közigazgatással, és egységes és egyedüli törvényhozással rendelkeznie.* Ezen az egységen belül biztosítunk a tartományoknak *kiterjedt közigazgatási decentralizációt, összekapcsolva széles helyi önkormányzattal.* A speciális szlovák igényeket biztosítani fogja a szlovákok megfelelő aránya a központi közigazgatásban, és az, hogy Szlovákia közigazgatása a saját kezükben lesz. [...]

(31) Ez az elrendezés abból az álláspontból indul ki, hogy *a csehszlovák egység nem egy kész dolog, hanem feladat*, amelyet minél jobban teljesítünk, annál következetesebben vehetjük figyelembe a szlovák és a cseh ág tényleges különbségeit, az eltérő kulturális, politikai, gazdasági fejlődés eredményeit. Az egyesülést semmiképpen sem lehet erőszakos, fasiszta módszerekkel elérni, hanem kulturális felvilágosító munkával, politikai demokráciával és elsősorban azzal, hogy Szlovákia társadalmi és gazdasági viszonyai a nyugati tartományok színvonalára legyenek emelve. [...] *A szlovákok tökéletes egyenjogúsága* alapvető fontosságú irányelv. Így legyőzzük a partikularizmust, amely minden modern államban a múlthoz tartozik.

(32) *Az alkotmány reformja* – nem teszünk említést arról, ami változás nélkül marad – érinti a parlamentet is. A feladat az lesz, hogy a parlament, jobban, mint a köztársaság első húsz évében, váljon a szabad politikai akaratának tényleges képviselőjévé, és jelentősen alakítsa az egységes kormányakat. Sok múlik a választási rendszer megfelelő rendezésén, még több azonban azon, hogy a demokrácia legyen valódi polgári aktivitásra helyezve, amely örködni fog a népképviselő felelős funkciójába kerülő személyek szigorúbb kiválasztása felett. De a legfontosabb dolog az lesz, milyen akaratot fejleszt ki magának a parlament, hogyan lesz képes megvédeni jogait, és kiépíteni tekintélyét a lakosság körében – ezt nem biztosítja neki még a legjobb törvény sem. A demokrácia felületes és nem eléggé komoly megértése együtt egy szerencsétlen választási rendszerrel gépiessé tette politikai életünket, eltűrte, hogy létrejöjjenek mindenható pártapparátusok, amelyek megszüntették a képviselők szabadságát, és az alkotmány szelleme és betűje ellenére párthivatalnokokat csináltak belőlük, sokszoros függőségben lekötve őket, gyakran anyagilag és személyileg is. [...] A személyek kiválasztása így sokszor hibásan ment végbe. Innen ered szintén a *pětka*⁷⁸ és más testületek ismert rendszere is, amelyek senkinek nem felelősek, de ténylegesen döntőek. A parlamenti tárgyalások pusztá formalitássá züllöttek, mivelhogy mindenről a pártok vezetői hoztak döntéseket. A nyilvánosság és maguk a képviselők is megszűntek érdeklődni utána, és a parlament befolyása feltartóztathatatlannal zuhant, míg végül a parlamentet kizárták a döntésekből, még az állam létéről és nemlétéről szólókból is.⁷⁹ [...]

⁷⁸ Az öt nagy cseh párt, illetve ezek vezetőinek informális találkozásai és egyeztető fóruma, amely 1920-ban jött létre. Ez az alkotmányellenes és antidemokratikus szerv a parlament jelentőségét nagymértékben csökkentette.

⁷⁹ Utalás Münchenre, amelynek elfogadása (pontosabban a háború felvállalása) tárgyában össze sem hívták a nemzetgyűlést.

Parlamentarizmusunk csődjé legyen számunkra a legnagyobb figyelmeztetés, hogy okulnunk kell. Ezért olyan parlamentet kell létrehoznunk, amely megváltozott alapokon áll, a polgároknak új választási rendszert kell adni, és olyan pártokat felállítani, amelyek jogi és politikai alapjai megfelelnek funkcióiknak. E reformok célja az, hogy meggátoljuk az oligarchia és a bürokrácia visszatérését, s hogy így megnyíljon az út a tényleges demokráciához és a legalkalmasabb személyek tartós kiválasztásához. De ezután is a polgárokon áll, hogy ezen lehetőségeket ki tudják használni; a demokráciát nem a törvények biztosítják, hanem csak azok az emberek, akik igazán akarják azt, és elszántak, hogy minden eszközzel kiálljanak érte. [...]

Mivel azonban a második kamarára nincs más megfelelő demokratikus választójogi ok, mint például amilyen a szövetségi államok esetében, ezért *a jövőben csak egyetlen kamara lesz megválasztva törvényhozói hatalommal és felemelt létszámmal* (400 fő). [...]

(33) Az új választási rendszer teljesen megőrzi az egyenlő, közvetlen és titkos választójogot a parlamentbe. Egyidejűleg azonban biztosítja a választók teljes döntési szabadságát, mivel már nem pártra kell majd szavaznia, önkényesen meghatározott képviselőkkel, hanem közvetlenül a jelöltre. Minden meg lesz akadályozva, ami nagyobb mértékben párthoz köthetné a képviselőt, mint a választókhoz (például kötött listák, reverzálisok stb.). Véget ér a képviselők kinevezése a póttagok közül, minden megüresedett mandátumot új választással kell betölteni. [...]

(34) Hogy biztosítva legyen *a köztársasági elnök* nagyobb függetlensége és *önálló tekintélye*, a jövőben *a nép fogja megválasztani*, és nem a pártok közötti megegyezés révén nevezik ki a parlamentben. Nem vezetünk be azonban népi szavazást, amely éppen ebben a kérdésben gyakran nem vált be, hanem a választók külön elektorokat választanak (amerikai módon), akik csak az elnök és helyettese megválasztására lesznek felhatalmazva. [...]

A nép minden hatalom forrása

(35) A komolyan gondolt demokrácia nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy a polgárság szabadon döntsön arról, hogy kinek, hogyan és milyen célokkal kell vezetnie az államot. Kialakítani ezt a politikai akaratot, programra épülő alapot adni neki, segíteni neki, hogy beteljesüljön, ez a politikai pártok feladata. [...]

Az lesz a feladatunk, hogy rögtön a köztársaság első időszakában megteremtjük annak előfeltételeit, hogy a pártokat megszabadítsuk korábbi fogyatékoságaiktól, hogy teljesítsék küldetésüket: váljanak a polgárság politikai akaratának tisztességes eszközévé. [...]

A totalitárius maszk le fog hullani az azt ránk kényszerítő német diktatúra bukásával együtt, és visszatér a természetes *politikai differenciálódás*, ami megfelel *nemzetünk érettségének*. Mondtuk már, miért nem lesz visszatérés a korábbi pártok számára. Maga a nép fog magának új politikai formációkat teremteni. [...] Azok a pártok, amelyek visszautasítják a demokratikus programot vagy a valódi belső demokratikus berendezkedést, nem lesznek engedélyezve. [...]

A köztársaság első kormánya határoz arról, mikor lehet megindítani az átmenetet a normális viszonyokhoz, szabaddá téve a politikai pártok működését. [...]

Nemzetiségi viszonyok

(37) A nemzetiségi viszonyokat úgy kell rendeznünk, hogy biztosítékok legyenek az ellen, ami az államon belül hozzájárult az első köztársaság bukásához. Ezen intézkedések mértéke és kiterjedése a háború egészének eredményétől függ, különösen Németország vereségének mértékén múlik. Biztosan nem lesz hely azonban a köztársaságban azon németeknek, akik bárhogy exponálták magukat a henleinisták vagy a nácik mellett, előnyöket fogadtak el tőlük stb. [...] Igaz, hogy a[z első] világháború után a győztes államok nem nyújtottak elegendő támogatást a német demokráciának, de az sem kevésbé igaz, hogy Hitler uralmát maguk a németek okozták és tették lehetővé. Az elengedhetetlen nemzetközi igazságszolgáltatást nem szabad fékezni. A nemzet mint egész visel felelősséget, ebbe beleszámítanak személyesen nem felelős emberek is, akik megkülönböztethetetlenek az egészszről. Ezért a Nemzeti Tanács és a kormány késlekedés nélkül megtesz minden szükséges intézkedést, ami érinti az állampolgárságot, a tulajdont, a kártérítést, a jogi állapot visszaállítását.

A kormány feladata lesz, hogy hatékony garanciákat érjen el, hogy a további nemzeti kisebbségek ügyei ugyanolyan mértékű nemzetközi kötelek alá legyenek rendelve, mint más államokban. [...]

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 443–454.

Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech, 1939–41, Praha, Nakl. Dělnické akademie, 1945. Idézetek: 65–76.

7. A CSKP felhívása

Moszkva, 1941. július

Részletek

A náci Németország Szovjetunió elleni támadása 1941 júniusában újabb fordulatot okozott a CSKP retorikájában is. Az osztályharc helyett újra a nemzeti felszabadító küzdelem vált fontossá. A CSKP vezetőinek jelentős része Moszkvában tömörült, s kiadták a harcra szólító felhívásukat. Ennek szövege tükrözi azt a tehetetlen dühöt, amelyet Gottwald és társai – szovjet elvtársaikhoz hasonlóan – éreztek, amiért Hitler rútul becsapta őket. A Csehszlovákiában maradt kommunisták valóban be is kapcsolódtak a hazai ellenállásba, amely addig Hazai Ellenállás Központi Vezetősége (ÚVOD) néven működött, nevét ezt követően Csehszlovákia Központi Nemzeti Forradalmi Bizottságára (ÚNRVČ) változtatta. Ez 1941 nyarán és őszén fellendítette a hazai ellenállást, ami kiváltotta Neurath leváltását és a helyére érkező Heydrich által elindított kíméletlen terrort. Ennek következtében viszont az ellenállás legkiválóbb vezetőit a nácik likvidálták. Letartóztatták a Protektorátus miniszterelnökét, Alois Eliáš tábornokot is, aki kapcsolatban állt az ellenállással.

Csehszlovákia népe! A barbár német fasizmus alattomosan megtámadta a Szovjetuniót, a győzedelmes szocializmus, a haladás és a kultúra országát, Európa valamennyi leigázott és kizsákmányolt népének egyetlen reményét.

Hitler barbár, rabszolgatartó rendszere arra a kétségbeesett következtetésre jutott, hogy nincs ereje tovább tartani hatalmát, amely az európai népek kizsákmányolására, erőszakra és gyilkosságra épül. Rájött, hogy nem terjesztheti ki őrjöngését az egész világra, amíg létezik a Szovjetunió, az emberiség szimbóluma. [...]

Cseh testvérek!

Eljött az idő, amikor a cseh nép benyújtja Hitlernek a számlát szeptember harmadikáért, köztársaságunk szétdarabolásáért; március tizenötödikéért,⁸⁰ nemzeti becsületünk meggyalázásáért, nemzeti vagyonunk elrablásáért, az ország feldúlásáért, [...] a megölt ezrekért, diákjaink véérért, anyáink, lányaink és gyermekeink könnyeiért, ezért az egész pokolért, amibe a fasiszta főkolomposok és hóhérok népünket taszították – mindenért, mindenért fizetniük kell, kamatostul.

Eljött az idő, amikor a gyűlöletnek tetté kell válnia. Minden oldalról csapásokat mérünk a fasiszta szörnyetegre. A maga helyén mindenki megtesz mindent, hogy széttűzzuk a gyűlöletes kizsákmányolót – a vérszomjas Hitler-kutyát.

Egyetlen ujjunkat sem mozdítjuk a fasiszta hóhérok érdekében!

Szervezzetek és hajtsatok végre szabotázsakciókat a gyárakban, hátráltassátok a szállítást, robbantsátok fel a katonai egységeket, romboljátok szét a vasútvonalakat! Gyűjtsátok fel a benzinraktárakat, semmisítsetek meg mindent, ami a fasiszta hadigépezetet szolgálja! A munkásbecsület azt kívánja, hogy tagadjátok meg a munkát elnyomóitoktól, akik az ellen küzdenek, hogy mi is felszabaduljunk a fasiszta iga alól.

Egy gombot se Hitlernek és áruló falkájának!

Ássátok el a fém- és acélhulladékot, izzátok el küszöbeitekről a felügyelőket, a bábhatalom kiszolgálóit és a náci parazitákat! Ne támogassátok a német fasiszta Vöröskeresztet – fizessenek a [z Emanuel] Moravechez, [Emanuel] Weithauerhez, [Jan] Ryshez hasonló árulók⁸¹ a busás honoráriumból, amit árulásukért kaptak. Támogassátok a náci gaztettek áldozatait, s gondosan rejtsetek el az üldözötteket!

Szervezzetek partizánosztagokat, készüljetek a hátszínről is a fasiszták elleni támadásra! A nép bátorsága és kezdeményezése nap mint nap számos lehetőséget kínál, hogy különböző módokon és különböző helyeken sikeres szabotázsakciókat szervezzetek és diverziós munkát folytassatok.

Cseh parasztok!

Ti is hozzátok közelebb győzelmünk nagy óráját! [...]

Semmit se adjatok a fasiszta ingyenélőknek, forduljanak fel az éhségtől a fasiszta zabálók. Népünk, gyermekeink éheznek, ezért a nemzeti és hazafiúi becsület azt követeli tőletek, hogy őrizzetek meg mindent népünk, éhező gyermekeink számára. Ezért

rejtsetek el jobban a gabonát és élelmiszert, és inkább semmisítsetek meg mindent, de ne adjátok a fasiszta patkányoknak. [...]

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 629–631.

8. A Szovjetunió és Csehszlovákia kormányainak megállapodása

London, 1941. július 18.

A Wehrmacht Szovjetunió elleni támadásának másik következménye az volt, hogy Moszkva teljes körű elismerésben részesítette a londoni csehszlovák emigráns kormányt. Mivel a Szovjetunió nem ismerte el Münchent, ez a megállapodás jelentős mértékben javította Beneš pozícióit a brit kormánnyal és a szudétanémet emigrációval folyó tárgyalásaiban. A szovjet–csehszlovák megállapodás napján a brit kormány is közölte, hogy már nem ideiglenes, hanem teljes jogú emigráns kormánynak tekinti a Beneš és Šrámek vezette csehszlovák kabinetet, bár München érvénytelenségét továbbra sem ismerték el. Július 30-án Washington is elismerte a londoni csehszlovák emigráns kormányt, bár csak ideiglenes kormányként. A szudétanémetekkel folyó csehszlovák tárgyalások viszont 1941 szeptemberében megszakadtak. Beneš felvette a kapcsolatot a Moszkvában lévő CSKP-vezetőkkel, például Gottwaldal is. Ezzel megindult Csehszlovákia politikai átorientálódása a Szovjetunió felé.

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya és a Csehszlovák Köztársaság kormánya megegyeztek, hogy megkötik ezen megállapodást az alábbiakról:

1. Mindkét kormány megegyezett, hogy haladéktalanul kicserélik követeiket.
2. Mindkét kormány kölcsönösen kötelezi magát, hogy a hitleri Németország elleni jelenlegi háborúban mindenfajta segítséget és támogatást nyújt egymásnak.
3. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya egyetért azzal, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége területén cseh nemzeti katonai egységeket szervezzenek, amelynek vezetője a cseh kormány által kinevezett és a szovjet kormány által elfogadott parancsnokság lesz, hadműveleti szempontból a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége területén levő csehszlovák katonai egységek a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Parancsnokságának lesznek alárendelve.
4. A jelen megállapodás az aláírás után azonnal érvénybe lép, ratifikálása nem szükséges.
5. A jelen megállapodás két példányban készült, mindkettő orosz és cseh nyelven. Mindkét szöveg egyenértékű.

(Majszkij, Masaryk)

⁸⁰ 1938. szeptember 29–30. München, illetve 1939. március 15., a prágai német bevonulás napja.

⁸¹ Cseh kollaboráns vezetők; előbbi miniszter, utóbbiak fasiszta újságírók. Weithauer nevét általában cseh írásmóddal írják: Vajtau. A *Cseh mítosz* című hírhedt művének egyik írását közli Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 464–470.

9. A szlovák kormány rendelete a zsidók jogállásáról (ún. zsidókódex)

(198/1941. sz. kormányrendelet)

Pozsony, 1941. szeptember 9.

Részletek

A Protektorátusban 1939 júliusában fogadta el a helyi kormány a zsidók közeletből való kizárására vonatkozó rendeletet,⁸² s ekkor rendelkezett Neurath a zsidó vagyon árjásításáról is, amivel rejtetten bevezették a nürnbergi faji törvényeket. Számos más rendelkezés is született, majd 1941. október 16-án megindult a cseh zsidók deportálása Lódz gettója felé. A „független” Szlovákia is zsidóellenes intézkedések egész sorát hozta meg. A zsidók meghatározása eleinte inkább vallási alapon nyugodott, de már 1939-ben munkatáborokat hoztak létre számukra, és elbocsátották őket minden állami alkalmazásból, összeírták a zsidó vagyont. 1940-ben a vagyonokat már ki is sajátították, és felállították a munkaszolgálat rendszerét. A volt csehszlovák területen azonban a legalapabb zsidóellenes jogszabály az 1941. szeptember 9-én elfogadott szlovák „zsidókódex” volt, amely a zsidó fogalmának addigi vallási alapon álló meghatározását a nürnbergi törvények mintájára faji alapúval váltotta fel, s összefoglalta az addigi tiltásokat is. Az igen terjedelmes, 270 §-ból álló kódex nagyon aprólékosan szabályozta a zsidókra vonatkozó tilalmakat.

Általános rendelkezések

Fogalommeghatározás

1. § (1) A jelen rendelet alapján nemi tekintet nélkül zsidónak számít:

a) aki legalább három, fajilag zsidó nagyszülőtől származik;

b) félvér zsidó, aki két, fajilag zsidó nagyszülőtől származik [2. § a) pont], amennyiben

1. 1939. április 20-án izraelita (zsidó) vallású volt, vagy azt követően vált azzá;

2. 1939. április 20-a után lépett házasságra zsidóval [a) pont];

3. zsidóval [a) pont] kötött házasságból származik, amelyet 1939. április 20-a után kötöttek;

4. zsidóval [a) pont] fennálló házasságon kívüli kapcsolatból származik, és házasságon kívüli gyermekként 1940. február 20-a után született.

(2) Fajilag zsidó nagyszülőnek a jelen szabályozás előírásainak értelmében azt kell tekinteni, aki az izraelita (zsidó) felekezethez tartozott.

⁸² Kihirdetése és hatálybalépése: 1940. április 24. *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Moravy*, Ročník 1940, částka 44. 337–342. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1940/044-1940.pdf> Letöltés ideje: 2014. április 2.

2. § A jelen rendelet alapján félvér zsidónak számít:

a) aki két, fajilag zsidó nagyszülőtől [1. § (2) bekezdés] származik, amennyiben

az 1. § b) pont alapján nem számít zsidónak,

b) aki egy, fajilag zsidó nagyszülőtől [1. § (2) bekezdés] származik. [...]

Első rész. Személyi jogállás

Első fejezet. Nyilvántartás.

6. § (1) A községi (kerületi) jegyzői hatóságok – Pozsonyban a Rendőr-igazgatóság – nyilvántartást vezetnek azon zsidókról, akik hatásköri területükön laknak.

(2) A pozsonyi Rendőr-igazgatóság azon zsidókról is nyilvántartást vezet, akik a Szlovák Köztársaság területén tartózkodnak, de e területen nincs [állandó] lakóhelyük. [...]

Második fejezet. Megjelölés.

8. § (1) A zsidók kötelesek hordani a zsidó megkülönböztető jelet. A jelölés alakjának, illetve viselésének részleteit [...] az adott szakterületen illetékes miniszterrel együtt a belügyminiszter állapítja meg a hivatalos lapban kihirdetett rendelettel. [...]

(3) Aki nem viseli, tehát nem használja az (1) vagy (2) bekezdésben megállapított megjelölést, kihágást követ el, amely a járási (államrendőrségi) hatóságok által 100-tól 10 000 koronáig terjedő pénzbírsággal sújtandó, amely behajthatatlanság esetén egytől tizenöt napig terjedő elzárásra változtatható.

Harmadik fejezet. A házasságra és házasságon kívüli nemi kapcsolatra vonatkozó korlátozás

9. § (1) Tilos házasságot kötni zsidó és nem zsidó, valamint zsidó és félvér zsidó (2. §) között.

(2) Aki az (1) bekezdésben szereplő tiltással szemben tudatosan házasságot köt, vétséget követ el, amely három évig terjedő fogházbüntetéssel, hivatalvesztéssel és a választójogtól való megfosztással büntetendő.

10. § A tudatos házasságon kívüli nemi kapcsolat zsidó és nem zsidó között vétségként öt évig terjedő fogházbüntetéssel büntetendő. [...]

Negyedik fejezet. Választójogból és a közjogi funkciókból való kizárás.

12. § (1) Zsidók nem rendelkeznek választójoggal, és nem választhatók a Szlovák Köztársaság országgyűlésébe, sem közjogi testületek szerveibe.

(2) Zsidót nem lehet állami, közjogi testületi és általában intézményi funkcionáriussá sem kinevezni.

(3) Az (1) és (2) bekezdés rendelkezései vonatkoznak a félvér zsidóra (2. §) és a zsidók nem zsidó házastársára is, azonban csak a passzív választójog tekintetében.

13. § (1) Zsidó nem lehet a Hlinka Szlovák Néppártjának tagja, a nemzeti közösségek regisztrált pártjainak tagja, sem a Hlinka Gárda, Hlinka Ifjúság, *Freiwillige Schützstaffel* és a *Deutsche Jugend* tagja.

(2) Pártfunkcionárius, tehát az (1) bekezdésben felsorolt szervezetek tisztje vagy tiszthelyettese nem lehet sem félvér zsidó (2. §), sem a zsidónak nem zsidó házastársa.

14. § Zsidót nem szabad kinevezni szakértőnek, értébecslőnek, tolmácsnak, esküdtek, csődbiztosnak [...]

Ötödik fejezet. Közzolgáltatásra való alkalmatlanság.

15. § (1) Zsidót nem szabad alkalmazni állami szolgálatban, valamint általában közjogi testületben vagy közintézményben [...], kivéve olyan zsidó kulturális, kultusz- és szociális egészségügyi intézményeket, mint a Zsidó Központ. [...]

Hatodik fejezet. Egyes szabadfoglalkozások gyakorlására való alkalmatlanság.

1. rész. Közjegyzői, ügyvédi és polgári mérnöki alkalmatlanság

16. § (1) Zsidó nem lehet: a) közjegyző (közjegyzősegéd); b) ügyvéd (ügyvédbojtár); c) polgári mérnök. [...]

2. rész. Orvosi és állatorvosi praxis gyakorlására való alkalmatlanság

18. § (1) Zsidók nem gyakorolhatnak orvosi és állatorvosi praxist. [...]

3. rész. Gyógyszerész praxis gyakorlására és gyógyszerész jogára való alkalmatlanság.

20. § (1). Zsidó nem gyakorolhat gyógyszerész praxist.

(2) Zsidónak nem szabad nyilvános gyógyszerész tulajdonosának (társtulajdonosának) vagy bérletjének (társbérletjének) lennie. [...]

Hetedik fejezet. Munkakötelezettség és a személyi, lakás- és levéltitok korlátozása.

1. rész. Munkakötelezettség.

22. § (1) A 16 és 60 év közötti zsidók, amennyiben nem végeznek munkát a honvédelmi törvény 38. §-a alapján, kötelesek elvégezni azt a munkát, amelyre a Belügyminisztérium utasítja őket. [...]

23. § A 22. § alapján végzett munka nem számít munka- (szolgálati) viszonynak, és az azt végző személyek nem tartoznak a társadalombiztosítás joghatósága alá.

24. § Aki nem teljesíti az utasítást (22. §) a munka megkezdésére, valamint az, aki az előírt munkát nem végzi el, vagy azt szándékosan hanyagul végzi, vagy a Belügyminisztérium beleegyezése nélkül felhagy vele, kihágást követ el, amely a járási (államrendőrségi) hatóságok által 100-tól 10 000 koronáig terjedő pénzbírsággal sújtandó, ami behajthatatlanság esetén egytől tizenöt napig terjedő elzárásra változtatható.

2. rész. Személymotosítás és házkutatás

25. § Az állambiztonsági szervek bármikor végezhetnek zsidókon személymotosítást, mégpedig hatóságok vagy bíróságok írásos utasítása nélkül is.

26. § (1) Az állambiztonsági szervek bármikor végezhetnek zsidóknál és zsidó társulatoknál⁸³ házkutatást, mégpedig hatóságok vagy bíróságok írásos parancsa nélkül is. [...]

4. rész. Lakhatási korlátozások.

28. § [...] (3) A Központi Gazdasági Hivatal kötelezheti a zsidókat arra, hogy kiköltözzenek a község (város) meghatározott részéből, egyúttal ugyanakkor kötelez-

⁸³ A rendelet 4. §-a szerint a zsidó társulatok (*židovské sdruženia*) közé a legalább felerészben zsidó tagokból, vagy negyedrészen zsidó igazgatótanáccsal rendelkező cégek, szövetkezetek, valamint jogi személyek (egyesületek, alapítványok, alapok) tartoztak.

heti őket arra, hogy ezek meghatározott részébe költözzenek, mégpedig egyénileg és egyetemlegesen is. [...]

Nyolcadik fejezet. Az egyesülési és gyülekezési jog, valamint a sajtószabadság korlátozása.

1. rész. Egyesülési jog és a Zsidó Központ. [...]

31. § (1) A Szlovák Köztársaság területén élő zsidók egyedüli [engedélyezett] szervezete, amely kizárólagosan hivatott képviselni kollektív érdekeiket, a pozsonyi székhelyű Zsidó Központ.

(2) A Zsidó Központ egy köztestület; a tagság kötelező minden személy számára, aki az 1. § alapján zsidónak számít. [...]

2. rész. Gyülekezési jog.

33. § Zsidóknak nem szabad nyilvános gyűléseket vagy felvonulásokat rendezni, és nem szabad részt venni más nyilvános gyűléseken sem. [...]⁸⁴

Tizenegyedik fejezet. A közbenjárás tilalma és a [jogi] képviselet [...]

50. § (2) Az a nem zsidó, aki felhatalmazás nélkül fordul hatósághoz, bírósághoz vagy nyilvános testület szervehez, azzal a céllal, hogy zsidó jogát vagy érdekeit védje (közbenjárás), vétséget követ el, ami a kerületi bíróságok által öt évig terjedő fogházbüntetéssel és 10 000 koronáig terjedő pénzbírsággal büntetendő, amely behajthatatlanság esetén mellékbüntetésül három hónapig terjedő fogházbüntetésre változtatható. [...]

Tizenkettedik fejezet. Egyéb korlátozások.

51. § Zsidók nem kaphatnak engedélyt fegyvertartásra vagy fegyverviselésre.

52. § Zsidók nem kaphatnak horgászengedélyt.

53. § Zsidó nem vezethet szlovák gépjárművet (81/1935. sz. tv. 1. és 12. §), és nem szerezhet vezetői engedélyt sem. [...]

55. § (1) Zsidók és zsidó szervezetek, valamint olyan háztartások tagjai, amelyekben legalább egy zsidó él, nem kaphatnak engedélyt rádióvevő-készülék vagy rádióadó birtoklására. [...]

Második rész. Vagyonjogi helyzet

Első fejezet. Dologi jog és kisipari engedélyek megszerzésének korlátozása.

57. § Zsidók és zsidó társulatok nem szerezhetnek tulajdon- vagy más dologi jogot ingatlanra, az öröklés esetét kivéve.

58. § Zsidók és zsidó társulatok nem vehetnek át és nem alapíthatnak új ipari, kereskedelmi vagy kisipari vállalkozást, nem szerezhetnek részt ezen új vállalatokban, és nem szerezhetnek vagy vehetnek át kisipari engedélyt.

Második fejezet. A tulajdonnal való rendelkezés szabadságának korlátozása. [...]

Harmadik fejezet. A készpénzzel és értékpapírral való rendelkezés korlátozása [...]

⁸⁴ A kilencedik fejezet vallási és oktatási korlátozásokról, a tizedik munkavállalási korlátozásokról rendelkezik.

Harmadik rész. Kizárás a közéletből

Első fejezet. Kizárás a köztisztviselésekből.

84. § (1) Zsidók és félvér zsidók (12. §) köztisztviselégei legkésőbb két hónappal a jelen rendelet hatálybalépését követően megszűnnek. [...]

Második fejezet. Elbocsátás a közszolgálatból, kártérítés, valamint a nyugdíjak és az ellátási díjak néhány rendelkezésének módosítása.

1. rész. Elbocsátás a közszolgálatból.

87. § (1) Az állami és közszolgálatból a 15. § alapján kizárt zsidókat el kell bocsátani. [...]

3. rész. A nyugdíjak és az ellátási díjak néhány rendelkezésének módosítása.

94. § A nyugdíjba vonult zsidók állami nyugdíja 30%-kal csökken. E csökkenéssel a nyugdíjnak nem szabad az évi 6600 korona alá esnie. [...]

Negyedik rész. Vagyonátruházás

Első fejezet. Összeírás.

110. § (1) Zsidók, valamint nem zsidó házastársaik és a zsidó társulatok kötelesek bejelenteni minden bel- és külföldi vagyonukat, valamint ezek értékét, amely érték annak a napnak a kezdetén áll fenn, amikor ez a rendelet hatályba lép.

(2) A külföldi állampolgárságú zsidók, akik az ország területén élnek, csak azon vagyont kötelesek bejelenteni (értékük megadásával együtt), amely az országon belül található. [...]

Negyedik fejezet. Földreform végrehajtása a zsidó mezőgazdasági ingatlanokon.

150. § (1) A zsidók és zsidó társulatok tulajdonában lévő mezőgazdasági ingatlanok azon a napon, amelyet az Állami Földhivatal határoz meg a hivatalos lapban való kihirdetéssel, a szlovák állam tulajdonába kerülnek. Ezen ingatlanokért utólagos kártérítés jár, amelynek nagyságát az Állami Földhivatal határozza meg a 156. § alapján, és fizeti ki a 159. § alapján. [...]

Ötödik fejezet. Zsidó vállalatok átvétele.

167. § (1) Zsidó vállalatnak kell tekinteni:

- a) egyének vállalatait, amennyiben ezek zsidók,
- b) zsidó társulatok vállalatait.

(2) A zsidó vállalat melléküzeme zsidó vállalatnak tekintendő. [...]

170. § A Központi Gazdasági Hivatal a zsidók és zsidó társulatok a szlovák gazdasági és társadalmi életből való kizárásának céljából elrendelheti:

- a) a zsidó vállalat felszámolását,
- b) a zsidó vállalat vagy zsidó társulat vállalatának átvételét nem zsidók vagy nem zsidó társulatok számára [...]

Hatodik fejezet. További ingatlanok átvétele.

191. § (1) A zsidók és zsidó társulatok ingatlan vagyona azon a napon, amelyet a kormány határoz meg a Szlovák törvénytárban való kihirdetéssel, a szlovák állam tulajdonába kerülnek [...]

Tizedik rész. Mentés és kivételek

255. § (1) A köztársasági elnök mentesítést adhat a jelen rendelet rendelkezései alól.

(2) A mentés lehet teljes vagy részleges, és feltételekhez köthető.

(3) A mentés bármikor visszavonható.

256. § A 63/1939. kormányrendelet vagy más jogi előírások alapján tett kivételek, amelyek a zsidók jogállását vagy jogviszonyait szabályozzák, úgy érvényesek, mint a jelen rendelet rendelkezéseinek hasonló mentesítései. A 255. § (3) bekezdés rendelkezése hasonlóan érvényes e kivételekre is. [...]

Tizenkettedik rész. Záró rendelkezések

270. § A jelen rendelet a kihirdetés napján lép hatályba; végrehajtásáról a kormány összes tagja gondoskodik.

http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf Letöltés ideje: 2013. december 28.

<http://www.klasici.sk/node/495> Letöltés ideje: 2013. december 28.

10. Reinhard Heydrich beszéde a cseh nemzet likvidálásáról

Prága, 1941. október 2.

Részletek

A náci Harmadik Birodalom számára nemcsak a zsidók és a cigányok számítottak alacsonyabb rendűnek, hanem a szlávok és más népek is. Hitler már a Mein Kampfban meghirdette a keleti területek germanizálásának programját. Különösen fontosnak tűnt a német településterületbe mélyen beékelődő cseh etnikai terület felszámolása. Már a viszonylag mérsékeltnek számító Neurath birodalmi protektor is foglalkozott a „csehkérdés végső megoldásával”. Karl Hermann Frankkal együtt 1940 augusztusában készített tervezetet, amely a térség teljes bekapcsolását írta elő a Birodalomba, németekkel való betelepítéssel és a csehek akár fizikai likvidálásával. Heydrich kinevezése után alig néhány nappal, a prágai várban munkatársainak mondott beszédében fejtette ki „kenyér és korbács politikájának”, illetve a csehkérdés megoldásának alapelveit, néhány hónappal a wannseei konferencia, a „zsidókérdés végső megoldásának” elhatározása előtt. A csehkérdés megoldásának kivitelezése azonban nem kezdődött meg: a háború során szükség volt a térség iparának, munkaerejének kihasználására.

Szükséges a háború legközelebbi időszakán belül a cseheknek világosan megmutatni: akár szeretnek minket, akár nem, akár gondolnak a későbbi független államra, akár nem, a fontos az, hogy legalább most megértsék, hogy ebben az esetben csak árthat nekik felkelést kirobbantani, vagy ellenállni. Ez egy olyan taktika és vonal, amelyet, úgy gondolom, ebben az esetben követnünk kell. [...] Mindenkinek egészen gyakorlatias módon meg kell magyaráznunk – propaganda és tettek révén stb. –, hogy

a cseheknek ez esetben tényleg érdekében áll sokat dolgozni, akkor is, ha titokban azt hiszik, hogy [...] újra szabadok lesznek. [...] A lényeg, hogy nyugalom legyen, mert szükségünk van békére és nyugalomra, hogy teljesen átvehessük ezt a térséget. Ez az irányvonal tehát egészen világos kell legyen, de a taktikánknak is világosnak kell lennie, és minden német, aki nem tartja be ezt az irányvonalat, amely csakis nemzetiszocialista lehet, az távozhat. [...]

Uraim, a végső megoldás [sic!] a következőket jelenti:

Ezt a területet egyszer s mindenkorra németek fogják benépesíteni. E terület a Birodalom szíve, és nem tűrhetjük – amint azt a német történelem menete mutatja –, hogy a Birodalom ellen újra és újra e területről jöjjenek tördőfések. De nem akarok e térség végleges elnémetesítéséről úgy beszélni, hogy megkíséreljük a régi módszerek alapján ezt a cseh söpredéket németté tenni, hanem teljesen józan módon. Olyan dolgokkal kezdődik ez, amit már valóban elkezdhetünk leplezni. Hogy átláthassuk, hogy kik azok az emberek a térségben, akik alkalmasak az elnémetesítésre, szükséges egy faji-népi jellegű állományfelmérést végezni. Ez azt jelenti, hogy számos módszert kell használnom, a legkülönbözőbb kerülőutak lehetőségével, hogy a teljes népességet népi és faji alapon megvizsgálhassam. Akár röntgenvizsgálattal, egy iskola ellenőrzésével, akár egy állítólagos munkaszolgálat során az ifjúság faji felülvizsgálatával, de teljes képet kell kapnom a nemzetről, s azt követően tudom megmondani, hogy így és így néz ki a lakosság. A következő típusok vannak: az egyik fajilag és szellemileg jó, ez egészen egyszerű, őket el tudjuk majd németesíteni. Aztán van egy másik, az ellenkező típus: a fajilag és szellemileg rosszak. Ezeket az embereket el kell távolítanom. Keleten egy csomó hely van. És marad köztük egy átmeneti típus, akiket alaposan át kell vizsgálnom. E csoportban lesznek fajilag rossz, de szellemileg jó és fajilag jó, de szellemileg rossz elemek. A fajilag rossz, szellemileg jó csoportot feltehetően munkára fogjuk majd a Birodalom egy másik részében, és gondoskodnunk kell róla, hogy ne lehessenek gyerekeik, mivel nem akarjuk, hogy a térségünkben elszaporodjanak. De nem szabad őket fejbe kólintani sem. Ezt mindet csak elméletileg értem. Ami marad, az a szellemileg gyenge, de fajilag jók csoportja. Ezek a legveszélyesebbek, mivel ők fajilag jó vezetőréteg. Itt kell eldöntenünk, hogy mit csinálunk ezekkel. Ezek egy részénél egy lehetőség marad, hogy megpróbáljuk őket a Birodalomban, egy tisztán német környezetben letelepíteni, elnémetesíteni és szellemileg átnevelni. Ha ez nem megy, végül falhoz kell állítani őket; áttelepíteni ezeket nem hagyhatom, mivel keleten új vezető rétegük épülne ki, ami ellenünk irányulna.

Ezek az egészen világos alapelvek, amelyeket vezérfonálként kell alkalmaznunk. Hogy ezután mi történik, az egy olyan kérdés, amelyet a Führernek kell eldöntenie. De a terveket és a nyersanyagot összegyűjteni, ezek olyan dolgok, amiket máris megtehetünk.

<http://blisty.cz/art/51026.html> Letöltés ideje: 2013. október 28.

<http://klempera.tripod.com/heydrich.htm> Letöltés ideje: 2013. október 28.

<http://www.sds.cz/view.php?cislocianku=2006052901> Letöltés ideje: 2013. október 28.

11. Feljegyzés az Anthropoid-akció előkészítéséről

London, 1941. október 3.

Benešnek még egy célt el kellett érnie, hiszen a nyugati szövetségesek még nem annuálák a müncheni egyezményt. Valamennyi szövetségese követelte azt is, hogy a hazai ellenállás hatékonyabb szabotázsokkal gátolja a német hadigazdaság, közlekedés működését. Beneš elhatározta, hogy egy látványos merénnyel hívja fel magukra a figyelmet. Azon tanácsok ellenére, hogy inkább egy kollaboráns cseh vezetőt öljenek meg, például Emanuel Moravect, Beneš úgy döntött, hogy a kiszemelt célpont egy vezető náci politikus lesz. Az akciót annak tudtában engedélyezte, hogy számított a náci kíméletlen megtorlására, illetve arra, hogy a várható bosszú jól demonstrálja a német kegyetlenséget, és megkönnyíti az általa felvázolt kitelepítési tervek elfogadtatását is. Az akciót František Moravec, Beneš hírszerzésének vezetője koordinálta. Végrehajtására végül hónapokkal később került sor, még arra is ügyelve, hogy ez cseh-szlovák együttműködésben történjen. A szlovák Jozef Gabčík társa végül sérülése miatt nem Karel Svoboda, hanem a szintén cseh Jan Kubiš lett.

Anthropoid:

Hivatalos feljegyzés

1941. október 3. Jelenlevők: Moravec vk. ezr., Bartík alezr., Paleček gyal. őrgy., Krček vk. őrgy.,⁸⁵ Gabčík törm. és Svoboda őrm.

Moravec vk. ezr. a következőket közli Gabčík törm.-rel és Svoboda őrm.-rel:

A rádióból és az újságokból értesültek a nálunk otthon folyó esztelen öldöklésről. A németek meggyilkolják a legjobbak közül a legjobbakat. Ez a helyzet is háborút jelent, tehát ne panaszkodjunk, ne sírjunk, hanem cselekedjünk. Otthon a mieink cselekedtek, és most olyan helyzetben vannak, hogy lehetőségeik korlátozottak. Rajtunk van a sor, hogy külföldről segítsünk. A külföldről érkező segítség egyik feladatát bízom Önökre. Október a nemzeti ünnepünk, felszabadulásunk hónapja. Szükséges ebben a helyzetben, amikor népünk legszomorúbban ünnepli meg felszabadulása ünnepét, hogy ezt az ünnepet valahogy nyomatékosítsuk. Eldöntöttük, hogy ez a nyomatékosítás valamilyen tettel valósuljon meg, amely éppúgy rákerül a történelem lapjaira, mint ama gyilkosságok. Prágában két fő személyiség van, akik megtestesítik ezt a pusztítást: K. H. Frank és az újonnan érkezett Heidrich [sic!]. Véleményünk és vezető személyeink véleménye szerint szükséges arra törekedni, hogy közülük az egyik megfizessen, hogy megmutassuk, hogy csapásra csapással felelünk. Ez lenne elvileg a feladat is, amelyet végre fognak hajtani. Holnap elutaznak gyakorolni az éjszakai ugrásokat. Haza ketten utaznak, hogy segítsék egymást. Ez szükséges is lesz, mivel olyan okokból, melyek világosak lesznek Önöknek, a feladatot az otthoniak közreműködése nélkül hajtják majd végre. Ha azt mondom, nélküle, azt úgy akarom mondani, hogy ez a közreműködés egészen a kivitelezésig kizárt. Akkor a mieinktől

⁸⁵ Bartík, Paleček és Krček nem szerepelnek a kötet végén található életrajzi vázlatokban és a névmutatóban.

teljes védelmet és együttműködést kapnak odahaza. A feladat végrehajtásának módját és idejét saját maguknak kell kialakítani. Olyan helyen fognak legrani, ami biztosítja a földet és teljes lehetőségét. Mindennel el lesznek látva, amivel csak fel tudnak szerezni. Tehát, amennyire ismerjük a hazai helyzetet, meg fogják kapni jó embereink minden segítségét, akikhez csak fordulnak. Azonban az Önök részéről szükséges a következetes óvatosság és megfontoltság. Nem kell megismételnem, hogy a feladat történelmi fontosságú, a kockázat nagy. Attól függ, milyen előfeltételeket alakítanak ki, az eszességtől stb. Még beszélgetni fogunk az ügyről, amint visszatérnek a kiképzéstől. Ahogy mondtam, a feladat komoly. Tehát helyén legyen a szívük! Ha kételyük támadna arról, amit mondtam, mondják meg. Gabčík és Svoboda egybehangzón kitartottak amellett, hogy a feladatot vállalják. Mindkettejük elindulása f. év október 10-e körül várható.

<http://www.fronta.cz/dokument/zaznam-z-prijeti-prislusniku-anthropoidu-u-plk-frantiska-moravce>
Letöltés ideje: 2014. június 16.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/zaznam-z-prijeti-prislusniku-anthropoidu-u-plk-frantiska-moravce-3-10-1941/>
Letöltés ideje: 2014. június 16.

12. Beneš feljegyzése Eden brit külügyminiszterrel való tárgyalásáról

London, 1942. január 21.

Részlet

A müncheni egyezményt aláíró Anglia még 1942 elején sem jelentette ki, hogy nem ismeri el kezdetétől fogva érvénytelennek és meg nem történtnek a Szudéta-vidék Németország általi elcsatolását. London azon az állásponton volt, hogy München érvényes volt, s csak Hitler prágai bevonulása tette azt érvénytelenné. Beneš csaknem háromévi kitartó küzdelme e cél elérésére továbbra is hiábavaló volt. Beneš és több csehszlovák diplomata azzal próbálta meggyőzni a briteket, hogy ha Anglia nem „számolja fel Münchent minden következményével együtt, [...] egyetlen cseh külügyminiszter sem lesz képes meggyőzni a cseh népet az Angliával és a Nyugattal való együttműködés szükségességéről és előnyéről. [...] Nem kívánjuk, hogy Csehszlovákiában Oroszországnak egyoldalú, kiemelkedő befolyása legyen”.⁸⁶ Lényegében Beneš is ezzel érvel alábbi feljegyzésében. A britek azonban nem akarták elismerni, hogy 1938-ban súlyos hibát követtek el.

[...] Az elnök részletesen kifejtette Edennek a határokkal kapcsolatos kérdéseket és a német probléma megoldását. Meggyőzően bizonyította, hogy mi, azaz Anglia és mi, kell hogy érdekeltek legyünk ezekben, s hogy éppen ezekben a kérdésekben kell a lehető leghamarabb megegyeznünk. Számolnunk kell azzal, hogy nincs kizárva,

⁸⁶ Hubert Ripka államminiszter feljegyzése a londoni csehszlovák kormányhoz delegált brit követtel való tárgyalásáról, 1942. március 24. Idézi: DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 640.

miszerint Németországgal már az év végén leszámolunk. Németország minden valószínűség szerint tavasszal tudja megkezdeni az oroszországi támadó műveleteket, de ha Oroszország ezeket sikeresen visszaveri és megtöri, a továbbiakban Németország gyors összeomlása következhet be. Ezzel a lehetőséggel mindenesetre számolni kell, és épp ezért az elnök szeretett volna megegyezni az angolokkal a határok és a Szudéta-vidéki németek kérdésében. Nem elégséges, hogy az angol kormány kijelentette, hogy nem ismeri el Münchent, s hogy München nem köti. Ez csak München negatív felszámolása. Éppen ezért, mivel Anglia és közöttünk München áll, az elnök szeretné, ha ezt a kérdést pozitívan is megoldanánk, és mivel München csak köztünk és Anglia között áll, s nem Oroszország, Amerika és közöttünk, az elnök nem vitatja meg ezt a kérdést az oroszokkal, ellenben szeretne megegyezni e kérdést illetően Angliával. Az oroszok feltétel nélkül elismertek bennünket, ezért nincs is értelme, hogy feltegyük nekik ezt a kérdést. Az elnöknek figyelembe kell vennie, hogy népünkre és közvéleményünkre nem lehet jó hatással az a tény, hogy az angol politikának ebben a számunkra legfontosabb ügyben még mindig fenntartásai vannak, ugyanakkor, mikor Oroszország semmiféle ellenvetést nem tett. Valóban érdekeltek vagyunk abban, hogy ne csak Oroszországgal, hanem Angliával is együttműködjünk, és az elnök meg van győződve arról, hogy ez megfelel a brit politika érdekeinek is. Eden teljesen egyetértett ezzel. De épp ezért az elnök úgy véli, hogy az angol politikának Csehszlovákiával kapcsolatban teljességgel pozitív álláspontot kell elfoglalnia. Az elnöknek azt is figyelembe kell vennie, hogy nehéz, sőt lehetetlen megegyezni a lengyelekkel bármilyen fontos dologban, mivel a fő kérdésben, a határok kérdésében nem tudja, mit jelent Csehszlovákia Anglia szemében, és mivel nem tudja, hogyan és milyen minőségben kezelik. Az elnök tartózkodóan, de teljesen konkrétan célzott arra, hogy az angolok érdekeltek abban, hogy e kérdésben olyan álláspontot foglaljanak el velünk kapcsolatban, mint az oroszok. Közben az elnök természetesen hangsúlyozta, hogy mi nem félünk a kommunizmustól, és hogy népünknek minden előfeltétele megvan, hogy ellenálljon annak, és abszorbeálja azt. Ez okból ugyanúgy, mint a másik okból, hogy ti. „aki Csehszlovákia gazdája, az egész Európáé is”,⁸⁷ az angoloknak közvetlenül érdekelteknek kellene lenniük abban, hogy miközben állami életünk alapvető követelményeiben támogatnak bennünket, biztosítanak a megfelelő hatást országunkban, annál is inkább, mert az orosz befolyás e háború után egész Európában nagyon erős lesz. [...]

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 636–637.

⁸⁷ Utalás Bismarck híres mondatára: Aki Csehország ura, az egész Európa ura. Ezt idézte Masaryk is, 1918. decemberi szövegében (lásd I. 12. sz. dokumentum).

13. A szlovák püspökök pásztorlevele a hívekhez a faji törvénykezésről

Pozsony, 1942. április 26.

Részletek

Szlovákiában a katolikus egyház lényegében államvallási státuszban volt, maga a köztársasági elnök, Tiso is katolikus pap volt. Kettős mivoltában egyszerre kellett volna megfelelnie Hitler és XII. Pius pápa iránti kötelezettségeinek. A katolikus püspöki kar is kétoldali támadásoknak volt kitéve, aminek következtében igyekezett a hívek felé tisztázni saját álláspontját. Ennek során azonban tanúbizonyságát adta annak, hogy mennyire embertelen módon és a legkisebb empátia nélkül viszonyult a zsidóság sorsához. Bár az „elszállított” zsidók sorsával láthatóan tisztában voltak – erre utal a „hihetetlen hírek” és az „ilyen barbár cselekedetek” kitétel a szövegben –, csak az őszinte szándékból katolikussá vált zsidók érdekében próbáltak közbenjárni. A deportálásokat egyetlen szóval sem ítélik el, a „többi zsidóval” kapcsolatos állásfoglalásukat pedig a hagyományos antijudaizmus és a modernebb antiszemitizmus elemeinek keveredése jellemzi. A szöveg publikálását a cenzúra először meggátolta, Tiso tiltakozása után azonban – két mondat törlésének fejében – megjelenhetett a Katolické novinyben. E mondatokat lábjegyzetben közlöm.⁸⁸

Az utóbbi időben az újságok, a rádió és a közvélemény felfigyelt a katolikus egyházi hatóságok zsidóellenes intézkedésekhez való hozzáállására.

Az egyházi hatóságokat támadások érték olyan vádakkal, hogy megengedték a zsidóknak, hogy kikeresztelkedjenek, és közbenjártak a kormánynál a zsidók érdekében. Másrészt viszont azt állítják, hogy a katolikus körök azonosultak a kormány lépéseivel, és támogatták a zsidók kizárását a közéletből, és kiűldözésüket Szlovákiából. Amikor a kormány elkezdte a zsidók elszállítását, és amint a hihetetlen hírek széles körben elterjedtek, csodálkoztak, hogy a püspökök és a papok miként járulhattak hozzá ilyen barbár cselekedetekhez.

E sokféle és ellentmondó vélemény arra készteti az illetékes katolikus köröket, hogy lecsillapítsák a katolikus közvéleményt, és kinyilvánítsák az alábbiakat:

1. Zsidókat nem kereszteltek meg tömegesen a katolikus papok. Néhány zsidó, az előre nem látott események befolyása alatt, bebocsátásért folyamodott az egyházhoz, megtagadva korábbi mivoltát, ők az egyházba való bebocsátásukról pontos magyarázatot és megszabott feltételeket kaptak.

Az egyház elvileg nem utasíthat vissza senkit, aki őszintén kéri megkeresztelését. Krisztus valamennyi nemzet és nép számára alapította meg az egyházat. Krisztus egy-

⁸⁸ A cenzúra és Tiso, illetve a püspökök közt közvetítő Alexander Mach belügyminiszter a két mondat törlése mellett alternatív javaslatként egy olyan konklúziónak a szövegbe való beillesztését is felvetette, amely annyira ellenkezett az igazsággal, hogy a püspökök ezt elutasították. (Többek között: „[...] a zsidókérdést illető intézkedésekben semmi olyan nincs, amit elleneznénk.”) Lásd Burzio levelét Maglionénak: *Actes et documents du Saint Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale*, éd. par Pierre BLET-Robert A. GRAHAM-Angelo MARTINI-Burkhart SCHNEIDER, Vol. VIII. *Le Saint Siège et les victimes de la guerre, janvier 1941 – décembre 1942*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1974, 516.

háza katolikus és egyetemes, és ezért szükséges hirdetni mindenkinek Krisztus igazságát. Természetesen a keresztség szentségét csak olyanok kaphatják meg, akik büntetlen gondolkodásúak, és belső meggyőződésből válnak az egyház tagjává. E szilárd hit megszerzésének lehetősége érdekében az egyház egy hosszú előkészületi időszakot ír elő a keresztségre készülőknek, amelyet katekumenátusnak neveznek, és amely a szokásos előírások szerint több (3–10) hónapon át tart, a katekumen⁸⁹ intelligenciája és vallásossága függvényében. Az előkészítés után a pap elvégzi a keresztelest, de mindig a püspök különleges engedélyével. A püspökök mindig felhívják a pap figyelmét Isten előtti személyes felelősségére, ha engedélyt kér egy zsidó megkeresztelésére, hogy vajon a zsidó valóban teljesen felkészült-e, hogy rendelkezik-e tiszta vallásos gondolkodással, és hogy vajon nem ideiglenes politikai vagy anyagi előnyök megszerzésére törekedik-e. [...]

2. Ily módon a zsidók megkereszteléséről való álláspontunk változatlan.

Néhány zsidó, amikor megkeresztelkedett, e cselekedetével nem előnyöket keresett, hanem más zsidók üldözték, gyakran kiközösítéssel és kiűzéssel. E megkeresztelt zsidók megszakítottak minden kapcsolatot ezeréves hagyományaikkal, s a keresztény közösség valódi részeseivé kívántak válni. Vannak köztük olyanok is, akik keresztény családba születtek, és mindenben eltérnek a zsidóságtól. Keresztény életet élnek, és teljesítik vallásos feladataikat.

Ezeket a zsidókat hívőnek tekintjük, mint mindenki mást, és feladatunk, hogy megvédjük őket. Azon megkereszteltek érdekében, akik teljesítik vallásos kötelezettségeiket, közbenjártunk.⁹⁰

3. Álláspontunk a többi zsidóval és az ellenük hozott intézkedésekkel szemben az alábbi elvekkel foglalható össze:

A zsidó nép tragédiája az a tény, hogy nem ismerte el a Megváltót, és szörnyűséges és aljas halált készített elő számára a kereszten. Maga a Megváltó könnyeket hullatva jósolta meg, látva a zsidó nép hitének hiányát, hogy büntetésül szét fogynak szóródni az egész világon. Jeruzsálem bukása után Krisztus jóslata megvalósult. Csaknem két évezred óta a zsidók kisebb-nagyobb csoportokban a világ népei között élnek. Ez idő alatt sohasem olvadtak bele más nemzetekbe, hanem idegen elemként éltek. Irtózásuk a kereszténységtől nem változott meg, és később a zsidók fontos szerepét játszottak Oroszországban és Spanyolországban a keresztények véres üldözésében. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a nemzetek néha túl kemény és brutális módon mutatták ki elégedetlenségüket és haragjukat a zsidók ellen, ami ellenkezett a keresztény elvekkel.

A zsidók hatása nálunk is káros volt. Rövid idő alatt birtokba vették az ország szinte egész gazdasági és pénzügyi életét népünk rovására. Nemcsak gazdaságilag, hanem kulturális és morális téren is romboló hatásuk volt népünkre. Az egyház nem ellenezheti, ha az állam törvényes eszközökkel gátolja a zsidók kártékony befolyását.

⁸⁹ A keresztelest előkészülő felnőtt jelentkező.

⁹⁰ Az eredeti szöveg így folytatódott volna: „és nem szűnünk meg ragaszkodni ahhoz, hogy mivel felmentették őket a zsidókódex követelményei alól, ne deportálják őket Szlovákiából”.

A régi Magyarországon, 1848-tól 1896-ig a politikai-egyházi ügyekkel foglalkozó törvények szintén elfogadták a zsidók iránti vendégszeretet elvét. Az egyházi tényezők tiltakoztak a törvény ellen, mivel féltek a zsidók közéletre gyakorolt káros hatásától. Az akkori kormányzati körök és a közvélemény nagyobb része retrográdnak nevezte az egyházat. A tények azonban igazolták, hogy az egyháznak igaza volt.

E nehéz kérdés megoldásakor ugyanakkor nem lehet elfelejteni, hogy a zsidók is emberek, és ezért emberségesen kell velük bánni. Először is gondoskodni kell arról, hogy se a jogrend, se az isteni törvények ne sérüljenek. Természetes joga mindenkinek, hogy tisztességes munkával formálódjon, hogy magántulajdonát használja a keresztény tanítások szerint. Szintén mindenkinek joga, hogy saját családja legyen. Ha valaki a családi élet mellett dönt, teljesítenie kell ebből fakadó kötelességeit, és élvezni minden jogot a keresztény elvek alapján.⁹¹

Szükségesnek láttuk kinyilatkoztatni a fentieket, hogy a katolikus közvélemény tudatában legyen a katolikus körök nézeteinek, és hogy híveink tisztán lássák a Katolikus Egyház álláspontját a zsidókérdésben, főleg az után, hogy számos és nem mindig jó szándékú hangot lehet erről hallani.

Actes et documents du Saint Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale, éd. par Pierre BLET–Robert A. GRAHAM–Angelo MARTINI–Burkhard SCHNEIDER, Vol. VIII. *Le Saint Siège et les victimes de la guerre, janvier 1941 – décembre 1942*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1974, 517–519. <http://www.vatican.va/archive/actes/documents/Volume-8.pdf> Letöltés ideje: 2014. július 6.

<http://paulonpius.blogspot.hu/2011/10/adss-8360-burzio-to-magliione-slovak.html> Letöltés ideje: 2014. július 6.

14. Szlovák alkotmánytörvény a zsidók kivándorlásáról

(68/1942. sz. alkotmánytörvény)

Pozsony, 1942. május 15.

Az eufemisztikus című jogszabály valójában a zsidók deportálásáról szólt, a kivándorlási „lehetőség” nem jog volt, hanem kényszer. Ez volt az a törvény, amelyet a pozsonyi parlament egyetlen magyar képviselője, Esterházy János nem szavazott meg. (Szlovák történészek szerint nem egyedülként, mivel több szlovák képviselő a szavazás előtt elhagyta a termet.) A szlovákiai zsidók deportálása már a törvény elfogadása előtt, március 25-én megindult a „keleti területekre”, „munkavégzés” céljából. Szlovákia minden deportált zsidóért 500 birodalmi márka kiszállítási díjat fizetett. A deportálásokat 1942 októberében – feltehetően részben anyagi okokból, valamint a Vatikán tiltakozásai következtében – a katolikus pap Tiso leállította. A deportálásokban aktívan közreműködött a Hlinka Gárda. – Időközben a Protektorátusban a terezíni erődváros eredeti lakóit kitelepítették, és zsidó gettót, pontosabban tranzitállomást alakítottak ki belőle. Amikor

⁹¹ Az eredeti szöveg így folytatódott volna: „Ennélfogva nem lehet helyeselni, s így fel is emeltük figyelmzettő hangunkat azok ellen, akik megsértik a becsületesen szerzett magántulajdonra vonatkozó rendelkezéseket, és azok ellen, akik erőszakosan szétrombolják a családi kötelékeket.”

a város túlzsúfolttá vált, transzportokat indítottak Auschwitz felé, ahol a deportált cseh zsidók zömét is meggyilkolták a gázkamrákban.

A Szlovák Köztársaság országgyűlése a következő alkotmánytörvényt fogadta el:

1. § A zsidók kivándorolnak a Szlovák Köztársaság területéről.

2. § (1) Az 1. § rendelkezései nem érvényesek:

a) azokra a személyekre, akik legkésőbb 1939. március 14-ig valamelyik keresztény felekezet tagjaivá váltak,

b) azokra a személyekre, akik érvényes házasságban élnek egy nem zsidóval, amely házasságot 1941. szeptember 10-e előtt⁹² kötötték meg.

(2) Azoknak a személyeknek, akiknek a köztársaság elnöke mentesítést adott vagy ad a 198/1941. Korm. r. 255. §-a alapján, továbbá orvosok, gyógyszerészek, állatorvosok, mérnökök és további személyek, akiket az illetékes minisztérium fontosnak tekint megtartani Szlovákia köz-, műszaki vagy gazdasági életében, nem kell kivándorolniuk, amíg a döntés érvényben van mentesítésükről vagy megtartásukról.

(3) A kivándorlás alóli mentesítés [(1) és (2) bekezdés] vonatkozik a feleségre (férjre), a kiskorú gyermekekre és az (1) bekezdés a) pontja esetében a mentesített személyek szüleire is.

3. § (1) A kivándorló zsidók, illetve a zsidók, akik az állam területét elhagyták, elvesztik a Szlovák Köztársaság állampolgárságát.

(2) Az (1) bekezdésben említett személyek vagyona az állam javára száll át. Az állam a hitelezőknek csak az átvett vagyon mértékéig felelős.

4. § (1) A 2. §-ban említett személyek ingó vagyonukat megtartják saját birtokukban és tulajdonukban. [...]

5. § (1) Az 1. és 3. § rendelkezéseinek végrehajtására és különösen a kivándorolt zsidók, illetve azon zsidók, akik a köztársaság területét elhagyták, személyi és vagyoni viszonyainak felszámolására szükséges előírásokat a kormány adja ki rendelet formájában, illetve, ha az alkotmány megköveteli, törvénymódosítással.

(2) Az (1) bekezdés alapján kiadott rendeletek a törvény erejével rendelkeznek, azokat a kormány elnöke és tagjai írják alá, és a Szlovák törvénytárban hirdetik ki.

6. § A zsidók jogállásáról szóló előírások, amennyiben korlátozzák a nem zsidó férj (feleség) személyi és vagyoni viszonyait, a jelen törvény kihirdetésének napján hatályukat veszítik.

7. § A jelen alkotmánytörvény a kihirdetés napján lép hatályba és érvénybe; végrehajtásáról a kormány összes tagja gondoskodik.

Slovenský zákonník, Ročník 1942, čísla 22. 507–508. Fotómásolatban közli: Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha, Vyšehrad–Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 228.

<http://www.upn.gov.sk/data/pdf/zak-15maj-1942.pdf> Letöltés ideje: 2014. július 6.

<http://www.klasici.sk/old/publikovanie/historicke/vystahovanie.html> Letöltés ideje: 2014. július 6.

⁹² 1941. szeptember 9-én született meg az ún. zsidókódex (lásd IV. 9. sz. dokumentum).

15. Újsághír a Heydrich elleni merényletről és nyomravezetőinek jutalmáról

Prága, 1942. május 29.

Az Anthropoid-műveletet végül 1942. május végén sikerült végrehajtani. Gabčík fegyvere csütörtököt mondott, Kubiš azonban gránátot hajított a fegyveréhez nyúló Heydrich felé, aki a robbanás után még kiszállt az autóból, majd összeesett. Június 4-én halt meg vérmérgezésben. Mindkét merényletnek sikerült elmenekülnie, bár Kubiš megsérült. A náciknak csaknem két hétbe telt, mire egy elfogott ellenállót a jutalom fejében sikerült vallomásra bírniuk. Június 18-án a merényletnek, akik egy templomban rejtőztek el, tűzharcban megölték, illetve Gabčík néhány társával öngyilkos lett. A nácik több ezer embert tartóztattak le és öltek meg, köztük Lidice és Ležáky falvak teljes férfi-, illetve felnőtt lakosságát (a gyerekek és a lidicei nők koncentrációs táborba kerültek). A borzalmas megtorlás „heydrichiáda” néven került be a történelembe. Politikai következménye az volt, hogy Nagy-Britannia – Beneš reményeinek megfelelően – utólag érvénytelenítette Münchent. Szeptemberben hasonlóan nyilatkozott a Szabad Franciaország is. A cseh ellenállás azonban sosem nyerte vissza korábbi erejét.

1942. május 27-én, körülbelül 10 óra 30 perckor merényletet követtek el a birodalmi helyettes protektor, Heydrich SS-Obergruppenführer ellen. A helyettes protektor saját autóján utazott Panenský Břežanyból a Kirchmaierová úton Prága-Libeň városnegyedben, és éppen be akart fordulni a V Holešovičkách utcába, hogy továbbhaladjon a város felé. Ott egy férfi állta el a kocsi útját, aki egy automata pisztolyból megkísérelt rálőni a járműben ülő személyre. Egyidejűleg egy másik férfi a jármű felé robbanóanyagot dobott, amely a becsapódáskor felrobbant.

A merénylet után az egyik tettes a Kirchmaierová úton és a Na Kolínské utcán a Na Zápalcí utcába menekült, František Brauner hentesüzletébe, a 22. szám alatt. Onnan aztán, miután néhány lövést leadott, tovább menekült a Na Zápalcí utcán a V Holešovičkách utca felé, nyilvánvalóan a város irányába. A másik tettes az odakészített kerékpáron a Kirchmaierová úton menekült Stará Libeň városnegyed irányába. Ez a tettes közepes termetű férfi volt, vékony testalkatú, sötét, csaknem fekete ruhát és fekete kalapot viselt. A másik tettes, az, amelyik a Kirchmaierová úton és a Na Kolínské utcán menekült, személyleírása a következő: 160–162 cm magas, széles vállú, erős testalkatú, telt, kerek, napbarnított arcú, széles szájú, vastag ajkú, sötét, hátrafésült hajú, körülbelül 30–35 éves. Ez a férfi világos csíkozású sötét, szinte sötétbarna ruhát viselt, barna cipővel. Menekülés közben fejfedőt nem hordott.

Tekintettel a kiírt 10 000 000 koronás jutalomra, amelyet a lakosság soraiból érkező olyan adatok alapján állapítanak meg, amely az elkövetők elfogásához vezet, és teljes egészében akkor fizetik ki, ha választ ad a következő kérdésekre:

Ki tud adatokat adni a tettesekről?

Ki segítette az elkövetőket a tetthelyen?

Kinek a tulajdonai az alább leírt dolgok, különösen kinek hiányzik egy női kerékpárja, kabátja, sapkája és aktatáskája?

A fent leírt tárgyak ma 9 órától ki lesznek állítva a Baťa cipőbolt kirakatában, Prága II. ker., Vencel tér 6. sz. alatt.

Aki meg tudná adni a kért információkat, de nem közli azokat saját akaratából a rendőrséggel, azt a cseh-morvaországi birodalmi protektor 1942. május 27-én kihirdetett, a polgári lakosság számára elrendelt rendkívüli állapotról szóló rendelete értelmében családjával együtt lelövik. Minden személynek garantáljuk, hogy adataikat kérésre szigorúan bizalmasan fogjuk kezelni. Emellett minden háztulajdonos, lakástulajdonos, szállodatulajdonos stb. kötelessége 1942. május 28-tól kezdve, hogy minden, a rendőrségnek még nem bejelentett személyt az egész Protektorátusban az illetékes rendőri hatóság képviselője előtt bejelentsen, utalással a jelen hirdetményre. E rendelet megszegői halállal büntetendők.

A bejelentéseket a titkos államrendőrség [Gestapo], az államrendőrség központi hivatala (Staatspolizeileitstelle) fogadja Prága II. ker., Bredovská u. 20. alatt, tel. 30041, csakúgy, mint minden más német vagy protektorátusi rendőrhatalóság, mégpedig szóban, írásban vagy telefonon.

A-Zet, 1942. május 29.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-dejinam-1914---1945> Letöltés ideje: 2013. március 24.

16. Ludvík Svoboda alezredes levele Sztálinhoz

?, 1942. augusztus 28.

Részletek

Lengyelország megtámadásakor egy csehszlovák ezred a lengyelek mellett bekapcsolódott a harcba hivatalosan Lev Prchala, ténylegesen Ludvík Svoboda vezetése alatt (miközben Tiso Szlovákiája a nácik mellett lépett be a háborúba). A lengyelek bukása után az egység szovjet területre menekült, ahol internálták. (Elkerülték azonban a katyni lengyelek sorsát.) Csak a náci-szovjet paktum felbomlása után, az 1941. július 18-i megegyezés után kerültek szabadlábba, és egyeztek meg egy csehszlovák alakulat megszervezéséről (erről már 1941 tavasza óta tárgyalt egy csehszlovák misszió Heliodor Píka vezetésével). 1942. február 5-én alakult meg az első zászlóalj. A csehszlovák egységekbe szovjet állampolgárságú csehek és szlovákok is beléphetek. A zászlóalj csak júliusban vált teljes létszámúvá, ekkor kérte Svoboda a frontra indítását. Erre azonban csak 1943 márciusában került sor Harkov környékén. Ezután létszáma gyorsan nőtt dezertált szlovák katonák és a volhíniai csehek részvételével, és a nyáron dandárrá alakult. Részt vettek Kijev felszabadításában, majd 1944-ben megindult az 1. csehszlovák hadsereg megszervezése is.

A Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság kormányai között létrejött megállapodás alapján a Szovjetunió területén alakulóban van a cseh katonai egység. Jelenleg

már megalakult az első zászlóalj, melyet a Vörös Hadsereg Vezérkarának útmutatásai alapján szerveztünk meg. A zászlóalj kiképzése befejeződött, és most a szükséges fegyvert és a frontra indítási parancsot várja.

Zászlóaljunk személyi állományának többsége több mint három éve hagyta el gyönyörű hazánkat azzal az eltökélt szándékkal, hogy fegyverrel a kézben fog harcolni a német fasizmus ellen, és türelmetlenül várta azt a pillanatot, amikor erre lehetőség kínálkozik.

Ez a lehetőség most megnyílt számunkra, hála a szovjet kormány legőszintébb, baráti politikájának, és mindenekelőtt az Ön egész bölcs és nemes erőfeszítésének és gondoskodásának, melyet irántunk és az egész cseh nép iránt tanúsított. Velünk együtt egész népünk meggyőződött arról, hogy a Szovjetunió leghűbb védelmezőnk, barátunk és szövetségesünk. A szovjet és a cseh nép barátsága és szövetsége még szilárdabb lesz, ha közös harcban kiömlött vérral erősítjük meg. [...]

Ugyanakkor, amikor a Vörös Hadsereg állhatatos és súlyos véráldozatokat követelő harcot folytat a német fasiszta területablók ellen, minden katonánk és parancsnokunk úgy véli, hogy ők sem állhatnak félre, és nem is akarnak félreállni, sőt az a szándék vezeti őket, hogy a legközelebbi jövőben aktívan részt vegyenek a harcban a bátor Vörös Hadsereggel vállvetve.

Hős, sokat szenvedett népünk otthon, hazánkban a külföldön harcoló csehektől olyan bosszút követel, amely aktív harci tevékenységben jut kifejezésre mindazokért a szenvedésekért és gonosztettekért, amelyeket velünk és a világ más népei ellen elkövettek. Akarjuk, kötelességünk népünk e kívánságát becsülettel teljesíteni!

E – katonáinkat és parancsnokainkat nyugtalanító – kérdések késztetnek arra, hogy azzal a kéréssel forduljunk Önhöz: járuljon hozzá, hogy első zászlóaljunk már a közeljövőben baráti szövetségben együtt harcolhasson a Nagy Honvédő Háború frontján a Vörös Hadsereg harcoló alakulataival, és tegye lehetővé, hogy teljesíthessük forró kívánságunkat és a haza iránti szent kötelességünket: fegyverrel a kézben üssük a gyűlölt német fasiszta leigázókat, a Vörös Hadsereggel együtt.

Remélem, és legmélyebben meg vagyok győződve arról, hogy nem utasítja el minden katonánk és parancsnokunk őszinte kérését.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 644–645.

17. Beneš terve a németek és a magyarok háború utáni kitelepítéséről

London, 1943. november

A Heydrich elleni merénylet és Lidice után a nyugati szövetségesek elismerték a München előtti határokat. Mivel Benešnek nem volt szüksége a szudétanémetek támogatására többé, a köztük folyó tárgyalások meg is szakadtak. Jaksch hiába figyelmeztette a briteket, hogy ezzel kiszolgáltatnak hárommillió németet a csehek bosszújának. Beneš

már 1940 novemberében tervezgette a kitelepítést (lásd IV. 5. sz. dokumentum). Míg akkor csak részleges kitelepítéssel és bizonyos területek német többségével számolt, most már az összes német kitelepítését kívánta. A CSKP eleinte ellenezte ezt az elképzelést, de Beneš 1943 végén Moszkvában megkapta Sztálin hozzájárulását. Az Egyesült Államok már korábban egyetértett, ismét Nagy-Britannia meggyőzése volt csak hátra. London azonban egészen a háború végéig nem járult hozzá a teljes kitelepítéshez. Beneš számolt a magyarok kitelepítésével, illetve lakosságcserével is. A többmilliós kitelepítés után kiürülő területek újranépesítésére a határon túli csehek és szlovákok hazaköltözésével is számolt.

1. Elfogadott alapelv, amelyet a Német Birodalom törvényei állapítanak meg, hogy az összes csehszlovákiai német birodalmi állampolgár.⁹³ A Csehszlovák Kormány fenntartja a jogot, hogy megállapítsa, mely németek kapják meg, illetve tartják meg a csehszlovák állampolgárságot.

2. Megállapított alapelv, hogy legalább öt évig azok, akik megkapják Csehszlovákia határozatát, hogy el kell hagyniuk a csehszlovák területet, így tegyenek. Megállapítást fog nyerni, milyen javakat és ezekből mekkora mennyiséget vihetnek magukkal. Minden egyébről kapni fognak egy elismervényt a csehszlovák államtól, és Csehszlovákia ezt a tulajdont a Németország által Csehszlovákiában okozott károk jóvátételére használja fel. Németország tehát köteles lesz kárpótlást adni ezeknek a volt csehszlovák állampolgároknak, amit a saját döntései és törvénykezése által hajt végre.

3. Megállapított alapelv, hogy nem létezhet olyan község Csehszlovákiában, amelynek nincs legalább 67% cseh, szlovák vagy kárpátorosz (ukrán) nemzetiségű lakossága.⁹⁴ A kormány ennek érdekében intézkedéseket hajt végre, hogy ez bizonyos számú éven belül megvalósuljon.

4. Az állam csehszlovák nemzetállam lesz. A kisebbségi polgároknak minden egyéni demokratikus polgárjoga meglesz, nem fogják azonban őket törvényileg nemzetiségi és politikai közösségnek tekinteni. Az állam által fenntartott iskolák csak csehszlovákok és ukránok lesznek. Kivételt ezen elv alól csak a német általános iskolák képezhetnek. Az állami, tartományi és megyei hivatalok nyelve csak csehszlovák (és ukrán) lesz. Egyébként mindenütt teljes demokratikus tolerancia és megengedés lesz. Az állam decentralizált és a helyi önkormányzat teljes lesz.

5. Ki lesz dolgozva egy részletes terv az áttelepítés politikai, gazdasági, műszaki és pénzügyi vonatkozásaira. Ez egy kiterjedt ötéves terv lesz, összállami politikai, gazdasági, társadalmi ötéves terv keretében, és sokoldalúan beillesztve a köztársaság egész újjáépítési tervébe.

Az áttelepítés túlnyomó része azonban legyen végrehajtva két év alatt. Az áttelepítés gazdasági alapelve legyen az, hogy az ipari, kisipari és mezőgazdasági birtokok

⁹³ A német törvények csak a cseh tartományok németjeit tekintették birodalmi állampolgároknak, a szlovákiai németeket nem.

⁹⁴ Ez a mondat arra utalhat, hogy Beneš vagy elfeledkezett a Csehszlovákiában élő lengyelekről, vagy az ő kitelepítésüket is tervbe vette.

minden tartozéka helyben marad, és hogy azok átvételéig az addigi tulajdonosok és igazgatók felelősek azok állapotáért. Amint már említettük, a kiköltöző németek és magyarok átvett tulajdona jóvátételnek számít, azt Németország és Magyarország javára írják.

6. Már a Németország bukása utáni első hónapokban ki lesznek utasítva a köztársaságból (hacsak nem lesznek felelősségre vonásuk miatt visszatartva az országban) a német nemzetiségű polgárok bizonyos csoportjai, akik magatartásuk vagy fellépésük révén ezt érdemlik. Elsősorban a következők:

a) Minden volt csehszlovák állampolgár, aki tagja volt a Gestapónak, SS-alakulatoknak, a német rendőrségnek, továbbá minden német nemzetiségű hivatalnok, akit München után, vagy 1939. március 15. után neveztek ki, és mindazon hivatalnokok, akik nyíltan csatlakoztak az új rezsimhez.

b) A Henlein-párt funkcionáriusai az ország egész területén, rendészek [Ordneren], a Hitlerjugendek, a párt minden egyéb szervezetének vezető személyiségei (tornászok stb.).

c) Azok, akik egyenruhás testületekben Németországot szolgálták a fronton és a hátszágban a háború idején, hacsak nem bizonyítják forradalmi németellenes tevékenységüket, vagy azt, hogy cseh, szlovák vagy kárpátorosz nemzetiségűek voltak.

d) Tanárok, professzorok, a náci diákszervezetek tagjai, jogászok, mérnökök – a náci szakmai szervezetek egyesületi és politikai életének résztvevői.

e) Minden német, aki hasznot húzott vagy megpróbált hasznot húzni Csehszlovákia megszállásából, gazdaságilag vagy pénzügyileg.

7. Gazdasági és pénzügyi szempontból át kell gondolni a népesség azon részének áttelepítési költségeit, amely nem vett részt aktívan a Csehszlovákia elleni államellenes cselekményekben. Ezen kitelepülők kárpótlását (hátrahagyott tulajdon stb.) azon csehszlovák igényekből fedezik, amelyet a németek által Csehszlovákiában okozott károkért követelünk.

8. Az áttelepülés tervében számítunk népünk visszatérésére Bécsből, Ausztriából, esetleg Jugoszláviából.

9. El fog készülni a határőrök rendszeres szervezetének terve, az állami szolgálat, a katonai szolgálat, a rendőrségi szolgálat, a vám- és pénzügyőri szolgálat keretén belül.

10. Hasonló lépések fognak történni a szlovákiai és kárpátaljai magyar lakosság áttelepítése ügyében – olyan változásokkal, melyek a viszonyok különbözőségéből adódnak. Tekintettel a szlovákok és a kárpátoroszok jelentős számára a magyar állam területén, mindez legnagyobb mértékben lakosságcserével megy majd végbe.

18. Szovjet–csehszlovák barátsági, kölcsönös segélynyújtási és háború utáni együttműködési szerződés

Moszkva, 1943. december 12.

Részlet

Beneš Közép-Európa háború előtti és alatti vezetői közül a legpontosabban ismerte fel, hogy a német megszállás alól a szovjet csapatok fogják országát felszabadítani, és a háború után a Szovjetuniónak meghatározó szerepe lesz a térségben. Külpolitikáját ezért időben a Szovjetunióval való szoros együttműködés irányába fordította, azt remélve, hogy ezért cserébe a szovjetek nem fognak beavatkozni Csehszlovákia belpolitikájába. Ezt a szerződés – amelyet szokatlanul hosszú időre kötöttek – kifejezetten le is szögezte. 1945–1949 között az összes közép-európai állam hasonló szerződést kötött a Szovjetunióval, illetve egymással is. Beneš maximálisan figyelembe vette a szovjetek kívánságait. Ez vonatkozott a más államokkal kapcsolatos külpolitikájára (a lengyel–csehszlovák föderációról való lemondás), de a felújított állam leendő belpolitikájára is (jobboldali pártok betiltása, Nemzeti Front, államosítások), bár a szlovák autonómia és a nemzeti bizottságok kapcsán fenntartásait fejezte ki. Együttműködése azonban végül nem mentette meg Csehszlovákiát sem a kommunista hatalom létrejöttétől.

1. cikk. A Magas Szerződő Felek kölcsönösen megegyezvén abban, hogy egyesülnék az állandó barátság és a háború utáni baráti együttműködés, valamint a kölcsönös segélynyújtás politikájában, kötelezik magukat, hogy mindennemű katonai és egyéb segítséget és támogatást megadnak egymásnak a Németország és az európai agressziós cselekményekben vele szövetkezett Államok ellen viselt jelenlegi háborúban.

2. cikk. A Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy a jelenlegi háború folyamán nem bocsátkoznak semmiféle tárgyalásba a hitleri kormánnyal, sem bármely más olyan német kormánnyal, amely kifejezetten nem mond le minden agressziós szándékról, és hogy kölcsönös egyetértés nélkül nem tárgyalnak fegyverszünetről vagy békeszerződésről, és nem kötnek ilyeneket Németországgal vagy az európai agressziós cselekményekben vele szövetkezett bármely más Állammal.

3. cikk. Megerősítve a békére és a kölcsönös segélynyújtásra irányuló háború előtti politikájukat, úgy, mint azt a Prágában 1935. május 16-án aláírt szerződés kifejezésre juttatta, a Magas Szerződő Felek a következő kötelezettséget vállalják: abban az esetben, ha a háborút követő időszakban bármelyikük ellenségeskedésekbe bonyolódna a „Drang nach Osten” politikáját felújító Németországgal vagy bármely más olyan Állammal, amely Németországgal közvetlenül vagy bármely más formában ilyen háborúra szövetkeznék, a másik Magas Szerződő Fél az ilyen módon ellenségeskedésbe bonyolódott Szerződő Félnek minden rendelkezésére álló katonai és egyéb segítséget és támogatást haladéktalanul megad.

4. cikk. A Magas Szerződő Felek, tekintetbe véve mindegyikük biztonságának érdekeit, megállapodnak abban, hogy a béke helyreállítását követő időszakban szoros és baráti együttműködést tartanak fenn, és hogy függetlenségük és szuverenitásuk

kölcsönös tiszteletben tartása, valamint a másik Állam belügyeibe való be nem avatkozás elveinek megfelelően járnak el.

Megállapodnak továbbá abban, hogy a gazdasági kapcsolataikat a lehető legnagyobb mértékben fejlesztik, és hogy a háború után minden lehető gazdasági segítséget megadnak egymásnak.

5. cikk. A Magas Szerződő Felek mindegyike kötelezi magát, hogy nem köt semmiféle olyan szövetséget, és nem vesz részt semmiféle olyan szövetségben, amely a másik Magas Szerződő Fél ellen irányul.

6. cikk. A jelen Szerződés aláírásakor azonnal életbe lép, és azt a lehető legrövidebb időn belül meg kell erősíteni; a megerősítő okiratokat, mihelyt lehetséges, Moszkvában kell kicserélni.

A jelen Szerződés az aláírástól számított húsz évig marad érvényben, de ha az említett időszak lejártá előtt 12 hónappal a Magas Szerződő Felek egyike sem közli a Szerződés felmondására irányuló óhaját, a Szerződés a következő öt évre érvényben marad [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 569–571.

19. A Szlovák Nemzeti Tanács megalakulása és programja (ún. karácsonyi egyezmény)

Pozsony, 1943. december 25.

1943-ban megerősödtek Szlovákiában a rezsimmel szemben álló erők. A német vereség híre mellett az életszínvonal csökkenése is hozzájárult ehhez. Mivel Szlovákia földrajzilag alkalmasabb volt erre, a partizánmozgalom is itt lett erősebb. Számos kommunista is hazatért harcolni, köztük cseh kommunisták (például Jan Šverma) is. Kérdés volt, hogy melyik politikai erő lesz a legerősebb a háború után, főleg hogy generációváltás is végbement mindkét politikai oldalon. A mérsékelt jobboldal képviselői az egykori Agrárpárt fiatal szlovák képviselői közül kerültek ki (Jozef Lettrich, Ján Ursíny), míg a szlovák kommunisták élén Karol Šmidke, Gustáv Husák és Ladislav Novomeský álltak. Ők kötötték meg a karácsonyi egyezményt. A felek egyetértettek Csehszlovákia felújításával, azonban azon belül mindkét oldal nagyobb önkormányzatot kívánt Szlovákiának. Ennek érdekében egy felkelés előkészítéséről tárgyaltak.

Azok az eszmei irányzatok Szlovákiában, amelyek 1938. október 6-a után kiktartottak az antifasiszta demokrácia elvei mellett, és máig aktív ellenállást vezettek a szlovák nép politikai, gazdasági és kulturális megerősökölése ellen, és amelyek ma reprezentálják a szlovák nép minden rétegének tényleges gondolkodásmódját, meg egyeztek egy közös politikai vezetés létrehozásában, amely a Szlovák Nemzeti Tanács lesz mint a szlovák nemzet politikai akaratának egyetlen képviselője hazánkban.

I. A Szlovák Nemzeti Tanács feladata és célja:

1. Egységesen és központilag vezetni a szlovák nemzet harcát a náci német diktatúmtól való eltávolodásért, amelyet a politikai hatalom hazai bitorlói valóstítottak meg.

2. Az első alkalmas pillanatban átvenni a teljes politikai, törvényhozó, katonai és közigazgatási-végrehajtó hatalmat Szlovákiában, és irányítani azt addig az időpontig, amikor a szabadon választott népképviselők át nem veszik a teljes hatalmat.

3. A hatalom átvétele után, amint csak lehetséges, a Szlovák Nemzeti Tanács gondoskodik arról, hogy a szlovák nép szabadon meghatározza képviselőit, akiknek a Szlovák Nemzeti Tanács minden hatalmat átad.

4. A Szlovák Nemzeti Tanács tevékenységében a csehszlovák kormánnyal és az egész külföldi ellenállással egyetértésben fog eljárni, amelyeknek munkáját a nemzetközi és katonai téren elismeri és támogatja.

II. Az itt egyesült elemek és irányzatok megegyeztek az alábbi alapelvekben:

1. Kinyilvánítjuk azon kívánságot, hogy a szlovák és a cseh nép, mint az egymással leginkább rokon szláv népek, a csehek és a szlovákok számára közös államban, a Csehszlovák Köztársaságban rendezzék további sorsukat, a teljes egyenlőség elvének alapján.

2. Minden szláv állammal és néppel való együttműködés kívánatos számunkra, különösen a Szovjetunióval való együttműködés, amelyben általában a kis népek, de főleg a szláv népek szabad életének és sokoldalú fejlődésének védelmezőjét látjuk.

3. A jövőndő Csehszlovák Köztársaság külpolitikáját ezen alapelv szellemében kell folytassa. Ezért a külpolitika területén és katonapolitikai szempontból a Szovjetunióra kell támaszkodnia.

4. A jövőndő Csehszlovák Köztársaság belső berendezkedésének demokratikusnak kell lennie, s emellett ki kell küszöbölnie minden fasiszta faji és totális törekvést, valamint mindazokat a törekvéseket, amelyek ellentmondanak a fenti elveknek. Ebben a szellemben a belpolitikai berendezkedésnek szilárdnak, de ugyanakkor demokratikusnak kell lennie. Feltétlenül el kell kerülni a múlt hibáit és hiányosságait.

5. A demokrácia eszméjét el kell mélyíteni, és alkalmazni kell gazdasági és szociális téren is, hogy a nemzeti jövedelem elosztása az állampolgárok között a legegyszerűbb legyen, és hogy minden állampolgár élete megfeleljen az emberi méltóság elvének.

6. A kultúrának, iskolaügynek és a nevelésnek a fent említett elveken kell alapulnia. Meg kell őrizni a vallásszabadságot, nem szabad megengedni, hogy az egyház hasson az állami politika és kormányzás irányvonalára.

7. Ezen kérdések végső rendezését – különösen a szlovák és a cseh nép viszonyáról mondottak alkotmányos megerősítését a szlovákok részéről – csakis a szlovák nép szabadon választott (kijelölt) képviselői döntenek el.

Szlovák eredetijét közli: Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha, Vyšehrad–Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 255. Cseh fordítás: <http://www.modernidejiny.cz/clanek/vanocni-dohoda-25-12-1943/> Letöltés ideje: 2015. március 14.

A II. rész 1–7. pontját magyarul lásd DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 675–676.

20. Ferdinand Čatloš szlovák nemzetvédelmi miniszter titkos memoranduma

Pozsony, 1944

Részlet

A szlovák kormány ugyan a végsőkig kitartott Hitler és a háború folytatása mellett, de volt egy tagja, aki a többséggel szemben a háborúból való kiugrást szerette volna elérni. Ferdinand Čatloš nemzetvédelmi miniszter egy katonai fordulattal vezette volna ki országát a háborúból, amivel az első bécsi döntés érvénytelenítését is szerette volna elérni. Moszkvával a szlovák ellenálláson át kívánt kapcsolatba lépni, de a Szlovák Nemzeti Tanács képviselői nem bíztak meg benne. Mindenesetre Šmidke egy delegáció élén Moszkvába repült a tervvel (a gépet Čatloš biztosította), ám a szovjet vezetés is elutasította a tervet. A szlovák nemzeti felkelés kitörésekor a csalódott és német nyomás alatt álló Čatloš beszédében hazaárulóknak nevezte a felkelőket. Ezután viszont a felkelés területére utazott, ahol felajánlotta, hogy rádióbeszédben a felkelők mellé való átállásra szólítja fel a hadsereget. Ezt nem engedték meg neki, hanem letartóztatták, a Szovjetunióba vitték, és ott internálták.

Mivel Szlovákia Németországtól függő állam volt, külpolitikája pedig szerződésben előírtan a németeket követte, ténylegesen diktátummal kellett hadat üzennie a Szovjetuniónak és szövetségeseinek. Ma a német erő megtörik, és Szlovákia megszabadul a Németországtól való függőség kötelékeiből. Egy kis nemzet, amely ilyen függőségben van, kénytelen idomulni erős szomszédjához. Csak az az öröme, hogy ha eközben kifejezheti érzéseit. Ma itt az ideje, hogy nemzetünk szláv alapzata utat találjon, hogy szabadságának pártfogójává ne egy idegen, hanem vértestvére váljon. A vezetés eddigi óvatosságával szeretnénk kívánni nemzetünk érdekében az utolsó alkalomig, hogy Szlovákia ne váljon egy második szerencsétlen Olaszországgá.⁹⁵

Úgy szlovák, mint szovjet érdek is, hogy ne robbanjon ki harc túl korán Szlovákia területén, mert később könnyebben, harc nélkül sikerül majd [győzni]. Tehát ne támadjanak rögtön, amint elérik északkeleti határainkat. A magyaroknak Kassa térségében vannak a legnagyobb stratégiai tartalékaik, amelyekkel hadműveleteket akarnak végrehajtani a szovjet csapatok ellen Kelet-Szlovákia területén. Már most is arra törekednek, hogy átvegyék a felügyeletet a Lupkovi- és a Duklai-hágó védelme felett. Mi, szlovákok ezt nem engedjük, és ezért mindent úgy teszünk, hogy legyen meggyőződve a német és a magyar fél is, hogy saját erőinkkel képesek vagyunk a védelmére. Ebben közvetve támogatnia kell minket a Szovjetuniónak saját érdekében is. Később, de csak pontosan egyeztetett tervek alapján, jó lenne átvinni erre a szakaszra [szovjet] demonstratív tüzérseget, és szimulált támadással, amelyet a szlovák egységek visszavernének egy szintén jól álcázott védekezéssel, hogy a németeknek és a magyaroknak ne legyen oka segítséget küldeni és beavatkozni, és hogy megbízzanak a szlovákokban.

⁹⁵ Utalás arra, hogy az olasz kiugrás nem sikerült, a nácik megszállták az ország (északi) területét.

Szlovákia ekképpen ajánlja fel saját erőit a Szovjetunióval való közös ügynek: a szovjetek intenzíven gyakoroljanak nyomást az Uzsoki-hágóra és délebbre a magyarok ellen, hogy ott minél több magyar erőt kössenek le. Azután bontakozzon ki támadás a Kárpátoktól északra, Tarnów és Krakkó irányába. Az oldalirányú ellentámadástól Szlovákiából ne tartsanak, mivel a szlovák csapatok később már együttműködést folytatnak a szovjet csapatokkal, ha pedig német vagy magyar beavatkozás fenyegetne Szlovákiából, a szovjeteket időben figyelmeztetnénk, ha maguk nem lennének abban a helyzetben, hogy ellenálljanak e veszélynek. Ha a szovjetek eljutnak Krakkó térségébe, és szilárdan uralják azt, csak akkor támad lehetőség meglepő és sikeres támadásra a magyarok ellen, és nyílik lehetőség további hadműveletekre a németek ellen is Szlovákia déli és nyugati határai felől. A szlovák csapatok fel lennének készülve, és lehetővé tennék a szovjet csapatok gyors és sima áthaladását a szlovák területeken keresztül, és maguk is bekapcsolódnának a magyarok elleni hadjáratba. Ennek sikeres végrehajtásának azonban feltétlenül szükséges előfeltétele a kölcsönös megegyezés teljes titkossága, és ennek idejéig semmilyen utalással nem ingathatja meg a propaganda a szlovákok együttműködését a németekkel és a magyarokkal. Ily módon a Szovjetunió hirtelen és biztonságosan nagy és döntő lépést tehet a háborúban e térségben.

A döntő pillanatban a szlovák katonai vezetés államfordulatot hajtana végre. Eltávolítanák a nemkívánatos személyeket a vezetésből, és megszüntetnék azon szervezeteket, amelyeket a rezsim egyoldalúan alapított meg. Egy szlovák katonai diktatúra a nemzet minden rétegében megértésre és támogatásra találna, aminek révén a helyzet azonnal stabilizálódna, és a rend fennmaradna. Visszavonná a hadüzenetet a Szovjetunió és szövetségesei ellen, egyidejűleg hadat üzenne a magyaroknak, ami hirtelen nagyon népszerűvé tenné azt. Egy éjszaka alatt ártalmatlanná tenné a német katonai és polgári berendezkedést Szlovákiában, és lehetőséget teremtené nagy léptékű szovjet hadműveletekre. Itt is előfeltétel, hogy a szlovák fegyveres erő tartsa fenn saját államiságát, azonban váljon a szovjet hadsereg részévé, és működjön együtt a csehszlovák alakulatokkal is a kölcsönös függetlenség alapján, mivel máskülönben kölcsönös viták és aggasztó konfliktusok vennék kezdetüket. [...] ⁹⁶

Vilém PREČAN, *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 262.

<http://www.fronta.cz/dokument/catlosovo-memorandum> Letöltés ideje: 2013. október 9.

⁹⁶ A záró részben Čatloš kifejti, hogy Szlovákia katonai irányítás alatt maradna, alkotmányos berendezkedését pedig csak a háború után alakítaná ki, a Szovjetunió érdekeinek figyelembevételével. Ugyanakkor óatosan jelezte fenntartásait a kommunisták leendő belpolitikai szerepével szemben. Fenntartotta a jogot, hogy Szlovákia kifejtse véleményét az addigi szovjet–csehszlovák tárgyalásokkal kapcsolatban.

21. Gustáv Husák memoárja a szlovák nemzeti felkelés előkészületeiről

1944. augusztus

Részlet

Čatloš elképzelésein kívül még három másik is kialakult Szlovákia további sorsával kapcsolatban. Ezek részben együttműködve, részben egymással rivalizálva és egymást akadályozva, de hozzájárultak a szlovák nemzeti felkelés kirobbanásához. Az első csoport a Ján Golian ezredes által vezetett Katonai Központ volt, amely a londoni emigráns kormánnyal volt kapcsolatban; tervük az volt, hogy a csehszlovák kormány nevében mozgósítják a szlovák hadsereget egy katonai fordulatra. A második elképzelés a Szlovák Nemzeti Tanácsé volt, amely népfelkelést képzelt el, a nemzeti bizottságok hálózatára támaszkodva, de a hadsereggel együttműködve. E két elképzeléstől függetlenül partizáncsoportok is működtek, amelyek megzavarták a német utánpótlást, és a Wehrmacht augusztus 29-én emiatt megkezdte Szlovákia megszállását. A felkelést így Goliannak idő előtt kellett kirobbantania, amikor az még sem a Vörös Hadsereggel, sem a szlovák hadsereg több hadosztályával nem volt egyeztetve. A kudarcért a kommunisták Beneš-t vádolták.

Beneš és kormánya egyáltalán nem értett egyet a szlovák nép, a hadsereg és a szovjet haderők hadműveleteinek koordinációjával, mert nem tartották kívánatosnak, hogy azok gyorsan a területünkre érkezzenek. Ha elfogadták volna a Szlovák Nemzeti Felkelés tervét úgy, ahogy azt a Szlovák Nemzeti Tanács javasolta, az azt jelentette volna, hogy szabaddá teszik Szlovákiának csaknem egész területét a szovjet hadsereg előretörése számára, s ez Benešnek nem volt ínyére: a cseh országrészek szempontjából sem, de annak a tervének a szempontjából sem, hogy ő vesse meg a lábát Szlovákia területén. Mert Szlovákiában Beneš katonai vezetői – ahogy azt Fierlinger megírta – „állandóan önálló katonai akciót készítettek elő, s azt kívánták, hogy elkerüljenek minden együttműködést a szovjet tényezőkkel”. Beneš kormánya már kezdettől fogva megtorpedózta Šmidke szovjetunióbeli misszióját azzal, hogy diplomáciai lépéseket tett a szovjet kormánynál, s azzal, hogy viszályal fenyegetőzött, megakadályozta a közvetlen megegyezést a Szlovák Nemzeti Tanács s a szovjet tényezők között. Tapasztalataink s az eddig hozzáférhetőkké vált források tanúskodnak erről. Igaz, itt az a kérdés is felmerül, hogyan illettek bele a Szlovák Nemzeti Tanács tervei a Vörös Hadsereg előkészületben lévő egyetemes akcióiba. A hozzáférhető források talán arra mutatnak, hogy a szovjet hadseregnek nem volt szándékában offenzívát indítani Szlovákia irányában a Kárpátokon keresztül. Az ilyen akció előkészítéséhez időre van szükség. S augusztusban erre már nem volt sok idő. De a kárpáti, a duklai együttműködés alapján – amelyet 1944 szeptemberének első napjaiban készítettek elő, s amely lényegében megegyezett a Szlovák Nemzeti Tanács terveivel – úgy vélem, hogy nem ebben volt a Vörös Hadsereg akciói s a szlovák felkelés erői koordinációjának fő akadálya.

Ebben a helyzetben indult meg a Szlovák Nemzeti Felkelés. A Szovjetunió szerveivel semmi nem volt megbeszélve, Szlovákiában nem volt semmi jeladás. A két keleti hadosztály nem tudta, mit indít el a szovjet hadsereg a Kárpátok másik oldalán. Még annyit sem tudtak, milyen vállalkozást vár el tőlük a szovjet parancsnokság. A Szlovák Nemzeti Tanács küldöttsége Moszkvában volt, otthon semmit sem tudtak arról, hogy mit végzett, s a harcot el kell indítani, mert a németek kezdtek megszállni Szlovákiát.

Šmidkének a Szovjetunióban végzett munkája ennek ellenére nem volt felesleges. Tájékoztatta és meggyőzte a Csehszlovák Kommunista Párt moszkvai vezetőségét, tájékoztatta a moszkvai tényezőket is.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1900–1945. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 5/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 692–696.

22. A Szlovák Nemzeti Tanács nyilatkozata

Besztercebánya, 1944. szeptember 1.

A felkelés kirobbanása után a politikai hatalmat a Szlovák Nemzeti Tanács vette át (amely másodszor is bejelentette megalakulását). Fő célja az volt, hogy a felkelés által legitimált hatalmát elismertesse az emigráns kormánnyal, s így az egyenlő az egyenlővel elve alapján jöjjön létre a csehek és a szlovákok új közös állama. Saját végrehajtó szerveként létrehozta a Megbízottak Testületét. A felkelés előkészítetlen kirobbantása miatt az csak Közép-Szlovákiára terjedt ki, és a Vörös Hadsereg sem tudott időben segítséget adni neki. A felkelésben részt vevő katonai erők parancsnokságát Goliantól átvette a Londonból érkező Rudolf Viest tábornok. A hatvanezer fegyveres két hónapig tartott ki, de október végén a németek felszámolták az ellenállást, Golian és Viest fogságba esett, és kivégezték őket. Eközben a Nemzeti Tanács és London közt politikai csatározás folyt. Beneš október elején kénytelen volt elismerni a szlovák nemzet önállóságát és a Szlovák Nemzeti Tanács jogköreit, bár ezt csak ideiglenes taktikai engedménynek tekintette.

A szlovák nemzet összes demokratikus és progresszív eleme és irányzata, amelyek folyamatos harcot folytattak a korábbi szlovák fasiszta rendszer és náci német szövetségese ellen, ma megalakították a Szlovák Nemzeti Tanácsot mint a hazai szlovák ellenállás vezető szervét.

Ennélfogva a Szlovák Nemzeti Tanács mint az egyedül hivatott szerv, hogy a szlovák nemzet nevében szóljon, a mai napon egész Szlovákiában átveszi a törvényhozó és végrehajtó hatalmat, csakúgy, mint Szlovákia védelmét, és e hatalmat addig fogja gyakorolni, amíg a szlovák nemzet demokratikusan megválasztja legitim képviselőit.

Hazai ellenállásunk éppúgy, mint ahogy eddig is, teljes egyetértésben volt vezetve a csehszlovák külföldi ellenállással, a továbbiakban is egységben és együttműködésben akarja a győzelemig vinni harcunkat.

A békés együttélés mellett vagyunk a cseh nemzettel az új Csehszlovák Köztársaságban. A köztársaság alkotmányjogi, társadalmi, gazdasági és kulturális kérdéseit kölcsönös megegyezéssel véglegesen fogják rendezni a cseh és a szlovák nép választott képviselői a demokratikus elvek, a haladás és a társadalmi igazságosság szellemében.

A politikai felszabadulás mellett célunk az, hogy szép és boldog életet biztosítsunk a nemzet szociálisan gyenge rétegeinek, nevezetesen a szlovák munkásoknak és földműveseknek. Annak érdekében, hogy emeljük a nemzet életszínvonalát, a nemzeti jövedelem igazságos elosztása, a tulajdon és a földbirtok kisgazdák érdekében végzett újraosztása mellett állunk. Hadd legyen a munkásnak munkája eredményeként megfelelően emelt mértékű fizetése és részesedése.

A lehető leghatározottabban visszautasítjuk és vádoljuk a *ludák*⁹⁷ rendszer antidemokratikus és erőszakos cselekményeit és nézeteit. A szlovák nemzetnek nem volt semmi köze a hitleri Németországgal való szövetséghez. Ellenkezőleg, az egész gondolkodásmódja és meggyőződése mindig a szövetségesek oldalán állt, amit minden egyes adódó alkalommal otthon és a fronton tetteikkel igazolt. A szlovák nemzet, összhangban nemzeti hagyományainkkal, felháborodottan visszautasította a Tiso-Tukaféle árulást a szlávok ellen, amellyel a *ludák* rendszer a szlovák nemzetet harcba hajszolta a testvéri orosz és más szláv nemzetek ellen.

A mai napon a szlovák nemzet kinyilatkoztatja csatlakozását a szövetséges nemzetekhez, amelyek harcukkal és nagy áldozataikkal biztosítják az egész világ nemzeteinek szabad és demokratikus életét, így a mi kis nemzetünkét is. Minden erőnkkal hozzá akarunk járulni e szabadságharc gyors befejezéséhez.

E történelmi pillanatban megadunk minden erkölcsi és anyagi támogatást harcoló szlovák hadseregünknek és a partizánoknak. Az egész nemzetet fegyverbe és harcba hívjuk ősi ellenségeink és itteni cinkosai ellen, hogy minden szlovák saját akarata szerint rendezhesse be életét a szabad Csehszlovák Köztársaságban.

Éljen igaz ügyünk!

Dicsőség a Csehszlovák Köztársaságnak!

Eredeti röplap. Fotómásolatát közli: Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha, Vyšehrad–Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 277.

23. Beneš véleménye a háború utáni cseh-szlovák kapcsolatok rendezéséről

London, 1944. november 5.

Részletek

A szlovák nemzeti felkelés jelentős legitimációt adott a Szlovák Nemzeti Tanács követeléseinek. Beneš eleinte megpróbált beavatkozni a felkelés politikai céljaiba, de ezt visszautasították. A felkelők küldöttsége (Ursíny és Novomeský részvételével) 1944.

⁹⁷ Populista, néppárti (személy, illetve rendszer). A „Hlinka Szlovák Néppártja” névből származó fogalom a Tiso-rezsimre és híveire.

október közepén Londonban tárgyalta a köztársasági elnökkel, aki kénytelen-kelletlen elfogadta azok követeléseit (a szlovák mint a csehvel egyenjogú nemzet, és a Szlovák Nemzeti Tanács elismerése a hatalom hordozójaként Szlovákia területén a háborút követően is). Ezt követően Beneš részletesebben is papírra vetette némileg módosított elképzeléseit, amelyben továbbra is ragaszkodik az egységes csehszlovák nemzet ideájához, de hajlandó volt elfogadni, és politikai konzekvenciákat is levonni abból, hogy nézetével nem mindenki ért egyet. A cseh-szlovák viszony körüli viták az 1945 utáni új, harmadik köztársaságra is erőteljesen rányomták a bélyegüket.

A Csehszlovák Köztársaság politikai struktúrája, ahogy én képelem

I. Központi országgyűlés, köztársasági elnök, köztársasági kormány. Három fő központi intézmény olyan kompetenciákkal, amelyek újonnan lesznek megállapítva.

II. A köztársaság négy tartományból fog állni: Csehország, Morvaország, Szlovákia, Kárpátaljai Ukrajna.

a) Minden tartománynak lesz: 1. tartományi országgyűlése, 2. tartományi végrehajtó szerve.

b) Minden tartomány járásokra lesz osztva, járási képviselettel és járási végrehajtó szervvel,

c) és községekre községi képviselettel és községi végrehajtó szervvel.

III. Az állam közigazgatásának új elrendezése azon alapul, hogy általános lesz a decentralizálás fentről lefelé.

a) A törvényhozó hatalom decentralizálása a központi parlamenttől a tartományi országgyűlésekhez vezet, s onnan tovább a járási, majd a községi képviseletekhez.

b) A kormány eddigi joghatóságától a módosított alkotmány szerint a kompetenciák új része először a tartományi végrehajtó szervekre ruházódik át, a tartományi szervektől pedig a járási és községi végrehajtó szervekre.

IV. Magam úgy képelem, hogy a tartományi országgyűlések és végrehajtó szervek eme jövőbeli elrendezése úgy valósul meg, hogy először kölcsönösen megegyezünk, milyen fokú törvényhozó és végrehajtó kompetenciákat kell adni a szlovák tartományi közigazgatásnak, s ezután szabályozzuk a többi tartomány (Csehország, Morvaország, Kárpátaljai Ukrajna) közigazgatását.

Amíg a jogilag érvényesen összehívott országgyűlés el nem dönti, hogyan lesz megoldva a német és a magyar kisebbség kérdése – amennyiben a köztársaságban maradnak –, a német és a magyar körzetek közigazgatását kormánybizottságok és delegátusok fogják vezetni.

V. Állami közigazgatásunk rendszere tehát véleményem szerint nem olyan lenne, amit rendszeren dualizmusnak vagy föderalizmusnak neveznek.

Személyes álláspontom az egységes nemzet problémájáról

I. Soha senki előtt nem titkoltam, és ma sem titkolom, hogy mindig is védtem és védem az egységes csehszlovák nemzet álláspontját. Ez tudományos, szociológiai álláspontom. A csehek és a szlovákok számomra ugyanannak az egy nemzetnek egyenrangú, egyenjogú, egyformán felnőtt két részét képezik. Az egyik csehül beszél,

a másik szlovácul; mindkét nyelv egyenjogú és egyenrangú; egyformán és egyenlően tisztelni kell őket. Némelyik nemzeti jelképük és sajátosságuk azonos, mások némileg különbözőek. De a nemzet mindkét részének mindig volt és van annyi közös kulturális és eszmei értéke, hogy nincs másik olyan nemzet vagy két nemzet, amelynek ilyen hasonló helyzete volna. Véleményem szerint ez a két rész egymáshoz tartozik egész politikai, gazdasági és kulturális életében, és kölcsönösen teljes egyenjogúságban és egyenrangúságban ki kell egymást egészíteniük és tisztelniük. [...] Én egyszerűen, egyszerűen, csehszlováknak érzem magam, csehszlovák módon élek, ebben további és magasabb kulturális fokát látom fejlődésünknek, és e magasabb fejlődési fokot számunkra késznek tartom.

2. Nem tartanám azonban megengedhetőnek ezt az álláspontot bárkire rákényszeríteni. Ha Szlovákiában a lakosság nagy része vagy többsége kizárólag szlováknak érzi magát, ha ez a többség e lakosságot szlovák nemzetnek nevezi, ezt a tényt egyszerűen tudomásul kell venni, és tiszteletben tartani; nincs értelme vitázni a szlovák vagy a csehszlovák nemzet valamiféle terminológiájáról. Egyszerűen tiszteletben tartom a tényt, és azt kérem, hogy ezen ügyekben a köztársaságban legyen teljes tolerancia. Ezt a toleranciát feltétel nélkül betartom, és a továbbiakban is tiszteletben fogom tartani.

Különösen visszautasítom azt, hogy el kellene rendelni, kényszeríteni vagy törvényileg előírni, hogy létezik csehszlovák nemzet. Határozatban leszögezni, kihirdetni vagy elrendelni, hogy legyen cseh nemzet, szlovák nemzet vagy csehszlovák nemzet, egyszerűen abszurd. Védem a teljes, lojális és őszinte tolerancia és a kölcsönös tisztelet álláspontját: nálunk teljesen és őszintén tisztelni kell a szlovákot (mint nemzetet), csehet (mint nemzetet), csehszlovákot (mint nemzetet). Nem kell vitáknak, intoleranciának, szemrehányásnak lennie.

3. Hasonlóan mindig visszautasítottam és visszautasítom, hogy úgy tekintsünk a csehek és a szlovákok viszonyára, mintha az egyik kész nemzet, és a másik nem kész nemzet lenne, az egyikre, amelyik magasabb rendű, erősebb (és számosabb is), és ezért talán joga lenne a másikat kulturálisan elnyelni és politikailag uralni, vagy – ahogy egyszerűen mondják – elcsehesíteni. Ismétlem: mindkét nemzeti közösség számomra egymás között egyenlő, egyenjogú és egyenrangú, és véleményem szerint teljesen kölcsönös tiszteletben kell megalkotniuk egy magasabb politikai, gazdasági és kulturális egységet, önként, szabadon, mesterségesen alakított és erőszakos nyomás nélkül.

Ismétlem, hogy nincs két nemzeti közösség, amely minden tekintetben olyan közel lenne, mint a csehek és a szlovákok. Ezért a vita arról, vajon egy nemzet vagyunk, vagy kettő, vajon valaki „elimeri-e” a cseheket és a szlovákokat külön nemzetnek, nem vita, hanem egyszerűen az adott, létező tényekből indul ki, és nem lehet félreállítani valamiféle „elismeréssel”. Ki lehet iktatni [a vitát] az állam politikai életéből csak az adott tények megállapításával, mindkettő egyenrangúságának és egyenjogúságának elismerésével, és egy magasabb kollektív egység szabad, kényszer nélküli, spontán, mindkettő nemzeti fejlődésének magasabb fokát biztosító megteremtésével.

4. Ha elfogadott álláspont lesz a tolerancia, és politikai és kulturális nyilvánosságunk általános tulajdonságává válik ez az alapelv, akkor a jövő számára már mindig alapvető, következetes, teljesen elismert és keresztülvitt lesz a cseh, szlovák és csehszlovák fogalom egyenrangúsága és egyenjogúsága, illetve kölcsönös tisztelete.

Angliában azt mondják: *English nation*, *Scottish nation*, *Welsh nation* [angol nemzet, skót nemzet, walesi nemzet], de ugyanazzal a jogosultsággal és teljes toleranciával: *British nation* [brit nemzet]. Ez egyszerűen egy magasabb fejlődési fok kifejeződése. Miért ne tudnánk ugyanazt a toleranciát átvenni? Miért ne tudnánk mi is a társadalmi fejlődés eme magasabb fokát megérteni és elismerni, illetve hozzá alkalmazkodni?

És miért tesszük ezeket a dolgokat általában vitássá?

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 491–493.

A harmadik köztársaság 1945–1948

1. A kassai kormányprogram

Kassa, 1945. április 5.
Részletek

A londoni emigráns kormány nem térhetett vissza változatlan összetételben hazai földre. A Vörös Hadsereg és a Szovjetunió befolyása, valamint a Szlovák Nemzeti Tanács elismerése következtében Beneš csak Moszkván keresztül utazhatott vissza a már felszabadult Kelet-Szlovákiába. A tárgyalások során megalakították a Csehek és Szlovákok Nemzeti Frontját a baloldali és centripártok koalíciójaként, míg a jobboldali pártok működését betiltották (köztük az Agrárpártot is). A katolikus pap Jan Šrámek helyett a baloldali szociáldemokrata, addigi moszkvai követ Zdeněk Fierlinger alakította meg a kormányt, amelyben a pártok paritásos alapon képviselték magukat. Mivel azonban két (szlovák és csehszlovák) kommunista párt létezett, illetve több pártonkívüli és szociáldemokrata is velük szimpatizált (a miniszterelnök gúnyneve ezért Quislinger volt), így a kommunisták befolyása jelentős lett a kormányon belül. Az elfogadott program tükrözte Moszkva szándékait, valamint a németek és a magyarok elleni bosszúállás szellemét is.

[...] ⁹⁸

III. [...] Hogy lehetővé tegyük a Vörös Hadsereggel való legszorosabb harci együttműködést, amit a győzelem és jövőnk érdekei követelnek, az új csehszlovák véderő szervezete, felszerelése és kiképzése azonos lesz a Vörös Hadsereg szervezésével, felszerelésével és kiképzésével. Ezzel lehetővé tesszük, hogy véderőnk hathatós segítséget nyújtson a Vörös Hadseregnek, és elérjük csapataink harci tapasztalatainak tökéletes kihasználását. [...]

Hogy hadseregünket az állam szellemében, demokratikus és fasisztaellenes szellemenben nevelhessük, a kormány egyszer s mindenkorra véget akar vetni a hadsereg úgynevezett „politikamentességének”, mert tudja, hogy e „politikamentesség” mögött

⁹⁸ Az I. részben a Nemzeti Front és a kormány megalakulásáról, s az Ideiglenes Nemzetgyűlés későbbi összehívásáról van szó. A II. fejezet a Vörös Hadsereggel való együttműködésre és a német megszállók elleni harcra buzdítja a lakosságot.

a harc erkölcsi tényezőinek lebecsülése és reakció, demokráciaellenes és kapituláns irányzat húzódik meg. [...]

[...] minden katonai egységnél, csoportnál és intézetnél bevezetjük a „nevelőtisztek” intézményét. Ezek a nevelő és kulturális munka vonalán az illetékes parancsnokok helyettesei lesznek [...]

IV.

A kormány, hogy kifejezze a cseh és szlovák nép végtelen háláját a Szovjetunió iránt, a csehszlovák külpolitika megingathatatlan irányvonalának fogja tekinteni legszorosabb szövetségünket a győzelmes keleti szláv nagyhatalommal. Az 1943. december 12-én aláírt szovjet–csehszlovák kölcsönös segítségnyújtási, barátsági és a háború utáni együttműködési szerződés határozza meg a jövőben mindvégig országunk külpolitikáját. A Szovjetunió segítségével fogjuk elérni a Csehszlovák Köztársaság teljes felszabadítását, hogy azután a Szovjetunió segítségével örökre megszilárdítsuk szabadságát és biztonságát, és hogy a Szovjetunió széleskörű közreműködésével biztosítsuk Csehszlovákia nemzeteinek nyugodt fejlődését és boldog jövőjét. [...]

A kormány fontos feladatának tekinti, hogy szilárd szövetségi kapcsolatot létesítsen az új, demokratikus Lengyelországgal, és hogy mielőbb megvalósítsa az 1943. december 12-én aláírt csehszlovák–szovjet szerződés tervbe vett kiszélesítését háromoldalú egyezményre, amely megpecsételné Csehszlovákia, Lengyelország és a Szovjetunió szövetségét a német támadó szándék ellen. Ami Lengyelországot illeti, a kormány arra fog törekedni, hogy az áldatlan múlt feledésbe merüljön, és hogy Csehszlovákiának az új Lengyelországhoz való viszonya kezdettől fogva új alapra, a szláv testvériség alapjára épüljön.

A kormány külpolitikájának szláv irányvonalát azzal is ki fogja domborítani, hogy a legbarátságosabb kapcsolatra lép az új Jugoszláviával, s megtalálja a szláv Bulgária iránti viszonyának megfelelő formáját is.

Magyarországhoz való viszonyunkban a kormány teljesen kihasználja a fegyverszüneti helyzetet, amely, hála a Szovjetunió segítségének, oly jelentős előnyöket biztosított Csehszlovákiának. Később, a magyar megszállók jogtalanságának és gonosz tetteinek jóvátétele után a kormány támogatni fogja azokat a törekvéseket, amelyek célja, hogy az új és valóban demokratikus Magyarországot éppúgy, mint a független és demokratikus Ausztriát, közelebb hozzák a szomszédos szláv nemzetekhez és államokhoz. [...]

V.

[...] Az egykori bürokratikus, a néptől távol álló közigazgatási apparátustól eltérően, a községekben, járásokban és tartományokban az állam- és a közigazgatás új szervei létesülnek, a nép által választott nemzeti bizottságok. [...]

VI.

A kormány, mint a Köztársaság első otthon alakult kormánya, az új elvekre épült csehszlovák államközösség megtestesítőjének tekinti magát. A kormány, véget vetve az összes régi vitának, és abból kiindulva, hogy a szlovákokat önálló jellegű nemzetnek ismerték el, az első pillanattól kezdve következetesen arra fog törekedni, hogy a

csehek és szlovákok viszonyában megvalósítsa a teljes egyenlőség elvét, és így juttassa kifejezésre a két nemzet közötti igazi testvériséget.

Elismerve, hogy a szlovák föld urainak a szlovákoknak kell lenniük, éppúgy, mint a maguk cseh otthonában a cseheknek, és elismerve, hogy a köztársaságot két egyenjogú nemzet, a csehek és a szlovákok közös államaként kell felújítanunk, a kormány ennek elismerését fontos állampolitikai aktusok formájában juttatja kifejezésre. A Szlovák Nemzeti Tanácsot, amely a községi és járási nemzeti bizottságokra támaszkodik, nemcsak az önálló jellegű szlovák nemzet jogos képviselőjének tekintjük, hanem Szlovákia területén az államhatalom, a törvényhozói, kormányzati és végrehajtó hatalom hordozójának is, amint az a Szlovák Nemzeti Tanács, valamint a köztársasági elnök és a londoni csehszlovák kormány között létrejött külön egyezménynek megfelel. A kormány mint a köztársaság központi kormánya a közös állami feladatokat a Szlovák Nemzeti Tanáccsal és a szlovák nemzeti megbízottak testületével mint a Szlovák Nemzeti Tanács végrehajtó kormányszervével legszorosabb együttműködésben fogja megoldani. [...]

A központi és a szlovák szervek hatáskörének jövőbeli megosztását illetően a cseh és a szlovák nemzet törvényes képviselői fognak megegyezni. A központi állami hivatalokban, az összállami intézményekben és gazdasági szervezetekben biztosítják a szlovákok arányos képviselését mind számszerűség, mind jelentőség tekintetében. [...]

VIII.

Azok a szörnyű tapasztalatok, amelyeket a csehek és a szlovákok a német és a magyar kisebbséggel kapcsolatban szereztek – amely kisebbségek túlnyomó részben a köztársaság elleni fasiszta hódító politika engedelmes eszközeivé váltak, és amelyek közül különösen a csehszlovákiai németek csatlakoztak közvetlenül a cseh és a szlovák nemzet elleni irtó hadjáratához –, a felújított Csehszlovákiát mély és tartós beavatkozásra kényszerítik. A köztársaság nem akarja, és nem fogja sújtani államhű német és magyar polgárait, és különösen azokat nem, akik a legsúlyosabb időben is hűek maradtak hozzá, de a bűnösökkel szemben szigorúan és kérlelhetetlenül fog eljárni, mert ezt parancsolja nemzeteink lelkiismerete [...]

A Csehszlovák Köztársaság német és magyar nemzetiségű polgárai közül azoknak, akik 1938-ban, München előtt, csehszlovák állampolgárok voltak, az állampolgárságát meg fogja erősíteni, biztosítja a köztársaságba való esetleges visszatérésüket azoknak, akik szembehelyezkedtek a hitleristákkal és a fasisztákkal, akik már München előtt tevékenyen küzdöttek Henlein és a magyar irredenta pártok ellen a Csehszlovák Köztársaság érdekében, akiket München után, és 1939. március 15. után a német és a magyar államhatalom az ottani rendszer elleni fellépésük és küzdelmük, valamint a Csehszlovák Köztársaság iránti hűségük miatt üldözött, börtönbe vagy koncentrációs táborba zárt, vagy akik a német és a magyar terror elől kénytelenek voltak külföldre menekülni, és ott részt vettek a Csehszlovákia felújítását célzó aktív küzdelemben.

A többi német és magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár állampolgári jogait érvénytelenítik. Ezek a polgárok újra optálhatnak Csehszlovákia javára, de a köztársaság hivatalai fenntartják maguknak a jogot, hogy minden ilyen kérvényt egyénileg bíráljanak felül. Azokat a magyarokat és németeket, akik a köztársaság, a cseh és a szlovák nemzet elleni bűncselekmények miatt bíróság elé kerülnek, és akiket a bíróság elítél, megfosztja a csehszlovák állampolgárságtól, és amennyiben nem a legsúlyosabb büntetés sújtja őket, örökre kiutasítja a köztársaság területéről. [...]

IX.

A kormány igen felelősségteljes feladatának s a cseh és szlovák nemzettel szembeni erkölcsi köteletségének tekinti, hogy felkutassa és büntetőbíróság elé állítsa az összes háborús bűnöst, az összes árulót, mindazokat, akik tudatosan és tevékenyen segédkeztek a német vagy a magyar elnyomóknak. A kormány ezt a feladatát minden huzavona, ingadozás és személyre való tekintet nélkül fogja teljesíteni. [...]

Különleges intézkedéseket foganatosít a kormány, hogy bíróság elé állítsák és megbüntessék a cseh és szlovák nemzet köréből kikerült árulókat, kollaboránsokat és fasiszta elemeket. A nemzeti bizottságok mellett mindenütt rendkívüli népbíróságok kezdik meg működésüket. Ezek illetékességét helyi hatáskörrel és a bűncselekmények jellege szerint fogják megállapítani. Az ismert és különösen súlyos felelősséggel tartozó bűntettesek, a különleges esetek számára mind a cseh országrészben, mind Szlovákiában nemzeti bíróság létesül. Az árulók és kollaboránsok elleni bűnvádi eljárás alapjául általában azok az intézkedések szolgálnak, amelyeket a köztársasági elnöknek a háborús bűnösök megbüntetéséről szóló dekrétuma tartalmaz.⁹⁹ [...]

A kormány el van szánva rá, hogy következetesen kitépi a fasiszmus politikai és szellemi gyökereit, és ezért betiltja az összes fasiszta pártokat és szervezeteket, nem engedi meg semmiféle formában azoknak a politikai pártoknak a felújítását, amelyek oly súlyosan vétkeztek a nemzet és a köztársaság érdekei ellen. (Idetartozik az Agrárpárt és fiókja, az ún. Iparospárt, a Nemzeti Egyesülés, valamint azon pártok is, amelyek 1938-ban beolvadtak a Hlinka-pártba.) Ez az intézkedés sem erkölcsi, sem politikai tekintetben nem csorbítja az említett pártok volt tagjai közül azoknak a becsületét, akik hűek maradtak a köztársasághoz. Az említett pártok politikai tekintetben felelős funkcionáriusai, akik súlyosan vétettek a nemzet és a köztársaság érdekei ellen, a jövőben nem fejthetnek ki politikai tevékenységet, és nem lehetnek demokratikus pártok tagjai.

X.

Számos intézkedést fogunk végrehajtani, hogy helyrehozzuk azokat a károkat, amelyeket a megszállók és áruló segítőitársaik a cseh és szlovák nemzeti és közvagyonban tettek, továbbá hogy felszámoljuk az idegen és fasiszta befolyást a cseh és szlovák nép gazdasági életében, s a cseh és szlovák nemzet szükségleteinek fedezésére biztosítsuk a nemzeti munka gyümölcseit.

⁹⁹ Ezek a dekrétumok a kormányprogram kiadásakor még nem léteztek. (Lásd az V. 4. és az V. 5. sz. dokumentumot.)

A köztársaság elnökének az átmeneti időre vonatkozó és a gazdasági élet zavartalan menetének biztosításáról szóló dekrétuma értelmében lefoglaljuk és azonnal nemzeti gondnokság alá helyezzük mindazokat a vagytonokat, amelyek tulajdonosai vagy kezelői ellenséges államok, elsősorban Németország és Magyarország polgárai, a Csehszlovák Köztársaság olyan német és magyar nemzetiségű polgárai, akik tevékenyen segédkeztek Csehszlovákia felbomlásában és megszállásában, továbbá a Csehszlovák Köztársaság más polgárai, akik elárulták a nemzetet, s tevékenyen támogatták a német és magyar megszállókat, továbbá részvénytársaságok és egyéb kereskedelmi társaságok, amelyek igazgatóságában az említett három csoport valamelyikéhez tartozó személyek foglaltak helyet.

A vagytonok lefoglalását és nemzeti gondnokság alá helyezését az illetékes Nemzeti Bizottság az illető vállalat üzemi bizottságával egyetértésben fogja végrehajtani.

A lefoglalt vagytonokat, amelyek azelőtt munkások, tisztviselők, iparosok, földművesek és szabadfoglalkozásúak tulajdonában voltak, és amelyeket tőlük nemzeti, politikai és faji üldözés következtében vettek el, nyomban visszaadjuk régi tulajdonosaiknak, illetve azok törvényes örököseinek. Az ilyen ügyekben egyéni kérvények alapján az illetékes nemzeti bizottságok döntenek.

Az egyéb lefoglalt vagytonok az illetékes törvényhozó szervek döntéséig nemzeti gondnokság alatt maradnak. [...]

XI.

A kormány – teljesíteni akarván a cseh és szlovák földművesek és föld nélküli parasztok kívánságát, hogy következetes új földbirtokreformot hajtsunk végre, és azal a céllal, hogy a cseh és szlovák földet egyszer s mindenkorra kiragadjuk az idegen német–magyar nemességből, valamint a nemzetárulók kezéből, hogy azután átadhassuk a cseh és szlovák földműveseknek és föld nélküli parasztoknak – helyesli az ellenséges és áruló elemek földjének elkobzását, amelyet a Szlovák Nemzeti Tanács foganatosít, helyesli, hogy ezt a földet a kisparasztok között osztják fel, és hasonló intézkedést fog végrehajtani a köztársaság egész területén. [...]¹⁰⁰

Klement GOTTWALD, *Válogatott cikkek és beszédek*, Budapest, Szikra, 1951, 113–148.

A teljes szöveget egy gyengébb, 1945-ös magyar fordítás átvételével közli: DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 66–82.

Újabb magyar fordítás: SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 37–51.

Eredeti cseh szövegét lásd Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 351–359.

http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosv1pr.htm; http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf Letöltés ideje: 2014. április 5.

¹⁰⁰ A XII. rész az újjáépítésre, a XIII. a közellátás kérdéseire vonatkozott, míg a XIV. a szociálpolitikával, a XV. pedig az oktatási-kulturális kérdésekkel foglalkozott. A záró XVI. rész nehéz, fáradságos utat helyezett kilátásba, egyúttal a kormány ígéretét, hogy mindig a két nemzet, a köztársaság és nép érdekeit fogja szem előtt tartani.

2. Klement Gottwald beszéde: „A szlovák nemzet Magna Chartája”

Kassa, 1945. április 5.

Részletek

Az új kormányban döntő erő képviselő kommunisták ellenezték Beneš koncepcióját az egységes csehszlovák nemzetre vonatkozóan. Szlovákia jogainak elismerésével jelentős népi támogatás megszerzésében reménykedtek. A CSKP elnöke, az új kormány egyik miniszterelnök-helyettese ezért a kormányprogram meghirdetésekor beszédet mondott, amelyben a cseh-szlovák kapcsolatok új elrendezését ismertette. A beszéd központi eleme a kormányprogram vonatkozó, hatodik fejezetének szó szerinti felolvasása volt. Ennek értelmében Csehszlovákia ún. félföderatív rendszerű állammá alakult, amelyben a cseh tartományok nem rendelkeztek saját törvényhozó és végrehajtó szervvel, míg Szlovákia igen (Szlovák Nemzeti Tanács, Megbízottak Testülete). Bár az 1945. májusi prágai felkelés során Albert Pražák vezetésével megalakult a Cseh Nemzeti Tanács is, e szervet a szovjet hatóságok hamarosan feloszlatták. A később Prágába költöző központi kormány és a szlovák szervek közötti hatásköri viták azonban állandósultak a következő években.

Az új kormány megbízott, hogy ismertessem itt programjának a szlovák nemzet-re és Szlovákiára vonatkozó részét.

E programnak új korszakot kell nyitnia két nemzetünk kölcsönös kapcsolataiban. [...] Röviden szólva, olyan program ez, amelynek ki kell alakítania, és minden bizonnyal ki is fogja alakítani azokat a belpolitikai feltételeket, amelyek megakadályozzák, hogy még egyszer megismétlődhessék München, és mindaz, amit bécsi döntésnek neveztek, valamint 1939. március 14. és 15.¹⁰¹ is.

Az új kormány engem mint cseh embert bízott meg ezzel a megtisztelő feladattal, mégpedig azért, mert ezzel azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a szlovák nemzetre és Szlovákiára vonatkozó programját helyeselni és támogatni fogja az egész cseh nép is. A kormány annál jogosabban számolhat a cseh nép egyetértésével és támogatásával, mivel egész tevékenységének kiindulópontja a csehszlovák alkotmány alapvető cikke, amely szerint az államhatalom egyedüli forrása a nép. És ha az új köztársaságban csakugyan a cseh és a szlovák nép akarata fog uralkodni, akkor semmi és senki nem hiúsíthatja meg, vagy nem csorbíthatja a csehek és a szlovákok közötti igaz testvériséget.

Az új kormány ennek tudatában a következőket jelenti ki, és fogja végrehajtani: [...]¹⁰²

Amikor az új kormány nevében ismertetem itt a szlovák nemzetnek ezt a „Magna Chartáját”, engedjék meg, hogy a kormány nevében néhány komoly szót fűzzek hozzá.

¹⁰¹ Szlovákia függetlenné válása, illetve a cseh tartományok német megszállása.

¹⁰² A következő bekezdésekben Gottwald szó szerint a kassai kormányprogram VI. részét olvasta fel (lásd az V. 1. sz. dokumentumot).

Ne feledkezzenek meg róla, hogy a háború még javában folyik, és hogy – jóllehet a dicsőséges Vörös Hadsereg Pozsonyt is felszabadította már – a szlovák terület egy része még az ellenség karmai között van, nem szólván a cseh országrészekről, amelyek a maguk teljes egészében felszabadításukra várnak.

Szabadságunkat a Vörös Hadsereg hozta el. A Szlovák Nemzeti Tanács alakjában saját népi, nemzeti hatalommal rendelkezik. A nemzeti bizottságok formájában saját közigazgatási szerveik vannak. Jelentős történelmi tettet valósítottak meg az ellenség és az árulók földjének elkobzásával, és azzal, hogy ezt a földet a szlovák falusi nép kezébe adják. Megvan a teljes biztosítékuk arra, hogy a szlovák nemzet helyzete a felújított Csehszlovák Köztársaság keretében meg fog felelni a szlovákok kívánságának. Gondoljanak arra, hogy mindezt elsősorban a Vörös Hadsereg győzelmének köszönhetik [...]

Gondoljanak erre, és cselekedjenek ennek megfelelően. A Vörös Hadsereghez intézett üdvözléseket egészítsék ki határozott tettekkel is.

Egyesítsük erőinket, hogy megvalósítsuk ezeket a jelszavakat:

Mindent a felszabadító Vörös Hadsereg támogatására!

Mindent a frontnak! Mindent a végső győzelem érdekében!

Tegyünk meg mindent azért, hogy Szlovákia és az egész Csehszlovák Köztársaságunk felett mihamarabb a béke napja ragyogjon, és mi magunk és utódaink boldogulására minden erőnket teljesen szabadon új, szebb otthonunk felépítésének szentelhessek!

Klement GOTTWALD, *Válogatott cikkek és beszédek*, Budapest, Szikra, 1951, 149–153.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 82–85.

3. Az első prágai megegyezés

Prága, 1945. június 2.

Részletek

A kormányprogram csak elvi deklarációt tartalmazott a szlovákok és a csehek egyenjogúságáról, a szlovák nemzeti szervek pontos hatáskörét ezt követően kellett kijelölni. E vitában a Csehszlovák Néppárt és a Nemzeti Szocialista Párt a szlovák jogok szűkítését, a Szlovák Demokrata Párt azok bővítését célozta, míg a CSKP kompromisszumra törekedett. A CSKP azonban a cseh-szlovák kapcsolat rendezését hatalmi érdekei alá rendelte. 1945 tavaszán a Szlovák Nemzeti Tanács az ország keleti részén még lényegében teljhatalommal rendelkezett, a központi kormány hatásköre csak a cseh tartományokra terjedt ki. A május 31-én és június 1-jén lezajló tárgyalások eredménye az volt, hogy a teljes federalizálás lehetősége megghiúsult, mivel a cseh pártok ezt mereven elvetették, s a CSKP kérésére erről – reményei szerint csak átmenetileg – az SZLKP is lemondott. Ugyanakkor a szlovák pártok sikerrel akadályozták meg azt a cseh javas-

latot, hogy Csehszlovákia három (cseh, morva és szlovák) tartományból álló állammá alakuljon. Mindössze a hatáskörök megosztásának alapjairól egyeztek meg.

A Csehszlovák Köztársaság kormánya és a Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége, azzal a törekvéssel vezérelve, hogy megvalósítsák a kormányprogram elveit a szlovák ügyekben, és szabályozzák az állam néhány sürgős problémáját, közös tanácskozáson Prágában, 1945. május 31-én és június 1-jén megegyeztek az alábbiakban:

I. A Szlovák Nemzeti Tanács nemcsak az önálló szlovák nemzet illetékes képviselője, hanem az államhatalom (törvényhozó, kormány- és végrehajtó hatalom) hordozója is Szlovákia területén.

II. Addig, amíg az ideiglenes csehszlovák törvényhozó testület megalakul, a közös ügyekben a törvényhozói hatalmat a Csehszlovák Köztársaság egész területén a kormány javaslatára és a Szlovák Nemzeti Tanáccsal való megegyezés után a köztársaság elnöke gyakorolja saját dekrétumaival.

Közösnek minősülnek az alapvető országos gazdasági, társadalmi-kulturális és közigazgatási-politikai ügyek, nevezetesen:

1. alkotmány és az államhatár;
2. az alapvető polgári szabadságjogok elvi rendezése;
3. a belbiztonság kérdésének elvi elrendezése;
4. nemzetvédelem;
5. politikai és gazdasági kapcsolat a külfölddel;
6. valuta, illetve a pénzügyek és a biztosítás elvi rendezése;
7. állami költségvetés, zárszámadás, állami adósságok és hitelek, csakúgy, mint az állam gazdasági életének ellenőrzése;
8. vámügyek, fogyasztási adók és pénzügyi monopóliumok, gazdasági kapcsolatokból származó adók [...];
9. állampolgárság, kivándorlás, bevándorlás és úti okmányok;
10. az oktatás, nevelés és népművelődés elvi rendezése;
11. vasúti, közúti, vízi és légi közlekedés, posta és telekommunikáció, a rádióadás közügyei;
12. posta-takarékpénztár és csekkszolgáltatás;
13. szabadalmak, minták és kereskedelmi márkák védelme, súlyok és mértékek, földmérés és térképezés;
14. a gazdasági élet, közellátás, élelmezés és pénzügyek alapelvei [...]
15. állami vállalatok, intézmények és hivatalok;
16. jogegység, különösen a polgári jog, kereskedelmi jog, pénzügyi jog és büntetőjog esetében, csakúgy, mint a közigazgatási és bírósági irányítás, továbbá a bírósági szervezet elvi elrendezése;
17. az állami és közalkalmazottak gyakorlati és fizetési ügyei;
18. társadalombiztosítás és szociálpolitika;
19. a közegészségügy elvi rendezése;
20. azok az ügyek, amelyeket közös szerződés alapján egységesen kell elrendezni.

III. A Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége javaslatot tesz a Szlovák Nemzeti Tanács közgyűlésének a kormány szlovák tagjainak meghatalmazására az összállami törvényhozás ügyeiben.

IV. A törvényhozó hatalom felelőssége Szlovákiában minden olyan kérdésben a Szlovák Nemzeti Tanácsot illeti, amely nincs fenntartva a csehszlovák törvényhozó testület számára.

V. A köztársaság elnöke dekrétumainak és különösen a csehszlovák törvényhozó testület által hozott törvények végrehajtása – hacsak nem rendelik másként – a köztársaság kormányát illeti; Szlovákiában ez a Szlovák Nemzeti Tanács alá tartozó Megbízottak Testületén keresztül történik, amely intézkedéseiért felelős a köztársaság kormányának.

Szlovákiában minden személyi kérdésben a Szlovák Nemzeti Tanács az illetékes.

A Szlovák Nemzeti Tanács Megbízottjai Szlovákia területén illetékes közigazgatási hatóságként működnek, kivéve azon eseteket, amelyeket kölcsönös megállapodás utal valamely minisztérium illetékességébe.

VI. A kormány- és végrehajtó hatalom felelőssége Szlovákiában minden olyan kérdésben a Szlovák Nemzeti Tanácsot illeti, amely nincs fenntartva a csehszlovák kormány számára.

VII. A legfelsőbb bírói tanácsok az egész állam területén közösek lesznek. Élükön két elnök áll, első és második, akik közül az egyik mindig szlovák.

A Legfelsőbb Bíróság és a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság megfelelő számú szlovák jogászt foglalkoztat a Szlovákiában érvényes jogrendszer alkalmazása érdekében. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság székhelye Pozsony lesz. [...] ¹⁰³

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 364–365.

4. Beneš dekrétuma a náci bűnösökről és a népbíróságokról (ún. nagy megtorlási dekrétum)

(16/1945. sz. elnöki dekrétum)

Prága, 1945. június 19.

Részletek

A hazai földön létrehozott új kormánnyal egy időben nem alakítottak meg ideiglenes nemzetgyűlést, hanem a törvényhozó hatalmat az 1938-as antidemokratikus felhatalmazási törvény (lásd III. 14. sz. dokumentum) szellemében elnöki dekrétumokkal helyettesítették. Ezek voltak az ún. Beneš-dekrétumok, melyeknek leghírhedtebb darabjai a német és a magyar kisebbséget kollektíven bűnössé minősítették. A háborús bűnök megtorlása 1945 után minden országban napirendre került ugyan, de Csehszlovákiában szabályai az átlagosnál jóval szigorúbbak voltak, és zömmel a nemzetiségek ellen írá-

¹⁰³ A megegyezés utolsó pontja pénzügyi és gazdasági kérdésekben további tárgyalást írt elő a felek között.

nyultak. E dekrétumot kiegészítette az ugyanazon a napon kelt 17. sz. elnöki dekrétum a nemzeti bíróságokról (e szerv ítélkezett a főbűnösökről), illetve az október 27-én kelt 138. sz. kis megtorlási dekrétum a „nemzeti becsület elleni vétségekről”. A népbíróságok létrehozásáról a Szlovák Nemzeti Tanács egyébként már május 15-én is rendelkezett, így a 16. sz. dekrétum csak a cseh területen volt hatályos. A két rendelkezés azonban lényegében azonos szabályokat tartalmazott. – A nemzeti bíróság által elítélt ismertebb személyek: Karl H. Frank és Jozef Tiso (halál), Rudolf Beran (20 év).

I. fejezet

Államellenes bűncselekmények

1. § Aki a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (18. §) a köztársaság területén vagy rajta kívül az alábbi bűncselekmények valamelyikét követte el, a köztársaság védelmére vonatkozó 1923. március 19-én kelt 50. számú törvény értelmében a következő büntetések sújtják: a köztársaság elleni bűncselekményért (1. §) halálbüntetés, a köztársaság elleni bűncselekmény előkészítése (2. §), a köztársaság biztonsága veszélyeztetése (3. §), a hazaárulás (a 4. § [1] bekezdés), a katonai árulás (a 6. § [1], [2] és [3] bekezdés) és alkotmányos tényezők elleni erőszakos cselekedet előkészítése büntette (a 10. § [1] bekezdés) esetén húsz évtől életfogytig terjedő fegyházbüntetés, s különösen súlyosbító körülmények esetén halálbüntetés.

2. § Aki a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (18. §) a következő szervezetek tagja volt: Schutzstaffeln der NSDAP (S. S.), Freiwillige Schutzstaffeln (F. S.), Rodobrana, Szabadcsapatok, esetleg más, itt meg nem nevezett hasonló szervezeteké, az – amennyiben nem követett el szigorúbban büntetendő cselekményt – súlyos bűncselekményért öttől húsz évig terjedő fegyházbüntetéssel, különösen súlyosbító körülmények esetén pedig húsz évtől életfogytig terjedő fegyházbüntetéssel büntetettik.

3. § (1) Aki a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (18. §) a fasiszta vagy a náci mozgalmat propagálta vagy támogatta, vagy [...] nyilvánosan helyeselte, illetve védelmezte a köztársaság területén működő ellenséges kormányt [...] öttől húsz évig terjedő fegyházbüntetéssel büntetettik, [...] különösen súlyosbító körülmények esetén húsz évtől életfogytig terjedő fegyházbüntetéssel vagy halállal büntetettik.

(2) Aki ugyanebben az időszakban funkcionárius vagy parancsnok volt [...] fasiszta szervezetekben, az – amennyiben nem követett el szigorúbban büntetendő cselekményt – öttől húsz évig terjedő fegyházbüntetéssel büntetettik.

4. § Az a csehszlovák állampolgár, aki a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (18. §) külföldön bomlasztotta a Csehszlovák Köztársaságnak a München előtti alkotmányossága és egysége formájában való felszabadulására irányuló mozgalmat [...] – amennyiben nem követett el szigorúbban büntetendő cselekményt – öttől húsz évig terjedő fegyházbüntetéssel büntetettik.

Személyek elleni bűncselekmények

5. § (1) Aki a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (18. §) Németország, szövetségesei, vagy a köztársasággal szemben ellenséges mozgalmak, szervezetek vagy tagjaik szolgálatában vagy érdekében a következő bűncselekményeket követte el:

a) az 1852. május 27-én kelt, 117. számú büntetőtörvény értelmében emberek kirablásának nyílt erőszakkal végrehajtott bűncselekményét (90. §), az embernek nyílt erőszakkal rabszolgaként való kezelése bűncselekményét (95. §), gyilkosság bűncselekményét (134–137. §), emberölés bűncselekményét (140. és 141. §) és súlyos testi sértés bűncselekményét (156. §),

b) az 1878. évi V. büntető törvénycikk értelmében gyilkosság bűncselekményét (278. §), szándékos emberölés bűncselekményét (279. §), halálos következménnyel járó súlyos testi sértés bűncselekményét (306. és 307. §) és gyermekek kirablásának bűncselekményét (317. §), azt halállal büntetik. [...]

7. § (1) Aki egyedül vagy mások közreműködésével a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (18. §) Németországnak és szövetségeseinek, vagy pedig a köztársasággal szemben ellenséges mozgalomnak, szervezetnek vagy tagjainak szolgálatában vagy érdekében a köztársaság lakosa szabadságának elvesztését okozta más következmények nélkül, az öttől húsz évig terjedő fegyházbüntetéssel büntetetik. Ha a bűnös ily módon a köztársaság sok polgára szabadságának elvesztését okozta, akkor a bíróság húsz évtől életfogytig terjedő fegyházbüntetést, különösen súlyosbító körülmények esetén halálbüntetést szabhat ki.

(2) Aki ugyanebben az időszakban, ugyanezen körülmények között, ugyanezzel a céllal, és ugyanezen módon a köztársaság lakosának súlyos testi sértést okozott [...] az büntetettéért tíztől húsz évig terjedő fegyházbüntetéssel, különösen súlyosbító körülmények esetén pedig húsz évtől életfogytig terjedő fegyházbüntetéssel büntetetik. Ha ez a cselekedete nagyobb számú személyt sújtott, akkor a bíróság halálbüntetést szabhat ki rá. [...]

Általános rendelkezések

12. § E dekrétum alapján büntetik meg azt a külföldit is, aki a 1. §-ban feltüntetett bűncselekményt, vagy pedig a 4–9. §-ban megjelölt bűncselekmények valamelyikét külföldön követte el csehszlovák állampolgárral szemben, vagy pedig csehszlovák köz- vagy magánvagyon ellen.

13. § (1) A büntetendő cselekményt e dekrétum értelmében nem igazolja az, hogy azt nem csehszlovákiai, hanem más jogszabályok, vagy pedig nem a csehszlovák, hanem más államhatalom által létrehozott szervek rendelték el vagy tették lehetővé, valamint az sem, hogy a tettes az ilyen érvénytelen jogszabályokat tettei igazolásának tekintette.

(2) Az sem mentesíti a tettest, hogy szolgálati kötelességét teljesítette, amennyiben különös buzgalommal járt el, jelentős mértékben túllépve ezzel rendes kötelességeinek kereteit, vagy pedig ha azzal a szándékkal járt el, hogy elősegítse a németek (vagy szövetségeseik) háborús törekvését, ártson Csehszlovákia (vagy szövetségesei) háborús erőfeszítéseinek, vagy megghiúsítsa azokat, vagy pedig ha más nyilvánvalóan alantas motívumok alapján járt el.

(3) A felettes parancsa által gyakorolt kényszer senki olyat sem mentesít a bűnösség alól, aki önként lett olyan szervezet tagja, amelyben a tagság ténye bármilyen, bűncselekménynek is számító parancs végrehajtását tette kötelessé.

14. § Ha a bíróság valakit az e dekrétumban feltüntetett bűncselekményekért elítél, és nem tekint el a büntetéstől (16. § 2. bekezdése), akkor egyúttal kimondja, hogy

a) az elítélt bizonyos időre vagy mindörökké elveszíti polgári becsületét (15. §);

b) az elítélt szabadságvesztési büntetésének egy részét vagy egész büntetését kényszermunkát végző különleges alakulatnál tölti le, amelyet külön törvény alapján hoznak létre;

c) egész vagyonát vagy vagyona nagy részét az állam elkobozza. [...]

16. § (1) A szabadságvesztés-büntetés nem csökkenthető a megszabott alsó határ alá, és nem változtatható enyhébb büntetési módra. [...]

17. § Az e dekrétum alapján büntetendő cselekmények és az értük kiszabott büntetés végrehajtása nem évül el.

18. § A Köztársaság fokozott veszélyeztetettségének időszaka 1938. május 21-től a kormány rendeletében meghatározandó napig tart.¹⁰⁴

19. § Az e dekrétum alapján büntetendő cselekményeket mindig különösen megvetendőknak kell tekinteni [...]

II. fejezet [...]

A rendkívüli népbíróságok összetétele és székhelye

22. § (1) A rendkívüli népbíróság joghatóságát öttagú tanácsokban gyakorolja, amelyek elnökből – ennek hivatásos (polgári vagy had-) bírónak kell lennie – és négy népbíróból állnak.

(2) A rendkívüli népbíróságok vezetőit, helyetteseiket és a hivatásos bírakat (1. bekezdés) a köztársasági elnök nevezi ki a kormány javaslatára azon személyek névjegyzékéből, amelyet ezzel a céllal a járási nemzeti bizottságok állítanak össze. A járási nemzeti bizottságok által összeállított másfajta jegyzékek alapján nevezik ki a népbírókat. [...]

23. § A szavazás során előbb a népbírók szavaznak, mégpedig az idősebbek a fiatalabbak előtt. [...]

A rendkívüli népbíróságok eljárási rendje

25. § (1) A rendkívüli népbíróságok eljárásaira a rögtönítélő bíróságok eljárásainak elvei vonatkoznak az e dekrétum 26–31. §-ában megjelölt módosításokkal [...]

(2) Ha a vádlottat a rendkívüli népbíróság ítéletében felmenti, ez nem zárja ki rendes bíróság, esetleg állami bíróság elé állítását [...]

26. § (2) Az egy vádlott elleni egész eljárás – amennyiben ez lehetséges – a rendkívüli népbíróság előtt megszakítás nélkül tart elejétől a végéig. Az egy vádlott elleni eljárás nem tarthat három napnál tovább. [...]

27. § A rendkívüli népbíróságok eljárása szóbeli és nyilvános. A vádlottnak joga van védőügyvédet választani [...]

31. § (1) A rendkívüli népbíróságok ítélete ellen nincs jogorvoslat. A bárki által benyújtott kegyelmi kérvénynek nincs halasztó hatalma.

¹⁰⁴ A 217/1946. kormányrendelet alapján a fokozott veszélyeztetettség időszaka 1946. december 31-ig tartott.

(2) A halálbüntetést rendszerint az ítélet kihirdetését követő két órán belül hajtják végre. Az elítélt kifejezett kérésére ez a határidő egy órával meghosszabbítható. Ha az eljárásra a vádlott távollétében került sor, akkor a halálos ítéletet az elítélt kézre kerítését követő 24 órán belül hajtják végre.

(3) A rendkívüli népbíróság úgy is ítélezhet, hogy a kivégzésre nyilvánosan kerül sor. Ezt főleg akkor teszi meg, ha az elkövetett bűncselekmény rendkívül durva módja, vagy pedig a tettes alantas jelleme, büntetteinek száma vagy pozíciója indokolja a nyilvános ítélet-végrehajtást. Ebben az esetben a bíróság a büntetés-végrehajtás nyilvánosságának biztosítása céljából a büntetés-végrehajtás kétórás határidejét meghosszabbítja, de nem 24 óránál hosszabb időre. [...]

SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 105–114.

5. Beneš dekrétuma a németek, magyarok, árulók és ellenségek földbirtokai elkobzásáról

(12/1945. sz. elnöki dekrétum)

Prága, 1945. június 21.

Részletek

1919 után másodszor ment végbe Csehszlovákiában olyan földreform, amely nemzeti érdekek védelmét szolgálta (a nemzetiségekhez tartozó földbirtokosok rovására). Az elképzelés szerepelt a londoni és a moszkvai emigráció terveiben, majd a kassai kormányprogramban is. Lényegében szintén a kollektív bűnösség talaján állva, legfeljebb kivételként hagyja meg a földet a kisebbségek tulajdonában. A dekrétum csak a cseh földeken lépett hatályba, mivel a Szlovák Nemzeti Tanács már február 27-én hasonló intézkedést hozott (kárpótlás nélkül elkobozta a németek és az árulók földjét, a magyarokét viszont csak akkor, ha a bécsi döntés előtt nem voltak csehszlovák állampolgárok, vagy ha ötven hektárnál nagyobb földdel rendelkeztek; a gyakorlatban azonban bármely magyar földtulajdonost egyúttal árulónak is nyilváníthattak¹⁰⁵). Július 20-án pedig Beneš kiadta a 28. sz. elnöki dekrétumát az elkobzott földek szláv telepeselemeknek való kiosztásáról. A földreformot nagy propagandakampány is kísérte, „jóvátesszük Fehérhegyet”¹⁰⁶ jelszóval.

Eleget téve a cseh és a szlovák földműveseknek és zselléreknek egy új földreform következetes végrehajtására vonatkozó követelésének, és mindenekelőtt arra törekedve, hogy a cseh és a szlovák földet egyszer s mindenkorra elvegyük az idegen német

¹⁰⁵ Lásd SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 162.

¹⁰⁶ „Odčinujeme Bílou horu”. Az 1620-as fehérhegyi csata után a cseh nemesség földjét elkobozták, a birtokokat a császárhű és német nemzetiségű nemesség kapta meg.

és magyar birtokosok kezéből, valamint a köztársaság árulóinak kezéből, s a cseh és a szlovák parasztság és zsellérek kezébe adjuk, a kormány javaslatára elrendelem:

1. § (1) Azonnali hatállyal és térítés nélkül a földreform céljaira elkobozzuk azt a mezőgazdasági vagyont, amely

a) német és magyar nemzetiségű személyek tulajdonában van, állampolgárságukra való tekintet nélkül,

b) a köztársaság árulóinak és ellenségeinek tulajdonában van, állampolgárságukra való tekintet nélkül, akik ezt a tevékenységüket főként a válság és a háború idején, 1938 és 1945 között fejtették ki,

c) az olyan részvény- és más társaságok, valamint testületek tulajdonában van, amelyek vezetősége szándékosan és céltudatosan szolgálta a német hadviselést, vagy fasiszta és náci célokat követett.

(2) Az olyan német és magyar nemzetiségű személyektől, akik aktívan részt vettek a Csehszlovák Köztársaság egységének megőrzéséért és felszabadításáért vívott harcban, a földbirtokot az 1. bekezdés értelmében nem kobozzák el.

(3) Arról, lehet-e kivételt engedélyezni a (2) bekezdés értelmében, az illetékes földműves bizottság javaslatára az illetékes járási nemzeti bizottság dönt. A vitás eseteket a járási nemzeti bizottság a tartományi nemzeti bizottság elé terjeszti, amely véleményezésével együtt ezeket végső döntés céljából a mezőgazdasági minisztériumnak továbbítja, ez a minisztérium pedig a belügyminisztériummal megállapodva dönt.

2. § (1) Német vagy magyar nemzetiségű személyeknek azok tekintendők, akik az 1929 óta tartott bármelyik népszámláláskor német vagy magyar nemzetiségűeknek vallották magukat, vagy pedig a német vagy magyar nemzetiségű személyeket tömörítő nemzeti csoportok, alakulatok vagy politikai pártok tagjai lettek.

(2) Az (1) bekezdés alóli kivételeket külön dekrétum fogja meghatározni.

3. § (1) A Csehszlovák Köztársaság árulóinak és ellenségeinek tekintendők:

a) azok a személyek, akik kollektívan vagy mint egyének a Csehszlovák Köztársaság állami szuverenitása, önállósága, egysége, demokratikus köztársasági államformája biztonsága és védelme ellen irányuló tevékenységet fejtettek ki, ilyen tevékenységre bujtogattak, vagy rávenni igyekeztek más személyeket, és bármilyen módon aktívan támogatták a német és a magyar megszállókat,

b) a jogi személyek közül azok, amelyek vezetősége céltudatosan és aktívan szolgálta a német vagy a magyar hadviselést, vagy pedig fasiszta és náci célokat követett.

(2) Arról, hogy egy természetes vagy jogi személyt érint-e az (1) bekezdés a) és b) pontja, az a tartományi nemzeti bizottság dönt, amelynek területi körzetében az érintett ingatlan található, az illetékes járási nemzeti bizottság javaslatára. A vitás eseteket a tartományi nemzeti bizottság végső eldöntés céljából a mezőgazdasági minisztérium elé terjeszti, s az a belügyminisztériummal megállapodva dönt.

4. § Mezőgazdasági vagy non (az 1. § [1] bekezdés) a mezőgazdasági föld és erdőterület, a hozzájuk tartozó épületek és létesítmények, a mezőgazdasági ipari üzemeknek, melyek a mezőgazdaságot és erdőgazdaságot szolgálják, továbbá ingó tartozéka-

ik (az élő és holt leltár) és mindazok a jogok értendők, amelyek az elkobzott vagyon vagy annak része birtoklásával kapcsolatosak. [...]

7. § (1) A Nemzeti Földalap által kezelt mezőgazdasági vagyonból a következőképpen utalnak ki földet szláv nemzetiségű személyek tulajdonába:

a) béresnek és mezőgazdasági munkásnak legfőljebb 8 hektár szántóföldet vagy legfőljebb 12 hektár mezőgazdasági földet, tekintetbe véve a föld minőségét,

b) kisparasztnak annyit, hogy az eddig tulajdonában levő terület nagysága legfőljebb 8 hektár szántóföldet vagy 2 hektár mezőgazdasági földet tegyen ki, tekintetbe véve a földminőséget,

c) soktagú parasztszaládoknak annyit, hogy az eddig tulajdonukban levő terület nagysága legfőljebb 18 hektár szántóföldet vagy 13 hektár mezőgazdasági földet tegyen ki, tekintetbe véve a föld minőségét,

d) községeknek és járásoknak közcélokra,

e) az a), b), c) és f) pontok értelmében jogosult igénylőkből álló építő-, mezőgazdasági és más szövetkezeteknek,

f) munkásoknak, köz- és magánalkalmazottaknak, valamint kisiparosoknak saját ház építésére vagy kert létesítésére legfőljebb 0,5 hektár területet.

(2) A túlnyomóan német lakosságú járásokban, ahol nincs cseh vagy egyéb szláv nemzetiségű igénylő az (1) bekezdés a)–f) pontja alapján, a föld belső telepítési szükségletekre a Nemzeti Földalap kezelésében marad. [...]

(6) A földjuttatásra elsőbbségi joguk van azoknak a személyeknek, akik kitüntették magukat, és érdemeket szereztek a nemzeti felszabadító harcban, különösen a katonáknak és a partizánoknak, a volt politikai foglyoknak és deportáltaknak, továbbá családtagjaiknak és törvényes örököseiknek, valamint a háborús károkat szenvedett földműveseknek. Az elsőbbségi jogot megfelelő módon igazolni kell. [...]

14. § Ez a dekrétum a cseh, a morva és a sziléziai tartományban kihirdetésének napján lép hatályba, végrehajtásáért a mezőgazdasági, a pénzügyi, az igazságügyi, a belügyi- és az élelmezésügyi miniszter felelős.

SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 100–104.

Kivonatos közlése: DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 95–96.

6. Szovjet–csehszlovák szerződés Kárpát-Ukrajnáról

Moszkva, 1945. június 29.

Részlet

Beneš Szovjetunióhoz való közeledésének egyik kényes pontja volt Kárpátalja kérdése. Beneš nem akart precedenst teremteni a München előtti határok megváltozására, ám Sztálin ragaszkodott a terület Szovjetunióhoz csatlakozásához. Amikor a Vörös Had-

sereg benyomult a területre, az NKVD felügyelete alatt megtartott és manipulált helyi szovjetválasztásokat tartottak, a megválasztott szovjetek (tanácsok) pedig követelték a tartomány Szovjetunióhoz csatlakozását. Azokat a helyi szovjeteket, amelyek ellenálltak, feloszlatták, tagjait pedig a Gulagra deportálták. A szovjet katonai szervek eközben nem engedték belépni a területre a csehszlovák kormány küldöttjeit sem. A csehszlovák kormány kénytelen volt tudomásul venni a tényeket, csak azt kérte Moszkvától, hogy formálisan halasszák a háború utánra a tartomány Szovjetunióhoz csatlakozását. Sztálin ehhez hozzájárult, így csak június végén kötöttek erről szerződést. – Időközben Csehszlovákia igényt formált számos volt német területre (Kladsko, Ratibor stb.), amelyet Lengyelország kapott meg, és kiűjult a vita Teschen kapcsán is.

[...] 1. cikk. Kárpát-Ukrajna (a csehszlovák alkotmány megnevezése szerint: Podkarpatská Rus), amelyet a Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én kötött szerződés alapján autonóm területként a Csehszlovák Köztársasághoz csatoltak, a lakossága részéről kinyilvánított óhajnak megfelelően és a két Magas Szerződő Fél közötti baráti megegyezés alapján egyesül ősi hazájával, Ukrajnával, és ennél fogva az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részévé válik.

A Szlovákia és Kárpát-Ukrajna között 1938. szeptember 29. napján fennállott határok, az eszközölt módosításokkal, a Csehszlovák Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége közötti határokká lesznek, a mellékelt térkép szerint.

2. cikk. A jelen szerződést a Csehszlovák Nemzetgyűlésnek és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelső Tanácsa Elnökségének meg kell erősítenie.

A megerősítő okiratokat Prágában cserélik ki.

[Jegyzőkönyv a Csehszlovák Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között Kárpát-Ukrajnára vonatkozóan kötött szerződéshez]

A Kárpát-Ukrajnára vonatkozó szerződés aláírása alkalmából a Magas Szerződő Felek az alábbiakban egyeztek meg:

1. cikk. A határoknak a szerződés 1. cikke szerinti kijelölését a helyszínen határmegállapító bizottság fogja elvégezni, amelybe a Magas Szerződő Felek mindegyike három képviselőjét nevezi ki, akik jogosultak a megfelelő számú szakértőt a tárgyalásokba bevonni.

A határmegállapító bizottság működésével kapcsolatos költségeket a két résztvevő ország egyenlő arányban viseli.

2. cikk. Azok az ukrán és orosz nemzetiségű személyek, akik Csehszlovákia területén (Szlovákia kerületeiben) laknak, jogosultak 1946. január 1-ig a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége állampolgárságáért optálni. Az opciót a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségében fennálló törvények szerint kell gyakorolni, és az csak a Szovjetunió hatóságainak hozzájárulásával válik hatályossá.

Azok a szlovák és cseh nemzetiségű személyek, akik Kárpát-Ukrajna területén laknak (állandó lakhellyel bírnak), jogosultak 1946. január 1-ig a Csehszlovák Köztár-

saság állampolgárságáért optálni. Az opciót a Csehszlovák Köztársaságban fennálló törvények szerint kell gyakorolni, és az csak a csehszlovák hatóságok hozzájárulásával válik hatályossá.

Azok a személyek, akik élnek a fent említett optálási joggal, az érdekelt kormány hozzájárulásának megadásától számított 12 hónapon belül kötelesek abba az országba áttelepülni, amelynek állampolgárságát meg akarják szerezni, és ennek kapcsán magukkal vihetik összes ingóságaikat. Ezek az ingóságok minden vámilleték alól mentesek. Hátrahagyott ingatlan javaik után ezek a személyek kártalanítást kapnak.

Hasonlóképpen kártalanítást kapnak hátrahagyott ingatlan javaik után azok a cseh és szlovák nemzetiségű személyek, akik az ellenséges megszállás következtében kényszerültek elhagyni Kárpát-Ukrajna területét. E személyekkel azonos elbírálásban részesülnek azok a jogi személyek, amelyeknek a megszállás előtt fennálló igazgatási szerveit összetétel szempontjából cseh vagy szlovák honosságúnak kell tekinteni. [...]

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, 639–641.

7. Beneš dekrétuma a német és magyar személyek állampolgárságáról

(33/1945. sz. elnöki dekrétum)

Prága, 1945. augusztus 2.

A cseh tartományok visszafoglalása után azonnal, 1945 májusában megindult a német lakosság elűzése szülőföldjéről. Az ún. vad kitelepítés (divoký odsun) időszakában – részben spontán, részben a politika által tudatosan gerjesztett módon – szervezetlenül és igen kegyetlenül, erőszakkal és nemegyszer gyilkosságtól sem riadva vissza hajtották a határon túlra a németeket. Ez a jelenség kiváltotta a nyugati kormányok tiltakozását, ezért fokozatosan megfékeztek. A potsdami értekezlet ugyanakkor 1945. augusztus 2-án nagyhatalmi áldást adott a csehországi németek kitelepítésére. Beneš ezen a napon írta alá a németek és a magyarok állampolgárságtól való megfosztásáról szóló dekrétumot, amely a jogfosztó dekrétumok közül talán a legfontosabb volt. Ez tehát a magyarokra is vonatkozott, noha Potsdamban a magyarok kitelepítését nem fogadták el. E dekrétum is a kollektív bűnösség talaján állt. Az állampolgárság elvesztése egyúttal a munkahely, a nyugdíj, a választójog stb. elvesztésével is járt, súlyos egzisztenciális és jogi bizonytalanságot okozva az érintetteknek. A dekrétum kiadása után megindult a szervezett kitelepítés előkészítése, amellyel 1947-ig csaknem az összes németet kitelepítették.

A kormány javaslatára és a Szlovák Nemzeti Tanáccsal megállapodva elrendelem:

1. § (1) Azok a német vagy magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok, akik az idegen megszálló hatalom jogszabályai értelmében német vagy magyar állampol-

gárságot szereztek, az ilyen állampolgárság megszerzésének napján elveszítették csehszlovák állampolgárságukat.

(2) A többi német vagy magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár e dekrétum hatályba lépésének napján elveszti csehszlovák állampolgárságát.

(3) Ez a dekrétum nem vonatkozik azokra a németekre és magyarokra, akik a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (a köztársasági elnök által 1945. június 19-én a náci bűnösök, az árulók és segítők megbüntetéséről, valamint a rendkívüli népbíróságokról szóló 16. számú dekrétumának 18. §-a) hivatalosan cseheknek vagy szlovákoknak jelentkeztek.

(4) Azokat a cseheket, szlovákokat és más szláv nemzetek tagjait, akik ugyanebben az időszakban nyomás vagy különösen figyelemre méltó körülmények kényszerítő hatására németeknek vagy magyaroknak vallották magukat, e dekrétum alapján nem tekintik németeknek vagy magyaroknak, amennyiben a belügyminisztérium jóváhagyja az illetékes járási nemzeti bizottságok (járási közigazgatási bizottság) által az említett tények vizsgálata alapján a nemzeti megbízhatóságról kiadott bizonylatot.

2. § (1) Az 1. § által érintett olyan személyeknek, akik igazolják, hogy hűek maradtak a Csehszlovák Köztársasághoz, sohasem vétettek a cseh és a szlovák nemzet ellen, vagy aktívan részt vettek a felszabadításukért vívott harcban, vagy pedig szenvedtek a náci és a fasiszta terrortól, megmarad a csehszlovák állampolgárságuk.

(2) A csehszlovák állampolgárság meghagyásának megállapítására vonatkozó kérvényt hat hónapon belül lehet benyújtani e dekrétum hatályba lépésétől számítva a helyi szempontból illetékes járási nemzeti bizottságnál (járási közigazgatási bizottságnál), vagy pedig – amennyiben a kérvényező külföldön lakik – a külképviseleti hivatalban. E kérvényről a belügyminisztérium a tartományi nemzeti bizottság, Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács javaslatára dönt. Ezeket a személyeket egészen kérvényük elintézéséig csehszlovák állampolgároknak kell tekinteni, amennyiben a járási nemzeti bizottság (a járási közigazgatási bizottság) vagy a külképviseleti hivatal bizonylatot adott ki számukra az előző bekezdésben feltüntetett körülményekről.

(3) A csehszlovák katonai egységek német vagy magyar nemzetiségű tagjai csehszlovák állampolgárságának megtartásáról a lehető legrövidebb időn belül a belügyminisztérium a nemzetvédelmi minisztérium javaslatára hivatalból dönt. A hivatalos határozat meghozataláig csehszlovák állampolgároknak tekintendők.

3. § Azok a személyek, akik az 1. § értelmében elvesztették csehszlovák állampolgárságukat, az azon naptól számított hat hónapon belül, amelyet a *Törvénytárban* megjelenő belügyminiszteri rendelet jelöl meg, a helyi szempontból illetékes járási nemzeti bizottságnál (járási közigazgatási bizottságnál) vagy a külképviseleti hivatalnál kérhetik állampolgárságuk visszaadását. Az ilyen kérvényről saját belátása alapján dönt a belügyminiszter a tartományi nemzeti bizottság, Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács javaslatára; nem szabad azonban eleget tenni a kérvénynek, ha a kérvényező megszegte a csehszlovák állampolgár kötelességeit. Ha kormányrendelet nem intézkedik másként, akkor ezekre az esetekre is érvényesek a csehszlovák állampolgárság megszerzésére vonatkozó általános jogszabályok.

4. § (1) E dekrétum céljaira a férjes asszonyok és kiskorú gyermekek külön elbírálás alá esnek.

(2) A 3. § alapján benyújtott olyan kérvényeket, amelyeket csehszlovák állampolgárok feleségei és kiskorú gyermekei adnak be, jóindulatúan kell elbírálni. Az e kérvényekre vonatkozó döntés meghozataláig a kérvényezőket csehszlovák állampolgároknak kell tekinteni.

5. § Azok a csehek, szlovákok és más szláv nemzetek tagjai, akik a köztársaság fokozott veszélyeztetettsége idején (a köztársasági elnök 1945. évi 16. számú dekrétumának 18. §-a) német vagy magyar állampolgárságot kértek anélkül, hogy erre nyomás vagy különleges körülmények hatására kényszerültek volna, elvesztik csehszlovák állampolgárságukat azon a napon, amelyen ez a dekrétum hatályba lép.

6. § Ez a dekrétum a kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáért a külügyminiszterrel és a nemzetvédelmi miniszterrel egyetértésben a belügyminiszter felel.

SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 122–124.

8. A magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény

Budapest, 1946. február 27.

Részletek

Mivel Potsdamban a nagyhatalmak (a Szovjetunió kivételével) nem támogatták a magyarok kitelepítését, a két állam a szovjetek nyomására kétoldalú tárgyalást kezdett a magyarok helyzetéről. 1945 decemberében a magyar külügyminiszter, Gyöngyösi János elvileg elfogadta a lakosságcserét, ám követelte a magyarok jogainak visszaadását is. Mivel Csehszlovákia a csere mellett egyoldalú kitelepítést is kívánt, a megegyezés nem jött létre. Erre csak február végén került sor. Prága és Pozsony azt vélte és remélte, hogy Magyarországon több százezer szlovák él és jelentkezik majd; óriási csalódást keltett, hogy intenzív propagandájuk ellenére alig 92 000 főt sikerült toborozniuk. A csere végrehajtását Magyarország igyekezett szabotálni, illetve halogatni, így az csak 1947 tavaszán indult meg. Keretében Magyarországról 73 000 fő települt Csehszlovákia területére, onnan viszont 91 000 főt telepítettek át. Csehszlovákia a békekonzferencián kísérletet tett további 200 000 fő egyoldalú kitelepítésére, e törekvése azonban ismét a nyugati hatalmak ellenállása miatt kudarcba fulladt.

[...] I. cikk. Minden, Magyarországon állandó lakóhellyel bíró szlovák és cseh nemzetiségű személy, aki az alább meghatározott feltételek mellett a Csehszlovákiába való áttelepülésre irányuló szándékát kinyilvánítja, áttelepítettik anélkül, hogy a magyar kormány ezt megakadályozná. [...]

Az első bekezdés értelmében megjelölt személyek magyar állampolgársága megszűnik, és a nevezettek magának az áttelepülésnek a ténye által teljes joghatállyal csehszlovák állampolgárokká válnak, amennyiben eddig nem lettek volna azok. Ugyancsak az áttelepülés ténye folytán ezek a személyek mentesülnek Magyarországgal szemben minden állampolgári kötelezettség alól, és Magyarország is mentesül velük szemben minden kötelezettség alól.

II. cikk. Az első cikkben megjelölt személyek áttelepítésének előkészítése, az érdekeltek által tett, az áttelepülésre vonatkozó szándékot magában foglaló nyilatkozatok átvétele, továbbá az áttelepítésnek megszervezése céljából a csehszlovák kormány a saját költségén és tetszése szerint összeállított Különbizottságot fog Magyarországra küldeni. A Különbizottság és a magyar hatóságok közötti érintkezés megkönnyítése végett a magyar kormány a Különbizottságnak egy összekötő megbízottat fog rendelkezésére bocsátani, megfelelő számú beosztottal.

III. cikk. A magyar kormány az ennek az Egyezménynek II. cikkében megjelölt Különbizottságot a feladatának teljesítéséhez szükséges minden támogatásban és védelemben részesíteni fogja. Nevezetesen a Különbizottságnak, tagjainak és személyzetének jogában fog állani, hogy Magyarország területén szabadon közlekedjék, a szlovák és cseh nemzetiségűnek tekinthető személyekkel érintkezzék, a sajtó és a rádió útján nyilvános felhívásokat bocsásson ki, az áttelepítendő személyekről névjegyzékeket állítson össze, és ezeknek személyi, anyagi és társadalmi viszonyaira nézve, és egyéb, az áttelepítés szempontjából tekintetbe veendő körülményeire nézve tájékozódjék. A Különbizottság, annak tagjai és személyzete, tartózkodni fognak minden olyan tevékenységtől, valamint magatartástól, amely a Magyar Köztársaság szuverenitásával össze nem egyeztethető, vagy a magyar néppel szemben ellenséges volna.

IV. cikk. Az első cikkben említett nyilatkozatokat a Különbizottság ennek az Egyezménynek aláírásától számított 3 hónapi határidőn belül veszi át. Igazolt késedelem esetén a Különbizottság ilyen nyilatkozatokat további egy hónapon belül is átvehet.

Az első bekezdésben említett határidő lejártától számított egy hónapon belül a Különbizottság közölni fogja a magyar kormánnyal azoknak a személyeknek a névjegyzékét, akik nyilatkozatukat az eredeti határidő alatt tették meg. Azoknak a személyeknek a névjegyzékét, akik a póthatáridő alatt nyilatkoztak, ennek a lejártától számított 15 napon belül kell átadni.

V. cikk. A Magyarországból Csehszlovákiába áttelepítendő szlovákokkal és csehekkel egyenlő számban olyan, Csehszlovákiában állandó lakóhellyel bíró magyar nemzetiségű személyek telepíttetnek át Magyarországra, akik a Csehszlovák Köztársaság Elnökének a német és magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának rendezése tárgyában kiadott, 1945. augusztus 2-án kelt rendelete (Törvénygyűjtemény 33/1945. szám)¹⁰⁷ értelmében csehszlovák állampolgárságukat elvesztették.

¹⁰⁷ Lásd az előző, V. 7. sz. dokumentumot.

Az előző bekezdésben említett számon felül jogában áll a csehszlovák kormánynak Magyarországra áttelepíteni olyan, Csehszlovákiában állandó lakóhellyel bíró, magyar nemzetiségű személyeket is, akikről a VIII. cikkben van szó. Ennek az Egyezménynek aláírásától számított 6 hónapi határidőn belül a csehszlovák kormány közölni fogja a magyar kormánnyal azoknak a személyeknek névjegyzékét, akiket áttelepítésre kijelölt. A magyar kormány kötelezi magát, hogy az így áttelepített személyeket területére befogadja. Ezek a személyek már magának az áttelepítésnek ténye által magyar állampolgárokká válnak, amennyiben nem lennének azok. Ugyancsak az áttelepítés ténye folytán az említett személyek mentesülnek Csehszlovákiával szemben minden állampolgári kötelezettség alól, és Csehszlovákia is mentesül velük szemben minden kötelezettség alól.

VI. cikk. Az áttelepített személyeknek minden lehetőségük meglesz arra, hogy minden ingóságukat magukkal vihessék. Hasonlóképpen megkönnyítik a vagyonukra vonatkozó jogok átruházását is. [...]

VII. cikk. Az áttelepített személyek ingatlanára vonatkozó tulajdonjog átszáll arra az államra, amelyet elhagytak. Annak a kártérítésnek az összegét, amellyel a jogot megszerző állam ezen a címen tartozik, a Vegyesbizottság fogja megállapítani. Nem jár kártérítés az ingatlanok 50 hektárt meghaladó része után. [...]

VIII. cikk. Az V. cikk első bekezdésében meghatározott számon felül Csehszlovákiából Magyarországra áttelepíthetők olyan, Csehszlovákiában állandó lakóhellyel bíró magyar nemzetiségű személyek is, akik a Szlovák Nemzeti Tanácsnak 1945. évi május hó 15-én 33. szám alatt kihirdetett rendelete 1–4. §-aiban megjelölt bűncselekményeket követtek el. Ugyanez vonatkozik azokra a személyekre is, akik ugyanennek a rendeletnek 5. §-ában megjelölt bűncselekményeket követtek el, azzal, hogy ez utóbbiaknak száma nem haladja meg az ezret. Azok a személyek, akik az idézett rendelet 1–4. §-ának hatálya alá esnek, a VI. és VII. cikkekben foglalt kedvezményekben nem részesülnek. [...]

XII. cikk. Ennek az Egyezménynek határozatai nem alkalmazhatók azokra a magyar nemzetiségű személyekre, akik 1938. november 2. után telepedtek le a Csehszlovák Köztársaság területére.

XIII. cikk. Ez az Egyezmény semmiben sem érinti a Magyar Köztársaságnak a Magyarországgal Moszkvában, 1945. évi január hó 20-án aláírt Fegyverszüneti Egyezményből eredő kötelezettségeit. [...]

SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 65–69.

ROMSICS Ignác, *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999*, Budapest, Osiris, 2000, I, 458–461.

9. A csehek és a szlovákok szabadságának helyreállítását célzó cselekmények jogszerűségéről szóló törvény

(115/1946. sz. törvény)

Prága, 1946. május 8.

Csehszlovákiában az Ideiglenes Nemzetgyűlés csak 1945. október 28-án, Csehszlovákia megalakulásának huszonhetedik évfordulóján alakult meg, képviselőit a Nemzeti Front pártjai és társadalmi szervezetek jelölték, tehát nem rendes választások révén jött létre. A kései időpontot csak részben magyarázhatja az, hogy a nemzeti ünnepre kívánták időzíteni. Sokkal inkább függ össze mindez azzal, hogy parlament nélkül könnyebb volt végrehajtani számos antidemokratikus intézkedést. Erre utal az is, hogy októberben nagyon megelégnél Beneš dekrétumkiadó tevékenysége, akkor intézkedett például az államosításról is. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásával a köztársasági elnök dekrétumkiadási gyakorlatának ugyan vége szakadt, viszont a nemzetgyűlés a Beneš-dekrétumokat utólag törvénnyé minősítette, és megerősítette. Súlyos kritikák érik ma már cseh történészek részéről is az alábbi törvényt, amellyel a csehszlovák parlament mentesítette nemcsak a nácik ellen harcoló partizánok szabotázsakcióit és merényleteit, de a vad kitelepítésben részt vevő személyek fosztogatásait, erőszakát és gyilkosságait is.

A Csehszlovák Köztársaság Ideiglenes Nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

1. § Mindazon cselekmények, amelyeket 1938. szeptember 30. és 1945. október 28. között azzal a céllal követtek el, hogy hozzájáruljanak a csehek és szlovákok szabadságának helyreállításáért folytatott harchoz, vagy hogy igazságos elégtételt adjanak a megszállók vagy segítők által elkövetett tettekért, nem számítanak jogtalanoknak, abban az esetben sem, ha az érvényes jogszabályok szerint egyébként büntetendőek volnának.

2. § (1) Amennyiben valakit már ilyen bűncselekményért elítéltek, esetében a büntetőeljárás újraindítását szabályozó jogszabály szerint kell eljárni.

(2) Az a bíróság az illetékes, amely első fokon eljár, amennyiben ilyen nincs, akkor az a bíróság az illetékes, amelynek az első fokon kellett volna eljárnia abban az esetben, ha az 1. § értelmében a cselekmény jogszerűtlenségét nem zárta volna ki.

(3) Amennyiben az 1. §-ban feltüntetett cselekménnyel, amelyért a vádlottat ugyanazon bíróság már elítélte, más összefüggő cselekmény is felmerül, a bíróság ezért a cselekményért új büntetést szabhat ki ítéletében, amelyben azonban figyelembe kell venni a korábban elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatos ítéletet.

3. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép hatályba, végrehajtása az igazságügy-miniszter és a honvédelmi miniszter feladata.

SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 156.

10. A szlovák belügyi megbízott hirdetménye a reszlovakizációról

Pozsony, 1946. június 17.

Csehszlovákia következő kísérlete a magyar kisebbségtől való megszabadulásra az ún. reszlovakizáció volt, azaz az „elmagyarosított szlovákok” visszaszlovákosítása. Ennek gondolata már 1945-ben felbukkant, de csak a békekonferencia előtt vált konkrét intézkedéssé. Sikerétől azt remélték, hogy a maradék magyarság kitelepítését a konferencia ennek következtében könnyebben elfogadja. A reszlovakizálási kampány erős hatósági nyomás mellett ment végbe, és nem is volt eredménytelen. Azon falvak magyarsága, ahol a pap és a tanító reszlovakizált, általában követte vezetőit. A hatóságoknak jogában állt elutasítani a kérvényt. A szakirodalom szerint 410 000 magyar kérte szlovákká minősítést, de 84 000 esetben azt megtagadták. A reszlovakizáltak a következő népszavazáson még szlováknak vallották magukat, de a későbbiek során újra magyarként jelentek meg. 1946 novemberében a csehszlovák hatóságok – utolsó akcióként – deportálni kezdték a magyarokat a Szudéta-vidékre. Több mint három hónap alatt minimum 44 000 főt hurcoltak el (többségük később visszatért).

A magyar nemzetiség fogalmának a 33/1945. sz. dekrétum¹⁰⁸ alapján történő meghatározásáról szóló kormányhatározat szerint a reszlovakizáció keretén belül e hirdetmény közzétételének napjától szlovák nemzetiségűnek jelentkezhetnek:

1. azok a személyek, akik az 1930. évi népszámlálás során szlovák, cseh vagy más szláv nemzetiségűnek vallották magukat,

2. azok a személyek, akik ma ilyen nemzetiségűnek vallják magukat, és szlovák, cseh vagy más szláv származásúak, ha

a) soha nem vették a Csehszlovák Köztársaság ellen,

b) nem voltak fasiszta magyar politikai pártok és szervezetek funkcionáriusai,

c) nem támogatták a magyarosítást.

A 2. a)–c) pontok tényeinek megítélésakor azt is figyelembe kell venni, hogy az illető személy tevékenyen részt vett-e a köztársaság felszabadításáért vívott küzdelemben, vagy hogy szenvedett-e a náci vagy fasiszta terror alatt.

E hirdetmény alapján a szlovák vagy a cseh nemzetiséget az összeíró biztosnál a helyi vagy a járási nemzeti bizottságon (közigazgatási bizottságon) 1946. július 1-jéig lehet bejelenteni.

Nyomatványt az érdeklődők az összeíró biztosnál kapnak.

SZARKA László (szerk.), *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*, Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2005, 230.

¹⁰⁸ Lásd az V. 7. sz. dokumentumot.

11. A harmadik prágai megegyezés

Prága, 1946. június 27–28.

Részletek

1945 második felében a két jelentős szlovákiai párt között megbomlott az egység. A Demokrata Párt jobbra tolódott, közeledett a katolikus egyházhoz, míg a kommunisták egyre inkább a CSKP alá rendelődték. Államjogi kérdésekben is távolodtak egymástól. 1946. április 11-én, a Szlovák Nemzeti Tanács és a prágai kormány tárgyalásai után megkötötték az ún. második prágai megegyezést, amely a vitában felmerülő javaslatok ellenére zömmel az első megegyezésben szereplőket erősítette meg, illetve rendezte a köztársasági elnök jogköreit Szlovákia területén (számos kinevezési jogkört véve át a Szlovák Nemzeti Tanácstól). E napon a nemzetgyűlés arról is határozott, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács csak rendeletet adhat ki, törvényt nem. Az 1946. május 26-i választások után a cseh-szlovák viszony döntően megváltozott. Míg a cseh területeken a kommunisták győztek (40%), addig Szlovákiában a Demokrata Párt (62%). Ezt látva a CSKP is a többi cseh párt mellé állt, Szlovákia jogkörének csökkentését kívánta. A csehek nélkül magukat gyengének érző szlovák kommunisták fokozatosan maguk is elfogadták e nézetet. Ezt tükrözte a harmadik prágai megegyezés is.

[...]

1. cikk. A törvényhozó hatalom rendezése

(1) Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács – az országos törvények, különösen az Alkotmányozó Nemzetgyűlésről szóló 1946. április 11-én kelt 65. sz. alkotmánytörvény 1. § (3) és (4) bekezdése – körén belül gyakorolja a törvényhozó hatalmat, rendeletek formájában azon ügyekben, amelyeket az 1945. június 2-i megegyezés¹⁰⁹ nem utalt a nemzetgyűlés hatáskörébe. E rendeletek minden javaslatát, amelyeket a Szlovák Nemzeti Tanács plenáris ülésén kell megtárgyalni, legalább két héttel a Szlovák Nemzeti Tanács ülése előtt a kormány elé kell terjeszteni. Ennek ülésén, amelyre a szlovák tagokat a program e pontjára külön figyelmeztetve meg fogják hívni, eldöntik, hogy e tervezet nem érinti-e azokat az egész államra vonatkozó teendőket, amelyeket az 1945. június 2-i megegyezés felsorol. Amennyiben a kormány két hétig nem nyilatkozik, a Szlovák Nemzeti Tanács megtárgyalja a rendelet tervezetét. Ha a kormány legkésőbb a Szlovák Nemzeti Tanács ezen plenáris üléséig bejelenti, hogy a tervezet olyan témát érint, amely nem tartozik a Szlovák Nemzeti Tanács illetékességi körébe, vagy a kérdést a kormányprogrammal vagy hatályos törvénnyel ellentétesen oldja meg, a tervezetet nem lehet a Szlovák Nemzeti Tanács plenáris ülése napirendjére tűzni. Ha a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének ellenvetései vannak a kormány e döntésével szemben, az ügyről egy külön testület hoz döntést, amelyben az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elnöke, a kormány elnökségének és a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének összes tagja részt vesz. [...]

¹⁰⁹ Vagyis az ún. első prágai megegyezés. (Lásd az V. 3. sz. dokumentumot.)

2. cikk. A végrehajtó hatalom rendezése

(1) Szlovákiában a végrehajtó hatalmat – a Szlovák Nemzeti Tanácsnak az 1. cikkben szereplő szabályozási hatáskörén belül – a Megbízottak Testülete, esetleg annak valamely megbízottja gyakorolja, aki tevékenységéért a Szlovák Nemzeti Tanácsnak felelős. Egyéb ügyekben a végrehajtó hatalmat Szlovákiában a kormány, esetleg annak egyes miniszterei gyakorolják. [...] Amennyiben a Szlovák Nemzeti Tanács eddig kiadott rendeletei olyan kérdéseket érintenek, amelyek nem tartoznak a Szlovák Nemzeti Tanács illetékességébe, a végrehajtó hatalmat a kormány, illetve annak érintett miniszterei gyakorolják.

(2) A Megbízottak Testülete az előző rendelkezések értelmében a kormánynak felelős. Elnökét és egyéb tagjait a kormány előzetes egyetértése után a Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége nevezi ki. A Megbízottak Testülete minden tagja a kormányfő kezébe teszi le esküjét.

(3) A kormány érvénytelenítheti a Megbízottak Testülete intézkedését, amennyiben az túllépi hatáskörét, vagy ha az ellentétes az adott területen hatályos országos intézkedéssel. [...]

4. cikk. Az állami alkalmazottak kinevezése

(1) Az egyetemi és főiskolai tanárokat, állami hivatalnokokat és bírakat Szlovákiában az alkotmánylevél rendelkezései alapján a kormány javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki. A kormány saját javaslatát a Megbízottak Testületének a Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége elé tárt javaslatára alapján terjeszti a köztársasági elnök elé. A kormány a javaslatot visszaküldi a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének, ha az ellentétben van az államban gyakorolt egységes személyi politikájával.

(2) Az olyan alkalmazottakat, akiket Csehországban, illetve Morvaország-Sziléziában a kormány nevez ki, Szlovákiában a kormány előzetes jóváhagyása után a Megbízottak Testülete nevezi ki.

(3) Az olyan alkalmazottakat, akiket Csehországban, illetve Morvaország-Sziléziában a miniszter nevez ki, Szlovákiában a megbízott nevezi ki, és ezt a kinevezést bejelenti az illetékes miniszternek. [...]

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 392–393.

12. A Gottwald-kormány programja az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben

Prága, 1946. július 8.

Részletek

1946. május 26-án szabad, de nem teljesen demokratikus választások zajlottak le Csehszlovákiában. Ezzel ért véget a harmadik köztársaság szerveinek ideiglenessége. Az új nemzetgyűlés fő feladata az új alkotmány elfogadása lett, ezért mandátuma csak két évre terjedt. A választások országos győztese a CSKP lett (38%), így 1946 nyarán Beneš elnök a CSKP elnökét, Klement Gottwaldot kérte fel az új kormány megalakítására,

amelyre július 2-án került sor. A kormány továbbra is koalíciós volt, a Nemzeti Front összes pártját felölelte, ennél fogva (két frissen alakított szlovák kispártot leszámítva) a parlamentben nem volt ellenzéke. Gottwald a következő választásokon az 50% elérését tűzte ki célul a CSKP számára, amely így egyedül is kormányt alakíthatna. A saját pártja elképzeléseivel szemben állókat ugyanakkor egyre inkább reakciónak, a haladás gátjának kezdte tekinteni. Az új kormányprogram egyértelműen a kommunisták elképzeléseit szolgálta, különösen a gazdasági élet, a nemzetbiztonság és a külpolitika területén.

[...] Az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokkal nemzeti és állami életünk új korszaka kezdődik felszabadított hazánkban: az idegen ellenséges betolakodók ellen folytatott nemzeti felszabadító harcunk eredményeinek, valamint népünk felszabadítás utáni első évben végzett alkotó és építő munkája eredményei alkotmánytörvénybe való foglalásának időszaka. Ez egyúttal a köztársaság építésére irányuló további és még hatékonyabb törekvésnek időszaka a Kassai Kormányprogram szellemében. Az első cél elérésére a kormány az Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek az új alkotmány javaslatát készíti elő, a második cél elérésére pedig a köztársaság gazdasági helyreállításának és felépítésének kétéves tervét, és az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elé terjeszti megítélésre és jóváhagyásra. [...]

I. Az új Alkotmány egyes elveiről

A kormány kötelességének tartja az Alkotmányozó Nemzetgyűlésnek olyan alkotmányt javasolni, amely biztosítja, hogy valóban a nép lesz minden hatalom forrása. Ezért az új alkotmánynak, az eddigi alkotmány demokratikus elveiből kiindulva, figyelembe kell vennie elsősorban a megszállók elleni harc eredményeit, melynek fő terhet népünk viselte, továbbá figyelembe kell vennie a felszabadított köztársaság eddigi építése folyamán kialakult körülményeket, amikor a nép volt az államalkotó és építőmunka fő hordozója, és most is az.

Főképp alkotmányjogilag kell biztosítani közigazgatásunk valóban demokratikus jellegét a nemzeti bizottságok formájában. [...] Államigazgatásunk rendőri-bürokratikus rendszerének egyszer s mindenkorra el kell tűnnie közéletünkéből. (Taps.) [...]

Azonkívül alkotmányjogilag kell biztosítani a pénzügy, bányák, kohók, természeti kincsek, energiaforrások és a nagy kulcsipar államosítási rendeleteinek nagy művét. Az új alkotmánynak meg kell hiúsítania mindazok reményét, akik még mindig remélik, hogy az államosított gazdaságot visszaadják a maroknyi nagytőkésnek. Másrészt azonban az alkotmány megvédi a kis- és közép-magánvállalkozást, de főképpen alkotmányjogilag biztosítani kell parasztjaink, iparosaink, kereskedőink és a többi valamennyi fizikai és jogi személy becsületesen szerzett vagyonát. (Taps.) [...]

Az új kormány nyíltan kimondja, hogy köztársaságunk a csehek és szlovákok nemzeti állama. A németek és magyarok kitelepítését, határvidékünk elcsehesítését és elszlovákosítását betetőzi az az alkotmányjogi biztosíték, hogy a jövőben a köz- és államügyekről csak a cseh és szlovák nemzet fog dönteni (taps); más szláv nemzetek tagjainak polgári jogait tiszteletben fogjuk tartani.

Természetesen az új alkotmány magába foglalja a csehek és szlovákok közötti viszony új rendezését. [...] Az új alkotmánynak határozottan el kell ismernie a szlovákok önálló nemzeti jellegét, [...] valamint a gyakorlatban is biztosítania kell a szlovák nemzet egyenjogúságát a cseh nemzettel, mégpedig a Csehszlovák Köztársaság állami egységének megbontása nélkül; sőt ezt az egységet még jobban meg kell szilárdítani. [...]

II. A kétéves terv egyes kérdéseiről

A kormány abból a meggyőződésből indul ki, hogy a nemzet és a köztársaság tartós jólétének forrása elsősorban a munka. [...] A kétéves terv vezérgondolata a beruházási és közszükségleti cikkek gyártásának a háború előtti színvonal fölé emelése, hogy így elérjük népünk életszínvonalának aránylagos emelkedését.

Az ipari termelésnek 1948 végén 10 százalékkal kell túlszárnyalnia a háború előtti össztermelés színvonalát, ámbar iparunk munkaerőinek száma a németek és magyarok kitelepítése következtében jelentékenyen csökken.

Hogy a kétéves terv megvalósíthassa az iparban kitűzött feladatokat, szükséges lesz a fő törekvést elsősorban azokra az iparágakra összpontosítani, melyek döntő jelentőségűek, és lassabb fejlődésük fékezne az általános fejlődést. Ezek a bányaiiparban a szén-, vasérc- és kőolajtermelés, a kohászatban a nyersvas- és acéltermelés, az energetikában a villamosenergia- és gáztermelés, a fémfeldolgozó iparban vasúti tehernyomókocsok és mozdonyok, traktorok, teherautók, gazdasági gépek [...] gyártása. [...]

A mezőgazdasági termelés annyira fog növekedni, hogy 1948 végén eléri a háború előtti színvonalat, és így hazai forrásokból fedezhető lesz a megnövekedett élelmiszerfogyasztás nagyobb része. [...]

Hogy ipari termelésünk teljesíthesse a kétéves terv által támasztott követelményeket, nagy építkezési beruházásokat kell eszközölni, legalább 5 milliárd Kcs értékben. [...]

Szlovákia iparosítása alapjainak lerakása úgyszintén a kétéves terv fontos feladatai közé tartozik. Az állam egybetartozása és egysége okvetlenül megkívánja, hogy Szlovákia gazdasági színvonala gyors ütemben közeledjék a cseh országrészek gazdasági színvonalához. (Taps.) [...]

A kormány kötelességének tekinti határvidékünk csehekkel és szlovákokkal való betelepítése történelmi művének befejezését, a föld, a parasztbirtokok és az iparok átadását a bevált telepések tulajdonába. [...] ¹¹⁰

V. A nemzeti tisztogatásról és a nemzetbiztonságról

A kormány feladatának tekinti, hogy sürgősen befejezze a nemzeti tisztogatást és közéletünknek az összes árulóktól és az ellenség összes aktív segítőitől való megtisztítását, amennyiben eddig nem vonták őket felelősségre. [...] Ügyelni fog arra, hogy ne tegyenek különbséget a cseh és szlovák származású árulók között [sem], akár otthon, akár külföldön vétettek. A kormány figyelemmel kíséri a szlovákiai közélet megtisztítását is, főképp a nemzeti bizottságok felújításával kapcsolatban. (Taps.) [...]

A kormány külön fog foglalkozni a nemzetbiztonság szervezetével is. A népköztársaságban [sic!] a Nemzetbiztonsági Testületnek az a hivatása, hogy védelmezze a népet, a nemzet és a köztársaság érdekeit valamennyi belső ellenséggel szemben, őrizze a nép jogait és szabadságát a reakció és a fasiszmus csökevényei ellen [...]

Az egész állami apparátusnak, de kivált a Nemzetbiztonsági Testületnek őriznie kell sorai tisztaságát. A nemzeti és demokratikus állami megbízhatóságot, valamint az erkölcsi tisztaságot határozottan meg kell követelni a Nemzetbiztonsági Testület minden tagjától. Azokat, akik ez ellen vétnek, felelősségre kell vonni. [...]

VI. A külpolitikáról

A külső biztonság, sőt köztársaságunk léte hatalmas szövetségesünkkel, a Szovjetunióval való tartós szövetségre és sokoldalú együttműködésre támaszkodik. (Hosszan tartó taps.) Külpolitikánk fő feladata továbbra is biztonságunk megszilárdítása. Az a tény, hogy a Szovjetunió a szomszédunk lett – mégpedig éppen a Duna-medencébe való belépésével –, nemcsak hogy nagyon hatékonyan támogatja biztonságunkat, hanem lehetővé, sőt kötelességünké is teszi, hogy a vele való őszinte politikai és katonai szövetség mellett és a hagyományos s állandóan elmélyülő kölcsönös kulturális kapcsolatainkon kívül több igyekezetet fordítsunk a gazdasági kapcsolatok programszerű kiterjesztésére is.

A kormány tovább fejleszti és elmélyíti a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal, amelyek mindkét világháborúban nagy és értékes támogatásban részesítették felszabadító harcunkat – továbbá Franciaországgal, mellyel sok közös érdekünk van [...]

A Szovjetunióval kötött szövetségi szerződésből kiindulva a kormány igyekezni fog biztonsági rendszerünk további építésére a német agresszió megújítására irányuló esetleges kísérletek ellen. Ebben a szellemben kötöttük meg szövetségi szerződésünket a testvéri föderatív demokratikus Jugoszláviával, és ebben a szellemben akarunk hozzájárulni Európa további biztonságához [...] mégpedig további azonos érdekű államokkal való hasonló szerződések megkötésével. [...]

A kormány igyekezni fog ilyen kapcsolatok megteremtésére, főképp a szomszédos Lengyelországgal. Ezek a kapcsolatok csak úgy valósulhatnak meg, ha lengyel részről is teljes megértést és létérdekeink tiszteletben tartását fogjuk tapasztalni, mert ebből semmit sem áldozhatunk fel. (Taps.)

A szláv orientáción belül meg fogjuk szilárdítani a politikai kapcsolatokat, és ki fogjuk terjeszteni a gazdasági kapcsolatokat a demokratikus Bulgáriával, amelynek népe [...] elszántan lépett a szláv és demokratikus politika útjára. [...]

A kormány ragaszkodik a magyar kisebbség kérdésének teljes megoldásához is, és pedig nemcsak Csehszlovákia érdekében, hanem a demokratikus Magyarországhoz való jó viszony érdekében is. Nemcsak a múlt, hanem a jelen tapasztalatai is bizonyítják, hogy a magyar kisebbség jelenléte nálunk felszínen tartja a revizionizmust, és akadályozza Közép-Európában a békés fejlődést. [...] ¹¹¹

¹¹¹ A kormányprogram VII. fejezete a véderő-politikáról szól, majd Gottwald zárszava a program teljesítésére való ünnepélyes felhívást és ígéretet tartalmazza.

¹¹⁰ A dokumentum III. része a kétéves terv teljesítésének előfeltételeiről, a IV. rész pedig az életszínvonal emeléséről, a szociális és kulturális politikáról szól.

13. Feljegyzés Sztálin és a csehszlovák delegáció megbeszéléséről

Moszkva, 1947. július 8.

Részletek

1947. június 5-én Marshall, az Egyesült Államok külügyminisztere meghirdette európai újjáépítési tervét. Ezt az összes európai állam, így a Szovjetunió számára is lehetővé tette, s Sztálin eleinte fontolgatta is annak elfogadását. Hamarosan azonban meggondolta magát, megaláazónak tekintette volna ugyanis elismerni az USA gazdasági előnyét, valamint nem kívánta lehetővé tenni az amerikai beavatkozást saját politikai érdekszférája gazdasági életébe. Beneš külpolitikai alapelve a háború után az volt, hogy Csehszlovákia egy „híd a Kelet és Nyugat között”, s ezt az elképzelést a CSKP is támogatta. Ennek következtében Csehszlovákia igényt tartott a Marshall-segélyre Sztálin véleményének megváltozása után is. Óvatosságból azonban tárgyalást kértek Moszkvában, hogy megtudják a szovjet pártfőtitkár-miniszterelnök elég határozottan rendreutasította a csehszlovákokat. „Csehszlovákia minisztereként érkeztem Moszkvába, de Sztálin lakájaként tértem vissza” – foglalta össze Jan Masaryk a látogatás eredményét.

Sztálin elvtárs azt mondja, hogy körülbelül 2-3 nappal V. M. Molotov elvtárs Párizsból való visszaérkezése után a jugoszlávok megkérdezték minket arról, hogy mit tegyenek: részt vegyenek-e az értekezleten július 12-én Párizsban, vagy sem, és azon véleményünknek is hangot adtak, hogy úgy gondolják, lemondanak részvételükről. Ezek után ugyanezzel a kérdéssel fordult hozzánk Románia és Bulgária is. Először azt gondoltuk, jobb, ha azt javasoljuk, menjenek el az értekezletre, és ott helyben hiúsítsák meg azt, azután a nagyköveteinktől kapott anyagok alapján meggyőződünk arról, hogy az Európának nyújtandó hitelsegítség leple alatt valamiféle nyugati blokk szerveződik a Szovjetunió ellen. Ekkor keményen elhatároztuk, és elmondtuk mindenkinek abbéli véleményünket, hogy az 1947. július 12-i értekezleten való részvételt ellenezzük.

Csodálkoztunk, hogy Önök úgy határoztak, részt vesznek ezen az értekezleten. Számunkra ez a kérdés – a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság barátságának kérdése. Önök gyakorlatilag, akarva-akaratlanul, de segítenek elszigetelni a Szovjetuniót. Nézzék, hogy mi történik: Az összes ország, amely baráti viszonyban van velünk, nem vesz részt ezen az értekezleten, és Csehszlovákia, amely szintén baráti viszonyban van velünk, részt vesz. Ez azt jelenti, gondolhatják ők, hogy a Csehszlovák Köztársaság barátsága a Szovjetunióval nem is olyan erős, ha ennyire könnyen sikerült áttéríteni a Szovjetunió izolációjának oldalára, a Szovjetunió ellen. Ezt úgy fogják

értékelni, mint a Szovjetunióval szembeni győzelmet. Mi és népünk nem értjük meg ezt. Önöknek feltétlenül vissza kell vonniuk döntésüket, le kell mondaniuk a részvételről ezen az értekezleten, és minél előbb teszik ezt meg, annál jobb lesz.

Masaryk arra kéri Sztálin elvtársat, vegye figyelembe, hogy Csehszlovákia kormánya tisztában volt a csehszlovák ipar Nyugattól való függőségéről. Az ipar képviselői célszerűnek tartották az értekezleten való részvételt, azért, hogy [...] hitelhez jussanak. Ezzel egyidejűleg lengyel küldöttség érkezett Prágába, amely közölte velünk, hogy ők eldöntötték, részt vesznek a párizsi értekezleten. Ennek eredményeként a csehszlovák kormány döntését az 1947. július 12-i párizsi értekezleten való részvételről az összes politikai párt egyhangúlag elfogadta.

A továbbiakban Masaryk azzal folytatta, hogy nem akar kibújni a felelősség alól, hogy ő is az értekezleten való részvétel mellett döntött, de kéri, vegyék figyelembe azt, hogy ezzel a döntéssel sem ő, sem a Csehszlovák Köztársaság kormánya semmi rosszat nem akartak tenni a Szovjetunió ellen. Végezetül Masaryk arra kéri a Sztálin és Molotov elvtársakat, könnyítsék meg a helyzetüket. [...]

Drtina azt mondja, hogy ő a saját nevében és az egész párt nevében, amelyhez tartozik, kijelenti: hogyha döntésük a Szovjetunió ellen irányul, akkor pártom nem szeretné és nem is fogja ezt megtenni, pártom nem tesz még olyat sem, ami esetleg okot adna arra, hogy cselekedeteinket Szovjetunió-ellenesnek értelmezhessek. Ezzel egyidejűleg Drtina kéri, vegyék figyelembe azt, hogy a Csehszlovák Köztársaság abban különbözik az összes többi szláv országtól, kivéve a Szovjetuniót, hogy exportja és importja 60%-ban a nyugati országoktól függ. [...]

Sztálin elvtárs azt mondja, hogy szükségünk van néhány olyan termékre, amelyeket Csehszlovákiától megkaphatunk, így például csöveket az olajipar számára, keskenyvágyú vasúti síneket, vasúti kocsikat stb., és így segíteni tudunk Csehszlovákiának, vagyis mindkét fél számára előnyös kereskedelmi szerződést köthetünk.

Gottwald azt mondja, hogy Csehszlovákia sok könnyűipari és textilipari terméket visz ki Nyugatra, a Szovjetunió pedig még nem veszi meg ezeket.

Sztálin elvtárs azt mondja: miért, megvesszük.

Gottwald azt kéri Sztálin és Molotov elvtársaktól, hogy a közleményt úgy írják meg, hogy abból látható legyen, hogy mit ad nekünk a csehszlovák küldöttség látogatása eredményeként a Szovjetunió.

Masaryk és Drtina kéri Sztálin és Molotov elvtársakat, hogy segítsenek nekik megfogalmazni a párizsi értekezleten való részvétel lemondását.

Sztálin elvtárs azt mondja, hogy meg kell nézni, hogyan fogalmazták meg lemondásukat a bolgárok, tanácskozzanak egymással, és adjanak be megfelelő fogalmazványt a lemondás okairól.

A második kérdéssel kapcsolatban, a Franciaországgal kötendő megállapodásról Sztálin elvtárs azt mondja, hogy Beneš nyilatkozatából úgy tűnik, mintha mi, a Szovjetunió, a Csehszlovákia és Franciaország közötti barátságról és kölcsönös segítségnyújtásról szóló szerződés ellen lennénk. Ez nem igaz. Mi azt szeretnénk, ha Csehszlovákia megkötné Franciaországgal a barátságról és kölcsönös segítségnyújtás-

tásról szóló szerződést, de mi azt is szeretnénk, hogy ez az Önök szerződése ne legyen rosszabb, mint a Szovjetunióval vagy Jugoszláviával vagy Lengyelországgal kötött szerződések. Mi ezt szeretnénk. Az agresszió esetében nyújtandó azonnali segítséggel kapcsolatos kérdésekre Sztálin elvtárs azt mondja, hogy Csehszlovákiának szüksége van az azonnali segítségre, mert kicsi ország.

Sztálin elvtárs azzal folytatja, nem világos számára, hogy Németország csatlósai – olyanok, mint Ausztria, Magyarország és mások – mint agresszorok miért lennének jobbak, mint maga Németország. A történelem arra tanít bennünket, nem törvényszerű, hogy maga Németország támadja meg valamelyik országot, ezt csatlósai segítségével is megteheti. [...]

A beszélgetés befejeztével Sztálin elvtárs újra megemlíti Gottwaldnak és a csehszlovák delegáció minden tagjának azt, hogy még ma, 1947. július 10-én, le kell mondaniuk a párizsi értekezleten való részvételt.

Masaryk azt mondja, hogy holnap meg fogják beszélni ezt a kérdést, és csak estére tudják majd elküldeni véleményüket a kormánynak.

Sztálin elvtárs azt mondja, hogy ezt azonnal meg kell tenni.

A küldöttség megköszöni Sztálin és Molotov elvtársaknak, hogy fogadták és a megfelelő tanácsokkal látták el őket, és megígérik, hogy mindent úgy tesznek, ahogyan megbeszélték.

MEZEI Géza (szerk.), *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*, Budapest, Új Mandátum, 2001, 269–272.

14. Gottwald beszéde a prágai Óvárosi téren

(Legyetek egységesek és elszántak, s az igazság győzni fog!)

Prága, 1948. február 21.

Részletek

1947 nyarán kiéleződtek a csehszlovák koalíción belüli feszültségek. A CSKP ismétlődő támadásokat indított főleg a Demokrata Párt ellen, akiknek több vezetőjét Szlovákia elszakadására szervezett összeesküvésekkel, a kivégzett Tiso ludák rendszerének emigránsaival való együttműködéssel vádoltak. 1947 novemberében a kommunisták erőszakkal újjáalakították a Megbízottak Testületét is. A CSKP egyre erőszakosabb, botrányos ügyei miatt még a szociáldemokraták is eltávolodtak tőlük (Fierlinger helyett Bohumil Laušmant választották a párt élére). A kommunista belügyminiszter, Václav Nosek vezetésével a CSKP kisajátította a nemzetbiztonsági apparátust. 1948 elején Nosek leváltotta a prágai rendőrség nyolc nem kommunista tisztjét. A kormány többsége február 13-án úgy döntött, hogy visszavonjáték ezt az intézkedést, Nosek azonban ezt megtagadta. A Néppárt, a Nemzeti Szocialista Párt és a Demokrata Párt miniszterei megegyeztek, hogy tiltakozásul lemondanak. Február 20-án be is adták lemondásukat. A CSKP másnapra nagygyűlést hívott össze.

Polgártársak és polgártársnők, elvtársak és elvtársnők, testvérek, drága barátaim!

Engedjétek meg, hogy mint a kormány elnöke először is röviden összefoglaljam a jelenlegi kormányválság okait és hátterét, azután pedig felvázoljam a kérdések megoldásának útját, azt az utat, amely a nép, a nemzet és a köztársaság érdekeit szolgálja. Ismeretes, hogy a Nemzeti Szocialista Párt, a Néppárt és a Szlovák Demokrata Párt miniszterei tegnap benyújtották lemondásukat. E pártok miniszterei a kormányon belül egységes reakciós tömböt alakítottak, s ennek végül is az lett a következménye, hogy már több mint egy hónapja lehetetlenné vált minden tényleges munka a kormány építő-programjának megvalósítására. Pedig ebben a programban annak idején valamennyi párt megegyezett. Ezenkívül megakadályozták a kormányban a köz- és államigazgatás mindennapos munkájával összefüggő folyó ügyek intézését is. Ez a reakciós tömb február 13-án csekély szótöbbséggel hozott minisztertanácsi határozat alapján törvény- és alkotmányellenesen arra utasította Nosek belügyminisztert, hogy érvénytelenítse a Nemzeti Közbiztonsági Testület országos parancsnokának a prágai rendőrségi szolgálat újjászervezéséről kiadott rendelkezéseit. A Nemzeti Közbiztonsági Testület mintegy nyolc tisztjének áthelyezéséről volt szó. Megjegyzem, hogy ez a rendelkezés pontosan a törvényes előírás szerint [...] történt, és hogy a törvény értelmében a végző döntés a belügyminisztériumot illette. Mint jellemző körülményt meg kell még említenem, hogy ez a csekély többség a felelős miniszternek, tehát a belügyminiszternek a távollétében határozott, és a kérdést közvetlenül a minisztertanács ülésének befejezése előtt vetették fel, úgyhogy a miniszterek többsége tulajdonképpen nem is tudta, mit tartalmaz a rendelkezés, s úgyszólván vaktában szavazott. Így történt azután, hogy a belügyminiszter, aki gyógykezelését megszakítva tegnap visszatért hivatalába, ezt a szótöbbséggel hozott határozatot nem hajtotta végre, nemcsak politikai és alkotmányjogi okokból, amennyiben törvényellenesen avatkoztak be a hatáskörébe, hanem azért is, mert a kormány többségi határozata alaki okokból sem volt helytálló. [...]

Miért beszélek tüzetesen ezekről a látszólag apró részletekről? Azért, hogy megvilágítsam a dolgok komoly hátterét. Mert hiszen máris láthatja mindenki, hogy a kormányválságot nem a nyolc rendőrtiszt elhelyezése vagy áthelyezése váltotta ki, hanem sokkal mélyebb és fontosabb ok. Mi ez az ok?

Az, hogy a reakció lehetetlenné akarja tenni a mostani kormány építő-programjának megvalósítását, mindenekelőtt a népi demokratikus alkotmány létrehozását, a nemzeti társadalombiztosítást, az új földreformot [...]

Az, hogy a reakció az elnyomók „Oszd meg, és uralkodj!” régi jelszava szerint fel akarja bomlasztani az igazi Nemzeti Frontot, a munkások, a földművesek, a kisiparosok és az értelmiségiek testvéri szövetségét.

Az, hogy a reakció szembe akarja állítani országunkat szláv szövetségeseivel, főképp a leghatalmasabbal közülük, a Szovjetunióval, és egyáltalában nem törődik az-
al, hogy az ilyen külpolitika egy új Münchennek, Csehszlovákia új és szörnyű nemzeti katasztrófájának kezdetét jelentené. [...]

Így tehát könnyen felismerhetjük annak a dühödt uszításnak hátterét és indítóokait, amellyel a reakció a Nemzeti Közbiztonsági Testület, valamint a Belügyminisztérium és a Nemzetvédelmi Minisztérium összes biztonsági szervei ellen fordult. Hisztériásan rendőrzuralmat, terrort emlegetnek, sőt még holmi Gestapo-rendszerről sem restellnek beszélni. [...]

Polgártársak és polgártársnők, drága barátaim!

Az a fontos feladat hárul ránk, hogy a kormányválságot gyorsan és a köztársaság javára oldjuk meg. Mi a kormányválságot alkotmányosan, demokratikusan és parlamenti úton kívánjuk rendezni, a városok és a falvak összes dolgozóit magában foglaló, széles Nemzeti Front alapján.

Indítványozzuk, hogy a lemondott miniszterek helyére olyan új emberek kerüljenek, akik hűek maradtak annak a Nemzeti Frontnak a szelleméhez, amely az idegen betolakodók elleni küzdelemben és a győzedelmes nemzeti forradalom idején alakult. Hisszük, hogy minden politikai pártban van számos ilyen jó cseh és szlovák férfi és nő. [...]

A Nemzeti Front így kiegészített kormánya, valamennyi politikai párt és országos szervezet haladó és demokratikus erőire támaszkodva, vállalná a kormány építőprogramjának teljesítését, főképpen, ami az új alkotmányt, a társadalombiztosítási törvényt, a földművesek és a kisiparosok adójának csökkentését és a törvény szabta időn belül megtartandó demokratikus választások lefolytatását illeti.

E cél elérése érdekében a kiegészített kormány az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elé járulna, bizalmat és támogatást kérne annak a programnak a megvalósításához, amelyet az Alkotmányozó Nemzetgyűlés már az 1946. évi választások után jóváhagyott.

Úgy véljük, hogy népünk, amely már jó ideje ellenszenvvel és felháborodással figyeli a hazai és a külföldi reakciónak új, népi demokratikus rendünk ellen irányuló, egyre szemérmetlenebb támadásait, nem tűrné a reakció ügynökeinek visszatérését a köztársaság kormányába. [...] Nem kételkedünk benne, hogy a nép, szükség esetén, még nyomatékosabban és még elszántabban is meg tudja mutatni a maga szilárd akaratát és erejét.

Polgártársak és polgártársnők, drága barátaim!

Mindnyájatokhoz szólok: legyetek résen, álljatok készenlétben! Egységre és egyetértésre szólítok fel valamennyi jó csehet és szlovákot, minden munkást, földművest és értelmiségit. Alakítsátok meg a falvakban, járásokban és kerületekben az összes párt és országos szervezet demokratikus, haladó szellemű képviselőiből a Nemzeti Front akcióbizottságait. Csírájában fojtsátok el a reakció ügynökeinek minden kihívását, legyetek egységesek és elszántak, s igazságotok győzni fog!

Éljen a felforgatóktól és reakciósoktól megtisztított Nemzeti Front kormánya!

Éljen a népi demokratikus Csehszlovák Köztársaság!

Éljen a hű szovjet–csehszlovák szövetség, nemzeti szabadságunk és állami függetlenségünk biztosítója!

FENCSEK László (szerk.), *A nemzetközi kommunista mozgalom dokumentumai 1945–1976*, Budapest, Kossuth, 1977, 273–277.

Klement GOTTWALD, *Válogatott cikkek és beszédek*, Budapest, Szikra, 1951, 258–265.

15. A Nemzeti Szocialista Párt levele Benešhez minisztereinek lemondásáról

Prága, 1948. február 23.

A három polgári párt összesen tizenkét minisztere remélte, hogy a szociáldemokraták (vagy a pártonkívüli Jan Masaryk) is velük tartanak. Ebben az esetben a kormány testületileg megbukott volna, előrehozott választásokat kellett volna tartani (az alkotmány értelmében ehhez a kormány tagjai felének lemondása kellett, azaz tizenhárom főé). Mivel erre nem került sor, Beneš köztársasági elnök kezébe került a döntés: elfogadja-e lemondásokat, vagy sem. Előbbi esetben a miniszterelnök (Gottwald) új tagokkal egészítheti ki a kabinetet, utóbbi esetben a lemondott személyeknek folytatniuk kellett volna megbízatásukat. Beneš emellett kiíratott volna még így is előrehozott választást, vagy kinevezhetett volna hivatalnokkormányt. E helyzetben a nemzeti szocialisták (akik közé korábban formálisan Beneš is tartozott) levélben fordultak az elnökhöz, hogy döntésük hátteréről beszámoljanak, és visszautasítsák a kommunista sajtó és a CSKP vezetőinek vádjait.

Elnök Úr,

a Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt elnökségének február 23-i ülésén beszámoltunk a mai napon Önnél tett meghallgatásunkról, és becsületbeli ügynek tartjuk, hogy tudassuk Önnel az elnökség egyhangú határozatát:

A Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt kitart a Nemzeti Front összes pártjával való együttműködés eddigi politikája mellett. Ismét kategorikusan visszautasítjuk azokat a koholmányokat, miszerint valamilyen hivatalnokkormányt követelnénk, és felháborodottan visszautasítjuk azokat az ismételt hazugságokat, hogy a népi demokratikus rendszer felforgatását készítettük elő „a hazai és külföldi reakció érdekében”. Az elnökség az ismert okokból szólította fel lemondásra a minisztereket: hogy kudarcba fulladt minden kísérlet a biztonsági és rendőri szolgálaton belüli hibák orvoslására, és hogy nem hajtották végre a kormány ez évi február 13-i ismert jogerős határozatát sem. A Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt küldöttei természetesen készek a tárgyalásra a Nemzeti Front minden más pártjával, hogy minél előbb megoldódjon a jelenlegi kormányválság, s hogy Önnek, Elnök Úr, átnyújthassuk ezen tárgyalás eredményeit egy alkotmányos döntéshez. Kitartunk azonban amellett, hogy a tárgyalások a Nemzeti Front összes pártja között folyjanak le, hogy a kormány, éppúgy, mint eddig, alapuljon a csehek és szlovákok Nemzeti Frontja minden összetevőjének együttműködésén, illetve hogy következetesen tartsa fenn a parlamenti demokrácia elveit és módszereit.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 507–508.

16. Beneš és a CSKP Elnökség tárgyalásai

Prága, 1948. február 24–25.

A CSKP azt követelte, hogy Beneš fogadja el a miniszterek lemondását. Ennek érdekében mozgósították a munkásságot, óriási tüntetéseket szerveztek. A kommunista belügyminiszter révén a rendőrség, továbbá a Népi Milícia felhasználásával jelentős fegyveres erőt is fel tudtak vonultatni. A polgári pártok szószólóit megfélemlítették, több ezer főt távolítottak el munkahelyéről, gyakran fizikai erőszakot is alkalmazva velük szemben. A már betegeskedő Beneš időt kért, ám a helyzet napról napra romlott, a kommunisták a polgárháború kirobbanásának veszélyével is riogatták, Gottwald új München bekövetkeztével fenyegetőzött. Eközben Pozsonyban Gustáv Husák, a Megbízottak Tanácsa elnöke szó nélkül kipenderítette a szlovák végrehajtó szervből a demokrata politikusokat. A kommunisták Akcióbizottságokat és országszerte tüntetéseket szerveztek, munkásküldöttek ostromolták Benešt a Várban. Az elnök – 1938 őszéhez hasonlóan – most sem vállalta a konfrontációt. Azonban feltehető, hogy a CSKP mindenképp magához ragadta volna a hatalmat.

a) Beneš levele

1948. február 24.

Önök február 21-én levelet küldtek nekem, melyben kifejtik az álláspontjukat a válság megoldásáról, és arra kérnek, hogy értek egyet vele. Engedjék meg, hogy megfogalmazzam az én álláspontomat.

Nemzetünk és államunk életének ebben a végzetes órájában teljes mértékben átérzem a reám háruló nagy felelősségét. E válság kezdetétől fogva gondolkodom az alakulóban lévő helyzeten, s eközben saját ügyeinket megpróbálom összekapcsolni a nemzetközi környezettel.

Megpróbálom világosan látni nemcsak a jelenlegi helyzetet, de az ahhoz vezető okokat és egy döntés esetleges következményeit is. Tudatában vagyok, milyen hatalmas erők alakítják a helyzetet.

Ha nyugodtan, tényyszerűen, indulatoktól mentesen és tárgyilagosan ítélem meg a helyzetet, a figyelmüket felém fordító állampolgáraink különböző csoportjainak közös akaratának ismeretében úgy érzem, hogy ez az akarat a béke és az önként elfogadott rend és fegyelem fenntartására irányul, hogy haladó szellemű és valóban szocialista életet tudjunk élni.

Hogyan lehet elérni ezt a célt? Önök ismerik az én őszintén demokratikus hitvallásomat. Nem tehetek mást, mint hogy még most is hűséges maradok hitvallásomhoz, mert hitem szerint csakis a demokrácia lehet a tisztességes és méltóságteljes emberi élet megbízható és tartós alapja.

Ragaszkodom a parlamentáris demokráciához és a parlamentáris kormányhoz, még akkor is, ha az korlátozza a demokráciát. Nagyon jól tudom, hogy ez elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a demokrácia társadalmi és gazdasági tartalma megfelelő legyen. Jómagam ezekre az alapelvekre építettem fel politikai munkásságomat, és – hacsak nem tagadom meg saját magam – nem cselekedhetek másképp.

Csak demokratikus és parlamentáris eszközökkel lehet leküzdeni azt a válságot, amelybe a demokrácia most jutott hazánkban. Ez nem jelenti azt, hogy figyelmen kívül hagynám az Önök kéréseit. Úgy vélem, hogy politikai felelősséget viselnek mindazok a politikai pártjaink, amelyek a Nemzeti Frontban tömörülnek. Mindnyájan elfogadtuk a Nemzeti Front alapelvét, s ez egészen mostanáig, a válság kezdetéig eredményesnek bizonyult.

Ez a válság azonban véleményem szerint nem cáfolja meg magát az alapelvet. Meggyőződésem, hogy ezen alapelv szellemében még a jövőben is megvalósítható a szükséges együttműködés mindnyájunk részvételével. Minden vitát meg lehet oldani úgy, hogy ez a csehek és a szlovákok nemzeti és közös államának javát szolgálja.

Ezért tárgyalok az öt politikai párttal. Meghallgattam nézeteiket, amelyek egy részét írásban is rögzítették. Ezek súlyos kérdések, amelyeket nem hagyhatok figyelmen kívül.

Ezért ismételtelen fel kell szólítanom mindenkit, hogy parlamentáris eszközökkel és a Nemzeti Fronton keresztül találjunk békés megoldást és új, eredményes együttműködési lehetőséget.

Ennyit a dolog formai oldaláról. Ami a személyes oldalát illeti, amint azt már elmondtam, világos számomra, hogy a miniszterelnök a legerősebb párt elnöke, Gottwald lesz.

Végezetül, a dolog tényyszerű oldalát illetően világos számomra, hogy a szocializmus kívánatos életmód nemzetünk túlnyomó része szemében. Ugyanakkor hiszem, hogy a szocializmusban lehetséges bizonyos mértékű szabadság és egység, és nemzetünk életében a szabadság és egység létfontosságú alapelv mindenki számára.

Nemzetünk szinte egész eddigi történelme folyamán a szabadságért küzdött. A történelem megmutatta nekünk, hogy a széthúzás hová vezethet.

Kérem tehát Önöket, idézzék fel, és tegyék tárgyalásaink kiindulópontjává e tényeket. Kezdjünk el mindnyájan együtt tárgyalni a további tartós együttműködés érdekében, és ne hagyjuk, hogy tovább húzódjék a szakadás állapota, amelyben a nemzet két vitás félből áll.

Hiszem, hogy a méltányos megállapodás azért lehetséges, mert nélkülözhetetlen.

MEZEI Géza (szerk.), *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*, Budapest, Új Mandátum, 2001, 281–282.

b) A CSKP Elnökség válaszevele

1948. február 25.

A Kommunista Párt Központi Bizottságának Elnöksége nyugtázza az Ön február 24-én kelt levelét, és kijelenti, hogy nem bocsátkozhat tárgyalásokba a nemzeti szocialista, a népi¹¹² és a szlovák demokrata pártok jelenlegi vezetőségével, mert az nem lenne összhangban sem a nép egységének érdekeivel, sem a köztársaság további békés fejlődésének érdekeivel.

A közelmúlt eseményei tagadhatatlanul bebizonyították, hogy ez a három párt már nem a városokban és vidéken élő dolgozó nép érdekeit képviseli, vezetői elárulták a népi demokráciának és a Nemzeti Frontnak a kassai kormányprogramban megfogalmazott alapvető eszméit, továbbá felforgató ellenzéki magatartást tanúsítottak.

Ez újra meg újra megmutatkozott a kormányban, az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, e pártok sajtójában és azokban az akciókban, amelyeket központi titkárságaik veszélyes könnyelműséggel szerveztek a dolgozó nép érdekei ellen, az állam biztonsága ellen, a köztársaság szövetségei ellen, az állami pénzügyi rendszer ellen, az államosított ipar ellen, a sürgető mezőgazdasági reformok ellen – egy szóval népünk építő erőfeszítései ellen és az ország biztonságának belső és külső alapjai ellen.

Ezek a pártok még a népünk demokratikus rendjével és szövetségeinkkel szemben ellenséges külföldi körökkel is kapcsolatba léptek, s ezekkel az ellenséges külföldi elemekkel kollaborálva próbálták bomlasztani köztársaságunk jelenlegi fejlődését.

Ezt a szüntelenül fokozódó tevékenységet koronázta meg a kormány szétzúzására tett kísérlet, az a kísérlet, amelyet, mint bebizonyosodott, erőszakos hatalomátvételt célzó akcióknak kellett volna kísérniük.

Az elmúlt napok tömeges népi demonstrációi világosan megmutatták, hogy dolgozó népünk teljesen egységesen és felháborodottan elítéli e pártok politikáját, és olyan kormány megteremtését kéri, amely az összes becsületes és haladó szellemű, a köztársaság és a nép iránt elkötelezett hazafit képviseli.

A fent említett három párt tagjai körében is növekvő felháborodás tapasztalható. A tagok saját pártjaik és a Nemzeti Front megújítását kérik.

Ezzel az erőteljesen kinyilvánított népakarattal összhangban a Kommunista Párt Központi Bizottságának Elnöksége jóváhagyta Klement Gottwald miniszterelnök javaslatát, amelynek értelmében a kormány az összes párt és ugyanakkor a nagy országos szervezetek vezető képviselőiből fog összetevődni.

Hangsúlyozzuk, hogy egy ilyen módon szerveződő kormány fogja, a parlamenti demokrácia alapelveit maradéktalanul betartva, programját az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elé terjeszteni, és kérni annak jóváhagyását.

Abban a meggyőződésben, hogy csakis e rendkívül alkotmányos és parlamenti folyamat szavatolhatja a köztársaság békés fejlődését, és e folyamat ugyanakkor egybecseng a dolgozó nép teljes többségének eszméivel, a Központi Bizottság Elnök-

sége nagyon reméli, hogy a fentiek gondos tanulmányozása nyomán Ön elismeri majd következtetéseink helyességét, és egyetért javaslatunkkal.

MEZEI Géza (szerk.), *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*, Budapest, Új Mandátum, 2001, 282–283.

Miroslav BOUČEK–Miloslav KLIMEŠ, *Drámai februári napok*, Budapest, Kossuth, 1973, 356–358.

c) Gottwald győzelmi beszéde a Vencel téren

1948. február 25.

Éppen most jövök a Várból, a köztársasági elnök úrtól. Ma reggel azt javasoltam neki, hogy fogadja el a február 20-án visszalépett miniszterek lemondását, és egyúttal elébe terjesztettem azoknak a személyeknek a névsorát, akikkel kiegészítenénk és átalakítanánk a kormányt. Közölhetem önökkel, hogy a köztársasági elnök úr úgy fogadta el a javaslatomat, ahogyan azokat benyújtottam. Elvtársak és elvtársnők! A köztársasági elnök úr aláírta mind az elbocsátó, mind pedig a kinevező okiratokat, s azokat pár perc múlva magam is ellenjegyzem.

A döntés erről a javaslatról a köztársasági elnök úr számára nem volt könnyű, ami már csak abból is látható, hogy elég hosszú ideig mérlegelte és fontolgatta a dolgot. A köztársasági elnök úr mindenesetre felismerte az intézkedés szükségességét és elkerülhetetlenségét; és főképpen azért ismerte el, mert látta, hogy ez a nép kívánsága, akarata és hangja.

Mi, elvtársak és elvtársnők, hálásak vagyunk a köztársasági elnök úrnak, hogy tiszteletben tudta tartani a nép kívánságát és akaratát egy olyan dologban is, amely őt személy szerint nagyon súlyosan érintette.

És most, elvtársak és elvtársnők, még néhány szót. A reakciót, amely éppen ebben az időben készülődött és készült elő arra, hogy döntő csapást mérjen népi demokratikus államrendünkre, visszavertük és legyőztük. A reakciónak ez a veresége mindekelőtt népünk éberségének és szilárd harci akaratának köszönhető.

Népünk egysége, a munkásosztály egysége, a munkások, parasztok, az iparosok és az értelmiségiek egysége volt az, amely nemzetünknek elég erőt adott ahhoz, hogy a reakció fondorlatait és összeesküvését csírájában, néhány nap alatt megghiúsítsa.

Most, amikor visszavertük a reakció összes támadásait, ismét visszatérünk a munkánkhoz, a kétéves tervünk teljesítését szolgáló építő munkához. Munkánk a kétéves terv folyamán már csak azért is örömtelibb lesz, mert most már az eddiginél sokkal kisebb mértékben zavarnak a felforgató és szabotáló elemek.

Elvtársak és elvtársnők! Most, hogy népünk akaratát ilyen dicsőségesen keresztülvittük, újra arra van szükség, hogy hatalmas munka-erőfeszítésben fogjunk össze, így legyőzzük az előttünk álló összes nehézségeket, s a reakciósoktól megtisztított köztársaságunkból felépítsük az egész dolgozó nép boldog hazáját.

Miroslav BOUČEK–Miloslav KLIMEŠ, *Drámai februári napok*, Budapest, Kossuth, 1973, 381–383.

¹¹² A Csehszlovák Néppártra való utalás.

A sztálinizmus és válsága 1948–1967

1. A Csehszlovák Köztársaság alkotmánya

(150/1948. sz. alkotmánytörvény)

Prága, 1948. május 9.

Részletek

A „győzedelmes február” (a kommunista puccs) után gyorsult csak fel az új alkotmány kidolgozása. Gottwald új kormányában továbbra is részt vett ugyan a Nemzeti Front összes pártja, de ezek a pártok néhány hónap alatt társutas pártokká alakultak át (az új miniszterek is a kommunistákkal együttműködők közül kerültek ki). Az alkotmányt Prága felszabadulásának harmadik évfordulóján fogadták el; ezzel ért véget a harmadik köztársaság időszaka. A májusi alkotmány sajátosan vegyíti egymással a polgári és a népi demokratikus vonásokat. Megmaradt az egyszemélyi államfő (köztársasági elnök), a törvényhozó és a végrehajtó hatalom formálisan egyenlő maradt. Bár az alkotmány rögzítette, hogy Csehszlovákia népi demokratikus állam, de államformája nem lett népköztársaság. Létrehozták ugyan a nemzetgyűlés elnökségét, de a prezídium nem volt államfői hatalmú, és törvényerejű rendelet¹¹³ kiadására a többi népi demokráciánál csak jóval korlátozottabb módja volt. Számos elemet vett át az új alaptörvény az 1920-as alkotmánylevélből is, például az emberi jogok biztosítása terén is. Ezek azonban gyakran fiktívek voltak. Az alkotmányt Beneš nem volt hajlandó aláírni, inkább lemondott.

Nyilatkozat

Mi, a csehszlovák nép, kijelentjük, hogy szilárd akarattal elhatároztuk felszabadult államunknak népi demokratikus formában való felépítését, ami biztosítja, hogy zavartalanul haladhassunk a szocializmus felé vezető úton.

¹¹³ Az alkotmány szövege szerint: „sürgös intézkedés” (*neodkladné opatření*). 1954 végéig azonban a kihirdetett jogszabályokban nem találkozunk ilyen „sürgös intézkedésekkel”. 1955 elejétől kezdve azonban *zákonné opatření* („törvényrendelet”) néven megjelennek a *Törvénytárban*, noha maga az alkotmány e kifejezést nem tartalmazta. 1954-ig azért nem születtek törvényerejű rendeletek, mert 1948-ban a kormány is felhatalmazást kapott gazdasági, majd 1950-ben politikai ügyekben is törvényt helyettesítő kormányrendeletek kiadására. Kovács István, A törvény és a törvényerejű rendelet problematikájához, *Állam- és Jogtudomány*, 1973/3, 370–371.

Elhatároztuk, hogy minden erőnkkel megvédjük népi demokratikus forradalmunk vívmányait a belső és a külső reakció minden támadásával szemben, amint ezt 1948 februárjában az egész világnak ismét bebizonyítottuk azzal, hogy népi demokratikus államformánk védelmére keltünk. [...]

A csehek és a szlovákok, a két testvérnemzet, a nagy szláv népcsalád tagjai, ezer éve élnek együtt egy és ugyanazon államban, s közösen vették át keletről a kor civilizációjának legfőbb alkotását, a kereszténységet. Az elsők voltak Európában, akik – a huszita forradalom korában – a gondolatszabadság, a népuralom és a társadalmi igazság eszméjét zászlajukra írták. Majd pedig századokon át harcolt a cseh és szlovák nép a feudális kizsákmányolók és a német Habsburg-dinasztia ellen, társadalmi és nemzeti szabadságáért. A szabadság, a haladás és az emberiség eszméi voltak mindkét népünk irányító vezérelvei, mígnem a XIX. század elején – hála a népből sarjadt szlovák és cseh szabadságharcosok közös erőfeszítéseinek – ezek ismét életre keltek. A két nép vállalkozott arra, hogy ugyanazon zászlók alatt közösen harcoljon az első világháborúban a német imperializmus ellen, és fellelkesülve a Nagy Októberi Forradalom példáján, a több évszázados elnyomás után, 1918. október 28-án helyreállította közös államát – a demokratikus Csehszlovák Köztársaságot.

Ettől az időszaktól, a felszabadulásért vívott első mozgalom időszakától kezdve népünk – lángra lobbanva az orosz munkások és parasztok forradalmi harcának nagy példájától – hevesen vágyakozott egy jobb társadalmi rend, a szocializmus után. [...]

Később, amikor két nemzetünket a német náciizmus formájában jelentkező új imperialista terjeszkedés s az ennek nyomában járó pusztulás fenyegette, a burzsoázia, a modern kor uralkodó osztálya, ismét elárulta hazáját, mint egykor a huszita forradalom idején a nemesség. A legnagyobb veszély idején saját nemzete ellen az ellenséggel szövetekezett, és így lehetőséget nyújtott a világ imperialista hatalmainak, hogy ellentéteiket egy időre mindkét népünk kárára, a szégyenteljes müncheni egyezményben simítsák el.

Igy megnyílt évszázados ellenségünk számára az út békés államunk hitszegő megtámadására; nagy buzgalommal segítették őket ebben a bevándoroltak leszármazottai, akik köztünk éltek, és alkotmányunk rendelkezéseinek megfelelően velünk egyenlő mértékben élvezték az összes demokratikus jogokat. A második világháború borzalmas eseményei során mindkét népünk harcba lépett felszabadulásáért, és ez a harc – legjobb fiaink számtalan áldozata árán, és szövetségeseink, elsősorban a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége segítségével – a szlovák és a cseh nép 1944-es és 1945-ös felkelésében, nemzetünk népi és demokratikus forradalmában csúcsozott ki, majd pedig Prágának a Vörös Hadsereg által való felszabadításával ért véget.

Elhatároztuk tehát, hogy felszabadult államunk nemzeti állam lesz, amely megszabadulva minden ellenséges elemtől, baráti egyetértésben él a szláv államok családjával, s jó viszonyt tart fenn a világ összes békeszerető népeivel. Azt akarjuk, hogy államunk népi demokratikus állam legyen, amelyben a nép nem elégszik meg azzal, hogy képviselői közvetítésével törvényeket hozzon, hanem képviselői révén végre is hajtja azokat. Azt akarjuk, hogy államunkban a nemzetgazdaság teljes egészében a

nép érdekeit szolgálja, s azt úgy irányítsák, hogy az általános jólét emelkedjék, ne legyenek gazdasági válságok, s a nemzeti jövedelem igazságosan oszolja meg. Ezen az úton haladva olyan társadalmi formához akarunk eljutni, ahol végképp megszűnik az embernek ember által való kizsákmányolása – vagyis a szocializmushoz. [...]

Az alkotmány alapvető cikkelyei

I. cikkely.

(1) A csehszlovák állam népi demokratikus köztársaság.

(2) Az államban minden hatalom a néptől ered, és a népé.

II. cikkely.

(1) A Csehszlovák Köztársaság az egyenlő jogokat élvező két szláv nemzet, a csehek és a szlovákok egységes állama.

(2) Az állam területe egy és oszthatatlan egészet képez.

III. cikkely.

(1) A demokratikus népi köztársaság nem ismer el előjogokat. A közösség érdekében végzett munka és az állam megvédésében való közös részvétel közös kötelesség.

(2) Az állam biztosítja minden polgárának, férfinak és nőnek egyaránt, a személyi és szólásszabadságot, s elsőrendű feladatnak tekinti, hogy mindenki számára egyenlő lehetőségeket és feltételeket biztosítson.

(3) Minden állampolgárnak joga van a művelődésre, a munkára, az elvégzett munka igazságos díjazására és a munka utáni pihenésre. A társadalombiztosítás – munkaképtelenség esetén – minden állampolgár számára kezelést és járadékot biztosít.

IV. cikkely.

(1) A szuverén nép az államhatalmat a képviselők testülete révén gyakorolja, amelyet a nép választ, a nép ellenőriz, és amely a népnek felelős.

(2) A képviselőtestületre való szavazás joga általános, egyenlő, közvetlen, és a szavazás titkos. Minden tizennyolcadik életévét betöltött állampolgárnak van szavazati joga. Minden huszonegyedik életévét betöltött állampolgár választható.

(3) A közügyek intézése és demokratikus jogainak érvényesítése érdekében a nemzet saját kezdeményezéséből testületeket alkot, mégpedig politikai, szakszervezeti, szövetkezeti és kulturális testületeket, valamint női, ifjúsági és sportegyesületeket.

V. cikkely.

A törvényhozó hatalom legfelsőbb szerve az egykamarás nemzetgyűlés. Ez 300 tagot (képviselet) számlál, akiket hatévi időtartamra választanak.

VI. cikkely.

Az állam feje a köztársasági elnök, akit a nemzetgyűlés hétévi időszakra választ.

VII. cikkely.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom legfelsőbb szerve a kormány. A kormány a nemzetgyűlésnek felelős, a kormányt a köztársasági elnök nevezi ki és hívja vissza.

VIII. cikkely.

(1) Szlovákiában az államhatalom és ennek gyakorlása a szlovák nemzeti szervekre van bízva, amelyek a szlovák nép sajátos jellegét képviselik.

(2) A szlovák nemzeti szervek a népi demokrácia szellemében biztosítják az egyenlő jogok élvezését a csehek és szlovákok részére. A köztársaság minden szerve, velük egyetértésben, arra törekszik, hogy egyenlően kedvező feltételeket teremtsen a két nép gazdasági, kulturális és társadalmi életéhez.

IX. cikkely.

(1) Szlovákiában a törvényhozó hatalom nemzeti szerve, a szlovák nemzeti tanács 100 tagból (küldött) áll, akiket a szlovák állampolgárok hatévi időtartamra választanak.

(2) Szlovákiában a kormányzó és a végrehajtó hatalom nemzeti szerve a megbízottak testülete. A megbízottak testülete a szlovák nemzeti tanácsnak és a köztársaság kormányának felelős. A megbízottak testületét a köztársaság kormánya nevezi ki és hívja vissza.

X. cikkely.

A községekben, kerületekben és járásokban az államhatalom gyakorlása a nemzeti bizottságokra van bízva, amelyek a nép szabadságának és jogainak védői.

XI. cikkely.

(1) A bírói hatalmat független bíróságok gyakorolják.

(2) A bírák egyrészt hivatásos bírák, másrészt népbírák; a határozathozatal szempontjából valamennyien egyenlő jogúak.

(3) A bírák hivatásuk gyakorlásában teljesen függetlenek, kizárólag a népi demokrácia törvényszabályai kötelezik őket.

XII. cikkely.

(1) A Csehszlovák Köztársaság gazdasági rendje az ásványi kincsek, az ipar, a nagykereskedelem és a bankok államosításán, a föld tulajdonának „azé a föld, aki megműveli” elve alapján, a kis- és középvállalatok támogatásán és a személyi javak sérthetetlenségén alapul.

(2) Csehszlovákiában a nemzetgazdálkodás teljes egészében a népet szolgálja. A közérdeknek megfelelően, az állam az egész gazdasági tevékenységet egy egységes gazdasági terv szerint irányítja.

Az alkotmány részletes rendelkezései

Első rész. A polgárok jogai és kötelességei [...]

3. § (1) Senki ellen nem lehet eljárást indítani, csak a törvény által megengedett esetben, törvény által felhatalmazott bíróság vagy hatóság részéről és törvényes eljárás útján.

(2) Tettenérés nélkül senkit sem lehet letartóztatni, csak bíró írásban lefektetett, megindokolt végzése alapján. [...]

8. § (1) Az általános törvényes előírások keretében, minden állampolgárnak joga van ingatlanokat és más javakat szerezni a Csehszlovák Köztársaság területének bármely részén, s ott hasznos hajtó tevékenységet végezni.

9. § (1) A magánvagyonot csak a törvény korlátozhatja.

(2) Kisajátítás csak a törvény keretén belül és kártalanítás ellenében lehetséges, amennyiben a törvény nem köti ki, hogy kártalanításnak nincs helye.

(3) Senkinek nincs megengedve, hogy a tulajdonjoggal a közösség kárára viszszaéljen. [...]

13. § (1) Valamennyi iskola állami iskola.

(2) Az alapfokú iskolai művelődés egységes, kötelező és ingyenes. [...]

14. § (1) Az egész nevelésnek és oktatásnak a tudományos kutatások eredményeinek megfelelően és a népi demokratikus államrend szellemében kell folynia.

(2) A nevelés és az oktatás legfelsőbb irányítása és ellenőrzése az állam kezében van.

15. § (1) A lelkiismereti szabadság biztosítva van.

(2) Semmilyen világnézet, semmilyen hit vagy meggyőződés nem jelenthet senkire hátrányt, ugyanakkor azonban nem nyújthat kielégítő okot arra, hogy valaki kivonja magát a törvény által rá rótt kötelesség alól. [...]

17. § (1) Mindenkinek joga van bármilyen vallásnak vagy felekezeten kívüliségnek megfelelő tevékenységet folytatnia. Ezt a jogot azonban nem lehet az állami renddel és közérkölcssel ellentétesen gyakorolni [...]

(2) Senkit sem szabad közvetlenül vagy közvetve arra kényszeríteni, hogy vallási tevékenységben részt vegyen.

18. § (1) A szólásszabadság biztosítva van.

(2) A törvény keretén belül mindenki kifejezheti véleményét szóban, írásban, sajtó útján, kép segítségével vagy bármilyen más módon. Ennek a jognak a gyakorlása senki részére nem jelenthet hátrányt. [...]

21. § (1) A sajtószabadság biztosítva van. Elvileg tehát tilos a sajtót előzetes cenzúra alá vetni.

(2) Törvény határozza meg, hogy ki és milyen feltételek mellett élvezheti az újságok és folyóiratok kiadásának jogát, különösen figyelembe véve, hogy a kiadásnak nem lehet a haszonhajtás a célja. [...]

24. § (1) A gyülekezési és egyesülési szabadság biztosítva van, feltéve, ha nem fenyegeti a népi demokratikus intézményeket, vagy az állam békéjét és rendjét. [...]

31. § Minden állampolgár tartozik lelkiismeretesen és becsületesen, a népi demokratikus rendszer szellemében betölteni azokat az állami tisztségeket, amelyekkel a nép bízta meg.

32. § Minden állampolgár kötelessége, hogy képességeinek megfelelően dolgozzék, és munkájával a közösség érdekeit szolgálja. [...]

34. § (1) Az állam és a népi demokratikus rendszer védelme minden állampolgár legfőbb kötelessége. A Csehszlovák Köztársaság népi demokratikus hadseregében szolgálni minden állampolgár számára a legfőbb tisztesség. [...]

Második rész. A nemzetgyűlés [...]

49. § (1) A köztársaság elnöke rendes ülésszakra kétszer évenként, tavasszal és ősszel köteles összehívni a nemzetgyűlést. A tavaszi ülésszak márciusban, az őszi októberben kezdődik.

(2) A nemzetgyűlés ülésszakát a köztársaság elnöke rekeszti be. Legfeljebb egy hónapra és nem többször, mint évenként egyszer napolhatja el azt.

(3) A köztársaság elnöke szükség esetén rendkívüli ülésszakra hívhatja össze a nemzetgyűlést. [...]

50. § (1) A köztársasági elnöknek joga van feloszlítani a nemzetgyűlést. Ezzel a joggal hétéves megbízatása utolsó hat hónapjában nem élhet.

(2) A nemzetgyűlés megbízatásának lejártá, vagy határidő előtti feloszlatása esetén az új nemzetgyűlést hatvan napon belül meg kell választani. [...]

58. § A köztársaság elnökének jogában áll a nemzetgyűlés által jóváhagyott törvényt megjegyzésekkel ellátni, és attól a naptól számított egy hónapon belül visszaküldeni, amelyen a határozatot a nemzetgyűlés a miniszterelnöknek megküldte.

59. § (1) Ha a nemzetgyűlés a visszaküldött törvényt az összes képviselők abszolút többsége részéről történt névszerinti szavazással megerősíti, úgy azt közzé kell tenni.

(2) Ha olyan törvényről van szó, amelynek elfogadásához az összes képviselők háromötödének szavazata szükséges, akkor azt második alkalommal is ennek a többségnek kell jóváhagynia. [...]

63. § (1) A nemzetgyűlés tagjai közül választja huszonnégy tagból álló elnökséget.

(2) A nemzetgyűlési elnökség a nemzetgyűlés elnökéből, alelnökéből és egyéb tagjaiból áll.

(3) A nemzetgyűlés elnökét a házszabályok szerint az egyik alelnök helyettesíti.

64. § A nemzetgyűlési elnökséget egy évre választják. [...]

65. § (1) Vitás esetben a nemzetgyűlés elnöksége adja a törvények kötelező értelmezését, és kizárólagos joga annak eldöntése, hogy egy törvény vagy a szlovák nemzeti tanács egy törvénye nem ellentétes-e az alkotmánnyal vagy a törvény rendelkezésével. [...]

66. § (1) Amikor a nemzetgyűlés nem tart ülésezést,

a) mert ülésszaka befejeződött vagy elnapolták,

b) mert megbízatása lejárt,

c) mert feloszlott,

d) vagy végül, mert ülésezését rendkívüli események akadályozzák, a nemzetgyűlés elnöksége folytatja működését [...].

(2) A nemzetgyűlés ülésszakai közötti időben, sürgős ügyekben az elnökség intézkedik, abban az esetben is, ha intézkedése más körülmények között törvény közzétételét kívánná meg. [...]

(6) Olyan sürgős intézkedéseket, amelyek rendes körülmények között törvény közzétételét kívánnák meg, csak a kormány előterjesztésére szabad tenni. Ezek ideiglenes törvény erejével bírnak [...]

(8) Azok az elnökségi intézkedések, amelyeket a nemzetgyűlés összeülése napjától számított két hónapon belül nem hagy jóvá, érvényüket veszítik.

Harmadik rész. A köztársasági elnök [...]

67. § (1) Minden állampolgár, aki beválasztható a nemzetgyűlésbe, és elérte a 35. életévét, köztársasági elnöknek választható. [...]

70. § (1) Senkit sem lehet egymás után kettőnél többször megválasztani. Az, aki két egymás utáni esetben volt köztársasági elnök, csak a második megbízatása lejártá után hét évvel választható meg ismét.

(2) Ezek a rendelkezések nem vonatkoznak a Csehszlovák Köztársaság második elnökére. [...]

74. § A köztársasági elnök

a) képviseli az államot külföld felé. Letárgyalja és ratifikálja a nemzetközi szerződéseket. [...]

b) fogadja és kinevezi a követeket;

c) összehívja, elnapolja és felosztatja a nemzetgyűlést, és bezárja az ülészakot;

d) aláírja a nemzetgyűlés által megszavazott törvényeket és a nemzetgyűlési elnökségnek a 66. § szerint hozott intézkedéseit; jogában áll a törvényeket – megjegyzések kíséretében – a nemzetgyűlésnek visszaküldeni;

e) szóban vagy írásban jelentéseket tehet a nemzetgyűlésnek a köztársaság helyzetéről és javaslatot tehet az általa szükségesnek és hasznosnak tartott intézkedések ügyében;

f) kinevezi a miniszterelnököt és a kormány többi tagját [...]

g) jogában áll részt venni és elnökölni a kormány ülésein, tárgyalásokra hívni a kormányt vagy annak tagjait, valamint jelentéseket kérni a kormánytól és egyes tagjaitól a hatáskörük alá tartozó ügyekben. [...]

76. § A köztársasági elnök nem felelős tisztsége gyakorlásáért; elnöki tisztségével kapcsolatban kiadott kiáltványaiért a kormány felelős.

77. § Az elnöknek a kormányzó vagy végrehajtó hatalomból eredő bármely rendelete csak a kormány ez ügyben illetékes tagjának ellenjegyzésével érvényes.

78. § (1) Az elnököt csak hazaárulás miatt lehet törvény elé állítani. A vádiratot a nemzetgyűlési elnökség nyújtja be, s az elnök felett a nemzetgyűlés ítélkezik. A büntetés csak az elnöki tisztség elvesztésének, illetőleg e tisztség megtartásának lehetőségét tartalmazhatja. [...]¹¹⁴

Ötödik rész. A szlovák nemzeti szervezetek [...]

94. § A szlovák nemzeti tanács törvényhozó hatalmát (96. §) nemzeti és helyi jellegű ügyekben, olyan mértékben gyakorolja, amilyen mértékben különleges ren-

¹¹⁴ A negyedik rész a kormányról szól.

delkezéseket igényel a szlovák nemzet anyagi és szellemi erőinek teljes kibontakozása, kivéve az olyan ügyeket, amelyeket az egész területre vonatkozó törvény szabályoz.

95. § (1) A megbízottak testületét illeti meg Szlovákiában elvileg minden kormányzó- és végrehajtó hatalom (2. bekezdés), kivéve a honvédelmi, külpolitikai és külkereskedelmi ügyeket. [...]

96. § (1) A szlovák nemzeti tanács törvényhozó jogkörébe tartoznak:

a) a nemzeti kultúra, tudomány, irodalom, színművészet, zene [...]

b) a törvény által szervezett [...] iskolák; óvodák és bölcsődék; népművelés, sport [...]

c) a közegészségügy és társadalombiztosítás [...]

d) az alapítványok és adományok, amennyiben azok kiosztása Szlovákiát illeti;

e) a községek és megyék egyesítése és különválasztása [...]

f) [építkezések műszaki ügyei, vízügy]

g) [a talajművelés, mezőgazdaság, erdők, vadászat]

h) a kisipar- és a kiskereskedelem [...]

i) a statisztikák és a Szlovákia saját érdekében történő kutatások;

j) a gyámság és az árvák helyzetét érintő ügyek [az f), g) és h) pontok esetében: kivéve, amit az állam egész területére vonatkozó szabályok érintenek] [...]

109. § A szlovák nemzeti tanács törvényei csak annyiban érvényesek, amennyiben megfelelnek az alkotmánynak és az alkotmánytörvényeknek.

110. § (1) A szlovák nemzeti tanács törvényeit a miniszterelnök, a szlovák nemzeti tanács elnöke, a megbízottak testületének elnöke és a végrehajtással megbízott tagja írja alá.

(2) Ha a miniszterelnök úgy véli, hogy valamely, a szlovák nemzeti tanács által megszavazott és neki aláírásra benyújtott törvény nem felel meg az alkotmánynak vagy valamely alkotmánytörvénynek, túllépi a szlovák nemzeti tanács hatáskörét, nincs összhangban az egységes közgazdasági tervvel vagy a költségvetési törvénnyel, tizenöt napon belül visszaküldheti azt a kormánynak, ez pedig két hónapon belül önhatalmúan eldöntheti az ügyet. [...]

117. § (1) A megbízottak testülete, valamint annak minden tagja egyénileg a kormánynak felelős.

(2) A megbízottak testülete és annak minden tagja köteles a kormány intézkedéseit és utasításait betartani. Hasonlóképpen minden megbízott köteles az illető miniszter intézkedéseit és utasításait betartani.

(3) Ugyanakkor minden miniszternek jogában áll hatalmát Szlovákiában közvetlenül is gyakorolni, tájékoztatva erről az illetékes megbízottat.

118. § A szlovák nemzeti tanács törvényhozó hatalmának keretein belül a megbízottak testülete a szlovák nemzeti tanácsnak is felelős, a 96. § (1) bekezdésben felsorolt ügyekben. [...]

122. § (1) Ha a megbízottak testületének egy rendelete, határozata vagy intézkedése (vagy egy megbízott rendelete vagy intézkedése) túllépi hatáskörét, vagy ellen-

tétes az alkotmánnyal, egy törvénnyel, a szlovák nemzeti tanács egy törvényével, egy kormány- vagy miniszteri rendelettel, akkor ezt a kormány megsemmisítheti. [...]¹¹⁵

Nyolcadik rész. Közgazdasági szervezet [...]

148. § Az ásványi kincsek és kiaknázásuk; a bányák és kohók; a természetes gyógyforrások; a közegészségügy érdekében felhasználható javak termelése; a legalább 50 bér munkással vagy személlyel dolgozó vállalatok, hacsak nem népi szövetkezetek; a bankok és biztosítótársaságok; a nyilvános vasutak, valamint a rendszeres szárazföldi és légi közlekedés; a posta, a távírda és nyilvános telefon; a rádió, a televízió és a film (22. §) csakis állami tulajdonban lehetnek. [...]

153. § (1) Törvény határozza meg, hogy milyen gazdasági ágak és milyen gazdasági vagy egyéb javak vannak államosítva, és milyen mértékben.

(2) A már végrehajtott és törvény által meghatározott államosítás mértékét nem lehet csökkenteni. [...]

158. § (1) Az ötvennél több alkalmazottat nem foglalkoztató kis- és középvállalatok magántulajdona biztosítva van.

(2) A polgárok személyes tulajdona sérthetetlen. Vonatkozik ez a személyes és házi használati tárgyakra, családi házakra és a munka által megtakarított összegekre, valamint ezen javak örökösödési jogára.

159. § (1) A legnagyobb magánkézből maradható közös vagy családi földtulajdon 50 hektár.

(2) A föld magántulajdona 50 hektárig meg van engedve azoknak a földműveseknek, akik maguk művelik meg azt.

[...]¹¹⁶

A Csehszlovák Köztársaság alkotmánya, Budapest, Szikra, 1948.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, Rocník 1948, částka 52. 1081–1108. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/052-1948.pdf> Letöltés ideje: 2013. február 1.

2. A CSKP és az SZDP egyesülési kiáltványa

Prága, 1948. június 27.

Részlet

1948 májusában újabb választásokat tartottak, amelyeken azonban a Nemzeti Front pártjai közös listán indultak. Ezt követően a többi népi demokratikus országhoz hasonlóan a két munkáspárt Csehszlovákiában is „egyesült”. Ez itt is a szociáldemokrata tagság többségének akarata ellenére ment végbe, s inkább a Szociáldemokrata Párt likvidálását jelentette. Az SZDP tagjainak alig egyharmadát vették át az egyesült pártba, melynek neve Csehszlovákia Kommunista Pártja lett. Tisztogatások folytak az állami

¹¹⁵ A hatodik rész a nemzeti bizottságokról, a hetedik a bíróságokról szól.

¹¹⁶ A kilencedik rész általános, a tizedik végleges és átmeneti rendelkezéseket tartalmaz.

alkalmazottak között is, kb. 250 000 főt bocsátottak el állásából. Egyidejűleg Szlovákia Kommunista Pártját is szorosabban alárendelték a CSKP-nak, de az egész párton belül szigorodott a fegyelem a demokratikus centralizmus szellemében. Az egyesült párt elnöke továbbra is Klement Gottwald volt, aki Beneš lemondása után júliusban a köztársasági elnöki posztot is átvette. A párt második embere Rudolf Slánský főtitkár lett. Az egyesülést előmozdító társutas szociáldemokraták közül Fierlinger volt a legismertebb, de jelentős szerepet már ő sem játszott 1948 után. A pártegyesüléssel egyet nem értő szociáldemokraták Londonban emigráns pártot is létrehoztak.

Ma válnak valóra a munkásosztály legjobb fiainak és leányainak álmai. A csehszlovák szociáldemokraták egyesülnek Csehszlovákia Kommunista Pártjával. A di-
csőséges februári napokban elhárítottuk azokat az akadályokat, amelyek a szocializmus fejlődését gátolták. Azok az ellentmondások, amelyek csaknem harminc éven át megosztottak bennünket, most megszűntek. Ez azért következett be, mert győztek a marxizmus–leninizmus dicső eszméi, mert a valóság bebizonyította e tanítások helyességét. Eljött az az idő, amikor pártjainknak egyesülni kell.

Államunkban jelenleg pártunk a legnagyobb politikai párt. Országunk történetében még nem volt ilyen párt. Pártunk mélyen a népben gyökerezik. Nemcsak szám szerint vagyunk erősek, de azért is, mivel azok az eszmék, amelyek egész tevékenységünk vezető erőivé váltak országunkban, a szocializmus eszméi, álomból valósággá válnak.

DOLMÁNYOS István, Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 212.

Rudé právo, 1948. június 28.

3. Törvény a népi demokratikus köztársaság védelméről

(231/1948. sz. törvény)

Prága, 1948. október 6.

Részletek

Az 50/1923. sz. törvényt (lásd II. 7. sz. dokumentum) felváltó új államvédelmi rendelkezés már a népi demokratikus rendet kívánta megvédeni. A politikai bűnök széles körét határozta meg, az államellenes cselekményeknek összesen negyven tényállását rögzítve. E jogszabály alapján zajlottak le az ötvenes évek koncepciós pereit, annak ellenére, hogy a törvény még két éven át sem volt hatályos. Elfogadása után indult meg ugyanis az új jogrendet kialakító törvénykezés, amelynek legfontosabb jogszabályait nem fokozatosan, hanem szinte egyszerre, egy ún. „jogi kétéves terv” keretében vezették be. Így különösen 1950-ben sorra született meg a népi demokratikus viszonyoknak megfelelő büntető és a polgári törvénykönyv, illetve perrendtartás. Az ötvenes években Csehszlovákia területén is megvalósult az osztályszempontú bíraskodás, a „szocialista törvényesség” – 1968-ban

e törvény számát választotta nevéül a politikai foglyok szervezete, a K 231 (Klub 231), noha már az 1950-es büntető törvénykönyv hatálytalanította a 231/1948. sz. törvényt.

Csehszlovákia nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

I. fejezet. Államellenes bűncselekmények

1. § Hazaárulás

(1) Az, aki megkísérel

a) megsemmisíteni a köztársaság függetlenségét vagy alkotmányos egységét,

b) elszakítani a köztársaságtól területének egy részét,

c) megsemmisíteni vagy felforgatni a népi demokratikus rendszert, illetve a köztársaság alkotmánya által garantált társadalmi vagy gazdasági rendet,

d) erőszakkal meggátolni a köztársasági elnök vagy helyettese, a törvényhozó testület vagy a kormány (megbízottak testülete) alkotmányos tevékenységét,

büntettet követ el, amely tíztől huszonöt évig terjedő, vagy életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

(2) Ugyanígy büntetendő, aki az (1) bekezdésben felsorolt tettek érdekében valakivel társul, illetve közvetlen vagy közvetett kapcsolatra lép külföldi hatalommal vagy személlyel.

(3) A bűnelkövető halálra ítéltető,

a) amennyiben az (1) és (2) bekezdésben felsorolt tetteket honvédelmi készültség vagy a köztársaság elleni fegyveres támadás idején követi el,

b) amennyiben ilyen cselekedettel különösen nagy mértékben fenyegeti a köztársaság függetlenségét, alkotmányos egységét vagy területi épségét, annak alkotmány által garantált népi demokratikus rendszerét, társadalmi vagy gazdasági rendjét, illetve különösen nagy mértékben gátolja a köztársasági elnök vagy helyettese, a törvényhozó testület vagy a kormány (megbízottak testülete) alkotmányos tevékenységét,

c) amennyiben ilyen cselekedethez fegyveres erőt, felfegyverzett vagy katonai módon szervezett alakulatot alkalmaz, illetve amennyiben ilyen cselekedethez fegyveres vagy kisegítő erőket toboroz vagy szervez, fegyvert vagy lőszert gyűjt össze,

d) amennyiben ilyen cselekmény elkövetésekor a fegyveres erővel vagy felfegyverzett testülettel szemben erőszakos ellenállást tanúsít, illetve

e) minden más különösen veszélyes körülmény fennállása esetén.

2. § Államellenes szervezkedés [...]

(3) Az, aki szervezetet alapít azzal a szándékkal, hogy aláaknázza a köztársaság alkotmány által garantált függetlenségét, alkotmányos egységét vagy területi épségét vagy népi demokratikus rendjét, társadalmi vagy gazdasági rendszerét, illetve nemzeti jellegét, valamint aki belép ilyen szervezetbe, vagy részt vesz tevékenységében, azt vagy annak tagjait támogatja felforgató törekvéseikben, büntettet követ el, amely egytől öt évig, különösen súlyosbító körülmények esetén pedig öttől tíz évig terjedő fegyházzal büntetendő.

3. § Köztársaság-ellenes izgatás

(1) Az, aki nyilvánosan vagy több ember előtt vagy több embert izgat a köztársaság ellen, annak alkotmány által garantált függetlensége, alkotmányos egysége, területi épsége, illetve népi demokratikus rendje, társadalmi vagy gazdasági rendszere, illetve nemzeti jellege ellen, vétséget követ el, amely három hónaptól három évig terjedő szigorított fogházzal büntetendő. [...]

4. § A köztársaság gyalázása

(1) Az, aki gyalázza a köztársaságot, becsmérel a köztársaság nevét vagy jelképeit, különösen a címerét, zászlaját, nemzeti színeit vagy állami himnuszát, illetve aki megsemmisíti, megrongálja vagy eltávolítja a köztársaság jelképeit, különösen a címerét, zászlaját vagy nemzeti színeit, illetve a köztársasági elnök vagy helyettese arcképét, azzal a szándékkal, hogy a köztársaság iránti megvetését vagy arról való ellenséges gondolatait fejezze ki, kihágást követ el, amely nyolc naptól hat hónapig terjedő fogházzal büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben említett cselekményeket nyilvánosan vagy több ember előtt követi el, vétséget követ el, amely három hónaptól két évig terjedő szigorított fogházzal büntetendő.

II. fejezet. Az állam külső biztonsága elleni bűncselekmények

5. § Kémkedés

(1) Az, aki államtitkokat kémlel ki azzal a szándékkal, hogy idegen hatalomnak elárulja, vagy aki államtitkokat idegen hatalomnak közvetve vagy közvetlenül elárul, illetve aki e célból valakivel társul vagy azzal a szándékkal, hogy törekvéseit támogassa, kapcsolatba lép olyan szervezettel, amelynek célja államtitkok kikémlelése, büntettet követ el, amely tíztől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

(2) A bűnös halállal büntetendő, ha

a) az (1) bekezdésben felsorolt tetteket honvédelmi készültség, vagy a köztársaság elleni fegyveres támadás idején követi el,

b) ha e cselekményt annak ellenére követi el, hogy az államtitkok megtartására kötelezték,

c) ha e cselekményt olyan szervezet tagjaként követi el, amelynek célja államtitkok kikémlelése,

d) ha e cselekmény különösen fontos államtitkot érint,

e) ha e cselekményt anyagi érdekeltség miatt, vagy hosszabb időn keresztül vagy nagymértékben, illetve különösen veszélyes módon követi el, továbbá

f) más, különösen súlyosbító körülmények esetén. [...]

III. fejezet. Az állam belső biztonsága elleni bűncselekmények

14. § Állami vezetők elleni támadás

(1) Az, aki gyilkosságot, emberölést, illetve ilyen cselekedet kísérletét követi el

a) a köztársasági elnökkel vagy helyettesével szemben, vagy

b) a kormány (megbízottak testülete) tagjával vagy a törvényhozó testület tagjával szemben akár jogkörük gyakorlása során, vagy általában politikai életben való ténykedésük során, büntettet követ el, amelynek büntetése halál. [...]

20. § Lázadás

(1) Az, aki azzal a céllal vesz részt több személy csoportosulásában, hogy közösen, erőszakkal befolyásoljon köztisztviselőt jogköre gyakorlása során, büntettet követ el, amely egytől öt évig terjedő fegyházzal büntetendő.

(2) Ötől tíz évig terjedő fegyházzal sújtható az elkövető, ha az (1) bekezdésben említett csoportosulásban azt követően szándékosan vesz részt, hogy a rend helyreállítása érdekében rendkívüli állapotot vezettek be.

21. § Az, aki azzal a céllal vesz részt több személy csoportosulásában, hogy közösen, erőszakkal befolyásoljon egy, a törvény által felhatalmazott vagy törvény alapján közügyekkel foglalkozó testületet jogköre gyakorlása során, büntettet követ el, amely öttől tíz évig terjedő fegyházzal büntetendő.

22. § Köztetületek elleni erőszak

Az, aki azzal a céllal alkalmaz erőszakot, hogy befolyásoljon egy törvény által felhatalmazott vagy törvény alapján közügyekkel foglalkozó testületet jogköre gyakorlásában, büntettet követ el, amely egytől öt évig terjedő fegyházzal büntetendő; amennyiben ezt a cselekményt fegyveresen hajtja végre, vagy más különösen súlyosbító körülmények esetén öttől tíz évig terjedő fegyházzal büntetendő. [...]

25. § Fasizmus és más hasonló mozgalmak támogatása és propagálása

(1) Az, aki propagálja vagy támogatja a fasizmust, nácizmust vagy hasonló mozgalmakat, amelyek célja a dolgozó nép jogainak és szabadságának elnyomása, vagy amelyek etnikai, vallási vagy faji gyűlöletet terjesztenek, büntettet követ el, amely egytől öt évig terjedő fegyházzal büntetendő.

(2) Az, aki az (1) bekezdésben említett cselekményt sajtó, film, rádió útján vagy hasonlóan hatékony módon követi el, öttől tíz évig terjedő fegyházzal büntetendő.

(3) Amennyiben valaki az (1) bekezdésben említett tetteket honvédelmi készültség, vagy a köztársaság elleni támadás idején követi el, tíztől huszonöt évig terjedő fegyházzal büntetendő. [...]

32. § Rémhírterjesztés

(1) Az, aki rémhíreket terjeszt, habár tudatában van annak, hogy e cselekmény alkalmas egyes vidékek lakosságának legalább egy részét komolyan nyugtalanítani, kihágást követ el, amely – ha nincs szó súlyosabban büntetendő tettről – nyolc naptól hat hónapig terjedő fegyházzal büntetendő; amennyiben azonban tisztában van az általa terjesztett hírek valótlanásával, vétséget követ el, amely egy hónaptól egy évig terjedő szigorított fegyházzal büntetendő.

(2) Az, aki rémhíreket terjeszt, habár tudatában van annak, hogy e cselekmény alkalmas fenyegetni az állam biztonságát, a lakosság védelmét, a csehszlovák valutát, a közhatalom komolyságát, a közbiztonságot vagy a közrendet, illetve ha ez a szükségleti cikkek árának emelkedését okozza, felvásárlási vagy eladási lázat, esetleg a bankbetétek pánikszerű kivételét eredményezi, kihágást követ el, amely egy hónaptól egy évig terjedő szigorított fegyházzal büntetendő; amennyiben azonban tisztában van az általa terjesztett hírek valótlanásával, három hónaptól három évig terjedő szigorított fegyházzal büntetendő. [...]

33. § Felbujtás bűncselekmény elkövetésére és a törvényi kötelezettségek be nem tartására

(1) Az, aki nyilvánosan vagy több ember előtt büntett vagy vétség elkövetésére buzdít, vétséget követ el, amely három hónaptól három évig terjedő szigorított fegyházzal büntetendő. [...]

36. § Szabotázs

(1) Az, aki nem teljesíti vagy megszegi közfunkciójából, közhivatalából, közszolgálatából, közfoglalkozásából vagy közalkalmazásából eredő kötelességeit, vagy e kötelességei teljesítését kikerüli, azzal a szándékkal, hogy az egységes gazdasági terv végrehajtását vagy teljesítését gátolja vagy megnehezítse, büntettet követ el, amely – ha nincs szó súlyosabban büntetendő tettről – egytől öt évig terjedő fegyházzal büntetendő.

(2) Ötől tíz évig terjedő fegyházzal büntetendő az az elkövető,

a) aki az (1) bekezdésben említett tetteket fegyveres készültség, vagy a köztársaság elleni támadás idején követi el,

b) aki tettét gazdasági szabotázsra való összeesküvés tagjaként követi el,

c) aki az egységes gazdasági terv végrehajtását vagy teljesítését egy fontos szektorban gátolja vagy nehezíti, illetve

d) aki tettét más, különösen súlyosbító körülmények fennállása esetén követi el. [...]

IV. fejezet. A nemzetközi kapcsolatok elleni bűncselekmények [39–43. §]

V. fejezet. Általános és záró rendelkezések [44–72. §]

71. § Hatályvesztő intézkedések

Hatályát veszti minden olyan rendelkezés, amely a jelen törvénnyel ellentétes, különösen [...]

3) az 50/1923. sz. törvény [...]

72. § A törvény hatálybalépése és végrehajtása

Ez a törvény a kihirdetésétől számított 8. napon lép hatályba, végrehajtásáról a kormány összes tagja gondoskodik.

Sbírka zákonů republiky Československé, Ročník 1948, částka 85. 1461–1473. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/085-1948.pdf> Letöltés ideje: 2013. november 30.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/231-1948-zakon-na-ochranu-lidove-demokratice-republiky-6-10-1948/> Letöltés ideje: 2013. november 30.

4. Törvény a kényszermunkatáborokról

(247/1948. sz. törvény)

Prága, 1948. október 25.

Részletek

A 231/1948. sz. törvényt (lásd az előző, VI. 3. sz. dokumentumot) számos egyéb államvédelmi tárgyú jogszabály egészítette ki. Ezek közé tartozott például az állami bíróságokról szóló 232/1948. sz., a népi bíróságokról szóló 319/1948. sz., az úti okmányokról szóló 53/1949. sz., a könyvkiadásról és -terjesztésről szóló 94/1949. sz., vagy az államhatárok védelméről szóló 69/1951. sz. rendelkezés is. De talán valamennyi közül a legjelentősebb a kényszermunkatáborokról szóló törvény volt. Csehszlovákia területén 1948–1954 között igen nagy számban működtek ilyen létesítmények, természetesen az állambiztonság irányítása alatt. A leghírhedtebb a jáchymovi uránbánya volt, ahol szovjet felügyelet mellett a Szovjetunió számára az atomfegyverekhez szükséges uránt termelték ki (hasonló üzemek működtek az NDK területén is). De a többi táborban is nehéz fizikai munkát végeztek a sokszor preventív okokból elhurcolt emberek. A törvény magyarázata szerint: „Ez a törvény forradalmat jelent a jogban, mivel nem szükséges bűncselekmény az intézkedéshez. Ez egy preventív jellegű törvény, vagyis a bűncselekmények elleni előzetes intézkedés.”

A Csehszlovák Köztársaság nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

1. § (1) Annak érdekében, hogy a 2. §-ban felsorolt személyeket polgári kötelességük teljesítése érdekében munkára neveljük, és hogy munkaképességük kihasználható legyen a közösség érdekében (Alkotmány 32. §), kényszermunkatáborok (a továbbiakban: „táborok”) létesülnek.

(2) A táborokat a belügyminisztérium hozza létre és igazgatja, amely átruházhatja ezt a felelősséget a kerületi nemzeti bizottságokra.

(3) A táborokba beosztott munkaerőt (2. §) az állami vállalkozások, nemzeti vállalatok és a népi közigazgatási szervezetek munkájának elvégzésére használják fel, az egységes gazdasági terv teljesítése érdekében.

2. § (1) A táborokba azokat fogják beosztani,

a) akik 18 évnél idősebbek, de nem haladják meg a 60 évet, testileg és szellemileg alkalmasak, de munkakerülők, vagy veszélyeztetik a népi demokratikus rendszer építését, vagy a gazdasági életet, különösen a közellátást, illetve azokat is, akik ezeket elősegítik,

b) akiket jogerősen elítéltek az 1948. október 6-i 231. sz., a népi demokratikus köztársaság védelméről szóló törvényben, az 1947. február 13-i 15. sz., a fekete piac és hasonló visszaélések tilalmáról szóló törvényben, az 1947. február 13-i 27. sz., a két-éves terv büntetőjogi védelméről szóló törvényben, illetve az 1946. július 18-i 165. sz., a nemzeti vállalatok, államosított vállalatok és nemzeti igazgatás alatt álló vállalatok büntetőjogi védelméről szóló törvényben említett bármelyik bűncselekmény miatt.

(2) Közigazgatási kihágásoknál, melyeknél a szabadságvesztés [trest na svobodě] kiszabása esetén az eddigi törvények alapján kimondható, hogy a három hónapnál hosszabb szabadságvesztés kényszermunkával is letölthető, a büntetést a táborban kell foganatosítani.

3. § (1) A táborba való beosztásról és az ottani tartózkodás időtartamáról a 2. § (1) bekezdés a) pontjában felsorolt esetekben, illetve az ottani tartózkodás idejéről a 2. § (1) bekezdés b) pontjában felsorolt esetekben egy három tagból álló bizottság dönt, amelynek tagjait és póttagjait a kerületi nemzeti bizottság nevezi ki.

(2) A 2. §-ban felsorolt személyek táborba való beosztása három hónaptól két évig terjedő időre szólhat.

4. § A 3. § (1) bekezdésben említett bizottság, ahol a körülmények jellege megköveteli:

a) megtilthatja a táborba beosztott személynek, hogy szabadulása után egy meghatározott térségben tartózkodjon, vagy kijelölhet számára tartózkodási helyet,

b) előírhatja a táborba beosztott személy kilakoltatását,

c) dönthet arról, hogy a beosztott személy kisipari vállalkozása vagy vagyoni alapjai nemzeti igazgatás alá kerüljenek,

d) dönthet arról, hogy a beosztott személytől megvonják az iparüzési engedélyt.

5. § A 3. és 4. § alapján kiadott döntések elleni fellebbezésnek nincs felfüggesztő hatálya.

6. § (1) A 3. § (1) bekezdésben meghatározott bizottság a tábor igazgatóságának javaslatára a táborban való legalább három hónapos tartózkodás után csökkentheti a büntetés idejét, ha úgy látja, hogy az oda beosztott személy szorgalma és viselkedése garantálja, hogy szabadulása után dolgoz, rendes és feddhetetlen életet folytat, vagy meghosszabbíthatja azt, ha a táborbeli személy viselkedése nem ad erre garanciát.

(2) A táborba beosztott személyek kiszabadulnak, tekintet nélkül a meghatározott kötelező tartózkodási időre, amennyiben fizikailag vagy szellemileg tartósan alkalmatlanná válnak arra, hogy a táborban dolgozzanak és ott tartózkodjanak.

7. § (1) A beosztott személyek kötelesek elvégezni a rájuk kiosztott munkát, akár a táborban, akár azon kívül.

(2) A táborba beosztott személyek munkájukért fizetést kapnak. [...]

(3) A (2) bekezdésben említett fizetést elsőként a tartózkodási költségekre fordítják; a maradékból felszabadítanak egy részt azon családtagok létfenntartására, akik erre rászorulnak, és akiket a táborba beosztottaknak törvényi kötelessége eltartani. A fennmaradó részt a táborból való elbocsátáskor fizetik ki.

(4) A táborba beosztott személyek a társadalombiztosítás alá tartoznak.

8. § A táborokba beosztott személyek erkölcsi, szakmai és kulturális nevelésben részesülnek.

9. § A jelen törvény végrehajtásának részletes szabályait, különösen az alkotmányos, fegyelmi és nevelési szabályzatot a táborok számára, csakúgy, mint a 3. § alapján létrejövő bizottság tárgyalási szabályairól és az előttük folyó eljárásról szóló előírás-

sokat a belügyminisztérium adja ki az egyéb érintett minisztériumok részvételével együtt. [...]

Sbírka zákonů republiky Československé, Ročník 1948, částka 93. 1530–1531. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/093-1948.pdf> Letöltés ideje: 2013. november 30.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/zakon-247-48-sb-o-taborech-nucene-prace-25-10-1948/> Letöltés ideje: 2013. november 30.

5. Az első öt éves terv legfontosabb célkitűzései

(241/1948. sz. törvény)

Prága, 1948. október 27.

Részletek

Csehszlovákiában az ipari és más vállalatok államosítása már 1945-ben megkezdődött. Október 24-én elnöki dekrétumokkal¹¹⁷ háromezer céget államosítottak ekkor, ami az ipari kapacitás kétharmadát érintette. Az összes bank, bányá, biztosító és minden öt-száz főnél nagyobb vállalat állami tulajdonba került. Egy évvel később fogadták el az újjáépítés két éves tervét,¹¹⁸ amely 1947. január 1-jén kezdődött meg. Ebben hetvenmilliárd korona befektetése lett a kitűzött cél; ennek 36%-a ipari, 22%-a közlekedési és 35%-a egyéb infrastrukturális beruházás volt, az agrárszférára csak 7,5% jutott. A nehéziparban túlteljesítették, míg a mezőgazdaságban a szerény céloktól is elmaradtak. 1948-ban már az öt éves terv előkészítése is megindult. Ennek első változata (még a februári puccs előtt) harmonikus fejlesztést írt elő, és a kollektivizálást sem tartalmazta. Az elfogadott törvény már sztálinista szellemű és jóval radikálisabb volt, kidolgozását szovjet „tanácsadók” segítették. Kitűzött céljait 1950-ben felemelték. 1949-ben törvényt fogadtak el a térszek szervezéséről is.¹¹⁹

Első rész. Az első öt éves terv célja és tartalma

1. § (1) Az 1948 és 1953 közötti években a gazdasági tevékenységet öt éves gazdasági terv (a továbbiakban: öt éves terv) határozza meg. Ennek fő feladata a csehszlovák gazdaság felépítése és átépítése. Fő célja, hogy a munka fokozott termelékenysége révén biztosítsa a városi és falusi dolgozó nép minden rétegének további jelentős élet-színvonal-emelkedését, s ezen az alapon megerősítse a munkások, parasztok, értelmi-ség és a városi közép- és alsó rétegek szövetségét.

¹¹⁷ 100–104/1945. sz. elnöki dekrétumok. *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, Ročník 1945, částka 47. 207–238. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/047-1945.pdf> Letöltés ideje: 2015. augusztus 22.

¹¹⁸ 192/1946. sz. törvény. *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, Ročník 1946, částka 84. 1195–1201. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/084-1946.pdf> Letöltés ideje: 2015. augusztus 22.

¹¹⁹ 69/1949. sz. törvény. *Sbírka zákonů republiky Československé*, Ročník 1949, částka 22. 207–209. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1949/022-1949.pdf> Letöltés ideje: 2015. augusztus 22.

(2) Az öt éves terv fontos lépés lesz a csehszlovák népi demokrácia szocialista fejlődése terén, különösen azáltal, hogy fokozza és megerősíti az ipar és más ágazatok államosítását, hogy további lépéseket tesz a mezőgazdaság gépesítése és villamosítása terén, és így lefekteti egy társadalmilag fejlettebb termelési forma alapjait ebben a gazdasági szektorban. A megmaradó kapitalista elemek ezáltal fokozatosan felszámolódnak, és eltűnnek a nemzetgazdaság minden területéről.

2. § Az öt éves terv célja, hogy elérje a termelőerők teljes és tartós növekedését úgy, hogy a nemzeti jövedelem 50%-kal növekedjen. Gazdaságunk növekedésének tartóssága és a gazdasági válságokkal szembeni ellenállósága biztosítja hatékony felépítést és átépítést, valamint elmélyíti a gazdasági kapcsolatokat és a gazdasági együttműködést a tervgazdálkodást folytató államokkal. Ezzel együtt megszilárdul a köztársaság védelmi ereje is. [...]

Negyedik rész. Az öt éves terv teljesítésének feltételei

Első fejezet. A munka termelékenységének és a termelés gazdaságosságának növelése

21. § A munka termelékenysége

(1) Az öt éves terv teljesítése megköveteli minden dolgozó és a széles tömegek felelősségének és kezdeményező-készségének, illetve a munka termelékenységének növelését. A munka termelékenysége az iparban 32%-kal, az építőiparban 53%-kal, a mező- és erdőgazdaságban 20%-kal, a közlekedésben 30%-kal növekedik.

(2) Az egységes szakszervezeti mozgalom, annak tagjai, vezető vállalatai és üze-mei, valamint hivatalai és intézményei folyamatos együttműködésben fognak gondoskodni a munkateljesítmény javításáról, különösen

a) a dolgozók gazdasági-politikai öntudatosításával,

b) a dolgozók kreatív kezdeményezéseinek bátorításával,

c) az üzemen belüli és üzemek közötti munkaverseny szélesítésével és elmélyíté-sével, [...]

i) törekedve a munkából való távollét és a dolgozók nemkívánatos cserélődésé-nek kiküszöbölésére.

22. § A dolgozók létszámának növelése

(1) Minden csehszlovák polgár egyformán részt fog venni munkájával az öt éves terv teljesítésének feladatában. Minden üzemben és hivatalban csak a legszüksége-sebb számú dolgozót fognak alkalmazni megfelelő helyeken, és a munkaidő teljes ki-használásával.

(2) Az öt éves terv termelési feladatainak teljesítése érdekében 1948-hoz viszo-nyítva az egész gazdaságban 5,6%-kal növekszik a dolgozók száma; az iparban dolgo-zók száma 18,5%-kal nő, az építőiparban pedig 50%-kal. [...]

Második fejezet. Befektetések

24. § (1) A gazdaság fejlődésének biztosítása érdekében az öt éves terv időszaká-ban végrehajtott befektetések teljes összege legfeljebb 336,2 milliárd korona.

(2) A 336,2 milliárd koronából az egyes szektorokra esik:

a) az iparra 131,9 milliárd korona,

- b) a mezőgazdaságra 26,8 milliárd korona,¹²⁰
- c) az építőiparra 4,6 milliárd korona,
- d) közlekedésre 52,9 milliárd korona,
- e) kereskedelemre és idegenforgalomra 5,0 milliárd korona,
- f) lakásépítésre 39,3 milliárd korona,
- g) szociális gondoskodásra 8,1 milliárd korona,
- h) egészségügyre és társadalombiztosításra 10,3 milliárd korona,
- i) kulturális gondoskodásra 10,2 milliárd korona,
- j) utakra és hidakra, vízművekre, szárazföldi közművekre és a közigazgatás egyéb befektetéseire 47,1 milliárd korona. [...]

Ötödik rész. Az ötéves terv területi feladatai

Első fejezet. A körzetek gazdasági fejlődése

29. § (1) Az ötéves tervnek az is célja, hogy fokozatosan kiegyenlítse a körzetek gazdasági fejlettségét, ami arra irányul, hogy az állam összes körzetében kiegyensúlyozottan fejlődjön az életszínvonal. [...]

Második fejezet. Szlovákia gazdasági fejlődése

30. § Szlovákia gyorsított gazdasági fejlődése gazdasági és szociális szerkezetének fokozatos átalakításával érhető el. Az átalakítás elsősorban az alábbi módokon történik:

- a) a megkezdett iparosítás folytatásával,
- b) a munka termelékenységének növelésével a mezőgazdaságban,
- c) minden üzem esetében, de különösen az ipari termelés fejlődése számára szükséges területen a képzett dolgozók körének kiszélesítésével,
- d) a természeti kincsek forrásainak, különösen az ásványi lelőhelyek intenzívebb feltárásával. [...]

Sbířka zákonů republiky Československé, Ročník 1948, částka 90. 1507–1521. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1948/090-1948.pdf> Letöltés ideje: 2015. augusztus 22.

6. Gottwald előadása a CSKP IX. kongresszusán

(A szocializmus felépítésének fő irányvonala)

Prága, 1949. május 25.

Részletek

A „fő irányvonal” kifejezés minden esetben hosszú távú célok kitűzését jelentette, lényegében párt-, illetve kormányprogramnak felelt meg. A kifejezést Csehszlovákiában első ízben Gottwald használta 1949 májusában, de attól kezdve a vezető funkcionáriusok egyik kedvenc fogalmává vált. (Ezt használta Gustáv Husák is az 1971-es normalizációs XIV. kongresszuson.) A „fő irányvonal” ekkor már természetesen a szovjet példa követése volt, ellentétben 1948 első hónapjaival, amikor Gottwald még a szocializmus-

¹²⁰ Százalékban kifejezve: az iparra esett a befektetések 39%-a, a mezőgazdaságra mindössze 8%-a.

hoz vezető saját útról beszélt. A szovjet minta megnyilvánult az osztályharcos retorika igen erőteljes alkalmazásában, valamint abban is, hogy az „első munkáselnök” körül egyre határozottabb vezérkultusz alakult ki. A későbbi pártkongresszusok unalomba fúló beszámolóitól eltérően viszont Gottwald előadása tényleg mozgósító erejű, harcias szellemű volt. Az itt elhangzó mondatok olyan erős hatást gyakoroltak, hogy a CSKP agitációja és propagandája még a hetvenes–nyolcvanas években is jelszóként használta azokat.

[...] A Nemzeti Front akkori pártjainak reakciós elemei nemcsak hogy nem támogatták a köztársaság újjáépítését, hanem egyenesen sabotálták azt. [...] Legközelebbi számításukat az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagjainak 1946 májusában megejtett választására építették. [...] Arra [spekuláltak], hogy a kommunistákat a választásokon vereség éri, és akkor azután ezeket az államosítási dekrétumokat érvényteleníteni lehet. [...]

Biztosítani kellett, hogy népi demokratikus rendszerünk ne térjen a visszafelé, a kapitalizmushoz vezető útra, hanem előre, mindig csak előre meneteljen a szocializmus felé. [...]

Minél jobban távolodtunk a felszabadulás napjától, annál inkább tömörült ez a két csoport [ti. a Nemzeti Fronton belüli és azon kívüli reakciósok csoportja]. Egyik segítette a másikat, és ezzel a régi Nemzeti Front egyes csoportjaiban mindinkább elfajultak az állapotok. Végül oda fejlődtek a dolgok, hogy a Nemzeti Front egyes alkotóelemei, legális csoportjai az illegális reakció szócsovéivé váltak. [...]

Az, hogy népünk éhezett, a szó szoros értelmében vett éhínség, fontos tételként szerepelt a reakciósok számításában. Azt hisszük, hogy ez valami szokatlan dolog? Nem. A történelem arra tanít bennünket, hogy a reakció mindig számol az éhséggel és a felforgatással mint szennyes spekulációja fontos tételével. [...]

Miért folyamodott a reakció puccskísérlethez éppen 1948 februárjában? Ennek két fő oka volt. Az egyik az, hogy a reakciósok el akarták sabotálni a kormányprogram megvalósítását, és főképpen meg akarták akadályozni az új alkotmány elfogadását. [...] A februári puccskísérlet másik fő oka az volt, hogy a reakció félt az elkövetkező választásoktól. [...]

A levert reakció egyik hazugsága az az utólagos állítás, hogy mi, kommunisták, tudatosan készítettük elő a februári eseményeket. A nyilvánvaló tények azonban ennek ellenkezőjét bizonyítják. [...] A honi és külföldi reakció nyilvánvaló hazugságaihoz és hamisításaihoz tartozik az az állítás is, hogy a kormányválság megoldása nem demokratikus és nem parlamenti módszerekkel történt. [...]

A februári események tisztító viharoként hatottak egész közéletünkre. Csak február után tudtuk teljes kormányprogramunkat megvalósítani, mindenekelőtt a nemzeti biztosítás nagy művét, továbbá az első földbirtokreform felülvizsgálatát és az új népi demokratikus alkotmány megszavazását. De február ugyanakkor lehetővé tette azt is, hogy rekordidő alatt végezzük el az államosítás második szakaszának munkáját [...]

Engedjétek meg, hogy áttérjek néhány más kérdésre, amely további utunkkal függ össze. Más szóval: mit kell ma elsősorban tennünk, hogy eljussunk kitűzött célunkhoz?

1. Nemzetgazdaságunk minden ágában teljesítenünk kell, és teljesíteni is fogjuk az ötéves gazdasági tervet, éspedig nemcsak mennyiségi, hanem minőségi tekintetben is. [...] Állandóan, türelmesen, de szívós kitartással magyarázzuk meg összes dolgozóinknak azt, hogy a hatalmat megtartani és a tőkés uralom visszatérését meg-
hiúsítani végeredményben annyit jelent, hogy jobban kell gazdálkodnunk, mint a tő-
késeknek. (Taps.) [...]

2. A termelés kibővítésével és olcsóbbá tételével együtt javítani fogjuk lakossá-
gunk élelmiszerral és közszükségleti iparcikkkel való ellátását. Ebben is megmutat-
kozik az alapvető különbség népi demokratikus rendünk és a tőkés világ között. A ka-
pitalizmus viszonyai között a termelés fokozódása válsághoz és munkanélküliséghez
vezet, míg a mi rendszerünkben a nagyobb termelés a dolgozók életszínvonalának
emelését szolgálja. [...]

3. Ki kell továbbá terjeszteni és meg kell erősíteni gazdaságunk társadal-
masított, szocialista szektorát, s a tőkés elemek korlátozása és kiszorítása is szükséges.
Az államosított és szövetkezeti alapra helyezett gazdálkodásnak egyre jelentősebb
szerep jut életünkben, főleg az áruelosztás terén. Ez a politika nem irányul a kisipar
mint egész ellen. E tekintetben a legutóbbi időben egész sok félreértés támadt. [...]

4. Meg kell nyernünk a szocializmus számára a falut, és el kell szigetelnünk a
falusi gazdagokat. [...] Nem lehet nálunk sem szocializmus a falu szocialista átépítése
nélkül. És a falu fejlődése a szocializmus felé sem valósul meg a munkásosztálynak a kis-
és középparasztság zömével való összefogása, szövetsége nélkül.

5. Tovább kell szilárdítani és javítani népi demokratikus állami szervezetünket
[...] Azokat az embereket, akik nem váltak be, ki kell cserélni [...] Örökönnünk kell,
hogy a fegyveres alakulatokba, a Nemzeti Közbiztonsági Testületbe és a hadsereg-
be ne jussanak be népellenes, államellenes és reakciós elemek, és ha ilyenek esetleg
bennmaradtak volna, ezeket le kell leplezni és el kell távolítani. (Taps.) [...]

6. A tapasztalat arra tanít bennünket, hogy a dolgozó népnek a szocializmus
felépítése érdekében saját értelmiségét kell megteremtenie és felnevelnie. Ez az ér-
telmség a dolgozó népből származik, s vele osztályeredet és világnézet tekintetében
a legszorosabb kapcsolatban áll. [...] Az új kádereknek átmeneti, rövid ideig tartó
iskoláztatásán kívül hozzá kell látnunk, hogy szociális szempontból is szabályozzuk a
növédeknek a közép- és főiskolákba való önzölését. [...] A reakció számára nincs
hely iskoláinkban. (Taps.) [...]

8. Egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a szocializmushoz ve-
zető utunk a februári győzelem után is az osztályharc útja lesz. [...] A reakció most
földalatti tevékenységhez folyamodott, illegitimitásba vonult. [...] Módszerük most túl-
nyomó részben a kémkedés, a kártevés, a felforgató propaganda, a terrorcselekmé-
nyek és a különböző reakciós összeesküvések hosszú sora. [...] Helytelen azonban
úgy vélekedni, hogy csak rendészeti intézkedéseket igénylő ügyről van szó. Nem így

van. A reakciót egyidejűleg politikai tekintetben is pellengérre kell állítani. A reakció
február óta politikai szempontból olyan átalakuláson ment keresztül, hogy minden
becsületes csehszlovák állampolgárnak undorral kell elfordulnia tőle. (Nagy taps.)
Mert milyen a reakció mostani politikai vonala? Ez a vonal a köztársaság elleni harc
vonala, és a harc eredményeképpen a köztársaság vereségét kívánja. Reakciónk ez-
zel hű maradt régi hagyományához, a hazaáruláshoz. [...] Azt mondjátok talán erre,
hogy ez csak a reakciós hajótöröttek nyakatekert és beteg képzelgése [...] Hadd tud-
ják meg ezek a reakciós összeesküvők: Köztársaságunkat nem engedjük felforgatni!¹²¹
(Taps.) [...]

9. Otthonunk békés építésével párhuzamosan halad külpolitikánk munkája is,
amely a béke fenntartására és a köztársaság állami függetlenségének biztosítására irá-
nyul. Politikánk itt is világos és egyértelmű. Ismerjük barátainkat, és tudjuk, kiből
bízhatunk, kihez fordulhatunk jóban és rosszban egyaránt. Elsősorban felszabadító,
nagy szövetségesünkben, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségében bízha-
tunk. (Valamennyi jelenlevő feláll, viharosan, hosszantartóan ünnepli és hangosan
élteti Sztálin elvtársat.) Tudjuk, mit köszönhetünk a Szovjetuniónak. Tudjuk, ki állt
mellettünk München idején, 1939 végzetes márciusában, a megszállás és a háború
sötét napjaiban. [...] A Szovjetunió számunkra nemcsak a nemzeti szabadságot és
az állami függetlenséget biztosítja, hanem élén áll mindazoknak az erőknél, amelyek
világszerte a békéért, a nekünk is annyira drága békéért harcolnak. [...]

10. Végezetül szükséges, hogy Pártunk egységére, nagyságára és tettekretségére
úgy vigyázzunk, mint a szemünk világára. Sohasem ismételtük elégyszer, hogy mit
jelent a Párt. A Párt nélkül nem lenne népi demokratikus köztársaságunk. A Párt nél-
kül nem lett volna győzelmes február. A Párt nélkül nem lenne biztosíték, hogy nem
térünk le a szocializmus útjáról. [...] Az osztályellenesség sohasem alszik, s számolnunk
kell azzal is, hogy újra meg újra megpróbál Pártunkba behatolni, hogy politikánkat
befolyásolja és mellékútra térítse. [...]

(Amikor Gottwald elvtárs beszédének befejezéséhez ér, az összes jelenlevők feláll-
nak, és viharos, hosszantartó tapsal kísérik szavait. A kongresszus lelkesedéssel élteti a
munkásosztályt, a parasztságot, a haladó értelmiséget, az ifjúságot és a Nemzeti Fron-
tot. A taps mind inkább a Párt, Gottwald elvtárs, a Szovjetunió és Sztálin elvtárs viharos
ünneplésébe megy át.)

Klement GOTTWALD, Válogatott cikkek és beszédek, Budapest, Szikra, 1951, 344–382.

¹²¹ Gottwald e mondatát később utódai is gyakran idézték, például (a hajótöröttek kifejezéssel
együtt) a Charta '77 elleni támadások során 1977 januárjában (lásd a VIII. 13. sz. dokumentumot). A re-
akció hazaáruló jellegét pedig élénk színekkel ecsetelte már az 1948-as alkotmány preambuluma is (lásd
a VI. 1. sz. dokumentumot).

7. Törvény az Egyházügyi Hivatal felállításáról

(217/1949. sz. törvény)

Prága, 1949. október 14.

A biztató kezdetek (például Gottwald elnöki beiktatása Josef Beran érsek által a Szent Vitus-katedrálisban) ellenére a CSKP és az egyházak (főleg a katolikus egyház) közötti viszonyt 1948 második felétől kezdve egyre súlyosabb ellentétek terhelték. A kormány követelte, hogy a papság tegyen hűségesküit, az egyház vonja vissza a klérus politikai szerepvállalásának tilalmát, az egyház a katolikus iskolák, egyesületek és sajtó szabadságát kívánta visszaállítani, valamint kártérítést követelt a földreform során kisajátított ingatlanaiért. Különösen súlyos sérelem volt a püspökök állambiztonsági lehallgatása, majd az ún. Katolikus Akció megindítása, amelyben a CSKP kísérletet tett az egyház Rómától való elszakítására és az alsó és felső papság megosztására. A tiltakozó Beran érseket házi őrizetbe helyezték, a vallásos egyesületeket feloszlatták.

Az egyházak feletti állami kontroll fő szerve Csehszlovákiában is az Állami Egyházügyi Hivatal lett, amelynek élére Gottwald veje, Alexej Čepička került. Ennek irányításával antiklerikális kampány indult el, majd felszámolták a szerzetesrendeket, internálták ezek tagjait, és megindultak a „vatikáni ügynökök” elleni perek is.

A Csehszlovák Köztársaság nemzetgyűlése a következő törvényt fogadta el:

1. § Központi hatóságként Állami Egyházügyi Hivatal létesül; az e szervet vezető minisztert a köztársasági elnök nevezi ki.

2. § Az Állami Egyházügyi Hivatal feladata, hogy gondoskodjon arról, hogy az egyházi és vallási élet az alkotmánnyal és a népi demokratikus rendszer alapelveivel összhangban fejlődjön ki, és biztosítsa mindenki számára az alkotmány által garantált vallásszabadságot, amely a vallási türelem és minden vallás egyenjogúságának elveire alapozódik.

3. § Az összes egyházi és vallási ügyekben, amelyekben eddig más központi hivatalok intézkedtek, a hatáskör átszáll az Állami Egyházügyi Hivatalra.

4. § Az Állami Egyházügyi Hivatal felügyelő miniszter hatáskörét Szlovákiában alapvetően a Szlovák Egyházügyi Hivatalon keresztül gyakorolja, amelyet az a megbízott¹²² irányít, akit a kormány erre felhatalmaz.

5. § Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Szlovák Egyházügyi Hivatal hatásköréről és szervezetről szóló részletes előírásokat, csakúgy, mint az előttük folyó eljárást, a kormány rendeleti úton szabályozza.

6. § Ez a törvény a kihirdetésének napján lép hatályba, végrehajtásáról a kormány összes tagja gondoskodik.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, Ročník 1949, částka 67. 639. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1949/067-1949.pdf> Letöltés ideje: 2015. augusztus 23.

¹²² Szlovákia területén nem kormány, hanem az ún. Megbízottak Testülete gyakorolta a végrehajtó hatalom egy részét.

8. Gottwald beszéde a KB ülésén a külpolitikai helyzetről

Prága, 1950. február 24.

Részletek

A februári hatalomátvétel második évfordulójának előestéjén Gottwald megemlékezett az 1948-as eseményekről, egyúttal áttekintve az azóta elért eredményeket, és kitűzve a következő időszak feladatait is. A beszéd első felében a külpolitikai helyzetet érintette, amelyet történelmi keretbe ágyazott. Ennek során bizonygatta, hogy a nyugati hatalmak Hitlert használták fel a háború kitörése előtt, sőt annak időtartama alatt is a Szovjetunió meggyengítése érdekében. Jól érzékelhető a beszédben a München-szindróma is, amely valós társadalmi félelmekre apellált. Természetesen az már vaskos demagógia volt, hogy 1948-ban a „reakció” hajtott volna végre puccskísérletet, és hogy ennek célja Csehszlovákia megcsonkítása vagy függetlenségének megsemmisítése lett volna. Hosszú beszédében Gottwald ismertette a külpolitikai helyzet alakulását Kínától Jugoszláviáig, majd referátuma második felében pontról pontra haladva értékelte az 1949. májusi kongresszuson saját maga által kitűzött belpolitikai célok időarányos teljesítését is.

[...] Tagadhatatlan, hogy a februári összeesküvés tervezői azelőtt teljes szabadságot élveztek. Hiszen a kormányban és a közélet vezető helyein ültek. Mindenki tudja, hogy a két évvel ezelőtt a kormányban ülő reakciók államcsínyt kíséreltek meg. Az is közismert, hogy ezt a nyugati imperialistákkal egyetértésben és azok parancsára tették. Egyáltalában nem titok, hogy a reakciós államcsíny végcélja az volt, hogy felújítsák a tőkés rendszert a Csehszlovák Köztársaságban. Hogy a reakciós államcsíny megszervezői a tőkés Csehszlovák Köztársaságot szőröstül-bőröstül eladták volna a nyugati imperialistáknak, az már a reakciós puccskísérlet jellegéből következik. És hogy ennek az útnak a végén új München állt, azt minden gondolkodó ember kiszámíthatja.

Nos, népünk megghiúsította a februári puccsszervezők reakciós kísérletét. Mindenki, aki itt élte át azokat a napokat, bizonyíthatja, hogy ez demokratikus, alkotmányos és parlamenti úton történt. Mindenki, aki itt volt, tanúsíthatja, hogy a Szovjetunió semmiféle formában nem avatkozott be a februári események menetébe. És az imperialisták és azok összes szócsövei, ennek ellenére, két esztendő óta mint örültek módjára uszítanak ellenünk és velünk kapcsolatban a Szovjetunió ellen. Ha 1948 februárjában a nyaktól alá hajtottuk volna fejünket, s a München előtti uraknak visszadtuk volna egykori hatalmukat és vagyonukat, akkor talán dicséretet kaptunk volna Nyugatról. Mi azonban nem kérünk az ilyen dicséretekből. Akkor inkább eltűnjük az összes imperialista rádió hisztérikus sivalkodását, és haladunk tovább a magunk útján. Tudjuk, mit akarunk, és jók az idegeink.

De térjünk vissza a szovjetellenes és népi demokráciák ellen irányuló uszítások szélesebb nemzetközi összefüggéseihez. Amikor az imperialisták hódító törekvésekkel vádolják a Szovjetuniót és a népi demokratikus országokat, világos, hogy a „ki mint él, úgy ítél” közmondás szerint cselekszenek. És csakugyan: a legutóbbi világ-

háború befejezése óta a történelem az imperialista kihívások és beavatkozások szakadatlan sorozata. Beavatkoznak olyan országok belügyeibe, amelyek népe békében és szabadságban akar élni. [...]

És ott, ahol ezt nem lehetett „kesztyűs kézzel” elintézni, brutálisan, nyílt erőszakkal, egyenesen katonai beavatkozással vitték véghez. Vegyünk két példát a világ különböző helyéről.

Európában a kis Görögország volt ez a példa, amelyet azonban nagy, hősi nemzet lakik. Ott a felszabadulás után a burzsoázia romlottsága, megvesztegethetősége és árulása következtében hasonlóan kezdtek alakulni a viszonyok, mint a népi demokratikus országokban. A City és a Wall Street hírhedt „be nem avatkozó” azonban nem voltak restek, és a görög nép ellen katonai intervenciót kezdtek, amelynek az volt a célja, hogy talpra állítsa az összeomlóban lévő görög királyságot és a csőd szélére került görög tőkéseket.

A másik példa a Távol-Keleten játszódott le, a hatalmas és hősi Kínában. [...] Az amerikai imperialisták mintegy hatmilliárd dollárt ajándékoztak Csang Kaj-seknek csak azért, hogy Kínában fenntartsák a tőkés rendszert és az imperialista állásokat. Amellett Csang Kaj-sek kenyéradói maguk is látták, hogy ez a kalandor csak a kínai nép elleni állandósított háborúval tudja magát felszínen tartani. [...]

Teljesen légből kapott az amerikai imperialisták azon állítása is, hogy a Szovjetunió és a népi demokratikus államok háborúra készülődnek. Az igazság az, hogy a háborús hisztériát éppen az amerikai imperialisták szítják országaikban, és igyekeznek azt elterjeszteni mindenütt, ahol befolyásuk van. Az is tény, hogy ezzel szemben a Szovjetunió és a népi demokratikus országok nemzetei elsősorban a békés építésre gondolnak, és amennyiben háborúról beszélnek, azt csupán a háború elleni és a békéért folyó harcért teszik [...]

Megkérdelhetnék, hogy tulajdonképpen mi a céljuk ezekkel a háborús előkészületekkel az amerikai imperialistáknak? Ezt egy mondatban lehet összefoglalni. Céljuk az amerikai imperializmus világuralmának megteremtése. [...] Amerika urai se többet, se kevesebbet nem akarnak, mint Hitler örökébe lépni. Inkább többet, mint kevesebbet, mert az amerikai imperialisták hatalmi tervei valójában körülfogják az egész földgömböt, és odáig mennek, ameddig Hitler eredetileg még álmában sem ment el. [...]

A világ békétáborának nagy győzelme a Német Demokratikus Köztársaság megteremtése. (*Nagy taps.*) Mi, itt Csehszlovákiában, talán a legjobban tudjuk, mit jelent Németország szomszédsága. És ezért annál többre értékeljük mindazoknak a nagy érdemeit, akik közreműködtek a Német Demokratikus Köztársaság létrehozásában. Láttuk és hallottuk, hogy a Német Demokratikus Köztársaság képviselői nemcsak hogy elismerik Csehszlovákiának mint önálló államnak a létezését, de ezzel egyidejűleg kétségtelenül tartós jellegűnek nyilvánítják a németek kitelepítését köztársaságunkból. [...] Egyidejűleg azonban aggodalomra van okunk amiatt, amit a nyugati és elsősorban amerikai imperialisták Nyugat-Németországban cselekszenek. [...]

Klement GOTTWALD, *Válogatott cikkek és beszédek*, Budapest, Szikra, 1951, 383–444. Idézetek: 395–406. Részletét közli: DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 267–268.

9. Milada Horáková vallomása a bíróságon

(Háborút akartak a köztársaság ellen, hogy a kapitalisták ismét kizsákmányolhassák népünket)
Prága, 1950. május 30.

A szlovák Demokrata Párt ellen meginduló 1947-es vádaskodások perekbe torkollottak, melyek a népi demokratikus köztársaság védelméről szóló törvény (lásd VI. 3. sz. dokumentum) után már a cseh polgári pártok volt vezetőire, illetve az 1945 előtti hazai ellenállás tagjaira is áttértek. Elsősorban a Nemzeti Szocialista Párt vált célponttá. Ennek 1948 előtti elnöke, Petr Zenkl külföldre tudott távozni. Prokop Drtina volt igazságügyi miniszter 1948. február 28-án az ablakon kiugorva öngyilkosságot kísérelt meg, de túlélte, s ezután tizenöt évi börtönre ítélték. A legnagyobb port azonban Horáková pere verte fel, amely egy hosszú persorozat kezdete lett. A fővádlott öt évig ült a Gestapo börtöneiben, majd a Csehszlovák Nőszövetség elnöke lett. 1948 februárja után lemondott képviselői mandátumáról. Kémkedés és összeesküvés vádjával tartóztatták le, és egy klasszikus kirakatperben halálra ítélték és kivégezték. A perben még két női vádlott is volt, köztük Františka Zemínová, aki 1929-ben többször is bekiabált Gottwald hírhedt első parlamenti beszédébe (lásd II. 13. sz. dokumentum); őt azonban „mindössze” húsz évre ítélték. A tizenhárom vádlottból négyen halálos, négyen életfogytiglani büntetést kaptak.

[...]

Elnök: Miről tárgyaltak ott, vádlott asszony?¹²³

Horáková: A tárgyalás célja az volt, hogy megegyezzünk, szükséges-e létrehozni valamilyen közös szervezetet, amely koordinálná vagy vezetné a különböző csoportok illegális államellenes tevékenységét.

Elnök: Milyen célok elérésére törekedve?

Horáková: Rendszerváltásra törekedve.

Dr. Urválek ügyész: Ebben egyetértünk. Tehát létrehoztak nálunk egy ellenforradalmi bázist. Maga is nevezné ezt így?

Horáková: Igen.

Ügyész: Maga mondta, hogy államellenes tetteik révén el akarták érni a népi demokratikus rendszer elpusztítását, ugye?

Horáková vádlott: Igen.

Ügyész: Ez a gyárosok visszatérését jelentette volna a gyárakba, amelyeket február után államosítottak?

¹²³ A cseh nyelvben is szokatlan formula feltehetően az ügyész és a bíró gúnyos elhatárolódását fejezi ki Horákovától.

Horáková: Nem volt még konkrét megoldásunk.

Ügyész: Beszéljen világosan.

Horáková vádlott: Azt jelentette volna, hogy valamilyen módon legalább kártérítést és jóvátételt kell elérni ezen személyek részére.

Ügyész: Vádlott asszony, ismét kérdezem, jelenti-e vajon ez a program a gyárosok visszatérését a gyárakba, amelyeket államosítottak?

Horáková: A gyárak tulajdonának visszatérését.

Ügyész: Ez a program a milliomosok vagy a nép érdekét szolgálta?

Horáková: Ez a program a burzsoá rétegek érdekében volt.

Ügyész: Mikor gondolta, hogy a munkások nem lesznek készek átadni a gyárakat a kapitalistáknak, milyen körülményekre gondolt, hogy ez megtörténhet?

Horáková: Fordulat, rendszerváltozás esetén.

Ügyész: Milyen körülmények között mehet ez végbe?

Horáková: Azokat az összefüggéseket, amelyek mellett ez bekövetkezhet, konkrétan három lehetőségben láttuk. Háború esetén, diplomáciai egyezmény esetén, amelyet gazdasági nyomással lehet kikényszeríteni...

Ügyész: Maradjunk az első lehetőségnél, a háborúnál, vádlott asszony! Milyen háború, kivel, ki ellen?

Horáková: A nyugati hatalmak háborúi a Kelet ellen, vagyis a népi demokratikus országok és a Szovjetunió ellen. [...]

Elnök: Megegyeztek arról, hogy szükséges kapcsolatba lépni az áruló, külföldön élő emigránsokkal?

Horáková: Igen, akkor hangsúlyoztam, hogy a gyűléseinkről és a tárgyalásaink eredményéről hírt adok dr. Zenklnek és dr. Ripkának. Ezt meg is tettem.

Elnök: Miért adott hírt?

Horáková: Számomra ők épp olyan felforgató tevékenységet végző személyek voltak a népi demokratikus rendszerrel szemben, mint amelyet én akartam belülről végrehajtani. Ők voltak ennek a külföldi képviselői.

Elnök: Kértek magától valamit? Mire volt szükségük?

Horáková: Ripka levelében gazdasági információkat kért.

Elnök: S minek a szolgálatára szánták ezt az ön nézete szerint?

Horáková: Egyrészt a saját informálásukra, teljesen személyes okból, és azért, hogy értékes informátorokká váljanak a nyugati hatalmak számára, akiknek jóindulatára természetesen szükségük volt.

Elnök: Maga informátornak nevezi őket, mi kémeknek nevezzük őket. [...]

Rudé právo, 1950. június 1.

Egyes részleteit némileg eltérő szöveggel közli: Miroslav DVOŘÁK–Jaroslav ČERNÝ, *Žoldnéři války. Soudní proces s dr. Horákovou a spol.*, Praha, Nakladatelství Mír, 1950, 15–17.

10. Ítélet Rudolf Slánský és társai ügyében

(Ítélet az államellenes összeesküvő központ vezetése ellen, élén Rudolf Slánskýval)

Prága, 1952. november 27.

Az ötvenes évek másik ismert csehszlovák kirakatpere Rudolf Slánský és kommunista társai ellen folyt. Ez már tehát a CSKP-n belüli „önfelszámoló” per volt, amely beleillett a többi népi demokratikus ország hasonló eljárásainak sorába. Sőt azokon belül az „anticionista” perek prototípusa lett a blokkon belül, bár eredetileg a Rajk-per mintájára Jugoszlávia elleni pernek indult. A „csehszlovák Rajk” keresése azonban olyan sokáig húzódott, hogy addigra Moszkva elvárásai megváltoztak, már nem Tito, hanem a „cionisták” lettek a fő ellenség. Mivel a CSKP a két világháború között legális párt volt egy demokratikus országban, ezért a vádlottak és a vádlók köre is szélesebb volt, mint másutt. Emiatt lassabb is volt a folyamat, a csehszlovák vezetők tényleg meg akartak győződni a vádlottak bűnösségéről, bár végül itt is szovjet „tanácsadók” utasításait követték. Mivel a per későbbre tolódott, már a moszkoviták is vádlottak lehettek. Sztálin (és Gottwald) halála sem tett pontot az ügyre, így annak mellékperei 1954 végéig tartottak. Mindezek következtében nagyon magas volt a halálos ítéletek (233) és a kivégezettek (178) száma is. Csak a főper tizennégy vádlottjából tizenegy főt végeztek ki.

A Köztársaság nevében!

A prágai állami bíróság 1952. november 20–27. között megtartott főtárgyalásán megtárgyalta az államellenes és kémközpont, Rudolf Slánský és társai elleni bűnügyet, hazaárulás, kémkedés, szabotázs és katonai árulás bűncselekményeinek tárgyalásában. A vádlottak bűncselekményeinek részletes megindokolása után, a főtárgyalás eredményei alapján a bíróság meghozta alábbi döntését:

Rudolf Slánský, szül. 1901-ben, a CSKP volt főtítkára, letartóztatása előtt a Csehszlovák Köztársaság kormányának elnökhelyettese, lakcíme Prága-Bubeneč, Korunovační 35.,

Bedřich Geminder, szül. 1901. 11. 19., a CSKP KB titkársága nemzetközi osztályának volt vezetője, lakcíme Prága-Bubeneč, Pětidomí 4.,

Ludvík Frejka, szül. 1904. 01. 15., Csehszlovákia köztársasági elnöki hivatala nemzetgazdasági főosztályának volt vezetője, lakcíme Prága-Bubeneč, Na Pijavě 16., Josef Frank, szül. 1909. 02. 15., a CSKP volt főtítkárhelyettese, lakcíme Prága VII. ker., Veletržní 29.,

Vladimír Clementis, szül. 1902. 09. 20., volt külügyminiszter, lakcíme Prága IV. ker., Na Valech 16.,

Bedřich Reicin, szül. 1911. 09. 29., volt nemzetvédelmi miniszterhelyettes, lakcíme Prága-Bubeneč, V sadech 1.,

Karel Šváb, szül. 1904. 05. 13., volt állambiztonsági miniszterhelyettes, lakcíme Prága-Střešovice, Pod hradbami 3.,

Artur London, szül. 1915. 02. 01., volt külügyminiszter-helyettes, lakcíme Prága XVIII. ker., Lomená u. 43.,

Vavro Hajdů, szül. 1913. 08. 08., volt külügyminiszter-helyettes, lakcíme Prága XIX. ker., Na Piskách 19.,

Evžen Löbl, szül. 1907. 05. 14., volt külkereskedelmi miniszterhelyettes, lakcíme Prága VII. ker., Pětídomí 5.,

Rudolf Margolius, szül. 1913. 08. 13., volt külkereskedelmi miniszterhelyettes, prágai lakos,

Otto Fischl, szül. 1902. 08. 17., volt pénzügyminiszter-helyettes, lakcíme Prága II. ker., Trojanova 7.,

Otto Šling, szül. 1912. 08. 24., a CSKP KB volt brnói kerületi vezető titkára, lakcíme Brno, Eliášova 39.

André Simone, szül. 1895. 05. 27., a *Rudé právo* volt szerkesztője, lakcíme Prága IV., Pevnostní 22.

bűnösök,

mivel hosszabb időn keresztül, egészen letartóztatásukig mind Prágában, mind másutt is,

I. Valamennyien fokozatosan társultak egyrészt egymással, másrészt más személyekkel, hogy megkíséreljék megsemmisíteni a köztársaság függetlenségét és népi demokratikus állami rendszerét, melyeket az állami alkotmány garantál, melynek folyamán e rendszert igen nagy mértékben fenyegették; Slánský, Reicin és Šling e tettehez fegyveres erőket is felhasznált.

II. Slánský, Geminder, Frejka, Clementis, Reicin, London, Hajdů, Löbl, Margolius, Šling és Simone egyrészt fokozatosan társultak egymással és más személyekkel, másrészt kapcsolatba léptek idegen hatalmakkal vagy külföldi személyekkel azzal a szándékkal, hogy államtitkokat áruljanak el, s az államtitkokat szándékosan át is adták a külföldi hatalmaknak, amelynek folyamán bűncselekményt követtek el, bár állásuknál fogva kifejezetten előírták számukra az államtitkok megtartásának kötelezettségét, tetteik különösen fontos államtitkokat érintettek, és ezeket különösen veszélyes módon, nagy terjedelemben és hosszabb időn át követték el, amelynek során Frejka, Clementis, Reicin, Hajdů, Šling és Simone e tetteket szervezet tagjaként követték el, amelynek célja államtitkok kikémlelése volt.

III. Slánský, Frejka, Frank, Löbl, Margolius és Fischl nem teljesítették és megszegték hivatalukból adódó kötelezettségeiket, azzal a szándékkal, hogy gátolják és megnehezítsék az egységes gazdasági terv végrehajtását, és jelentős károkat okozzanak a hivatalok, közszervezetek és vállalatok tevékenységében, amelynek során szervezet tagjaiként követték el tetteiket, amellyel megnehezítették az egységes gazdasági terv végrehajtását annak különösen fontos szektoraiban, és amellyel hivatali tevékenységük során ténylegesen komoly károkat okoztak, és nagymértékben fenyegették a honvédelem érdekeit.

IV. Slánský, Frank és Reicin a második világháború idején ellenséges érdekeket és javakat gondozott, különösen súlyosbító körülmények mellett,

amellyel elkövették

ad I. valamennyi vádlott esetében a hazaárulás bűncselekményét, mégpedig Löbl tekintettel a Btk.¹²⁴ 12. §-ra, a 231/1948. sz. törvény 1. § (1) bekezdés a) és c) pontja, (2) bekezdés, (3) bekezdés e) pontja alapján, a többiek a Btk. 78. § (1) bekezdés a) és c) pontja, (2) bekezdés a) és b) pontja, (3) bekezdés b) pontja alapján; Slánský, Reicin és Šling ezeken kívül az említett törvényi rendelkezés (3) bekezdés d) pontja alapján is.

ad II. Slánský, Geminder, Löbl, Clementis, Reicin, Frejka, Margolius, London, Hajdů, Šling és Simone a kémkedés bűncselekményét, mégpedig Löbl tekintettel a Btk. 12. §-ra, a 231/1948. sz. törvény 5. § (1) bekezdés, (2) bekezdés b), c), d) és e) pontja alapján, a többiek a Btk. 86. § (1) bekezdés, (2) bekezdés a) és b) pontja és a (3) bekezdés b), d) és e) pontja alapján; Clementis, Reicin, Frejka, Hajdů, Šling és Simone ezeken kívül az említett törvényi rendelkezés (3) bekezdés c) pontja alapján is.

ad III. Slánský, Frank, Frejka, Löbl, Margolius és Fischl szabotázs bűncselekményét, mégpedig Löbl tekintettel a Btk. 12. §-ra, a 231/1948. sz. törvény 36. § (1) bekezdés, (2) bekezdés b) és c) pontja alapján, a többiek a Btk. 85. § (1) bekezdés a) és b) pontja, (2) bekezdés a), b) és c) pontja, (3) bekezdés a) pontja alapján.

ad IV. Slánský, Frank és Reicin katonai árulás bűncselekményét, mégpedig az 50/1923. sz. törvény 6. § (1) bekezdés alapján,¹²⁵

amiért a bíróság

I. Rudolf Slánský, Bedřich Geminder, Ludvík Frejka, Josef Frank, Vladimír Clementis, Bedřich Reicin, Karel Šváb, Rudolf Margolius, Otto Fischl, Otto Šling és André Simone vádlottakat a Btk. 78. § (3) bekezdés alapján, Karel Šváb kivételével valamennyiüknél a Btk. 22. § (1) bekezdésnek rendelkezésére való tekintettel is, halálbüntetésre ítéli.

II. Artur London és Vavro Hajdů vádlottakat a Btk. 78. § (3) bekezdés alapján, a Btk. 22. § (1) bekezdésnek rendelkezésére való tekintettel; Evžen Löbl vádlottat a 231/1948. sz. törvény 1. § (3) bekezdés alapján, tekintettel az 1952. évi Btk. 34. § rendelkezésére, valamennyiüknél a Btk. 29. § (2) bekezdésre való tekintettel, Evžen Löbl esetében a Btk. 12. § rendelkezésére való tekintettel életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéli.

Valamennyi vádlott esetében kimondja az állampolgárságtól való megfosztást, mégpedig a Btk. 42. §, 78. § (4) bekezdés, Evžen Löbl esetében pedig a 231/1948. törvény 53. § alapján.

A Btk. 23. § alapján Artur London, Vavro Hajdů és Evžen Löbl vádlottak számára a szabadságvesztés büntetésbe beszámít az az idő, amelyet a fent említett bűncselekményekért előzetes letartóztatásban töltöttek, mégpedig Artur London esetében 1951. január 29-én 13 óra 30 perctől, Vavro Hajdů esetében 1951. április 2-án 24 órától, Evžen Löbl esetében pedig 1949. november 24-én 22 órától.

¹²⁴ Büntető törvénykönyv, vagyis a 86/1950. törvény.

¹²⁵ Az 50/1923. törvényt (lásd II. 7. sz. dokumentum) már hatályon kívül helyezte a 231/1948. törvény (lásd VI. 3. sz. dokumentum), ugyanakkor a vádlottak e cselekményt a vád szerint a második világháború idején követték el, amikor a törvény még hatályos volt.

A halálbüntetés kiszabását Slánský, Geminder, Frejka, Frank, Clementis, Reicin, Šváb, Margolius, Fischl, Šling és Simone vádlottak esetében árulásuk mélysége indokolja, amit a dolgozó nép bizalmával visszaélve követtek el, jelentős terjedelemben, álnok és aljas módon, és hasonlóképpen kivételes veszélyességgel társadalmunk, a szocializmus építése és minden békeszerető nemzet számára, amelyek a világbékéért és a demokráciáért harcolnak.

Ezen tényekkel szemben, amiket a bíróság súlyosbító körülményeknek tekint, a nevezett vádlottak esetében mindössze beismerő vallomásuk áll enyhítő körülményként. Ezért a bíróság ezen vádlottaknál nem alkalmazta a Btk. 29. § (2) bekezdés rendelkezéseit, nem talált nyomós okot erre, mivel a dolgozó nép olyan ellenségeiről van szó, akiket ártalmatlanná kell tenni, eltávolítva őket a népi társadalomból.

Ezzel szemben Artur London, Vavro Hajdů és Evžen Löbl vádlottak esetében a bíróság alkalmazta a Btk. 29. § (2) bekezdés rendelkezéseit a következő okokból:

Habár Artur London és Vavro Hajdů vádlottak bűncselekményének társadalomra való veszélyessége nagyon jelentős, nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az államellenes összeesküvő központ vezetésében nem volt irányító funkciójuk, még akkor sem, amikor Slánský felelős pozícióba, a külügyminiszter-helyettesi posztra helyezte őket. Ezen irányban a bíróság mérlegelte, hogy egyrészt parancsokat kaptak bűncselekmény elkövetésére Bedřich Gemindertől és Rudolf Slánskýtól, másrészt közvetlen felettesüktől, Vladimír Clementistől. Az államellenes központ vezetésének keretén belül nem mutattak fel saját kezdeményezéseket, mindketten közvetítő láncszemek voltak az összeesküvők egész láncában. Artur London büntetésének kiszabásakor a bíróság figyelembe vette azt is, hogy bűncselekményének időtartama rövidebb volt, mint más vádlottak esetében.

Ami Evžen Löbl bűncselekményét illeti, a bíróság elsősorban arra volt tekintettel, hogy az összeesküvés résztvevői közül e vádlott lett elsőként letartóztatva, 1949. november 24-én. A vádlott letartóztatása után önként beismerő vallomást tett, és jelentős mértékben hozzájárult az összeesküvés további résztvevőinek leleplezéséhez. Tény viszont, hogy Karel Šváb és Rudolf Slánský, kihasználva az általuk betöltött funkciókat, az államellenes összeesküvő központ érdekében meggátolták, mint fentebb már említettük, az összeesküvés résztvevői bűncselekményeinek kinyomozását, elérve, hogy az összeesküvés további résztvevőinek ártalmatlanná tétele későbbre tolódott.

Tekintettel a felsorolt tényekre és megfontolásokra, a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a törvényben megállapított büntetés azokra a bűncselekményekre, amelyekben Artur London, Vavro Hajdů és Evžen Löbl vádlottak bűnösnek vallották magukat, aránytalanul szigorú lenne, tekintettel a többi vádlott bűneire, ezért a bíróság e vádlottak esetében alkalmazta a Btk. 29. § (2) bekezdés rendelkezését, és a törvényben megállapított halálbüntetés helyett olyan büntetést szabott ki, amely arányos az elkövetett bűnükkel.

Rudé právo, 1952. november 28.

Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským, Praha, Ministerstvo spravedlnosti, 1953, 545–548.

11. Gottwald a politikai perekről a CSKP országos konferenciáján

Prága, 1952. december 16.

Részletek

A Slánský-ügy főperének lezárulta után néhány héttel a CSKP országos értekezletet tartott, ahol Gottwald hosszan beszélt a per körülményeiről és tanulságairól is. A beszéd több szempontból is igen érdekes. Ez volt az első a pert utólag értékelő hivatalos pártálláspontok közül (lásd erről a VI. 15., VI. 18. és VI. 19. sz. dokumentumot). Gottwald itt ügyesen kapcsolta össze az ügy megítélését korábbi propagandájával. Az eltelt idő távlatából a legérdekesebb az, ahogy Gottwald megpróbálja megkülönböztetni az antiszemitizmus és az anticionizmus jelenségét, illetve ahogyan a vádlottak vallomásairól szól. Valójában mindkét esetben állításai hazugok és megtévesztők voltak. A sajtó és a propaganda 1952-ben tudatosan élesztette a népi antiszemitizmust, ami a vádiratban és a tárgyalás során is erőteljesen megnyilvánult. A másik kérdés tekintetében pedig ezúttal is arról volt szó, hogy a vallomásokat fizikai és lelki kínzással kényszerítették ki, s ezeket a tanúvallomásokkal, sőt a bírói, ügyészi és ügyvédi kérdésekkel és beszédekkel együtt szó szerint betanították a perben szereplőknek.

[...] Mint tudják, 1948 győzelmes februárja után senki sem gondolta, hogy az amerikai ötödik hadosztal elleni harc véget ért. Mindannyian tudtuk, hogy a reakció februárban ugyan vereséget szenvedett, de nem semmisült meg. [...] A többi népi demokratikus ország példáján okulva számítottunk arra, hogy az amerikai imperialisták a Kommunista Párton belüli ügynökségüket is aktivizálni fogják. Amit azonban akkor még nem tudtunk és nem is tudhattunk, az az, hogy kikből tevődik össze ez a Kommunista Párton belüli felforgató amerikai ügynökség, és milyen erős.

Mindamellet aránylag korán, mindjárt február után hozzáláttunk a kényeztetéshez, amelyet az ellenség saját házuk táján helyezett el. Már 1949-ben lelepleztük az első cégéres árulókat. [...]

Kiderült, hogy ez az államellenes összeesküvés a Kommunista Párton belül szervekedett. Kiderült, hogy az államellenes összeesküvést egy összeesküvő központ irányítja, amelynek élén a CSKP volt főtárgyalója, Rudolf Slánský áll. Kiderült, hogy ezt az államellenes összeesküvő központot az amerikai imperialisták irányítják, és valamennyi imperialista kémszervezetet kiszolgált. Kiderült, hogy ennek az összeesküvő központnak a végcélja ugyanaz, amit 1948 februárjában a megvert puccsisták követtek. [...]

Az államellenes összeesküvő központot most ártalmatlanná tettük. A november végén lefolytatott nyilvános per leleplezte ennek az áruló összeesküvő bandának egész szégyenteljes aljasságát és elvetemültségét. Népünk feszült figyelemmel és szenvedélyes haraggal kísérte az áruló gazemberek elleni per lefolyását. [...]

Egyesek azt kérdezik: hogyan folytathatták az árulók aknamunkájukat ilyen sokáig? Ennek több oka van. Először: a felszabadulástól, 1945 májusától 1948. februárig a pártvezetőség fő figyelme a nyílt reakció mesterkedéseire irányult. [...]

Továbbá: a Kommunista Párt a februári reakciós puccsisták elsöprése után kormányzó párt lett. A nyílt reakciós elemek nagy többségét „kiakolbóltották”. A párt a közélet minden szakaszán magára vállalta a teljes felelősséget. A párt vezető tisztségeiben levő tagjainak felelőssége is megnövekedett. [...] Ilyen körülmények között a párt vezetősége aránylag gyorsan rájött a cégéres árulók és szabotőrök nyomára, akik zsebükben pártigazolványt hordtak. Hangsúlyoztam, hogy e rongy emberek első csoportját már 1949-ben letartóztattuk. [...]

Továbbá: a reakciós összeesküvők nagyon jól tudták álcázni magukat. Sohasem léptek fel saját „platformmal”, sohasem helyezkedtek nyíltan szembe a párt irányvonalával és határozataival. Színleg „mindennel egyetértettek”. [...]

Továbbá: az áruló összeesküvők leleplezését az a körülmény is megnehezítette, hogy igen kiterjedt hálózattal rendelkeztek. Az alulról jövő kritikát önkényesen és diktatórikus eszközökkel elfojtották. A gazdasági és a közigazgatási apparátusban összejátszottak, kölcsönösen kendőzték és fedezték egymás bűnös mesterkedéseit, s együttesen arra törekedtek, hogy becsapják a közvéleményt és a pártot. [...] Egyszóval: messze elágazó bűnszövetkezetről volt itt szó, amelynek tagjai mindenben egy húron pendültek.

És végezetül: a mi részünkről nem történt meg a munkának és tevékenységnek minden egyes kommunistára, legfőképpen pedig a felelősségteljes állásba helyezett kommunistákra kiterjedő rendes, konkrét, rendszeres, mindennapi ellenőrzése. [...]

Az államellenes összeesküvő központ kivizsgálása és tárgyalása során egy újabb olyan összekötő csatornát lepleztünk le, amelyen keresztül az árulás és a kémkedés a Kommunista Pártba behatolt. És ez a cionizmus. Hogy miért? Egyszerűen azért, mert miután Izrael Állam létrejött, és behódolt az Egyesült Államoknak, a cionista szervezetek valamennyi ágazata az amerikai kémiszervezet része lett. [...] A cionista szervezetek és amerikai főnökeik galád módon visszaéltek azokkal a szenvedésekkel, amelyeket Hitler és a többi fasiszta a zsidóságnak okozott. Határozottan állíthatjuk, hogy Auschwitz és Majdanek üszkéből akarnak maguknak tőkét kovácsolni. Normális viszonyok között volt bankár, gyáros, nagybirtokos vagy kulák nehezen jut be a Kommunista Pártba, és semmi esetre sem kerül vezető pozícióba. Ám a zsidó származású, cionista érzelmű emberek nálunk nemigen néztek osztályeredetükre. Elősegítette ezt az antiszemitizmus iránt érzett velünk született ellenszenv, a második világháború során elviselt szenvedések iránti tisztelet, amely szenvedések részesei a zsidók voltak. [...] Ma a cionizmus veszedelmes és ádáz ellenségünk.

Vajon a zsidó származású ember egy és ugyanazt jelenti-e, mint a cionista? Nem! Döntő az illető osztályszármazása, szülőhazájához való viszonya, a szocializmus iránti odaadása, és a szocializmusért végzett munkája. A cionizmus elleni harcnak semmi köze az antiszemitizmushoz. Az antiszemitizmus a barbár fajelmélet egyik válfaja. A barbár fajelmélet egyet jelent azzal, ahogyan ma az amerikai „superman”-ek, azaz a hitleri „übermensch”-ek a négereket, a gyarmati népeket és nem csak a gyarmati népeket kezelik. Az anticionizmus védekezés az amerikai kémiszolgálat, az amerikai

diverzánsok és felforgató ügynökségek ellen. Két különböző dologról van tehát szó. Az egyik úgy különbözik a másiktól, mint ég a földtől.

A per folyamán egyes emberek csodálkoztak azon, hogy a vádlottak állítólag „készségesen” vallanak, hogy állítólag „mindent beismernek”. Pedig ez tévedés. Elsősorban is az áruló összeesküvők csak azt ismerték be, amit rájuk bizonyítottak, amit egyszerűen nem tudtak letagadni. Eleinte mindnyájan konokul tagadtak. Minden egyes vádlottra fokozatosan, lépésről lépésre kellett a tényeket rábizonyítani. Tényekkel, bizonyítékokkal, tanúkihallgatásokkal, szembesítésekkel stb. kellett a bizonyítást végrehajtani. Ezenkívül a vádlottak a vizsgálat során újból és újból kísérletet tettek arra, hogy tévútra vezessék a vizsgálati szerveket. Ez különösen Slánský lefogásáig volt így, akiről azt hitték, hogy mégiscsak kirántja őket a vízből. A vizsgálat első fázisában egyesek félrevezető vallomásaikkal odáig mentek, hogy a dolgokat úgy állították be, mintha az egész összeesküvés Slánský ellen irányult volna. [...] Pusztán azt ismerték be, amit rájuk bizonyítottak, amit már tagadni nem tudtak. A többit általános nyilatkozatokkal kendőzték. Ezt teszi minden bűnöző, akire a bűncselekményt rábizonyították. [...]

A per folyamán gyakorta volt szó arról, hogy az összeesküvők nálunk a „Tito-féle utat” akarták járni. Ezt a megállapítást helyesbítenie kell. Helyesbítenie abban az értelemben, hogy nálunk a Tito-féle árulók számára nincs hely. (*Viharos taps.*) És azok, akik nálunk az áruló Titót akarnák utánózni, ott fogják végezni, ahol Slánský végezte. (*Hosszan tartó, viharos taps.*) Ismétlem: nem, Csehszlovákia nem lesz második Jugoszlávia! (*Viharos, hosszan tartó taps.*)

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 524–531.

Klement GOTTWALD, *A párt politikai és szervezeti munkája és a párt új szervezeti szabályzatának tervezete. Beszámoló a Csehszlovák Kommunista Párt 1952. decemberi Országos Konferenciáján*, Budapest, Szikra, 1953, 3–14.

12. Antonín Zápotocký beszéde Gottwald temetésén

Prága, 1953. március 19.

Részletek

1953. március 5-én meghalt Sztálin. Gottwald 9-én részt vett a temetésén Moszkvában, majd 11-én tért haza, influenzaszerű panaszokkal. Betegsége azonban súlyosabb volt, s feltehetően alkoholizmussal és szifiliszével is összefüggő szívbetege következtében 14-én meghalt. Prágában így 1953 márciusában két nagy gyászszertartást is tartottak, ahol sok tízezres tömeg búcsúztatta előbb a világ-, majd a csehszlovák proletariátus vezérét. Mindkét temetésen Zápotocký miniszterelnök és Široký, a Szlovák Kommunista Párt vezetője mondott beszédet, az ötvenes évek tipikus osztályharcos, vezérkultuszos szellemében. Široký beszéde Sztálin temetésén szinte hisztérikus hangulattá vált, felindultságában a hangja is elcsuklott. Gottwald temetésén viszont Zápotocký beszéde volt

izzó hangú. Gottwaldot a temetés után bebalzsamozták, és mauzóleumban helyezték el. Utódja a köztársasági elnöki poszton Zápotocký, a párt élén (elnöki poszt helyett első titkárként) Novotný lett, Zápotockýt pedig Široký váltotta a kormány élén. (Ő volt a második szlovák miniszterelnök Csehszlovákiában.)

Eltársak, testvérek, drága külföldi barátaink!

Rövid időn belül már másodszor állunk itt a Vencel téren, amely dolgozó népünk számos harcának, dicső győzelmeinek, súlyos veszteségeinek és szomorú búcsúzásainak történelmi tanúja. Ma is nehéz csapás hozott itt össze bennünket, amely országunkat és egész népét érte.

Röviddel a feledhetetlen, nekünk oly drága Jozsif Visszarionovics Sztálin halála után elhunyt hű fegyvertársa és tanítványa, Csehszlovákia dolgozó népének vezére, köztársaságuk elnöke és Csehszlovákia Kommunista Pártjának elnöke, Klement Gottwald elvtársunk.

Meghalt az a férfi, akit egész népünk szeretett jóságáért és gondoskodásáért, akit egész népünk tisztelt bölcsességéért és nagyságáért. Tisztelte törhetetlen munkaerejét és határozottságát, amellyel az utolsó percekig gondoskodott a köztársaság és valamennyi dolgozó jólétéről és boldogságáról.

Meghalt a politikus és államférfi, meghalt gondviselő apánk és tanítónk, meghalt legdrágább barátunk és elvtársunk, aki legközelebb állt szívünkhöz. Meghalt a férfi, akinek emléke örökké élni fog nemcsak hazánk, hanem az egész világ dolgozó népének szívében.

Fájdalmunk nagy, fájdalmunk mérhetetlen.

Súlyos és pótolhatatlan a veszteség, amely bennünket ért. [...]

Klement Gottwald elvtárs, Lenin és Sztálin legjobb tanítványa, politikai munkájának kezdetétől fogva felismerte és megoldotta a csehek és szlovákok nemzetiségi kérdését. Ő teremtette meg mindkét népünk egységét és együttműködését az új fel szabadult államban.

Klement Gottwald elvtárs örökéhez híven, továbbra is megszilárdítjuk a csehek és szlovákok együttműködését és egységét, fokozzuk köztársaságunk belső erejét, és így felvértezzük köztársaságunkat a hazai és külföldi ellenségek minden cselszövése ellen.

Gottwald elvtárs minduntalan figyelmeztetett bennünket, hogy a szocializmus építését hazánkban az osztályharc kiéleződése kíséri és fogja kísérni. Lelkünkre kötötte, ne feledkezzünk meg arról, hogy az ellenséget még nem semmisítettük meg egészen, hogy az ellenség minden még rendelkezésére álló eszközzel és erővel megkísérli, hogy megzavarja népünk békés építőmunkáját.

Klement Gottwald elvtárs örökéhez híven, még egyre fokozzuk éberségünket és készenlétünket, megvédjük a szocialista országépítésünket, betartjuk az állami és munkafegyelmet, keményen és kérlelhetetlenül leszámolunk mindenkivel, aki megkísérné, hogy megzavarja és megkárosítsa országépítő törekvéseinket. [...]

Mutassuk meg az egész világnak, hogy a barázda, amelyet népünk örök szántóján a gondos gazda kezdett, váratlan távoztával nem marad befejezetlen és elhagyott.

Városokban és falvakban a szocializmus építőinek hatalmas hadseregébe tömörülünk, kemény kézzel fogjuk a kalapácsot és az eke szarvát, dicsőséggel befejezzük első gottwaldi öt éves tervünket, megnyitjuk a szocializmus további korszakalkotó alkotásai felépítésének útját, és szeretett Csehszlovák Köztársaságunkban megvalósítjuk a nép boldogságát.

Esküszünk Neked, Gottwald elvtárs, hogy nagy, szent hagyatékodat nem áruljuk el!

Esküszünk Neked, Gottwald elvtárs, hogy továbbra is megszilárdítjuk és megacélozzuk szeretett Kommunista Pártunkat!

Esküszünk Neked, Gottwald elvtárs, hogy örököd teljesítésére szilárdan elszánva pártunk köré tömörítjük egész egységes Nemzeti Frontunkat, minden jóakarató embert: szem előtt tartván hazánk önállóságát, népének felemelkedését és jólétét!

Esküszünk Neked, Gottwald elvtárs, hogy tovább fokozzuk a szocialista munkaversenyt, növeljük a munka termelékenységét, megszilárdítjuk országunk védelmi képességét, s a békehívek világtáborával karöltve megghiúsítunk a béke ellen irányuló minden cselszövényt, és megvédjük a békét!

Esküszünk Neked, Gottwald elvtárs, hogy sohasem áruljuk el a Szovjetunióhoz, felszabadítónkhoz, Lenin és Sztálin országához, a béke és a haladás bástyájához fűződő szilárd és hűséges barátságunkat és szövetségünket!

Utolsó harcos és elvtársi üdvözetünket küldjük Neked, szeretett tanítónk és barátunk, Gottwald elvtárs!

Tisztelet a Te nagy munkádnak!

Dicsőség halhatatlan emlékednek!

Előre a csehszlovák rohambrigád, előre Lenin és Sztálin zászlaja alatt, előre Gottwald elvtárs életcéljának teljesítéséért, a szocializmus felépítéséért hazánkban!

Előre, előre, egy lépést sem hátra!

Lenin és Sztálin zászlaja alatt, híven Klement Gottwald művéhez, előre a szocializmushoz. A. Zápotocký, N. A. Bulganyin és V. Široký elvtársak beszédei Kl. Gottwald temetésén Prágában, 1953. március 19-én, Pozsony, Szlovákiai Politikai Könyvkiadó, 1953, 5–13.

13. Határozat a pénzreformról és a jegyrendszer eltörléséről

Prága, 1953. május 30.

Az első öt éves terv elhibázott célkitűzései miatt Csehszlovákia gazdasága 1953 elejére igen rossz állapotba került. Gottwald ígéreteivel szemben az életszínvonal sem emelkedett. Bár a fizetések viszonylag magasak voltak, a kialakuló áruhiány miatt a pénz elköltésére alig volt módja a lakosságnak. Így jelentős pénzbeli megtakarítások alakultak ki. A gazdasági válság miatti elégedetlenség főleg Sztálin és Gottwald halála után vált

érzékelhetővé; kisebb sztrájkok, tüntetések alakultak ki, rendszerellenes falfirkák jelentek meg. A januári áremelések nem oldották meg a problémákat, így a vezetés titokban valutareformot készített elő. Az új bankjegyeket szovjet stílusban, sőt a Szovjetunióban nyomtatták, nehogy híre menjen. A párt és a kormány tagadta, hogy mire készül. A régi bankjegyek átváltása diszkriminálta az osztályidegeneket és az ellenségeket, valamint a megtakarításait nem a pénzintézetekben tartó személyeket. E lépés tovább növelte a feszültséget, hatására országszerte sztrájkok, tüntetések kezdődtek. Közülük legkomolyabb a plzeňi munkásfelkelés volt június 1-jén. A más városokból odavezényelt milicisták és más alakulatok csak másnap tudták megfékezni a lázongást.

a) A Rudé právo vezércikke

(Pénzreform és a jegyrendszer eltörlése – út gazdaságunk további fejlődéséhez)
1953. május 31.

Köztársaságunk kormánya és Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága kiadott egy határozatot a pénzreform végrehajtásáról, illetve az élelmiszerek és iparcikkek jegyrendszerének eltörléséről. Ez a határozat, amelynek jelentősége igen mésszeható egész gazdaságunk további fejlődésére, a köztársaság minden polgárát érinti. A pénzreformmal a gazdaság stabil, aranyalapú pénzt juttat a népnek, és biztosítja, hogy az új pénz a dolgozók, munkások, technikusok, földművesek és hivatalnokok kezében legyen, és ne kerülhessen spekulánsok és élősködők kezébe. Ezzel párhuzamosan sor kerül a fejadagok csaknem tizennégy éve érvényben levő rendszerének teljes eltörlésére. A dolgozók saját keresetüket szabadon elkölthetik, mindenféle jegy és utalvány nélkül, akár élelmiszere, akár ipari fogyasztási cikkekre.

Egy ilyen jelentős intézkedés megvalósulása csakis munkáosztyánk és az összes dolgozó hősie erőfeszítésének, illetve a Szovjetunió állandó baráti segítségének köszönhetően vált lehetségessé. Gazdaságunk soha nem látott fejlődésének eredménye ez. Csehszlovákia Kommunista Pártjának IX. kongresszusa az egész párt számára megadta a fő irányvonalat: felépíteni hazánkban a szocializmust. A szocializmust építjük a dolgozó nép jobb életéért, J. V. Sztálin útmutatása által vezérelve, amely rámutatott a szocializmus alapvető gazdasági törvényének fő sajátosságaira és követelményeire: „Az egész társadalom állandóan fokozódó anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítését folyamatos növekedéssel és a szocialista termelés fejlesztésével kell biztosítani, a legfejlettebb technikára alapozva.” [...]

Rudé právo, 1953. május 31.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-a-slovenskym-dejinam-po-roce-1945>
Letöltés ideje: 2013. március 24.

b) A kormány és a CSKP határozata a pénzreform végrehajtásáról és a jegyrendszer eltörléséről

1953. május 30.

Részlet

A pénzreform az alábbi fő elveken alapul:

1. A készpénzben jelenleg forgalomban lévő pénz cseréje a következőképpen lesz végrehajtva: minden állampolgárnak, aki nem alkalmaz bérmunkát, fejenként 300 régi koronáig 5 régi korona ér 1 új koronát, vagyis értékvesztés nélkül válthatja át azt. A 300 korona feletti készpénzt ők 50 régi korona 1 új korona arányban válthatják, vagyis a tízszereséért. Minden más állampolgár számára a készpénzt 50 régi korona 1 új korona arányban fogják átváltani, azaz tízszeres áron. A gazdasági, költségvetési és más szervezetek, illetve intézmények pénztáiraiban található készpénzt 50 régi korona 1 új korona arányban fogják átváltani.

2. A Csehszlovák Állami Bankban és az állami takarékpénztárakban elhelyezett bankbetétek átszámítása a készpénznél kedvezőbb feltételekkel történik, a betétek nagyságától függően. Még hozzá ötezer koronáig a betéteket 5 régi korona 1 új korona arányban számítják át, vagyis értékvesztés nélkül. Ez azt jelenti, hogy minden kis bankbetét átváltása veszteség nélküli lesz.

3. A munkások és hivatalnokok bérét és fizetését, a nyugdíjat, ösztöndíjakat és a földművelők állami beszolgáltatásból adódó jövedelmét, valamint minden más társadalmi réteg egyéb munkajövedelmeit nem fogja érinteni a pénzreform, és ezeket az új pénzzel fizetik ki az új árrendszer alapján, vagyis 5 régi koronáért 1 újat számítva.

Rudé právo, 1953. május 31., 1.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-a-slovenskym-dejinam-po-roce-1945>
Letöltés ideje: 2013. március 24.

14. Jaroslav Seifert felszólalása a Csehszlovák Írók Szövetsége II. kongresszusán

Prága, 1956. április 27.

Részletek

Hruscsovna az SZKP XX. kongresszusán elhangzott „titkos” beszéde Csehszlovákiában is erjedést indított el. 1956 áprilisában a Károly Egyetem diákgyűlése bírálta Novotnýt, követelte a perek felülvizsgálatát, a szovjet oktatási modell másolásával való szakítást. A Csehszlovák Ifjúság Szövetsége lapja is reformokat sürgetett, s a diákság egész májusban mozgolódott. A párton belül is kritikus hangok hallatszottak, egyre többen követeltek rendkívüli pártkongresszust. Magyarországhoz hasonlóan az egyetemista ifjúság mellett az Írószövetség volt a változások fő követelője. A Csehszlovák Írók Szövetsége 1956 áprilisában megtartott kongresszusán tiltakoztak az írók káderozása ellen, köve-

telték a szólásszabadság engedélyezését. A vita alaphangját Seifert adta meg (aki később, 1984-ben irodalmi Nobel-díjat kapott). Egyik mondata – „az írók a nemzet lelkiismerete” – sokat idézett jelszóvá vált a későbbiekben. Az irodalmi élet addigi vezetői, a véleményvonalasok és bírálatban részesültek. Az irodalmi lapok a következő hetekben is a korábbi évek bűnöseinek megnevezését követelték.

Tisztelt Jelenlévők! Elhangzott, hogy szükséges végre rendeznünk kulturális örökségünket. Visszatérünk halott költőink verseihez, lapozgatjuk őket, és szellemi örököseiknek valljuk magunkat.

És ez eszembe juttat egy halk és félénk kérdést. Anélkül, hogy bele akarnék bonyolódni a metafizikába, némi szorongással fordulok e halottainkhoz, és kérdelem őket: ők is örököseiknek tekintenek-e minket.

Nemegyszer hangsúlyozták itt, hogy az írók a nemzet lelkiismerete. Ez nem új gondolat. Sőt, ellenkezőleg. Úgy tűnik nekem, hogy ez a mondat elég közel áll egy frázishoz, de mondjuk inkább, hogy egy ismert szóláshoz. Megtörténik azonban néha, hogy egy ilyen szólás is, a megfelelő pillanatban, és más megvilágításban kimondva, földcsuszamlást idézhet elő.

És éppen ma azt szeretném mondani: bárcsak e pillanatban mi, írók, valóban nemzetünk lelkiismerete lehetnénk, bárcsak népünk lelkiismerete lehetnénk. Mivel-hogy, higgyétek el, attól tartok, nem vagyunk azok sok éve, nem voltunk a tömegek lelkiismerete, milliók lelkiismerete, sőt végeredményben még saját magunk lelkiismerete sem.

Újra és újra azt halljuk felharsanni, és pedig semmiképpen sem jelentéktelen torokból, hogy szükséges, hogy az író az igazat írja. Ez azt jelenti, hogy az írók az utóbbi években nem írtak igazat. Írtak vagy nem írtak? Önként vagy nem önként? Készségesen vagy nem készségesen? Lelkesedés nélkül vagy bensőséges egyetértéssel?

Visszatérek a cseh irodalom múltjához, hiábavalóan kutatva, hogy valamelyik nagy cseh költő, és különösen néhány azok közül, akik a cseh nemzet alapvetéseit megfogalmazták, mint Neruda, Čech, Machar és Dyk, megállt műve közepén, és ott megállva kihirdette a nemzetnek és olvasóinak, hogy nem mondott igazat. Vagy emlékeztek, hogy valamelyikük valaha is azt nyilatkozta volna: „Olvasók, bocsássatok meg, körüljártam fájdalmaitokat és a cseh nép szenvedését, és becsuktam a szemem. Nem mondtam igazat.” Ha bárki más elhallgatja az igazat, az lehet taktikai manőver. Ha az író hallgatja el az igazat, az hazudik. És nem csak hitelteleníti azt, hogy micsoda nagyszerűt és gyönyörűt hozott el a szocializmus népünknek ezen években.

Meghallgattunk elég sok vádat és önvádat. Nos, rendben, reméljük, hogy őszinték voltak. Csak az a kár, hogy ezt nem egy kicsit korábban hangoztatták, közelebb ahhoz a pillanathoz, amikor legfőbb ideje lett volna. Hogy így betöltsük és folytassuk is a cseh irodalom nemes hagyományait, és persze az irodalomét általában, hogy voltak olyan költők, akik ismerték az igazságot, hangoztatták azt a politikusoknál korábban, akik nyilvánvalóan inkább számoltak a valósággal. Mivel az igazság, mondja Šalda, a

holnap valósága. Szép, amikor a költők támogatják a politikát, de merem mondani, hogy kevésbé szép, ha ellenkezőleg történik.¹²⁶

És ma kérdezlek titeket, hol voltunk valamennyien, amikor 1948 után a cseh irodalomra rátelepedett egy ember, aki nem tudott csehül, és aki döntött a cseh írók és a cseh könyvek sorsáról?¹²⁷

Hol voltunk, amikor ez az ember szétküldött a nyomdába egy seregnyi húszéves lányt és fiatalembert, akik ifjú lelkesedéssel megparancsolták a cseh könyvek szedésének széthajigálását.¹²⁸ És ezen könyvek között klasszikusok művei is ott voltak, amelyeket ma újra kiadunk. Köztük volt Comenius is.

Hol voltunk, amikor nem is egy cseh könyvtáros, óvatosságból, gyávaságból, haragból és nem helyénvaló lelkesedésből, saját kezével rombolta le a könyvtárainkat, és gründoló lelkesedéssel kezdett felépíteni új könyvtárakat, és pedig olyan könyvekből, amelyek 1948 februárja után jelentek meg.

Ennek most mind vége. Mindez elhárult, és nem lenne objektív tagadni, hogy sok hibát jóvá tettek. Semmiképp sem az összeset. [...]

Nem fogok ismételni szinte olvasókönyvi ismereteket a cseh irodalomról, és pedig azt, hogy jelentős személyei között nincs egyetlen szerző sem, akinek a művei a dolgozó emberek ellen irányulnának, és akinek ne lennének mély érzései, és végül aki ne értené meg a dolgozók társadalmi problémáit.

Mi következik ebből mai helyzetünkre és holnapi kötelességeinkre nézve?

Meg vagyok győződve arról, hogy kötelességünk azonnal hozzákezdeni a sérelmek orvoslásához. A sürgős követeléseket e kettőben foglaljuk össze:

1. Szólítsátok fel az elhallgattatott és igazságtalanul kizárt írókat, persze azokat, akik méltók e névre, az együttműködésre. Ne várjátok, hogy maguk jöjjenek, és kérjék ezt. Aligha jönnének, mivel az íróknak nem illik kérni. Adjatok nekik lehetőséget, hogy válaszolhassanak azokra a támadásokra, amelyekre nem válaszolhattak, amikor kizárták őket az irodalomból. Ezt én magam is átéltem!

2. Gondoljunk a bebörtönzött írókra, gondoljunk emberi sorsukra. Természete-sen nincs jogom megítélni a bűnüket. Bűnt, hibákat, tévedéseket. De cseh költőként jogom van kifejezni a véleményemet, hogy eleget bűnhődtek már ezekért a politikai bűnökért és tévedésekért.

¹²⁶ Vagyis: kevésbé szép, ha a politika támogatja a költőket. Más értelmezés szerint: „de merem mondani, nem kevésbé szép, hogyha szembeszállnak vele”. Lásd BERKES Tamás, *Elszalasztott lehetőség?* Csehszlovákia 1956-ban. *Híd*, 2006/10. sz., 62.

¹²⁷ Seifert feltehetően Ladislav Štoll akkori kulturális miniszterre utalt, akinek vádaskodásai és kritikái miatt számos író nem publikálhatott, egyes katolikus írókat pedig be is börtönöztek miatta. Štoll egyébként ott ült Seifert hallgatóságának sorában.

¹²⁸ A számítógépes tördelés előtt alkalmazott (kézi vagy kicsit gyorsabb gépi) szedésről van szó, ahol a szöveg betűit (apró, ólomból öntött betűket) egyenként illesztették egymás mellé a nyomtatóformába. Minden bekezdésnek, illetve oldalnak saját nyomtatóformája volt, amiket szintén össze kellett illeszteni, hogy aztán festékezés után nyomtatni lehessen róluk. A kiszedett szöveg szétszórása után már csak újabb fáradságos munkával lehetett volna a kérdéses könyveket kinyomtatni. (Kézi szedéssel óránként kb. egy oldalt lehetett kiszedni.)

Az, amit mondok, bizonyára nem jelenti azt, hogy azonosulnék a politikai nézeteikkel, amelyek ellentétben állnak és álltak a saját véleményemmel és mindannyiunk nézeteivel. Amíg a Szövetség mai tagjai készségesen és gyorsan beismerik régóta fennálló tévedéseiket és bűneiket, amit elegendőnek kell tekintenünk, a bebörtönzöttek tévedéseit és bűneit sem lehet értékelni az eddigi szigorral és az eddigi álláspontokkal.

Valamennyien jól tudjuk, hogyan lehetséges – tudom, hogy a helyzet nehéz – megkísérelni, hogy sorsukat legalább egy kissé megkönnyítsük. Azonban, drága barátaim, még valamit kérdezek tőletek: valóban csak vers-, ritmus- és metaforagyártók vagyunk? Valóban csak történetek elbeszélői vagyunk, és nem több; hogy gondolatainkban csak és kizárólag írói céhünk kérdései legyenek? Így látom az írók küldetését manapság.

Az új bizottság és ti mindannyian gondoskodjatok arról, hogy tetteink méltók legyenek a szocialista programhoz, és méltók a szocialista írókhoz, s mielőbb megvalósuljanak, vagyis amit manapság a minél előbb jelent: azonnal.

Literární noviny, 1956. április 29., 9–10.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-a-slovenskym-dejinam-po-roce-1945>
Letöltés ideje: 2013. március 24.

<http://www.odaha.com/tomas-odaha/recenze/cetba/uryvky/projev-jaroslava-seiferta-2-sjezdu-ceskoslovenskych-spisovatelu> Letöltés ideje: 2015. július 3.

15. Antonín Novotný beszámolója a CSKP 1956. júniusi országos konferenciáján

(A jelenlegi helyzet és a párt feladatai)

Prága, 1956. június 11.

Részletek

A XX. kongresszus utáni olvadásból Csehszlovákiában nem lett özönvíz. A párt májusban lezártnak minősítette a kongresszus vitáját, rendkívüli kongresszus helyett pedig csak pártértekezletet hívtak össze. Ezen Novotnýnak – aki Gottwaldhoz képest már csak egy pártapparatcsik volt – mégis foglalkoznia kellett a „személyi kultusz”, vagyis az elkövetett törvényteleniségek kérdésével. Mivel azonban maga is részt vett ezek megtervezésében és végrehajtásában, a kérdésekre adott válaszai felemásak. Hibásnak minősítette a Visinszkij-elv alkalmazását, de továbbra is kiállt az osztályharcos elvek mellett. Beszámolt a kommunisták elleni koncepciós perek felülvizsgálatáról (ennek első vizsgálóbizottságát Rudolf Barák belügyminiszter vezette), de eredményeitől megrettent, azt nem hozta nyilvánosságra, a felelősséget pedig részben a kivégzett Slánskýra, részben Gottwald vejére, Čepičkára hárította. – A nyári és őszi lengyel és magyar események megrémítették a prágai vezetést, amely ismét keményvonalasabb politikát alkalmazott, kampányt indított a revizionisták ellen, tisztogatásokat végzett. Ezzel sikerült konszolidálnia hatalmát; Csehszlovákia stabil maradt.

[...] Ha elutasítjuk, mint helytelent és egyoldalút, az osztályharc törvényszerű kiéleződésének tézisé, valamint az ezzel kapcsolatos helytelen elképzeléseket, ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy az osztályérdekek összhangjáról és enyhüléséről, a tökéletes elemeknek a szocializmusba való átnövéséről szőtt reformista illúzióknak adjuk át magunkat, és hogy az osztályharcot elintézt ügynek tekintjük [...]

Kétségtelen valóság, hogy az osztályharc egyik formája a kártevés, a diverzió, a kémek és kártevők terrorcselekmény-kísérletei, akiket az imperialisták küldenek hazánkba, ügynökök toborzása hazánkban stb. Az ellenségnek e kísérleteivel szembezállt, és kell hogy szembeszálljon biztonsági testületünk az egész nép tevékeny támogatásával. De itt is látnunk kell azt, hogy amint a szocializmus sikerei növekednek, [...] csökkennének a felforgató tevékenység lehetőségei, csökken az ilyen tevékenységre hajlandó emberek száma. [...]

A kulákok, mint osztály, továbbra is a szocializmus ellenzői és ellenségei, s azok is maradnak, gazdasági érdekeikből és jellegükből ered a rendszerünkkel szembeni állásfoglalásuk is. [...]

A párt már számos konkrét intézkedést hozott a helyzet megjavítására, és további új javaslatokat terjeszt a konferencia elé. Egyúttal azonban helytelen liberalisztikus tendenciák is megnyilvánultak, melyek a közbiztonsági szervek jelentőségének és feladatainak lebecsüléséről tanúskodnak.

Államunkban jelentékeny feladat hárul a biztonsági szervekre, az ügyészségre és bíróságokra, melyek népi demokratikus rendünk megvédésére hivatottak. Teljes mértékben megbecsüljük eddig végzett érdemes munkájukat. [...] Azok az intézkedések, melyeket az országos konferencia elé terjesztünk, arra irányulnak, hogy megerősödjék ezen állami szerveknek nevelő hivatása, és biztosítsák a szocialista törvényesség sérthetetlenségét. [...] Fent említett szerveinknek jövőbeni munkájukban ama új határozat szerint kell eljárniuk, hogy a vádlott beismerése nem mentesíti őket az alól a kötelességük alól, hogy bizonyítékokat terjesszenek elő a vádlott bűntevékenységről. [...]

A Politikai Bizottság rögtön a párt X. kongresszusa után nekilátott, hogy fokozatosan az egyes időszakok szerint következetesen foglalkozzék a csehszlovákiai politikai perek kérdésével. Az egyes eseteknek, a Központi Bizottsághoz érkezett leveleknek és panaszoknak, valamint egyes elítéltek vallomásainak a felülvizsgálása azt mutatta, hogy itt nincsen minden rendben. Főleg az 1948–1951 közti időszakról volt szó, amikor Slánský még a párt főtitkára volt, majd az 1952-es évről, amikor a biztonsági szolgálatban a Slánský által bevezetett módszerek még tartották magukat.

A politikai perek felülvizsgálására a CSKP KB bizottságot állított fel, melynek Barák és [...] elvtársak a tagjai.

1954 óta a főügyészség 481 személy esetét vizsgálta felül, akik közül egyeseknél a büntetést megerősítették, másoknál csökkentették, egyes személyeket pedig felmentettek. Továbbá számos személy az idők folyamán amnesztiában részesült.

Az 1952-es esetek felülvizsgálása során újabb körülményekre derült fény, amelyek kiegészítették a Slánský és társai esetével kapcsolatos képet. Ezért határozat szü-

letett, hogy ezt a pert is felül kell vizsgálni, és az eredményről jelentést kell tenni a párt Központi Bizottsága előtt. Az ezzel a feladattal megbízott bizottság még folytatja munkáját. Viszonylag igen bonyolult és igen nagy terjedelmű írásos anyag felülvizsgálásáról van szó, az anyag tanulmányozása még időbe telik. Főleg egyes tanúk további kihallgatásáról és számos dokumentum felülvizsgálásáról lesz szó. A bizottságnak 150 000 oldalnyi dokumentációs anyag elemzésével kell foglalkoznia.

A bizottság munkáját kezdettől fogva a Slánský tevékenységének időszakából való bűnperek felülvizsgálatára összpontosította. [...] Megállapítást nyert, hogy a bűnperből ki kell zárni mindazt, ami Jugoszláviát és a jugoszláv elvtársakat illeti. Slánskýnak és társainak a jugoszláv tényezőkkel vonatkozásba hozott tevékenységét teljesen hamisan jellemezték. Ez csupán a Jugoszláviával való áldatlan szakítás háttérének megvilágítása, Berijának és társainak leleplezése után derült ki.

A bűnperben továbbá olyan személyek is szerepeltek, akiknek valójában semmi köze nem volt Slánskýhoz és ellenséges tevékenységéhez. Itt főleg a Field testvérekről és Konni Zilliacusnak e perbeli szerepéről van szó. E személyek nem vettek részt Slánský bűnös tevékenységében.

Ezzel szemben [...] a tények eddigi felülvizsgálatával megállapítást nyert, hogy nincs ok Slánský rehabilitálására. A felülvizsgálat során kitűnt, hogy Slánský még számos további büntetést követett el, melyek nem szerepeltek a vádiratban.

Azért követte el őket, hogy magához ragadja a hatalmat a pártban és az államban. E célból szándékosan megsértette a pártélet normáit. A párt és a gazdasági élet fontos szakaszaira mindenekelőtt saját embereit állította. [...]

Beleegyezését adta és tudatosan megtűrte, hogy törvényellenes eszközökkel és büntetést érdemlő módon a csehszlovák kapitalisták külföldre vigyék vagyონukat.

Számos olyan tény, mint például törvényellenes módszerek felhasználását a vizsgálatnál, nem tüntettek fel a Slánský elleni vádiratban csupán azért, mert [...] olyan embereket is érintettek, akik maguk is részt vettek tevékenységében [...] és természetesen nem állt érdekükben olyasvalamivel vádolni Slánskýt, amiben ők is részt vettek és ők is bűnösök voltak. [...] Ebben az időben Slánský volt az, aki ténylegesen irányította a biztonsági szerveket, és Šváb, majd később Taussigová közvetítésével utasításokat adott fizikai erőszak alkalmazására. [...]

Slánský és társai bűnperének felülvizsgálata azt mutatja, hogy Slánský egész tevékenysége bűnös volt. A pártból gépies eszközt akart teremteni, mely karrierista érdekeit szolgálta volna. Alapjában véve Slánský egész tevékenysége világosan népünk ellen, a népi demokratikus rend érdekei ellen irányult. Ha Slánskýnak sikerül megvalósítania céljait, ez pártpolitikánk céljaitól és alapelveitől való eltérést, fordulat előkészítését jelentette volna országunkban. [...]

Meg kell mondani, hogy a Politikai Bizottság a múltban [is] gyakran bírálta Čepička elvtárs munkáját. Nemcsak a X. kongresszus után, amikor bíráltuk őt a hadsereg sikereinek politikailag helytelen értékeléséért [...] Bíraltuk Čepička elvtársat a hadseregben folyó politikai és kulturális munka helytelen felfogásáért, a hadsereg helytelen fölérendelésének jelenségeiért és a rossz gazdálkodásért. A Politikai Bizott-

ságot az a törekvés vezette, hogy a bíráló segítsen Čepička elvtársnak abban, hogy a hibákat kiküszöbölje. Kitűnt, hogy Čepička elvtárs kevés érzéket mutatott a kollektívizmushoz, s ezért nem szabadult meg hibáitól. A CSKP KB áprilisi plénuma a Politikai Bizottság javaslatára felmentette Čepička elvtársat a Politikai Bizottság tagságának funkciója alól, valamint miniszterelnök-helyettesi és nemzetvédelmi miniszteri funkciója alól.

A hadseregben mutatkozó helytelen jelenségek szolgáljanak tanulságul nekünk arra, hogy jobban irányítsuk a hadsereget, és általában többet foglalkozzunk a hadsereg kérdéseivel. Jelenleg a legfontosabb feladat lesz a hadseregben a politikai és nevelő munka alapvető megjavítása. [...]

Csehszlovákia Kommunista Pártja országos konferenciája (Pod zástavou socializmu, 5. évf. 13. sz. 1956. július), Pozsony, Pravda, 1956, 7–53. Idézetek: 20–31.

Részletét közli: DOLMÁNYS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 320.

16. A CSKP 1960-as országos konferenciájának határozata Antonín Novotný beszámolójáról

Prága, 1960. július 7.

Részletek

1957 végén, Zápotocký halála után Novotný vette át a köztársasági elnöki posztot is. 1958 júniusában megtartották a CSKP XI. kongresszusát, amelyen a dogmatikus irányzat ismét megerősödött, a központosítás újra fokozódott. Leszögezték, hogy az ország lerakta a szocializmus alapjait, s most már annak teljes felépítése következik. Ennek értelmében a régi népi demokratikus alkotmányt is új, szocialista alkotmánynak kell felváltani. Az alkotmány-előkészítő bizottság 1960-ig ki is alakította ennek tervezetét, és azt az 1960-as választási kampány során „össztársadalmi vitára” bocsátották, amely szokás szerint teljesen formális volt. A pártállami rendszerre jellemző módon az alkotmány tervezetét előbb a párt tárgyalta meg és fogadta el az 1960-as pártértekezleten – a nemzetgyűlés feladata már csak az volt, hogy erre rábólintson. Az értekezlet másik témája a harmadik ötéves terv (1961–1965) volt, amely a pártkonferencia nagy ívű terveivel szemben már 1962-ben megbukott, ezért hivatalosan is le kellett állítani. A határozatban ismét többször előkerül a gottwaldi „fő irányvonal” kifejezés.

A CSKP XI. kongresszusa kitűzte hazánkban a szocializmus építése befejezésének fő irányvonalát. Az azóta eltelt időszakban a munkásosztály a többi dolgozóval együtt pártunk vezetése alatt további jelentős sikereket ért el a szocialista társadalom építésében. A szocialista termelési viszonyok tovább bővültek és megszilárdultak, a szocializmus anyagi-műszaki alapja tovább gyarapodott, emelkedett a nép életszínvonala, elmélyült erkölcsi és politikai egysége, tovább fejlődött a szocialista demokrácia,

és mélyreható változások következtek be életünk minden területén. Országunkban győzött a szocializmus.

Sikereink elválaszthatatlanok a Szovjetunió testvéri együttműködésétől és segítségétől, a szocialista tábor és a nemzetközi forradalmi mozgalom növekvő egységétől. [...]

A CSKP 1960. július 5-e és 7-e között lefolytatott országos konferenciája tovább folytatta a CSKP XI. kongresszusának fő irányvonalát, és kifejezi az egész pártnak, Csehszlovákia egész dolgozó népének elszántságát, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezetésével merészen halad tovább a szocializmus építésének befejezésében, a fejlett szocialista társadalom sokoldalú felvirágoztatásában és a kommunizmusba való átmenethez szükséges erők gyűjtésében.

A CSKP országos konferenciája megvitatta és egyértelműen jóváhagyja a Csehszlovák Szocialista Köztársaság új, szocialista alkotmányának tervezetét. A CSKP országos konferenciája elhatározta, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság új, szocialista alkotmányának tervezetét megvitatásra a nemzetgyűlés elé terjeszti, és a nemzetgyűlésnek elfogadásra ajánlja. [...]

A javaslatok az országos vita eredményeire támaszkodnak, mely valóban tömegjellegű volt, és az államiság nagy iskoláját jelentette. A vita szemléltetően kifejezésre juttatta, hogy a nép közvetlenül részt vesz államunk és egész társadalmunk fejlődésének meghatározásában. [...] A dolgozók nagy büszkeséggel fogadták, hogy az új alkotmány szocialista alkotmány, mely törvénybe iktatja a szocialista rend diadalát hazánkban. A párt vezető szerepének világos kifejezésre juttatása az alkotmányban teljes egészében megfelel annak az egész dolgozó nép által elismert ténynek, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártja minden mai győzelmünk szervezője és társadalmunk sikeres továbbfejlődésének záloga.

Országunk dolgozói mindennapi életükben szüntelenül meggyőződnek a szocialista társadalom nagy előnyeiről. Felismerik, hogy minden állampolgár elsőrendű kötelessége védelmezni a szocialista tulajdont, és munkájával hozzájárulni gyarapításához. Állampolgáraink tudatában tovább erősítjük azt az elvet, hogy a szocialista rendben az egyén képességeit teljes mértékben csakis akkor érvényesítheti, ha tevékenyen részt vesz az egész társadalom fejlesztésében, elsősorban a társadalmi munkában, mivel ez a nép nagy politikai és munkás aktivitásának fő forrása.

Az új alkotmány egyenlő jogokat és kötelességeket biztosít a köztársaság minden polgárának. Törvénybe iktatja köztársaságunkban a nemzetiségi kérdés marxista-leninista megoldását, amely lehetővé tette, hogy elértük a két testvérnemzet, a csehek és a szlovákok, valamint a többi nemzetiségű állampolgárok teljes egyenjogúságát politikai és gazdasági téren. Ugyanakkor a szlovák nemzeti szervek helyzetének rendezésével még jobb előfeltételeket teremtünk ahhoz, hogy sikeresen megoldjuk Szlovákia további gazdasági és társadalmi felvirágoztatásának feladatait az egységes Csehszlovák Szocialista Köztársaságban. [...]

Az új, szocialista alkotmány kifejezésre juttatja a dolgozók alapvető érdekeit, és ezáltal mozgósító erő és fontos eszköz lesz a fejlett szocialista társadalom építésének megvalósításában és a nép kommunista nevelésében.

Szocialista alkotmányunk elfogadása nemzetközi jelentőséggel is bír. Ismét igazolja a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet általános törvényszerűségeit, megmutatja, hogy országunk felvirágzása a világ szocialista erőinek előnyomulásának, növekvő fölényének oszthatatlan része. A biztonság, amellyel szocialista alkotmányunkat világos, programszerű vonásokkal bővítjük ki, abból a tényből fakad, hogy a szocializmus a világon is, hazánkban is feltartóztathatatlanul halad előre új győzelmek felé.

*

Az országos konferencia jóváhagyta a népgazdaság és a kultúra harmadik ötéves fejlesztési tervének javaslatát. A harmadik ötéves terv megfelel a XI. pártkongresszus kitűzte céloknak, a fejlett szocialista társadalom felvirágoztatásának népgazdasági terve; teljesítésével egyben megteremtjük a kommunizmus építésére való fokozatos áttérés előfeltételeit. [...]

A termelés gyors fejlődési ütemének fő forrása a népgazdaság valamennyi ágazatában a társadalmi munka termelékenységének gyorsabb emelkedése lesz. [...]

A CSKP országos konferenciája egyben hangsúlyozza, hogy e kedvező előfeltételek ellenére a harmadik ötéves tervet bizonyos komoly problémákkal is kezdjük meg. Elsősorban arról van szó, hogy vessünk véget a mezőgazdasági termelés lemaradásának az ipar mögött [...]

A társadalmi munka termelékenységének növekedése és a mezőgazdasági termelés lényeges emelése a nép életszínvonala további fejlesztésének kulcsa. Az *életszínvonal* továbbra is a bérek és fizetések névértékének emelése, a kiskereskedelmi árak leszállítása és a társadalmi fogyasztás bővítése révén emelkedik [...] jelentős része lesz [azonban ebben] a munkaidő fokozatos lerövidítésének is. [...]

Egész dolgozó népünk fenntartás nélkül támogatja a szocialista Csehszlovákia külpolitikáját, melynek legfőbb célja, hogy minden eszközzel hozzájáruljon a szocialista tábor erejének és egységének növeléséhez, a szocializmus ügyének erősítéséhez az egész világon. Csehszlovákia Kommunista Pártja ügyelni fog arra, hogy külpolitikánk alapvető irányvonalát, a békés együttélés elveivel való rendíthetetlen hűséget még következetesebben védelmezzük és megvalósítsuk a Szovjetunió és a többi szocialista ország oldalán. [...]

Teljes mértékben és tevékenyen támogatjuk a békés együttélés politikáját, de ez természetesen nem jelenti, hogy bármely formában is túrni fogjuk az agresszív imperialista erők akcióit, elsősorban a nyugat-németországi revansisták akcióit. A többi szocialista országgal együtt ezentúl is következetesen leleplezzük az USA imperialista köreinek támadó terveit, és teljes mértékben támogatjuk a Szovjetunió békés külpolitikáját. [...]

A CSKP országos konferenciája elvárja, hogy minden kommunista és pártonkívüli, a nemzeti bizottságok, a társadalmi szervezetek s az egész Nemzeti Front tagjai és funkcionáriusai szilárd egységben, nagy felelősségtudattal és áldozatkészséggel fognak hozzá merész céljaink megvalósításához.

Szorosán tömörülve társadalmunk vezető ereje, Csehszlovákia Kommunista Pártja körül, megbonthatatlan szövetségben a Szovjetunióval, az egész szocialista táborral és az egész világ haladó erőivel elérjük szocialista köztársaságunk további megszilárdulását, népünk magas életszínvonalát és sokoldalú kulturális fejlődését, a békeharc további diadalait.

A lenini úton előre, szocialista hazánk további felvirágoztatásáért!

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 532–539.

Csehszlovákia Kommunista Pártjának országos konferenciája. 1960. július 5. – július 7-ig, Pozsony, Pravda, 1960, 176–181. (A Nová mysl című elméleti és politikai folyóirat különszáma.)

17. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmánya

(100/1960. sz. alkotmánytörvény)

Prága, 1960. július 11.

Részletek

Az 1948-as alkotmányt több alkalommal is módosították. Ezek közül a legjelentősebb 1956-ban következett be, amikor a 33/1956. sz. alkotmánytörvény kiegészítette a szlovák szervek jogkörét (és utalást tett az országban élő magyarokra is). 1960-ban viszont recentralizálás történt: a Megbízottak Testülete megszűnt, a Szlovák Nemzeti Tanács jogai csorbultak. Az alkotmány kimondta a szocializmus győzelmét, szocialista köztársasággá minősítette az országot, amely e jelzőt hivatalos nevébe is felvette. 1948-cal szemben az alkotmány rögzítette a CSKP vezető szerepét, a hatalmi ágak egységes jellegét (elvileg a nemzetgyűlésé minden hatalom), megjelent a szovjet alkotmányjog egyik fő sajátossága, a „társadalmi rend” című fejezet is. A régi vonások közül (a szovjet blokkon belül szinte már egyedülként) fennmarad a köztársasági elnöki poszt (aki rendeleteket már nem adhat ki, de elnökölhet a kormány ülésén). Továbbra is meglehetősen ritka maradt a törvényerejű rendelet (zákonné opatření, szó szerint: törvényrendelet) kiadása (erre a nemzetgyűlés elnökségének volt joga).

Nyilatkozat

I. Mi, Csehszlovákia dolgozó népe, ünnepélyesen kinyilatkoztatjuk:

Csehszlovákia Kommunista Pártja vezetésével nálunk is megvalósult az a társadalmi rend, amelyért munkásaink és többi dolgozóink nemzedékei küzdöttek, s amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme óta példaképnek tekintettek.

Győzött hazánkban a szocializmus.

Történelmünk új korszakába léptünk, és elszánt akaratum, hogy tovább haladjunk új, még nagyobb célok felé. A szocialista országépítés befejezése után áttérünk a fejlett szocialista társadalom építésére, és erőt gyűjtünk a kommunizmusba való átmenethez.

Ezen az úton vállalva haladunk nagy szövetségesünkkel, a testvéri Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével, a szocialista világrendszerhez tartozó valamennyi baráti országgal; e világrendszernek hazánk szilárd láncszeme. [...]

II. Dolgozó népünk, amelyet a hős szovjet hadsereg tizenöt évvel ezelőtt, 1945-ben felszabadított a fasiszta megszállás igája alól, a burzsoá köztársaságban szerzett tapasztalatain okulva elhatározta, hogy felszabadult államát népi demokráciaként építi fel, amelynek küldetése a szocializmushoz vezető békés fejlődés biztosítása volt. Az állam élére Csehszlovákia Kommunista Pártja, a munkásosztály bevált, a burzsoá köztársaság és a megszállás idején vívott harcokban megedzett élcsapata állt. A nemzetközi és hazai reakció utolsó széles alapon megszervezett kísérletét e fejlődés irányának megfordítására a dolgozó nép határozott fellépésével 1948 februárjában visszaverte. [...]

Hazánkban már megoldottuk a kapitalista társadalomból a szocialista társadalomba való átmenet valamennyi döntő jelentőségű feladatát. A felszabadult emberi munka egész társadalmunk alapvető tényezője, minden állampolgárnak nemcsak kötelessége, hanem becsületbeli ügye is lett. Már megvalósítottuk a szocializmus alapelvét: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint!”

A népi demokrácia, mint a szocializmus építésének útja, teljes mértékben bevált: elvezetett a szocializmus győzelméhez.

III. Most arra irányul minden törekvésünk, hogy megteremtsük társadalmunkban a kommunizmusba való átmenet anyagi és szellemi feltételeit. [...]

A további fejlődés során, amikor a munka elsődleges életszükségletté válik, a termelőerők olyan fejlettségét és a társadalom gazdagságának olyan gyors gyarapodását akarjuk elérni, hogy kielégíthessük a társadalom valamennyi tagja sokoldalú fejlődésének összes növekvő szükségleteit. Akkor majd áttérhetünk az elosztás legmagasabb elvének – a kommunizmus alapelvének megvalósítására: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint!” [...]

I. fejezet. A társadalmi rend

1. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság a munkások, a parasztok és az értelmiség munkásosztály vezette szilárd szövetségén alapuló szocialista állam.

(2) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság két egyenjogú testvéri nemzetének, a cseheknek és a szlovákoknak egységes állama.

(3) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság a szocialista világrendszer része; minden nemzettel baráti kapcsolatokra és az egész világ tartós békéjének biztosítására törekszik.

2. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban minden hatalom a dolgozó népé.

(2) A dolgozó nép az államhatalmat az általa választott, ellenőrzött és neki felelős képvisleti testületek útján gyakorolja. [...]

3. cikk. (3) Bármelyik képvisleti testület tagja választóinak döntése alapján bármikor visszahívható.

4. cikk. A társadalom és az állam vezető ereje a munkásosztály élcsapata, Csehszlovákia Kommunista Pártja, a legtevékenyebb és legöntudatosabb munkások, parasztok és értelmiségiek önkéntes harci szövetsége.

5. cikk. A közös tevékenység fejlesztése, a társadalom és az állam életében való sokoldalú és tevékeny részvétel, valamint jogaik érvényesítése céljából a dolgozók önkéntes társadalmi szervezetekbe tömörülnek. [...]

6. cikk. A társadalmi szervezeteket a csehek és a szlovákok Nemzeti Frontja fogja össze, amely a városi és falusi dolgozók szövetségének politikai megtestesítője Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezetése alatt.

7. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság gazdasági alapja a szocialista gazdasági rendszer, amely kizárja az ember ember általi kizsákmányolásának minden formáját.

(2) A szocialista gazdasági rendszer, amelyben a termelési eszközök társadalmi tulajdonban vannak, és az egész népgazdaságot tervszerűen irányítják, valamennyi állampolgár öntudatos együttműködésével biztosítja a termelés erőteljes fellendülését és a dolgozók életszínvonalának állandó emelkedését.

(3) A szocialista társadalomban a munka a köz és egyben a dolgozó javát szolgálja. [...]

9. cikk. A szocialista gazdasági rendszer keretében megengedett a személyes munkán alapuló és az idegen munkaerő kizsákmányolását kizáró kisüzemi magán-gazdálkodás.

10. cikk. (1) Az állampolgároknak a közszükségleti tárgyakra, [...] családi házakra, valamint a munkából eredő megtakarításokra vonatkozó személyi tulajdonjoga sérthetetlen.

(2) A személyi vagyon öröklése biztosítva van. [...]

12. cikk. (1) Az egész népgazdaságot állami népgazdaság-fejlesztési terv szerint irányítják, amelyet a dolgozó nép legszélesebb körű tevékeny részvételével dolgoznak ki és valósítanak meg. [...]

15. cikk. (1) Az állam olyan gazdasági, egészségügyi, szociális és kulturális politikát folytat, hogy a termelés növelésével, a lakosság életszínvonalának emelésével és a munkaidő fokozatos csökkentésével párhuzamosan szüntelenül fejlődjenek népünk fizikai és szellemi képességei.

(2) Az állam gondoskodik a természet gazdagításáról, sokoldalú védelméről s hazánk természeti szépségeinek megőrzéséről [...]

16. cikk. (1) Csehszlovákia az egész kulturális politikáját, a műveltség fejlesztését, a nevelést és az oktatást a tudományos világnézet, a marxizmus-leninizmus szellemében folytatja, szoros kapcsolatban a nép életével és munkájával. [...]

17. cikk. (1) Valamennyi állampolgár s minden állami és társadalmi szervezet egész tevékenységében a szocialista állam jogrendjéhez igazodik, és ügyel arra, hogy a társadalom életében maradéktalanul érvényesüljön a szocialista törvényesség. [...]

II. fejezet. Az állampolgárok jogai és kötelességei

19. cikk. (1) A dolgozók társadalmában, amelyben megszűnt az embernek ember általi kizsákmányolása, a társadalom minden tagjának fejlődése és érdekei összhangban állnak az egész társadalom fejlődésével és érdekeivel. [...]

(2) A dolgozók társadalmában az egyén csak az egész társadalom fejlesztésében, elsősorban a társadalmi munkában való megfelelő részvételével bontakoztathatja ki teljesen képességeit, és érvényesítheti jogos érdekeit. Ezért a közösség javára végzett munka elsőrendű kötelessége, és a munkához való jog elsőrendű joga minden állampolgárnak.

20. cikk. (1) Minden állampolgárnak egyenlő jogai és egyenlő kötelességei vannak.

(2) Nemzetiségre és fajra való tekintet nélkül minden állampolgár egyenjogúsága biztosítva van.

(3) A férfiak és a nők helyzete a családban, a munkában és a közéleti tevékenységben azonos. [...]

21. cikk. [...] (2) A munkához és a munka díjazásához való jogot az egész szocialista gazdasági rendszer biztosítja, amely nem ismer sem gazdasági válságot, sem munkanélküliséget, és a munkáért való reálbér szüntelen emelkedését szavatolja. [...]

28. cikk. (1) Az állam a dolgozó nép érdekeinek megfelelően minden polgárának biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságát a társadalmi élet minden területén, különösen a szólás- és sajtószabadságot. Az állampolgárok e szabadságjogaikat mind személyiségük és alkotó törekvéseik fejlesztésére, mind az állam igazgatásában és a gazdasági, valamint kulturális országépítésben való tevékeny részvételük érvényesítésére használják fel. Ugyanebből a célból biztosítva van a gyülekezés, az utcai felvonulások és tüntetések szabadsága. [...]

29. cikk. Az állampolgároknak és a szervezeteknek joguk van javaslatokkal, kezdeményezésekkel és panaszokkal fordulni a képvisleti testületekhez és más állami szervekhez; az állami szervek kötelesek ezeket felelős módon és idejében elintézni.

30. cikk. (1) A személyi sérthetatlenség biztosítva van. Terheltként csakis törvényes indokok alapján és a törvényben előírt módon lehet valakit felelősségre vonni. Letartóztatás csakis a törvényben előírt esetekben és a bíróság, illetve az ügyész határozata alapján lehetséges. [...]

34. cikk. Az állampolgárok kötelesek megtartani az alkotmányt és a többi törvényt, s minden cselekedetükben szem előtt tartani a szocialista államnak és a dolgozók társadalmának az érdekeit.

35. cikk. Az állampolgárok kötelesek védelmezni és erősíteni a szocialista tulajdont [...]

III. fejezet. A nemzetgyűlés

39. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve a nemzetgyűlés. A nemzetgyűlés az egyetlen országos törvényhozó testület.

(2) A nemzetgyűlésnek 300 képviselője van, akiket a nép választ, a népnek felelősök, s a nép visszahívhatja őket.

(3) A nemzetgyűlést négyévi időtartamra választják. [...]

50. cikk. A nemzetgyűlést a köztársasági elnök évenként legalább két ízben hívja össze ülészsakra. [...]

51. cikk. (2) A határozatok érvényességéhez a jelen lévő képviselők több mint felének a szavazata szükséges.

(3) Az alkotmány elfogadásához vagy megváltoztatásához, a hadüzenethez, az államhatárok megváltoztatásához, valamint a köztársasági elnök megválasztásához az összes képviselők szavazatainak háromötöde szükséges. [...]

59. cikk. (1) A nemzetgyűlés tagjai sorából megválasztja a 30 tagú elnökséget. Az elnökség a nemzetgyűlés elnökéből, elnökhelyetteséből, a bizottságok elnökeiből és további tagokból áll.

(2) Az elnökséget a nemzetgyűlés egész választási időszakára választják. Megbízásában a választási időszak lejártá után is megmarad addig, amíg az újonnan választott nemzetgyűlés nem választja meg az elnökséget. [...]

60. cikk. (1) A nemzetgyűlés elnöksége irányítja a nemzetgyűlés munkáját.

(2) Ha a nemzetgyűlés nem ülészik, mert ülészsaka befejeződött, vagy mert letelt a választási időszaka, a nemzetgyűlés jogkörét a nemzetgyűlés elnöksége gyakorolja. Nem jogosult azonban a köztársasági elnököt megválasztani és alkotmánytörvényt hozni. Hadüzenetről csak akkor dönthet, ha a nemzetgyűlés ülésezését a rendkívüli események lehetetlenné teszik: ilyen határozathoz a nemzetgyűlés elnöksége valamennyi tagja háromötödének szavazata szükséges. A nemzetgyűlés elnökségének jogköréből eredő intézkedéseit a nemzetgyűlésnek a legközelebbi ülésén jóvá kell hagynia, különben érvényüket veszítik. Az olyan intézkedéseket, amelyekhez törvényre volna szükség, az elnökség törvényerejű rendelkezések formájában fogatosítja [...]

(4) A nemzetgyűlés elnöksége tűzi ki a nemzetgyűlési választásokat és az általános választásokat a képviseleti testületekbe.

IV. fejezet. A köztársasági elnök

61. cikk. (1) Az állam élén az államhatalom képviselőjeként a nemzetgyűlés által választott köztársasági elnök áll.

(2) A köztársasági elnök jogkörének ellátásáért a nemzetgyűlésnek felelős.

62. § (1) A köztársasági elnök

1. képviseli az államot kifelé, nemzetközi szerződéseket köt és megerősít. [...]

2. fogadja és megbízza a követeket;

3. összehívja a nemzetgyűlés ülését, és berekesztettnek nyilvánítja.

4. aláírja a nemzetgyűlés által elfogadott törvényeket és a nemzetgyűlés elnökségének törvényerejű rendelkezéseit;

5. jogosult a nemzetgyűlésnek beszámolni a köztársaság helyzetéről és fontos politikai kérdésekről [...]

6. kinevezi és felmenti a kormány elnökét és többi tagját [...]

7. jogosult részt venni és elnökölni a kormány ülésein, jelentést kérhet a kormánytól [...]

11. betölti a fegyveres erők fő parancsnoki tisztét;

12. a kormány javaslatára kihirdeti a hadiállapotot [...]

(2) A köztársasági elnök az alkotmányban kifejezetten fel nem tüntetett jogkörök is jogosult gyakorolni, ha ezt törvény írja elő. [...]

V. fejezet. A kormány

66. cikk. (1) A kormány a Csehszlovák Szocialista Köztársaság államhatalmának legfelsőbb végrehajtó szerve.

(2) A kormány és tagjai jogkörük ellátásáért a nemzetgyűlésnek tartoznak felelősséggel. [...]

71. cikk. (1) A nemzetgyűlés határozatilag javasolhatja a köztársasági elnöknek, hogy a kormányt vagy bármelyik tagját mentse fel. Ilyen esetben a köztársasági elnök a kormányt vagy annak tagját felmenti.

(2) A kormány és tagjai feladataikat a nemzetgyűléssel és annak szerveivel szoros együttműködésben és összhangban végzik.

71. cikk. A kormány, miután a köztársasági elnök kinevezte, köteles a nemzetgyűlésben programnyilatkozattal bemutatkozni, és kérni a programnyilatkozat jóváhagyását. [...]

VI. fejezet. A Szlovák Nemzeti Tanács

73. cikk. (1) A Szlovák Nemzeti Tanács az államhatalom és az államigazgatás nemzeti szerve Szlovákiában.

(2) A Szlovák Nemzeti Tanácsot a Szlovák Nemzeti Tanács képviselői alkotják, akiket Szlovákia népe választ, a népnek felelősök, s a nép visszahívhatja őket.

(3) A Szlovák Nemzeti Tanácsot négyévi időtartamra választják. [...]

74. cikk. A Szlovák Nemzeti Tanács hatáskörébe tartozik:

a) nemzeti vagy regionális jellegű ügyekben az országos törvényhozással összhangban megalkotni a Szlovák Nemzeti Tanács törvényeit, amennyiben Szlovákia sokoldalú gazdasági és kulturális fejlődésének biztosításához külön szabályozásra van szükség;

b) megalkotni a Szlovák Nemzeti Tanács törvényeit olyan esetekben, amikor erre a nemzetgyűlés törvényi felhatalmazást ad;

c) [...] az állami terv keretében összesítve megtárgyalni a népgazdaság és kultúra fejlesztésének kérdéseit;

d) megtárgyalni és jóváhagyni [...] szlovákiai intézményeknek a költségvetését;

- e) törvényjavaslatokat terjeszteni a nemzetgyűlés elé;
- f) saját jogkörein belül ellenőrzést gyakorolni;
- g) az egyenjogúság szellemében biztosítani a feltételeket a magyar és az ukrán nemzetiségű állampolgárok életének sokoldalú fejlesztéséhez;
- h) megválasztani a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségét és az elnökség tagjainak sorából a Szlovák Nemzeti Tanács megbízottait;
- i) meg tárgyalni a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének, bizottságainak és megbízottainak beszámolóit.

[...]

84. cikk. (1) A Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége a Szlovák Nemzeti Tanács jogköreinek keretein belül a Szlovák Nemzeti Tanács végrehajtó szerve. [...]

85. cikk. (1) A Szlovák Nemzeti Tanács megválasztja a Szlovák Nemzeti Tanács tagjai sorából a Szlovák Nemzeti Tanács megbízottait; a Szlovák Nemzeti Tanács megbízottait tisztségükből bármikor visszahívhatja.

(2) A Szlovák Nemzeti Tanács megbízottai az államigazgatásnak a törvény által meghatározott ágazataiban működnek.

(3) A Szlovák Nemzeti Tanács megbízottai a rajuk bízott feladatokat a Szlovák Nemzeti Tanács jogköreinek keretén belül, míg Szlovákia gazdasági és kulturális építésének további feladatait a kormány által meghatározott keretek között teljesítik. [...]¹²⁹

IX. fejezet. Általános és zárórendelkezések

110. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság állami címere huszita pajzs alakú, felső részében ötágú vörös csillaggal, vörös mezejében kétfarkú fehér oroszlánnal, amelynek szügyén kisebb vörös pajzs van a Kriván kék színű árnyrajzával és arany színű őrtűzzel. A címer rajza arany színű. [...]

Kovács István (szerk.), *Az európai népi demokráciák alkotmányai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 115–132.; 168–176.

100/1960 sz. alkotmánytörvény. *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, Ročník 1960, částka 40. 289–309. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1960/040-1960.pdf> Letöltés ideje: 2014. április 12.

18. Novotný a csehszlovák politikai perekről

Prága, 1961. november 15.

Részletek

A politikai perek megítélésében 1956 után nem állt be jelentős változás. A csehszlovák pártvezetésben zömmel még olyan emberek foglaltak helyet, akiknek nem volt érdekében a múlt bűneinek feltárása, hiszen maguk is felelősek voltak azokért. E helyzetben az SZKP XXII. kongresszusa ismét nagy kihívás elé állította a CSKP Politikai Irodáját,

¹²⁹ A VII. fejezet a nemzeti bizottságokról, a VIII. fejezet a bíróságokról és az ügyészségről szól.

hiszen Hruscsov ismét bírálni kezdte Sztálint. Moszkvából hazatérve a CSKP vezetői a XI november 15-i ülésén a „személyi kultusz” elleni fellépésről határoztak. Gottwaldot eltávolították a mauzóleumból, és testét elhamvasztották. Lebontották Sztálin 1955-ben felavatott monumentális szobrát. Ismét beszélni kellett a perekről is, ahol még hangsúlyosabban Slánskýra hárították a felelősséget, mint 1956-ban, sőt bizonyos mértékben már Gottwaldra is. 1962 elején Barák belügyminiszter (vizsgálóbizottsága eredményeire támaszkodva) megkísérelte eltávolítani Novotnýt, aki azonban gyorsabb volt nála: sikkasztás vádjával börtönbe záratta riválisát.

Újból egyértelműen megerősítjük azt a megállapítást, hogy az elvetemült módszerek fő képviselője és terjesztője nálunk Slánský s az akkori biztonsági apparátus vezető helyein és másutt álló segítőitársai voltak. [...]

Švábball együtt megteremtette az elvtársak megfigyelésének rendszerét, saját besúgói rendszert épített ki, kölcsönös bizalmatlanságot idézett elő a pártszervezetek funkcionáriusai között, bevezette az elvtársak telefonbeszélgetéseinek lehallgatását és hasonlókat. [...]

Slánskýnak és a többieknek a törekvése arra irányult, hogy a pártot a biztonsági apparátus ellenőrzése alá helyezték, különféle törvényellenes „hármass csoportokat” és „ötös csoportokat” szerveztek, amelyek önkényesen döntöttek emberek sorsáról, ami nem egy, hazug rágalommal illetett ember esetében tragikusan is végződött. Ezt szolgálta a pártmunka megbénítása is, melyet Slánský valamiféle hivatali ténykedésre, parancsszóra végzett ténykedéssé akart lesüllyeszteni. [...]

A káderpolitika is, amely nem a tapasztalt és tehetséges emberekre épített, hanem sokszor az elvtelen hízelgőkre, jelentős részében a biztonsági apparátus anyagai-ra támaszkodott, mozgatóerői a jelentések voltak, nem pedig az emberek munkája és tapasztalatai. Slánský politikai hatalmának, amely a párt és a pártvezetés, valamint a népi szervek fölé emelkedett, semmi támasza sem volt a talpnyalókon és a biztonsági apparátus egy szűk rétegén kívül.

Láttuk, hová vezetett az ilyen politika 1956-ban Magyarországon, s ezért ismételtelen kijelentjük: pártunkra nézve nagy szerencse volt, hogy ezt a csoportot időben szétzúztuk, hogy ily módon elejét vettük, többek közt, nemcsak a további megtorlásoknak, amelyet ezek az emberek a párt becsületes káderei ellen készítettek elő, hanem annak is, hogy a párt teljesen elszakadjon a tömegektől, mivel a pártvezetés lassan már nem értette meg a tömegeket. Slánskýnak ez a működése a pártban ugyan nem tartott túl hosszú ideig, de kétségtelenül nagy károkat okozott a pártnak, sok helytelen és megengedhetetlen módszert vezetett be a pártmunkába.

A gépezet azonban, amelyet Slánský beindított, és amelynek beindításához a párt, a biztonsági szervezet és más dolgozói nyújtottak neki segédkezet, tovább működött, és végül ugyanarra a sorsra juttatta Slánskýt, amire ő juttatott másokat. Végzetül segítőitársai is vagy úgy végezték, mint ő, vagy pedig az általuk beindított gépezet alaposan megtépázta őket.

Kétségtelen, hogy a személyi kultusz nálunk a pártban is igen erősen hatott. Ez az időszak sötét foltot ejtett pártunk forradalmi történetének lapjain. Mit sem változtat ezen, hogy pártunk egész tevékenységét tekintve lenini párt volt, harcolt a lenini normák helyes érvényesítéséért, munkáspárt volt.

Joggal tehető fel a kérdés, hogyan lehetséges, hogy Gottwald elvtárs, a párt elnöke, egy ilyen tapasztalt funkcionárius, aki a harmincas években érvényt szerzett a helyes lenini normáknak, nem vette észre ezeket a jelenségeket, vajon nem támogatta-e ő maga is ezeket a dolgokat, vagy nem ő volt-e ezek képviselője.

Klement Gottwald elvtárs pártunk nagy forradalmi harcosa volt, ő állította a pártot forradalmi alapokra, a marxizmus–leninizmus szilárd alapjaira. [...]

Köztársasági elnökké történt megválasztása után Gottwald elvtárs egész tevékenységét a prágai Várba helyezte át. A párt vezető funkcionáriusa ténylegesen Slánský volt, aki tekintettel Gottwald elvtárs passzivitására, a párt működésében közvetítő volt a párt és Gottwald elvtárs között. Klement Gottwald [...] nem tartotta már kezét pártunk és népünk ütőerén.

A kérdés: miért? A személyi kultusz kétségtelenül érvényesült Klement Gottwald tevékenységében is, megmutatkozott tetteiben és döntéseiben is. Ez a személyi kultusz áterjedt egész pártunkra, és szándékosan terjesztették is a pártfunkcionáriusok tekintélyének mesterséges emelése érdekében.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 336–338.

19. Jelentés a politikai perek felülvizsgálatának eredményéről

Prága, 1963. augusztus 22.

Részletek

1962-ben Novotný – kivédendő a Barákéhoz hasonló támadásokat – a Politikai Irodát Elnökséggé alakította át és megfiatalította, olyan személyekkel vette körül magát, akik már nem voltak érintettek a perek lebonyolításában. Ennek ellenére (vagy épp ezért) a párt XII. kongresszusa ismét napirendre vette a perek felülvizsgálatát. Az ezzel foglalkozó bizottság élére Novotný egyik fiatal protezsáltja, Drahomír Kolder került. A bizottság véleménye alapján a CSKP – jellegzetes pártállami módon – „javasolta” az ügyészségnek a vádlottak felmentését. Ez meg is történt, de néhányuknál a korábbi vádat (vagy más törvénysértést) megalapozottnak találtak. A főper áldozatai mellett az ügy számos mellékperének, így például a szlovák „burzsoá nacionalisták” (Husák és társai) ügyében is felmentő ítéleteket hoztak. Néhány felelőst kizártak a pártból, illetve leváltottak. Ez Szlovákia számára fontos elégtételt jelentett, és egyúttal ennek révén került a reformelkötelezett Dubček Szlovákia Kommunista Pártja élére. – A felülvizsgálatok „természetszerűen” csak a kommunista áldozatokra vonatkoztak.

A CSKP Központi Bizottsága a személyi kultusz következményeinek Csehszlovákia Kommunista Pártja és az egész társadalom életéből való teljes kiküszöbölésére törekedve 1962-ben elhatározta, hogy felülvizsgálják az 1949–1954. évi politikai perek, felülvizsgálják a múlt évek folyamán ebben az irányban lefolytatott vizsgálatokat, s az eredményeket megtárgyalás céljából a CSKP XII. kongresszusa elé terjesztik. [...]

E nagyarányú komoly munkát nem lehetett a XII. kongresszus üléséig befejezni. A CSKP XII. kongresszusa [...] az új Központi Bizottság feladatává tette, hogy négy hónapon belül megtárgyalja és lezárja a személyi kultusz időszakából származó politikai perek valamennyi hátralevő esetét.

A CSKP KB 1963. április 3-án és 4-én megtárgyalta és jóváhagyta a pártalapelveknek és a szocialista törvényességnek a személyi kultusz időszakában történt megszegéséről szóló jelentést, s a főügyészségnek és a legfelsőbb bíróságnak az 1949–1954. évi politikai perek felülvizsgálása megvalósítását, s a megfelelő következtetések levonását javasolta.

A főügyészség és a legfelsőbb bíróság a felülvizsgálat folyamán szigorúan a büntető törvénykönyv és a büntetőszabályzat érvényes előírásai szerint járt el, s az eredetileg lefolytatott bünvádi eljárás – amely rendkívül feszült nemzetközi helyzet közepette ment végbe – valamennyi tényálladékát az objektív módon összegyűjtött bizonyítékok alapján tisztázta és nyilvános tárgyaláson tárgyalta meg.

A legfelsőbb bíróság a főügyészség javaslata alapján az egyes bűnügyeket a törvényes határidőkön belül tárgyalta meg, s a következő következtetéseket vonta le:

1. A Rudolf Slánský és társai elleni bűnperben (úgynevezett államellenes összeesküvő központ) a legfelsőbb bíróság ítéletével

a) a vád alól teljes mértékben felmentette Rudolf Slánskýt, Josef Frankot, Bedřich Gemindert, Ludvík Frejkrát, Otto Šlinget, André Simone-t, Vladimír Clementist, Evžen Löblt, Rudolf Margoliust és Bedřich Reicint.

b) B. Reicinnél továbbra is fennáll az eredeti gyanú, hogy bűncselekményeket követett el a szolgálati hatalommal való visszaélés, a szolgálati kötelességek elhanyagolása és hamis vádaskodás alapján. E bűntevékenységeikért annak idején nem emeltek ellene vádat, és tekintve, hogy meghalt, most nem lehetett a bünvádi eljárást lefolytatni.

c) Karel Švábót és Otto Fischlt felmentették az állam elleni bűntettek vádja alól. Karel Švábnál megerősítést nyert, hogy bűncselekményt követett el hivatalnoki hatalmával való visszaéléssel, a törvényesség durva megsértésével. Otto Fischlnél is beigazolódott, hogy bűncselekményt követett el, hivatali hatalmával visszaélve meggazdagodott. Tekintettel a köztársasági elnök 1960. V. 9-én kelt amnesztiarendeletére, Karel Šváb és Otto Fischl ellen az említett bűncselekményekért beszüntették a bünvádi eljárást.

d) Rudolf Slánský esetében kiderült, hogy főtitkári tisztségében megengedte és fedezte a törvényesség megsértését, s ezért felelősséget visel.

2. A Marie Švermová és társai elleni bűnügyben a legfelsőbb bíróság ítéletével a vád alól teljes terjedelmében felmentette Marie Švermovát [...].

Jarmila Taussigovánál fennáll az eredeti gyanú, hogy bűncselekményeket követett el hamis vádaskodás és a személyi szabadság korlátozása által.

Ebben az ügyben a vizsgálat még nem fejeződött be.

3. A Gustáv Husák és társai elleni bűnügyben a legfelsőbb bíróság ítéletével a vád alól teljes terjedelmében felmentette Gustáv Husákot, Ivan Horváthot, Daniel Okálit, Ladislav Novomeskýt és Ladislav Holdošt.

4. A Josef Goldmann és társai elleni bűnügyben a legfelsőbb bíróság ítéletével

a) a vád alól teljes terjedelmében felmentette Josef Goldmant, [...] Eduard Outratát és Josef Smrkovskýt. [...]

7. A legfelsőbb bíróság ítéletével teljesen felmentette továbbá a vád alól Richard Slánskýt, [...] Osvald Závodskýt [...]

Csehszlovákia Kommunista Pártja szüntelenül a szocialista törvényesség teljes érvényesítésére törekedett és törekszik. Az utóbbi években számos fogyatékoságokat, az 1949–1954. évi politikai perekben elkövetett visszaeséseket számolt fel. Már 1955-től, de főként az SZKP XX. kongresszusa és a CSKP 1956. évi országos konferenciája után összesen 481 esetet vizsgált felül. Az elítélt személyek jelentős részét szabadlábra helyezték, megkegyelmeztek nekik, vagy enyhítették büntetésüket, s csupán néhányuknak nem változott a büntetése.

Fokozatosan bírósági úton teljes mértékben rehabilitálták Artur Londont, Vavro Hajdút, Vilém Novýt, Josef Pavelt, [...] és másokat.

Az 1949–1954. évi politikai perekkel kapcsolatos kérdések felülvizsgálásának oszthatatlan részeként a párt szempontjából elbírálták az egyes személyek felelősségét. A párt a vizsgálat eredményeit a CSKP KB 1963. április 3-án és 4-én tartott plenáris ülésén tárgyalta meg.

A pártban való megtárgyalás megmutatta, hogy sok személyt azok közül, akiket előzőleg törvényellenesen elítéltek, jogtalanul kizártak a pártból is, és ezért a CSKP KB plénuma elhatározta, hogy visszaadják a párttagságukat. Ezzel szemben bizonyítást nyert, hogy egyesek közülük durván megsértették a pártszervezeti szabályzatot és a pártmunka alapelveit. Ezért elhatározták, hogy Rudolf Slánskýnál, Otto Šlingnél, Bedřich Reicinnél, Otto Fischlnél, Karel Švábnál, Jarmila Taussigovánál megerősítik a pártból való kizárást. Néhány további személynél a párt iránti felelősségük mértékében megfelelő pártkövetkeztetéseket vontak le.

A foganatosított intézkedésekkel szabad utat engedtek az igazságnak, az igazságosságnak, és jóvátették azokat a méltánytalanságokat, amelyeket a személyi kultusz idején egyes párt- és állami funkcionáriusok okoztak.

A lenini normák szigorú betartása és kibontakoztatása a párt és egész szocialista társadalmunk életében, melynek élén Csehszlovákia Kommunista Pártja áll, szilárd biztosítékot nyújt arra, hogy hasonló fájdalmas jelenségek soha többé nem fognak megisméltódni.

Kommunista pártunk vezetése alatt szüntelenül mélyül a szocialista demokrácia, tovább fejlődnek a kommunista jövőt építő szocialista ember jogai és szabadságjogai.

Új Szó, 1963. augusztus 22. 2.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/zpravy-o-vysledcich-revize-politickych-procesu-z-obdobi-let-1949-1954-22-8-1963/> Letöltés ideje: 2013. május 22.

20. A CSKP KB tervezete a gazdasági reformról

(A tervszerű népgazdaság-irányítás tökéletesítése alapelveinek tervezete)

Prága, 1964. október 17.

Részletek

A „piaci szocializmust” célzó gazdasági reform előkészületei 1962 decembere óta folytak Ota Šik vezetésével. A gazdasági nehézségeket nem lehetett elfedni: az 1961–1965 közti időszakra tervezett harmadik ötéves tervet már 1962-ben hivatalosan is le kellett állítani, mivel célkitűzései irreálisak voltak. 1963-ban a szocialista országok között elsőként – a hivatalos adatok szerint is – csökkent Csehszlovákia nemzeti jövedelme. A Rudé právo 1964 októberében hozta nyilvánosságra a tervezetet, amelyet végül az 1965. február 17–19. közötti KB-ülésen fogadtak el. Végrehajtására azonban csak részlegesen került sor. A kommunista vezetés attól tartott, hogy a reform növeli az inflációt és a munkanélküliséget, s így 1967 májusában a KB döntése alapján a reformot fel is függesztették. Ennek következtében a reformerek már nemcsak gazdasági, hanem politikai reformokat is szükségesnek tartottak.

[...] I. Alapvető változások szükségessége

Hogy teljes mértékben megérthessük az új irányítási rendszer készülő alapelveit, látnunk kell: nem csupán egyes módosításokról, esetleg részbeni változásokról van szó, hanem a tervszerű irányítás lényeges tökéletesítéséről.

Eddigi gazdasági irányítási rendszerünkről elmondhatjuk, hogy az bizonyos fejlődési szakasz volt. Megfelelt a szocialista államok keletkezésének időszakában szerzett tapasztalatoknak és az akkori ismeretek fokának, összefüggött a szocialista gazdaság kezdeti fejlődésével. Lehetővé tette, hogy leküzdjük a háború utáni nehézségeket és a gazdaság szocializálásával összefüggő problémákat, lehetővé tette a köztársaság eddig kevésbé fejlett területeinek gyors gazdasági fejlesztését. Elválaszthatatlanul összeforrt azzal az időszakkal, amikor új káderek százait és ezreit neveltük nálunk.

Természetesen ugyanakkor azt is látnunk kell – amint arra a XII. kongresszus következtetései és további pártdokumentumok is rámutatnak –, hogy jelenlegi gazdasági irányítási rendszerünk már elavult. Hazánk termelőerőinek fejlődésével és a népgazdaság extenzív fejlődési tényezőinek fokozatos kimerülésével egyidejűleg eddigi irányítási rendszerünk belső gyengeségei is egyre szembetűnőbben jelentkeztek. A ma már túlhaladott irányítási rendszer ugyan teljes egészében feltárta a növekedés olyan forrásait, mint amilyen például a termelési bázis bővítése új üzemek építésével, továbbá új munkaerők százezreinek bekapcsolása a termelésbe.

A jelenlegi irányítási rendszer azonban nem ösztönöz kellőképpen a munkatermelékenység növekedésének meggyorsítására, és nem nyit további utakat a növekedés újabb forrásaihoz. [...]

Irányítási rendszerünk belső gyengesége végül az egyes ágazatok aránytalanságában, diszharmonikus fejlődésében, az anyagi-műszaki ellátás nehézségeiben nyilvánult és nyilvánul meg. Ennek következtében a munkatermelékenység további növekedése egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, egyidejűleg aránytalan megterhelés érte az egyes ágazatok dolgozóit, sőt néhol fenntartottuk a szükségtelen termelést.

A tervszerű népgazdasági irányítás tökéletesítésének szükségességéről szólva látnunk kell azt, milyen széles problémakört ölel fel „a gazdasági irányítási rendszer” fogalma. Nemcsak bizonyos irányító szervek kialakítását és létezését, kölcsönös viszonyát, számát, jogkörét stb. értjük ezen, hanem az irányítás összes eszközeit, formáit és módszereit is. Az eddigi irányítási rendszer fogyatékosai már terveink összeállításakor erősen megmutatkoztak. A tervben megjelölt feladatok gyakran az egyoldalú minőségi növekedést célozták. Első helyen a mennyiségi volumen állt. A termelés és a kereskedelem hatékonysága – bár jelentőségüket kihangsúlyozták – nem játszotta azt a szerepet, amelyet a gazdasági folyamatban kellett volna. [...]

A többé-kevésbé felső utasításokra számító irányítás rendszerint nehézkes és bürokratikus. Az olyan irányítás esetében, amikor mutatószámok formájában bontanak fel mindent az egyes vállalatokra, nem kevésbé nehézkes a nyilvántartás és az ellenőrzés, s ezzel természetesen felduzzad az adminisztratív apparátus. [...]

II. A tervszerű irányítás, valamint az áru- és pénzviszonyok

A tervvel és a népgazdaság tervszerű irányításával kapcsolatban álló valamennyi intézkedésnek magasabb tudományos színvonala elsősorban megköveteli olyan mérce megállapítását, amely szerint megítélhetjük ezen intézkedések helyességét, illetve helytelenségét. Ez annyit jelent, hogy a jövőben a központi irányító szervnek a különféle lehetőségek közül kellene kiválasztania a leghelyesebbet. Az eddigi gyakorlatban az alapvető szempont a terv mérlegének kiegyensúlyozottsága volt, vagyis az, hogy a megállapított szükségleteket a betervezett források fedezzék. Ugyanakkor gyakran nem vették eléggé tekintetbe minden ezzel kapcsolatos megoldás hatékonyságát, nem fontolták meg, mibe fog az kerülni, visszatérülnek-e, és mennyi idő alatt a befektetett eszközök, távlatilag elősegítik-e a gazdasági fejlődést, vagy az új kiadások és költségek, például a túlságosan drága építkezés, a gyártmányok rossz minősége és gyenge műszaki színvonala, a szükséges nyersanyagok hiánya stb. következtében túl nagy megterhelést. A ráfordított eszközök és a hatékonyság összeegyeztetésének eddig nem komplex módszerét a jövőben az irányítás gyakorlatának új módszereivel kell kiküszöbölni. [...]

A vállalatokat valóban érdekeltté kell tennünk abban, hogy tartósan fejlesszék és tökéletesítsék gyártmányaik minőségét, választékát. Kielégítsék az állandóan emelkedő termelő és nem termelő fogyasztást, arányosan növeljék a termelést, s valamennyi természeti, műszaki és munkaforrás optimális felhasználásával emeljék a gazdaságos-

ságot. Ennek biztosítása érdekében a vállalatoknak rendelkezniük kell annak lehetőségével, hogy kapacitásuktól, dolgozók számától, szakképzettségétől és termelési tapasztalataiktól, a termelés műszaki feltételeitől és más tényezőktől függően különféle utakat választhassanak. [...]

III. A javasolt rendszer alapelvei [...]¹³⁰

A vállalat anyagi érdekeltisége. [...] [A termelési] költségek leszámítása után létrejön a vállalat nyersbevétele. A vállalat ebből fedezi az állóalapok utáni kamatot, a hitelek kamatát és részleteit, saját beruházásait, s az államnak történő befizetéseket. Az említett összegek levonása után marad meg a vállalatnál a dolgozók díjazására szolgáló alap; idetartozik: az egyéni munka szerinti díjazás – az alapbér és alkotóelemei –, melyeket a munka mennyisége, minősége és társadalmi fontossága szab meg; továbbá a vállalat eredményeiben a közös részvétel szerinti díjazás – a prémiumok és a rendkívüli jutalmak –, ezeket aszerint állapítják meg, hogy a dolgozók miképpen járultak hozzá a vállalat munkájának társadalmi hatékonyságához.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a vállalatok tetszés szerint, saját elképzeléseik alapján szabhatják meg az alapbéreket és fizetéseket. Az országos viszonylatból kiinduló egységes bérpolitika az egyes gazdasági ágazatok közti viszonyt fejezi ki, a társadalmi érdekek érvényesítésének eszközéül szolgál, s olyan előnyökkel rendelkezik, amelyeket még alaposabban ki kellene használni. Egyúttal kezesség arra is, hogy a becsületes munkát mindig rendesen megfizetik. A vállalat jó vagy rossz gazdálkodása teljes mértékben megnyilvánul majd a díjazás változó részeinek magasságában. Az egységes bérrendszer nem zárja ki az érdem szerinti megkülönböztetett díjazást. [...]

Az ár aktív szerepe és a rugalmas árpolitika. Az eddigi árpolitikát bizonyos me-revség jellemezte. Ennek ugyan megvolt a jelentősége a termelés dinamikájának összehasonlító mérésében, lényegében azonban akadályozta az árat abban, hogy igazi ökonómiai tényezőként hasson. Az új alapelvek javaslata az árat jogosan ökonómiai tényezőnek tekinti. Az ár új feladata ezért feltétlenül megköveteli – a központi szervek és a vállalatok együttműködésében – az árviszonyok fokozatos megváltoztatását, hogy elsősorban is kifejezzék a társadalmilag szükséges termelési költségeket, feltételezve a kínálat és a kereslet arányát [...]

Az árpolitikával szemben támasztott új követelményekre való tekintettel az új alapelvek a következő árcsoportok fokozatos kialakítását tartják célszerűnek:

- Szilárd árak; ezeket a központi szervek szabják majd meg a legfontosabb nyersanyagok, anyagok és villanyáram esetében, a kiskereskedelemben pedig az alapvető szükségleti cikkeknel.

- Limitált árak a standard termékek esetében, amelyeknél a központi szerv a felső, esetleg az alsó árhatárt szabja meg.

¹³⁰ Ebben a fejezetben esik szó a távlati tervezés fontosságáról, a tudomány és a technika szerepéről, a beruházások hatékonyságáról és megtérüléséről, a külkereskedelem és a termelés kapcsolatáról, valamint a belkereskedelemről is.

– Szabad árak, ezek teljes mértékben a szállító és a megrendelő megegyezésétől függenek, illetve a belkereskedelemben a kínálat és a kereslet szem előtt tartásával a kereskedelmi szervezet határozza meg őket. [...]

IV. A javasolt változások szervezési és káderfeltételei

[...] Gazdaságunkban a vezető dolgozókkal szemben támasztott legfőbb követelmény lesz, hogy kezdeményezőképesseggel és szocialista vállalkozó szellemmel rendelkezzenek. A vállalkozó szellem követelménye annyit jelent, az irányító dolgozókat arra vezetik, hogy a társadalom érdekében a jövőre nézve is helyesen tudjanak dönteni, vagyis bizonyos kockázatot is vállaljanak. Magától értetődik, hogy a kockázat a várható hatás arányában növekszik. Káderügyekben ebben az értelemben a nélkülözhetetlen nagyvonalúságnak kell megnyilvánulnia, ugyanakkor természetesen a szocialista ország vezető gazdasági dolgozóival szemben támasztott politikai és eszmei követelmények terén a legcsekélyebb engedmény sem lehetséges.

Vezető tisztségbe művelt, kiváló szakképzettségű, politikailag fejlett dolgozókat kell javasolni, akik előtérbe helyezik a társadalmi érdekeket. Ezzel ellentétben vezető helyre nem való az, aki könnyen megbékél a fogyatékoságokkal, hamar önelégültségbe esik, és sem magával, sem pedig munkatársaival szemben nem elég igényes. [...]

Rudé právo, 1964. október 17., 2–3.; *Új Szó*, 1964. október 20., 4–7.

21. Ludvík Vaculík felszólalása a Csehszlovák Írók Szövetsége IV. kongresszusán

Prága, 1967. június 28.

Részletek

Az írók, „a nemzet lelkiismerete” (lásd VI. 14. sz. dokumentum), a prágai tavasz előkészítéséhez is jelentősen hozzájárultak. A reformok egyébként nem is 1968-ban kezdődtek; a gazdasági életben Ota Šik tervei alapján már 1962-től folyt munka az irányítás módosításával kapcsolatban, kulturális téren pedig (elsősorban Szlovákia területén) 1963-tól voltak észrevehető jelek. A pozsonyi Kultúrný život és a prágai Tvář című folyóiratok, valamint Ivan Klíma, Pavel Kohout, Milan Kundera és Václav Havel fontos szerepet játszottak ebben. A változást (például a szólás szabadságát) követelő hangok ismét az írókongresszuson erősödtek fel. Olyannyira, hogy Novotný egy másik fiatal protezsztálya, Jiří Hendrych kulturális titkár (aki lényegében a párt második emberének számított) ki is vonult a kongresszusról, majd az Írószövetség lapját, a Literární novinyt be is tiltották. A legradikálisabb felszólalók ellen különböző szankciókat hoztak: Klímat és Vaculíkot kizárták a pártból, Kundera ellen büntetőeljárást kezdtek.

[...] Úgy vélem, hogy nálunk már nincsenek polgárok. Jó okaim vannak, hogy ezt mondjam, amiket évek munkája során tapasztaltam az újságokban és a rádióban. Az egyik friss okért nem kell messzire mennem. Ez a kongresszus nem akkor ülése-

zik, amikor a szervezet tagjai ezt elhatározták, hanem amikor az uralkodók, mérlegelve saját aggodalmaikat, kegyesen hozzájárultak ehhez. Cserébe azt várják, ahogy ezt megszokták a múlt évezredekben, hogy hódoljunk dinasztiájuknak. Azt javaslom, hogy ne tegyünk. Azt javaslom, hogy nézzük át az Állásfoglalás szövegét, és húzzunk ki mindent, amiben bűzlük a szolgálélek. [...]

Úgy szólok itt, mint azon állam polgára, amelyről sosem akarok lemondani, amelyben azonban nem tudok elégedetten élni. A polgári ügyekre gondolok, de kényes helyzetbe kerülök. Egyidejűleg a kommunista párt tagja is vagyok, tehát nem kell beszélnem, és nem is akarok beszélni itt a pártügyekről. Úgy esett azonban, hogy nálunk már szinte semmi sincs, ami a vita bizonyos szakaszában ne lenne pártügy. Mit csináljak, ha mindketten, a pártom és a kormányom mindent úgy tesznek, hogy teendők összeolvadnak? Személyesen úgy vélem, hogy ez elönytelen mindkettőjük számára. De számunkra, itt összegyűlt polgárok számára is nehéz helyzetet teremt. A párttagokat arra kötelezik, hogy ne beszéljenek a döntő pillanatokban a legtöbb fontos kérdésről a nem párttagok előtt, nekik pedig szintén nincs bejárásuk azokra a gyűlésekre, ahol egyedül lehet ezen ügyekről jelentőséggel bíró módon beszélni, szóval a párttagok és a nem tagok is korlátozottak az egyik alapvető polgári szabadságban – hogy mint egyenlő az egyenlővel beszéljenek egymással. Lehet, hogy ez akár az alkotmány 20. cikkelyének a megsértését is jelenti. [...]

Mostanában gyakran olvasgatom az alkotmányt, és arra a véleményre jutottam, hogy ez egy rosszul összeállított mű, és talán ezért veszítette el a tekintélyét a polgároknál és a hatóságoknál is. Ami a stílusát illeti, bőbeszédű, és eközben sok fontos esetben mégis ködösen fejezi ki magát. Idézek egy példát, amely a munka és az eszmék területére vonatkozik, s amely szövetségünket leginkább érinti. A 16. cikk így hangzik: „Csehszlovákia az egész kulturális politikáját, a műveltség fejlesztését, a nevelést és az oktatást a tudományos világnézet, a marxizmus–leninizmus szellemében folytatja, szoros kapcsolatban a nép életével és munkájával.” Eltekintve attól, hogy a nevelés fogalmán minden jó tanár azt érti, hogy azt össze kell kapcsolni a munkával és az étellel természetesen, nem világos számomra, hogy milyen szervezet vagy talán milyen bíróság dönti el egy bizonyos nézet tudományosságát, amikor a tudomány fogalma magában foglalja a mozgást és a nézetek változását, a növekvő tudásszint szerint, s ez a mozgékonyosság ellentmondásban áll a fogalmak állandóságával és tisztaságával, amit minden jogi norma megkövetel. Kivéve, persze, ha a tudományos világnézetben dogmák merev gyűjteményét értjük, de akkor felmerülne a kérdés, hogy államunk nem inkább egy doktriner állam-e, mint tudományosan irányított, amire a törvényalkotó nyilván gondolt.

Itt egy másik példa, amely érinti a témámat. A 28. cikk így szól: „Az állam a dolgozó nép érdekeinek megfelelően minden polgárának biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságát a társadalmi élet minden területén, különösen a szólás- és sajtószabadságot.” Úgy vélem, hogy az említett szabadságok önmagukban is a dolgozó nép érdekében állnak, ezért ez a szófordulat felesleges, ha nem egyenesen zavart keltő, mert annak értelmezését, hogy mi a dolgozó nép érdeke, bárkinek átengedi. [...]

Látom és hallom, hogy a hatalom csak ott hátrál meg, ahol túl nagy ellenállást lát és hall. Nem, az érvek, ezek nem győzik meg. Csak a kudarc, az ismétlődő kudarc, amikor valamit a régi módon akar csinálni. Kudarc, amely nekünk sok pénzbe és idegeskedésbe kerül. Folyamatos vágyat látok arra, és annak állandó veszélyét, hogy visszatérnek a régebbi rosszabb idők. Mert hát mit jelentenek azok a szavak, hogy kaptunk egy [Író]szövetséget, kaptunk egy irodalmi alapot, kiadót és újságot? Fenygetést, hogy elveszik ezeket tőlünk, ha nem leszünk jók. Ha elismerném, hogy ez az övük volt, azt mondanám, amit a nővérem szokott: adta, elvette...¹³¹ De vajon igazán mind Urak ők? És akkor mit hagynak mások kezében? Semmit? Nem kellene itt lennünk! Mondják csak. Legyen egészen látható, hogy lényegében egy maroknyi ember akar dönteni mindennek a létéről és nemlétéről, arról, hogy mi a teendő, mit kell gondolni, érezni. Ez sokat mond a kultúra helyzetéről az országban, ez ad képet a nemzet kulturáltságáról. Tehát nem a megbecsült és sokat hangoztatott egyedi kulturális művek.

Az utóbbi szezonban gyakran volt alkalmam hallani, hogy az uralkodó körök bizonyos autonómiát adnak a kultúrának saját területén belül. De a kultúra – azt mondják – ne haragudjon, ha a politika területére téved, hogy szemrehányásokat kap. Azzal érvelnek ellenünk, hogy állítólag megsértjük saját jelszavunkat – hogy minden munkát a szakembereknek kell végezni. Igaz, hogy a politikát is szakembereknek kell csinálniuk, de honnan szerezzünk bizonyosságot, hogy ők azok. Én kétkedem ebben, és e kétely okát inkább csak képletesen mutatom be. Egy orvos kétségtelenül szakember. Jobban tudja diagnosztizálni a betegségeinket, mint mi, és szakértően tud is gyógyítani minket. De mégsem állíthatja, hogy jobban tudja, mint mi, hogyan érezzük magunkat a kezelése alatt. És csak egy súlyosan kontár orvos hajthat végre rajtunk egy veszélyes műtétet, ha nem írtunk alá semmilyen hozzájáruló nyilatkozatot.

A művészet és a tudomány autonómiája? Ez egy jelszó és ideiglenes taktika. Ma ez érvényes, és holnap az, változásnak látszik, de nem kell nagy szakértőnek lenni, hogy az ember észrevegye, hogy habár két csap van, de mindig csak ugyanabból a hordóból.

Amint nem érzem magam túlzott biztonságban e kultúrpolitikai helyzetben, amelyet az uralkodó hatalom nyilván szakításig vihet, polgárként éppúgy nem érzem biztosnak magam e falakon kívül, tehát a mi játszóterünkön kívül. Semmi sem történik velem, és semmi sem történt velem. Hiszen ez manapság már nem szokás. Hálásnak kellene lennem? Nincs kedvem hozzá. Félek. Nem látok voltaképpen semmilyen hatékony garanciát. Pedig látom a bíróságok jobb munkáját, de a bírák – ők sem látnak voltaképp semmilyen hatékony garanciát. Látom az ügyészek jobb munkáját – vannak garanciáik, és biztonságban érzik magukat? Ha kívánják, csinálhatnak néhányukkal a lapok számára interjút. Mit gondolnak, megjelenhetnek? Nem kellene félnem attól, hogy interjút készítek akár a főügyessel arról, hogy az ártatlanul elítélt és rehabilitált emberek, természetesen miért nem kapták vissza eredeti jogaikat, hogyan lehet, hogy a nemzeti bizottságok nem akarják nekik visszaadni lakásaikat vagy házaikat – de ez sem jelenne meg. Miért nem kér senki illő módon bocsánatot ezektől az emberektől? Miért nincsenek kedvezményei a politikailag üldözötteknek, miért

¹³¹ Bibliai utalás (Jób könyve): Az Úr adta, az Úr elvette.

kell alkudozniuk a pénzről? Miért nem élhetünk ott, ahol akarunk, miért nem mehet egy szabó három évre Bécsbe, vagy egy festő harminc évre Párizsba, és térhet vissza úgy, hogy nem kezelik bűnözőként? A parlamentünk jól ismeri az egyik jogi alapelvet: *Nullum crimen sine lege* – nincs bűncselekmény törvény nélkül. Ezt úgy juttatja érvényre, hogy annyi bűnözőt gyárt az államnak, amennyit akar. (Taps.) Miért van az, hogy az emberek, akik egyáltalán nem szeretnek itt lenni, nem húzhatnak el az ördögbe? És azok, akik nem akarják a megkezdett demokratikus intézkedések befejezését látni, miért nem állnak mondjuk félre?

Igaz, hogy megjelent néhány új és jobb törvény. Igaz, hogy továbbiakat készítenek elő. Az is igaz, hogy az új sajtótörvény jól seper.¹³² Előkészület alatt állnak más törvénymódosítások is további szabadságjogokról – a gyülekezési és egyesülési jogról. A javaslatot a belügyminisztérium készíti elő – az erről kisedett cikket a *Literární noviny*ben elkobozták. Nem látok garanciákat. Milyen garanciák? Nem tudom. Itt megállok, mert az utolsó, az egyik nagy kételyhez érkeztem: vajon maguk az uralkodó körök, a kormány és egyes tagjai, maguk rendelkeznek-e garanciákkal saját polgári szabadságukra, amely nélkül nem lehet semmilyen alkotást kibontakoztatni, még politikait sem? [...]

Látni kell, hogy húsz év alatt nem oldottak meg nálunk semmilyen emberi kérdést – az alapvető szükségletektől, mint amilyen a lakhatás, az iskolák, a gazdasági jólét, egészen a finomabb szükségletekig, amelyeket a világ nem demokratikus rendszerei nem tudnak megoldani –, például az érzés, hogy teljes szerepet játszunk a társadalomban, a politikai döntések alárendelése az erkölcsi kritériumoknak, hit az aprómunka értelmében is, a bizalom szükségessége az emberek között, egész tömegek műveltségének emelése. És attól félek, hogy nem emelkedtünk a világ színpadára, úgy érzem, hogy köztársaságunk neve elvesztette jó csengését. Úgy látom, hogy nem adtunk az emberiségnek semmilyen eredeti gondolatot vagy jó ötletet, hogy például nincs javaslatunk, hogyan termeljünk, és hogyan ne fulladjunk bele termelésünk füstjébe és szemetébe, hogy eddig bárgyún követtük az amerikai típusú elembertelenedt civilizációt, hogy megismételjük a Kelet és a Nyugat hibáit egyaránt. [...]

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. (Protokol.) Praha 27–29. června 1967. Československý spisovatel, Praha, 1968, 141–151. <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=36> Letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

Angolra fordítva lásd Dušan HAMŠÍK, *Writers Against Rulers*, London, Hutchinson, 1971, 181–198.

¹³² A csehben szintén létezik az „új seprű jól seper” közmondás.

VII.

A prágai tavasz és a megszállás 1968

1. Közlemény a CSKP Központi Bizottságának üléséről

Prága, 1968. január 5.
Részletek

1967-ben Novotnýval szemben egységfront alakult ki a CSKP vezetésében: a reformerek és a „konzervatívok” mellett – az első titkár botrányos szlovákiai látogatása után – a szlovákok is érdekeltté váltak leváltásában. Már az 1967. október végi KB-ülésen súlyos bírálatok érték Novotný referátumát, s Dubček már ekkor felvetette az első titkári és a köztársasági elnöki pozíció szétválasztását. Dubček ügyesen használta ki a strahovi egyetemisták ekkor lezajlott tüntetését is, ahol a gyakori kollégiumi áramkimaradások ellen tüntettek „Több fényt” követelve. A diákok ellen brutálisan fellépő rendőrök akcióit szinte az egész társadalom elítélte. Novotný novemberben Moszkvába utazott, majd vizsgálóbizottsággal fenyegette Dubčeket. Brezsnyev azonban nem állt az első titkár mögé, decemberi prágai látogatásán sem védte meg. Ezek után a december 19–21-i KB-ülésen ismét támadás érte Novotnýt, s csak az ülés január elejére való elnapolása miatt nem váltották le már akkor. Hívei viszont Jan Šejna vezetésével karácsonykor puccsot terveztek megvédésére, ám az megghiúsult.

A CSKP Központi Bizottsága 1968. január 3–5-én folytatta a decemberben megkezdett ülésének tárgyalását. A Központi Bizottság, összhangban a XIII. kongresszus határozataival és az októberi ülésen jóváhagyott tézisekkel, amelyek a párt helyzetével és szerepével foglalkoznak szocialista társadalmunk jelenlegi fejlődési szakaszában, megvitatta a párt vezető szerepének, akcióképessége és munkája hatékonysága növelésének alapvető kérdéseit.

A Központi Bizottság kiemelte, hogy a jelenlegi pártpolitika lényegét az egész nép egyesítésére irányuló törekvésnek kell képeznie, hogy továbbfejlesszük szocialista társadalmunkat. A Központi Bizottság ülésén teljes nézetegység nyilvánult meg a XIII. pártkongresszus határozatai valóra váltásának minden alapvető kérdésében.

A Központi Bizottság demokratikus, tárgyyszerű, bíráló szellemben és teljes felelősségtudattal önmagánál kezdte meg az októberi plenáris ülés megállapításainak konkrét érvényesítését. Felmérte a jelenlegi párton belüli helyzetet, rámutatott a pár-

ton belüli irányítás munkamódszereiben és munkastílusában, továbbá a demokratikus centralizmus és a párton belüli demokrácia elveinek konkrét alkalmazásában tapasztalható fogyatékokra.

Az e kérdésekkel kapcsolatos vita széles körű volt, és részt vett benne a CSKP Központi Bizottsága tagjainak és póttagjainak döntő többsége.

A Központi Bizottság a mélységesen demokratikus és fejlett szocialista társadalom létrehozására irányuló általános politikai koncepció alapján, összhangban az állampolitikai viszonylatban megkezdett demokratizálási folyamattal, a párt- és az állami csúcsszervek munkamegosztása és új kapcsolatai kialakítása, valamint annak érdekében, hogy kiemelve az elnöki funkció jelentőségét, mint ebben az országban a munkás- és a szocialista hatalom jelképét, elhatározta a köztársasági elnök és Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága első titkára tisztségének megosztását.

A CSKP Központi Bizottságának plénuma ezért jóváhagyta Antonín Novotný elvtársnak azt a kérelmét, hogy mint a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnökét, mentesítsék a CSKP KB első titkárának funkciója alól.

Antonín Novotný elvtárs, a CSKP KB eddigi első titkára, hosszú évekig állt a párt élén. Személyéhez jelentős sikerek fűződnek, amelyeket a párt ezekben az években mind az országban, mind a nemzetközi kommunista mozgalomban elért. A CSKP Központi Bizottsága nagyra becsüli azt az érdemdús és áldozatkész tevékenységet, amelyet Novotný elvtárs ebben a bonyolult és igényes időszakban a CSKP Központi Bizottsága élén kifejtett a párt és a köztársaság javára. A CSKP Központi Bizottsága ezért köszönetét fejezte ki.

A Központi Bizottság egyhangúlag Alexander Dubček elvtársat, a CSKP KB elnökségének tagját, az SZLKP Központi Bizottságának első titkárát választotta meg a CSKP Központi Bizottsága első titkárául. Személyében testet ölt a pártvezetés kontinuitása, és érvényesülnek hosszú éves pártmunkásságának tapasztalatai.

Dubček elvtárs megválasztása után rövid beszédet mondott. Kiemelte pártunk politikájának alapvető lenini elveit, a párt egységét és hűségét a marxizmus–leninizmushoz létrejöttének, tevékenységének első pillanata óta. Kiemelte az internacionalizmusnak és a szocializmus fejlesztésének szocialista elveit, amelyek a csehek és a szlovákok egységes államának, országunk nemzetközi biztonságának alapját képezik. Hangsúlyozta, hogy hazánk a szocialista világrendszer oszthatatlan része, amely szilárd szövetségben áll a Szovjetunióval.

A Központi Bizottság elhatározta, hogy elnökségét kiegészíti Jan Piller elvtárs-sal, a nehézipari miniszter helyettesével, Josef Špaček elvtárssal, a dél-morvaországi kerületi pártbizottság vezető titkárával, Emil Rigo elvtárssal, a kassai Kelet-szlovákiai Vasmű vállalati pártbizottságának elnökével és Josef Borůvka elvtárssal, a dolanyi EFSZ¹³³ elnökével. [...]

¹³³ Egységes földműves-szövetkezet (*jednotné zemědělské družstvo*, JZD). A termelőszövetkezetek cseh elnevezése.

A Központi Bizottság tudomásul vette, hogy a kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége elemzés alapján konkrét javaslatokat terjeszt a párt Központi Bizottsága elé tevékenységük tökéletesítésére. Javaslataik elsősorban az új irányítási rendszerből és a CSKP KB decemberi, valamint januári ülésén elhangzottakból indulnak ki.

A Központi Bizottság valamennyi intézkedésével pártunk, köztársaságunk megerősítésére törekszik, egyetlen célt követ: a párt és vezetősége egységének megszilárdítását, a pártmunka lenini normáinak szigorú betartását, a párt akcióképességének fokozását, és ily módon a XIII. pártkongresszus határozatainak maradéktalan valóra váltását, a XIV. pártkongresszus színvonalas előkészítése feltételeinek létrehozását.

A Központi Bizottság elvárja, hogy minden kommunista és minden pártszerv következetesen és felelősségteljesen hozzájáruljon az elfogadott határozatok haladéktalan és eredményes valóra váltásához. Figyelmünket összpontosítanunk kell főleg az ipar, a mezőgazdaság és a népgazdaság többi ágazata azon gazdasági feladatainak teljesítésére, amelyeket a CSKP Központi Bizottságának decemberi ülésén jóváhagyott határozat és az 1968. évi népgazdasági terv körvonala. Ehhez járuljanak hozzá a párt évzáró taggyűlései és konferenciái, a nemzetgyűlés, a Szlovák Nemzeti Tanács és a nemzeti bizottságok választásának előkészületei és a választások lefolyása, valamint a Februári Győzelem 20. és köztársaságunk létrejötté 50. évfordulójának ünnepségei is.

A párt Központi Bizottságának tárgyalását áthatotta a teljes egység és felzárkózottság szelleme, ami megfelel pártunk forradalmi hagyományainak és jelenlegi igényes feladatainak.

A Központi Bizottság ülése az Internacionáléval fejeződött be.

Új Szó, 1968. január 6., 1.

2. A CSKP akcióprogramja

Prága, 1968. április 5.

Részletek

Dubček megválasztása után a reformok megindulása nem volt gyors. Felbomlott a Novotný elleni koalíció, hatalmi harc bontakozott ki a vezetésben. Márciustól azonban több területen fontos változások indultak el. Ezek közül a legfontosabb a cenzúra fokozatos eltörlése és a szólásszabadság lehetőségének bővülése volt. Ezzel összefüggésben egyre több fórumon lehetett hallani és olvasni az ötvenes évek törvénytelenégeiről. Ismét felgyorsult a perek felülvizsgálatának folyamata és a rehabilitáció. Megalakult egy újabb vizsgálóbizottság, ezúttal Jan Piller vezetésével. A sajtó egyre bátrabb fellépését követően újabb személycserékre is sor került. Novotnýnak távoznia kellett a köztársasági elnöki posztról is, utóda hosszas viták után Ludvík Svoboda lett. Április 6-án új kormány jött létre Oldřich Černík vezetésével. Távozott a régi külügyminiszter, Václav David (utóda Jiří Hájek lett). Mindeközben egy népes, politikusokból és szakértőkből álló csoport

kidolgozta a CSKP új programjának tervezetét, amit a KB ülésén Dubček április 1-jén mondott beszéde ismertetett, majd a kassai kormányprogram évfordulóján fogadtak el.

Most olyan időszakban vagyunk, amikor a kommunisták fordulathoz érkeztek a párt életében, az új társadalom építésében. Meggyőződésünk, hogy mozgalmunk ereje – ma talán még inkább, mint bármikor máskor – abban rejlik, hogy minden kommunista és szocialista, hazánk minden polgára felismeri, miről van szó e mozgalmass, nehéz pillanatokban, és megérti, hol a helye, hová kell az erőket tömöríteni, hol vannak az akadályok, és melyik az előrevezető út. [...]

A múltban a munkásoknak nem volt mindig lehetőségük, hogy érvényesítsék közvetlen és sajátos érdekeiket. A párt ezért arra fog törekedni, hogy aktivizálja a munkások társadalmi életét, teret nyisson valamennyi politikai és szociális joga érvényesítése számára, különösen a politikai szervezetek és a szakszervezetek közvetítésével, továbbá azáltal, hogy megerősíti a dolgozók kollektíváinak a termelés irányítására való demokratikus befolyását. A fáradságos munka megkönnyítésére, a munka humanizálására és a munkások munkafeltételeinek javítására fog törekedni. [...]

Pártunk támogatni fogja az értelmiségiek és a többi dolgozó mind szorosabb egységét, harcosan fog fellépni az ellen, hogy lebecsüljék az értelmiségieknek társadalmunkban betöltött szerepét, mint ahogyan az a legutóbbi időben előfordult. Fel fog lépni minden ellen, ami megbonthatja az értelmiségiek és a munkások kapcsolatát. Az is törekvéseinek célja lesz, hogy a nehéz és alkotó jellegű szellemi munkát igazságosan jutalmazza. [...]

A szociális csoportok s egyének különböző érdekeinek érvényre juttatása, valamint egyesítése megköveteli, hogy kidolgozzuk és érvényre juttassuk életünk új politikai rendszerét – a szocialista demokrácia új modelljét. Pártunk törekvéseinek célja olyan állami és társadalmi rendszer, amely megfelel társadalmunk egyes rétegei s csoportjai érdekeinek, s lehetővé teszi, hogy szervezeteikben érdekeiket kifejezésre juttathassák, és szavuknak közéletünkben is súlya legyen. [...]

Ma, amikor már elmosódnak az osztálykülönbségek, az emberek társadalomban betöltött szerepének legfontosabb értékmérője az, hogy milyen mértékben járulnak hozzá társadalmunk felvirágoztatásához. Pártunk nagyon sokszor bírálta az egyenlősít, de az gyakorlatilag ennek ellenére sohasem tapasztalt módon tért hódít, úgyhogy végül is fékezi lendületes gazdasági fejlődésünket s az életszínvonal emelését is. [...]

A párt vezető szerepét a múltban gyakran úgy értelmezték, mint a hatalom monopol összpontosítását a pártszervek kezében. Ez annak a hamis tézisnek felelt meg, hogy a párt a proletárdiktatúra eszköze. [...]

A párt politikájának nem szabad oda vezetnie, hogy a nem kommunista polgároknak az legyen az érzésük, hogy a párt vezető szerepe korlátozza őket jogaikban és szabadságukban, hanem ellenkezőleg, hogy a párt tevékenységében jogaik, szabadságuk és érdekeik biztosítékát lássák. [...]

Célunk az egész politikai rendszer átalakítása úgy, hogy lehetővé váljon a szocialista társadalmi viszonyok dinamikus kibontakozása, a széles körű demokrácia összeegyeztetése a tudományosan megalapozott, szakmailag hozzáértő irányítással, a társadalmi rend megerősítése, a szocialista viszonyok állandósítása, a társadalmi fegyelem erősítése. [...]

A helyes irányú fejlődés alapvető feltétele szerintünk az, hogy a jövőben egész irányítási rendszerünkben világossá váljék, ki, melyik szerv és melyik dolgozó miért felel, milyen jogkörrel rendelkezik, és milyen kötelességei vannak. Ehhez feltétlenül szükséges, hogy minden szerv önálló legyen. A jövőben véget kell vetnünk annak, hogy a pártszervek helyettesítik az állami szerveket, a gazdaságirányítás és a társadalmi szervezetek szerveit. [...]

A dolgozók önkéntes, társadalmi érdekszervezeteit nem helyettesíthetik a politikai pártok, és ellenkezőleg: a politikai pártok sem zárhatják ki nálunk, hogy a munkások és a többi dolgozó érdekszervezetei közvetlenül befolyásolják az állam politikáját, és részt vegyenek ennek az állami politikának a kidolgozásában és végrehajtásában. Egyik párt sem monopolizálhatja a szocialista államhatalmat, a politikai pártok koalíciója sem, ezért közvetlen utat kell biztosítani a nép valamennyi politikai szervezete számára. Csehszlovákia Kommunista Pártja minden eszközzel a politikai élet olyan formáit fejleszti ki, amelyek biztosíthatják a munkásosztály és az összes dolgozó közvetlen szavának és akarátának megnyilvánulását hazánk politikai döntéseiben. [...]

Ugyanakkor még az idén szükséges az alkotmányos gyülekezési és egyesülési szabadságjogok érvényesülésének olyan biztosítása, hogy törvény tegye lehetővé önkéntes szervezetek, érdekvédelmi társulások, egyesületek stb. létrejöttét, a lakosság különböző rétegei és csoportjai adott érdekeivel és szükségleteivel összhangban, bürokratikus korlátozások s anélkül, hogy bármely szervezet monopóliumra tenne szert. Ezen a téren a korlátokat csak a törvény szabhatja meg, csak az állapíthatja meg, hogy mi társadalomellenes, mi tiltott, és mi jár büntetőjogi felelősséggel. A törvény által biztosított szabadságjogok ebben az értelemben, az alkotmánynak megfelelően, vonatkoznak a különböző vallású, felekezetű állampolgárokra is. [...]

A CSKP Központi Bizottsága szükségesnek tartja, hogy a sajtótörvény minél előbb és az eddiginél pontosabban rögzítse, hogy az állami szerv mikor tilthatja le bizonyos tájékoztatás terjesztését (a sajtóban, a rádióban, a televízióban stb.). Szükségesnek tartjuk a tényleges előzetes cenzúra megszüntetését. Véget kell vetnünk a tájékoztatás késésének, eltorzításának és hézagosságának, meg kell szüntetnünk a politikai, valamint gazdasági tények indokolatlan eltitkolását. Nyilvánosságra kell hoznunk a különféle intézkedések és megoldások alternatív javaslatait is, bővítenünk a külföldi sajtó behozatalát és eladását. Az állami, a társadalmi és kulturális szervezetek vezető tényezőinek kötelessége rendszeresen sajtótájékoztatásokat tartani, és az újságoknak az időszaki kérdésekről tájékoztatást adni. [...]

Az embereket a párt eszméinek és politikájának csak olyan harccal nyerjük meg, amely a kommunistáknak a nép érdekében végzett gyakorlati tevékenységére, az igazságnak megfelelő teljes tájékoztatásra, a tudományos elemzésre támaszkodik. [...]

Jogrendszerünkben fokozatosan meg kell oldanunk az állampolgárok személyi jogainak és tulajdonjogának jobb, következetesebb védelmét. Elsősorban hatálytalanítanunk kell az olyan normákat, amelyek az állampolgárokat a gyakorlatban hátrányos helyzetbe hozzák az állammal és más intézményekkel szemben. [...] A közeljövőben szükséges elfogadni a már hosszabb ideje előkészített törvényt arról, hogy az állampolgároknak és szervezeteknek megtérítik azokat a károkat, amelyeket az állami szervek törvénytelen intézkedése okozott.

Fontos körülmény továbbá, hogy mind ez ideig politikai és jogi síkon következetesen nem rehabilitálták az olyan embereket – kommunistákat és nem kommunistákat –, akik az elmúlt években törvénytelen ségek áldozatai lettek. [...]

Sem azokban a politikai szervezetekben, amelyeknek feladata a múltbeli törvénytelen ségeket helyrehozni, sem pedig a biztonsági, az ügyészi és a bírói apparátusban nem szabad ülnie olyanoknak, akiknek múltbeli tevékenységük folytán a legcsekélyebb személyes érdekük fűződik ahhoz, hogy a hibák helyrehozását fékezzék. A párt tudatában van annak, hogy az ártatlanul elítélt és üldözött embereknek senki sem adhatja vissza életük elveszített éveit. Törekedni fog azonban arra, hogy még az árnyéka is eltűnjön annak a bizalmatlanságnak és megaláztatásnak, amely a törvénytelen ségek következtében gyakran az áldozatok családját és rokonságát is sújtotta. [...] A szocializmusnak éppen a demokrácia és a polgári szabadságjogok elmélyítésével kell igazolnia, hogy túltesz a korlátozott burzsoá demokrácián, így vonzó példaképévé válhat a demokratikus hagyományokkal rendelkező fejlett ipari országok haladó mozgalmainak is. [...]

A párt a nemzetgyűlésben szocialista parlamentet lát, amely egy demokratikus köztársaság parlamentjének minden funkcióját gyakorolja. [...] A nemzetgyűlésnek olyan szervvé kell átalakulnia, amely valóban eldönti a törvényeket és a fontos politikai kérdéseket, és nem csak jóváhagyja az előterjesztett javaslatokat. A párt támogatja a nemzetgyűlés ellenőrző szerepének elmélyítését egész közéletünkben és konkrétan a kormány iránti viszonyában. Ebből a szempontból szükségesnek tartja az ellenőrzés apparátusának teljes alárendelését a nemzetgyűlésnek, hogy az szerveként működjön. [...]

A párt rendkívül fontos politikai kérdésnek tartja a biztonsági apparátus helyes állami beosztását. [...] A biztonsági apparátusra a törvényesség múltban való megszégésének és annak szemszögéből tekintett [a párt], hogy a biztonsági szolgálat a múltban a politikai szervek és így a párt fölé kerekedett. [...] A CSKP Központi Bizottsága szükségesnek tartja a biztonsági szolgálat szervezeti átépítését, az egységes Nemzetbiztonsági Testület kettéosztását két különböző, egymástól független szervre, az Állambiztonságra és a Közbiztonságra. [...] Minden állampolgárnak bizonyosnak kell lennie abban, hogy politikai meggyőződéséért és nézeteiért, személyi hitvallásáért és tevékenységéért nem válhat az állambiztonsági szervek figyelmének tárgyává. A párt világosan kijelenti, hogy ezt az apparátust nem irányíthatják, és nem használhatják fel a szocialista társadalom belpolitikai kérdéseinek és ellentmondásainak megoldására. [...]

A gazdasági reform hovatovább odavezet, hogy a szocialista vállalatok dolgozó kollektívái fogják viselni a vállalat jó vagy rossz irányításának következményeit. A vállalkozó tehát a vállalati kollektíva lenne, amelyet a vállalat vezetősége irányít. A vállalatvezetést (igazgatót, esetleg kollegiális vezető szervet) olyan jogkörrel kell felruházni, hogy szabadon dönthessen, és megfelelő vállalkozói kockázattal oldhassa meg a mindennapi problémákat és a vállalat hosszú távú fejlődésének kérdéseit. A vállalkozói tevékenységet a vállalatvezetésnek a dolgozói kollektíva érdekében kell végeznie, amit a dolgozók és a társadalom demokratikus keretek között ellenőriz. [...]

Támogatjuk a különböző formában történő hitelnyújtást a mezőgazdasági vállalkozásnak. Tanácsoljuk a mezőgazdaság hitelrendszerének felülvizsgálatát. A Központi Bizottság egyben ajánlja, hogy a termőföld jobb kihasználása érdekében a mezőgazdasági és a többi állami irányító szervek keressék és támogassák a vállalkozás más formáit is a hegyvidéki, hegyaljai és határ menti területeken, beleértve a parlagon heverő termőföld bérletbe vételét magángazdálkodó családok által. [...] A magángazdálkodók termelése aránylag kis hányada az össztermelésnek, de szükség van rájuk, s ezért munkájukat a gazdálkodási feltételek javításával meg kell könnyíteni. Lehetővé kell tenni számukra az együttműködést a szövetkezeti és az állami vállalatokkal. [...]

Célszerű lesz egyes szövetkezeteket önállósítani, megszüntetni a szövetkezetek adminisztratív centralizációját, és a szövetkezeti vállalatok felett csak olyan szerveket tanácsos létrehozni, amelyek gazdaságilag hasznos tevékenységet végeznek. A szövetkezeti vállalkozás fejlesztésével kapcsolatban célszerűnek tűnik alaposan átdolgozni a tagok tulajdonjogi viszonyait a szövetkezeti vagyonhoz. [...]

Sok reményt fűzünk a piac pozitív funkcióinak felújításához. A piac a szocialista gazdaság működési mechanizmusa, amely ellenőrzi, hogy a munkaráfordítás a vállalatokban társadalmilag célszerűen történt-e. Nem tőkés piacra gondolunk, hanem szabályozott és nem ösztönös – szocialista piacra. A tervnek és a gazdaságpolitikának pozitív erővel kell hatnia a piac normalizálására. A társadalomnak kellő körültekintéssel, perspektívával, a lehetőségek tudományos feltárásával, a fejlődés legjobb irányának megválasztásával kell terveznie jövőjét. Ezt azonban nem lehet elérni a piaci tényező (a vállalatok és a lakosság) önállóságának elnyomásával, mert így egyfelől aláássuk a gazdasági ésszerűségekre irányuló érdekeket, másfelől deformáljuk az információs és döntési folyamatokat, amelyek nélkül a gazdaság nem működhet. [...]

A gazdaságpolitika fejlesztésében a párt az életszínvonal tartós emelkedését tartja az alapvető célnak. A múltban a gazdaság fejlődését – a beruházások hosszú ideig tartó megtérülésével – egyoldalúan a nehézipar fejlesztésére irányították, ami jelentős mértékben a mezőgazdaság és a közszükségleti ipar, a kereskedelem, a közszolgáltatások és a nem termelő bázis, különösen a lakásépítés fejlesztésének rovására ment. A gazdaság fejlődésének ezt az egyoldalúságát nem lehet megszüntetni egyik napról a másikra. [...]

A jelenlegi időben a lakásépítés megoldását az egész életszínvonal döntő kérdésének tartjuk. [...]

A fentebb vázolt intézkedéseket nem azért tesszük, mintha bármiben is lemondanánk eszményeinkről – még kevésbé azért, mintha ellenfeleinknek engedményeket tennénk. Ellenkezőleg: meggyőződésünk, hogy ezek az intézkedések segítségünkre lesznek abban, hogy megszabaduljunk attól a ballaszttól, amely az ellenségnek hosszú éveken át sok előnyt biztosított azáltal, hogy fékezte, eltompította és megbénította a szocialista eszmék hatékonyságát, a szocialista példa vonzerejét. [...]

A szocialista társadalom új, mélyen demokratikus és a csehszlovák feltételeknek megfelelő modelljét akarjuk megvalósítani. Tapasztalataink éppúgy, mint a marxista tudományos ismeretek, arra az egyértelmű következtetésre vezettek bennünket, hogy célunkat nem érhetjük el a régi utakon, a már régen elavult eszközökkel és a bennünket állandóan visszavetítő durva módszerekkel. Felelősségünk teljes tudatában kijelentjük, hogy társadalmunk nehéz időszakba lépett, amikor már nem bízhatunk a hagyományos sémákban. Nem szoríthatjuk az életet szabványok közé, még a legjobb szándékkal felállított sablonok közé sem. Most az a feladatunk, hogy ismeretlen feltételek között egyengessük utunkat, kísérletezzünk, s az alkotó szellemű marxista gondolkodás és a nemzetközi munkásmozgalom ismeretei alapján a szocializmus fejlődésének új formát adjunk. [...] Senki sem bocsáthatná meg nekünk, ha ezt elmulasztanánk, ha lehetőségeinkről lemondanánk.

TÁLAS PÉTER, Egy (elkapart) alternatíva – A CSKP 1968-as akcióprogramjának margójára című írásának melléklete. *Eszmélet*, 1989/1. sz.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 540–593.

3. Alexander Dubček beszéde a CSKP KB 1968. május 29. – június 2-i plénumán

Prága, 1968. május 29.
Részletek

Az „emberarcú szocializmus” programjának megjelenése mellett a vezetés szándékaival szemben megjelentek független ellenzéki csoportok (a politikai üldözötteket tömörítő K 231 és az Elkötelezett Pártonkívüliek Klubja [KAN]), valamint radikálisabb változásokat követelő hangok. Valódi többpártrendszert, versengő pártokat követelt a prágai diákság és az író-társadalom is. Megkezdődött a Szociáldemokrata Párt újjászervezése is. Ezek a jelenségek nem találkoztak a pártvezetés egy részének egyetértésével (továbbá március óta a többi szocialista ország nagy része is élesen bírálta a „szocializmusellenes” erőket). Maga Dubček is fellépett a „jobboldal” aktivizálódása ellen, miközben alapvető érdeke volt, hogy fenntartsa a társadalomban róla élő képet, amely elkötelezett reformernek látta őt. A KB ülésén elmondott beszédében ezért az áprilisi programhoz próbált ragaszkodni, egyaránt támadva a dogmatikus és a radikális elemeket és irányzatokat. A KB ezt követően döntött az 1970-re esedékes XIV. kongresszus előrehozásáról (szeptember 9-ére).

[...] Az említett időtől [1968 áprilisától] fogva azonban a helyzet megváltozott e tekintetben, hogy megerősödtek a kommunistaellenes irányzatok, és bizonyos elemek aktívabb tevékenységi formákra igyekeznek áttérni. Ezt a veszélyt, amely ma a demokratizálódási folyamatot, illetve annak fejlődését elsősorban fenyegeti, tudatosította pártunk döntő többsége, s ugyanúgy tudatosítják a haladó közvélemény egyes szélesebb rétegei is.

A jobboldali erők aktivizálódásának következményeként bizonyos mértékig aktivizálódtak azok a szektás irányzatok is, amelyek a helyzet megoldására olyan, elvben helytelen eszközöket keresnek, amelyek nemkívánatos feszültséget és konfliktusokat idézhetnének elő.

Miben látjuk a fejlődésnek ezeket a negatív vonásait? Mindenekelőtt abban, hogy egyre fejlődik, és gyakran fokozódik is az egyoldalú támadás, melynek célja a pártot mint egészet diszkreditálni. [...]

Semmi okunk sincs arra, hogy a januári politikai kurzus megváltoztatására hagyjuk magunkat kiprovokálni. Pozícióink a társadalmi, állami és gazdasági gépezetben továbbra is döntőek. Most azonban arról van szó, hogy ne nyissunk teret az antiszocialista vagy egyenesen forradalomellenes erőknek. Ezért hívjuk fel a párt figyelmét idejekorán ezekre a kérdésekre.

Tevékenységünk számára rendkívül fontos, hogy felmérjük az említett irányzatok reális erőit és lehetőségeit. Szocialista köztársaságunk csupán 23 esztendeje létezik. Köztünk élnek még a korábbi kizsákmányoló osztályok és politikai képviselőik maradványai. Fennmaradtak a régi eszmei hatások, s élnek még képviselőik is. Megosztott világban élünk, amelyben nem szűnt meg az osztályharc. Ezek a tények nem jellegzetesek társadalmunk fejlődésében. Mindamellet léteznek, s lehetetlen, hogy a mai heves társadalmi mozgásban ne számoljunk velük.

Az említett okok miatt kell figyelemmel kísérni a legyőzött burzsoá osztályok, a február előtti csődöt mondott jobboldali politikusok stb. maradványainak politikai és eszmei aktivizálódását. Tanúi vagyunk annak, hogy helytel-közzel igyekeznek megteremteni tevékenységük eszmei és politikai feltételeit. Találkozunk olyan kísérletekkel is, hogy legális alapot igyekeznek teremteni néhány olyan szervezetben, amely most ösztönösen jön létre, főként a K 231-ben, ahol államellenes tevékenységért jogosan elítélt emberek is tevékenykednek.

Fokozott érdeklődést tanúsít helyzetünk iránt az ellenséges emigráció. Az utóbbi időben megnőtt a csehszlovákiai helyzet iránt az ellenséges kémszervezetek érdeklődése. Különb-féle ellenséges hírszerző ügynökségek az igazságnak meg nem felelő tájékoztatásokat, fél igazságokat, találgatásokat terjesztenek, amelyekkel igyekeznek megzavarni a szocialista országok kölcsönös kapcsolatait, a párt egységét, megkísérlik félrevezetni a párttagokat és a közvéleményt.

Természetes, hogy a belső antikommunista erők egyelőre tartózkodóan lépnek fel. Sőt mi több, készek arra esküdni, hogy a megújódási folyamat mellett állnak. Emellett a fokozatos célok taktikáját követik.

Ha fontolóra vesszük, milyen mély az ellentét az ő céljaik és népünk igazi érdekei között, amelyek a társadalom szocialista rendszerében állnak, joggal állapíthatjuk meg, hogy a szélsőséges erők önmagukban pártunkat és a szocializmust komolyabban nem veszélyeztetik. A reális veszély azonban abban áll, hogy az antikommunizmus és a szovjetellenesség légkörében kísérelnek meg bázist teremteni különféle ösztönös és dezintegráló irányzatok támogatásával, amelyek társadalmunk szerkezetét veszélyeztetnék. Tudnunk kell, hogy a két ellentétes osztályideológia harcának jelenlegi szakaszában a szovjetellenesség az antikommunizmus legdivatosabb válfaja.

Természetesen differenciálni kell, különbséget kell tenni az egyes irányzatok, a tájékozatlanság és a céltudatosság között. Ugyanakkor azonban meg kell követelnünk, hogy következetesen tartsák be az érvényben levő törvényeket, a jogrendet, hogy ne népszerűsítsék és ne támogassák olyan szervezetek tevékenységét, amelyeknek nincs törvényes jogosultságuk. A lehető leggyorsabban meg kell hoznunk az egyesülési törvényt, hogy a legális alap nélkül működő szervezetek jelenlegi időszaka gyorsan véget érjen. [...]

A Központi Bizottság intézkedései a kommunista párt elleni támadások meggátolására nem a demokratizálódási folyamat ellen, hanem annak érdekében történnek. A népre támaszkodó kommunisták teret nyitottak a szocialista demokrácia további fejlődésének. Éppen ezért a párt továbbra is az említett mozgalom döntő ereje és kezessége.

A párt egész tekintélyével kiállunk a párt, a nemzeti bizottságok és az államgépezet azon becsületes, tisztességes tagjainak és funkcionáriusainak védelmében, akik gyakran alaptalan és igazságtalan támadások céltáblájává válnak. Szeretném kijelenteni, hogy a párt teljes mértékben kiáll a becsületes funkcionáriusok mellett, hogy kötelességünknek tartjuk védelmezni becsületes munkájuk eredményeit. Ez semmiképpen sem akadályozza meg, hogy határozott és személyes változásokat eszközöljünk mindenütt, ahol kívánatos, s ahol megsértették a szocialista törvényesség alapelveit. [...]

A jobboldali veszély keltette aggodalmakon kívül olyan hangokkal is találkozunk, amelyek attól tartanak, hogy újjáélednek a pártbeli konzervatív erők, s visszaállítják az 1968 előtti viszonyokat. Ez a veszély a múltbeli gondolkodás csökevényeiben rejlik, a bürokratikus módszerek és eljárások fennmaradásában.

Hordozóik ugyan szóban elismerik az új politika helyességét, ám mindmáig nem tudták leküzdeni régi szemléletüket, s a társadalmi fejlődést úgy ítélik meg, hogy támogatják az idegességet, a pártvezetőség iránti bizalmatlanságot, s hogy a múlttól való minden eltérést, minden jellegzetesebb szocialista kezdeményezést a lehető legrosszabbnak bélyegeznek. Egyesek közülük céltudatos tevékenységet is kifejtenek pártunk politikája ellen.

Megemlítem például a rágalmazó rölapok terjesztését a pártban és a nép körében, amelyek demagóg módon szidalmazták a párt politikáját, és amelyekkel éket akarnak verni a párttagság és a munkásság, a párttagok és a pártvezetés közé, valamint magába a pártvezetésbe. [...]

Az utóbbi két hónap folyamán a párt vezetősége nyíltan elhatárolta magát azoktól a módszerektől, amelyek a január előtti helyzetet jellemezték. Ám mindennek ellenére úgy vélem, hogy az idő rövidsége, a helyzet bonyolultsága és ellentétessége s egyéb körülmények is oly irányban hatnak, hogy a választóvonal a között, amit a párt gyakorlatában jogosan bírálni kell, és az új módszerek bevezetésére irányuló őszinte szándékunk között nem mindig eléggé érthető a kommunisták és a dolgozók számára. Alapjaiban változtattuk meg a Központi Bizottság szerveinek, vezetőségének összetételét, ám a kommunisták és a pártönkízüliek rámutatnak arra, hogy legfőbb pártszervünk sorai között még mindig vannak olyanok, akik elveszítették a kommunisták és egész népünk bizalmát. [...]

Elfogadtuk az akcióprogramot, amelyben kezdett kialakulni pártunk politikájának új fő irányvonala, ám nem sikerült mindig megtartanunk a szükséges ütemet számos olyan intézkedés realizálása során, amelyeket azonnal végre kell és lehet is hajtani. Ezenfelül mintha csak megfélemlítettünk volna a propaganda és a közvélemény megnyerésének ábcéjéről: távolról sem vagyunk képesek tolmácsolni és megmagyarázni azt, amit eddig végeztünk. [...]

Az akcióprogramban például világosan állást foglaltunk a cenzúra eltörlése mellett. A törvényes intézkedések elfogadása azonban lassan valósul meg. Hasonló a helyzet az egyesülési törvény előkészítésével. Ezért olyan helyzet alakult ki, mely lehetővé teszi, hogy az ún. sajtószabadságot védelmező klubok alakításával kételkedést idézzenek elő, mintha a párt változtatná állásfoglalását, s megteveszti a nyilvánosságot. Úgy véljük, hogy a hasonló kezdeményezések indokolatlanok. [...]

A párt következetes megújódása megköveteli – különös tekintettel az újabb körülményekre – a párt XIV. rendkívüli kongresszusának mielőbbi összehívását. A párton belül e nélkül nem alakulhat ki kezesség arra, hogy következetesen érvényesüljön az új politikai irányzat. Ezért a kongresszus összehívását ez év szeptember 9-ére javasoljuk.

Meggyőződésünk, hogy a kongresszus helyeselni fogja a januárban megkezdett utat, s feltételeket teremt egy új politikai irányvonal kialakításához. Értékelnünk kell a XII. kongresszus, valamint a CSKP KB januári ülése óta beállt politikai fejlődést, s meg kell jelölni a párt politikai és taktikai fellépését a legközelebbi időszakban. A pártot egységesítenünk kell a társadalom szocialista fejlesztése érdekében kifejtett politika megvalósítására, melynek kiindulópontja az akcióprogram, és amelynek alapvető irányvonalát a párt XIV. rendkívüli kongresszusán kell megtárgyalni és jóváhagyni. Tekintettel az új államjogi elrendezés gyors realizálásának igényére – a kongresszusnak jóvá kell hagynia a párt eljárásának alapelveit e kérdésben, és ki kell dolgoznia a pártépítés alapelveit is az állam szövetségi felépítésének feltételei között. A kongresszus további feladata lesz, hogy jóváhagyja az új pártalapszabályzatot, megválassza az új Központi Bizottságot, mely teljes tekintélyével fejleszteni és védelmezni fogja a párt egységét és akcióképességét, és élére áll a párt egységes és szervezett eljárásának a kongresszusi határozatok megvalósítása terén. [...]

Ismételten hangsúlyozni szeretném: munkánknak az az értelme – s ennek előtérbe kell kerülnie a kongresszus előtti időszakban –, hogy megszilárdítsuk a társadalomnak a kommunista párt általi politikai irányítását. Ennek részét képezi az, hogy visszaverjük azokat a kísérleteket, amelyek a pártnak mint egésznek a diszkreditálására irányulnak, megtorpedózzuk azokat a kísérleteket, amelyek bizalmatlanságot próbálnak előidézni a párt iránt, és meg akarják tagadni a párttól azt a morális és politikai jogot, hogy vezesse társadalmunkat. [...]

Azokat az egyedi nézeteket, amelyek „revideálni” akarják a két marxista párt történelmi egyesülését – éppen ebben az időszakban, amikor a párt egységéről mint az új politika alapvető kezességéről van szó –, rendkívül károsnak minősítjük. A párt ezzel határozottan szembeszáll. [...]

A szocialista demokrácia új formája, amelyre törekszünk, két vonatkozásban fog eltérni a formális demokráciától:

Elsősorban meg kell oldania azt a kérdést, amelyet nem oldott meg, sőt meg sem szövegezett egyetlenegy burzsoá demokrácia sem: hogyan vesznek és vehetnek részt maguk a dolgozók – a termelésben dolgozó munkások és technikusok, valamint más területek munkaközösségei – a társadalom közvetlen irányításában és igazgatásában. Hogyan érjük el azt, hogy a különféle procedurális formák és a kerülő utak rendszerével ne váljon lehetővé a munkásság és a dolgozó nép érdekeitől eltérő, sőt azzal ellentétben álló állami politika gyakorlása. Ismeretes, hogy a formális demokrácia ezt nemcsak lehetővé teszi, hanem a burzsoázia ezt mindig programszerűen kiaknázza.

A szocialista demokrácia nem fejlődhet olyan rendszerként, amelyben a politika csak a politikai pártok ügye. Az 1945–48-as évek tapasztalatai bizonyítják, hogy a politikai életnek ilyen „elpártosítása” megkárosítja a dolgozó nép érdekeit. Ezért demokráciánknak biztosítania kell, hogy a dolgozóknak joguk legyen közvetlenül, a szakszervezet, a földműves-, az ifúsági, a nőszerzet stb. útján részt venni az államhatalom gyakorlásában, képviseltetni magát a választott szervekben. A kommunista párt álláspontja, hogy ezek a szervezetek a Nemzeti Front teljes jogú politikai alkotóelemei. Védeni fogjuk azt az elvet, hogy a politikai pártokon kívül álló emberek is szocialista államunkban gyakorlatilag közvetlenül részt vállalhassanak a politika kidolgozásából. A Nemzeti Front sohasem lehet csupán a politikai pártok koalíciója. Az említett fő politikai szervezeteknek felelősségteljes helyzetet kell biztosítanunk a Nemzeti Frontban is. [...]

A burzsoá parlamentarizmus és a szocialista demokrácia közti alapvető különbség az, hogy a Nemzeti Front bázisán álló politikai pártok viszonyának a partnerségre és az együttműködésre, nem pedig az államhatalom újrafelosztására irányuló harcra kell épülnie, ami a burzsoá politikai rendszert jellemzi. Ez nem jelenti azt, hogy a Nemzeti Frontból kizárjuk a vitás kérdéseket, az opponálást. A véleménycserének azonban közös szocialista programra kell támaszkodnia.

Ennek a programnak záloga Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezető szerepe, mivel a szocializmus építésének nincs más reális programja, csak a tudományos megismerésre és a leghaladóbb társadalmi érdekekre támaszkodó marxista program.

Kizárjuk annak lehetőségét, hogy ma nálunk a szocialista demokráciát fejleszthetnénk oppozíciós politikai párt megalakításával is, amely a Nemzeti Fronton kívül állna. Ez ugyanis a hatalmi harc felújítására vezetne. [...] Ezért határozottan elutasítjuk az ily jellegű, a Nemzeti Front politikáján kívül álló ellenzéki politikai párt létesítését. Ezt az elvet már 1945-ben elfogadtuk. [...]

Elhatároztuk, hogy következetesen valóra váltjuk a nemzetek önrendelkezésének jelszavát, megteremtjük a csehek és a szlovákok teljesen egyenjogú helyzetét, és ugyanakkor biztosítjuk a nemzetiségi csoportok megfelelő jogait is. A szimmetrikus államjogi elrendezés lehetővé teszi a cseh és a szlovák nemzet nemzeti küldetésének, sajátosságainak jobb kidomborodását, és egyben szilárdabb alapokra helyezi kölcsönös együttműködésüket. A jövőben nemcsak a szlovák, hanem a cseh nemzet is jobban tudatosíthatja sajátos jegyeit és feltételeit, pontosabban megfogalmazhatja nemzeti feladatait, és meghatározhatja helyét Európa és a világ népei között. A csehszlovák állam föderatív modelljében nemcsak az államszervezetben, hanem ugyanígy a tömegszervezetekben is érvényesülni fognak az autonóm cseh és szlovák szervek. [...]

Az állam föderatív elrendezése megfelelő változtatásokat követel Csehszlovákia Kommunista Pártja szerveinek felépítésében is. Ezért szükségesnek tartjuk a cseh országrészek kerületi pártszervezeteinek képviselőit felölelő bizottság létesítését. A bizottság feladata az lesz, hogy együttműködjön a CSKP föderatív feltételek közti szervezeti átépítése elveinek kidolgozásában, hogy a párt internacionális egységének biztosítása mellett a cseh országrészekben kialakuljanak a párt feladatai teljesítésének feltételei. [...]

Az akcióprogram szellemében támogatni fogjuk a biztonsági apparátus szerveinek megszilárdulását is. A Központi Bizottság abból indul ki, hogy nyomatékosan el kell határolnunk magunkat mindattól, ami a múltban mély deformációkra vezetett. A törvényességet politikailag és jogilag teljes mértékben biztosítanunk kell.

Célunk az, hogy sikeresen folytassuk a megkezdett folyamatot, s ezen a szakaszon is valóra váltsuk az akcióprogram elveit. A nyilvánosság bizalma felújításának s e szervek hatásos működésének feltétele, hogy ezeket a szerveket következetesen átépítsük és megtisztítsuk mindazoktól, akik felelnek a deformációkért.

Nyilvánvaló a politikai téren végbemenő demokratizálási folyamat szoros és kölcsönös összefüggése hazánk gazdasági életével. Eddig probléma volt, hogy a politika megbéklyózta a gazdasági dinamikát. Most feladatunk annak fontolóra vétele, hogy miként tudjuk helyesen a gazdaságban is pozitív eredményekké gyümölcsöztetni a felszabaduló politikai kezdeményezést.

Nézetem szerint hangsúlyoznunk kell azt az elvet, hogy a társadalom tartós haladása nem valósítható meg határozott gazdasági haladás nélkül. [...]

A pártnak joga a kommunista újságíróktól megkívánni, hogy tovább fejlesszék és védelmezzék a szocializmus alapvető értékeit.

Külpolitikai téren elvárjuk, hogy a tömegtájékoztatási eszközök ne sértsék a csehszlovák állami érdekeket, és hogy a szerkesztőségekben gondoskodni fognak arról, ne kerüljön sor más szocialista országok belügyeibe való beavatkozásra. Elvárjuk,

hogy megfontoltan és tárgyilagosan reagáljanak a fejlődésünkkel kapcsolatban esetleg megnyilvánuló külföldi aggodalmakra vagy bírálatokra.

Az előkészített törvényben lerögzítjük a szólásszabadságot, az előzetes cenzúra eltörlését. Ezt azonban senki sem értelmezheti olyan jogként, hogy szubjektív nézeteit fejtheti ki a nézők, a hallgatók vagy az olvasók milliói előtt anélkül, hogy megfelelően mérlegelné társadalmi hatásukat. [...]

A múltbeli deformációk elleni harccal egyidejűleg politikánk oszthatatlan részeként harcolunk az antikommunista megnyilvánulások, a Szovjetunióval és a szocialista országokkal való szövetségünk és jó kapcsolataink megzavarása ellen, pártpolitikánk internacionális vonatkozásainak támadása ellen.

Baráti kapcsolataink szilárdítása érdekében, és hogy megelőzzük a különféle félreértéseket, világosan meg kell mondani azt is, hogy politikánkat nem állítjuk mintaként és példaként a többiek elé, nem ítéljük meg a mi szükségleteink és feltételeink alapján más szocialista országok politikáját, és nem fogunk magunk körül jó vagy rossz osztályzatokat osztogatni. Fenntartottuk magunknak azt a jogot, hogy belügyeinket saját feltételeink és hagyományaink alapján rendezzük el. Nem tagadjuk meg e jogot másoktól sem, és különféle nézetek nyilvánosságra hozásával nem avatkozunk be más szocialista országok belügyeinek megoldásába. Nem tesszük másokkal azt, amit nem akarunk, hogy mások velünk tegyék.

Részünkről semmi esetre sem szabad a burzsoá propaganda malmára hajtani a vizet, amely a szocialista országok egységének megbontására irányul, például olyan híresztelésekkel, mint az, hogy a szocialista országok részéről katonai beavatkozás készül Csehszlovákia ellen, vagy a vezető elvtársak kijelentéseinek durva elferdítésével. Nem tudom, mire jó átvenni a burzsoá propaganda különböző híreszteléseit, és helyet adni nekik nálunk a sajtóban anélkül, hogy állást foglalnánk hozzájuk. [...]

Új Szó, 1968. június 4. 5–9.

4. Ludvík Vaculík 2000 szó című felhívása

Prága, 1968. június 27.

Részletek

Az ellenzéki megnyilvánulások közül a legnagyobb hatást a 2000 szó című felhívás váltotta ki. Szerzője az 1967-es írókongresszuson (lásd VI. 21. sz. dokumentum) is feltűnést keltő Ludvík Vaculík volt, szövege pedig egyszerre négy lap hasábjain jelent meg. A szókimondó dokumentum mintegy hetven fő aláírásával jelent meg, akik közt ismert művészek, sportolók, sőt KB-tagok is voltak. Az írás igen éleslátó módon hívta fel a közvélemény figyelmét azokra a problémákra, amelyek a későbbiek folyamán váltak akuttá. Bár élesen bírálta a CSKP korábbi szerepét, a szöveg nem tekinthető kommunistaellenesnek. Ennek ellenére a reformer vezetők többsége, köztük maga Dubček is, gyűjtő hatásának tartotta, és elítélte. A többi szocialista ország számára pedig egyértelműen az

ellenforradalom bizonyítéka volt, kivéve Magyarországot. Kádár számára inkább Oswald Machatka két héttel korábban megjelent cikke volt botrányos, amelyben Nagy Imre kivégzésének tizedik évfordulóján párhuzamot vont 1956 és 1968 között.

Nemzetünk létét először a háború fenyegette. Később olyan idők jöttek, amelyek a lelki egészségét és jellemét tették próbára. Népünk többsége a szocializmus programját reménykedve fogadta. Az irányítás azonban hamis emberek kezébe került. Nem az volt a legnagyobb baj, hogy nem rendelkeztek kellő államférfiúi tapasztalattal, tárgyi tudással, filozófiai műveltséggel, hanem az, hogy hiányzott belőlük az egyszerű bölcsesség és tisztesség, annak a képessége, hogy meghallgassák mások véleményét, és a náluknál tehetségesebbeknek önként átadják a helyüket.

A Kommunista Párt a háború után még élvezte az emberek bizalmát, de ezt fokozatosan hivatalokra váltotta, míg végül megszerzett minden hivatalt, de a bizalomból semmi sem maradt. [...] A vezetés hibás irányvonala a Pártot politikai pártból, ideológiai egységből hatalmi szervezetté változtatta, amely aztán magába szívta a hatalomra éhes egoistákat, a számító gyávákat és a szennyes lelkiismeretű embereket. Ez aztán visszahatott a Párt jellegére, viselkedésére, mert a Párt belső felépítése nem tette lehetővé a rendes emberek számára, hogy szégyenteljes megrázkódtatások nélkül tegyenek szert befolyásra, és így nem nyílt módjuk arra, hogy a Pártot fokozatosan megváltoztassák, a kor követelményeihez igazíthassák. Sok kommunista harcolt a hanyatlás ellen, de egyikük sem tehetett semmit.

A Kommunista Pártban uralkodó viszonyok határozták meg az állam állapotát is, annak modelljeként szolgáltak. A Párt összefonódása az állammal oda vezetett, hogy a Párt elvesztette azt az előnyt, amelyet a végrehajtó hatalomtól való elkülönülés jelenthetett volna. Nem volt, aki kritizálja az állami és gazdasági szervezetek tevékenységét. A parlament megszűnt tárgyalni, a kormány irányítani, az igazgatók igazgatni. Eltűnt a választások jelentősége, a törvények is elvesztették súlyukat. Nem bízhattunk meg senkiben, aki valamely bizottságban bennünket képviselt, mert még ha méltó is lett volna a bizalmunkra, akkor sem várhattunk volna tőle semmit, mert nem érhetett el semmit. Rosszabb volt azonban, hogy már szinte egymásban sem bízhattunk. A személyes és kollektív tisztesség megszűnt értéknek lenni. Ezért aztán az emberek többsége elvesztette az érdeklődését a közösség dolgai iránt, és csak a saját érdekeivel és a pénzzel törődött [...] Megromlott az emberek egymás közötti viszonya, a munka öröme eltűnt, egyszóval népünk olyan időket élt, amelyek lelki egészségét és jellemét veszélyeztették.

A mai állapotért felelősek vagyunk mindannyian, még inkább a közöttünk élő kommunisták. [...] A tényleges irányítók legfőbb bűne az, hogy a saját akaratukat a munkások akaratának állították be. [...] Miközben a munkások egy csoportja úgy hitte, ő irányít, az alatt nevében a párt- és államapparátus egy kizárólagosan erre nevelt rétege gyakorolta a hatalmat. Ők vették át ténylegesen a megdöntött osztály hatalmát, és váltak az új hatósággá. Meg kell azonban vallanunk, hogy egyesek a kommunisták közül már régen felismerték a történelem eme szennyes korszakát [...] Velünk

harcolnak ők a párton belüli elmaradott gondolkodás ellen. De a funkcionáriusok nagy része szembeszáll a változásokkal, és nekik még ma is nagy befolyásuk van! A járásokban és a községekben ma is birtokolják a hatalom eszközeit, ezeket rejtve és ellenőrzés nélkül használhatják.

Ez év kezdetétől a demokrácia újjászületésének folyamatát éljük. Ez az újjászületés a Kommunista Pártból indult ki. Ezt be kell ismernünk, és tisztában vannak ezzel a köztünk lévő pártonkívüliek is, akik pedig a Párttól már semmi jót nem reméltek. Hozzá kell azonban azt is tennünk, hogy ez a folyamat nem is kezdődhetett másutt. Hiszen húsz éven át csak a kommunisták élhettek valamiféle politikai közéletet [...] A demokratikus kommunisták kezdeményezései és erőfeszítései ezért csupán törlesztései azon tartozásoknak, amelyekkel a Párt az elnyomás alatt tartott pártonkívülieknek tartozik. Tehát a Kommunista Pártnak semmiféle köszönet nem jár, viszont el kell ismernünk, hogy tisztességgel igyekszik kihasználni az utolsó esélyt a saját és a nemzet becsülete védelmében. Az újjászületés folyamata nem hozott semmi igazán újat. Olyan gondolatokat és javaslatokat hozott a felszínre, amelyek közül sok régebbi, mint a szocializmusnak tévedései, némelyek pedig a látható események felszíne alatt – elnyomva – jöttek létre, és már régen ki kellett volna őket mondanunk. Ne legyenek illúzióink arról, hogy ezen eszmék most majd az igazság erejével győzedelmeskedni fognak.

Győzelmünkről inkább a régi rezsim fásultsága gondoskodik, mert már régen belefáradt a senki által nem akadályozott húszévi uralkodásba. Valószínűleg teljes egészében be kellett érniük a rendszer alapjaiban és ideológiájában jellemző zavaró elemeknek. Épp ezért ne értékeljük túl az írók és a diákok soraiból érkező kritika jelentőségét. A társadalmi változások forrása a gazdaság. Az igaz szó csak akkor kap jelentőséget, ha jól kimunkált körülmények között hangzik fel. Jól kimunkált körülmények – ezen nálunk sajnos az általános szegénység és az uralkodás egész régi rendszerének szétesését kell érteni, amikor a politikusok egy bizonyos típusa a mi számlánkra kompromittálja magát. Az igazság tehát nem győz,¹³⁴ az igazság csupán megmarad akkor is, ha már mindent tönkretettek! Ezért semmi okunk a nemzeti diadalmámmorra, legföljebb újólá bizakodhatunk.

Hozzátok fordulunk a remény eme pillanatában, amely ma még állandó veszélyben forog. [...] most már a rendszer emberivé tételét be kell fejezni. Különben a régi rend erőinek bosszúja kegyetlen lesz. Leginkább azokhoz szólunk, akik ez idáig csak vártak. Az eljövő időszak hosszú évekre mindent meghatároz.

Az időszak, amely előtt most állunk, a nyár. A nyár a pihenéssel, a szabadsággal, amikor mindannyian – régi szokásunkhoz híven – mindent ott szeretnénk hagyni. De biztosak lehetünk, hogy a mi nagyrabecsült ellenfeleinknek nem fog hiányozni a nyári pihenés, inkább mozgósítják lekötözöttjeiket, és már most megpróbálják előkészíteni a nyugodt karácsonyukat. Ügyeljünk tehát arra, hogy mi történik, igyekezzünk az eseményeket megérteni, és megfelelően reagálni rá. [...] Mindenkinnek ma-

¹³⁴ Utalás a huszitáktól (Husz Jánostól) származó jelszóra, amely Masaryk elnök mottója is volt: „Az igazság győzedelmeskedik” (Pravda vítězí).

gának kell levonnia a tanulságot, és a saját felelősségére. Közös egységes álláspontot csak viták során lehet kialakítani, amihez szólásszabadság szükségeltetik, mely éppen az ideai év egyetlen demokratikus vívmánya. [...]

Mindenekelőtt azon nézetekkel fogunk szembeszállni – ha előfordulnának –, miszerint a demokratikus megújulást végig lehet vinni a kommunisták nélkül, esetleg éppen ellenük. Ez nemcsak hogy igazságtalan, de értelmetlen is lenne. A kommunistáknak vannak szervezeteik, azokban kell támogatnunk a haladó szárnyat. [...] A nyilvánosság elé került az akcióprogramjuk, amely egyben a legkiáltóbb igazságtalanságok megszüntetésének programja – senki más nem rendelkezik semmiféle hasonló konkrét programmal. [...] Ha a Kommunista Párt azt mondja, hogy mostantól kezdve vezetői a lakosság bizalmára kívánnak támaszkodni, higgyünk neki addig, amíg hihetünk azoknak az embereknek, akiket a járási és a megyei konferenciákra küld mint delegátusokat.

Az emberek mostanában nyugtalankodnak, úgy érzik, hogy a demokratizálási folyamat megtorpant. [...] Ám az ellentétes erők küzdelme csak egy kissé lett rejtettebb, folyik a harc a törvények formájáért és tartalmáért, a gyakorlati intézkedések kiterjesztéséért. [...]

Az előttünk álló demokratizálás gyakorlatának minőségét az dönti el, hogy mi történik a vállalatokkal, a vállalatoknál. Vitatkozhatunk akár mennyit, végül mégis a gazdálkodók kezében vagyunk. Keresnünk kell a jó gazdálkodókat, ki kell emelnünk őket. [...] A sajtó látszólag unalmas főcímei mögött igen kemény küzdelem folyik – demokrácia legyen-e, avagy korlátok. [...]

Mivel ez idő szerint nem várhatunk többet a központi politikai szervektől, a járásokban és a községekben kell többet elérni. Követeljük mindazok távozását, akik visszaéltek hatalmukkal, megkárosították a közvagyon, becsstelen vagy brutális módszereket alkalmaztak. Meg kell találnunk annak a módját, hogyan készítsük őket távozásra. Ennek alkalmas módja a nyilvános kritika, jegyzékek, tüntetés, tüntető jellegű társadalmi munka, adakozás a soron kívüli nyugdíjazásukra, sztrájk, személyük bojkottja. El kell azonban utasítani a törvénytelen és illetlen vagy ízléstelen módszereket, mert ezeket fel tudnák használni Alexander Dubček befolyásolására. Általánosan el kell határozni magunkat a durva levelek írásától, hogy minden ilyen levélről, amit esetleg kapnak, nyugodt lélekkel jelenthessük ki, hogy ők maguk küldték önmaguknak.

Élesszük fel a népfront tevékenységét! Követeljük a nemzeti bizottságok üléseinek nyilvánosságát! Olyan kérdésekkel kapcsolatban, amelyeket senki nem akar felvállalni, hozzuk létre saját állampolgári bizottságainkat! Ez igen egyszerű: összeül néhány ember, elnököt választanak, szabályos jegyzőkönyvet vesznek fel, nyilvánosságra hozzák határozatukat, megoldást követelnek, nem hagyják magukat elnémítani. A helyi és a megyei sajtót, amely jórészt hivatali szócsövé degradálódott, változtassuk a konstruktív politikai erők szószékévé [...], esetleg alapítsunk új folyóiratokat! Hozzunk létre bizottságokat a szólásszabadság védelmére! Gyűléseinken szervezzünk küldöttséget illetékes helyekre, az illetékesek választását hozzuk nyilvánosságra – ha kell,

akár a kapukra írva! Támogassuk a biztonsági szerveket, amennyiben valóban büntetendő cselekmények tetteseit után nyomoznak, mi nem anarchiát és általános bizonytalanságot akarunk! Kerüljük a szomszédok közötti vitákat, ne szidalmazzuk egymást politikai okokból! Leplezzük le a besúgókat!

Az élénkülő nyári mozgolódás az egész köztársaságban fel fogja kelteni az érdeklődést a szlovákok és a csehek közti viszony államjogi rendezése iránt. A nemzeti kérdés megfelelő rendezésének tartjuk a föderalizációt, ez azonban csak egy a demokratizálás fontos intézkedései közül. Ez az intézkedés önmagában nem hoz a szlovákok számára jobb életet. A rendszer külön Csehországban és külön Szlovákiában ezzel még egyáltalán nem változik meg. A párt- és állami bürokrácia uralma ettől még tarthat tovább – Szlovákiában annál is inkább, mert „nagyobb szabadságot vívott ki”.

Az utóbbi időben nagy nyugtalanságot kelt az a lehetőség, hogy fejlődésünkbe külföldi erők avatkozhatnak be. Szemtől szembe a túlerővel nem tehetünk egyebet, tisztességgel kitartunk álláspontunk mellett, és senkit sem provokálunk. Kormányunknak tudomására hozzuk, hogy ha kell, fegyverrel is támogatjuk, amíg azt teszi, amit várunk tőle. Szövetségeseinket pedig biztosíthatjuk, hogy a szövetségesi, barátsági és kereskedelmi szerződéseket betartjuk. [...]

Ezen a tavaszon, akárcsak a háború után, újra eljött a nagy alkalom. Újra lehetőségünk van saját kezünkbe venni közös ügyünket, amelynek szocializmus a neve. Lehetőségünk van úgy formálni, hogy jobban megfeleljen egykori jó hírünknek és önbecsülésünknek. Ez a tavasz most ér véget, többé nem tér vissza. Télre már minden eldől.

Ezzel véget ér nyilatkozatunk, amely a munkásokhoz, földművelőkhöz, hivatalnokokhoz, művészekhez, tudósokhoz, technikusokhoz – egyszóval mindenkihez szólt. Ennek megírását a tudósok kezdeményezték.

Mozgó Világ, 1989/10. sz., 72–75.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 594–599.

5. A „Varsói levél” a CSKP-nak

Varsó, 1968. július 15.

Részletek

Az európai szocialista államok (Jugoszlávia, Albánia és Románia kivételével) március 18-án gyűltek össze először Drezdában, hogy (a hivatalos napirenddel szemben) Csehszlovákia helyzetéről tárgyaljanak. A hivatalos közlemény szerint „a tárgyalások barátságos légkörben zajlottak le”, pedig valójában éles összecsapásokra került sor. Dubček cáfolta az ellene felhozott vádakat, ám az öt „testvéri ország” vezetői közül egyedül Kádár tanúsított türelmet és megértést iránta. Májusban az „ötök” már Csehszlovákia nélkül tárgyaltak Moszkvában. Július közepére ugyan meghívták a CSKP-t is a következő,

varsói tárgyalásra, de Dubček úgy döntött, hogy nem vesznek részt az eseményen. A tanácskozáson Kádár – az MSZMP PB korábbi véleményét megváltoztatva – hozzájárult a Csehszlovákiának küldendő ultimátumhoz, amit Brezsnyev javasolt. A „varsói levél” szövegezése ugyan megelőlegezi a Brezsnyev-doktrínát, azonban azzal nem azonos (lásd a VII. 17. sz. dokumentumot).

Nem volt és nincs szándékunkban olyan ügyekbe avatkozni, amelyek kifejezetten pártjuk és államuk belső ügyeit érintik. Nem volt és nincs szándékunkban, hogy a kommunista pártok és a szocialista országok közötti kapcsolatokban az önállóság és az egyenlőség elfogadásának elve ellen cselekedjünk. [...]

De mégsem tudunk egyetérteni azzal, hogy ellenséges erők eltérítik országukat a szocializmus útjáról, és felidéznek Csehszlovákia leválasztásának veszélyét a szocialista közösségtől. Ez már nemcsak az Önök ügye. Ez valamennyi kommunista és munkáspárt, és valamennyi, szövetségben, együttműködésben és barátságban egyesült állam közös ügye. Ez a Varsói Szerződésben¹³⁵ egyesült államaink közös ügye, hogy Európában biztosítsák függetlenségüket, a békét és biztonságot, hogy áthatolhatatlan sorompót emeljenek az agresszió és a reváns imperialista erővel szemben.

NÉMETH István, *Európa 1945–2000. A megosztástól az egységig*, Budapest, Aula, 2004, 401.

6. Csehszlovákia és az „ötök” nyilatkozata

Pozsony, 1968. augusztus 3.
Részletek

A CSKP július 18-án visszautasította a varsói levélben foglaltakat: a szocializmus nincs veszélyben, az ország külpolitikája változatlan, és az ellenzék nem jelent valódi veszélyt. További tárgyalásokat csak kétoldalú módon hajlandó folytatni. A szovjetekkel folytatott tárgyalásokra (hosszas vitákat követően) végül július 29-től Ágcsernyőn, a csehszlovák–szovjet határállomáson került sor. A megkötött alkuban egyik fél sem volt őszinte: a szovjetek már katonai beavatkozásra készültek, a csehszlovákok pedig csak taktikai okokból ígértek meg néhány intézkedést, legfeljebb időt akartak nyerni. Ilyen előzmények után került sor az „ötök” és Csehszlovákia utolsó közös találkozására Pozsonyban. A találkozó eredménye egy meglehetősen semmitmondó nyilatkozat volt a szocialista országok egységéről és együttműködéséről; fő tanulsága pedig az, hogy Dubček sem itt, sem Kádár későbbi figyelmeztetései ellenére nem hitte, hogy katonai beavatkozás fenyegeti az országot.

¹³⁵ Az 1955. május 14-én Varsóban aláírt barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés a szovjet blokk katonai szövetsége volt.

[...] Valamennyi szocialista ország közös internacionalista kötelessége ezeknek a vívmányoknak¹³⁶ támogatása, megszilárdítása és védelme, amelyeket valamennyi népi hősi erőfeszítései és önfeláldozó munkája révén értek el. Ez az egyöntetű véleménye a találkozó valamennyi résztvevőjének, akik mind kifejezték azt a szilárd elhatározásukat, hogy országaikban fejleszteni és védelmezni fogják a szocialista vívmányokat, újabb sikereket érnek el a szocializmus építésében.

A testvérpártok történelmi tapasztalatok alapján meggyőződtek arról, hogy csak úgy haladhatnak előre a szocializmus és a kommunizmus útján, ha szigorúan és következetesen szem előtt tartják a szocialista társadalom építésének általános törvényszerűségeit, és mindenekelőtt erősítik a munkásosztály és élcsapata, a kommunista párt vezető szerepét, ugyanakkor a további szocialista fejlődés kérdéseinek alkotó szellemű megoldásán munkálkodva, mindegyik testvérpárt tekintetbe veszi a nemzeti sajátosságokat és feltételeket. [...]

A testvérpártok szilárdan és határozottan szembeállítják megbonthatatlan szolidaritásukat és magas fokú éberségüket az imperializmus, valamint a munkásosztály és a kommunista pártok vezető szerepét gyengítő minden más antikommunista erő bármiféle kísérletével [szemben]. Soha senkinek nem engedik meg, hogy éket verjenek a szocialista államok közé, aláássák a szocialista rendszer alapjait. Az ilyen irányú testvéri barátság és összeforrottság megfelel népeink léteérdekeinek, és biztos alapot ad azoknak a társadalmi, gazdasági és politikai feladatoknak megoldásához, amelyeken országaink kommunista pártjai munkálkodnak.

A testvérpártok kötelességüknek tartják, hogy állandóan gondoskodjanak a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és az összes dolgozók politikai aktivitásának növeléséről, a szocialista társadalmi rend minden irányú előrehaladásáról, a szocialista demokrácia továbbfejlesztéséről, a párt- és állami tevékenység stílusának és módszereinek a demokratikus centralizmus alapján történő tökéletesítéséről.

A szocialista társadalom megeremtésének sokrétű feladatait országaink bármelyikében lényegesen könnyebben megoldhatjuk kölcsönös segítséggel és támogatással. A testvéri kapcsolatok bővítik és fokozzák minden szocialista ország lehetőségeit.

Az értekezlet résztvevői kifejezésre juttatták azt a szilárd törekvésüket, hogy minden tőlük telhetőt elkövetnek országaik sokoldalú együttműködésének elmélyítéséért, az egyenjogúság, a szuverenitás és nemzeti függetlenség, a területi sérthetetlenség, a kölcsönös testvéri segítségnyújtás és szolidaritás elvei alapján. [...]¹³⁷

A szocialista országok kommunista pártjai kifejezik azt az elhatározásukat, hogy kivívják az európai biztonság szavatolását, megerősítik a bukaresti nyilatkozat, va-

¹³⁶ Az előző, nem idézett bekezdésben említett vívmányokról van szó: a szocialista országok együttműködéséről, az ipar fejlődéséről, a falu átalakításáról, a nemzeti kultúráról, az „öntudatos politikai életről” és a szocialista államok megnövekedett világpolitikai befolyásáról.

¹³⁷ A következő részben a dokumentum a gazdasági együttműködésről, a KGST-ről, valamint az „imperializmus agresszív politikájának” veszélyeiről szól.

lamint az európai kommunista és munkáspártok Karlovy Vary-i nyilatkozatának¹³⁸ alapelveit. Készek minden szükségeset megtenni azért, hogy földrészünk békéjének megvédésére összehívják Európa népeinek kongresszusát. Nem szabad megengedni a világbéke megőrzése szempontjából döntő jelentőségű európai béke megbontását. Közös erőfeszítéseink ennek a minden nép érdekeit érintő célnak az elérésére irányulnak.

Ma, amikor az Egyesült Államok, az NSZK és más országok imperialista erői agresszív tevékenységet folytatva, makacsul megkísérlik a szocialista közösség gyengítését, a testvérpártok képviselői szükségesnek tartják, hogy még egyszer aláhúzzák a Varsói Szerződés különös jelentőségét. Ez a szerződés [...] Európa népei biztonságának hatalmas tényezője volt és marad, állandó figyelmeztetés mindazok számára, akik revízió alá szeretnék venni a második világháború következményeit. Ez a szerződés megbízhatóan védelmezi a szocializmus vívmányait, a testvéri államok szuverenitását és függetlenségét, és az európai biztonság megszilárdítását, az egyetemes béke megőrzését célozza.

A jelenlegi helyzet megköveteli tőlünk, hogy minden szocialista ország lankadatlan erőfeszítéseket tegyen védelmi képességeinek növelésére. Megköveteli, hogy az egész szocialista közösség a Varsói Szerződés szervezetében erősítse politikai és katonai együttműködését. [...]

FENCsik László (szerk.), *A nemzetközi kommunista mozgalom dokumentumai 1945–1976*, Budapest, Kossuth, 1977, 484–487.

7. A szovjet csapatokat „behívó levél”

Pozsony, 1968. augusztus 3.

A Csehszlovákia elleni intervenció történetének egyik legkülönösebb eleme az ún. behívó levél. A CSKP vezetésének dogmatikus szárnya kezdettől fogva egyeztetett Moszkvával. A később a párt „egészséges erőinek” nevezett személyek az intervenció előtt arról is megegyeztek, hogy a katonai bevonulást politikai hatalomváltás előzi majd meg. A tervek szerint a CSKP Elnökségének augusztus 20-i ülésén leváltották volna Dubčeket és a reformereket, a párt élére Bilak vagy Kolder, a kormány élére Indra került volna. Az érintett politikusok azonban a VSZ csapatainak bevonulása után – az egész nép intervenció elleni magatartását látva – nem vállalták, hogy részt vettek volna az akció előkészítésében. Borisz Jelcin 1992-ben, prágai látogatása alkalmával adta át a levelet az akkori csehszlovák vezetőknek. A levelet eredetileg Bilak adta át Pjotr Seleszt ukrán pártvezérnek a pozsonyi találkozó egyik szünetében a férjivécében. Jelentősége azonban

¹³⁸ Az európai kommunista és munkáspártok ezen értekezletére 1967. április 26–27-én került sor a cseh fürdővárosban. Az elfogadott nyilatkozatot (Az európai békéért és biztonságért) lásd FENCsik László (szerk.), *A nemzetközi kommunista mozgalom dokumentumai 1945–1976*, Budapest, Kossuth, 1977, 63–71.

korántsem volt nagy, mivel a beavatkozásról a szovjetek már korábban és enélkül is határoztak.

Kedves Leonyid Iljics,

döntésünk miatti teljes felelősségünk tudatában fordulunk Önhöz a következő nyilatkozattal. A lényegében egészséges január utáni demokratikus folyamatunk, a múltbéli hibák és fogyatékoságok kijavítása és a társadalom teljes politikai irányítása fokozatosan kicsúszott a párt Központi Bizottságának kezéből. A sajtó, a rádió és a televízió, amely gyakorlatilag a jobboldali erők kezében van, olyan irányban befolyásolta a közvéleményt, hogy most – a nyilvánosság támogatása nélküli – ellenséges pártok elemei kezdenek bekapcsolódni országunk politikai életébe. Fellobbantják a nacionalizmus és a sovinizmus lángját, antikommunista és szovjetellenes pszichózt gerjesztenek.

Kollektívánk – a párt vezetősége – egész sor hibát követett el. Nem voltunk képesek megvédeni és megvalósítani a pártélet marxista–leninista normáit, elsősorban a demokratikus centralizmus elveit. A párt vezetősége a továbbiakban már nem képes sem megvédeni magát a szocializmusellenes támadásoktól, sem pedig megszervezni az akár ideológiai, akár politikai ellenállást a jobboldali erőkkel szemben. Országunkban a szocializmus pusztá létezése is fenyegetve van. A politikai eszközök és az államhatalom eszközei hazánkban már jelentős mértékben megbénultak. A jobboldali erők kedvező feltételeket hoztak létre egy ellenforradalmi fordulatra.

Ebben a nehéz helyzetben fordulunk Önökhöz, szovjet kommunistákhoz, az SZKP és a Szovjetunió vezető képviselőihez azzal a kéréssel, hogy minden eszközzel, ami csak rendelkezésükre áll, nyújtsanak hatékony támogatást és segítséget. Egyedül az Önök segítségével mozdulhat el a CSSZSZK az ellenforradalom fenyegető veszélyétől.

Tudatára ébredtünk, hogy az SZKP és a Szovjetunió számára ez az utolsó lépés a szocializmus megvédésére Csehszlovákiában nem lenne könnyű. Ezért minden erővel harcolni fogunk saját eszközeinkkel. Abban az esetben, ha saját erőnk és eszközeink kimerülnének, vagy nem járnának pozitív eredményekkel, tekintsék e nyilatkozatunkat nyomatékos kérésnek és kívánságnak az Önök cselekvésére és teljes körű segítségére. Tekintettel az országunkban kialakult helyzet bonyolultságára és veszélyességére, kérjük Önöket, hogy e nyilatkozatunkat tartsák teljesen titokban. Ezen ok miatt írunk Önnek közvetlenül, személyesen és oroszul.

Alois Indra, Drahomír Kolder, Oldřich Švestka, Antonín Kapek, Vasil Bilak

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-zvaci-dopis/> Letöltés ideje: 2013. március 27.

**8. A CSKP Elnökségének nyilatkozata
a Varsói Szerződés csapatainak bevonulásáról**

Prága, 1968. augusztus 21.

Az „egészséges erők” tervei dugába dőltek, amikor az augusztus 20-i elnökségi ülésen Dubček megváltoztatta a napirendet, és egészen éjjelig a XIV. kongresszus előkészületeiről volt szó. Így az első titkár leváltására nem került sor addig, amikor már hírek érkeztek a VSZ-csapatok beáramlásáról. Brezsnyev követelésére közben Martin Dzúr védelmi miniszter parancsot adott a csehszlovák néphadseregnek, hogy ne álljon ellen. Az Elnökség tovább ülésezett, s elhatározta, hogy éjjel 2 óráig nyilatkozatot adnak ki a kialakult helyzetről (ekkor kezdődött a rádióban az éjjeli adásszünet). Heves vita bontakozott ki arról, hogy támogassák vagy eltérjék-e a Moszkva által vezetett katonai akciót, ennek során csaknem lekésték a fenti határidőt is. Szavazati joga csak az Elnökség rendes tagjainak volt, a póttagok csak a vitában vehettek részt. Az előzetesen tervezett 6:5 arányú szovjetbarát szavazat helyett 4:7 arányban ellentétes döntés született. Az intervenciót csak Bilak, Kolder, Švestka és Emil Rigo támogatta (Indra, Kapek és Miloš Jakeš csak póttag volt), ellene szavazott viszont Smrkovský, Kriegel, Špaček, Černík, Piller, Barbírek és Dubček. A póttagok többsége is őket támogatta.

A köztársaság népéhez!

Tegnap, augusztus 20-án, körülbelül 23 órakor a Szovjetunió, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság, a Magyar Népköztársaság és a Bolgár Népköztársaság katonái átlépték a Csehszlovák Szocialista Köztársaság határait. Erről sem a köztársaság elnökének, sem a nemzetgyűlés elnökének, sem a kormány elnökének, sem a CSKP KB első titkárának nem volt tudomása.

Ez akkor történt, amikor a CSKP Központi Bizottságának elnöksége a CSKP XIV. kongresszusának előkészületeiről tanácskozott. A CSKP Központi Bizottságának elnöksége felhívja a köztársaság minden polgárát, őrizze meg a nyugalma, és ne szálljon szembe az előrenyomuló alakulatokkal. Ezért sem a csehszlovák néphadsereg, sem a nemzetbiztonsági testület, sem a népi milícia nem kapott parancsot a köztársaság megvédésére. A CSKP Központi Bizottságának elnöksége ezt a lépést a szocialista államok közötti kapcsolatokkal és a nemzetközi jog alapvető normáival ellentétes cselekedetnek tartja. Az összes közéleti tényezők továbbra is megtartják tisztségüket.

Szerda reggelre azonnal összehívták a nemzetgyűlés plénumát.

A nemzetgyűlés elnökségének tagjait felszólították, hogy az összes lehetséges közlekedési eszközök igénybevételeivel utazzanak Prágába a nemzetgyűlés elnökségének ülésére.

Felszólítjuk az ország minden polgárát, hogy ne hagyja el munkahelyét, illetőleg otthonát, tanúsítson passzív rezisztenciát, és ne adjon okot a rendzavarásra, illetőleg a vérontásra.

KÖVESDI János (szerk.), Országos gyász. Csehszlovákia 1968 augusztusában, Pozsony, szerzői kiadás, 1990, 36–38.

Zdeněk VESELÝ, Dějiny české politiky v dokumentech, Praha, Professional Publishing, 2005, 600–601.

**9. A Legfelsőbb Bíróság elnökének beszámolója Černík miniszterelnök
letartóztatásáról**

(Részlet a CSKP XIV., rendkívüli kongresszusának jegyzőkönyvéből)

Prága, 1968. augusztus 22.

Az Elnökség nyilatkozatát éjjel 2 órakor felolvasták a rádióban, azonban néhány kollaboráns a legtöbb rádióadót lekapcsolta az első mondat elhangzása után. Tévedésből azonban éppen Prágában nem hallgatott el az adás. Az Elnökség az ülést követően szét széledt, Černík és az ülésen megjelenő Svoboda hivatalába távozott, Bilak és Indra a szovjet nagykövetségre, Švestka a Rudé právo szerkesztőségébe. Dubček és a többiek maradtak a KB székházában, amelyet körülvettek a szovjet tankok, és távolabb a békés tüntetők. Reggel 9-kor a szovjetek (KGB-s és csehszlovák állambiztonsági egységekkel) benyomultak a székházba, és rájuk szegezett fegyverekkel kihallgatták, majd páncélozott járművekben elhurcolták őket. Hasonló jelenetek játszódtak le a miniszterelnökségen, ahol Černíket és helyetteseit már hajnali 3-kor őrizetbe vették. A szovjetek meglehetősen brutálisan léptek fel egy testvéri ország legálisan megválasztott vezetőivel szemben; közülük többeket fizikailag is bántalmaztak. A vezetők közül (a kollaboránsokat nem számítva) egyedül Svoboda köztársasági elnököt nem tartóztatták le.

Boček: Elvtársak és elvtársnők, nagyon rövid leszek. Bevallom, életemben nem gondoltam volna, hogy ilyen lesz a kongresszusi felszólalásom. Tegnap éjjel a miniszterelnöki hivatali szobában letartóztattak Černík elvtárssal együtt. A letartóztatás úgy játszódtott le, hogy egyszerűen géppisztolyokat fogtak ránk. Hivatalnokok és katonák voltak. Ilyet soha életemben nem tapasztaltam, és nem hallottam, hogy egy miniszterelnököt, még hozzá egy baráti ország miniszterelnökét, valamennyi munkatársával ilyen módon elfogjanak. Elvezettek bennünket, egy darabig a pincébe zárva tartottak, az összes munkatársakat és a kormány elnökségét. Még a kertész is ott volt, úgy pizsamában, ahogyan az ágyból kirángatták, és Černík elvtárs is ott volt velünk.

Rövid idő múlva ebből a helyiségből elvezettek minket, Černík elvtárssal és a két miniszterelnök-helyettesrel, Štrougal és Hamouz elvtársakkal együtt. A helyiség természetesen tele volt katonákkal. Lépten-nyomon ránk irányított géppisztolyok és összetört telefonkészülékek. Černík elvtárs kérte, hogy teremtsék meg számára az összeköttetést Svoboda elvtárssal vagy Dubček elvtárssal. Ezt megtagadták azzal az elegáns magyarázattal, hogy – mint látja – a telefonok rosszak. Akkor azt kérte, hogy valami járművel, bármilyen kísérettel juttassák el Svoboda elvtárshoz vagy Dubček elvtárshoz. A válasz az volt, hogy ez nem megy, mert erre nincs parancs.

Ott őriztek bennünket, köztük volt egy civil, aki állítólag eredetileg – ezt pontosan megállapítani nem tudtuk – a szovjet követség gépkocsivezetője volt. Az NKVD¹³⁹ egyik tisztségviselője azt próbálta nekünk bebeszélni, hogy mi valamennyien ellenforradalmárok vagyunk, és hogy Černík elvtárs – bár neki személy szerint nincs ellene még a legcsekélyebb kifogása sem – felelős a csehszlovákiai fordulatért stb.

Ami azonban, úgy hiszem, a leglényegesebb számotokra, és ami miatt szót is kértem, amíg a jelölőbizottság elnöke nincs itt – már itt is van? Hát akkor befejezősül a legfontosabbat. Černík elvtárral kb. este hét óráig voltam együtt. Garantálhatom, hogy eddig az időpontig Černík elvtárs azt az elvi álláspontot képviselte, hogy semmiképpen sem lehet Csehszlovákia megszállásával egyetérteni, és nem adja oda a nevét semmiféle felhíváshoz vagy nyilatkozathoz, és nem lép be semmiféle olyan kormányba vagy egyéb szervbe, amely nem az alkotmány alapelvei szerint jön létre. Ezt az álláspontot képviselte elvileg, és bár Černík elvtársra súlyos lelki teher nehezedett, ami az ilyen események után érthető is, mégis úgy gondolom, fontos tudnotok, hogy az ő alapvető lelki beállítottságáról volt szó.

Eltársak, még egy kiegészítés. Sem Štrougal, sem Hamouz elvtárs magatartásában egészen addig, amíg együtt voltunk – ők egyébként ott maradtak és várták Černík elvtársat –, nem mutatkozott semmiféle változás, azaz nem értettek egyet sem a megszállással, sem valamilyen irányvonal-változtatással. Sőt Hamouz elvtárs egyenesen elutasította még a tárgyalást is erről vagy hasonlókról. Azért mondom ezt el, hogy tudjátok, hogyan áll a dolog. Persze állításaimért csak addig a pillanatig kezeskedhetem, amíg velük voltam, tehát tegnap estig. Ezután Černík elvtársat elvitték. Nekünk azt mondták, hogy a szovjet követségre. Hogy ez igaz-e, természetesen nem tudhatom. A kormányelnökség tagjait és bennünket szabadon engedtek. Štrougal és Hamouz elvtársak ott maradtak, azzal az indoklással, hogy megvárják, míg Černík elvtárs a követségről visszajön. Ez minden, amit mondani tudok.

Elnök: Elvtársak, látjátok, így jártak el a miniszterelnökkel, helyetteseivel és a Legfelsőbb Bíróság elnökével, Boček elvtárral. Ez tragikus, és olyan elképesztő hanyatlásra mutat, amire alig lehet szavakat találni.

Jiří PELIKÁN, *Harcokcsikkal a pártkongresszus ellen. A CSKP 14. kongresszusának jegyzőkönyve és dokumentumai*, h. n., k. n., é. n. [Budapest, Kossuth, 1970], 82–84.

10. A CSKP rendkívüli kongresszusának nyilatkozata és felhívása

Prága, 1968. augusztus 22.

A rendkívüli helyzetben az eredetileg szeptemberre tervezett XIV. kongresszust a reformerek (elsősorban a prágai pártbizottság munkája révén) azonnal összehívták. Mivel a

¹³⁹ Helyesen: KGB. Az NKVD (Belügyi Népbiztosság) már 1946-ban átalakult MVD-vé (Belügyminisztérium), továbbá 1941-ben kivált belőle az Állambiztonsági Népbiztosság (NKGB), amely később minisztériummá (MGB), illetve 1954-ben Állambiztonsági Bizottsággá (KGB) alakult.

küldötteket már korábban kijelölték, így csak az új időpontról és helyszínről kellett őket értesíteni. A megszálló csapatok megtévesztése érdekében több külvárosi gyárban is több száz ember gyűlt össze álkongresszusra, így a valódi tanácskozást Prága-Vysočanyban sikerült zavartalanul lebonyolítani. A rendezvényt a Népi Milícia emberei biztosították. A közlekedési nehézségek miatt azonban a szlovák küldötteknek csak egy kisebb része tudott Prágába utazni. (Az SZLKP-t később erre hivatkozva sikerült rávenni, hogy ne ismerje el a rendkívüli kongresszust.) A kongresszuson egyöntetű reformer többség jött létre, ami tükröződött az elfogadott határozatokban, valamint a megválasztott új KB és a szintén új, nagy létszámú (28 fős) Elnökség összetételében egyaránt.

Augusztus 22-én megkezdődött a CSKP rendkívüli XIV. kongresszusa, melyen több mint 1200 szabályosan megválasztott küldött vett részt, és a következő nyilatkozatot hagyta jóvá:

Csehszlovákia – egész népünk akaratából és támogatásával – önálló és szabad szocialista ország, szuverenitását azonban a Szovjetunió, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság, Bulgária és Magyarország megszálló katonai egységei 1968. augusztus 21-én megsértették. E tettüket azzal indokolják, hogy veszély fenyegeti a szocializmust, és hogy egyes csehszlovák vezetők kérték beavatkozásukat. A CSKP Központi Bizottságának tegnapi nyilatkozata, a köztársasági elnök második rádióbeszéde, a nemzetgyűlés, a kormány nyilatkozata, a Nemzeti Front Központi Bizottsága elnökségének nyilatkozata azonban hangsúlyozza, hogy ezt a beavatkozást egyetlen illetékes és alkotmányos szerv sem kérte. Csehszlovákiában nem került sor ellenforradalomra, és semmi sem veszélyeztette a szocialista fejlődést. Népünk és pártunk maga is meg tudta oldani az előadódott problémákat, amit az a határtalan bizalom is bizonyít, amelyet pártunk új vezetősége, élén Dubček elvtárral élvezett. Hozzáálltunk Marxnak és Leninnek a szocialista demokrácia fejlődésére vonatkozó alapvető elgondolásai valóra váltásához. Csehszlovákia szövetségi kötelezettségei ellen sem vétett, s a jövőben sem áll érdekében, hogy ellenséges viszonyban éljen a többi szocialista országgal és népével. Ezzel szemben a megszálló államok csapatai megsértették ezeket a kötelezettségeket. Csehszlovákia szuverenitását, a Varsói Szerződést, az ágcsernyői és a pozsonyi megállapodásokat lábbal tiptarták. A párt és az állam egyes vezetőit jogtalanul bezárták, elszigetelték népüktől, megfosztották őket attól a lehetőségtől, hogy tisztségüknek eleget tehessenek, központi szerveink számos épületét megszállták, s így súlyos jogsértést követtek el.

A kongresszus határozottan követeli minden alkotmányos és politikai szervünk tevékenysége rendes feltételeinek haladéktalan megteremtését, nemkülönben azt is, hogy a letartóztatott dolgozóinkat azonnal bocsássák szabadon, s tegyék lehetővé tisztségük betöltését.

E sorsdöntő pillanatokban egész népünk egységét, nemzeteink egységét, és pártunk körüli felzárkózottságát tartjuk a leglényegesebb követelményeknek. Csehszlovákia népe az erőszakos beavatkozás ellenére sem szűnt meg hazája egyedül jogos és szuverén urának lenni. A szocialista haza szabadságának megvédése nemcsak a kom-

munisták ügye, hanem minden csehnek és szlováknak, a nemzetiségek minden tagjának, minden munkásnak, földművesnek és értelmiséginek, az ifjúságnak és mindazoknak ügye is, akik szocialista hazánk méltó és szabad életét szívügyüknek tekintik.

A kommunisták csak akkor tölthetik be vezető szerepüket, ha ők lesznek az idegen katonai egységek távozását célzó törekvések legtevékenyebb, legállozatokkésebb szervezői. Ezt a célt csak minden hazafival és társadalmunk minden tevékenes demokratikus erejével legszorosabb egységben lehet elérnünk. A hazánkban 1968. augusztus 21-én kialakult helyzet nem lehet állandó. A szocialista Csehszlovákia sohasem ismeri el a megszállók katonai közigazgatását, sem pedig a hazai kollaboránsok hatalmát, amely magáévá teszi a megszállók célkitűzéseit. Pártunk rendkívüli XIV. kongresszusa kijelenti, hogy kizárólag a törvényesen megválasztott tényezőinket: Ludvík Svoboda köztársasági elnököt, Josef Smrkovskýt, a nemzetgyűlés elnökét, Oldřich Černík miniszterelnököt, és pártunk élén Alexander Dubček elvtársat ismeri el. Nem ismeri el azonban párttagoknak a Központi Bizottság eddigi tagjai közül azokat, akik e nehéz próbatétel idején nem állták meg helyüket. Alapvető követelésünk azonban – és ez magától értetődő – az idegen katonai egységek kivonulása. Amennyiben e követeléseinket nem teljesítik, de különösen abban az esetben, ha az idegen katonai egységek távozásáról 24 órán belül nem kezdődik meg a tanácskozás szabad, alkotmányos állami és pártvezetőinkkel, és ha Dubček elvtárs erre vonatkozóan nem tesz idejében nyilatkozatot népünknek, a kongresszus arra szólít fel minden dolgozót, hogy a kommunisták vezetésével lépjenek pénteken, augusztus 23-án 12.00 órakor országos tiltakozó sztrájkba. Egyidejűleg határozatot hozott, hogy amennyiben az említett követeléseket nem teljesítik, további múlhatatlanul szükséges intézkedéseket foganatosít, és a Központi Bizottság megválasztása után megbízást ad ezekre az intézkedésekre az újonnan megválasztott Központi Bizottságnak, amely a párt egyetlen törvényes képviselője lesz. A kongresszus azzal a felhívással fordul minden kommunistához és hazánk minden polgárához, hogy ezentúl is biztosítsák a nyugalmat, a közrendet és a fegyelmet, és ne tűrjék meg, hogy részünkről olyan cselekedetekre kerüljön sor, amelyek súlyos károkat okozhatnak az országnak és a lakosságnak. A kongresszus minden pártszervezetnek és -szervnek meghagyja e határozat következtetés teljesítését.

KÖVESDI JÁNOS (szerk.), *Országos gyász. Csehszlovákia 1968 augusztusában*, Pozsony, szerzői kiadás, 1990, 57–62.

JÍŘÍ PELIKÁN, *Harcokcsikkal a pártkongresszus ellen. A CSKP 14. kongresszusának jegyzőkönyve és dokumentumai*, h. n., k. n., é. n. [Budapest, Kossuth, 1970], 109–111.

11. A moszkvai jegyzőkönyv

Moszkva, 1968. augusztus 26.

Az augusztus 21-én őrizetbe vett állami és pártvezetőket eleinte fogolyként kezelték a szovjetek. Miután azonban a csehszlovák társadalom ellenállása következtében meg-

hiúsult egy ellenkormány felállításának a terve (erre még a Bilák-Indra-csoport tagjai sem mertek vállalkozni), Dubčekékkel a szovjet vezetés tárgyalásra kényszerült. A megbeszélések 23-án kezdődtek el. A csehszlovák vezetőket újra államférfiként kezelték, de a hitegetés, zsarolás, fenyegetés módszerét is alkalmazták velük szemben. Közben Svoboda vezetésével újabb delegáció is érkezett Prágából, amelynek fő célja a „fogvatartottak” hazavitele volt, lényegében bármilyen áron. A reformer vezetők kifárasztása és megosztása fokozatosan sikerült, Dubček idegei csaknem fel is mondták a szolgálatot. A szovjetek fő sikere az volt, hogy elérték a XIV. kongresszus érvénytelenítését, és a sajtó feletti ellenőrzés visszaállítását. Ennek ellenére a megegyezés aláírása majdnem kudarcba fulladt, mivel Dubček még 26-án is a reformok mellett szólalt fel, és elítélte a katonai beavatkozást.

1968. augusztus 23–26. között Moszkvában csehszlovák-szovjet tárgyalások folytak, amelyen részt vettek: Csehszlovák részről: Ludvík Svoboda elvtárs, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnöke; Alexander Dubček elvtárs, a CSKP KB első titkára; Josef Smrkovský elvtárs, a nemzetgyűlés házelnöke, a CSKP KB Elnökség tagja; Oldřich Černík elvtárs, miniszterelnök, a CSKP KB Elnökség tagja; Vasil Bilák elvtárs, a CSKP KB Elnökség tagja és az SZLKP KB első titkára; František Barbírek elvtárs, a CSKP KB Elnökség tagja, a Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke; Jan Piller elvtárs, a CSKP KB Elnökség tagja; Emil Rigo elvtárs, a CSKP KB Elnökség tagja; Josef Špaček elvtárs, a CSKP KB Elnökség tagja; Oldřich Švestka elvtárs, a CSKP KB Elnökség tagja; Miloš Jakeš elvtárs, a CSKP Központi Ellenőrző és Revíziós Bizottsága elnöke; Jozef Lenárt elvtárs, a CSKP KB Elnökség póttagja, a CSKP KB titkára; Bohumil Šimon elvtárs, a CSKP KB Elnökség póttagja; dr. Gustáv Husák elvtárs, miniszterelnök-helyettes; Alois Indra elvtárs, a CSKP KB titkára; dr. Zdeněk Mlynář elvtárs, a CSKP KB titkára; Martin Dzúr vezérezredes elvtárs, nemzetvédelmi miniszter; dr. Bohuslav Kučera elvtárs, igazságügyi miniszter; Vladimír Koucký elvtárs, Csehszlovákia nagykövete a Szovjetunióban.

Szovjet részről: [Leonyid] Brezsnyev elvtárs, az SZKP KB főtitkára; [Alekszej] Koszigin elvtárs, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, az SZKP PB tagja; [Nyikolaj] Podgornij elvtárs, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, az SZKP PB tagja; [Gennagyij] Voronov elvtárs, az SZKP PB tagja, az OSZSZSZK Minisztertanácsának elnöke; [Andrej] Kirilenko elvtárs, az SZKP PB tagja és az SZKP KB titkára; [Dmitrij] Poljanszkij elvtárs, az SZKP PB tagja, a Szovjetunió Minisztertanácsa első elnökhelyettese; [Mihail] Szuszlov elvtárs, az SZKP PB tagja és az SZKP KB titkára; [Alekszandr] Seljepin elvtárs, az SZKP PB tagja, a Szakszervezetek Összszövetségi Központi Tanácsa elnöke; [Pjotr] Seleszt elvtárs, az SZKP PB tagja és az Ukrán KP KB első titkára; [Konsztantyin] Katusev elvtárs, az SZKP KB titkára; [Borisz] Ponomarjov elvtárs, az SZKP KB titkára; [Andrej] Grecsko elvtárs, a Szovjetunió honvédelmi minisztere; [Andrej] Gromiko elvtárs, a Szovjetunió külügyminisztere.

1. A megbeszélések során megtárgyalták azokat a kérdéseket, amelyek a Csehszlovákia népei által kiharcolt szocialista vívmányok megvédésével kapcsolatosak a Csehszlovákiában kialakult helyzet miatt, valamint az azonnali intézkedéseket, ame-

lyeket ez a helyzet és a szövetséges csapatok csehszlovák területen való állomásozása tesz szükségessé.

Ezek a megbeszélések mindkét fél a testvérpártok és országok közötti általános elismert normákból, illetve az ágcsernyői találkozó és a pozsonyi tanácskozás záró dokumentumaiban megerősített elveiből indult ki.

Megerősítették, hogy hűek lesznek a szocialista országok megegyezéséhez, hogy támogatják, erősítik és megvédik a szocializmust, kíméletlen harcot folytatnak az ellenforradalmi erőkkel szemben, ami minden szocialista ország közös nemzetközi kötelessége.

Mindkét fél kifejezte mély meggyőződését, hogy a jelenlegi helyzetben a legfontosabb cél a pozsonyi tanácskozás dokumentumaiban és az ágcsernyői tárgyaláson elért megegyezésben szereplő elvek és feladatok megvalósítása, gyakorlatba való átültetése.

2. A CSKP KB Elnöksége kijelentette, hogy a CSKP ún. XIV. kongresszusa, amelyet augusztus 22-én a CSKP KB jóváhagyása nélkül és a párt alapszabálya megsértésével, az Elnökség tagjai, a titkárok és sok másik pártszervezet részvételével tartottak meg, érvénytelen. A CSKP KB Elnöksége Csehszlovákiába való visszatérése után e kérdésben minden szükséges intézkedést végre fog hajtani. A delegáció kijelentette, hogy a XIV., rendkívüli pártkongresszust a párt és az ország helyzetének normalizálása¹⁴⁰ után fogják összehívni.

3. A CSKP küldöttsége közölte, hogy a legközelebbi 6–10 napon belül össze fog ülni a CSKP KB plénuma a párt Ellenőrző és Revíziós Bizottsága részvételével. Az ülés megvizsgálja az országon belüli helyzet normalizálásának kérdését, lépéseket tesz a párt- és állami szervek [munkájának], a gazdasági problémák és az életszínvonal kérdésének megjavítására, intézkedéseket tesz a párt- és állami irányítás minden elemének megerősítésére, felmenti azokat a személyeket, akiknek további tevékenysége nem felel meg a munkásosztály és a kommunista párt vezető szerepének megerősítése szükségleteinek, végrehajtja a CSKP KB 1968. januári és májusi ülésének határozatait, megerősíti a szocializmus helyzetét az országban, valamint a Csehszlovákia és a szocialista közösség testvérállamai közti kapcsolatok további fejlődését is.

4. A CSKP képviselői kifejezték annak szükségét, hogy gyorsan hajtsanak végre egy sor intézkedést, amelyek a dolgozók kormányának és a szocializmus helyzetének megerősítésére irányulnak. Ezzel összefüggésben különösen hangsúlyozták olyan elsőrendű intézkedések fontosságát, mint a hírközlő szervek feletti ellenőrzés, annak érdekében, hogy az teljes mértékben a szocializmus ügyét szolgálja. Szakítani kell a sajtóban, rádióban és televízióban a szocialistaellenes fellépésekkel, véget kell vetni a különböző csoportok és szervezetek tevékenységének, amelyek szocialistaellenes

¹⁴⁰ Feltehetően ez az első eset, amikor a „normalizálás” kifejezés megjelent. E fogalom szovjet nézőpontból értelmezhető, „normálisnak” a pártállami rendszer zavartalan működését tekint. Később a „normalizáció” a csehszlovák politikai rendszer szinonimájává vált, egészen a rendszerváltásig, habár hivatalosan 1971 májusában a folyamatot lezártak tekintették. A kifejezést ráadásul eleinte másként értelmezték a szovjetek és Dubčekék, valamint jelentése eltérő volt a normalizáció első szakaszában (1969 áprilisáig, Dubček vezetése alatt) ahhoz képest, amit Husák idején értettek rajta.

pozíciókat foglalnak el. Nem szabad engedélyezni az antimarxista szociáldemokrata párt működését.

Annak érdekében, hogy e célokat elérjük, a következő napokban megfelelő és hatékony lépéseket kell tenni. A párt- és állami szervek új törvényekkel és rendeletekkel szabályozzák a helyzetet a sajtóban, rádióban, televízióban. A rendkívüli helyzetben biztosítják egyes szükséges ideiglenes intézkedések végrehajtását, hogy a kormány szilárdan kezében tartsa az ország antiszocialista erőivel szembeni harc eszközeit, abban az esetben, ha szükséges fellépni ellenséges egyénekkel vagy csoportokkal szemben.

A sajtó, a rádió és a televízió vezetésében szükséges káderintézkedéseket végre fogják hajtani. Éppúgy, mint az ágcsernyői találkozón, az SZKP most jelen levő képviselői is kifejezték teljes szolidaritásukat ezekkel az intézkedésekkel, amelyek megfelelnek a szocialista közösség alapvető érdekeinek, biztonságának és egységének.

5. Mindkét küldöttség megtárgyalta az öt szocialista ország csapatainak Csehszlovákiában való jelenlétével kapcsolatos kérdéseket, és megállapodtak arról, hogy e csapatok nem fognak beavatkozni Csehszlovákia belügyeibe. Amint a csehszlovákiai szocializmust és a szocialista közösséget fenyegető veszély elmúlik, a szövetséges csapatokat fokozatosan kivonják Csehszlovákia területéről.

A szövetséges csapatok parancsnoksága és a csehszlovák hadsereg parancsnoksága azonnal megtárgyalja a kivonulás és a katonai egységek diszlokációjának változását a városokból és falvakból, ahol helyi szervezetek vannak, amelyek képesek biztosítani a rendet. A csapatok elhelyezését a laktanyákban, gyakorlótereken és más katonai objektumokban kell megvalósítani. Ez érinteni fogja a nyugatnémet–csehszlovák határ biztonságának kérdését. A csapatok mennyiségét, szervezetüket és elhelyezkedésüket a csehszlovák hadsereg képviselőivel fogják kialakítani. Az ideiglenesen Csehszlovákiában tartózkodó csapatok anyagi, technikai, egészségügyi és más ellátásáról a nemzetvédelmi minisztérium és a külügyminisztérium köthet megegyezéseket.

Az elvi vitás kérdéseket a két ország kormányai fogják megoldani.

A szövetséges csapatok tartózkodásának és teljes kivonulásának feltételeiről a csehszlovák kormány és azon kormányok, amelyeknek szövetséges csapatai Csehszlovákia területén állomásoznak, szerződést fognak kötni.

6. Csehszlovákia képviselői tájékoztatást adtak arról, hogy a csehszlovák fegyveres erők utasítást kaptak, hogy a rend és a nyugalom érdekében tartózkodjanak a szövetséges országok csapataival való incidensektől és konfliktusoktól. A CSKP KB Elnöksége és a kormány intézkedéseket hoz a sajtó, a rádió és a televízió számára, amelyek kizárnák a konfliktusok lehetőségét Csehszlovákia polgárai és a Csehszlovákia területén tartózkodó szövetséges csapatok között.

7. A CSKP képviselői kijelentették, hogy nem fogják engedni azok eltávolítását funkcióikból, vagy különösen azt, hogy megtorlás sújtsa a párt azon tagjait és funkcionáriusait, akik a szocializmus pozícióinak megerősítéséért harcoltak az antikommunista erőkkel szemben és a Szovjetunióval való baráti kapcsolatokért.

8. Egyetértés alakult ki, hogy a legrövidebb időn belül tárgyalásokat folytatnak egész sor gazdasági kérdésről, azzal a céllal, hogy szélesítsék és elmélyítsék a gazdasági

és a tudományos-műszaki együttműködést Csehszlovákia és a Szovjetunió között, elsősorban Csehszlovákia további gazdasági fejlődése szükségleteinek szempontjából, annak érdekében, hogy a tervet teljesítsék, valamint hogy növekedjen a nemzetgazdaság, a CSKP határozatainak értelmében.

9. Teljes egyetértés alakult ki abban, hogy a nemzetközi helyzet fejlődése és az imperializmus alattomos tevékenysége, amely a béke és a nemzetek biztonsága, a szocializmus ellen irányul, szükségessé teszi a Varsói Szerződés védelmi rendszere további megerősítését és hatékonyságának növelését, csakúgy, mint más többoldalú és kétoldalú szervek, illetve a szocialista országok együttműködésének egyéb formái esetében.

10. Az SZKP és a CSKP vezető képviselői megerősítették elkötelezettségüket, hogy következetesen betartják tevékenységük összehangolásának elvét nemzetközi kapcsolataikban, amely a szocialista közösség egységének megerősítésére, a béke és a nemzetközi biztonság megerősítésére irányul.

A Szovjetunió és Csehszlovákia az európai kérdésekben csakúgy, mint eddig, a jövőben is következetesen az európai biztonság érdekeinek megfelelő politikát folytat, határozott ellenállást tanúsít a militarista, revansista és neonáci törekvésekkel szemben, amelyek a második világháború eredményeinek revíziójára törekednek, veszélyeztetik a fennálló európai határok sérthetetlenségét.

Mindkét fél kijelentette, hogy következetesen teljesíteni fogja valamennyi kötelezettségét, amely a szocialista országok között megkötött sokoldalú vagy kétoldalú egyezményekből származik. Szoros egységben a szocialista közösség többi országával, a továbbiakban is folytatják a harcot az imperializmus álnok akciói ellen, támogatják a nemzeti felszabadító mozgalmakat, törekednek a nemzetközi feszültség enyhítésére.

11. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában megtárgyalt ún. csehszlovák kérdéssel összefüggésben a CSKP és Csehszlovákia kormányának vezető képviselői kijelentették, hogy a csehszlovák kormány nem fordult kéréssel e kérdés megtárgyalására a Biztonsági Tanácshoz. A CSKP képviselői tájékoztatást adtak, hogy a köztársaság kormánya utasítást adott a New York-i csehszlovák képviseletnek, hogy kategorikusan tiltakozzon a csehszlovák helyzet kérdésének megtárgyalása ellen a Biztonsági Tanácsban, illetve az ENSZ más szerveiben, és kategorikusan követelje e pont levételét a napirendről.

12. A CSKP KB Elnöksége és Csehszlovákia kormánya kijelentette, hogy kiértékelte a kormány azon tagjainak tevékenységét, akik külföldön tartózkodtak, és Csehszlovákia kormányának nevében léptek fel azon kérdésekben, amelyek érintik a bel- és a külpolitikát, különösen a CSKP és a köztársaság kormánya politikai elveinek betartása szempontjából. Ebből a kiértékelésből megfelelő következtetéseket vonnak le.

Ezzel összefüggésben a CSKP KB Elnöksége szükségesnek lát végrehajtani néhány további kádercserét a párt- és állami szervezetekben és szervezetekben annak érdekében, hogy gyors konszolidációt biztosítson a pártban és az országban. Ezeket a kérdéseket a hazatérés után sokoldalúan fogják megítélni. Ugyancsak vizsgálat tárgya

lesz a belügyminisztérium tevékenysége, és az eredmények alapján intézkedéseket hajtanak végre vezetésének megerősítésére.

13. Egyetértés alakult ki, hogy rövid időn belül párt- és állami delegációk cseréjét valósítják meg a kölcsönös kapcsolatokban felmerülő kérdések további mélyebb megítélése és megoldása, illetve az aktuális nemzetközi kérdések megtárgyalása céljából.

14. A delegációk megegyeztek, hogy mindkét kommunista párt és a Csehszlovákia és Szovjetunió közötti barátság érdekében szigorúan titkos kapcsolatként tekintenek az SZKP és a CSKP vezető képviselői közötti, jelen év augusztus 20-a utáni időszakban végbement beszélgetések tartalmára, beleértve e tárgyalást is.

15. Mindkét fél kötelezettséget vállalt a párt és a kormány nevében, hogy az SZKP és a CSKP, ezen országok kormányai minden erőfeszítést megtesznek, hogy elmélyítsék a két ország hagyományos történelmi barátságát, örök időkre szóló testvéri barátságukat.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-o-jednani-delegace-sssr-a-cssr-tzv-moskevsky-protokol-23-26-8-1968/> Letöltés ideje: 2013. október 10.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 409–411.

12. Közlemény a szovjet–csehszlovák tárgyalásokról

Prága, 1968. augusztus 28.

Részlet

A tárgyalások végén, a jegyzőkönyv aláírásakor az egység demonstrálása érdekében a szovjetek átölelték csehszlovák elvtársaikat, s a hivatalos közlemény nyílt, elvtársi és baráti légkörről tett említést – ami igen távol áll a valóságtól. A jegyzőkönyvet végül a csehszlovákok közül egyetlen személy, František Kriegel nem írta alá. Őt csak Svoboda ultimátuma hatására engedték hazatérni Prágába, s neve sem a jegyzőkönyvben, sem a közleményben nem jelent meg. A jegyzőkönyvben szereplő megállapodások közül csak azokat ismertették nyilvánosan, amelyek a közvéleményt nem izgatták fel túlságosan, az érzékenyebb pontokat „diszkréten” elhallgatták. Sőt a közleménybe olyan mondatok is bekerültek, amelyekről a jegyzőkönyvben nem volt szó, így a januárban és májusban meghirdetett reformok szovjet támogatásáról is. Mindez a nyilvánosság elől elfedte a moszkvai tárgyalások valódi jelentőségét, holott a jegyzőkönyv lényegében a „normalizáció” folyamatának a programja volt.

1968. augusztus 23. és 26. között Moszkvában csehszlovák–szovjet tárgyalások folytak, amelyeken részt vettek:

[...] ¹⁴¹

¹⁴¹ A közlemény itt felsorolja a jegyzőkönyv (lásd *előző dokumentum*) elején is feltüntetett személyeket. A teljes egyezés miatt e listát itt nem közöljük újra.

Nyílt, elvtársi vita keretében megtárgyalták a nemzetközi helyzet jelenlegi alakulásával, az imperializmusnak a szocialista országok ellen irányuló fokozódó mesterkedéseivel, a legutóbbi csehszlovákiai helyzettel és az öt szocialista ország csapatainak a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területére történt ideiglenes bevonulásával összefüggő kérdéseket.

A felek kifejezték azt a kölcsönös szilárd meggyőződésüket, hogy a jelenlegi helyzetben a legfontosabb azoknak a közös döntéseknek a megvalósítása, amelyeket az ágcsernyői találkozón fogadtak el, továbbá azoknak az elveknek és tételeknek a megvalósítása, amelyeket a pozsonyi tanácskozás fogalmazott meg, valamint mindazoknak a gyakorlati lépéseknek a következetes végrehajtása, amelyek a tárgyalások során elért megállapodásból fakadnak.

A szovjet fél kijelentette, megérti és támogatja a CSKP, valamint a Csehszlovák Szocialista Köztársaság vezetésének álláspontját, amely a CSKP Központi Bizottsága januári és májusi plenumain a társadalom irányítása módszereinek tökéletesítése céljából, a szocialista demokrácia fejlesztése és a szocialista rendszer marxi-lenini alapokon történő megerősítése céljából elfogadott határozatokból szándékszik kiindulni.

Megállapodás született azokról az intézkedésekről, amelyek célja a Csehszlovákiában kialakult helyzet mielőbbi rendezése. A csehszlovák vezetők tájékoztatást adtak a tervbe vett legközelebbi intézkedéseikről, amelyeket e célból határoztak el.

Csehszlovák részről kijelentették, hogy a párt és állami szervek egész munkáját valamennyi síkon olyan hatékony intézkedések biztosítására irányítják, amelyek a szocialista hatalmat, a munkásosztály és a kommunista párt vezető szerepét, a Szovjetunió és az egész szocialista közösség népeihez fűződő baráti kapcsolatok fejlesztésének és megerősítésének érdekeit szolgálják.

A szovjet vezetők, kifejezésre juttatva, hogy a Szovjetunió népei a szocialista Csehszlovákia népeivel barátságra és testvériségre törekcszenek, megerősítették azt a készségüket, hogy a legszélesebbkörűen és őszintén együttműködjenek a kölcsönös tisztelet, az egyenjogúság, a területi sérthetetlenség, a függetlenség és a szocialista szolidaritás alapján.

A szövetséges országok csapatai, amelyek ideiglenesen Csehszlovákia területén tartózkodnak, nem fognak beavatkozni a Csehszlovák Szocialista Köztársaság belügyeibe. Megállapodás született e csapatok kivonásának feltételeiről, amely a csehszlovákiai helyzet rendeződésének megfelelően megy végbe.

A csehszlovák fél közölte, hogy a csehszlovák nemzetvédelmi miniszter parancsot adott a fegyveres erőknek azzal a céllal, hogy akadályozzák meg az incidenseket és konfliktusokat, amelyek a nyugalom és a közrend megsértéséhez vezethetnének. Utasította továbbá a Csehszlovák Szocialista Köztársaság katonai parancsnokságát, hogy tartson fenn kapcsolatot a szövetséges csapatok parancsnokságával.

Azzal kapcsolatban, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsában megvitatják az úgynevezett csehszlovákiai helyzet kérdését, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság képviselői

elői kijelentették: a csehszlovák fél nem kérte, hogy a Biztonsági Tanács felülvizsgálja ezt a kérdést, és követeli, hogy vegyék le a napirendről.

A CSKP és az SZKP vezetői megerősítették azt az eltökéltségüket, hogy nemzetközi téren megingathatatlanul olyan politikát folytatnak, amely a szocialista közösség szolidaritása megszilárdításának, a béke és a nemzetközi biztonság megvédésének érdekeit szolgálja.

Csehszlovákia és a Szovjetunió, akárcsak korábban, határozottan visszautasítja a militarista, revansista és neonáci erőket, amelyek arra törekednek, hogy felülvizsgálják a második világháború eredményeit, megsértsék a fennálló európai határok érinthetetlenségét. Ismételten megerősítették azt az eltökéltségüket, hogy feltétlenül teljesítik mindazokat a kötelezettségeket, amelyeket a szocialista államokkal kötött több- és kétoldalú szerződések alapján vállaltak, hogy megerősítik a szocialista közösség katonai erejét, fokozzák a védelmi Varsói Szerződés hatékonyságát.

A tárgyalások nyílt, elvtársi és baráti légkörben folytak le.

Új Szó, 1968. augusztus 28., 1-2.

KÖVESDI János (szerk.), Országos gyász. Csehszlovákia 1968 augusztusában, Pozsony, szerzői kiadás, 1990, 96-99.

13. Ludvík Svoboda köztársasági elnök beszéde

Prága, 1968. augusztus 27.

Részletek

A Prágába visszatérő csehszlovák vezetők komoly dilemmával kellett hogy szembenézenek. A moszkvai jegyzőkönyv tartalmát nem ismertethették, ugyanakkor a közvélemény eleve bizalmatlan volt a szovjet vezetőkkel tárgyaló csoporttal szemben, beleértve a reformereket is. Az utóbbi csoport naivan azt remélte, hogy sikerül lecsillapítani a lakosság ellenállását, miközben visszaszerzik annak bizalmát is, ugyanakkor a reformok legalább egy részének megmentése ellenére sikerülhet elérni Moszkva fenntartásainak eloszlátását és a szovjet csapatok kivonását. A hazatérő vezetők közül elsőként Svoboda állt a nyilvánosság elé. Csalódást keltett, hogy nem ítélte el a külföldi csapatok bevonulását, ugyanakkor az elnök kiállt a reformok mellett, nagy sikerének tartotta a letartóztatott reformerek hazatérését, főleg úgy, hogy többségük eredeti posztjára is visszatérhetett.

Drága Polgártársaink!

A négynapos moszkvai tárgyalás után ismét közzétettek vagyunk, hazánkban. Velünk együtt visszatért Dubček, Černík, Smrkovský és a többi elvtárs is. Nektek és nekünk nem volt könnyű dolgunk. Gondolatainkban minden pillanatban veletek voltunk, és arra gondoltunk, hogyan élitek át ezeket a nehéz napokat, őszintén örülünk

annak, hogy ismét veletek vagyunk idehaza. Mély szomorúsággal fogadtuk a legértékesebb, az emberéletek s elsősorban a fiatal emberéletek veszteségéről szóló hírt. Mélységesen együttérzünk az áldozatok hozzátartozóival és barátaival.

Tárgyalásaink során erőt adott nekünk a bizalmatok számtalan megnyilvánulása. Ezért valamennyieteknek őszinte köszönetet mondok. Meggyőződésem, hogy nem éltünk vissza ezzel a bizalommal. Segítségünkre volt az a megfontoltság, magas fokú fegyelmezettség, amelyet minden cseh és szlovák, minden dolgozó és fegyveres testületeink tanúsítottak. Hazánkban az elmúlt napok eseményei minden órában a letragikusabb következményekkel fenyegettek. Katona vagyok, és jól tudom, milyen vérontást idézhet elő a lakosság és a korszerűen felfegyverzett hadsereg közötti konfliktus. Mint elnökökötök annál inkább tartottam kötelességemnek, hogy mindent megtegyek annak megakadályozására, hogy értelmetlenül olyan népek vére folyjon, amelyek mindig barátságban éltek. Ugyanakkor törekedtem arra, hogy biztosítsuk hazánkban és népünknek alapvető érdekeit. Ezzel nem akarom leplezni azt a tényt, hogy sokáig fájdalmas nyomokat hagynak bennünk ezeknek a napoknak az eseményei. Valóban érdekünk azonban a bizalom és az őszinte együttműködés felújítása azokkal az országokkal, amelyeket sorsszerűen egymáshoz fűz közös utunk. Hazánkban a mai világban nincs és nem is lehet másutt a helye, csak a szocialista közösségben. [...]

Mint már Moszkvából jelentettem, erről ti magatok is meggyőződhattetek, visszatértem mindazokkal az elvtársakkal, akik azonnal megkezdik azoknak a tisztségeknek a gyakorlását, amelyekbe demokratikus módon választottuk őket, s amelyekben teljes bizalmatokkal támogattátok őket. Ez hazánk élete normalizálásának első, számunkra fontos lépése. Ezzel természetesen összefügg a Szovjetunió és más szocialista országok haderői köztársaságunk területéről való távozásának kérdése. Elvi megegyezésre jutottunk elsősorban a haderők fokozatos teljes kivonását tekintve. Ennek eléréiséig ezeknek a haderőknek a jelenléte politikai realitás. [...]

A CSKP januári, áprilisi és májusi központi bizottsági ülése szellemében tovább akarjuk fejleszteni a szocialista társadalmi rendszert, erősítve humanista, demokratikus jellegét, amint az kifejezésre jut Csehszlovákia Kommunista Pártjának akcióprogramjában és a kormány programnyilatkozatában. Az egész Nemzeti Fronttal vállelve továbbra is fejleszteni akarjuk országunkat, a dolgozó nép hazáját. Ezekből a célkitűzéseinkből jótányit sem engedünk. Természetesen nem engedjük meg, hogy célkitűzéseinkkel visszaéljenek azok, akiktől idegenek a szocializmus érdekei. Ennek megfelelően valamennyiünknek határozottan és céltudatosan kell megszervezni munkánkat. [...]

Új Szó, 1968. augusztus 28., 1–2.

KÖVESDI János (szerk.), Országos gyász. Csehszlovákia 1968 augusztusában, Pozsony, szerzői kiadás, 1990, 99–101.

14. Dubček rádióbeszéde

Prága, 1968. augusztus 27.

Részletek

A szovjetekkel tárgyaló és onnan hazatérő régi-új vezetéssel szemben erős társadalmi bizalmatlanság alakult ki. Röplapok, kiáltványok és tüntetések sora követelte a XIV. kongresszus döntéseinek végrehajtását. Ezen a helyzeten tudott változtatni Dubček hazatérése utáni első nyilvános megszólalása. Mint korábban is, Dubček emberi magatartása döntő volt ebben. Beszédeinek szövege soha nem a pártbürokratát, hanem az átlagembert jelentette meg. Míg korábban mosolya jelképezte a szocializmus „emberi arcát”, addig ezúttal könnyei indították meg az embereket. Dubček képes volt arra, hogy elhitesse: a szovjetek követelésére szükséges néhány reformot átmenetileg visszavonni. Ennek átmeneti jellegében minden bizonnyal őszintén hitt is. Ennek hatására az újságírók elfogadták a cenzúra visszaállítását, egyes lapok önként be is szüntették működésüket. Hasonló ígéreteket tett Černík és Smrkovský is, s a bennük való bizalom hozzájárult a viszonyok gyors konszolidációjához (amelyet ők is normalizálásnak neveztek, bár mást értettek rajta, mint a szovjetek).

Drága polgártársaim! Elvtársak!

Nehezen találok szavakat, amelyekkel kifejezhetném hálámat a rendkívüli bizalomért, amellyel mindannyiunkat hazavártak. Magas fokú erkölcsről tanúskodó, megfontolt eljárásuk, magatartásuk, és szilárd meggyőződésük, hogy tisztségeikbe visszatérnek a párt és a központi szervek rendesen megválasztott funkcionáriusai, nem nyilvánult meddő óhajnak. [...]

Mindenáron meg kell akadályoznunk a további szenvedést, a további veszteségeket. Ez ugyanis semmit sem változtatna a reális helyzeten, és csak meghosszabbítaná hazánkban a rendkívüli állapotot. Elszántságunk a vérontás megakadályozására nem jelenti azt, hogy passzív módon alárendeljük magunkat a kialakult helyzetnek. [...]

A moszkvai tárgyalások alapján kormányunk gyakorlati lépéseket tesz. A katonai alakulatok egyes helységekből még az éjszaka folyamán kivonultak, és Prágában is felszabadítanak bizonyos pontokat és objektumokat. Folyamatban vannak a további hasonló jellegű intézkedések. [...] A viszonyok normalizálása alapvető reális feltétele annak, hogy törekvésünket az előrevezető útra összpontosítsuk, elkerüljük a súlyos hibákat és a jelentősebb lemaradást azon az úton, amelyben önök velünk együtt hittek, és remélem, továbbra is hisznek, bár ma bonyolult feltételek között, bonyolult időszakban kell dolgoznunk. [...] Azzal az elhatározással térünk vissza munkánkhoz, hogy lehetőleg minél kisebb hibákkal létrehozzuk a feltételeket a politikánk folytatásához. Ez nem lesz könnyű, és ezért nagy erőfeszítéseket kell tennünk. Ez a tényállás, és munkánkban is ezt kell szem előtt tartanunk. Ha nem vesszük figyelembe a reális helyzetet, ez egyes helyeken kalandorkodáshoz és anarchiához vezethetne. [...] Minél előbb sikerül hazánkban az állapotok rendezése, s minél nagyobb támogatást nyújtanak önök is nekünk, annál előbb tehetünk további lépéseket azon az úton, amelyre

januárban léptünk. A problémáink megoldásához vezető utat nem akarjuk csak magunk keresni. Mi nemcsak saját erőnkben bízunk, hanem elsősorban az önök erejében [...]

Tudom, hogy önök milyen eszméket vallanak, tudom, hogy sohasem adják fel a szocializmus, a humanizmus, a nemzeti önállóság és Csehszlovákia szuverenitásának gondolatát. Mindannyiukhoz szólva hangsúlyozom azt a meggyőződésemet, hogy míg élek, nem tehetek mást és nem akarok mást tenni, mint azt, hogy népem ezen eszméinek valóra váltásáért dolgozzam. [...]

Tisztelt hallgatóim, kérem, bocsássák meg, ha néha szünetet kell tartanom e sok helyütt rögtönzött fellépésemben, de remélem, megértik, mi idézi ezt elő. (Szünet) [...] Mindnyájan tudjuk, hogy további utunk nem lesz könnyű, sőt talán bonyolultabb és hosszabb is lesz, mint ahogyan azt akcióprogramunk megvalósítása szempontjából még a közelmúltban is elképzeltük. Legyen bárminő is az élet folyása, ma, a mostani időben szem előtt kell tartanunk, hogy a jövőben is megfontoljuk, miként érjük el január utáni politikánk célkitűzéseit, s ebben az új helyzetben, ezek között az új feltételek között hogyan váltsuk valóra Csehszlovákia Kommunista Pártjának programját, amelyet januárban, áprilisban s a CSKP további intézkedései értelmében magunkévá tettünk. [...]

Új Szó, 1968. augusztus 29., 1–2.

KÖVESDI János (szerk.), Országos gyász. Csehszlovákia 1968 augusztusában, Pozsony, szerzői kiadás, 1990, 105–106.

15. Szovjet–csehszlovák szerződés a szovjet csapatok ideiglenes állomásozásáról

Prága, 1968. október 19.

Részlet

1968-ig Csehszlovákia területén nem állomásoztak szovjet csapatok. Ezt a második világháborúban való győztes pozíciója és az tette lehetővé, hogy Németország és (1955-ig) Ausztria szovjet megszállási övezetei (majd 1949 után az NDK területe) felé az összeköttetési vonalak Lengyelországon és Magyarországon át is biztosíthatók voltak. A Csehszlovák Néphadsereg ráadásul megbízható és ütőképes erőnek számított. A hatvanas évektől azonban a szovjetek atomfegyvert telepítettek több csatlós ország területére, ezek azonban mindenütt szovjet katonai és KGB-ellenőrzés alatt álltak. A csehszlovák területen épített atomsilók átadását 1969-re tervezték, ezek ugyan szintén szovjet felügyelet alatt álltak, de katonai védelmüket Csehszlovákia biztosította volna. Az 1968-as reformok után a csehszlovák hadsereg politikai megbízhatósága jelentősen csökkent, így a VSZ-csapatok intervenciójának és a szovjetek tartós maradásának egyik oka épp a telepített atomerő biztosítása volt. A megkötött szerződés pontjai hasonlítottak a szomszédos államok által a Szovjetunióval kötött hasonló megegyezésekhez.

I. cikkely. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és a Lengyel Népköztársaság kormányainak beleegyezésével cselekedve, megállapodott a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányával abban, hogy a CSSZK területén tartózkodó szovjet csapatok egy része ideiglenesen a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban marad azzal a céllal, hogy biztosítsa a szocialista közösség országainak biztonságát a nyugatnémet militarista erők fokozódó revansista törekvéseivel szemben.

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének többi csapatait, valamint a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és a Lengyel Népköztársaság csapatait az augusztus 23–26. között, valamint október 3-án és 4-én Moszkvában megtartott tárgyalások okmányai értelmében kivonják Csehszlovákia területéről. Ezeknek az alakulatoknak a kivonása az után kezdődik meg, miután mindkét fél ratifikálta a jelen szerződést, s szakaszosan két hónap alatt kerül végrehajtásra.

Az ideiglenesen csehszlovák területen maradó szovjet csapatok létszámát és elhelyezését a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányainak megegyezése alapján határozzák meg.

Az ideiglenesen Csehszlovákia területén állomásozó szovjet csapatok továbbra is a szovjet katonai parancsnokság alá tartoznak.

II. cikkely. 1. A szovjet csapatok ideiglenes jelenléte a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területén nem sérti meg az ország szuverenitását. A szovjet csapatok nem avatkoznak bele a Csehszlovák Szocialista Köztársaság belügyeibe.

2. A szovjet csapatok, a szovjet alakulatok kötelékébe tartozó személyek és e személyek családtagjai, akik a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területén tartózkodnak, betartják a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban érvényben levő törvényeket.

III. cikkely. 1. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság területén levő szovjet csapatok ellátási költségeit a szovjet fél fedezi.

2. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormánya laktanyákat és lakásokat, szolgálati, raktár- és egyéb helyiségeket, a szükséges berendezésekkel és felszerelésekkel ellátott repülőtereket bocsát a szovjet csapatok, az azok kötelékébe tartozó személyek és családtagjaik részére a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban való ideiglenes tartózkodásuk idejére. Biztosítja számukra az állami hírközlő és közlekedési eszközök használatát, villanyenergia-ellátást és más szolgáltatásokat.

A kiképzőtereket, lőtereket és gyakorlótereket a Csehszlovák Néphadsereggel közösen fogják használni.

A Szerződő Felek megállapodása alapján fogják meghatározni a felsorolt objektumok [...] és egyéb szolgáltató létesítmények igénybevételének rendjét és feltételeit.

HONFI József (szerk.), A Szovjetunió története 1945–1972. Válogatott dokumentumok, Budapest, Tankönyvkiadó, 1976, 296–299.

16. Az 1968-as alkotmánytörvények

Prága, 1968. október 27.

Részletek

*A prágai tavasz reformjai közül az egyetlen, amelyet nem vontak vissza a normalizáció során, az állam föderalizálása volt. Az alkotmány módosítását Csehszlovákia megalakulása ötvenedik évfordulója előestéjén fogadták el, a régi alkotmány egy részét hatályon kívül helyezve, valamint két új alkotmánytörvényt megszavazásával. (Ezzel az alkotmány szinte elvesztette kartális jellegét.) Az új rendelkezések 1969. január 1-jén léptek hatályba. A föderalizálást a szlovákok sikerként élték meg, ennek révén a „normalizált” rendszerrel is könnyebben megbékéltek, mint a csehek, akik ettől kezdve erőteljes ellenzéki tevékenységet folytattak (lásd a VIII. rész számos dokumentumát). Ugyanakkor a föderáció legfeljebb papíron valósult meg: a pártállami rendszer visszaállítása miatt – mivel a CSKP-t nem föderalizálták – a lényegi döntések továbbra is centralizáltak maradtak, sőt már az alkotmány új szövege is szűkre szabta a tagköztársaságok saját kompetenciáit. – Szögletes zárójelben, *-gal is jelezve szerepelnek a szövegben az 1969–1970 folyamán elfogadott módosítások, illetve kiegészítések.*

a) A csehszlovák államszövetségről szóló (143/1968. sz.) alkotmánytörvény

I. fejezet. Alapvető rendelkezések

1. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság két egyenjogú testvéri nemzet, a cseh és a szlovák nemzet szövetségi állama.

(2) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság alapja az egyenjogú cseh és szlovák nemzeti állam önkéntes köteleke, amely mindkettőjük önrendelkezési jogán alapszik. [...]

(4) A Csehszlovák Szocialista Köztársaságot a Cseh Szocialista Köztársaság és a Szlovák Szocialista Köztársaság alkotja. A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban mindkét köztársaság egyenjogú.

(5) Mindkét köztársaság tiszteletben tartja egymás szuverenitását és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság szuverenitását is; hasonlóképpen a Csehszlovák Szocialista Köztársaság is tiszteletben tartja a nemzeti államok szuverenitását.

2. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság, a Cseh Szocialista Köztársaság és a Szlovák Szocialista Köztársaság a szocialista demokrácia elveire épül. Politikai rendszerük elvi kérdésekben azonos.

(2) A dolgozó nép az államhatalmat a következő képviselői szervek útján gyakorolja: Szövetségi Gyűlés, Cseh Nemzeti Tanács, Szlovák Nemzeti Tanács és a nemzeti bizottságok. [...]

II. fejezet. A hatáskörök megoszlása az államszövetség és a köztársaságok között

7. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kizárólagos hatáskörébe tartozik:

a) a külpolitika, a nemzetközi szerződések megkötése, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság képviselője a nemzetközi kapcsolatokban, a háború és a béke kérdéseiben való döntés,

b) a nemzetvédelem, [* a Csehszlovák Szocialista Köztársaság védelme]

c) a valutaügyek,

d) a szövetségi állami anyagi tartalékok,

e) a szövetségi törvényhozás és igazgatás az államszövetség hatáskörén belül, és a szövetségi szervek tevékenységének ellenőrzése,

f) a szövetségi alkotmányosság védelme.

(2) Az (1) bekezdésben felsorolt területeken kizárólag a Csehszlovák Szocialista Köztársaság államhatalmának törvényhozó és végrehajtó szervei, államigazgatási szervei és bírói szervei tevékenykedhetnek.

8. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a két köztársaság közös hatáskörébe tartozik:

a) a tervezés,

b) a pénzügyek,

c) a bankjegykibocsátás, [* a bankrendszer]

d) az árügyek,

e) a külföldi gazdasági kapcsolatok,

f) az ipar,

g) a mezőgazdaság és az élelmezés,

h) a közlekedés,

i) a posta és távközlés,

j) a tudomány és a technika fejlesztése, [* + a beruházási tevékenység]

k) a munka- és a bérügyek, a szociálpolitika,

l) a szociális és gazdasági tájékoztatás,

m) a szocialista vállalkozás jogi szabályozása, [* + a gazdasági döntőbíráskodás]

n) a szabványosítás, [* + súly- és mértékszabályozás, az ipari jogok és az állami anyagvizsgálat]

o) az állam belső rendje és biztonsága,

p) a sajtó és egyéb tájékoztató eszközök ügyei.

[* r) az ellenőrzés.]

(2) Az (1) bekezdésben említett területeken a taxatív módon meghatározott ügyekben¹⁴² a Csehszlovák Szocialista Köztársaság szervei járnak el, a többi ügyben pedig a Cseh Szocialista Köztársaság és a Szlovák Szocialista Köztársaság szervei.

¹⁴² Az alkotmánytörvény következő, itt nem idézett cikkei (a 10–28/a. cikk, mintegy hat oldalon keresztül) valóban tételesen kifejtik, hogy a „közös hatáskörbe” tartozó fenti a)–r) pontok esetében mely elemek tartoznak a szövetségi szervek jogkörébe. E felsorolás csak időnként utal a tagállamok kompetenciájába tartozó ügyekre, így a hosszú felsorolás a szövetségi szervek túlhatalmának, a centralizációnak a bizonyítéka.

9. cikk. Azon ügyek, amelyek nincsenek taxatív módon a Csehszlovák Szocialista Köztársaság hatáskörébe utalva, kizárólag a Cseh Szocialista Köztársaság, illetve a Szlovák Szocialista Köztársaság hatáskörébe tartoznak. [...]

III. fejezet. A Szövetségi Gyűlés

29. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve és egyetlen törvényhozó testülete a Szövetségi Gyűlés.

(2) A Szövetségi Gyűlésnek két kamarája van: a Népi Kamara és a Nemzetek Kamarája. A két kamara egyenjogú.

(3) A Szövetségi Gyűlés érvényes határozatához mindkét kamara hozzájárulása szükséges, ha ez az alkotmánytörvény másképp nem rendelkezik, vagy nem csupán az egyik kamara belső ügyéről van szó.

30. cikk. (1) A Népi Kamarának 200 képviselője van, akiket az egész Csehszlovák Szocialista Köztársaságban közvetlenül választanak meg.

(2) A Népi Kamara képviselője nem lehet egyidejűleg a Nemzetek Kamarájának képviselője is.

(3) A Népi Kamarát négyévi [*ötévi] időtartamra választják. [...]

31. cikk. (1) A Nemzetek Kamarája testesíti meg a két Köztársaság egyenlő államjogi helyzetét.

(2) A Nemzetek Kamarájának 150 képviselője van, ezek közül 75-öt a Cseh Szocialista Köztársaságban, 75-öt pedig a Szlovák Szocialista Köztársaságban közvetlen választás útján választanak meg.

(3) A Nemzetek Kamarájának megbízatása a Népi Kamara megbízatásával együtt ér véget. [...]

40. cikk. (1) A Népi Kamara határozatképes, ha a képviselők abszolút többsége jelen van.

(2) A Nemzetek Kamarája határozatképes, ha jelen van a Cseh Szocialista Köztársaságban megválasztott képviselőinek abszolút többsége és a Szlovák Szocialista Köztársaságban megválasztott képviselőinek abszolút többsége.

(3) Az érvényes határozathoz mindkét kamarában szükséges a jelen levő képviselők abszolút többségének jóváhagyása, amennyiben jelen alkotmánytörvény másképp nem rendelkezik (41–43. cikk).

41. cikk. Az államszövetség alkotmányának, a Szövetségi Gyűlés alkotmánytörvényének elfogadásához és módosításához, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnökének megválasztásához és a hadüzenetről szóló határozathoz szükséges a Népi Kamara valamennyi képviselője háromötödös többségének jóváhagyása, úgyszintén a Nemzetek Kamarája képviselői közül a Cseh Szocialista Köztársaságban megválasztottak háromötödös többségének, úgyszintén a Szlovák Szocialista Köztársaságban megválasztottak háromötödös többségének jóváhagyása.

42. cikk. (1) Olyan esetekben, amikor a jelen alkotmánytörvény értelmében a majorizálás tilos,¹⁴³ a Nemzetek Kamarájában külön szavaznak a Cseh Szocialista

¹⁴³ A majorizálás tilalma azt jelenti, hogy a számbeli fölényben lévő nemzet (azaz a csehek) ne szavazhassák le a kisebb lélekszámú társnemzetet (azaz a szlovákokat).

Köztársaságban megválasztott képviselők és külön a Szlovák Szocialista Köztársaságban megválasztott képviselők. A határozat akkor érvényes, ha a Cseh Szocialista Köztársaságban megválasztott képviselők többsége és a Szlovák Szocialista Köztársaságban megválasztott képviselők többsége megszavazza, amennyiben jelen alkotmánytörvény nem kíván egyes esetekben minősített többséget (41. cikk).

(2) A majorizálás tilalma a következő ügyek jóváhagyására vonatkozik: [...]¹⁴⁴

(3) A majorizálás tilos a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormánya programnyilatkozatának jóváhagyásakor és a kormánynak szóló bizalmi indítvány megszavazásakor is. [...]

56. cikk. (1) A Szövetségi Gyűlés két kamarája saját tagjai sorából megválasztja a Szövetségi Gyűlés elnökségét.

(2) A Szövetségi Gyűlés elnökségének 40 tagja van, közülük 20 tagot a Népi Kamara, 20 tagot pedig a Nemzetek Kamarája választ meg. [...]¹⁴⁵

V. fejezet. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormánya [...]

71. cikk. (1) Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányának joga van benyújtani lemondását a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnökének.

(2) Ha a Szövetségi Gyűlés bizalmatlanságot szavaz meg a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányával szemben, vagy megtagadja a bizalmi szavazást, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnöke felmenti a kormányt.

(3) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormánya az újonnan választott Szövetségi Gyűlés alakuló ülése után minden esetben benyújtja lemondását.

72. cikk. Ha a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnöke elfogadja a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányának lemondását, az új kormány kinevezéséig megbízza funkcióinak ideiglenes ellátásával. [...]

VI. fejezet. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága

86. cikk. (1) A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága az alkotmányvédelem bírói szerve.

(2) Az Alkotmánybíróság tagjai függetlenül, kizárólag a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmánya és a Szövetségi Gyűlés törvényei alapján hozzák meg döntéseiket.

87. cikk. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága dönt arról, hogy

a) összhangban vannak-e a Szövetségi Gyűlés törvényei, illetve elnökségének törvényerejű rendeletei a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányával,

¹⁴⁴ Az alkotmánytörvény ezen cikkelye a)–p) pontban felsorolva idesorolja az állampolgársági ügyeket, gazdasági terveket, költségvetési ügyeket, adókat, pénzügyeket és más gazdasági kérdéseket.

¹⁴⁵ A Nemzetek Kamarájában választott húsz fő közül a csehek és a szlovákok is tíz-tíz főt választottak. A nemzetgyűlés elnöksége működése a régi nemzetgyűlés elnökségének megfelelő maradt. – A nem közölt IV. fejezet címe: A Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnöke. A köztársasági elnöki poszt tehát továbbra is fennmaradt, az elnökre vonatkozó szabályok lényegében változatlanok maradtak.

b) összhangban vannak-e a Cseh Szocialista Köztársaság és a Szlovák Szocialista Köztársaság alkotmánytörvényei, illetve a nemzeti tanácsok törvényei a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányával,

c) összhangban vannak-e a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormányának rendeletei, a szövetségi minisztériumok és a többi szövetségi államigazgatási szerv általános érvényű jogszabályai, úgyszintén a köztársasági kormányok rendeletei [...] a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányával és a Szövetségi Gyűlés törvényeivel.

88. cikk. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága dönt

a) a Csehszlovák Szocialista Köztársaság szervei és az egyik vagy mindkét köztársaság szervei közötti,

b) a két köztársaság szervei közötti illetékességi vitában.

89. cikk. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága javasolhatja a Csehszlovák Szocialista Köztársaság s úgyszintén a köztársaságok törvényhozásának tökéletesítését.

90. cikk. (1) Ha a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága megállapítja, hogy a 87. cikk értelmében nincs meg az összhang a jogszabályok között, kimondja, hogy az illető jogszabályok, azoknak egy része, esetleg valamely rendelkezéseik hatályukat veszítik; az illetékes szervek a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága döntésének közzétételétől számított hat hónapon belül kötelesek összhangba hozni a kérdéses jogszabályokat a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányával, esetleg a Szövetségi Gyűlés egyéb törvényeivel. Ha ezt elmulasztják, az illető jogszabályok, azoknak részei vagy rendelkezései a döntés közzétételétől számított hat hónap elteltével hatályukat veszítik. [...]

92. cikk. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága dönt az alkotmányban szavatolt jogok és szabadságjogok védelme ügyében, ha a szövetségi szervek döntései vagy más intézkedései megsértették azokat, és a törvény nem biztosít más jogvédelmet. [...]¹⁴⁶

VII. fejezet. A Cseh Szocialista Köztársaság és a Szlovák Szocialista Köztársaság állami szervei

102. cikk. (1) A Cseh Nemzeti Tanács a cseh nemzet szuverenitásának és önállóságának képviselője, s egyúttal a Cseh Szocialista Köztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve.

(2) A Szlovák Nemzeti Tanács a szlovák nemzet szuverenitásának és önállóságának képviselője, s egyúttal a Szlovák Szocialista Köztársaság legfelsőbb államhatalmi szerve.

(3) A nemzeti tanács a köztársaság legfelsőbb képviseleti testülete és egyetlen törvényhozó szerve.

103. cikk. (1) A Cseh Nemzeti Tanácsnak 200 képviselője van. A Szlovák Nemzeti Tanácsnak 150 képviselője van.

(2) A nemzeti tanácsot négyévi [*ötévi] időtartamra választják. [...]

¹⁴⁶ A fenti rendelkezések ellenére az Alkotmánybíróság a rendszerváltásig nem alakult meg.

124. cikk. A köztársaság kormánya az államhatalom legfelsőbb végrehajtó szerve a köztársaságban.

125. cikk. (1) A köztársaság kormánya elnökből, alelnökből és miniszterekből áll.

(2) A kormányban való tagság összeférhetetlen a nemzeti tanács elnökségében és az Alkotmánybíróságban viselt tagsággal. [...]¹⁴⁷

Kovács István (szerk.), *Az európai népi demokráciák alkotmányai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 133–165., 176–182.

b) A CSSZSZK nemzetiségeinek helyzetét szabályozó (144/1968. sz.) alkotmánytörvény

1. cikk. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság, mint a cseh és szlovák nemzet, valamint a köztársaság területén élő nemzetiségek közös állama, a szocialista demokrácia és az internacionalizmus szellemében a magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségeknek biztosítja a sokoldalú fejlődés lehetőségeit és eszközeit.

2. cikk. A nemzetiségek létszámuknak megfelelően nyernek képviseletet a képviseleti testületekben és más választott szervekben.

3. cikk. (1) A magyar, a német, a lengyel és az ukrán (ruszin) nemzetiségű állampolgároknak [...] biztosítják:

a) a saját nyelvükön való művelődés jogát,

b) a sokoldalú kulturális fejlődés jogát,

c) a hivatalos érintkezésben a saját nyelv használatát az illető nemzetiség lakta területeken,

d) a nemzetiségi kulturális-társadalmi szervezetekben való társulás jogát,

e) a saját nyelvű sajtóra és tájékozódásra való jogot.

(2) Az (1) bekezdésben felsorolt jogok terjedelmét és feltételeit törvények szabályozzák.

4. cikk. (1) Minden állampolgár szabadon, saját meggyőződése szerint dönt nemzetiségéről.

(2) A bármely nemzetiséghez való tartozás egyetlen állampolgárnak sem lehet kárára a politikai, a gazdasági és a társadalmi életben való érvényesülést illetően.

(3) Az elnemzetietlenítésre irányuló nyomás minden formája tilos.

Kovács István (szerk.), *Az európai népi demokráciák alkotmányai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 166–167.

¹⁴⁷ Az alkotmánytörvény záró, VIII. fejezetét (Általános, átmeneti és záró rendelkezések) nem közöljük.

17. Brezsnyev beszéde a LEMP V. kongresszusán

(A Brezsnyev-doktrína meghirdetése)

Varsó, 1968. november 12.

Részlet

Bár már az ún. varsói levél (lásd VII. 5. sz. dokumentum) lefektette a Brezsnyev-doktrína elméleti alapját, az 1968 utáni politológiai elemzések és az azóta született történelmi munkák is úgy értékelik, hogy a doktrína csak alapelveinek nyilvánosságra hozatalakor született meg. Ezt részben a Pravda 1968. szeptember 26-i cikkéhez, elsősorban azonban Brezsnyevnek a lengyel párt kongresszusán elmondott beszédéhez kötik. A doktrína a csehszlovákiai beavatkozás után összegezte, illetve teoretizálta a többi szocialista ország számára is az 1968-as tanulságokat. Sem az intervenció, sem a doktrína meghirdetése nem okozott különösebb zavart a kelet-nyugati kapcsolatokban, a Nyugat tudomásul vette a szovjet lépést. A kelet-közép-európai szocialista államok számára viszont meghatározó tényező maradt egészen a rendszerváltásig, amikor Gorbacsov érvénytelenítette azt. Helyét 1989-ben a „Sinatra-doktrína” vette át (Geraszimov szovjet külügyi szóvivő utalása Frank Sinatra amerikai énekes My Way című dalára – a saját utak engedélyezése révén).

A szocialista országok minden állam önállóságának szigorú tiszteletben tartásáért szállnak síkra. Mi határozottan fellépünk az ellen, hogy beavatkozzanak bármely állam belügyeibe, és megsértsék szuverenitását.

Emellett számunkra, kommunisták számára, különös jelentőségű azon államok szuverenitásának megszüldése és megvédése, amelyek a szocializmus építésének útjára léptek. Az imperializmus és a reakció erői arra törekednek, hogy hol az egyik, hol a másik szocialista ország népét megfosszák attól a harcban szerzett szuverén jogától, hogy mindenféle elnyomástól és kizsákmányolástól mentes társadalom felépítésének útján biztosítsa hazája felvirágozását, a dolgozók széles tömegei számára pedig a jólétet és boldogságot. És amikor e jog ellen elkövetett merénylet alkalmával a szocialista tábor közös ellenállásába ütköznek, a burzsoá propagandisták mindjárt a „szuverenitás védelméről” és a „be nem avatkozásról” kezdenek kiabálni. Világos, hogy ez részükről a legtisztább csalás és demagógia. Valójában ezeknek a fecsegőknek nem a szocialista szuverenitás megőrzése, hanem annak megsemmisítése okoz gondot.

Ismeretes, hogy a Szovjetunió nem keveset tesz a szocialista országok szuverenitásának és önállóságának reális megerősítéséért. Az SZKP mindig azon fáradozott, hogy minden egyes szocialista ország maga határozza meg a szocializmus építésének konkrét formáit, számításba véve nemzeti sajátosságait. Közismert azonban az is, elvtársak, hogy a szocializmus építésének vannak közös törvényszerűségei is, amelyekről az eltérés a szocializmustól való eltéréshez vezethetne. És amikor a belső és külső szocializmus elleni erők valamely szocialista országban a kapitalista rend visszaállítására törekednek, amikor ebben az országban a szocializmus ügye veszélybe

kerül, akkor az egész szocialista közösség biztonsága kerül veszélybe – s ez már nemcsak az adott ország problémájává, hanem minden szocialista ország közös gondjává is válik.

Érthető, hogy a testvéri országnak nyújtott katonai segítség a szocialista rendszer veszélyeztetésének megakadályozására – rendkívüli kényszerintézkedés, amelyet kizárólag a szocializmus ellenségeinek nyílt tevékenysége válthat ki az országon belül, és határain túl, amely veszélyeztetné a szocialista tábor közös érdekeit.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a jelenlegi viszonyok között a szocialista rendszer egyik vagy másik országban való győzelme csak akkor tekinthető véglegesnek, és a kapitalizmus visszaállítása csak akkor kizárt, ha a kommunista párt, a társadalom vezető ereje a társadalmi élet minden területén határozott marxista-leninista politikát folytat, ha a párt szakadatlanul erősíti az ország védelmi képességét, a forradalmi vívmányok védelmét, ha megőrzi éberségét, és a népet is az osztályellenséggel szembeni éberségre, a burzsoá ideológiával szembeni kérlelhetetlenségre neveli, ha híven betartja a szocialista internacionalizmus elveit, ha erősíti egységét és testvéri szolidaritását a többi szocialista országgal.

HONFI József (szerk.), *A Szovjetunió története 1945–1972. Válogatott dokumentumok*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1976, 299–300.

VIII.

A normalizáció és a neosztalinista rendszer 1969–1988

1. Jan Palach levele

Prága, 1969. január 16.

Az 1968 utolsó harmadában végbemenő változások sem a szovjetek, sem a csehszlovák társadalom számára nem voltak elfogadhatók. A reformintézkedések egész sorát vonták vissza, ez növekvő elégedetlenséget keltett. A prágai Károly Egyetem hallgatója, a húszéves Jan Palach a Vencel téren, a Nemzeti Múzeum épülete előtt tiltakozása jeleként 1969. január 16-án étert öntött magára, és felgyújtotta magát. Néhány nappal később belehalt a sérüléseibe. Akciója, majd temetése is nemzeti méretű megrendülést okozott. A későbbiekben többen is követték Palach példáját Csehszlovákiában (a legismertebbek: Jan Zajíc, Evžen Plocek; egyikük sem állt azonban kapcsolatban vele) és más országokban is (így Budapesten Bauer Sándor). Az első önégetés 1968 miatt azonban Lengyelországban történt, Ryszard Siwiec tiltakozásaként. – Palach több levelet írt tette elkövetése előtt, például barátainak és az Írószövetségnek is. Ezek szövege részben eltér egymástól. E helyütt azt a változatot közöljük, amelyet tette színhelyén, aktatáskájában találtak.

Tekintettel arra, hogy nemzeteink a reménytelenség szélére kerültek, úgy döntötünk, hogy tiltakozásunkat fejezzük ki, és az ország lakóit felébresztjük a következő módon.

Csoportunk önkéntesekből áll, akik elszántak arra, hogy ügyünkért tűzhalált haljanak.

Az a megtiszteltetés ért, hogy elsőnek sorsoltak ki, s így jogot szereztem arra, hogy megírjam az első leveleket, és első fáklyaként lépjek fel.

Követeléseink:

- A cenzúra azonnali eltörlése
- A „Zprávy”¹⁴⁸ terjesztésének betiltása

Amennyiben követeléseinket nem teljesítik öt napon belül, azaz 1969. január 21-ig, és a nép nem lép fel elegendő támogatással (vagyis időben nem korlátozott sztrájkkal), további fáklyák lobbannak lángra.

1. sz. fáklya

¹⁴⁸ A Zprávy című lap a „normalizáció” egyik legfontosabb szócsöve, támogató orgánuma volt.

Ui. Emlékezzetek augusztusra! A nemzetközi politikában tér nyílt Csehszlovákia számára, használjuk ki.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/posledni-dopis-jana-palacha/> Letöltés ideje: 2013. november 5.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-a-slovenskym-dejinam-po-roce-1945> Letöltés ideje: 2013. március 24.

Az eredeti levél fotómásolata (Palach kézírásával) letölthető: <http://www.janpalach.cz/cs/default/jan-palach/priprava> Letöltés ideje: 2015. január 20.

2. A Forradalmi Ifjúsági Mozgalom felhívása

Prága, 1969. augusztus

1969 áprilisában a Dubček-féle normalizációval elégedetlen szovjet vezetés személyi változást hajtott végre a CSKP élén. Az új első titkár Gustáv Husák lett. A társadalmi ellenállás eddigre jelentősen lecsendesedett, bár helyenként és főleg egyes évfordulókon (például Plzeňben a város amerikai erők általi felszabadításának évfordulóján, 1969. május 5-én) voltak megmozdulások. Várható volt, hogy az intervenció első évfordulója ismét fellendülést hoz majd a tiltakozó mozgalomban. A normalizáció ellen szerveződő ellenzéki mozgalmak egyike, az újbaloldali jellegű Forradalmi Ifjúsági Mozgalom is részt vett ebben. (A szervezet konspirációs okokból Forradalmi Szocialista Párt néven és más fedőnév alatt is működött; legismertebb tagja Petr Uhl volt.) Már 1968 novemberében megszervezték az egyetemisták sztrájkját. A cseh ellenállás korábbi nem fegyveres hagyományaihoz visszanyúlva a megszállás első évfordulója előtt erőszakmentes demonstrációra hívták fel a lakosságot illegális röplapjukon. Ennek ellenére az évfordulón számos városban össze is csaptak a tüntetők a rendőrséggel. A megtorlás során a mozgalom tagjait börtönbüntetésre ítélték (a legsúlyosabb ítéletet Uhl kapta négyévi börtönnel).

Mindenkihez!!!

A csehszlovák valóság

Országunk népe elítéli az intervenciós haderők 1968. augusztus 21-i csehszlovákiai betörését és az ezzel összefüggő elfordulást a január utáni politikától, ami kialakította és tovább fokozta a válsághelyzetet államunkban. Ez ellen a tény ellen az alábbi módon tiltakozunk: ezen a napon nem használjuk a tömegközlekedési eszközöket, a vonatok kivételével * nem vásárolunk egyetlen újságot és folyóiratot sem * bármilyen nyilvános szórakozást mellőzünk * előző napon vásárolunk élelmiszert, hogy az üzletek üresek legyenek * 12 órakor tüntetően öt percre felfüggesztjük a munkát * az autók szintén megállnak a forgalomban, és megszólaltatják a kürtjeiket * a gyárakban megszólalnak a szirénák, hasonlóan a templomi harangok, hogy visszhangozzák Csehszlovákia egész népének szívét. Jelöljétek meg magatokat trikolórral és gyásszal.

Ily módon hirdeti meg a csehszlovák nép augusztus 21-ét mint az „Ellenállás Napját” a hatalmi-bürokratikus központ és szövetségei áruló politikája ellen.

Munkások Hallgatók Értelmiség

Oldřich Tůma et al., *Srpen '69. Edice dokumentů*, Praha, Ústav pro Soudobé Dějiny AV ČR–Maxdorf, 1996, 52.

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/dokumenty-opozicnich-hnuti-z-pocatku-normalizace/> Letöltés ideje: 2013. január 16.

3. A Tíz pont című ellenzéki felhívás

Prága, 1969. augusztus 21.¹⁴⁹

Részletek

A megszállás első évfordulóján a rendszer hagyományos ellenzéke, az írói-értelmiségi csoportok is jelentkeztek egy felhívással. Ennek résztvevői már a hetvenes évekre jellemző „disszidens mozgalom” előfutárai voltak, mivel – súlyos bírálataik ellenére – szigorúan törvényes alapon álltak. Az 1960-as alkotmány (1968 után is hatályos) 29. §-a (lásd VI. 17. sz. dokumentum) alapján fordultak javaslatukkal számos állami szervhez. Az aláírók köre egyszerre jelezte a kapcsolatot a múlttal (a hatvanas évek íróival Ludvík Vaculík révén) és a jövővel (a hetvenes évek disszidenseivel Václav Havel révén). Kezdeményezője a sakknagymester és újságíró Luděk Pachman volt, de végső alakba Vaculík öntötte. A felhívással a radikálisabb fellépést szorgalmazó Forradalmi Ifjúsági Mozgalom és Petr Uhl nem értett egyet. A hatalom ezúttal is megtorlással reagált. Pachmant és a szöveget terjesztő másik két aláíróat őrizetbe vették, de a többieket is kihallgatták. Az 1970 októberére tervezett perre végül nem került sor, de több aláíró elítélésére később más „bűnök” miatt sor került.

Most egy éve, hogy néhány vezető képviselőnket egy egyenlőtlen tárgyalásra szállították, amelynek eredménye az ún. moszkvai jegyzőkönyv lett. Ez a jegyzőkönyv a nagykorú és saját jogú nemzetek megalázásáról szól, amelyek semmiben sem vétkeztek, csak olyan pechjük van, hogy két olyan nagyhatalom közé kerültek, amelyek a világért harcolnak. A nagyhatalom, amelyik hozzájuk küldte csapatait, a szocializmusra hivatkozott, amely nálunk állítólag veszélyeztetett volt. A szocializmus azonban nem volt veszélyben, csak azon emberek helyzete volt veszélyeztetve, akik azt húsz éven át rongálták. [...]

Már egy éve élünk tehát kényszerű viszonyok között, amely idő alatt az élet nálunk csak romlott. Az ellátás rossz, az árak emelkednek, a termelés nincs rendben, és az igazi indokokra még nem mutattak rá. Számos rátermett, lelkes és rendesen választott embernek kellett távoznia munkájából vagy funkciójából. A CSKP 1968. áp-

rilisi akcióprogramját pontról pontra eltörölték, a társadalmi szervezeteket erőszakos beavatkozással kivégezték, a nyilvánosságot kizárták az állami politika alakításából, a fontos kérdéseket egyes egyének csoportjai döntenek el az állam demokratikus szervei helyett. Még egyetlen cseh hatalmi szerv sem született meg a nép kifejezett akaratából. Az összállami parlament mandátuma lejárt. Ráadásul a cenzúra nem engedi meg, hogy ezekről az ügyekről nyíltan tárgyaljunk [...]

Nem értünk egyet ezekkel a viszonyokkal, és nem akarunk hallgatni, ezért e módon fordulunk a köztársaság törvényhozó testületéhez, a szövetségi és a nemzeti kormányhoz és a CSKP KB-hoz egy nyilatkozattal, amelyben nyíltan és azt a kockázatot vállalva, hogy primitív megtorlásban részesülünk, ki akarjuk fejezni ezen álláspon-tunkat:

1. Visszautasítjuk azt, ami egy éve történt, mert az a nemzetközi jog megtiprása, a szocializmus nevének bemocskolása és az illendőség szokásos elveinek megsértése. Valamennyi nemzetközi szerződés betartása mellett állunk. Azonban különösen a szocialista államok között szükséges az összes közénk tartozó ország szuverenitásának példás megőrzése. Megköveteljük, hogy kormányaik bemutassák a világnak a félreértések és viták félretételének némileg érettebb módját. A szovjet csapatok nálunk tartózkodását a nyugtalanság okának és a baráti viszonyok megújítása akadályának tekintjük. Követeljük az állam legmagasabb szerveitől, hogy kezdjenek tárgyalásokat kivonulásukról.

2. Nem értünk egyet a fenyegetésekkel szembeni állandó engedmények politikájával, és különösen visszautasítjuk az 1969 áprilisa utáni idegen beavatkozás következményeit, amikor megszilárdult a kormány bürokratikus stílusa, tisztogatások történtek az állami, párt- és gazdasági apparátusban a kevésbé rátermett, ámde engedelmes emberek javára, vagy azokéra, akik elveszítették a polgárok bizalmát. Tiltakozunk az önkéntes polgári szervezetek feloszlata ellen, amelyek tevékenysége nem ellenkezett a törvényekkel, valamint némelyik szervezet megosztásának kísérlete ellen is. [...]

3. Megvetjük a cenzúrát, amelynek bevezetése a szánalomra méltó nemzetek közé sorolt be minket, amelyeknek nem szabad sem magukhoz, sem a világhoz szólniuk. A cenzúra száz évvel vet vissza minket, gátolja a vélemények és az információk cseréjét, megghiúsítja a tájékozott közvélemény kialakítását, támogatja az ostobaságok olvasását, megnehezíti a hatalom ellenőrzését, védi az alkalmatlan funkcionáriusokat, és végül további politikai erkölcsatlanságokat tesz lehetővé. Lépést jelent abba az irányba, hogy a művészet és a tudomány csak a hatalom kiszolgálója legyen, az állam homlokzatának megtűrt ékességként.

4. Nem hiszünk annak bizonygatásában, hogy a jövőben nálunk be fogják tartani a törvényességet, és nem térünk vissza az ötvenes évek intézményesített bűnözésének megismétléséhez, hacsak nem lesz a[z állam] biztonság a civil szervek, főleg a törvényhozó testület hatékony és átlátható ellenőrzése alá helyezve. Ehelyett azonban azt figyeljük meg, hogy lankad vagy meg is szűnik azon személyek üldözése, akik megsértették a törvényességet, és hogy az ilyen személyek még mindig funkcióban

¹⁴⁹ A felhívás dátumozása szimbolikus, a megszállás első évfordulójára utal. A szöveg valójában korábban elkészült.

vannak és bírálhatatlanná váltak. A *Társaság az emberi jogokért* betiltását nem jó jelnek tekintjük. Kívánjuk, hogy a lehető leghamarabb ratifikálják és léptessék életbe a nemzetközi szerződést a polgári jogokról, és a szerződést a gazdasági, szociális és kulturális jogokról.¹⁵⁰

5. Nem ismerjük el a kommunista párt szerepét hatalmi szervezatként, a minden embernek felelős állami szervek fölé való rendelődsét. A pártnak a civil szféra fölé való helyezése otrombaság. Kitartunk amellett, hogy a kommunista párt a vezető szerepet a társadalomban csak úgy vívhatja ki, ha megszerzi annak bizalmát, annak nagyszerű teljesítésével, amit a társadalom leginkább kíván. A politikai pártok közötti kapcsolat a Nemzeti Fronton belül nem lehet más, csak partneri. A nem kommunisták, akik a többséget alkotják, nem kötelesek olyan viszonyok közt élni, amelyekre nem tudnak hatást gyakorolni. Becsüljük azokat a kommunistákat, akik megkísérelték a pártot mentesíteni a torzulásoktól, és megértették, hogy küldetésük annak szolgálata, amit az „emberarcú szocializmus” kifejezéssel jelöltek meg. Támogatjuk közülük azokat, akik kitartanak a párt tavaly összehívott XIV. kongresszusának törvényessége mellett.

6. Különösen áldatlanul fejeződik ki az idegen beavatkozás a csehszlovák belügyekbe a nemzetgazdaságban. E téren félbeszakadt a szabad vita, lefékezték a törvények előkészítését, amelyek az üzemi tanácsok legalizálására irányultak, és ahol e tanácsokat létrehozták, tevékenységüket megbénították. Ismét elfojtják a gazdasági ösztönzőket [...]

7. Nem értünk egyet a nemzeti tanácsok, s főleg a törvényhozó szervek választásának elhalasztásával, mert a halasztás azon viszonyok meghosszabbítását jelenti, amelyek most egy rendkívüli állapotra hasonlítanak. Kívánjuk a választások megtartását olyan választási törvény alapján, amely elmélyíti a szocialista demokráciát. A törvénybe bele kell foglalni a polgárok petíciós tanácsának jogát, hogy javasoljanak saját jelölteket, valamint annak módját, hogyan lehet a képviselőt visszahívni funkciójából.¹⁵¹ A választásokat, amelyek hasonlítanak az előző időszakok választásaira, előre visszautasítjuk, és nem veszünk részt azokon.

8. Örülünk, hogy abból a gazdag demokratizáló programból, amely a CSKP előző évi akcióprogramjában volt, megvalósult az állam föderalizálása. A Szlovák Nemzeti Tanácsnak felvirágzást kívánunk, kettős gazdaságunk versenyének és kiegészítésének hívei vagyunk. [...] Éspedig megállapíthatjuk, hogy a föderalizálás megállt a döntő hatalmi szerv, a CSKP KB előtt. Amellett vagyunk, hogy a föderalizálás legyen tényleges, hatékony, hogy ne csak a meghozott döntések formális nyugtázásával változzon át, amelyet nemzeteinkről hoznak az emberek egy szűk csoportjában, akiknek hatalmuk gyakorlásához semmiféle föderalizálásra nincs szükségük.

¹⁵⁰ A két szerződést Csehszlovákia 1968-ban írta alá, de csak 1976-ban ratifikálta és hirdette ki. Lásd a Charta '77 felhívása szövegében is (lásd VIII. 12. sz. dokumentum).

¹⁵¹ A képviselők visszahívhatósága – habár a normalizáció ellenfelei számára az adott pillanatban hasznosnak tűnhetett – valójában a szovjet alkotmány jog „találmánya” volt, s 1960-tól a csehszlovák alkotmányban is szerepelt, bár nem vált gyakorlattá.

9. Amíg a cenzúra elhallgattatja a kritikát, amíg a durva beavatkozások az állami szervek és a polgári szervezetek összetételébe megfélemlítik az embereket, amíg becstelen írók hitvány színvonalú újságokban a légkört nyilvánvalóan rosszabb dolgokra készítik fel, világosan kijelentjük, hogy a császárral és kormánnyal való egyet nem értés az ember ősi és természetes joga. Már a felvilágosult monarchiák ki tudták használni ezt mint konstruktív erőt. Ezért kérdezzük, miként lesz nálunk megoldva e kérdés. Megoldásáig fenntartjuk magunknak az egyet nem értés jogát, ami olyként nyilvánul meg, hogy törvényes eszközökkel ellen fogunk állni mindennek, ami fel fogásunk és az emberi lelkiismeret ellenére, valamint a demokratikus és emberi szocializmusra törekvő polgárként való meggyőződésünk ellenére lesz, vagy országunk nemes hagyományai ellen irányul. Nem akarunk illegális formákhoz nyúlni, azonban kihasználunk minden eddigi szervezetet nézeteink megvédésére. Igyekezni fogunk a társadalmi szervezetek tagozatai közötti horizontális egyetértésre. Úgy, ahogy elutasítjuk az erőszakot a nemzetközi kapcsolatokban, elutasítjuk azt a belpolitikai viták megoldása során is, ezért ellenállásunk azon funkcionáriusokkal szemben, akiket normális viszonyok esetén visszahívnának, úgy nyilvánul meg, hogy őket nem látjuk meg, nem hallgatjuk meg, nem találkozunk velük, nem vesszük igénybe szolgálataikat. Kifejezzük szolidaritásunkat azon emberekkel, akiket politikai nézeteik miatt üldöznek.

10. Nem célunk azonban a tagadás. Az életnek a legrosszabb helyzetekben is tovább kell folynia. Hisszük, hogy semmilyen elnyomás sem tudja teljesen elhallgattatni a gondolkodást, és kiölni minden munkát. Azért vagyunk, hogy minden polgár tegyen meg mindent, amit tehet, főleg hogy jól teljesítse hivatását, különösen az olyanokat, amelyek közvetlenül más polgárokat szolgálnak, mint például az ellátás, a közlekedés, az egészségügy, oktatás, a bűncselekmények üldözése stb. A tudomány, a kutatás és a kultúra dolgozói soha nem hagyhatják abba munkájukat. Ezután is új műveket hoznak létre, munkakapcsolatokat létesítenek. [...]

Zárásként [...] Nincs okunk szovjetellenes álláspontot betölteni, amennyiben egy másik állam ügyeiről van szó. Sikereket kívánunk a szovjet népnek. Támogatni fogjuk a világ demokratikus és szocialista erőit a nemzetközi leszerelés, a vitás kérdések békés rendezése és a katonai blokkok feloszlata iránti törekvéseikben.

Ezt az állásfoglalást tudtára adjuk Csehszlovákia Szövetségi Gyűlésének, a Cseh Nemzeti Tanácsnak, a szövetségi és a nemzeti kormánynak, valamint a CSKP Központi Bizottságának, hogy ezzel számoljanak.

Aláírások: Rudolf Battěk, a Cseh Nemzeti Tanács képviselője; Václav Havel író; Luboš Kohout politológus; Karel Kyncl újságíró; Emil Zátopek sportoló; Vladimír Nepřas, a *Reportér* szerkesztője; Luděk Pachman újságíró; Jan Tesař történész; Ludvík Vaculík író; Josef Wagner, a fiatalság egyesületei tanácsának alelnöke.

Ludvík VACULÍK, *Nepaměti*, Praha, Mlada fronta, 1998, 134.

<http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=38> Letöltés ideje: 2014. október 7.

4. Vasil Bil'ak beszéde a CSKP KB ülésén

Prága, 1969. szeptember 25.

Részletek

A prágai tavasz reformer vezetői 1968 augusztusától folyamatosan fogyatkoztak. A leg-radikálisabbaknak (például Šik, Kriegel) azonnal távoznuk kellett. 1968 novemberéig volt elnökségi tag Mlynář, 1969 áprilisáig Smrkovský, 1969 szeptemberéig Dubček, 1970 januárjáig Černík. Hasonló folyamat játszódott le a KB-ban is, s az Elnökségből kizártak jellemzően a következő tisztogatási hullámban a KB-ból, majd még később a pártból is kénytelenek voltak távozni. E folyamatot Dubček példája mutatja a legjobban. 1969 áprilisában leváltották a párt éléről, szeptemberben kizárták az Elnökségből, 1970 januárjában a KB-ból, végül 1970 júniusában a pártból is. Az „egészséges elemek” közül Bil'ak és Indra maradt a vezetés oszlopos tagja (előbbi Husák után lényegében a párt második embere volt); Kapek, Kolder és Švestka viszont átmenetileg kiszorult onnan. Bil'ak felszólalása az 1969. szeptemberi KB-ülésen jól jellemzi a tisztogatási folyamat, a „normalizáció” sajátosságait.

Dubček elvtárs iránti kapcsolatomban teljesen tiszta. Nagyon szerettem őt, és ma sem érzek vele szemben valamilyen haragot vagy gyűlöletet. Bánt engem, határtalanul bánt, hogy tévedtünk akkor, amikor A. Dubčeket első titkárnak megválasztottuk. Ez annál inkább bánt, mivel nem is tudatosította, hogy elszakadt tőlünk, és a Kriegel-félékhez, valamint a hozzájuk hasonlókhöz szegődött, és talán nem is tudatosította, mennyire a befolyásuk alá került. Csak azt sajnálom, hogy nem volt és ma sincs tudatában annak, hová jutott pártunk és az egész társadalom a hamis elképzelések és a téves gyakorlat következtében. [...]

Kezdte elhíttetni önmagával, hogy csak most látunk hozzá „az igazi szocializmus” építéséhez, hogy a Szovjetunióban és más szocialista országokban is a kommunistáknak tőlünk kell tanulniuk a szocializmus építését. Mindenki eltöpreng mellettünk. [...]

Az elmélyülő válságról, arról, hogy mennyire tehetetlenek vagyunk a fő veszéllyel szemben, gyakran beszélgettem Dubček elvtárral. Egy ízben a Moldva partján sétáltunk. Azt mondtam neki: „Dubček elvtárs, Százenka, hagyd itt ezeket a prágai dolgokat. Nem fogsz te ezzel megbirkózni, katasztrófa lesz a vége. Gyere vissza Szlovákiába, én ugyanazon a napon javadra lemondok az SZLKP KB első titkári tisztségéről.” Azt mondtam neki, hogy egyszer mindketten a párt ítélőszéke előtt fogunk felelni. Megkérdezte, hogy miért? Te a rossz politikáért, én pedig azért, mert segédkeztem neked. A párt széttöltetéséért, az állam meggyengítéséért, a legközelebbi szövetségeseinkhez fűződő kapcsolatok szétszaggatásáért, a nemzetközi kommunista mozgalomnak okozott károkért. Térj észre! Kérlek – és az elvtársak tanúsíthatják, hogy az elnökségben ezt megmondtam –, nagyon nem szeretném, ha az emberek azt hinnék, hogy a csehszlovák Nagy [Imre] lesz belőled. [...]

A te tragédiád, Dubček elvtárs, és végső soron a miénk is az, hogy elvesztetted az ítélőképességedet, megszoktad a kétes dicsőséget, nemcsak azt, amellyel az emberek

ajánároztak, hanem azt is, amelyet kifejezetten az ellenségeink szerveztek számodra. Ez még ma is elvakít, lehetetlenné teszi számodra olyanoknak látni a dolgokat, amilyenek azok a valóságban. [...]

Mély meggyőződéseim szerint a szocializmus azzal, hogy tavaly augusztus 21-én a szocializmus védelme érdekében a szövetséges haderők bevonultak, a külvilág előtt is megmutatta – meg tudja magát védeni. A Nyugat sokévi taktikája az volt, hogy bebizonyítsa és a kis népeket meggyőzze arról, hogy a Szovjetunió hátrál, nincs mersze kiállni a szocializmus védelmére. Szövetségeseink és főleg a Szovjetunió így megmutatták, hogy a nálunk kialakult helyzetben is, amikor nem mozgósítják a belső erőket a szocializmus védelmére, hanem ellenkezőleg, meghátrálnak a szocialistaelenes és ellenforradalmi erők előtt, a szocializmus vívmányainak vállvetett védelme internacionalista kötelesség, mivel érdekében áll az egész szocializmusnak, az egész haladó emberiségnek. A hazafiság nem a nemzeti sajátosságok kizárólagosságának hangoztatásában és hasonlóknban nyilvánul meg, hanem a nép sokoldalú fejlesztésének szavatolásában. És ilyen biztonság nem létezhet sehol máshol, csakis a szocializmusban, és csakis a szocialista országok oldalán. Dőreség népszerűnek lenni mindenki előtt. És népszerűsége törekedni mindenkinél, még a nyílt ellenségnél is, olyan bonyolult korszakban, amelyet átélünk, gáztett, és nem népszerűség. Dubček elvtárs nem volt képes teljesíteni feladatát, és a mai napig megtéveszti a talmi nagyzási hóbort. Behódolt annak a téves elképzelésnek, hogy nagy vezér volt, és még nagyobbá válhatott volna, ha ebben „nem akadályozzák meg”. Minél előbb megérti ezt a mély tévedését, annál jobb neki.

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 484–487.

5. Csehszlovák–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés

Prága, 1970. május 6.

Részlet

Csehszlovákia 1970 májusában ünnepelte felszabadulása huszonötödik évfordulóját. Csak ekkor írták alá a Szovjetunióval az 1943 végén kötött barátsági szerződést felváltó újabb egyezményt, amelyet 1963-ban meghosszabbítottak. Mindez a többi szocialista ország által kötött ún. második generációs barátsági szerződések része volt, az 1968-as események után azonban a közvélemény számára ismét a Szovjetunióval való alárendeltség és kiszolgáltatottság képét sugallta, nem is alaptalanul. A Husák-vezetés külpolitikai téren szilárdan a Szovjetunió támogatója volt, az NDK-hoz és Bulgáriához hasonlóan. Megbízható és aktív tagja maradt a Varsói Szerződésnek és a KGST-nek is (ezért Brezsnyev is támogatta Husákot). A szovjet világpolitikai vállalkozásokban Csehszlovákia többnyire jelentős fegyvergyártása révén vett részt. Legnagyobb külkeres-

kedelmi partnere is a Szovjetunió volt, a szocialista reláció pedig együttesen 90% körüli értéket ért el.

[...] 1. cikk. A Magas Szerződő Felek a szocialista internacionalizmus elveivel összhangban a jövőben is erősítik a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége népeinek örök, felbonthatatlan barátságát, fejlesztik a két ország között a minden irányú együttműködést, és kölcsönös testvéri segítséget és támogatást nyújtanak egymásnak, az állami szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása, az egyenjogúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján.

2. cikk. A Magas Szerződő Felek a kölcsönös baráti segítségnyújtás alapján és a nemzetközi szocialista munkamegosztás elveinek megfelelően minden eszközzel fejlesztik és mélyítik a kölcsönösen előnyös kétoldalú és sokoldalú gazdasági és tudományos-műszaki együttműködésüket, hogy fejlesszék a nemzetgazdaságot, elérjék a legmagasabb tudományos színvonalat és társadalmi termelési hatékonyságot, valamint hogy növeljék országaik dolgozóinak anyagi jólétét.

A Felek a jövőben is hozzájárulnak a gazdasági kapcsolatok és együttműködés további fejlesztéséhez, valamint a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa tagországainak szocialista gazdasági integrációjához.

3. cikk. A Magas Szerződő Felek továbbra is fejlesztik és szélesítik a két ország együttműködését a tudomány és a kultúra, az oktatásügy, az irodalom és a művészet, a sajtó, a rádió, a film, a televízió, az egészségügy, a turizmus, a testnevelés terén, valamint más területeken.

4. cikk. A Magas Szerződő Felek elősegítik az együttműködést és a közvetlen kapcsolatok további kiterjesztését az államhatalmi szervek között, valamint a dolgozók társadalmi szervezetei között a két állam népeinek mélyebb kölcsönös megértése és közeledése céljából.

5. cikk. A Magas Szerződő Felek, kifejezve szilárd és határozott akaratukat a szocializmus és a kommunizmus építésének továbbfolytatására, megteszik a szükséges intézkedéseket, hogy megvédjék a nép szocialista vívmányait, mindkét állam biztonságát és függetlenségét, törekednek a szocialista közösség államai közötti sokoldalú kapcsolatok fejlesztésére, és az egység, barátság és testvériség erősítésének szellemében fognak eljárni.

6. cikk. A Magas Szerződő Felek megállapítják, hogy az 1938. szeptember 29-i müncheni egyezmény, amely háborús fenyegetéssel és Csehszlovákia elleni erő alkalmazásával jött létre, és amely részét képezte a náci Németország bűnös összeesküvésének a béke ellen, a nemzetközi jog alapelveinek durva megsértésével, s ennél fogva kezdettől érvénytelen minden belőle eredő következményével együtt.

7. cikk. A Magas Szerződő Felek, következetesen folytatva a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének politikáját, minden erőfeszítést megtesznek a világbéke és a népek biztonságának az imperializmus és a reakció agresszív erőinek támadásaitól való megvédésére, a nemzetközi feszültség enyhülésére,

a fegyverkezési verseny megállítása, az általános és teljes leszerelés megvalósítása, a gyarmatosítás és minden megnyilvánulási formájának végleges felszámolása, a gyarmati uralom alól felszabadult és a nemzeti függetlenség és szuverenitás megszilárdításának útján haladó országok megsegítése érdekében.

8. cikk. A Magas Szerződő Felek együttesen erőfeszítéseket tesznek az európai helyzet megjavítására és a béke biztosítására Európában, az európai államok közötti együttműködés megszilárdítására és fejlesztésére, jó, kölcsönös kapcsolatok megteremtésére közöttük, és az európai biztonság hatékony rendszerének létrehozására az összes európai állam közös erőfeszítéseinek alapján.

9. cikk. A Magas Szerződő Felek kijelentik, hogy az európai biztonság egyik legfőbb előfeltétele a második világháború után kialakult államhatárok sérthetatlensége Európában. Kifejezik szilárd elszántságukat, hogy a Varsóban, 1955. május 14-én aláírt Barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés más tagállamaival együtt és ezzel [a Szerződéssel] összhangban biztosítják e Szerződés tagállamai határainak sérthetatlenségét, és minden szükséges intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy ne engedjék meg a militarizmus és a revansizmus bármely erőinek agresszióját, és visszaszorítsák az agresszort.

10. cikk. Abban az esetben, ha a Magas Szerződő Felek egyikét valamely más állam vagy államcsoport részéről fegyveres támadás éri, a másik Szerződő Fél azt saját maga elleni támadásnak tekinti, és azonnal megad számára minden segítséget, beleértve a katonai segítséget is, és minden rendelkezésre álló eszközzel támogatást nyújt neki, az egyéni vagy kollektív önvédelem jogán, az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 51. cikkének alapján.

A jelen cikk alapján foganatosított intézkedésekről a Magas Szerződő Felek haladéktalanul tájékoztatják az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsát, és az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt rendelkezéseknek megfelelően járnak el.

11. cikk. A Magas Szerződő Felek érdekeiket érintő minden fontos nemzetközi kérdésben tájékoztatják egymást, és tanácskoznak egymással, valamint a kölcsönös érdekeikkel összhangban álló egyeztetett közös álláspont szerint járnak el.

12. cikk. A Magas Szerződő Felek kinyilatkoztatják, hogy a hatályos nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeik nincsenek ellentétben e Szerződés rendelkezéseivel.

13. cikk. Ezt az Szerződést meg kell erősíteni, és az a megerősítő okiratok kicserélésének napján lép hatályba, amire a legrövidebb időn belül Moszkvában kerül sor.

14. cikk. Ezt a Szerződést húszévi időtartamra kötötték, és hatálya újabb öt évre meghosszabbodik, ha az egyik Magas Szerződő Fél tizenkét hónappal az aktuális időszak lejártá előtt fel nem mondja.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 421–423.
http://www.psp.cz/eknih/1969fs/tisky/t0036_00.htm Letöltés ideje: 2014. április 19.

6. A CSKP KB határozata az 1968-as válságról

(A CSKP XIII. kongresszusa óta a pártban és a társadalomban kialakult válság tanulságai)

Prága, 1970. december 11.

Részletek

1970-ben a végéhez közeledett a „normalizáció” folyamata (Husák szeptemberben a tisztogatások végét is bejelentette), ugyanakkor a CSKP-n belül harcok is kibontakoztak. Bár a vezetés és maga Husák is folyamatosan balra tolódott, a dogmatikus elemek ezzel továbbra is elégedetlenek voltak. Husák – némileg Kádár 1956 utáni szerepéhez hasonlóan – maga is támadható volt a prágai tavaszban való közreműködésében (még az intervenció után is sokan reformernek tekintették). A tisztogatások elhúzódnása és a balos elemek erősödése azzal fenyegetett, hogy akár Husák pozíciója is meginoghat. Bilák és támogatói számítottak is bukására, s azt tervezték, hogy előbb Pozsonyban, majd Prágában is átveszik a hatalmat. 1971 májusában azonban a Szlovákia Kommunista Pártja kongresszusán Bilák (1968 augusztusához hasonlóan) megrettent, nem mert támadni. 1970 végére jutott odáig a rendszer, hogy átfogó értékelést és elemzést adjon az 1968-as eseményekről. A KB-n belül éles vita alakult ki erről, magát Husákot is vádolták; az elfogadott határozat viszont pozitívan ítéli meg az első titkárt.

Az összegyűlt tapasztalatok és ismeretek lehetővé teszik, hogy a párt kollektív felismeréseiből leszűrjük az általános tanulságokat. A CSKP Központi Bizottsága annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy ez a dokumentum tanulságul szolgál a párt számára, s hozzájárul további politikai, eszmei és szervezeti egységének megteremtéséhez, marxista-leninista jellegének megszilárdításához és vezető szerepének megerősödéséhez, valamint társadalmunk sikeres szocialista fejlődéséhez. [...]

Azok a tapasztalatok, melyeket népiünk a CSKP vezetésével a szocialista építés során szerzett, igazolták, hogy a szocializmus alapelvei teljes mértékben érvényesek azokban az országokban is, amelyek az iparilag fejlett gazdaság stádiumában léptek a szocializmus útjára. A szocializmus a munkásosztálynak és az egész dolgozó népnek ezekben az országokban is minőségileg magasabb fokú, másként elérhetetlen fejlődési lehetőségeket nyújt.

A szocializmus építésének útja nem volt könnyű, menet közben akadályokkal és nehézségekkel kellett megküzdeni. Társadalmunk rohamos és bonyolult fejlődése során, amikor a párt és a munkásosztály első ízben sajátította el az irányítás és a vezetés tudományát, hibák és tragikus tévedések is történtek. [...]

A hibáknak és fogyatékoságoknak nálunk azért is lettek komolyabb következményei, mert társadalmunk szociális szerkezetében számottevő kispolgári rétegeknek volt még befolyásuk a falvakban és a városi lakosság körében. Ezek a rétegek nagy hagyománnyal, erős szervezettséggel és körülhatárolt kispolgári nacionalista ideológiával, masarykizmussal és szociáldemokratizmussal rendelkező politikai áramlatot képeztek, s ezek az irányzatok a munkásosztály egyes rétegeibe is behatoltak és mély

gyökeret eresztettek. Szlovákiában jelentős szerepet játszottak a vallási előítéletek, amelyeket a ludákság¹⁵² használt ki céljaira. [...]

Mivel [1968 tavaszán] a CSKP vezető szervei lényegében megszűntek irányítani a pártot és a tömegtájékoztatási eszközöket, az ország politikai fejlődésének irányát egyre kifejezettebben a pártvezetés helyett a jobboldal irányította. Az a tény, hogy a szocializmus elleni támadásokat nagyjából párttagkönyvvel rendelkező emberek vezették, a nyilvánosságnak úgy tűnt, mintha a „progresszív” és a „konzervatív” kommunisták [...] közti harcról lenne szó. [...]

Az áprilisi plénumon jóváhagyott akcióprogram¹⁵³ már tükrözte a jobboldal fokozott bomlasztó tevékenységét a pártban. Marxistaellenes meghatározásokat tartalmaz a párt, az állam és a szocialista társadalom szerepéről, a Nemzeti Front ún. partnerintézményként való értelmezéséről, a gazdaság és a kultúra irányításáról, és még egész sor opportunistá és revizionista ízű tézist. [...] A Központi Bizottság ezért az akcióprogramot helytelen és érvénytelen okmányának tekinti, amelyet nem lehet alapul venni a párt elméleti és gyakorlati tevékenységében. [...]

A reakció nyílt és összehangolt fellépése a „2000 szó”¹⁵⁴ ellenforradalmi platform közzétételében nyilvánult meg. Ez a platform közvetlen tanácsokat adott erőszakos akciók végrehajtására és a szocialista rendszer megdöntésére. Ez az ellenforradalmi kiáltvány jutott legtovább a Szovjetunió elleni gyűlölet szításában, sőt szövetségesein- ket még fegyveres összetűzéssel is megfenyegette. [...]

Az ellenforradalom céljai Csehszlovákiában azonosak voltak, mint Magyarországon 1956-ban, csak a taktika változott, tekintettel az eltérő körülményekre és időszakra. [...] nálunk is számoltak azzal, hogy kellő időpontban, ha terveik ellenállásba ütköznenek, a marxista-leninista káderek és a szocializmus ügyéhez hű állampolgárok ellen fizikai terrorhadjáratot indítanak. [...]

A szocialista forradalom továbbfejlesztésének folyamata a szocialista világtrend- szer feltételei közt olyan objektív törvényszerűségek és kötelező kritériumok alapján történik, amelyek [...] megszegése, figyelmen kívül hagyása súlyos károkat okozhat. [...] A szocializmus állandó tartós értékei:

- A munkásosztály, s élcsapatának, a kommunista pártnak vezető szerepe;
- A szocialista államnak mint a proletariátus diktatúrája eszközének szerepe;
- A marxista-leninista ideológia és annak érvényre juttatása mindenfajta tömeg- hatású eszközzel;
- A szocialista társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök és a népgazdaság tervirányítási alapelvei;
- A proletár internacionalizmus alapelvei, s azok következetes érvényre juttatása a külpolitikában, főképpen a Szovjetunióhoz fűződő viszonyban.

¹⁵² Az Andrej Hlinka, majd Jozef Tiso által vezetett Szlovák Néppárt tagjai, illetve támogatói.

¹⁵³ Lásd VII. 2. sz. dokumentum.

¹⁵⁴ Lásd VII. 4. sz. dokumentum.

Az 1968. január utáni fejlődés bizonyítja, hogy a jobboldal céltudatos támadást intézett a szocializmus valamennyi alapvető értéke és normája ellen, s rendszeresen bomlasztotta a pártot [...]

1. Csehszlovákia Kommunista Pártja 1968-ban fokozatosan megszünt a szocialista társadalmi rendszer irányító központja lenni. A revizionizmus hatása alatt elvesztette a marxista-leninista párt jellegét, ami megfosztotta annak lehetőségétől, hogy a társadalomban vezető szerepet töltsön be. A demokratikus centralizmus elveinek megtagadása következtében a pártot fokozatosan megfosztották akcióképességétől. [...] A. Dubček és hívei, akik saját maguk számára monopolizálták a döntés jogát a pártvezetésben, paralizálták az elnökség és a CSKP Központi Bizottságának tevékenységét. [...]

2. A szocialista hatalom bomlása is jelentős mértékben előrehaladt. A. Dubček magatartása a párt élén, valamint O. Černíknek mint kormányelnöknek a magatartása nagymértékben hozzájárult a szocialista állam hatalmi szerveinek, a biztonsági szervek, az igazságszolgáltatás és a hadsereg bomlasztásához, amit teljességgel kiaknáztak rendszerünk hazai és külföldi ellenségei. [...]

J. Pavel belügyminiszter semmiképpen sem titkolta az állambiztonsági szervek likvidálására irányuló szándékát. Ezt nyíltan meghirdette, és a gyakorlatban meg is kezdte szándéka megvalósítását. És nem titkolta azt sem, hogy azonosul a revizionista és szocialistaellenes erők programjával. [...]

A csehszlovák néphadsereg harci készsége, erkölcsi és politikai állapota érezhetően leromlott – olyannyira, hogy joggal felmerül a kérdés, vajon hadseregünk a párt és a kormány világos utasításai és vezetése nélkül képes-e biztosítani az egész szocialista világrendszer határával azonos nyugati országhatár védelmét. [...]

[3.] A jobboldali oportunista erők 1968 januárja után tervbe vették a Nemzeti Front átalakítását egy olyan politikai csoportosulássá, mely elvetné a CSKP társadalmunkban betöltött vezető szerepét. E törekvések fő szítója a Nemzeti Front Központi Bizottságának elnöke és a CSKP KB elnökségének tagja, František Kriegel volt, aki a nacionalista, szovjetellenes és kimondottan ellenforradalmi áramlat egyik vezéralakjává lett. [...]

Akárcsak a szakszervezetekben, a jelentéktelen eltérésektől eltekintve, szinte azonos folyamat játszódott le más, a Nemzeti Frontban tömörült társadalmi szervezetekben is. A jobboldal elsősorban ifjúságunk köreiben okozott nagy károkat. A fogyatékoságok kritikájának örve alatt került sor a CSISZ (Csehszlovák Ifjúsági Szövetség) széttűzésére [...] megjelentek új politikai szervezetek, és nyílt szocialistaellenes programot hirdettek, mint a K 231 és a KAN [...] E két reakciós szervezet nyíltan meghirdette, hogy legközelebbi célja 1948 februárjának megtorlása, és nem titkolták azt sem, hogy polgári demokratikus rendszert akarnak létrehozni, s keményen leszámolnak a kommunistákkal és a szocializmus minden becsületes építőjével. [...] A Szociáldemokrata Párt is 1948 februárjának revízióját és a munkásosztály politikai megosztását tűzte programjára [...]

A CSKP vezetőségének jobboldali szárnya ezt a szocialistaellenes áramlást az állampolgárok pozitív politikai angazsáltságaként¹⁵⁵ [sic!] tüntette fel. Ugyanakkor mindazokat, akik felléptek e veszélyes jelenségek ellen, a jobboldal a „szocialista megújulás” szektás és konzervatív ellenfeleiként jelölte meg. [...]

[4.] A jobboldali oportunista gyakorlat és a gazdasági reform magyarázata a központi gazdasági irányító szervek felszámolására, a terv szerepének teljes tagadására, a gazdaságirányítás és a politikai döntés elválasztására, az össznépi tulajdon fokozatos felszámolására irányult. [...] ellenforradalmi szándékait O. Šik és nyugati barátai ma már nyíltan bevallják. [...] A jobboldal azzal számolt, hogy a gazdasági helyzet fokozatos leromlása kiváltja a csehszlovákiai dolgozók ösztönös elégedetlenségét, és ezt azután kihasználja a szocialista hatalom ellen vívott harcban. [...]

[6.] A jobboldal külpolitikai koncepciója [...] a szocialista tábor nyugati határait is védtelenné tette, holott épp Csehszlovákiának kellett volna erős gátként emelkednie a szocialista és a tőkés rendszer határán Európában. A szocializmus védelme és megőrzése országunkban nemcsak a CSKP és saját dolgozó népünk közvetlen érdekeit érintette, hanem szükségszerűen a szocialista államok és ezen országos testvérpártjainak közös ügyévé vált. [...]

[...] a pártvezetés jobboldali képviselőinek politikája által paralizált belső erők már képtelenek voltak a mozgósításra és az ellenforradalom frontális fölvonulásának megállítására. Ilyen helyzetben el kellett döntenie, vajon meg kell-e várni, míg az ellenforradalom testvérgyilkos harcot idéz elő, melyben ezernyi ember veszti el életét, és csak akkor kerüljön-e sor internacionalista segítségnyújtásra, vagy idejében kell-e érkezni, megelőzve a tragédiát, olyan áron is, hogy eleinte hazai és külföldi körökben is ez meg nem értéssel találkozik. [...]

Augusztus 21-e után az antiszocialista erők a CSKP KB elnökségének nyilatkozatát,¹⁵⁶ mely lényegében példátlan pártellenes cselekedet volt, pajzsként használták föl. A jobboldal a párt ezernyi tagját és funkcionáriusát zsarolta, és arra kényszerítette őket, hogy e nyilatkozathoz igazodjanak. Arra hivatkozott, hogy a kommunistáknak fegyelmezetten teljesíteniük kell a párt KB elnökségének határozatait. Ennek segítségével nyitották meg teljesen a szovjetellenes hisztéria zsilipjeit, és mozgásba hozták a sovinizmus lavináját [...] Ennek a demagógiának egyben az volt a feladata, hogy olyan benyomást keltsen, mintha hazánkban és államunkban valóban „összennemzeti hazafias megmozdulásról” volna szó. Ebben a légkörben sok becsületes kommunistát [...] is megtévesztettek. [...]

Az illegális vysočanyi kongresszusnak¹⁵⁷ az volt a célja, hogy:

– egységes szovjetellenes platformot fogadjon el, mely különféle ultimatív követeléseket támasztott az SZKP-val és a Szovjetunióval szemben. Közben a jobboldaliak

¹⁵⁵ Az eredeti magyar fordítás ezt a magyar nyelvben egyáltalán nem meghonosodott kifejezést használta. Magyar jelentése: „elkötelezettségeként”. E szó szerepel az 1968-as ellenzéki szervezet, a KAN (Klub angažovaných nestraníků – Elkötelezett Pártonkívüliek Klubja) nevében is.

¹⁵⁶ Lásd VII. 8. sz. dokumentum.

¹⁵⁷ Lásd VII. 10. sz. dokumentum.

valamiféle győztesek pozíciójában tetszelegtek, holott a valóságban egyszerűen levitézlették;

– nyíltan proklamálni a szakítást az SZKP-val és a többi testvérpártokkal. [...]

– megtagadni a párt forradalmi hagyományait és programjának marxista-leninista elveit, és átalakítani azt valamiféle nacionalista, soviniszta és szovjetellenes csoportosulássá, aminek CSKP lenne a neve. [...]

A CSKP KB Elnökségének Moszkvából való hazatérése után [...] A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský és más jobboldali képviselők felelőtlenül és hitszegően fogták fel a megállapodás teljesítését. Lényegében az illegális vysočanyi kongresszus eredményeit támogatták, bár a moszkvai tárgyalások¹⁵⁸ folyamán kijelentették, hogy nem ismerik el annak jogérvényességét. [...]

Az augusztus utáni időszakban fontos szerepet játszott a *Zprávy* című folyóirat, amely jelentős ideológiai hatást gyakorolt, s egyúttal az egészséges erők egyesítésének fontos eszköze volt. [...]

A marxista-leninista baloldal első jelentős sikere a CSKP Központi Bizottságának 1968. novemberi plenáris ülése volt. [...] olyan határozatot hagytak jóvá, mely leleplezte a szocialistaellenes erők szerepét augusztus előtt, és a jobboldali opportunizmust a párton belüli fő veszélynek nyilvánította [...]

A pártvezetés jobboldali képviselői hatásának és tevékenységének felszámolásánál aktív szerepet vállalt Husák elvtárs, akit a CSKP Központi Bizottságának 1968. novemberi plénuma megerősített az SZLKP KB első titkári funkciójában [...] A párt egészséges magva és szocialista államunk minden becsületes polgára nem felejt el Husák elvtárs szilárd és bátor fellépését az ellenforradalommal szemben, és következetesen internacionalista állásfoglalását az SZKP-val és a többi testvérpárttal való elvtársi együttműködésünk és eszmei egységünk felújításával kapcsolatos kérdések megoldásában. [...]

1968-ban a CSKP KB novemberi plénuma után a jobboldal elsősorban a fiatalokat és a diákokat vonta be a normalizálási folyamat elleni kampányokba. Diáksztrájkokat, tüntetéseket, memorandumokat és más akciókat szervezett, melyekben kifejezésre jutottak a jobboldali opportunisták és szocialistaellenes front ultimátum jellegű követelményei. A főiskolások körében mesterségesen előidézett pszichózis vezetett Jan Palach diák személyes tragédiájához,¹⁵⁹ akinek haláláért a jobboldalt teljes politikai és erkölcsi felelősség terheli. [...]

Dubček leváltásával és Gustáv Husáknak a CSKP Központi Bizottsága első titkárává való megválasztásával új szakasz nyílt meg, amelyben a párton belüli erőviszonyok megváltoztatásának folyamata minőségileg új szintet ért el. A jobboldal az újonnan választott elnökségben A. Dubček és O. Černík személyében jelentős pozíciókat tartott meg, a pártvezetésben mégis elvesztette döntő befolyását. [...]

Különböző intézkedésekkel és beavatkozásokkal megszilárdítottuk a szocialista állam hatalmi szerveit, melyek energikusan felléptek az ellenforradalmár erők és a

¹⁵⁸ Lásd VII. 11. és 12. sz. dokumentum.

¹⁵⁹ Lásd VIII. 1. sz. dokumentum.

szocialista törvényesség megsértői ellen. A tömegtájékoztatási eszközöket, melyekből fokozatosan kiszorították a jobboldal fő képviselőit, a párt- és az állami szervek kezdték irányítani és befolyásolni. [...]

Nagy jelentőségű volt a CSKP Központi Bizottsága 1970. januári plenumának határozata a tagkönyvcseréről. A szocializmus megmentéséért és a párt felszámolására kifejtett törekvések elleni nagy harc próbára tette az összes csehszlovák kommunistát. E próbatétel eredménye lett a legfontosabb része a párttagok értékelésének a velük folytatott beszélgetések során. Csehszlovákia Kommunista Pártja tagjainak több mint egyötödétől megvált, mivel ezek a válságos időszakban nem tudtak helytállni [...] A beszélgetések szervezettel és eszmeileg is megszilárdították a pártot, megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy mint a szocialista társadalom élcsapata teljesítse történelmi küldetését. [...]

Pártjaink és országaink érdekeinek és céljainak lenini egységét fejezi ki a Szovjetunióval 1970. május 6-án kötött új szövetségi szerződésünk,¹⁶⁰ mely megerősíti nemzeteink azon elhatározását, hogy a szovjet elvtársakkal közös úton haladunk, és soha másképp. [...]

Évek múlnak el, az idő sok mindent meggyógyít, és más eseményekkel fed el. Ám fennmaradnak a nép hősie és áldozatos munkájának eredményei, fennmarad a szocializmus építésének hatalmas műve, mely Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezetése alatt jött létre, fennmarad a párt, amely nemzeteinket még szebb jövő felé vezeti majd. [...]

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 520–561.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 602–645.

7. Gustáv Husák előadói beszéde a CSKP XIV. kongresszusán

Prága, 1971. május 25.

Részletek

A normalizáció végső lezárására a CSKP megismételt XIV. kongresszusán került sor (mivel az első XIV. kongresszust utólag érvénytelenítették, ismét e számmal rendezték meg azt). Husáknak sikerült végleg megerősítenie pozícióját, a küldöttek az ő érdemének tulajdonították a súlyos válság megoldását, a konszolidációt. (A társadalmi ellenállás eddigre végképp megtört, jelentősen csökkent az izgatások száma.) A kongresszuson a korábbi „ötök” valamennyi pártvezetője személyesen jelent meg, bár időközben Lengyelországban és az NDK-ban már új személy került a párt élére. Erre való tekintettel Husák meleg szavakkal meg is köszönte az 1968-as testvéri segítségnyújtást. – A kongresszus fő határozata az alábbiak voltak: a „tervezés tökéletesítése”, a demokratikus centralizmus fejlesztése, a szocialista állam és a munkásosztály vezető szerepének megszilárdítása,

¹⁶⁰ Lásd VIII. 5. sz. dokumentum.

valamint az ideológiai nevelés erősítése. Husákot újraválasztották a párt élén, de első titkár helyett immár főtitkári rangban.

[...] Az Antonín Novotný-féle pártvezetés helytelenül értékelte a társadalom fejlődésének elért fokát, idealizálta a társadalom erkölcsi-politikai egységének színvonalát. Óhaját valóságnak tüntette fel, s ebből következett azután a fejlődés megelőzésére irányuló szubjektivista törekvés. A társadalmi osztályok és csoportok szerkezetére mélyebb elemzésének hiányában felületesen értékelték a jelenkori fejlődési szakaszt, és irreális határidőket jelöltek meg a szocialista építés befejezésére. Antonín Novotný 1960-ban kijelentette, hogy „hazánkban megoldottuk a kapitalizmusból a szocializmusba történő átmenet összes alapvető feladatait”. [...]

A pártban nem folyt megfelelő küzdelem az erősödő jobboldali opportunizmus ellen, amely a hazai kispolgári rétegek hatását, valamint a nemzetközi befolyásokat túlkörözte vissza.

A párt vezetősége a magyarországi ellenforradalomból sem vonta le a következtetéseket és a tanulságokat, s nem várta fel a pártot az imperialisták által a szocialista országok ellen fő fegyverként alkalmazott ideológiai aknamunka ellen. Ezzel függött össze a Novotný-vezetésnek az a törekvése is, hogy megkerülje vagy halogassa az ötvenes évek hibáinak és tévedéseinek orvoslását, melyekért közvetlen politikai felelősséggel tartozott. [...] ¹⁶¹

A tapasztalatokból okulva bebizonyosodott, hogy a CSKP Központi Bizottsága 1968. januári ülésének ¹⁶² komoly fogyatékosága az volt, hogy nem jelölte meg pontosan a további politikai előrehaladás osztálykeretét, s nem irányította a pártot az offenzív politikai és eszmei küzdelem egyidejű kibontakoztatására az erősödő jobboldali opportunizmus és antiszocialista irányzatok ellen. Ez a feladat annál égetőbben sürgőssé vált, mivel a jobboldali erők nálunk már 1968 januárja előtt tevékenykedtek, a CSKP Központi Bizottságában számbelileg befolyásos csoportra támaszkodtak, amely revizionista irányzatot követett, és lényegében frakciózva szervezkedett. A Központi Bizottság januári ülésén nem figyelt fel az erők ilyen megoszlására, az esetleges veszélyre, és főként a Központi Bizottság új első titkárának személyében nem teremtett biztosítékot arra vonatkozóan, hogy ilyen bonyolult helyzetben szilárd marxista-leninista vezetősége lesz a pártnak. [...]

Alexander Dubček, Oldřich Černík, Josef Smrkovský, František Kriegel és továbbiak, akik a párt és az állam ügyeiben való döntést a saját kezükben összpontosították, megbénították szocialista politikai rendszerünk összes fő láncszemeit, a Központi Bizottság Elnökségének, a nemzetgyűlésnek, a kormánynak, az államhatalmi szerveknek és a Nemzeti Frontnak tevékenységét. A végrehajtó és törvényhozó hatalom döntő szervei megszűntek teljesíteni osztályküldetésüket, mert bennük jobboldali opportunisták kezében voltak a kulcspozíciók. Ezáltal kedvezőbb feltételek nyíltak

az ellenforradalmi alvilág tevékenységének és a külső ellenség aknamunkájának fokozására.

Gazdasági téren is hasonló volt a helyzet. A pártvezetés megszűnt irányítani a népgazdaság fejlődését, és megengedte, hogy a Šik-féle különféle jobboldali kalandorok vegyék át a kezdeményezést, akik a dolgozók létérdekeivel szemben utat nyitottak a kispolgári ösztönösség, a társadalmi tulajdonnak csoporttulajdonná való átalakítása, a népgazdaság tervszerű irányításának megszüntetése, a piac ösztönössége előtt, s így lehetetlenné tették, hogy a párt és az állam befolyást gyakoroljon a népgazdaság irányítására és fejlesztésére. Ez az út végeredményben a szocialista termelési viszonyok felszámolásához vezetett volna.

Ilyenek voltak a következmények 1968-ban, és pedig azért is, mert a pártban és a társadalomban éveken át elhanyagolták a marxista-leninista és internacionalista nevelést. A pártot eszmeileg jelentős mértékben lefegyverezték. A dolgozók tömegei a jobboldali propaganda nyomására nem tudtak szembeszállni a belső és külső revizionista és ellenséges erők szervezett és koordinált támadásával. Nálunk a revizionista és antiszocialista erők törekvéseinek közös nevezője a nacionalizmus és a szovjetellenesség volt. Ez megfelelt a nyugati antikommunista központok stratégiai és taktikai terveinek; ezek ugyanis ebben látják a legcélszerűbb fegyvert a szocialista országok és a Szovjetunió kapcsolatainak megbontására. A tömegtájékoztatási eszközök a közvélemény rendszeres félrevezetésének és manipulálásának eszközeivé váltak, ami pártellenes és antiszocialista tömegpszichózis kialakulását idézte elő. A sajtó, a rádió, a televízió és a film felforgató tevékenységével elferdítette a marxista-leninista eszméket, és alszocialista frazeológiával leplezve felelevenítette a burzsoá ideológiát.

Államunkat a Szovjetunióhoz és a további szocialista szövetségeihez fűződő testvéri kapcsolatainak megszakításával meg akarták fosztani fő védelméről, hogy koncul vethessék a belső ellenforradalmi erőknek és imperialista védnökeiknek. [...]

Alexander Dubček és követői az ún. demokratikus szocializmus revizionista koncepciójának kierőszakolásával ártottak a pártnak és a népnek, durván megszegték magas tisztségükből eredő, a párttal és a néppel szembeni köteleességeiket, minduntalan meghátráltak az ellenforradalmi támadás előtt, és ténylegesen utat nyitottak neki, durván megszegték a szövetséges kötelezettségeinkből eredő köteleességeiket, feladták a XIII. kongresszus irányvonalát, egészen a likvidátorságig süllyedtek, amely az ismert pártellenes vysočanyi összejövetel ¹⁶³ ellenséges platformjába torkollott. Ezen az összejövetelen kísérletet tettek arra, hogy a Kommunista Párt neve alatt ellenforradalmi vezérkart alakítsanak azzal a céllal, hogy ez szétépítse a Szovjetunióhoz és szocialista szövetségeinkhez fűződő szövetségi kötelékeinket, és fokozatosan felszámolják hazánkban a szocializmus összes vívmányait. [...]

Ezen időszak fejleményeinek objektív elemzése igazolja, hogy ha nem történt volna meg idejében legközelebbi szocialista szövetségeink internacionalista segít-

¹⁶¹ A következő részben Husák hosszasan beszélt a Novotný-vezetés gazdasági és politikai hibáiról, amelyek válságot keltettek a pártban, s ennek megoldása Novotný leváltása volt.

¹⁶² Lásd a VII. 1. sz. dokumentumot.

¹⁶³ Az 1968. augusztus 22-én megtartott rendkívüli pártkongresszus, az „eredeti” XIV. kongresszus, amelyet a Szovjetunió követelésére már Dubčekék érvénytelennek minősítettek. Lásd a VII. 10. sz. és a VII. 11. sz. dokumentumokat.

ségnyújtása, olyan vereséget szenvedett volna hazánkban a munkásosztály és a dolgozó nép hatalma, amely nemcsak népünkre, hanem az európai békére nézve is beláthatatlan következményekkel járt volna, veszélyeztette volna a szocializmus pozícióit, és ártott volna az egész nemzetközi forradalmi mozgalomnak. [...]

XIV. kongresszusunkon, amellyel lezárjuk a bonyolult és válságos időszakot, az egész párt, a dolgozó nép hatalmas többsége nevében őszinte köszönetünket fejezzük ki a Szovjetunió Kommunista Pártjának, a szovjet kormánynak, a szovjet népnek és személyesen önnek, Brezsnyev elvtárs, valamint a többi szocialista barátnak azért, hogy a nehéz helyzetben megértették a csehszlovák kommunisták aggodalmát, a párt- és állami vezetők, sok kommunista és a dolgozók több kollektívájának segélykérését, s ez az internacionalista segítség megvédte országunkat a polgárháborútól, az ellenforradalomtól, és megőriztük a szocializmus vívmányait. [...]¹⁶⁴

A revizionista és egységbontó erők elleni harcunk döntő része volt a párt marxista-leninista jellegének felújításáért kifejtett erőfeszítésünk. A Központi Bizottságtól és szerveiktől kezdve egészen a pártalapszervezetekig fontos káderváltozásokat kellett végrehajtani, fel kellett menteni funkciójuk alól fokozatosan mindazokat, akik elárulták pártunk marxista-leninista elveit, ellenséges pozíciókra helyezkedtek, és a válságos években súlyosan megkárosították pártunk érdekeit. A tagkönyvcseré során a párttagoknak több mint az egyötöde nem kapott új tagkönyvet.¹⁶⁵ [...]

Bejelenthetjük a kongresszusnak, hogy teljesítettük a párt megtisztításának, marxista-leninista jellege felújításának és belső válsága áthidalásának feladatát. Pártunk újból teljes mértékben teljesíteni tudja a szocialista társadalom vezető erejének történelmi küldetését, szervezni tudja a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és a társadalom többi részének erőit a XIV. kongresszus által kitűzött feladatok teljesítésére. [...]

Pártunk a társadalmi és állami rendszer minden területén szervezte a tisztogatási, differenciálódási és egyesítési folyamatot. Az opportunisták és bomlasztó erők elleni harcban nehéz küzdelmet kellett folytatnia, és jelentős káderintézkedéseket kellett végrehajtania. Ezek az erők 1969 áprilisáig szilárd pozíciókat foglaltak el valamennyi társadalmi szervezetben, a Nemzeti Front szervezeteiben, az állami és gazdasági szervezetekben, a tömegtájékoztatási eszközökben, a tudomány, a kultúra, a művészet területén stb. [...]

A revizionista és szocialistaellenes erők bomlasztó tevékenységének nagyon komoly következményei voltak ifjúságunk körében és az ifjúsági szervezetekben. Már több mint egy éve működik az ifjúság új egységes szervezete, a Szocialista Ifjúsági

¹⁶⁴ A következő részben Husák hosszasan tárgyalta az 1968 augusztusa utáni eseményeket, az ún. normalizáció folyamatát.

¹⁶⁵ A párttagság átvilágítására hetvenezer bizottság jött létre, akik másfél millió párttagot hallgattak ki (fejenként átlag egy órán át). A párttagság valójában csaknem egyharmadával csökkent, mivel százötvenezer fő a vizsgálat előtt kilépett, hatvanhétvezret kizártak, kétszázhatvenezer főt pedig töröltek a tagnyilvántartásból. Hasonló átvilágítások zajlottak a munkahelyeken és a tömegszervezetekben, amelyek összesen ötmillió főt érintettek.

Szövetség, amely mint a párt jelentős segítője egyre erősödve fokozza az ifjú nemzedékre kifejtett hatását. [...]

Új Szó, 1971. május 26., 3–13.

FENCsik László (szerk.), *A nemzetközi kommunista mozgalom dokumentumai 1945–1976*, Budapest, Kossuth, 1977, 371–381.

8. A Csehszlovák Polgárok Szocialista Mozgalma a választásokról

Prága, 1971. szeptember

A normalizáció előrehaladásával az 1968-as intervenció elleni tiltakozások fokozatosan lecsengtek. 1970-től azonban új típusú ellenzéki mozgalmak jelentkeztek. Közülük időben az első jelentősebb a Csehszlovák Polgárok Szocialista Mozgalma (SHČO) volt, amely 1970. október 28-án adta ki első nyilatkozatát, majd szolidaritást vállalt a lengyel tenger melléki tüntető munkásokkal. Az SHČO legismertebb vezetője Milan Hübl történész, aki a vysočanyi kongresszus után a CSKP KB, majd az Elnökség tagja, 1969-ben pedig szövetségi képviselő volt. 1971 elején a szervezet kidolgozta „A szocialista ellenzék kis akcióprogramját”, amelyben a prágai tavasz eredményeit kívánta feleleveníteni. Vezetőit ezután őrizetbe is vették. A szervezet tovább működött, s legjelentősebb akciója az 1971-es választások bojkottjára, illetve a hivatalos jelöltek elleni szavazásra buzdította a lakosságot. Az SHČO adatai szerint a nagyvárosokban a lakosság 10%-a távol maradt az urnáktól, a résztvevők 10–25%-a pedig a jelöltek ellen szavazott. 1972 nyarán Hübl hat és fél évi börtönbüntetést kapott, a szervezet több mint negyven tagját ítélték el.

Csehszlovák polgárok!

Azt akarják tőlünk, hogy november végén jelenjünk meg a választási urnák előtt. E pillanatban a rezsimnek szüksége van ránk, habár csak mint néhány millió leanderre, amellyel kidíszítik a „konszolidáció” befejezését.

A rezsim képviselői bizonytalanok, különösen a választók nyolc legfiatalabb évfolyamával és a lakosság más csoportjaival kapcsolatban is kételyeik vannak, hogy hogyan fognak viselkedni a választásokon. Ezért a választásokból népszavazást akarnak csinálni, ahol minden választó kénytelen lenne elmenni a voksolásra, a hivatalos jelöltekre szavazni, és kifejezni egyetértését a megszállással, az állampolgári jogok megsértésével. A választási kampány arra fog irányulni, hogy mindenkit a szocializmus ellenfelének tüntessen fel, aki nem megy el szavazni, vagy nem szavaz engedelmesen a jelöltekre.

Természetesen szó sem lesz semmiféle valódi választásról, mivel nem mi döntjük el, ki fog minket képviselni a parlamentben, a Nemzeti Tanácsban, a kerületi, járási és helyi nemzeti bizottságban. A politikai vezetés nemcsak a jelölteket határozza meg, hanem a szavazatok százalékát is, amelyet a választási bizottság elismer majd. Ez egy hamis színjáték, előre meghatározott lefolyással és eredménnyel. Ennek ellenére nem

teljesen lényegtelen, hogy elmegyünk-e szavazni, s ha igen, áthúzzuk-e a jelöltek nevét,¹⁶⁶ vagy sem. A választási bizottságnak saját csatornáján kell hírt adnia arról, hány választó bojkottálja e törvényt, és hány tényleges ellenszavazat volt a jelöltekre – tekintet nélkül a hivatalosan kihirdetett eredményre. Bizonyára van erkölcsi jelentősége annak, ha a polgárok világosan kifejezésre juttatják szembenállásukat a jelenlegi körülményekkel, amelyekbe Csehszlovákia került az idegen csapatok bevonulása és itt-tartózkodása miatt. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a szovjet vezetés csak azokat tiszteli, akik ki tudnak tartani és megvédik magukat. A nemzetközi helyzet is kedvezően alakul a köztársaság szuverenitásának felújítása szempontjából. Azonban ne felejtjük el, hogy a világ csak akkor tud rólunk, ha mi magunk is emlékeztetjük sorsunkra.

*Nem adnak minket, ha mi magunk sem adjuk!*¹⁶⁷

Nekünk, választóknak, mindannyiunknak magunknak kell megfontolnunk – családi és személyes viszonyok alapján –, milyen eljárást választunk. Ha [valaki] világossá akarja tenni a jelenlegi viszonyokkal való szembenállását és kritikáját, van alternatívája: a választások bojkottálása, vagy az ellenszavazat.

1) *A jelenlegi politikával szembeni ellenállás legnyíltabb kifejezési módja az, ha távol maradunk a választásoktól.*

– A választási részvétel *nem jogi kötelezettség, hanem a polgárok joga*. Tőle függ, hogyan alkalmazza a jogot. Nem részvétele miatt senkit nem lehet megbüntetni vagy bírsággal sújtani; esetleg titokban káderfeljegyzést készíthetnek róla.

– Az agitációs párosok¹⁶⁸ nem tekinthetők hivatalos szervnek, ezért nincs hatáskörük arra, hogy bárkit rákényszerítsenek a választásokon való részvételre. A polgárokon múlik, hogy beengedik-e őket a lakásukba, vagy a hívatlan vendégeket nem fogadják.

Amennyiben úgy döntenek, hogy elmennek a választásokra, ne feledjék, hogy

2) *A választások titkosak.*

– A törvény kimondja, hogy a választásokat titkos szavazással bonyolítják le, és az ún. nyílt szavazást nem ismeri el.

– A törvény 34. §-a szavazófülkéről beszél („a szavazólapok kitöltésének helye”). Mivel a választások titkosak (nem csak lehetnek titkosak), ebből következik, hogy a szavazófülkét úgy kell felállítani, hogy abba a választóknak be kell (nem csak be lehet) mennie.

– Győződjenek meg ezen feltételek teljesüléséről, függetlenül attól, hogy önök ellenszavazatot adnak-e le, annak érdekében, hogy minden polgár jogát tartsák tiszteltben.

¹⁶⁶ 1954-től Csehszlovákiában egyéni választókerületi rendszer működött. Ezt fenntartotta a 44/1971. törvény is, amely úgy rendelkezett, hogy minden választókerületben egy vagy több jelölt állítható.

¹⁶⁷ A dőlt betűvel kiemelt részek az eredeti röplapon aláhúzással szerepeltek.

¹⁶⁸ Az agitációs párosok két főből álló csoportok voltak, akik a CSKP megbízásából arra próbálták rávenni a szavazókat, hogy a párt és a Nemzeti Front jelöltjeire voksoljanak. Az ötvenes években aláírásgyűjtő kampányokban és a kollektivizálás során is alkalmazták őket.

3) *Az ellenszavazat azt jelenti, hogy a teljes nevet és keresztnévet át kell húzni.*

– A nem teljes áthúzásokat a választási bizottság utasítás alapján támogató szavazatnak fogja tekinteni, csakúgy, mint a nem eléggé erőteljes áthúzásokat.

– Ha a választó valamilyen üzenetet ír a szavazólapra, a bizottság azt tartalmától függetlenül szavazatnak tekinti, kivéve ha emellett az áthúzás szabályosnak számít.

– Kisebb községekben lehet szavazni a tisztességes helyi jelöltekre, s ugyanakkor a felsőbb szervekbe jelölt személyek nevét áthúzni.

– A borítékba az áthúzott szavazólap mellé vagy ahelyett be lehet tenni egy saját szavazólapot vagy jelszót. A bizottság is megérti ezt a jelszót: január, és nem augusztus.¹⁶⁹

<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/dokumenty-opozicnich-hnuti-z-pocatku-normalizace/> Letöltés ideje: 2013. január 16.

9. Gustáv Husák Csehszlovákia külpolitikájáról

Prága, 1973. február 20.

Részletek

Csehszlovákia külpolitikája – a dubčeki reformperiódust leszámítva – teljes mértékben Moszkva kiszolgálására alapult, önálló kezdeményezései nem voltak. A Szovjetunióval való alárendelődés – a szocialista internacionalizmus nevében – külpolitikai téren is teljes volt mind a „hosszú ötvenes években”, Václav David minisztersége idején, mind pedig a normalizáció időszakában (Bohuslav Chřoupek vezetése alatt). Csehszlovákia alapító tagja volt a KGST-nek és a Varsói Szerződésnek, külkereskedelmének döntő többségét a blokkon belül bonyolította le. A hetvenes években három fontosabb törekvése volt: a kapcsolatok rendezése az NSZK-val (lásd a következő dokumentumot); a politikai, gazdasági és katonai együttműködés elmélyítése a többi szocialista állammal és a Szovjetunióval; az európai biztonsági és leszerelési kérdések. 1975 nyarán a helsinki értekezleten részt vett és felszólalt Husák is.¹⁷⁰ Meg kell azonban jegyezni, hogy e konferencia inkább a blokk közös kezdeményezése volt, amely a CSKP-nak kevés pozitívumot eredményezett, az ellenzék számára viszont érvelési lehetőségeket biztosított (lásd VIII. 12. sz. dokumentum).

[...] A szocialista országokhoz fűződő kapcsolataink a XIV. kongresszus óta sikeresen fejlődnek, és újabb, magasabb fokot érnek el. Alapjuk és egyben győzelmes szocialista utunk biztosítója Csehszlovákia Kommunista Pártja és a Szovjetunió Kommunista Pártja szilárd eszmei és akcióegysége, a Szovjetunió és Csehszlovákia

¹⁶⁹ Ez a jelszó azt jelenti, hogy a szavazók 1968 augusztusa (az intervenció) helyett 1968 januárját (a reformok meghirdetését) támogatják inkább.

¹⁷⁰ Helsinkiben elmondott beszédét lásd Gustáv Husák, *Válogatott beszédek, cikkek*, Budapest, Kosuth, 1979, 213–217.

közötti, a történelemben bevált barátság és együttműködés, amint ezt újból kifejezi az 1970. május 6-án aláírt szövetségi szerződés.¹⁷¹ Az SZKP és a Szovjetunió képviselőivel folytatott valamennyi tárgyalásunkat valóban elvtársi nyíltság, kölcsönös bizalom és teljes megértés jellemzi. Országaink együttműködése állandó osztatlan részét alkotja 1945 májusa és 1948 februárja forradalmi hagyatékának.

Sikeresen fejlődik együttműködésünk a többi szövetséges szocialista országgal. Vezető párt- és kormányképviselőkkel a politikai, a gazdasági és az ideológiai téren folytatott kétoldalú együttműködés számos kérdését, valamint a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületében és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában jóváhagyott fontos közös megállapodások megvalósítását tárgyaltuk meg.

Mindezeket a tárgyalásokat áthatotta a szocialista internacionalizmus [...]

Általános külpolitikai irányvonalunk realista szemléletet tartalmaz a tőkés országokhoz fűződő kapcsolataink megjavítása lehetőségeinek tekintetében is. E kapcsolatok a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése elveinek tiszteletben tartásán és érvényesítésén alapulnak.

A fő figyelmet természetesen az európai kontinensnek szenteljük. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Német Szövetségi Köztársaság, valamint a Lengyel Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság közötti szerződések, a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyoldalú megállapodás, a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság kapcsolatairól szóló szerződés,¹⁷² az európai biztonsági és együttműködési értekezletet előkészítő tanácskozások megnyitása Helsinkiben, valamint az európai haderők és fegyverzet csökkentéséről folyó előkészítő megbeszélések meggyőzően bizonyítják a békés egymás mellett élés politikájának helyességét és sikerességét.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kész mielőbb részt venni a szocialista országok közös erőfeszítésében, hogy megfelelő egyezményeket érjenek el a biztonság, az összeurópai együttműködés fejlesztése, az államok közötti bizalom megerősítése és a jószomszédi kapcsolatok megteremtése érdekében. [...]

Jelentős fontosságot tulajdonítunk a jószomszédi kapcsolatoknak és a vitás kérdések megoldásának a Német Szövetségi Köztársasággal. Ismeretes, hogy az utóbbi két év folyamán a CSSZSZK és a Német Szövetségi Köztársaság képviselői között a puhatolózó megbeszélések öt menete valósult meg. Érdeklődéssel fogadtuk Willy Brandtnak, az NSZK kancellárjának nemrégí nyilatkozatát, amelyben készségét fejezte ki az NSZK és a CSSZSZK kölcsönös kapcsolatainak megoldására.

Nézetünk szerint megérett az idő arra, hogy sor kerüljön a két ország kormányai közötti hivatalos tárgyalásokra. E tárgyalások megkezdésére bármikor készek

¹⁷¹ Lásd a VIII. 5. sz. dokumentumot.

¹⁷² A Szovjetunió és az NSZK 1970. augusztus 12-én, a Szovjetunió és Lengyelország 1970. december 7-én írt alá szerződést. Nyugat-Berlinről a négy megszálló hatalom 1971. szeptember 3-án kötött egyezményt; az NSZK és az NDK Alapszerződését pedig 1972. december 21-én írták alá. Lásd HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1945–1982*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 434–441., 453–461., 506–513.

vagyunk. Mindkét fél jóakarásával megegyezésre lehet jutni, és kölcsönösen elfogadható álláspontot lehet találni, ami hozzájárulna ahhoz, hogy a müncheni diktátum kérdését, ennek a jogellenes aktusnak – amely a második világháború kezdete jelképévé vált – a kérdését egyszer s mindenkorra felszámoljuk. Ez egyaránt szolgálná a CSSZSZK és az NSZK érdekét, valamint az európai béke és biztonság érdekét is. [...]

A nemzetközi helyzetben mutatkozó egyes kedvező irányzatok megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy megjavuljanak az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolataink. Úgy véljük, hogy jelenleg jó feltételek alakultak ki a konkrét tárgyalások megkezdéséhez, amelyek kedvező légkört teremthetnek ahhoz, hogy pozitív eredmények szülessenek az egyenjogú kölcsönös kapcsolatok megteremtéséhez vezető úton.

Természetes, hogy mind az imperialista hatalmak, mind pedig a mi számunkra is a külpolitika alapvető kritériuma mindig a jelenlegi világfejlődéshez való, osztályszempontból történő közeledés. [...]

[...] joggal mondhatjuk, hogy a csehszlovák külpolitika, amely teljes mértékben támogatja az SZKP XXIV. kongresszusának békeprogramját, jó munkát végzett. A jobboldali opportunistáktól mentesített külpolitikai szolgálat pártunk és szocialista államunk elvei és célkitűzései megvalósításának megbízható eszköze lett. [...]

DOLMÁNYOS István, *Kelet-Európa 1944–1976. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, 6/1–2. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 656–658.

10. Csehszlovák–NSZK szerződés

Prága, 1973. december 11.

Részletek

Csehszlovákia az NSZK-val annak megalakulása óta nem vette fel a diplomáciai kapcsolatot. Prága a németek kitelepítése miatti német revanstól, illetve kártérítési igényektől tartott, míg Bonn a Hallstein-doktrína miatt is távolságtartó volt (azaz nem lépett kapcsolatba olyan állammal, amely elismerte az NDK-t). Az NSZK-ban végbemenő hatalomváltás, a szociáldemokrata Willy Brandt kormányra kerülése és az új keleti politika (Ostpolitik) meghirdetése tette lehetővé a tárgyalások megkezdését a szovjet blokk államaival. Ennek feltételeit 1967-ben ultimátumszerűen Władysław Gomułka lengyel pártvezető határozta meg, de Prága egyetértett azzal, hogy ezek között szerepelt az 1938-as müncheni egyezmény kezdettől fogva (ex tunc) való érvénytelensége. Az NSZK viszont úgy vélte, hogy csak Hitler későbbi szerződésszegése (1939-es támadása) tette érvénytelenné, amit a szerződés aláírásakor ismerne el („mostantól fogva”, azaz ex nunc). A tárgyalásokon a csehszlovák fél tanúsított nagyobb merevséget, s a megegyezés jóval nehezebb volt, mint akár az NDK és az NSZK között. A megegyezésre több eredménytelen forduló után csak úgy került sor, hogy a szöveg kétértelmű maradt München kérdésében.

A Német Szövetségi Köztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság okult a történelmi tapasztalatból, hogy a béke harmonikus egymás mellett élést követel Európában, és a népek között, továbbá

attól az eltökéltségtől vezéreltetve, hogy egyszer s mindenkorra felszámolják az átkos múlt következményeit kapcsolataikban, mindenképpen az európai népeknek mérhetetlen szenvedést okozott második világháború következményeit,

elismerve, hogy az 1938. szeptember 29-én kötött müncheni egyezményt a náci rezsim az erő alkalmazásával fenyegetve kényszerítette a Csehszlovák Köztársaságra [...]

az alábbiakban állapodtak meg:

I. cikk. 1. A Német Szövetségi Köztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kölcsönös kapcsolatainak figyelembevételével, a jelen Szerződés értelmében semmisnek tekinti az 1938. szeptember 29-én kötött müncheni egyezményt.

II. cikk. 1. A jelen Szerződés nem érinti azokat a jogi következményeket, amelyek az 1938. szeptember 30. és 1945. május 9. közötti időszakban természetes vagy jogi személyekkel szemben alkalmazott jogszabályokból fakadnak.

Kivételt képeznek ez alól azon intézkedések következményei, amelyeket – az igazságosság alapelveivel való összeegyeztethetlenségük miatt – mindkét Szerződő Fél semmisnek tekint.

2. A jelen Szerződés nem vonatkozik élő vagy elhunyt személyek állampolgárságára, amely a Szerződő Felek valamelyikének joggyakorlatából fakad.

3. A jelen Szerződés a müncheni egyezményre vonatkozó megállapításával nem teremt jogi alapot a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és annak természetes, valamint jogi személyei anyagi természetű követeléseire.¹⁷³

III. cikk. 1. A Német Szövetségi Köztársaságot és a Csehszlovák Szocialista Köztársaságot kölcsönös kapcsolataikban és Európa, valamint a világ biztonsága szavatolásának kérdéseiben az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmányában foglalt célok és elvek vezéreltik.

2. Ennek megfelelően a Szerződő Felek, az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának 1. és 2. cikke értelmében minden vitájukat kizárólag békés eszközökkel oldják meg, és kerülni fogják az erő alkalmazásával való fenyegetést, illetve az erő alkalmazását azokban a kérdésekben, amelyek Európa vagy a világ békéjével, továbbá kölcsönös viszonyukkal kapcsolatosak.

IV. cikk. 1. A Német Szövetségi Köztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság, a fent említett céloknak és elveknek megfelelően, most és a jövőben támogatják közös határaik sérthetetlenségét, és kölcsönösen kötelezettséget vállálnak mindkét állam területi egységének minden tekintetben való tiszteletben tartására.

¹⁷³ Az eddigi magyar fordítások ezt a bekezdést hibásan, eredeti értelmével épp ellentétesen ültették át magyarra, mivel a Csehszlovákiával szembeni anyagi követelések jogi alapjának hiányáról szólnak. A szerződés német és cseh nyelvű szövege azonban egyértelműen a csehszlovák követelések lehetőségét zárja ki. Az eredeti cseh szöveg így hangzik: „Tato smlouva netvoří svými prohlášeními o mnichovské dohodě právní základnu pro materiální nároky Československé socialistické republiky a jejích fyzických a právnických osob.”

2. A Szerződő Felek kinyilvánítják, hogy egymással szemben nincs semmiféle területi igényük, és ilyen igényeket a jövőben sem támasztanak.

HALMOSY Dénes (szerk.), *Nemzetközi szerződések, 1945–1982*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 531–533.

NÉMETH István, *Európa 1945–2000. A megosztástól az egységig*, Budapest, Aula, 2004, 433–435.

Sbíрка zákonů Československá socialistická republika, Ročník 1974, částka 17. 318. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1974/017-1974.pdf> Letöltés ideje: 2014. november 9.

Radko BRACH, *Smlouva o vzájemných vzťahách mezi ČSSR a SRN z roku 1973*, Praha, Ústav pro Soudobé Dějiny AV ČR, 1994, 73–74. (cseh szöveg), illetve 75–77. (német szöveg).

A német szöveget lásd <http://www.documentarchiv.de/brd/cssr1973.html> Letöltés ideje: 2014. november 9.

11. „Tisztelt Doktor Úr!” Václav Havel levele Gustáv Husákhhoz

Prága, 1975. április 8.

Részletek

A normalizált rezsim ellen fellépő személyek tevékenységét továbbra is a legális működés jellemezte. A hetvenes évek közepén egyre inkább Havel vált a mozgalom központi alakjává. 1972-ben több íróval együtt petícióban kérte a bebörtönzöttek szabadon bocsátását, ezután két évig egy sörgyárban dolgozott fizikai munkásként. 1975-ben létrehozta az *Edice Expedice* nevű független irodalmi szamizdatkiadót. Husáknak írott levelében súlyosan bírálta a normalizált rendszer működését. A hosszú levél valójában filozofikus mélységű esszé, amely sok tekintetben megelőlegezi A kiszolgáltatottak hatalma című későbbi munkáját (lásd VIII. 17. sz. dokumentum). Benne felismerhetők Herbert Marcuse *Az egydimenziós ember* című művének gondolatai is. A szöveget Havel valóban eljuttatta a párt főtitkárnak (aki május végétől köztársasági elnök is lett). Hogy a címzett elolvasta-e, az nem tudható, ám hivatala visszaküldte azt Havelnek. A „levél” szövege szamizdatban terjedt el az országban, valamint Nyugatra is kijutott. Havel emiatt a hatalom egyértelműen ellenségként kezelte.

[...] Bátorkodom állítani, hogy – valamennyi tetszetős külső tény ellenére – társadalmunk belsőleg nemcsak hogy egyáltalán nem konszolidált, hanem ellenkezőleg, mind mélyebb válságba süllyed, minden tekintetben veszedelmesebb válságba, amelyre történelmünk során ez ideig nem volt példa.

Állításomat megpróbálom bizonyítani.

Az alapkérdés, amelyet föl kell tennünk, a következő: tulajdonképpen miért viselkednek úgy az emberek, ahogyan viselkednek; miért cselekszi mindenki azt, ami végső következményében a teljesen egységes társadalom, a kormányt teljes mértékben támogató társadalom impozáns benyomását kelti? Úgy gondolom, hogy a válasz

minden elfogulatlan megfigyelő számára nyilvánvaló: erre a magatartásra mindenkit a félelem kényszerít. [...]

A félelmet azonban, amelyről beszélek, nem tekinthetjük a szokásos lélektani értelemben vett félelemnek, vagyis bizonyos konkrét emóciónak: jobbra nem nyárfalevélként reszkető embereket látunk magunk körül, hanem nyugodt és magabiztos képet vágó állampolgárokat. Mélyebb, mondhatnám, etikai értelemben vett félelemről van szó, [...] végeredményben arról, hogy az ember mind nagyobb mértékben, magától értetődően és ügyesen elsajátítsa a külsődleges alkalmazkodásnak mint az önvédelem egyedül hatásos módjának a különböző formáit. [...]

Felmerül azonban a kérdés: mitől félnek tulajdonképpen az emberek? Bírósági eljárástól, kínzástól? Vagyonuk elvesztésétől? Deportálástól? Kivégzéstől? Bizonyára nem: a társadalmi hatalom által az állampolgárra gyakorolt nyomásnak e legbrutálisabb formáit szerencsére – legalábbis a mi viszonylatainkban – elsodorta a történelem. A mai hatalmi presszió formái kifinomultabbak és választékosabbak, és bár még ma is akadnak politikai perek (melyeknek a hatalmi manipuláltsága mindenki előtt ismert), már csupán ritka esetben találkozhatunk velük, míg a fő súly áttevődött az *egzisztenciális nyomás* területére. Ami egyébként nem sokat változtat a dolog lényegén: közismert, hogy sohasem a veszélyeztetettség abszolút értéke a fontos, [...] sokkal inkább az, hogy annak, amit elveszít [...] milyen szubjektív jelentősége van számára. [...] Ugyanakkor az egzisztenciális nyomás bizonyos értelemben még egyetemesebb is: ugyanis [...] mindenkinek van veszténivalója, és mindenkinek megvan az oka a félelemre. Sok mindenfélét elveszíthet az ember [...] egészen annak a lehetőségéig, hogy a korlátozott jogbiztonságnak legalább azon a fokán élhessen, amelyen a többi állampolgár, nehogy átcsússzon abba a megkülönböztetett rétegbe, amelyre még a többiekre vonatkozó törvények sem érvényesek, vagyis a *csehszlovák politikai apartheid* áldozatainak közé. Igen, mindenkinek van mit vesztenie, még az utolsó segédmunkást is áthelyezhetik még rosszabb helyre, ahol még gyengébb a keresete, ő is kegyetlenül megbánhatja, ha a gyűlésen vagy a kocsmában kinyilvánítja őszinte nézetét.

Az egzisztenciális nyomás rendszere [...] nem működhetne sikeresen, hogyha [...] nem volna megfelelő hatalmi háttér: [...] a *mindenütt jelen levő és mindenható rendőrség*. Ez a rémséges pók ugyanis láthatatlan hálójával keresztül-kasul átszötte az egész társadalmat [...] Ahhoz, hogy a titokzatos pók belenyúlhasson az életébe, egyáltalán nem szükséges, hogy az ember közvetlenül a karmai közé kerüljön: egyáltalán nem szükséges, hogy kihallgassák, vádat emeljenek ellene, elítéljék vagy megbüntessék. Ugyanis a fölöttesei is régóta benne vergődnek ebben a pókhálóban [...]

Úgy tetszik, az utóbbi időben a társadalmi rendszer ritkán adott ilyen gátlástalan nyíltsággal érvényesülési alkalmat az olyan embereknek, akik bármikor bármire kaphatók, amíg hasznuk van belőle, tehát az elvtelen és a gerinctelen embereknek, akik hatalomvágyból és személyes érdekből mindenre képesek; a szolgalelkűeknek, akik semminemű megalázkodástól nem riadnak vissza, és bármikor készek felebarátaikat és saját becsületüket is feláldozni, csak hogy a hatalmasok kegyeibe férközhessenek. [...]

Olyan ember, aki őszintén elhisz mindent, amit a hivatalos propaganda mond, és önzetlenül támogatja a kormányhatalmat, ma sokkal kevesebb van, mint bármikor azelőtt. Képmutató viszont egyre több – bizonyos mértékig tulajdonképpen minden állampolgár rákényszerül a képmutatásra. [...]

Am ha a társadalmi érvényesülés alapelve a *külsőleg alkalmazkodás elve*, akkor vajon miféle tulajdonságok fejlődnek ki az emberekben, és miféle emberek kerülhetnek előtérbe? [...]

Az emberek jóval többet gondolnak magukra, az otthonukra, a családjukra, a házukra: ott megtalálják a nyugalmukat, ott elfelejthetik a világ összes ostobaságát, ott szabadon megvalósíthatják alkotó elképzeléseiket. Lakberendezési tárgyakat hajszolnak, [...] hétvégi házakat építenek, ápolják az autóikat [...]

A társadalmi hatalom az energiának a „magánszférába” való átáramlását üdvözli és támogatja. De miért?

Talán azért, mert ösztönzőleg hat a gazdasági fejlődésre? Bizonyára ezért is. [...] A társadalom figyelmét – hogy minél könnyebben manipulálható legyen – céltudatosan eltereli elsősorban önmagáról, azaz a társadalmi ügyekről: a figyelmet alacsony, pusztán fogyasztói érdekekre irányítja abból a célból, hogy az állampolgár ne legyen képes észrevenni, milyen mértékben fokozódik szellemi, politikai és erkölcsi megérőszakolása; a korai fogyasztói társadalom eszményeinek egydimenziós hordozójává redukálja, s ezáltal a teljes manipuláció képlekeny anyagává változtatja az embert [...]

A manipulációs nyomások, amint közismert, az embert egy zabáló birkanyáj vakon engedelmeskedő és eltompult egyedévé degradálják. E manipulációs nyomásrendszer csúcán – amint már jeleztem – egy rejtett és mindenható erő: az államrendőrség áll. [...]

Abból a tömérdek ideológiai frázisból, amelyekkel a társadalmi hatalom szüntelenül megpróbál hatni az emberre, s melyeket jobbra nullaszintű információs értékük miatt az ember szinte nem is érzékel, szinte sugallatszerűen jut el hozzá – mint végül is az egyetlen valóban konkrét és értelmes hang – a reális tanács: a politikával lehetőleg ne foglalkozz, az a mi dolgunk, te csak tedd azt, amire utasítunk, fölöslegesen ne filozofálj, és ne üsd az orrodát olyasmibe, amihez semmi közöd, hallgass, tedd a dolgodat, törődj önmagaddal, és boldog leszel. [...]

Nem kell talán nagy képzelőerő ahhoz, hogy az ember megértse: az ilyen helyzet semmi máshoz nem vezethet, mint valamennyi erkölcsi norma elsorvadásához, a tisztesség valamennyi mércéjének megsemmisüléséhez, és az olyan értékek iránti bizalom jelentős megingásához, mint amilyen az igazság, elvszerűség, őszinteség, önzetlenség, méltóság és becsület. Semmi máshoz, mint a létnek a biológiai vegetálás szintjére való süllyedéséhez, tehát olyan mélységes demoralizálódáshoz, mely a remény elvesztéséből és az élet értelmének válságából következik. [...]¹⁷⁴

¹⁷⁴ A következő oldalakon Havel a kulturális élet kiüresedéséről ír, amelyet a következő fordulattal foglal össze: „a kultúra ellen kibocsátott letartóztatási parancs” van érvényben. Ezt követően az egész élet kiüresedésének, a történelem megszűnésének vízióját vázolja fel, végső következtetése azonban az,

Félek attól, amivel majd mindannyiunknak fizetnünk kell a történelem e drasztikus elnyomásáért, azért a főlöleges kegyetlenségért, amellyel valahová a társadalom és az emberi lélek alvilágába száműztük az életet [...] Engem az a ma még nehezen felbecsülhető ár is aggaszt, melyet majd az a pillanat követelhet mindannyiunktól, amikor legközelebb jelentkezik jogaiért az élet és a történelem. [...]

Önök, mint vezető politikusként továbbra is nagy a felelőssége: politikustársai-val együttesen dönt arról a légkörről, melyben valamennyiünknek élnünk kell, és Ön azonfelül közvetlenül befolyásolja, mekkora legyen az a végső ár, amelyet majd társadalmunk fizetni fog mai „konszolidálásért”. [...]

Mint ennek az államnak a polgára ezennel nyíltan és nyilvánosan kérem Önt és Önnel együtt a mai rendszer minden vezető képviselőjét, hogy szenteljenek figyelmet azoknak az összefüggéseknek, amelyekre igyekeztem felhívni a figyelmüket, hogy fényükben fontolják meg történelmi felelősségük mértékét, és annak megfelelően cselekedjenek.

Václav HAVEL, *A kiszolgáltatottak hatalma*, Pozsony, Madách, 1991, 35–77.

12. A Charta '77 nyilatkozata

Prága, 1977. január 1.

Részlet

Az Amnesty International 1977-et a politikai foglyok (Prisoners of Conscience, szó szerint a meggyőződése miatt bebörtönöztek) évének nyilvánította. A „másként gondolkodó” csehszlovák értelmiségiek ennek alkalmából fogalmazták meg az alábbi nyilatkozatot az év első napján. Ennek közvetlen kiváltó oka a Plastic People of the Universe nevű cseh rockegyüttes tagjai ellen indított bírósági eljárás volt, de természetesen szoros összefüggött az ENSZ emberi jogi egyezményeivel és a Helsinkiben 1975-ben aláírt zárónyilatkozat alapelveivel is. A Chartát eredetileg 239 cseh és 3 szlovák aktivista írta alá, köztük olyan jelentős korábbi politikusok, mint Prokop Dřtina és Zdeněk Mlynář. A Charta első szövevényi Jan Patočka filozófus, Václav Havel és Jiří Hájek volt külügyminiszter lettek. Havel január 6-án két társával (egyikük Ludvík Vaculík volt) kísérelte meg átadni a szöveget az állami szerveknek és a hírgyűnökségnek, de ekkor egy napra őrizetbe vették őket. Miután a nyilatkozat szövege Nyugatra került, 14-én a három szövevényt vették őrizetbe, sok más aláíró is zaklattak.

1976. október 13-án a Csehszlovák törvénytarban (120. szám) megjelent a „Nemzetközi szerződés a polgári és politikai jogokról”, valamint a „Nemzetközi szerződés a

hogy az életet és a történelmet sem lehet véglegesen megállítani, az előbb-utóbb utat tör magának, s a mindenható hatalom megrendülését fogja okozni.

gazdasági, szociális és kulturális jogokról”,¹⁷⁵ amelyeket 1968-ban köztársaságunk nevében aláírtunk, 1975-ben Helsinkiben megerősítettek, és 1976. március 23-án életbe lépett. Azóta mindezek betartása polgárainknak joga, az államnak pedig kötelessége. A két szerződésben garantált emberi jogok fontos civilizációs értéket jelentenek, amelyekre a történelemben a haladó erők számos törekvése irányult, és törvénybe foglalásuk jelentősen támogathatja társadalmunk humán fejlődését. Ezért üdvözljük, hogy a Csehszlovák Szocialista Köztársaság csatlakozott e szerződéshez.

Nyilvánosságra hozatala azonban nyomatékosan emlékeztet bennünket arra, hogy országunkban számos polgári alapjog jelenleg – sajnos – csak papíron érvényesül. Teljesen illuzórikus például a szabad véleménynyilvánítás joga, amelyet az első szerződés 19. cikke garantál.

Polgáraink tízezrei nem dolgozhatnak szakmájukban, pusztán azért, mert a hivatalos nézetektől eltérő nézeteket vallanak. Ezért a hatóságok és a társadalmi szervezetek részéről állandóan sokrétű diszkriminációnak és zaklatásnak vannak kitéve; a védekezés mindenfajta lehetőségétől megfosztva gyakorlatilag az apartheid áldozatai. Polgárok százai tagadják meg a „félelem szabadságát” (az első szerződés preambulumában), mivel ha véleményt nyilvánítanak, akkor arra kényszerülnek, hogy állandó veszélyben éljenek, elveszítve a munka- és egyéb lehetőségeiket.

A második szerződés 13. cikkével ellentmondásban, amely mindenki számára biztosítja a tanulás jogát, nézetei vagy szülei nézetei miatt számos fiatal nem engednek tanulni. Számítalan polgár él félelemben, mivel ha meggyőződésük szerint beszél-nének, magukat vagy gyermeküket megfosztanák a tanulás jogától. A jog érvényesülését nemcsak a bíróságokon kívül, hanem bírónak is üldözik, általában a bűnügyi vádaskodás leple alatt (amelyről többek között éppen a fiatal zenészek elleni perek¹⁷⁶ tanúskodnak).

A véleménynyilvánítás szabadságát a kommunikációs eszközöket, valamint a publicisztikai és kulturális intézményeket felügyelő központi igazgatás nyomja el. Nem kaphat nyilvánosságot semmiféle politikai, filozófiai vagy tudományos nézet, amely csak egy kicsit is eltér a hivatalos ideológia vagy esztétika szűk keretétől; lehetetlen a társadalmi válságjelenségek nyilvános bírálata; kizárt a nyilvános védekezés lehetősége a hivatalos politika igaztalan és becsmérlő megállapításával szemben (az első szerződés 17. cikkével ellentétben a gyakorlatban nem létezik a „tisztesség és a hírnév elleni támadásokkal” szembeni törvényes védekezés); nem lehet szembeszállni a hazugságokkal, és hiábavaló minden kísérlet, amely bírósági úton kísérel meg

¹⁷⁵ Lásd 120/1976. KüM rendelet. *Sbírka zákonů Československá socialistická republika*, Ročník 1976, částka 23. 570–583. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1976/023-1976.pdf>. Letöltés ideje: 2014. szeptember 21. Magyarul az 1976. évi 8. és 9. tvr. hirdette ki a két szerződést, Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, illetve Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya néven. *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye* 1976, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977, 128–137., illetve 137–142.

¹⁷⁶ Utalás a Plastic People of the Universe elleni eljárásra. Az együttes vezetője, Ivan M. Jirous tizen-nyolc hónapos börtönbüntetést kapott, az egyik tagot nyolc hónapra ítélték, a banda kanadai tagját pedig kiutasították az országból.

segítséget vagy helyesbítést kérni; a szellemi és kulturális alkotás területén lehetetlen a nyílt vita. Számos tudományos vagy kulturális tevékenységet folytató személyt, valamint más állampolgárt csupán azért diszkriminálnak, mert évekkorábban olyan nézeteket vallott, amelyeket a jelenlegi politikai hatalom elítél. A vallásszabadságot, amelyet az első szerződés 18. cikke biztosít, a hatalompolitikai kényszer rendszeresen korlátozza: az egyházi személyek tevékenységének megnyirbálásával, a funkcióik gyakorlásához szükséges állami jóváhagyás megtagadásával vagy az azzal való tartós fenyegetéssel; egzisztenciális vagy egyéb jogsértő intézkedések olyan személyek ellen, akik vallási hitüket szóval vagy tettel kinyilvánították; a vallásoktatás és hasonló dolgok elnyomásával.

A polgári jogok korlátozásának és gyakorta teljes elnyomásának eszköze egy olyan rendszer, amelyben az állam valamennyi intézményét és szervezetét alárendelik a kormányzó párt apparátusa politikai direktíváinak és a hatalmat birtokló egyes befolyásos személyek határozatainak... [...]

NÉMETH István, *Európa 1945–2000. A megosztástól az egységig*, Budapest, Aula, 2004, 511–513.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 646–650.

13. A Rudé právo támadása a Charta '77 ellen

(Hajótöröttek és önjelöltek)

Prága, 1977. január 12.

Részletek

A Chartát hamarosan már 1200 fő írta alá, széles körben ismertté vált a tartalma, így a hatalom sem söpörhette a szőnyeg alá. Ezért inkább azt a taktikát választották, hogy a nyilvánosság előtt vádolják meg az aláíróit, akiket reakciósoknak, demagógoknak és ellenforradalmároknak neveztek. Habár a Charta nyilatkozata teljes egészében törvényes alapokon állt, a csehszlovák jogrendben szereplő jogokért lépett fel, s tagjai nem kívántak politikai pártot létrehozni, az aláírókat a burzsoázia kiszolgálóinak nyilvánították, és alantas, személyeskedő támadásokat indítottak ellenük. A CSKP napilapja, a Rudé právo a következő hetekben megtelt olyan „olvasói” levelekkel, amelyek elítélték a Chartát és annak tagjait. A hivatalos sajtóban egyébként a Charta nyilatkozatát természetesen nem közölték, csak a párt álláspontjának megfelelő bíráló hangoknak adtak teret. A támadások hatására Mlynář emigrált. Másokat is emigrációba akartak kényszeríteni; Pavel Kohoutot például nem engedték visszatérni egy ausztriai utazásáról. – Márciusban az idős Patočka agyvérzésben meghalt az őrizetben, míg Havelt októberben tizennégy havi felfüggesztett börtönre ítélték.

[...] A burzsoázia kétségbeesett védekezésében mindent megtesz, nem riad vissza semmitől, hogy megállítsa a forradalmi folyamatot.

A burzsoá reakció elkerülhetetlen kudarcának megakadályozása érdekében különböző módszereket keres, hogy elhárítsa vagy legalább elodázza megszűnésének veszélyét. Az antikommunizmus brutális formáit a kevésbé átlátszókkal váltogatja. Az egyik új módszer a szocializmus „megjavítása”. [...]

A nemzetközi reakció számára bármilyen eszköz és bármilyen szövetségesek megfelelnek. Megveszteget mindenkit, aki megvesztegethető, számol az árulókkal, azokkal, akik megszöknék az ellenfél táborából. Toborozza az emigránsokat, a szocialista országokban élő különböző hajótörötteket, mindazokat, akik reakciós osztályrédek, hiúságuk, dicsőségshajhászásuk, árulásuk vagy jellemtelenségük miatt hajlandók akár az ördög szolgálatába is állni. [...]

Gyakran a lehetetlent is megkísérli – fel akarja élesíteni a politikai holtakat, a szocialista országok emigránsai, valamint az osztályellenség, az árulók és a különböző bűnözők soraiból. Az ilyen „megható” együttműködés egyik formája a különféle pamfletek, levelek, tiltakozások és más rágalmak gyártása, amelyeket az „ellenzéki” egyének és csoportok hangjaként tüntetnek fel, csinnadrattával és egybehangolt módszerrel terjesztik a kapitalista világban.

Idetartozik a legújabb pamflet, az ún. „Charta 77”, amelyet a kudarcot vallott csehszlovák reakciós burzsoázia és az 1968-as ellenforradalom kudarcot vallott szervezőinek soraiból verbuválódott csoport az antikommunista és cionista központok megrendeléseire adott át bizonyos nyugati hírügynökségeknek.

Államellenes, szocialistaellenes, népellenes és demagóg gyalázkodó iratról van szó, amely durván, hazug módon rágalmazza a Csehszlovák Szocialista Köztársaságot és a nép forradalmi vívmányait. Szerzői azzal vádolják társadalmunkat, hogy élete nem felel meg az ő burzsoá és elit elképzeléseiknek.

Ezek az önjelöltek, akik megvetik a népet, érdekeit és [az] általa választott képvisleti szerveket, jogot formálnak arra, hogy népünket képviseljék, „párbeszédet” akarnak folytatni a politikai és államhatalommal, sőt a „közvetítő szerepét akarják játszani az esetleges konfliktusos helyzetekben”. [...]

Népünk okulva a válságos évek tanulságaiból, senki számára nem teszi lehetővé egy újabb ellenforradalom megkísérlését. Amint Gustáv Husák elvtárs nemegyszer leszögezte, az ellenforradalom számára nálunk nem terem babér.

A pamflet rágalmazó tartalma nem jelent semmi újat és érdekeset. Az antikommunizmus történelme még reakciósabb pamfleteket is ismer. Ezek a buborékok azonban törvényszerűen elpattantak, akkor is, ha ismerősek voltak a szerzői, vagy hamisítványok voltak, ismert vagy ismeretlen egyének álltak mögöttük. [...]

A legújabb pamflet esetében nincs szó hamisítványról, de megnyilvánul az eszmei szerzők egyértelmű kapcsolata és az akció szembeötlő egybehangoltsága. Amint a *Guardian* angol lap beismeri, a pamfletet „gondosan kiválasztott nyugati folyóiratoknak adták át”. [...]

Egészen nyilvánvaló, hogy ki áll az akció mögött. Azoknak, akik a pamflet szerzőinek nevezik magukat, semmi esetre sincs ilyen befolyásuk. A haladás harcosainak

nevezik magukat, de a valóságban a legszennyesebb imperialista reakció szolgálatában állnak. [...]

A burzsoá hírügynökségek azonban most indiszkrétek, és a reakciós pamfletet különböző nevekkal hozzák kapcsolatba. Politikai szempontból az emberi és politikai hajótöröttek tarka sokaságáról van szó. Közéjük tartozik V. Havel, a milliomoscsalád fia, az ádáz antiszocialista, P. Kohout, az imperializmus hű szolgája és bevált ügynöke, J. Hájek, a kudarcot vallott politikus, aki a semlegesség jelszával ki akarta szakítani államunkat a szocialista országok közösségéből, L. Vaculík, a 2000 szó ellenforradalmi pamflet szerzője, V. Šilhán, az ellenforradalmi erők tömbjének bábja, J. Patočka reakciós professzor, aki az antikommunizmus szolgálatába állt, P. Drtina, a február előtti reakció képviselője, burzsoá igazságügy-miniszter, V. Černý, a notorikus [sic!] reakciós, aki a lámpavasakról tett kijelentéséről vált hírhedtté, amelyekre 68-ban a szocializmus híveit akarta akasztani, az Uhl-típusú¹⁷⁷ anarchista és trockista elemek, a K 231 és a KAN szervezői, továbbá azok, akik a vallást reakciós politikai célokra akarják felhasználni, azok, akiket az elmúlt években jogerősen elítéltek konkrét államellenes tevékenységükért. A legfeketébb antikommunista reakcióval szöveteztek a jobboldali revizionizmus egyes vezetői, például F. Kriegel, a nemzetközi kalandor és mások.

Sajátos politikai panoptikum ez, amelynek színészei már nem ismertek és nem érdekesek a hazai nézők számára. Az antikommunista központok számára azonban még mindig „értékes” ez a panoptikum. [...] Elévült nem egy antikommunista mese, nem egy burzsoá „kommunistaüldöző” divatjamúlt lett. És így új harcosokat toboroznak az emigránsok és az árulók, a legyőzött burzsoázia, az erkölcstelen deklaszált elemek soraiból, akiket most új, divatos szóval „disszidenseknek” neveznek. [...]

A szocialista országok céltudatosan arra törekedtek és törekednek, hogy a világban új légkör uralkodjon, új viszonyok alakuljanak ki az országok között a hidegháború híveinek minden igyekezete ellenére. A szocialista országok konstruktív törekvése sikerekhez vezetett a helsinki európai biztonsági és együttműködési konferencián. Az ott elfogadott záróokmány rögzíti a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élése politikájának alapelveit, a törvények megtartását és az egymás ügyeibe való be nem avatkozás elveit [...]

A legreakciósabb imperialista körökben azonban ez a politika természetesen nemtetszést váltott ki, ezek a körök különböző okok miatt vissza akarják fordítani a történelem kerekét. [...]

Ezt a célt követi az a pamflet is, amely alatt több dicstelen név díszel. Ugyanúgy, mint a többi hasonló koholmány, amelyhez a szállítók a szocialista országok különböző hajótörötteinek nevét használják fel. [...]

Nem nehéz kitalálni, ki a kezdeményezőjük. A „kit szolgál ez” törvényszerű kérdésére törvényszerű a válasz is: az imperializmust szolgálja, új támadásról van szó a világsszocializmus ellen.

Ez nem az első és nyilván nem az utolsó támadás. Szocialista utunk három évtizede alatt már több ilyen támadást megéltünk. [...] Azok az emberek, akik életünkbe,

¹⁷⁷ A Petr Uhlra történő utalás az eredeti magyar fordításban hibásan jelent meg (Uhel).

hazánkba be akarták csempészni az ellenforradalmat, már egyszer megkapták azt, amit érdemelnek. Tudatosítanunk kell, hogy mindennemű újabb kísérletük eleve kudarcra van ítélve. 1968 nem ismétlődik meg. Teljes mértékben érvényes Gottwald jelszava: A köztársaságot nem engedjük felforgatni!

Népünk saját útján halad. A társadalmi haladás, a szocializmus útján. A Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való szilárd barátság útján. A szocialista közösség szilárd láncszeme vagyunk. Együttműködünk és együtt is fogunk működni a világ haladó és békeszerető erőivel. Ez jó és becsületes út, amely megbízhatóan a kommunista célokhoz vezet bennünket. Mindenki, aki becsületesen dolgozik, és igyekszik hozzájárulni a közös jóléthez, megtalálja létbiztonságát.

Semmilyen hazug pamflet nem cáfolhatja meg a történelmi igazságot.

Rudé právo, 1977. január 12., 2.; *Új Szó*, 1977. január 13., 2–3.

<http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/6> Letöltés ideje: 2013. április 10.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-a-slovenskym-dejinam-po-roce-1945> Letöltés ideje: 2013. március 24.

14. A művészeti alkotószövetségek bizottságainak nyilatkozata („Anti-Charta”)

(Új alkotásokat a szocializmus és a béke jegyében!)

Prága, 1977. január 29.

Részletek

A Charta elleni kampány egész januárban és februárban folytatódott. Ennek egyik legfontosabb eleme volt az alábbi dokumentum, amely a művészeti alkotószövetségek nyilatkozataként látott napvilágot. 1977. január 28-án a prágai Nemzeti Színházban gyűltek össze a rezsim mellett kiálló művészek, színészek, írók, zenészek, képzőművészek stb. A nyilatkozatot Jiřina Švorcová színésznő olvasta fel (1976-tól a CSKP KB tagja is volt egyben). Hasonló eseményre került sor február 4-én is a Zenei Színházban, ahol a szöveget az ismert énekes, Karel Gott olvasta fel. A következő hetek során erős nyomást gyakoroltak az ország különböző művészeire, hogy aláírásukkal csatlakozzanak az Anti-Chartához. Az aláírók listáját a Rudé právo közölte elsőként január 31-én. A listán szereplő személyek egy része később tagadta, hogy aláírta volna a nyilatkozatot, így e listák nem megbízhatók. Legtöbbször azonban félelemből írták alá, esetenként cserébe visszakapták 1968 után megvont publikációs lehetőségeiket.

[...]

Örömmel tölt el bennünket, hogy az elmúlt években olyan jelentős alkotások születtek, amelyek gazdagítják és a jövőben is gazdagítani fogják népünk szellemi életét, s nemcsak idehaza, hanem külföldön is nagy elismerést vívtak ki. Ezek az értékek nem légius térben születtek, hanem népünk mindennapos alkotómunkájának részeként és eredményeként láttak napvilágot. Olyan időszakban, amikor kommu-

nista pártunk társadalmunkat kivezette a válságból, a zűrzavarból, és valamennyien arra törekedtünk, hogy sokoldalúan fejlesszük szocialista társadalmunkat. Társadalmunk megfelelő légkört, optimális feltételeket teremtett, és kellő megértést tanúsít a művészet és a kultúra iránt. [...]

Az, ami nemzedékek hő vágya és álma volt, hazánk szovjet hadsereg általi felszabadítása után nálunk is reális lehetőséggé vált. E reális lehetőséget szocialista építőmunkánk révén egyre gazdagabb tartalommal töltöttük meg, s így vált és válik mindinkább valósággá. Dolgozóink nemcsak munkájukban, hanem tudatukban is rögzítették: új korszak kezdődött, az anyagi és a szellemi szférában egyaránt, megértették, hogy munkájukkal, aktivitásukkal hazájuk és az egész világ haladásáért dolgoznak. [...]

Boldogok vagyunk, hogy tetteinkkel és erőfeszítéseinkkel beilleszkedünk egy szélesebb nemzetközi családba. A Szovjetunió és a többi szocialista ország művészeivel együtt közös célért, szocialista életünk fejlesztéséért és gazdagításáért munkálkodunk. E nagyszabású tevékenységünkben jó barátokra és segítőtársakra találunk különböző világrészek haladó gondolkodású művészei és más dolgozói között, akikkel az igazi humanizmus gondolatai kötnek össze bennünket. [...]

Éppen ezért a helsinki békekonferencia¹⁷⁸ zárónyilatkozata alapján országok és földrészek határain át nyújtjuk baráti jobbnkat. Tudatosítjuk: az igazi művészet és az igazi kultúra a nemzetek és az emberiség fejlődését, a népek közötti barátság, az emberek boldogulását és a béke ügyét szolgálja. Éppen ezért azonban megvetjük azokat, akik önzésük, gőgösségük vagy elitelméleteik alapján, sőt júdáspénzért, bárhol a világon – nálunk is akadt a renegátoknak és árulóknak ilyen maroknyi csoportja – elszakadnak a néptől, tetteikben nem vesznek tudomást a dolgozók életéről, igazi érdekeiről, és az erőviszonyok logikájából adódóan az imperializmus antihumanista erőinek eszközeivé válnak, a nemzetek közötti viszálykodás hirdetőivé süllyednek. A fejlődés arról győz meg bennünket, hogy a világon erősödik a béke és az együttműködés hirdetőinek tábora, és éppen az igazi kultúra válhat a népek közötti megértés elmélyítésének egyik leghatékonyabb eszközévé, mert minden művészi alkotás, amely az élethez és az ember ragyogó jövőjéhez kötődik, a humanista gondolatok békegalambja, amely valamennyi földrész népéhez eljut. [...]

Meggyőződésünk, hogy szocialista társadalmunkban, amelyre büszkék vagyunk és tehetségünkkel hozzájárulunk felvirágoztatásához, e nemes gondolatok révén valóra válthatjuk azokat a célokat is, amelyeket a művészeti alkotószövetségek kongresszusainak határozatai fogalmaznak meg. [...]

Meggyőződésünk, hogy a következő években új művészi alkotások születnek, amelyek dolgozó népünk érdekeit szolgálják, és összhangban vannak szocialista társadalmunk humanus céljaival és vezető erejének, Csehszlovákia Kommunista Pártjának politikájával.

A Cseh és a Szlovákiai Írók Szövetségének Bizottsága

A Cseh és a Szlovákiai Képzőművészek Szövetségének Bizottsága

¹⁷⁸ Utalás az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletre (EBEÉ), amelyet 1975-ben tartottak meg.

A Cseh és a Szlovákiai Zeneművészek Szövetségének Bizottsága

A Cseh és a Szlovákiai Drámai Művészek Szövetségének Bizottsága

A Csehszlovákiai Műépítésszek Föderális Szövetségének Központi Bizottsága

Rudé právo, 1977. január 29., 1.; *Új Szó*, 1977. január 29., 1–2.

<http://www.charta2007.cz/index.php?sh=dokum/4> Letöltés ideje: 2013. április 10.

15. Václav Benda: *Párhuzamos polisz*

Prága, 1978. május

Részletek

A Charta '77 aktivistái 1978 áprilisában létrehozták az Igazságtalanul Üldözötteket Védő Bizottságot (cseh nevének rövidítése alapján: VONS), amely a politikai okból üldözött személyeknek jogi tanácsokat és védelmet kívánt adni. A szervezet egyik tagja Václav Benda filozófus-matematikus, katolikus aktivista volt, aki 1977-ben csatlakozott a Chartához (nem eredeti aláíróként). A chartások kapcsolatban álltak a lengyel ellenzéki mozgalmakkal (Munkásvédelmi Bizottság – KOR) is. A lengyel és a csehszlovák ellenzék is földalatti, illegális szervezetek kiépítésén dolgozott, amelyek elméleti alapjait Benda dolgozta ki, s az általa elképzelt rendszert párhuzamos polisznak nevezte el. A szamizdatirodalom mintájára az élet minden szférájában független, azaz párhuzamos struktúrák kialakítását javasolta; ezek idővel akár ki is szoríthatják a régebbi, normalizált struktúrákat.

[...] Ezért olyan stratégiát javaslok, ami fokozatosan kivezet minket abból a zsákutcából, amelyben ma vagyunk. Ez a stratégia két kifejezésben foglalható össze: ami egyesít és vezet minket, annak folytatódnia kell, hogy *erkölcsi elkötelezettség és küldetés* érzése legyen; s ennek helyet és perspektívát kell kapnia egy „párhuzamos polisz” létrehozásában. [...]

Javaslom, hogy egyesítsük erőinket, és hozzunk létre lassan, de biztosan párhuzamos struktúrákat, amelyek legalább korlátozott módon, de képesek helyettesíteni a meglévő struktúrákból hiányzó hasznos és szükséges funkciókat, s ahol lehetséges, felhasználni és humanizálni a meglévő struktúrákat. [...]

[...] a Charta tagadhatatlanul naiv tett, politikailag csakúgy, mint minden kísérlet, hogy cselekedeteinket morális alapra helyezzük. Mindenesetre javaslatom közvetlenül a Charta '77 jelenlegi alakjából származik, amely a már létező párhuzamos struktúrák (a második kultúra) megvédésére tett lépésekből nőtt ki, és ami erőfeszítéseinek nagy részét annak szenteli, hogy „humanizálja” a létező hivatalos struktúrákat (mint például a törvényhozás rendszere), azzal, hogy újraértelmezi jelentésüket. [...]

Talán erőnkön felül áll, hogy keresztülvigyük e tervet. Mindazonáltal ez reális abban az értelemben, hogy már működött. Két példa, amelyek egyszerre figyelemre méltók, és mégis nagyon különbözők. Párhuzamos kulturális szerkezetek tagadhatatlanul léteznek ma, és ezek pozitív jelenségek. Bizonyos területeken, mint az irodalom,

és bizonyos mértékig a könnyűzene és a képzőművészetek, a párhuzamos kultúra elhomályosítja az élettelen hivatalos kultúrát. Épp ennyire tagadhatatlan (és negatív, bár funkcionálisabb és emberibb) a párhuzamos gazdaság, amely a szisztematikus lopásra, korrupcióra és „szívességekre” alapozódik. A hivatalos gazdaság fényes felszíne alatt e második gazdaság jelentős tényező a fogyasztási viszonyokban, valamint az ipari és kereskedelmi kapcsolatokban is.

Íme, röviden, és nem szabatos sorrendben, tervem részletei:

a) Ez a pont a bevezetés a többihez. Jogrendszerünk az egyik legrosszabb a világon, mivel csakis propagandisztikus célokból létezik, és ennek okán rendkívül bizonytalan, és teljesen hiányzik belőle minden jogi garancia. Ugyanakkor és ugyanazon okokból megengedi, hogy nagyon liberálisan értelmezzék. Módszeresen ki kell aknáznunk ezt az ellentmondást, de felkészültnek kell lennünk arra, hogy bármikor módszeresen ellenünk fogják használni. A totalitáriustól a liberális rendszerig vezető átmenet azt jelenti, hogy el kell jutnunk az „ami nincs kifejezetten engedélyezve, az tilos” elvétől az „ami nincs kifejezetten tiltva, az engedélyezett” elvéig. Ez csak úgy érhetjük el, ha folyamatosan teszteljük annak határait, hogy mi engedélyezett, és nagy energiával birtokba vesszük az újonnan szerzett pozíciókat.

b) Eddig a Második Kultúra a legfejlettebb és legdinamikusabb párhuzamos struktúra. Modellként kell szolgálnia más területek számára, és egyidejűleg minden rendelkezésre álló eszközt fel kell vonultatni, hogy támogassuk fejlődését, különösen olyan elhanyagolt területeken, mint az irodalomkritika, kulturális újságírás és a film.

c) Az oktatás, valamint a tudományos élet párhuzamos struktúrája már bizonyos hagyományt hozott létre, habár az utóbbi két évben stagnálni látszik. A párhuzamos oktatási rendszert rendkívüli fontosságúnak tartom, mind személyes okból (nem dédelgetek túl sok illúziót a gyerekeim esélyeiről a hivatalos oktatásban) és általánosabb okokból is. [...]

d) A Charta kezdetben képes volt párhuzamos információs hálózatot létrehozni, amely működőképes és gyors volt, s legalább sok tízezer embert ért el. E hálózat fokozatos hanyatlása, ami sajnos gyorsabban ment végbe, mint amit meg lehetne magyarázni a Charta kezdeti szenzációs hatásának eltűnésével, a Charta egyik legnagyobb kudarcának tekinthető, és az eddigi egyik legsúlyosabb tünete fejlődési válságának. [...]

A terjesztett információ tartalma és formája is nyilvánvalóan kulcsfontosságú lesz. Az információ forgalmát épp olyan fontosnak kell tekinteni, mint az anyag aktuális előkészítését. Mindenkinnek, aki ma információhiányra panaszkodik, törekednie kell arra, hogy hatékonyabban terjessze a megkapott információkat.

Az eddig megteremtett információs hálózatot rendszeresen kell használni. A hosszú cselekvés nélküli időszakok veszélyesebbek, mint a hálózat túlterhelése, mert ez az érdeklődés elvesztéséhez és a már megteremtett kapcsolatok stagnálásához vezet. [...]

Sürgős szükség van arra, hogy javítsuk az információáramlást a Prágán kívüli csoportok felé. Talán még sürgetőbb e csoportok számára, hogy kölcsönös kapcsolatokat teremtsenek és saját független információs hálózatot hozzanak létre. [...]

e) Jelenleg a párhuzamos gazdaság terén ránk váró feladatok elképzelhetetlenek, s bár lehetőségeink korlátozottak, annak szüksége, hogy kiaknázzuk ezeket, sürgető. [...] Közösségünknek a kölcsönös garanciák rendszerére kell épülnie, amelyek egyszerre erkölcsiek és anyagiak. Demonstrálni indítékaink erkölcsösségét és érdektelenségét azzal, hogy kérkedve elhanyagoljuk az anyagi tényezőket, ilyen körülmények között épp olyan naiv és veszélyes, mint tájékoztatni az állambiztonsági erőket életünk részleteiről, mivel úgy véljük, hogy amit teszünk, az őszinte és törvényes. Ellen kell állnunk e nyomásnak azzal, hogy következetesen a nemzetközi szolidaritáshoz fordulunk segítségért [...]

f) Elő kell készíteni a talajt a párhuzamos politikai (a szó szűkebb értelmében vett) struktúráinak megteremtéséhez és támogatásához. Ez széles körű aktivitást foglalna magában, az emberek polgári kötelezettségeire vonatkozó tudatosságának növelésétől kezdve a politikai vita valódi feltételeinek megteremtésén át az elméleti álláspontok kidolgozásáig. Magában foglalná konkrét politikai áramlatok és csoportok támogatását is.

Ami a párhuzamos külpolitikát illeti, előtételtem az, hogy bármely probléma nemzetköziesítése, habár a sikerre talán kicsi az esélye, nem árthat. Néhány fent említett párhuzamos struktúra, például a gazdaságban és a kultúrában, legalábbis eleinte, nem is remélheti, hogy működik külföldi támogatás nélkül. [...]

Nem kevésbé fontos a kölcsönös együttműködés a keleti blokk országainak rokon irányzatai között. Az utóbbi évtizedekben e tömb csaknem minden országa súlyos árat fizetett az ilyen együttműködés hiányáért. Pillanatnyilag meglehetősen jelentéktelen mértékben tájékoztatunk arról, hogy mit csinálunk, és együttműködésünk a blokkon belüli párhuzamos mozgalmakkal mindig is fájdalmasan elégtelen volt. [...]

A Charta '77-nek folytatnia kell valódi célja beteljesítését, vagyis összegyűjtenie az alapvető dokumentumokat, amelyek felhívják a figyelmet az emberi jogok megtagadására, és javaslatokat tennie a helyzet javítására. A dokumentumoknak legalább két hónapos időszakokban kell megjelenniük, s nemcsak a hatóságoknak kell címezni azokat, hanem – és elsősorban – polgártársainknak. Ezért ezeknek valódi, sürgető problémákkal kell foglalkozniuk. Nem lehetnek mértéktelenül hosszúak, és megfelelően érthetőnek kell lenniük a laikus közvélemény számára is, mellőzve a jogi vagy a szakzsargont. [...]

Ha a dokumentumok előállítására megszűnik egyedüli célunk lenni, és mindössze egy elemének fogják tekinteni egy állhatatosabb erőfeszítésnek, hogy megvizsgáljuk jelenlegi nyomorúságunk okait, és módokat javasoljunk a javításra, akkor a Charta '77-re valóban nem vár az elkorcsosulás és annak veszélye, hogy mindössze száraz, zizegő papírok gyártója. Egy ilyen megközelítés jelentené a legerőteljesebb átmenetet az itt előadott tervhez, hogy teremtsünk egy párhuzamos poliszt.

H. Gordon SKILLING–Paul WILSON (eds.), *Civic Freedom in Central Europe. Voices from Czechoslovakia*, Houndmills–London, MacMillan, 1991, 35–41.

16. A Charta '77 felhívása: Vonják ki a szovjet csapatokat Csehszlovákiából!

Prága, 1978. augusztus 12.

Részletek

A Charta '77 a tagjait érő folyamatos inzultusok ellenére folyamatosan működött. Minden év elején megválasztották a szervezet három szövivőjét (e posztion így több mint negyven különböző személy állt összesen), valamint rendszeresen bocsátottak ki sorszámokkal ellátott dokumentumokat is. A Charta 1978. évi 18. sz. dokumentuma a Varsói Szerződés csapatai 1968-as megszálló hadműveletének tizedik évfordulója előtt jelent meg, s az akkori megszállók közül egyedülként Csehszlovákiában maradt szovjet csapatok kivonását követelte. A felhívás természetesen hatástalan maradt, sőt a tizedik évforduló viszonylagos nyugalomban telt el. – A Charta és a VONS működése miatt a rezsim keményebb fellépést határozott el. 1979 májusában őrizetbe vették Havelt (szövivő 1978-ban), Bendát és Jiří Dienstbiert (1979-es szövivők), valamint Petr Uhlt, majd októberben többéves börtönbüntetéssel sújtották őket. 1982–1984 folyamán szabadultak ki.

A következő napokban lesz tíz éve annak, hogy a Varsói Szerződés öt tagállama katonai intervenciót hajtott végre köztársaságunk területén, mégpedig a csehszlovák állam legfelsőbb szerveinek – a köztársasági elnöknek, a kormánynak és a nemzetgyűlésnek – tudomása és beleegyezése nélkül (és ugyanígy a CSKP akkori vezetőségének, első titkárának, elnökségének és Központi Bizottságának tudomása és beleegyezése nélkül). A csapatoknak ez a bevonulása jogellenes lépés volt, ellentmondott az ENSZ alapokmányának, a Varsói Szerződésnek, az 1943. december 12-i szovjet–csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződésnek [...]; jogtalan voltát teljes mértékben alátámasztotta az európai biztonsági és együttműködési értekezlet 1975. augusztus 1-jén Helsinkiben aláírt záróokmánya [...]

A szovjet csapatok államunk területén való tartózkodását utólag a csehszlovák és a szovjet kormány 1968. október 16-i szerződése szabályozta, a csapatok bevonulását azonban nem legalizálta. E szerződés értelmében a szovjet csapatok Csehszlovákia területén átmenetileg tartózkodnak, „kifejezetten a szocialista közösség országai biztonságának szavatolása céljából a nyugatnémet militarista erők fokozódó revansista törekvéseivel szemben” (a szerződés 1. cikkelye).

Ezért közvetlenül a szerződés szövegéből kiindulva tesszük fel a kérdést: továbbra is fennáll-e a csapatok országunkban való tartózkodásának oka azt követően, hogy a Varsói Szerződés tagországainak és a Német Szövetségi Köztársaságnak kapcsolatait rendezték [...] [az 1970–1973 között megkötött szerződésekkel]. Ezekből a tényekből az érintett országok kormányainak le kellene vonniuk nemcsak az NSZK-hoz fűződő kapcsolatok normalizálásának, hanem egyúttal a csehszlovák–szovjet kapcsolatok normalizálásának megfelelő következtetéseket, egy állam csapatainak más állam területén békeidőben való tartózkodása semmiképpen sem tartozik a normálisnak elismert jelenségek közé.

Az, hogy az augusztusi intervenció oly súlyosan bonyolította a csehszlovákiai belpolitikai helyzetet, és hogy e bonyodalmak következményeit mindmáig érezzük, csak alátámasztja ezt a következtetést.

KÖVESDI János (szerk.), Országos gyász. Csehszlovákia 1968 augusztusában, Pozsony, szerzői kiadás, 1990, 126–127.

Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace, Usp. Vilém PREČAN, Bratislava, Archa, 1990, 213–214.

17. Václav Havel: A kiszolgáltatottak hatalma

Hrádeček, 1978. október

Részletek

A Gustáv Husáknak írott levelében (lásd VIII. 11. sz. dokumentum) leírtakat tovább gondolva Havel egy még terjedelmesebb, filozófiai igényű művet alkotott, amely talán a legjobb leírását adja a normalizált Csehszlovákiának és általában a poszttotalitárius diktatúrának, egyúttal kifejti gondolatait a „disszidens mozgalomról”, az „ellenzékiégről” és a fogyasztói társadalomról is. Mindezek helyett az „igaz életet” ajánlja olvasói figyelmébe, s eközben reflektál a Párhuzamos polisz (lásd VIII. 15. sz. dokumentum) elgondolására. Jellegzetes vonása az átlagemberek felelősségének mérlegelése is. Az írást Havel római számokkal jelzett fejezetekre osztotta, de e helyütt ezeket a számokat nem közöljük. Művét a szerző Jan Patočka emlékének ajánlotta, aki 1977 márciusában a vizsgálati fogságban elhunyt. – 1979-es elítélését követően Havel a börtönben kényszer munkát végzett, ami aláásta egészségét. Ugyanakkor hetente levelet írhatott a feleségének, s ezt kihasználta további irodalmi-filozófiai munkára. Ez később könyvként is megjelent (a Levelek Olgának című mű magyarul teljes terjedelmében nem olvasható).

Kelet-Európát kísértet járja be, melyet Nyugaton „disszidens gondolkodásnak” neveznek. [...]

Kik is valójában ezek a „belső disszidensek”? Mi magatartásuk indítéka és értelme? Mi az őket összetartó „független kezdeményezéseké”, s milyen valós esélyei vannak e kezdeményezések sikerének? Helyénvaló-e tevékenységükkel kapcsolatban az ellenzék fogalmát alkalmazni? S ha igen, voltaképp miben nyilvánul meg ez az „ellenzékiiség” – e rendszer keretében –, miként hat, mi a társadalmi szerepe, miben bízhat, miben bízhat? Van-e egyáltalán a „belső disszidenseknek” – mint a hatalmi rendszerek mindenkor másodrendű polgárainak – hatalmuk és lehetőségük bármiképpen is hatni a társadalomra, a társadalmi rendszerre? Megváltoztathatnak bármit is?

Úgy vélem, hogy ezen kérdések latolgatását [...] legcélszerűbb azzal kezdeni, milyen is a hatalom természete abban a közegben, ahol ezek a „kiszolgáltatottak” élnek. [...]

Azt hiszem, a felületes szemlélő számára is nyilvánvaló, hogy annak a rendszernek, amelyben élünk, vajmi kevés köze van az efféle „klasszikus” diktatúrához:

1. Nincs helyileg korlátozva, hiszen épp ellenkezőleg, egy óriási kiterjedésű hatalmi tömbben valósult meg, melyet korunk egyik szuperhatalma ural. [...] Sok helyi válság, amely egy elszigetelt államban rendszerváltáshoz vezetne, e tömbön belül megoldható a többi tagország hatalmi beavatkozásával.

2. Ha a „klasszikus” diktatúrák egyik jellemzőjének történelmi gyökértelenségüket tekintjük [...], akkor a mi rendszerünkről ilyesmi távolról sem állítható [...] [mivel] tagadhatatlanul szert tett bizonyos történelmi alapra [...]

[3.] Egy további jellegzetesség [...] ugyancsak alapvetően megkülönbözteti más modern diktatúráktól: sokkalta összefogottabb, logikusan felépített, közérthető és lényegéből fakadóan fölöttébb rugalmas ideológiával bír, amely átfogó jellege és bezárt-sága folytán már-már holmi világi vallás benyomását kelti. [...] A talajavesztett embernek könnyen elérhető kapaszkodót kínál. [...] Csakhogy ezért a „szalmaszálért” drága árat kell fizetnie: le kell mondania józan ítélőképességéről, lelkiismeretéről és felelősségtudatáról; az eszmének ugyanis, amelynek szolgálatába szegődött, sarkalatos tétele, hogy hívei helyett azok felettesei gondolkodnak és felelnek, vagyis: ahol a hatalom, ott az igazság (a mi esetünkben ez az alapelv a bizánci cezaropapizmusra vezethető vissza) [...]

4. A diktatúra általánosan elfogadott képzetéhez [...] óhatatlanul hozzátapadnak a rögtönzés bizonyos elemei [...] Ezzel szemben rendszerünk [...] az egész társadalom közvetett és közvetlen manipulációjának olyan tökéletesen kimunkált mechanizmusát hozta létre, hogy az ma már mint a hatalom „fizikai” alapja gyökeresen új minőséget képvisel. [...]

5. Míg a klasszikus diktatúrát [...] rendszerint a forradalmi hevület, a heroizmus, az önfeláldozás és a megszállott erőszak légköre jellemzi, addig a szovjet tömb lakosságának életéből ennek a légkörnek az utolsó maradványai is eltűntek. [...] a szocialista tábor lényegében nem más, mint az ipari-fogyasztói társadalom egyik változata. [...] A továbbiakban ezért *poszttotalitárius* rendszernek fogom nevezni [...] nem arra szándékozom utalni, hogy olyan rendszerről van szó, amely már nem totalitárius, ellenkezőleg, éppen azt szeretném vele kifejezni, hogy merőben *másként* totalitárius, mint azok a „klasszikus” diktatúrák [...]

A zöldségbolt üzletvezetője kitette kirakatába, a hagyma és a sárgarépa közé, a „Világ proletárai, egyesüljetek!” jelszót. Vajon mi készítette erre? [...] Csakugyan személy szerint ennyire szívén viseli, hogy a földkerekség proletariátusa egyesítse erejét? És lelkesedésében oly messzire megy, hogy multhatatlanul szükségesnek véli ebbéli meggyőződését megosztani az utca nyilvánosságával? [...]

Ezt a jelszót a zöldségesnek a központ küldte, akárcsak a hagymát és a sárgarépát, és ő csak azért tette ki a kirakatába, mert évek óta így szokás, mert mindenki ezt teszi, mert ennek így kell lennie. Ha nem ekként járna el, esetleg kellemetlenségei támadhatnának [...]

Mindez azonban távolról sem jelenti azt, hogy tettét semmi sem motiválja, vagy hogy cselekedete értelmetlen. [...] Ez a jelszó ugyanis *jelként* funkcionál, s mint olyan, rejtett, ám teljességgel világos jelentéstartalom hordozója, melyet szavakkal így fejezhetnénk ki: Én X. Y. zöldséges a helyemen vagyok, és tudom, mit kell tennem; úgy viselkedem, ahogy elvárják tőlem; megbízhatnak bennem, és semmit nem vethetnek a szememre: engedelmeskedem, ezért jogom van rá, hogy békességben éljek. [...]

A jel tehát segít az ember elől elrejtteni engedelmességének „alantas” indítékait, s egyúttal a hatalom „alantas” indítékait is. Valami „magasabb rendű” kulisszája mögé rejtí őket.

Ez a „magasabb rendű” valami pedig az *ideológia*. [...] Jótékony fátyol, amellyel az ember elfedheti „behódolását a valóságnak”, siralmas látszatélettét és alkalmazkodását az adott helyzethez. Mindenki számára hasznos *alibi*, a zöldségestől [...] a legmagasabb beosztású pártfunkcionáriusig, aki hatalomföltétését a munkásosztály szolgálatát bizonygató szölamokba burkolhatja. [...]

A poszttotalitárius rendszer lépten-nyomon beleszól az egyén életébe, de természetesen az ideológia álarcában. Ezért a benne élők mindennapjait át- meg átszövi a színlelés és a hazugság: a bürokratikus pártállamot néphatalomnak nevezik; a munkásosztályt a munkásosztály nevében nyomják el; az emberek szüntelen megaláztatását teljes és végérvényes felszabadításuknak tüntetik fel; az információktól való elzárásukat az információk teljes nyilvánosságának; a hatalom nyilvános ellenőrzésével való visszaélést és a hatalmi önkényt a jogszabályok betartásának; a kultúra elnyomását a kultúra felvirágoztatásának; az imperialista befolyás fokozatos kiterjesztését az elnyomottak támogatásának; a szabad véleménynyilvánítás lehetőségének hiányát a legteljesebb szabadságnak; a választási komédiát a demokrácia legszélesebb körű megnyilvánulásának; az önálló gondolkodás tilalmát a legtudományosabb világnézetnek; a megszállást baráti segítségnyújtásnak. A hatalom a tulajdon hazugságainak hálójában vergődik, ezért kénytelen a meghamisítás eszközéhez folyamodni. Meghamisítja a múltat. Meghamisítja a jelent és a jövőt. Meghamisítja a statisztikai adatokat. Úgy tesz, mintha nem lenne mindenható és mindenre kész rendőri szervezete. Úgy tesz, mintha tiszteletben tartaná az emberi jogokat. Megjátssza, hogy senkit sem üldöz. Megjátssza, hogy nem fél. Megjátssza, hogy semmit sem játszik meg.

Az embernek nem kell elhinnie mindezt a misztifikációt. De úgy kell viselkednie, mintha elhinné, vagy legalábbis szótlanul el kell néznie, vagy legalábbis jó viszonyban kell lennie azokkal, akik operálnak vele.

Csakhogy már ez is elég ahhoz, hogy *hazugságban kelljen élnie*.

Nem kell elfogadnia a hazugságot. Elég, ha elfogadta, hogy vele együtt és benne él. Mert már ezzel is megszilárdítja a rendszert, kiteljesíti, fenntartja – *ő maga lesz a rendszer*. [...] ¹⁷⁹

¹⁷⁹ A következő részben Havel kifejti, hogy az ideológia egyszerre válik üres rítussá és a hatalom fő támaszává; s mivel az egyén (még a vezető egyének is) beleolvadnak a rítusba, ezért a hatalom anonimizálódik, még az egyéniségek is fokozatosan arctalanává válnak benne. A mindenütt olvasható jelszavak

A poszttotalitárius rendszer lényege ugyanis, hogy mindenkit bevon a hatalmi gépezet működésébe [...], hogy cinkosává tegye, mint Faustot Mefisztó. [...]

S valóban mindenki elnyomott és cinkos egy személyben: nemcsak a zöldségesek, hanem a miniszterelnökök is. [...] A hatalmi ranglétrán elfoglalt posztja határozza meg az egyén felelősségének és vétkeiségének mértékét, de senkit sem tesz kizárólagosan felelőssé és vétkeessé, másrészt viszont nem is ment föl teljesen senkit a felelősség és a vétkeesség alól. [...] Ebben rejlik egyébként a poszttotalitárius rendszer egyik alapvető eltérése a „klasszikus” diktatúrától [...]

Erősen leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy a poszttotalitárius rendszer a *diktatúra és a fogyasztói társadalom történelmi találkozásának fejleménye*: vagy talán nem függ össze a „hazug élethez” való oly széles körű alkalmazkodás és a társadalmi „öntotalitás” oly gyors elterjedése a fogyasztói társadalom polgárának jól ismert szűkeblélésével, aki anyagi biztonságából aligha hajlandó bármit is feláldozni szellemi és erkölcsi integritása érdekében? Aki a „magasabb értékek” iránt tanúsított közönyében könnyen hisz a modern civilizáció elsőkélyesítő csalétkének? Aki készségesen enged a csordalét kínálta gondtalanság csábításának? S végül a poszttotalitárius rendszerben élők mindennapjait jellemző szürkeség és sivárság vajon nem mellbevágó karikatúra-e „modern” korunk életének, s valóban nem vagyunk-e – ha a külső paramétereket tekintve oly messze mögötte kullogunk is – a Nyugat számára valamiféle mementó, amely felfedi fejlődésének rejtett irányát?

Játsszunk el most egy kis időre a gondolattal, hogy zöldségesünkben egy napon „eldől a borjú”, és nem hajlandó többé jelszavakkal „ékesíteni” a kirakatát pusztán azért, hogy „jó fiúnak” könyveljék el. [...] Csakhogy hamarosan benyújtják neki mindezért a számlát: megfosztják üzletvezetői beosztásától [...] veszélybe kerül gyermekei továbbtanulásának lehetősége. Számíthat felettesei folytonos zaklatására és munkatársai értetlenségére.

E megtorló intézkedések végrehajtóinak többsége azonban nem a saját meggyőződése által vezérelve cselekedett, hanem a „körülmények” nyomására [...] A szankciók végrehajtói tehát alapjában véve csakis akként viselkednek, ahogy többé-kevésbé mindenki: mint a poszttotalitárius rendszer „fogaskerekei” [...]

Így hát maga a hatalmi gépezet lesz az, amely [...] a zöldségest kiveti a társadalomból. [...] A zöldséges ugyanis nemcsak valamiféle, egyedisége folytán elszigetelt, egyéni ballépést követett el, ennél aránytalanul súlyosabb a vétke: azzal, hogy megszegte a „játékszabályokat”, *magának a játéknak vetett véget*. Leleplezte, hogy csak játék. Szétzúzta a „látszatvilágot”, a rendszer alapvető támaszát [...] Kimondta, hogy a király meztelen. És ha a király valóban az, akkor valami elképesztően veszedelmes dolog történt: [...] mindenkinek megmutatta, miként lehet igazságban élni. [...]

Úgy tetszik, hogy annak, ami a szó legtagabb értelmében „ellenzékként” fogható fel, a poszttotalitárius rendszerben az „igaz élet” a legbiztosabb kiindulópontja és háttérháza. Ám ennek az „ellenzéki erőnek” az adott hatalommal való konfrontációja

pedig egy általános hátteret alkotnak, mind a zöldséges, mind más emberek egyszerre létrehozói és elszennvedői ennek a háttérnek.

alapvetően más jellegű, mint a szabad társadalmakban vagy a „klasszikus” diktatúrában: [...] az emberi tudat és a lelkiismeret, a lét síkján [zajlik]. E különös erő hatóköre nem fejezhető ki híveinek, választóinak vagy katonáinak számával [...] Olyan erőről van tehát szó, amely nem egy így vagy úgy körülhatárolható szociális vagy politikai csoport hatalmából ered, hanem mindenekelőtt az egész társadalomban rejlő lehetőségek erejéből, e társadalom valamennyi hatalmi struktúráját is beleértve. [...] Valamiféle biológiai fegyver ez, amellyel – ha a körülmények megérték rá – egyetlen civil is lefegyverezhet egy egész hadosztályt. [...] S minthogy minden valódi probléma és válságjelenség a hazugság sűrű leple mögött lappang, sosem lehet tudni, mikor hullik le az a bizonyos utolsó csepp, amely által kicsordul a pohár, mint ahogy azt sem, mi lesz ez a csepp: ezért van az, hogy a társadalmi hatalom mintegy megelőzőképpen és már-már reflexszerűen lecsap minden, akár a legszerényebb kísérletre is, melynek célja az „igaz élet”.¹⁸⁰ [...]

A viszonyok igazi, mélyreható és tartós jobbító szándékú megváltoztatása [...] aligha történhet meg azáltal, hogy győzedelmeskedik (még ha ez sikerülne is) valamely hagyományos politikai elképzelésekre támaszkodó és végső soron csak látszatra (vagyis struktúrájában, rendszerében) politikai elképzelés, hanem [...] az emberből, az életből kell kiindulnia, helyreállítva az embernek a világban elfoglalt helyét [...]

Az egyik olyan fogalom, amely a legkülönbözőbb félreértések szüntelen forrása [...] az *ellenzék* fogalma. [...]

A poszttotalitárius rendszerekben az ellenzék a felsorolt értelmezések egyikének sem felel meg.¹⁸¹ Milyen értelemben használják hát e rendszerrel összefüggésben ezt a fogalmat?

1. Olykor ellenzéknek minősítik (főként nyugati újságírók) a hatalmi gépezet azon tagjait vagy csoportjait, akik vagy amelyek valamiféle *rejtett* hatalmi harcban állnak a hatalom csúcsán állókkal [...]

2. Ellenzéki ségnek tekinthető továbbá mindaz, aminek közvetett politikai hordereje van vagy lehet [...] ellenzéki ségnek minősül minden kísérlet az „igaz életre” [...]

3. Az „igaz életnél” azonban általában gyakrabban szokták ellenzéki ségnek tekinteni [...] az olyan csoportokat, akik „másként gondolkodnak” [...] Az ellenzék fogalma ebben a megközelítésben többé-kevésbé azonos a „belső disszidensek” fogalmával [...]¹⁸²

Mert hát ki is valójában a „belső disszidens”?

¹⁸⁰ Havel úgy véli, hogy ezért üzték el a Szovjetunióból Szolzsenyicint, és ezért sújtottak le Csehszlovákiában a Plastic People of the Universe nevű rockegyüttes tagjaira is. Véleménye szerint ez a per váltotta ki a Charta '77 létrejöttét. Ez jól jelzi, hogy a poszttotalitárius rendszerekben a jelentős társadalmi mozgalmakat nem politikai események váltják ki. Mind 1968-ban, mind 1977-ben az „igaz élet” törte át a hazugság vastag kergét.

¹⁸¹ Sem a parlamentáris demokrácia, sem a „klasszikus” diktatúra ellenzékfogalma nem használható.

¹⁸² A következő oldalakon Havel kifejti, hogy a Charta '77 magát nem tartja ellenzéki nek, de a rendszer annak bélyegzi, és bizonyos szempontból jogosan. A Charta tagjainak többsége különböző okokból nem szereti ellenzéki nek nevezni magát.

Úgy tetszik, hogy erre a „megtisztelő” címre főként a szovjet tömb azon polgárai szolgáltak rá, akik úgy döntöttek, hogy „igaz életet fognak élni” [...], de hogy [elnevezésükként] éppen a „disszidens” kifejezés felelne meg a legjobban, erősen vitatható. [...]

Mindenekelőtt ez a kifejezés már etimológiai szempontból is vitatható: a „diszszidens” ugyanis, mint közismert, „szakadárt”, „hitehagyottat” jelent, a „disszidensek” pedig nem érzik magukat szakadároknak [...] A „disszidens” megjelölés óhatatlanul azt a benyomást kelti, mintha valamiféle speciális hivatásról lenne szó; [...] mintha a „disszidens” [...] olyasvalaki lenne, aki önként választotta a hivatásos elégedetlenség szerepét. [...] Ha [...] ezekből az emberekből külön *társadalmi kategóriát* alkotunk, akkor ez [...] azt a benyomást kelti, hogy a „disszidensek” valamiféle „védett állapotok” válogatott csoportja, amelyeknek azt is szabad, amit másoknak tilos [...] De ez még nem minden: az efféle kategorizálás önkéntelenül megerősíti azt az elképzelést, mintha [...] a kormánnyal folytatott „perlekedésük” csupán két egymással szemben álló csoport elvont, társadalmon kívüli és a társadalmat tán nem is érintő vita volna. [...] [Pedig] épp ellenkezőleg, az emberi szabadságjogok *oszthatatlanságán* alapuló *egyenlőség* elve az, amelyből a „disszidens” mozgalmak kiindulnak. [...]

A poszttotalitárius rendszer frontális *támadást* indít az ember ellen, [...] így hát teljességgel természetes, hogy minden „disszidens mozgalom” kifejezetten *védekező* jellegű. [...] A hagyományos politika szemszögéből nézve ez a védekezés mint program [...] kisszerűnek, kényszerűnek és negatívnak tűnhet [...] Azt hiszem, hogy ez a „kényszer-”, „minimális” és „negatív” program – pusztán az ember védelme – bizonyos értelemben (és nemcsak a mi körülményeink közt) ma a *maximális* és a *legpozitívabb* program: végre ismét visszatéríti a politikát ahhoz, aki egyedüli kiindulópontja lehet, ha el akarja kerülni valamennyi régi hibáját: a *konkrét emberhez*. [...]

Az ember védelme a szovjet tömb „ellenzéki mozgalmaiban” elsősorban az *emberi és állampolgári jogok* védelmében nyilvánul meg, ahogy azt a különböző nemzetközi egyezmények rögzítik. [...] Tevékenységük tehát a *törvényesség* elvén alapul [...] [s ez] a szovjet tömb egész területén közös sajátjuk (mintha az egyes csoportok ez ügyben összebeszéltek volna). [...] [Ennek oka, hogy] a társadalom szabadságáért folytatott küzdelemnek általában két alapvető lehetősége van: nevezetesen a *törvényesség* elve és az *ellenállás* (akár fegyveres, akár fegyvertelen), első látásra nyilvánvaló, hogy az utóbbinak a poszttotalitárius rendszerrel szemben eleve nincs esélye. [...] Ám nem elsősorban ez az oka annak, hogy a „disszidens mozgalmak” a *törvényesség* útját járják. Választásuk sokkal mélyebb indítékból, nevezetesen a „disszidens” magatartás legsajátabb lényegéből fakad: a rendszer erőszakos megdöntésének elve [...] *mint olyan* idegen számára, és annak is kell lennie, mivel erőszakon alapszik. [...] A „disszidens mozgalmak” [...] a rendszerváltást csak valami külsődlegesnek, másodrendűnek tartják, ami önmagában semmit sem garantál. [...] Távolról sem azért idegenkednek az erőszakos politikai fordulattól, mert ezt a megoldást túl radikálisnak tartják, hanem épp ellenkezőleg, azért, mert *nem elég* radikális. A fennálló problémák szerintük ugyanis sokkal mélyebben gyökereznek, mint abban a szférában, ahol

a dolgokat valamilyen adminisztratív kormány- vagy rendszerváltással meg lehet oldani. [...]

A poszttotalitárius rendszer [...] valóságos megszállottja a rendszabályoknak; úgy véli, mindent a törvények béklyójába kell vernie [...] (Nemhiába nevezik *bürokratikus rendszernek*.) [...] A jogrendnek is megvan [...] a maga „*alibi*” szerepe: a hatalom-végrehajtás „*alantas*” voltát az „*írott szó*” magasztos köntösébe rejtve, az igazságosság látszatát kelti [...] Akárcsak az ideológia, a jogrend is nélkülözhetetlen eszköze a *hatalmon belüli rituális kommunikációnak*. [...]

Úgy vélem, a törvényre való kitartó és véget nem érő hivatkozás [...] távolról sem jelenti azt, mintha a rá hivatkozók abban az illúzióban ringatnák magukat, hogy rendszerünkben a törvény valami más, mint ami. Nagyon is jól tudják, mi a valódi szerepe. De *éppen azért*, mert ezt tudják, és mert jól tudják, hogy a rendszernek milyen nagy szüksége van rá [...] azt is tudják, *milyen felmérhetetlen jelentősége van ennek a törvényre való hivatkozásnak*: [...] a rendszer kénytelen a „*szaván fogására*” valamiképpen mégiscsak reagálni. [...] ¹⁸³

A nyomásra a hatalmi struktúra – akarva-akaratlan – bizonyos mértékig mindig kénytelen reagálni. Reakciójuknak azonban mindig két dimenziója van: a *megtorlás* és az *alkalmazkodás*; hol az egyik kerül túlsúlyba, hol a másik. [...] Az alkalmazkodási folyamat elvezethet a hivatalos struktúrák önnön *megreformálásukat célzó* kísérleteihez [...] További – még jelentősebb – fázisnak számít a hivatalos struktúrák belső differenciálódása [...] Erre [...] épül az *új struktúrák* közvetlen keletkezése és felépítése. [...] E folyamat végső fázisának tekinthető az a szituáció, amikor a hivatalos struktúrák [...] teljesen *elhálnak, szétesnek, megszűnnek*, hogy egykori hatáskörük területén „*alulról*” szerveződő és merőben más felépítésű új struktúrák lépjenek a helyükbe. [...] Az a társadalmi mozgás, amely az 1968-as eseményekkel tetőzött, a konkrét szerkezeti változásokat illetően nem jutott tovább a tényleges hatalom szempontjából mégiscsak *alárendelt* reformnál, differenciációnál vagy szerkezetváltásnál [...], és nem érintette a poszttotalitárius rendszer hatalmi struktúrájának lényegét, azaz annak politikai modelljét, a társadalmi berendezkedés egészének alapelveit, sem az ezeknek megfelelő gazdasági modellt [...] Olyan határvonal ez, amelyet eddig a poszttotalitárius rendszerű országok egyetlen megmozdulása sem lépett át (kivéve talán a magyar '56-os népfelkelés néhány napját).

Ami a „disszidens mozgalmak” jövőjét illeti, szerintem vajmi kevéssé valószínű, hogy fejlődésük a két egymástól elszigetelt, egymásra hatást nem gyakorló és egymás iránt közömbös „*polisz*” – a hivatalos és a „*párhuzamos*” – tartós egymás mellett éléséhez vezethet. [...] Ilyen körülmények között csak két út lehetséges: a rendszer [...] közeledni fog a tökéletesen manipulált világ orwelli rémlátomásához, ¹⁸⁴ egyszer s mindenkorra elfojtva az „*igaz élet*” minden [...] megnyilvánulását, vagy a „*társada-*

¹⁸³ Ezt követően Havel ismerteti Václav Benda *Párhuzamos polisz* című művében felvetett gondolatokat. (Lásd a VIII. 15. sz. dokumentumot.)

¹⁸⁴ Utalás George Orwell brit író 1984 című regényére.

lom független élete” (a párhuzamos „polisz”) a „disszidens mozgalmat” is beleértve, lassan, de biztosan mind fontosabb társadalmi tényezővé válik. [...] ¹⁸⁵

Václav HAVEL, *A kiszolgáltatottak hatalma*, Pozsony, Madách, 1991, 87–192.

18. Gustáv Husák felszólalása a CSKP XVI. kongresszusán

Prága, 1981. április 6.

Részletek

A nyolcvanas évek elejére a „normalizált” rendszer végképp felélte Csehszlovákia eredeti tartalékait, és minden szempontból súlyos válságba került. Bár a szomszédos államokkal szemben eladósodás nem sújtotta, de ipara elavult, termékei csak a keleti piacokon voltak eladhatók. A válság az életszínvonalon is érződött már, több alkalommal jelentős áremeléseket hajtottak végre. A lengyel sztrájkok, a Szolidaritás 1980-as megjelenése után a politikai és az adminisztratív felügyelet is erősödött. Az állambiztonság megfigyelési módszereit és lehetőségeit többször is kiterjesztették, a disszidensek tevékenységét igyekeztek korlátozni. A lengyel események nyugtalanságot keltettek a CSKP-ban, Husák 1956-tal és 1968-cal állította párhuzamba azokat, s a Brezsnyev-doktrínára hivatkozva maga is javasolta a katonai beavatkozást. A gondok ellenére a kongresszuson inkább sikerpropaganda hangzott el. A jellegzetes apparatszik nyelvet érdemes összehasonlítani Gottwald forradalmi és Dubček emberi hangjával is.

Amikor levertük az ellenforradalmat, és politikai módszerekkel leküzdöttük a nehéz válsághelyzetet, kiderült, hogy népünk többsége hű a szocializmushoz, és támogatja azt a pártot, amely elveinek megfelelően cselekszik, amelynek egyértelmű forradalmi programja, szilárd és egységes vezetése van. [...]

Most, amikor pártunk megalakulásának 60. évfordulójára emlékezünk, ¹⁸⁶ joggal mondhatjuk, hogy nemzeteink életében a párt születése a legfontosabb események egyike volt. Népünk Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezetése alatt történelmi győzelmeket aratott. Hazánkban a szocializmus valósággá lett, és eredményesen fejlődik. [...]

1980-ban a nemzeti jövedelem 453,6 milliárd korona volt, 20 százalékkal több, mint 1975-ben. Az 1970. évi nemzeti jövedelemhez képest pedig több mint 50 százalékkal emelkedett. Ezek nem rossz eredmények, de mégsem értük el a tervezett növekedési ütemet.

¹⁸⁵ Az utolsó fejezetekben Havel az ipari civilizáció és a fogyasztói társadalom tévútjáról ír, kifejtve, hogy a nyugati demokráciák sem nyújtanak megoldást ezen fenyegetések ellen. Végül felveti a kérdést, hogy mi a teendő ebben a helyzetben; válaszul néhány általános megjegyzést ad, amelyek közt a legfontosabb vezérgondolatok a következők: egzisztenciális forradalom, a társadalom erkölcsi megújulása, új (emberi) közösségek létrehozása, önépítkezés stb. A vázolt elképzelést „poszt-demokratikus rendszernek” is nevezi.

¹⁸⁶ Lásd II. 3. sz. dokumentum.

Mi az oka ennek? A hatodik ötéves tervet nagyon nehéz és bonyolult feltételek között teljesítettük. Ebben az időszakban olyan akadályokba és problémákba ütköztünk, amelyekre, mint kiderült, gazdaságunk nem készült fel. Az importált nyersanyagok, az energia, az anyagok árai és az élelmiszerárak gyorsan emelkedtek. A tőkés világ fokozta a diszkriminációt Csehszlovákiával szemben, és a világpiacokon élesedett a verseny. [...]

Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy nálunk az emberek többségének élete lényegileg azonosul a szocializmussal. Áldozatkész, becsületes munkájukkal és állampolgári elkötelezettségükkel adják jelét annak, hogyan értékeli rendszerünket, a párt politikáját, hazájukat. [...]

Nem jelentéktelenek azok az eredmények, amelyeket a XV. kongresszus irányvonalának megvalósításában elértünk, és amelyeket most mérlegelünk. Nincs egyetlen olyan terület sem, ahol ne léptünk volna előre. Mindenkit dicséret illet, akinek része van az eredményekben, de különösen ki kell emelnünk a kommunisták, a pártalapszervezetek és a pártszervezetek szerepét. [...]

A hetedik ötéves terv irányelvei a nemzeti jövedelem 14–16 százalékos növelését tűzik ki célul. Ez a csökkentett növekedési ütem ellenére sem jelentéktelen feladat. [...] A népgazdaság fejlesztésének tervezett ütemét csak intenzifikálással, a munka termelékenységének növelésével, az energia- és anyagtakarékossággal és az állóeszközök jobb kihasználásával érhetjük el. [...]

Minden erőfeszítésünk célja az ember szükségleteinek kielégítése, sokoldalú fejlődésének biztosítása. A nép anyagi és kulturális színvonalának fejlesztése magából a szocialista rendszer lényegéből fakad. Az életszínvonal fejlesztéséhez és javításához azonban nem elég a szubjektív kívánság, hanem értéket is kell alkotni. Egyetlen társadalom sem tud többet elosztani, mint amennyit megtermel. A készből sokáig nem lehet élni, tartozni pedig nem akarunk és nem fogunk. [...]

A béreknek a legszorosabb összefüggésben kell lenniük a termelékenység, a hatékonyság, a gazdaságosság növekedésével és a minőség javulásával. Határozottan szembe kell fordulnunk az „egyenlődség” tendenciájával és a bérezéssel kapcsolatos „szociális” felfogásokkal.

Minden egyes ember életszínvonala legyen arányos azzal, amilyen mértékben elősegíti a társadalom fejlődését. Nem titok, hogy vannak olyan emberek, akik a társadalom rovására élnek, akik nem a munkájukért kapják a fizetésüket, hanem azért, mert bejárnak a munkahelyükre. Határozottan harcolni kell az élősködés és a spekuláció minden megnyilvánulása ellen. [...] Nem engedhetjük meg magunknak sokáig azt, hogy a hazai piacon olcsóbban adjuk a terméket, mint amennyiért külföldön vásároljuk, vagy itthon gyártjuk. [...]

Az életszínvonal fontos elemének tartjuk a környezetvédelmet. Idetartozik a céltudatos erdővédelem, az ipari eredetű levegőszennyezés csökkentése. Mivel a vízszükséglet növekszik, fejlesztenünk és védenünk kell a vízforrásokat is. Meg kell akadályoznunk, hogy tovább fokozódjék a vizek szennyezettsége. Az illetékeseknek meg

kell szigorítaniuk az ellenőrzést, és felelősségre kell vonniuk mindazokat, akik az emberi környezetet szándékosan vagy gondatlanságból pusztítják. [...]

Egyik lényeges feladatunk az ország védelmi képességének fokozása. Továbbra is fejlesztjük a Csehszlovák Néphadsereget, mint a Varsói Szerződéshez tartozó országok fegyveres erőinek részét. Nem sajnáljuk erőinket és eszközeinket felhasználni annak érdekében, hogy nagyon korszerű, a párthoz és a néphez hű hadseregünk legyen, amely a Szovjet Hadsereggel és a Varsói Szerződés többi tagországainak hadseregeivel együtt meg tudja védeni a békét és a szocializmus vívmányait.

A bíráló és az önbírálat jelentőségéről és feltételeinek megteremtéséről már sokat beszéltünk, és talán azt is gondolhatnánk, hogy ehhez már nem lehet semmit hozzátenni. Sajnos, a gyakorlatban ez még mindig súlyos probléma. Elégge indokoltak azok a bírálatok, amelyek különböző hiányosságokra, rendellenességekre, a rossz minőségű árucikkek, a tisztességtelen eljárásokra, a beosztással való visszaélésre hívják fel a figyelmet. Itt nem az úgynevezett professzionista bírálókra gondolunk, az örök panaszkodókra, sem pedig azokra, akik a szocializmusban semmi jót nem tudnak találni, és akik személyüket gyakran névtelen levelek mögé rejtik. A becsületes emberekre gondolunk, akiknek bírálata társadalmi jelentőségű, és akik valóban a jó ügyet akarják szolgálni. [...] Az pedig teljességgel tűrhetetlen, hogy a kritikát elnyomjuk vagy megbosszuljuk. A helyes bírálatra a hibák kijavítása a kommunista válasz. [...]

A párttagoknak minden területen példát kell mutatniuk. Mi, kommunisták nem akarjuk és nem is akarhatjuk, hogy a nagyobb felelősségen, öntudaton, munkaszere-
teten és áldozatkészségen kívül bármi más megkülönböztessen bennünket a többi dolgozótól. Azzal a tudattal léptünk be a munkásosztály forradalmi élcsapatába, hogy életünk értelme a nép szolgálata. [...]

Az imperializmus legreakciósabb körei, elsősorban az Egyesült Államokban, a hetvenes és a nyolcvanas évek fordulóján szándékosan kiélezték a nemzetközi helyzetet, hogy megállítsák a történelmileg elkerülhetetlen forradalmi változást, megakadályozzák az enyhülést. Fokozódott a lázas fegyverkezés, új feszültséggócok keletkeztek a világ különböző térségeiben, nyíltan rátámadtak a szabadságukért és függetlenségükért harcoló népekre. A népek igazságos felszabadító harcát „nemzetközi terrorizmusnak” nyilvánítják. [...]

Népünk érthető nyugtalansággal figyeli, mi történik a testvéri Lengyelországban. [...] A Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága jelezte a helyzet súlyosságát, amikor hangsúlyozta, hogy az ország politikai és gazdasági életében anarchiát előidéző szocializmusellenes és ellenforradalmi elemek aktivizálódása veszélyezteti a szocializmus vívmányait. Az események azt bizonyítják, hogy a válság folytatódik. [...] Mindenkit, aki a lengyelországi eseményeket szocializmusellenes kampányok szervezésére akarja kihasználni, ismételten emlékeztetni kell arra, hogy a szocialista rendszer védelme nemcsak minden egyes szocialista ország ügye, hanem valamennyi szocialista ország közös ügye is, és ezek az országok készek megvédeni érdekeiket és népeik szocialista vívmányait. [...]

A csehszlovák kommunisták és egész népünk egyértelműen helyeslik azt a testvéri segítséget, amit a Szovjetunió önzetlenül nyújt az afgán forradalomnak. Szilárdan állunk Afganisztán népe és forradalmi erői mellett. [...]

Az egyetlen olyan tőkés ország, amellyel eddig nem tudtuk teljesen normalizálni kapcsolatainkat, de sohasem a saját hibánkból, az Egyesült Államok. A csehszlovák nép mindig tisztelte az amerikai népet. A második világháború idején együtt harcoltunk a frontnak ugyanazon az oldalán a közös ellenség, a fasizmus ellen [...] Ezért nehéz megérteni, miért tartják még most is önkényesen az Egyesült Államokban a hitleristák által elrabolt csehszlovák aranyvagyonot. [...]

Azt hiszem, valamennyiünk nevében kijelenthetem, hogy ezt a programot, amelyet elfogadtunk, nemcsak teljesítjük, hanem túl is teljesítjük. Ehhez megvannak a feltételeink: programunk realitása, pártunk egysége, szoros kapcsolata a néppel, országunk stabil hozzátartozása a szocialista közösséghez, de különösen a Szovjetunióval kialakult sokoldalú testvéri együttműködés.

Csehszlovákia Kommunista Pártjának XVI. kongresszusa, Budapest, Kossuth, 1981, 5–65.

19. A Charta '77 prágai felhívása

Prága, 1985. március 11.

Részletek

A csehszlovák disszidensek egy csoportja, többek között Jiří Dienstbier és Václav Havel 1985 márciusában megfogalmazott egy felhívást, amelyet az atomfegyverek leszereléséről tárgyaló nemzetközi konferencia résztvevőinek szántak. (A tanácskozást július elejére hívták össze Amszterdamba.) Mindez azt jelezte, hogy a Charta egyre komolyabb nemzetközi szerepvállalásra készül. A nyolcvanas években egyre erősödött a kapcsolata a lengyel és a magyar ellenzéki erővel. A prágai felhívásban azonban már Európa, sőt Németország megosztottsága ellen léptek fel. A szöveget számos eltérő nézetű cseh ellenzéki fogalmazta meg abban a reményben, hogy a felvetett kérdések az amszterdami konferencia előtt is, alatt is vitákat és további javaslatokat váltanak ki, melyek segíthetnek a kontinens megosztottságának felszámolásában. – A felhívást a Charta '77 1985. évi 5. sz. dokumentuma tartalmazta.

Kedves Barátaink,

negyven éve nem volt Európa földjén háború. Ennek ellenére Európa nem a béke világrésze. Épp ellenkezőleg: két hatalmi tömb ütközőzónájaként állandó feszültség helyszíne, ami az egész világ számára fenyegetést jelent. Egy háború, amely itt törne ki, nemcsak világháború lenne, hanem a világ számára valószínűleg halálos is.

Európa eme végzetes szerepének oka saját megosztottsága. Közös reményünk annak a lehetőségében rejlik, hogy túllépünk ezen a megosztottságon, márpedig en-

nek eléréséhez nincs más megoldás, mint hogy céltudatosan és fokozatosan megváltoztatjuk azt a politikai környezetet, amely ezt létrehozta.

A háború nélküli állapot azért is tartott negyven évig, mert mindkét hatalmi tömb tiszteletben tartja a helyzetet, amely akkor jött létre, amikor a Jáltában meghatározott hadműveleti területek katonai-politikai blokkokká váltak. [...]

A jelen helyzet meghaladásának lehetősége [azonban] távolról sem olyan kedvezőtlen, mint amilyennek tűnik.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, ennek helsinki záróokmánya, az ezt követő tárgyalások a folyamat keretén belül, vagy a madridi záróokmánya nemcsak a *status quo* elismerése, hanem az európai és az európai-amerikai együttműködés programja. E folyamatban nem blokkok tárgyalnak, hanem egyenjogú partnerek. Ezzel megerősödik az összes részt vevő állam függetlensége, és elfogadják a kapcsolatok alapelveit, amelyek érvényesítése megnyitja Európa egyesülésének perspektíváját. Összhangban az európai kultúra hagyományaival, leszögezték a béke oszthatatlanságának elvét, nemcsak az államok közötti kapcsolatokban, hanem az állam és a társadalom, a polgár és a hatalom között is.

Az a követelés, hogy a kormányok teljesítsék azon kötelezettségeket, amelyeket maguk is elfogadtak, a békemozgalom egy eddig kevésbé kihasznált lehetősége. Ezért ez a nemzetközi jogilag megerősített rendszer a polgároknak lehetővé teszi a nyilvános ellenőrzést éppúgy, mint a merev álláspontok termékeny áthidalását. Az egyes országokban fennálló eltérő viszonyok a különböző szempontok hangsúlyozásához vezetnek. Megértésük és tiszteletben tartásuk a közös, szolidáris előrehaladás feltétele.

A demokratikus és cselekvőképes Európa nem létezhet, ha bármely polgárt, csoportot vagy nemzetet megfosztanak az olyan eseményekről való közös döntés jogától, amely nemcsak mindennapos életét, hanem egész túlélését érinti.

Együttműködésben és párbeszéddel mindenkivel, aki valóban le akarja küzdeni a jelenlegi veszélyes helyzetet, lehetséges saját kezdeményezésekkel fellépni a lefegyverzés, az atomfegyvermentes övezetek és semleges zónák létrehozása érdekében, ösztönözni a kapcsolatok fejlődését az egyének, csoportok és államok között, támogatni a meg nem támadási egyezményeket, az erőszakról vagy az atomfegyverekről való lemondást, mindenfajta regionális szerződést, beleértve például az EGK és a KGST közeledését, együttesen védeni a környezetet a kíméletlen hozzáállással szemben, szaván fogni a kormányt, elemezni javaslatait, és átgondolni ezek következményeit. Vagyis: támogatni minden egyéni, csoportos és kormányzati kezdeményezést, szolgálva az európai nemzetek közeledésének és szabad kapcsolatának eszméjét, és visszautasítani minden olyan lépést, amely ezt a célt késlelteti vagy meggátolja.

Nem térhetünk ki egyetlen eddigi tabu elől sem.

Az egyik ezek közül Németország megosztottsága.

Ha az európai egyesülés perspektívájában senkitől nem tagadhatjuk meg az ön-megvalósítás jogát, ez érvényes a németekre is. Mint semmi más, ez a jog sem érvényesülhet mások kárára, vagy aggodalmaik figyelmen kívül hagyásával. Egyértelműen kinyilvánítjuk, hogy a kiutat nem kereshetjük az európai határok valamilyen

újabb felülvizsgálatával. A határok jelentősége az európai közeledés folyamatában egyre jobban csökkenhet, de ezt nem szabad úgy értelmezni, mint a nacionalizmus-hoz való visszatérés lehetőségét. Ismerjük el nyíltan a németeknek ama jogát, hogy szabadon eldöntsék, akarják-e, és milyen módon kívánják egyesíteni két államukat azok jelenlegi határai között. Bonn keleti szerződése és Helsinki után megköthető egy békeszerződés a német állammal, ami az egyik legfontosabb eszközévé válhat az Európán belüli pozitív változásoknak.

Ezek és más feladatok egy összetett folyamat részei kell hogy legyenek, aminek nem szabad senki ellen irányulnia, hanem a kölcsönös közeledést kell szolgálnia. Nem akarjuk Európát harmadik nagyhatalommá formálni, hanem felül akarjuk műlni a nagyhatalmi blokkok rendszerét, szabad és független nemzetek egyesülésével egy összeurópai szövetségben, demokratikus és önmagát kormányzó társadalomban, barátságban élve a világ összes nemzetével. Csak szabad és tisztességes polgárok garantálhatják a népek szabadságát és önrendelkezését. És csak olyan nemzetek alapozhatják meg Európát mint egyenjogú partnerek közösségét, amelyek nem fenyegetik globális háborúval a világot, hanem a békés egymás mellett élés valódi példái. Ez az ideál talán álomnak tűnik. Meg vagyunk azonban győződve, hogy megfelel az európaiak többsége akaratának. Érdemes tehát törekedni rá. Annál is inkább, mivel a mai világ aligha küzdi le válságát, ha nem léphet Európa is olyan útra, amely megfelel saját akaratának. Bízunk benne, hogy véleményünk találkozik az Önök megértésével.

Sok sikert kívánunk tárgyalásaikon.

[Aláírások]

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 651–653.

<http://cibulka.com/77/1985/INFORM4/01.htm> Letöltés ideje: 2014. január 13.

20. Gustáv Husák beszéde a CSKP XVII. kongresszusán

Prága, 1986. március 24.

Részletek

A gazdasági, politikai, kulturális, környezetvédelmi válság a nyolcvanas évek első felében tovább mélyült. A vezetés mereven elzárkózott a reformoktól. Gorbacsov hatalomra kerülése, majd a peresztrojka meghirdetése ezért nehéz helyzetbe hozta a CSKP vezetőit. A szovjet reformokról igyekeztek tudomást sem venni, egy idő után a Pravdat is kivonták a csehszlovák újságírók standjairól. A CSKP utolsó „normális” kongresszusára, bár szó volt bizonyos hiányosságokról, összességében a válság lebecsülése, sőt sikerpropaganda volt jellemző; a meghirdetett célok és a gazdasági program minden reális alapot nélkülöztek. Csak 1987 elején, s akkor is Lubomír Štrougal miniszterelnök részéről hangzott el, hogy néhány 1968-as reformot újra be lehetne vezetni. – Husák 1987 decemberében távozott a CSKP éléről, de utóda nem reformer, hanem egy ke-

ménykező normalizátor lett Miloš Jakeš személyében. Husák ugyanakkor 1989-ig megtartotta köztársasági elnöki posztját.

[...] Nem voltak ezek könnyű évek. A hetvenes és a nyolcvanas évek fordulóján gyorsan romlott a nemzetközi helyzet. Az imperialista országok többsége még inkább fokozta a szocialista világ elleni diszkriminációt. Nagy változásokra került sor a világ gazdaságban is, amelyek kedvezőtlenül hatottak belső fejlődésünkre is. Lényegesen megnövekedtek a nyers- és alapanyagok, az energiahordozók beszerzésének költségei, mind a hazai, mind pedig az importtermékeket tekintve. Politikai és gazdasági szempontból rendkívül sürgős feladattal kerültünk szembe: meg kellett gyorsítani a konvertibilis valutában fizetendő hitelek visszafizetését. [...]

A 7. ötéves terv első két évében csökkent a gazdasági fejlődés üteme. A Központi Bizottság elemezte a helyzetet, nem hátrált meg az akadályok előtt, mozgósította a pártot [...] Az élet igazolta a döntések helyességét. Eredményük az lett, hogy már 1983-ban sikerült felújítani a gazdasági növekedés dinamikáját [...]

A nemzeti jövedelem, amely a társadalom gazdagságának meghatározó mércéje, 81 százalékkal emelkedett az elmúlt 15 év alatt. Az ipari termelés 97 százalékkal, az építőipari termelés 84 százalékkal növekedett. A mezőgazdasági termelés egyharmadával lett nagyobb [...] A Szovjetunió részaránya külkereskedelmi forgalmunkban csaknem 45 százalék, a KGST-országoké pedig elérte a 74 százalékot. [...]

A nyolcvanas évek második felét Csehszlovákia konszolidált, politikailag szilárd, magas élet- és kulturális színvonalú, gazdaságilag és társadalmilag fejlett államként kezdi. [...]

Kulcsfontosságú kérdés – amelyet belpolitikai és nemzetközi szempontból egyaránt elénk állít a fejlődés jelenlegi szakasza – társadalmunk gazdasági és szociális fejlődésének meggyorsítása, a népgazdaság teljesítőképességének és hatékonyságának lényeges növelése. [...]

Az elkövetkező 15 évben a nemzeti jövedelemnek több mint a kétharmadával kell növekednie a termelés anyag- és energiaigényességének lényeges csökkenése folytán. A munka társadalmi termelékenységét csaknem kétharmadával kell növelni. Csak így teremthetjük meg a szükséges forrásokat a lakosság személyi fogyasztásának legalább 50 százalékos növeléséhez, a társadalmi fogyasztás további bővítéséhez, másfél millió lakás építéséhez és korszerűsítéséhez, valamint a környezetvédelmi problémák határozottabb megoldásához. [...]

Nagyon időszerű feladat az élelmiszerek választékának bővítése, minőségének és tartósságának javítása. Általában véve jobban kell hasznosítani a mezőgazdasági termékeket és élelmiszereket, következetesen felszámolni a különböző veszteségeket [...] pazarlást [...] [amit] nem lehet tovább tűrni, épp itt az ideje változtatni ezen a helyzeten. [...]

Ez megköveteli, hogy a beruházások terén az új létesítmények építéséről – ami eddig túlsúlyban volt – következetesen áttérjünk a korszerűsítésekre és a rekonstrukciókra, hogy lényeges változást érzünk el az egész beruházási folyamat hatékonyságá-

nak növelésében. Nem lehet a végtelenségig tűrni, hogy rendkívül magas a megkezdett építkezések száma, túllépik az építkezések határidejét, az építési költségeket, de azt sem, hogy az új kapacitások nem érik el a tervezett paramétereket. [...]

A gazdaságirányítás fejlesztésében a demokratikus centralizmus alapelveiből kell kiindulni. Ezek: a központi irányítás tökéletesítése, s ezzel párhuzamosan az alsóbb láncszemek jogkörének és felelősségének bővítése, s főleg a dolgozókollektívák érdekeltiségének, fejlesztésének sokoldalú támogatása.

Különösen súlyt kell helyezni a központi tervezés és irányítás javítására, komplexitásának, programadó és koordinációs funkciójának erősítésére – ez a szövetségi kormány fő feladatai közé tartozik. [...]

A munkához való jog, a teljes mértékű és ésszerű foglalkoztatottság biztosítása a szocializmus alapvető előnyei közé tartozik. A munkaerőtöbbletet az iparban és az építőiparban kívánatos szerkezeti változások végrehajtásával összhangban a műszakszám növelésére és főleg a terciér szférában a foglalkoztatottság fokozására kell felhasználni. Ugyancsak fontos, hogy létrejöjjenek a munkaerő nagyobb mobilitásának és rugalmasabb átképzésének a feltételei. [...]

A szocialista elveket súlyosan megsértik a különböző negatív jelenségek, a spekulációs tendenciák, a munka nélküli és jogtalan jövedelem szerzésére irányuló törekvések. Sok helyen nagy gondot okoz az élősködés, a szocialista vagyontulajdonítása, a megvesztegetés és más visszaes cselekmények, amelyek ellen határozottan kell küzdeni. [...]

Tiszteletben kell tartanunk azt az egyszerű igazságot, hogy nem lehet drágán termelni, és olcsón eladni. Államunk amúgy is ártámogatásban részesíti főleg az élelmiszereket és a szolgáltatásokat, s a jövőben is jelentős eszközöket fog fordítani ezek dotálására. Ezenfelül általánosan ismert, milyen nagy kiterjedésű nálunk a térítésmentes szolgáltatások, az egész társadalmi fogyasztás szférája. [...] Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, mi történik körülöttünk. Arra fogunk törekedni, hogy a világpiacon tapasztalható különböző ármozgások hatása ne legyen érezhető automatikusan a fogyasztás területén. [...]

Az ifjúságunkról ejtett dicsérő szavaknak azonban nem szabad elkendőzniük azt a tényt, hogy a fiatalok egy része a szocialista erkölccsel és a társadalmi normákkal ellentétesen cselekszik. Nem hunyhatunk szemet az olyan jelenségek felett, mint az élethez, értékeihez való könnyelmű viszony, a munka megbecsülésének hiánya, az emberek [...] iránti tiszteletlenség, továbbá az erőszak és a vandalizmus további formái. [...]

Amikor a szocialista államról, szövetségi elrendezéséről szólnak, meg kell említenünk, hogy eljött a Csehszlovák Szocialista Köztársaság új alkotmánya kidolgozásának ideje. Elfogadása óta negyed évszázad telt el. Ez alatt az idő alatt jelentős változásokra került sor. [...]

A szocialista építés története arra tanít bennünket, hogy semmit se hanyagoljunk el az ideológiai munkában, ne engedjük meg, hogy formálissá, szürke népműveléssé váljon, s a tényeket közhelyek váltsák fel. [...]

Kultúránk és művelődésünk színvonalát egészében véve pozitívan értékeljük. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem látjuk a hiányosságokat. A párt nem írja elő a művészi alkotás formáit, módszereit és témáit, de nem fogja támogatni azt, ami rontja az emberek ízlését vagy elferdíti szocialista valóságunkat. [...] A szórakoztató zene terén is vannak jó és kitűnő énekesek, együttesek. Vannak azonban olyanok is, akik nem használnak zeneművészetünk jó hírnevének. Nem lehetünk közömbösek a különböző negatív jelenségekkel szemben, melyek ezen a területen előfordulnak, és kedvezőtlenül hatnak az ifjúság erkölcsi fejlődésére. [...]

Külpolitikánk alapvető feladata marad a barátság szilárdítása, a kapcsolatok állandó fejlesztése és mélyítése a testvéri szocialista államokkal, elsősorban a Szovjetunióval. A szocialista közösség nélkül napjainkban a világpolitika egyetlen kérdése sem oldható meg. Ebből ered a mi közös felelősségünk a szocialista közösség egységének és összeforrottságának megszilárdításáért, ami a közös marxista-leninista ideológiára és a szocialista internacionalizmus alapelveire épül. [...]

Jelentős mértékben megerősödött a párt munkásmagva. A munkások és a szövetkezeti földművesek ma a tagságnak több mint az ötven százalékát alkotják. A párt megfiatalodott, tagságának egyharmadát 35 év alatti kommunisták teszik ki. Pártunkban így olyan ifjú gárda növekszik fel, amely folytatja majd a szocialista társadalom építését. [...] A pártba való felvételnél nem engedhetünk a kommunistákkal szemben támasztott követelésekből. Különös gondot kell fordítanunk arra, hogy a pártba jellemes emberek lépjenek [...] Határozottan meg kell szabadulnunk azoktól, akik tetteik alapján méltatlanok a kommunista névre, és kárt okoznak pártunknak. [...]

Nagy gondot kell fordítani arra, hogy a párttanácskozások napirendjére a döntő kérdések kerüljenek, hogy ne kerüljék meg az égető problémákat, és e tanácskozások eredményeiről tájékoztassák a dolgozókat. A belső pártéletet meg kell szabadítani a formalizmustól, a semmit meg nem oldó értekezletektől és tanácskozásoktól, az aktivitást nem szabad a gyűlések és a különböző akciók számával mérni, hanem a gyakorlati tettekkel, a konkrét eredményekkel. [...]

A XVI. kongresszus utáni években a pártban és más területen is sor került a vezető káderek leváltására. [...] a járási pártbizottságok titkárainak csaknem egyharmadát és vezető titkárainak több mint 45 százalékát új emberek váltották fel. [...] Támogatjuk a káderek egészséges stabilitását, ugyanakkor ott, ahol azt az élet és a munka megköveteli, hívei vagyunk a káderek ésszerű cseréjének. [...]

A szocializmus építése és további eredményes fejlődése meggyőzően bizonyítja pártunk politikájának helyességét. A szocializmus hazánkban örökre mély gyökereket vert.

Csehszlovákia Kommunista Pártja XVII. Kongresszusa, h. n., Kossuth-Pravda, 1986, 5–53.

Részleteit közli: PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 246–248.

Részletét közli: Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 654–658.

21. A Charta '77 a prágai tavasz huszadik évfordulóján

Prága, 1988. március 21.

Részletek

A tizedik évfordulóhoz hasonlóan, újabb évtized elteltével, a Charta '77 ismét közzétett egy nyilatkozatot, amelyben elítélte az egykori intervenciót és annak következményeit, továbbá felhívta az „ötök” államainak közvéleményét az események átértékelésére. A beavatkozás huszadik évfordulóján Prágában nagyszabású tüntetésre került sor, amely a múlt átértékelése mellett a politikai foglyok kiengedését, a cenzúra eltörlését is követelte. A demonstrációt könnygázzal és vízágyúkkal, brutálisan oszlatták fel. Ennek ellenére a következő hónapokban is rendszerezések lettek a tüntetések (október 28., december 10., majd 1989. január 15–20. között az ún. Palach-hét stb.). – Az „ötök” közül Lengyelország és Magyarország értékelte át először az 1968-as beavatkozást. Különösen nagy hatást váltott ki, hogy a Magyar Televízió 1989 áprilisában hosszú interjút sugárzott Dubčekkel. Csehszlovákia vezetése hivatalosan is tiltakozott, de a sajtóban is komoly támadások indultak Magyarország ellen.

Augusztusban lesz húsz éve az „Ötöknek” a Prágai Tavasz ellen, a csehszlovák nép azon kísérlete ellen irányuló katonai beavatkozásának, hogy megreformálja, demokratizálja és erkölcsileg megújítsa hazáját. A húszéves távlat még nyilvánvalóbban alátámasztja az akkori országos meggyőződést, hogy a katonai akció meggondolatlan és szerencsétlen lépés volt. Nemcsak Csehszlovákiára nézve voltak kedvezőtlen következményei. Ez a lépés áldatlan befolyást gyakorolt mindazokra az országokra, amelyek részt vettek az invázióban, mert megállította vagy lelassította azokat a gazdasági, szociális és politikai reformokat, amelyeket az akkori helyzet kényszerített ki. Megerősödött az ideológiai konzervativizmus, amely később válságokhoz és megrázkódtatásokhoz, stagnáláshoz, mozdulatlansághoz és erkölcsi bomláshoz vezetett. [...]

Közismertek azok a következmények, amelyekkel a katonai beavatkozás Csehszlovákiában járt. Negatívan befolyásolta az ország történelmi sorsának és az emberek milliói sorsának alakulását. Húsz év múltán annak a törvényességnek a látszata is összeomlott, amelyet a megszálló országok megpróbáltak kialakítani. Mindmáig nem ismerünk egyetlen olyan alkotmányos személyiséget sem, aki behívta volna a csapatokat. Ma még az akkorinál is jobban érvényes, hogy az invázió durva megsértése volt a nemzetközi jog elveinek és normáinak, az ENSZ alapokmányának, a Varsói Szerződésnek, valamint a Csehszlovákia és az összes érintett ország által megkötött szerződéseknek.

Mivel 1968 augusztusa nemcsak a mi szerencsétlenségünk volt, Önökhöz, az öt ország közvéleményéhez fordulunk, hogy saját belátásuk alapján, például nyilvános vitákkal a sajtóban, aláírással akciókkal és más kezdeményezésekkel járuljanak hozzá a tisztánlátáshoz, olyan légkör megteremtéséhez, amely országaik kormányait arra kényszeríti, hogy végre elismerjék az 1968. évi katonai beavatkozás jogtalan és törvénytelen voltát. [...]

**22. František Tomášek bíboros levele
Lubomír Štrougal miniszterelnökhöz**

Prága, 1988. április 23.

Részletek

A nyolcvanas évek második felében ismét új típusú ellenzéki mozgalmak jöttek létre. Az egyik csoportot a fokozódó környezetszennyezés hívta életre (a Fennhangan Pozsonyról című kötet Szlovákiában olyan hatást keltett, mint a Charta a cseh területeken). A másik új ellenzéki csoportot az újraaktivizálódó katolikusok alkották. A vallási reneszánsz 1985-ben Morvaországban indult el, ahol a hívek kifütyülték a Szent Metód halálának 1100. évfordulóján felszólaló kommunista küldöttet. 1988-ban Augustin Navrátil magángazda és katolikus ellenzéki aktivista egy petíciót hirdetett meg az egyház államtól való függetlensége, a szabad katolikus sajtó és az üres püspöki székek betöltése érdekében. Tomášek prágai érsek felkarolta a kezdeményezést, amelyet körülbelül hatszázezer hívő írt alá (ennek fele szlovák volt). 1988 márciusában František Mikloško megszervezte a híres gyertyás tüntetést (más néven a pozsonyi nagypénteket), amelyet békés jellege ellenére a rendőrség brutálisan, vízágyúkkal oszlatott fel; száznegyvenegy főt őrizetbe is vettek.

Másutt is voltak katolikus tüntetések, amire fokozódott a hívek üldözése.

1988. január 1-jén egy petíció aláírásgyűjtése kezdődött a következő címmel: „Katolikusok kezdeményezése a hívő polgárok helyzetének javítására”. Államunk alkotmánya garantálja a polgárok azon jogát, hogy petíciókat nyújtsanak be és válaszokat kapjanak azokra. [...]

A petíciót egyetlen grémium sem tiltotta be. Számos próbálkozásról szereztem viszont tudomást, melyek megfélemlítéssel próbálták megakadályozni az aláírásgyűjtést. Egyidejűleg dezinformáló kampányt folytattak a szerzők és az aláírók ellen, valamint személyem ellen. A média még attól sem riadt vissza, hogy az ötvenes évek szókinsztét használja. A kampány a hívők között – és nem csak közöttük – jogos felháborodást keltett. A petíció viszont széles körű egyetértéssel találkozott, úgyannyira, hogy a mai napig több mint félmillió aláírás érkezett be hozzám. Így néz ki a petícióval kapcsolatos igazság.

A petíció valóságos értelmét csak történelmi összefüggésben lehet megérteni. [...] A katolikus közösség már négy évtizede utasítja el különböző módon az állam egyházpolitikáját. Ez az egyházpolitika a sztálinizmus akkor uralkodó ideológiájának szellemében fogant, és mindmáig nem ment át alapvető revízió. Hívek milliói és gyermekeik ki voltak téve az elnyomó és igazságtalan politikának, zaklatások és

diszkriminációs intézkedések formájában a hivatás, a képzés stb. területén. Szerzeteseknek és apácáknak, papoknak és püspököknek, de számos világinak is éveken át tartó internálással, munkatáborba küldéssel és börtönnel kellett fizetniük hűségükért a hitben való élethez. Néhányuknak ráadásul életével kellett fizetnie. [...]

Azon hívek békés demonstrációja, akik 1988. március 25-én Pozsonyban egy téren imádkoztak, és akik ellen az állambiztonság alaptalanul durva erőszakot alkalmazott, a petíció tömeges támogatása mellett további bizonyíték a hívők kiolthatatlan akaratára a vallásszabadság és az egyház szabadsága iránt. Ugyanakkor ezek az események világossá tették, hogy az állam és egyház közötti kapcsolat válságba került. Az eddigi egyházpolitikát csak erőszakkal lehet tovább folytatni. Az erőszak azonban nem a válság megoldásához járul hozzá, hanem elmélyíti azt. A katolikusok tudatában vannak jogaiknak, tovább fogják azokat követelni, és el vannak határozva áldozathozatalra. [...]

Nem lehet őket [ti. a híveket] korlátozott polgároknak és az egyházat sem olyan szervezetnek tekinteni, amelyet büntetőjogi szankciókra támaszkodó speciális „állami felügyeletnek” kell alávetni. Nem lehet a „vallási szükségletek kielégítése” szlogen ürügyén a vallási élet tartalmát és terjedelmét kívülről diktálni, és maguknak a keresztényeknek a véleményét semmibe venni. Nem fogadható el az államhatalom beleszólása az egyház belső ügyeibe, és különféle funkcionáriusok beavatkozása a hívők magánéletébe. [...]

A katolikus egyház részéről alapvető kérdésekben elsősorban a Szentszék, minden más ügyben a hazai egyház a tárgyalópartner. Semmi esetre sem tárgyalhatnak olyan személyek, akikben sem a Szentszék, sem a hívő nép nem bíz. Különösen az egyház által betöltött „Pacem in terris” egyesület hat ki negatívan az egyház és az állam viszonyára. A katolikus közösség ismételtelen világosan kifejezte, ki az ő igazi szövegíróje. [...]

Az egyház nem törekszik valamiféle privilégiumokra. [...] Mindössze szabad tere igényel egyházi missziójának teljesítéséhez. [...] Készen állunk valódi párbeszédre az egyház államunkban betöltött helyének alapvető megoldásáról. Készen állunk arra, hogy elfelejtsük a múlt igazságtalanságait, de nem kívánunk [...] bűnrészesekké válni az igazság elhallgatása miatt.

IX.

A bársonyos forradalomtól a szétválásig 1989–1993

1. A Charta '77 Néhány mondat című felhívása

Prága, 1989. június 29.

1989 januárjában a CSKP is meghirdette a maga peresztrojkáját (átalakítás; csehül: přestavba). A meghirdetett (zömmel gazdasági) reformok nem kaptak olyan társadalmi támogatottságot, mint az 1968-as elődeik, ráadásul végrehajtásuk is nagyon vontatott volt. A CSKP új alkotmány kidolgozását is tervezte (már a XVII. kongresszuson, lásd VIII. 20. sz. dokumentum). Erőteljesebbé vált az ellenzéki tevékenység. Januárban egy héten át tartó tüntetés emlékezett Jan Palach húsz évvel korábbi halálára (Palach-hét), ahol sokakat (köztük Havelt) ismét őrizetbe vettek. Szabadon bocsátásukat több mint hatszáz, kulturális szférában dolgozó személy követelte aláírásával, majd tudományos dolgozók követeltek nagyobb szabadságot a miniszterelnöktől. Havelt nemzetközi tiltakozások után májusban szabadon bocsátották. A lengyel és a magyar rendszerváltás első lépései láttán a Charta és néhány újonnan létrehozott ellenzéki szervezet ismét felhívást tett közzé, amelyet eljuttattak az állami hírügyökséghez és a sajtóhoz, ám az hivatalos orgánumban sehol nem jelenhetett meg. Ennek ellenére széles körben elterjedt, és több ezren aláírták.

Az 1989-es év első hónapjai ismét világosan megmutatták, hogy bár a mai csehszlovák vezetés gyakran büvöli a közvéleményt az „átalakítás” és „demokratizálás” kifejezések használatával, valójában kétségbeesetten ellenez mindent, ami demokráciát teremthet, vagy ami csak távolról is emlékeztetheti erre az embereket. A hatalom azokat a polgári kezdeményezéseket, nyilatkozatokat, amelyeket nem maga szervezett, mint „nyomást gyakorló akciót” utasítja el, az övétől eltérő politikai nézeteket pedig mint „antiszocialistákat” és „ellenségeket”. A békés tüntetéseket erőszakkal szétkergeti. Nem engedi beleszólni a lakosságot az új törvények előkészítésébe.

Ezek a hónapok ugyanakkor megmutatták, hogy a közvélemény lassan kiszabadul a letargiából, és egyre több ember meri kifejezésre juttatni a változások iránti vágyát. Így a társadalom mozgása egyre határozottabban ellentétbe kerül a hatalom mozdulatlanságával, nő a társadalmi feszültség, nyílt válság kirobbanása fenyeget.

Ilyen válságot egyikünk sem kíván.

Ezért felhívjuk országunk vezetését, értse meg, hogy elérkezett az idő a valódi és mélyreható rendszerváltozáshoz, és hogy e változás csak akkor lehet sikeres, ha valóban szabad, demokratikus vita előzheti meg. Bármiféle érdemleges változás felé a társadalmi légkör megváltozása, a lelkiismeret szabadságának, a bizalomnak, a türelemnek és a pluralizmusnak a megteremtése jelentheti az első lépést, kezdődjék e változás az új alkotmánnyal, vagy végződjék a gazdasági reformokkal.

Véleményünk szerint mindehhez szükséges:

1. A politikai foglyok azonnali szabadon bocsátása.
2. A gyülekezési szabadság korlátozásának azonnali megszüntetése.
3. A különböző független kezdeményezések üldözésének, büntetésének beszüntetése. A kormány is tekintse úgy a független kezdeményezéseket, ahogy a közvélemény már régóta értékeli őket, nevezetesen: a közélet természetes elemeinek, a társadalom sokfélesége legitim kifejeződésének. Nem szabad akadályozni új társadalmi mozgalmak létrejöttét, beleértve a független szakszervezeteket, szövetségeket és egyesületeket.

4. A tömegkommunikációs eszközöket és a kulturális tevékenység minden formáját szabadítsák meg a politikai manipulációtól, az előzetes vagy utólagos rejtett cenzúrától; adják meg a szabad véleménycsere lehetőségét; legalizálják azokat a tömegkommunikációs eszközöket, kiadványokat, amelyek eddig a hivatalos struktúráktól függetlenül működtek.

5. Tartsák tiszteletben valamennyi hívó állampolgár jogos követeléseit.

6. Mindazokat az elképzelt és megvalósuló terveket, amelyek tartósan átalakítják a környezetet országunkban, s így megszabják a jövő nemzedékek életét, azonnal bocsássák nyílt szakmai és társadalmi vitára.

7. Kezdődjék nyílt vita nemcsak az ötvenes évekről, hanem a Prágai Tavaszról, a Varsói Szerződés országainak inváziójáról, s az azt követő „normalizációról” is. Szomorú tény, hogy egyes olyan országokban, amelyek hadserege akkor beavatkozott a csehszlovák társadalmi folyamatokba, ma már tárgyyszerűbben vitáznak e témáról, nálunk viszont mindez még tabu, csupán azért, hogy egyesek ne kényszerüljenek politikai pozíciójuk elhagyására amiatt, mert felelősek a társadalmi élet minden terén megmutatkozó romlásért.

Mindenki, aki egyetért ezzel a nyilatkozattal, aláírásával nyomatékosíthatja azt.

Felhívjuk a kormány figyelmét, hogy ne úgy reagáljon, ahogy a hasonló felhívásokra szokott. Ezzel sorsdöntő csapást mérne azon reményünkre, hogy kialakulhat valódi társadalmi párbeszéd, amely az egyedüli kiút Csehszlovákia jelenlegi zsákut-cájából.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 258–260.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 659–660.

2. Miloš Jakeš CSKP-főtitkár legendás beszéde

Červený Hrádek, 1989. július 17.

Részletek

Az ellenzéki tevékenység erősödése, a kibontakozó lengyel és a magyar átmenet, valamint az, hogy a Gorbacsov által vezetett szovjetek mindezt lényegében tudomásul vették, irritálóan hatott a továbbra is keményvonalas csehszlovák vezetésre. Ez a frusztráció fejeződött ki Jakeš pártfőtitkár nyugat-csehországi látogatásán, amelyen egyébként mintha nem is lett volna teljesen józan. Korábbi, előre megírt beszédeivel szemben ekkor szabadon beszélt, s mondatai nyelvileg is zavarosak voltak. Kádár János híres utolsó beszédéhez hasonlóan Jakeš sem tudta kontrollálni magát, igaz, elszólásai nem annyira lelkiismeretének feltöréséről, mint inkább mélységes műveletlenségről tanúskodtak. Látszólag azt sem tudta, hol is tart beszédet, mivel azt mondta, hogy „Önök itt, Nyugat-Szlovákiában...”, de hibásan utalt a lengyel pártvezető nevére (Jaruzelski helyett Jeruzalskýt mondott). Jakeš utólag is neveltség tárgyává vált: a rendszerváltozás után kiderült, hogy hivatalosan nem is Miloš, hanem Milouš a keresztnéve, amit szégyellt, s ezért „álnéven” futotta be karrierjét.

[...] Hiszen mi tudjuk, hogy Prágában vagy Plzeňben vagy máshol, hogy mennyire koszos, hát ott a levegő, úgy értem, mennyi szén-dioxid van ott, meg tudjuk mérni, tudjuk, hát nincs rá szükségünk, hogy valaki megmondja nekünk, mi azt is tudjuk, hogy mikor akarjuk megvalósítani, hogy mennyink van rá, ha egyáltalán van rá, ha egyáltalán meg tudjuk csinálni, úgy értem, azokat a különböző környezetvédelmi mozgalmakat. De szükségünk van rá, hogy induljunk, egyszerűen hogy fogjuk magunkat, vagy mondanám, hogy menjenek végre kitisztítani azt a patakot, segíteni, és nem tüntetést szervezni, kimenni a terekre, és egyszerűen kiabálni, hogy csináljatok égetőművet, egy másik égetőművet Plzeňben vagy valami ilyesmit. [...]

Röviden szólva, egy céljuk van, elutasítani a párt vezető szerepét, elutasítani vagy plurális politikai rendszert követelni, tehát több pártot, amelyek nem a Nemzeti Front alapján működnek, hanem a politikai hatalomért harcolnak, határozott, egy határozott, határozottan az államosítás ellen lépnek fel... Na, és természetesen rehabilitációt akarnak, vissza akarnak térni a politikába – Dubčekék, Císařék, Hájekék és mások. Azt akarják, hogy elismerjük és bevalljuk, hogy hatvannyolcban igazuk volt, és hogy politikájuk tehát jogos, vagy akkor az volt. Amit mi nem fogadhatunk el, mivel nem felel meg, nem felel meg a tényeknek. Csak azt mondom, Nyugatról támadnak minket, bárhova megy az ember, és még némelyik szocialista országban is különféle emberek ilyen revizionista pozícióban állnak. Na, Dubček, nos, mondják egyszerűen, Dubčeket tankok likvidálták. Miféle tankok likvidálták Dubčeket? Nyolc hónapig maradt hatalmon a csapatok bejövetele után, s mivel megmutatkozott, hogy nem képes lenyugtatni a társadalmat, kiutat találni, na, akkor a párt elmozdította mint alkalmatlan embert. [...] És ma persze szívesen körbefutna a világon, a világot, és messiást csinálna [magából], hát, szövetkezne bárkivel, egyike volt az elsőnek, akik, amikor

Havel kiszabadult a börtönből, elmentek hozzá gratulálni, hogy kiszabadult a börtönből, de azt hangoztatja, hogy ő kommunista, igazi kommunista. Amikor Tomášeknek születésnapja volt, természetesen hivatalosan muszáj írni neki, na de Dubček személyesen ment el gratulálni neki, meglátogatta az érsekséget, hogy gratuláljon neki, ugye. Na, látják, milyen alapon áll? Ez még a szocializmus alapja tehát? [...]

Hiszen azok a művészek, akik aláírták.¹⁸⁷ Senki közülünk nem kap olyan fizetést, mint amennyit ők keresnek. Na, évente egyszer kapok egy kimutatást a művészekről, azon művészek listáját, akik százezer koronán felüli fizetést kapnak, azaz százezernél többet keresnek. Na, mondjuk Zagorová asszony, ő egy szép lány, meg minden, na de már három éve hatszázezret keres évente. És a többiek nem hatszáz, egymilliót, kétmilliót keresnek, Jandáék és mások, minden egyes évben. Ezek véletlenül nem tiltakoztak, de sokan közülük, akiknek épp ilyen jól megy, tiltakoztak. És amikor végül beszél velük az ember, azt sem tudják, miért írták alá, szóval, mit írtak alá egyáltalán. Mit is írtak alá egyáltalán. És nekünk ezekkel az emberekkel kell dolgoznunk, nekünk kell dolgoznunk, semmibe se vesszük, ügyet sem vetünk rá, de ők a létükkel és népszerűségükkel nem kis hatást gyakorolnak, különösen a fiatalságunkra. És ezért kell törődni ezzel. [...]

Ez az átalakítás [*přestavba*]¹⁸⁸ nem egy egyszerű folyamat, nem ám. Ez egy olyan folyamat, mondhatnám, amelyben nem mindenki igazodik el, és olyan folyamat, amelyhez ellenségek is csatlakozhatnak. És akár barátoknak is tűnhetnek közben, egy ideig. Na és ezért kell, mondhatnám, nagyon ezeknek a kérdéseknek szentelnünk magunkat. Úgy értem, az ideológiai munkára, megvilágítani ismét a szocializmus lényegét, rávilágítani az utunkra, a múltunkra és a jelenünkre, izé, nem engedve, hogy bárki eltorzítsa, hibák összességének állítsa be, ööö, az egész történelmét. Na, hát simán a pozitívumokra kell építeni, és menni tovább. És azokat a dolgokat, amiket rosszul csináltunk, nem megismételni, amit pedig jól csináltunk, és e módszerrel ma is lehet, azt csináljuk. És azon dolgok, amik előttünk állnak, és nincs rájuk kipróbált módszer, ne a régiek szerint menjenek, kísérletezgetnünk kell, tanulni, megfigyelni másoktól. És nem lemásolni mindent A-tól Z-ig, mindenkinek megvannak a saját előfeltételei. Hiszen nem fogjuk másolni, hogy visszaadjuk a földet bérbe, a parasztoknak, a télesztagnak, amíg a szövetkezetek működnek. És ezek működnek, na. Hát akkor miért kellene szétosztani? Miért kellene ezt csinálnunk? Igen, a Szovjetunió az más valami. Nem működik, elmaradott, ott a helyzet egészen más, mint nálunk, a mi falvaink magasan fejlettek, hasonlítanak a városra, nem különböznek életükben, kulturális életükben, háztartási felszerelésben stb., oktatásban a várostól, no, ez egy másik megközelítés, és nem valami, amit csak másolni kell. Igen, gondolni kell arra, hol, mit és hogyan használunk, igen, ha adunk valakinek egy kocsmát, valamilyet, ahol egyetlen ember van, és az államkasszából fizetjük minden egyes hónapban a négyezres veszteségét, akkor alighanem jobb neki adni akkor is, ha ott talán sokkal többet keres, mint korábban, de nekünk nem kerül négyezerbe. És dolgozik, talán jobban szolgál, mint

¹⁸⁷ Jakeš feltehetően a *Néhány mondat* című felhívás aláírására utalt (lásd az előző dokumentumot).

¹⁸⁸ A peresztrojka cseh elnevezése.

az, aki 10-kor jött, és este 6-kor bezárt, vasárnap pedig, amikor futballmeccs volt a közelben, így nem is nyitott ki, hanem elment megnézni a meccset, mint mindenki más. Itt a múltban kissé túlhajtottuk ezt a, hogy úgy mondjam, ezt a társadalmasítást [socializace¹⁸⁹]. Tehát erre a kisiparra, ahol maga dolgozik, ahol senkit nem zsákmányol ki, ezekre szükségünk van. [...]

Voltam egyszer Magyarországon, még amikor a mezőgazdasággal foglalkoztam. Azért mentem, hogy megfigyeljem azt a kérdést, hogyan csinálják, amit épp termelnek, mondhatnám itt, itt, a gabonát a szövetkezetben termelték, az állattenyésztést pedig a tagoknál. Adtak nekik takarmányt, s azok ott csak csinálták. Odamentem egy asszonyhoz, banktisztviselő volt, a bankban kötött ki, a férje traktorista volt a szövetkezetben, ott dolgozott. Voltak ott bojlerek, nem tudom, körülbelül tízezer ilyen bojlerek... broilerük¹⁹⁰ volt, és hét disznajuk, hát így. [...]

Na tehát, mondhatjuk azt, hogy kérlek szépen, bezárjuk Havel. [...] Minthogy az ő védelmére azonnal mozgósítják az egész kulturális szférát, és ezt meg azt a demokratikust a világon. Hát akkor elkezdik, minden nyugati rádióadó szétkürtöli, az összes folyóiratban Nyugaton cikkek vannak, hogy mit csináltunk Havellel, mit okoztunk Havelnek. Na és kialakítanak ellenünk és rólunk valamiféle véleményt, ami véleményt ezek az emberek nem tudnak hitelesíteni, tehát úgy kell eljárunk, hogy az értelmes legyen, hogy érdekeink ne sérüljenek. A Charta az Obrodával¹⁹¹ együttműködve aktivizálódik, készülnek a konfrontatív fellépésre. Mire várunk mi? Na persze mi is készülünk arra, hogy hogyan védekezzünk e konfrontáció ellen. Mikor akarják ezt az összecsapást. Arra készülnek, hogy augusztus 20-án vagy 21-én hajtsák végre, minden erejüket mozgósítani fogják, hogy újra megmutassák, hogy újra felvesse nek különböző kérdéseket, követeléseket a Szovjetuniónak, hogy kijelentsék, hogy hiba volt, baráti országoknak és a többi. Tudják, Černík Dubčekkel levelet írt a kommunista pártok Központi Bizottságainak, hogy követelje, hogy vonják vissza a nemzetközi segítséget, hogy gyakoroljanak önkritikát; ezek a pártok nem reagáltak eddig, remélem, hogy nem is fognak. Elküldték azonban a levelet persze az olasz pártnak, a francia pártnak, a jugoszláv pártnak és a román pártnak is, amely akkor nem vett részt. [...] Ez a Dubček ugyanígy emellett körüljárja, vagy körül akarja járni az egész világot. Erős bírálatok alatt is vagyunk. El akartak menni másodszor Olaszországba, nem engedték. Akkor Spanyolországba akartak menni, nem engedték. Természetesen jönnek a nagykövetek, írnak miniszterelnökök, pártelnökök, ír még az internacionálé elnöke is, ez a Brandt, Willy Brandt és a többi, mindegyik beavatkozik. Bonyolult dolgok ezek. És ezért olyan fontos az alulról jövő támogatás, hogy mondhassuk: nem mi óhajtjuk, ez a nép, ő követeli, mi pedig egyetértünk a néppel, teljesítjük akaratát, és

¹⁸⁹ Az állami tulajdonba vagy a közös használatba vonásra (szövetkezetesítés) használt gyűjtőnév.

¹⁹⁰ Jakeš a vízmelegítőt (angolul boiler, csehül bojler) és az egyik legfontosabb csirkefajtát (angolul broiler, csehül brojler) tévesztette össze beszéde során kétszer is.

¹⁹¹ Az Obroda ('újjaéledés, újjászületés') 1989 februárjában alakult politikai klub, amelynek tagjai Gorbacsov hívei és az 1968-as reformok támogatói voltak.

nem csupán, hogy magunkra [ne] maradjunk ott, mint a kisujjam,¹⁹² és nincs egyetlen, egyetlen szónyi támogatás sem ahhoz, ami történik.

http://www.totalita.cz/txt/txt_o_jakesm_text_hradek_01.pdf Letöltés ideje: 2014. február 16.

<https://sites.google.com/site/pavelmerka/prameny-k-ceskym-a-slovenskym-dejinam-po-roce-1945> Letöltés ideje: 2013. március 24.

3. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen Polgári Kezdeményezés programnyilatkozata

Pozsony, 1989. november 25.

A bársonyos forradalom 1989. november 17-én Prágában vette kezdetét. A cseh egyetemek nácik általi bezárásának ötvenedik évfordulóján az egyetemisták engedélyezett felvonulása rendszerellenes tüntetéssé alakult át, amit a rendőrség a szokott brutalitással vert szét. Több tucat fiatal került kórházba, kb. százötvenet letartóztattak, és híre ment, hogy egyikük meg is halt. A közfelháborodás hatására a tüntetések állandóvá váltak. Az egyetemisták mellé álltak a színészek, a disszidensek, majd végül a munkások is. November 19-én Prágában megalakult a Polgári Fórum, Pozsonyban pedig a Nyilvánosság az Erőszak Ellen nevű gyűjtőpárt, amelyekbe az addig külön működő ellenzéki csoportok mind bekapcsolódtak. Pozsonyban is tömeges tüntetésekre került sor, amelyeken felszólt Alexander Dubček is. Ezek hatására kiengedték a börtönből Ján Čarnogurskýt, aki azonnal a szlovák ellenzék szóvivője lett. November 22-én a sajtó képviselői lerázták magukról a cenzúra ellenőrzését, s elfogulatlan tudósításokat kezdtek adni az eseményekről. A Nyilvánosság első programját néhány nappal ezután tették közzé.

– Törölni kell az alkotmánynak azt a cikkelyét, amely a Kommunista Párt vezető szerepét rögzíti társadalmunkban.

– Olyan politikai platformot kell kialakítani, amelynek alapján megtarthatók a szabad és demokratikus választások.

– Követeljük, hogy a Szlovák Nemzeti Tanácsot valódi szlovák parlamentté alakítsák át, amelyben társadalmunk valamennyi összetevője képviselve lesz.

– Követeljük a teljes sajtószabadság szavatolását. Újságírók, válasszatok a szerkesztőségekben olyan vezetőket, akik ezt a szabadságot szavatolják.

– Követeljük a vállalkozás, a gyülekezés, az egyesülés szabadságának, a mozgás- és lelkiismereti szabadságnak, valamint a többi állampolgári jogoknak és szabadságjogoknak a szavatolását.

– Követeljük az oktatásügy és a kultúra mentesítését az ideológiától, és a kultúra függetlenítését az államigazgatástól.

¹⁹² Eredetileg: *kůl v plotě* (szó szerint: karó a kerítésben vagy sövényben). A kifejezést többféleképpen is értelmezték. Az egyik vélemény szerint Jakeš ezzel nyíltan bevallotta, hogy a kommunisták magukra maradtak a társadalmon belül. Mások úgy vélik, hogy a csehszlovák keményvonalas kommunisták nemzetközi elszigetelődésére, magára maradására utalt.

- Követeljük a bíróságok és az ügyészségek pártatlanságának szavatolását és a valódi jogállam megteremtését.
- Követeljük az egyház következetes elválasztását az államtól.
- Követeljük a szabad szakszervezeti mozgalom és független diákszervezet létrehozását.
- Követeljük valamennyi tulajdonforma egyenjogúsítását.
- Követeljük a csehek és a szlovákok következetes demokratikus föderációját, és a nemzeti kisebbségek jogainak és helyzetének törvényes szabályozását a teljes és tényleges jogegyenlőség elve alapján.
- Követeljük az egészséges környezethez való jog szavatolását.
- Követeljük az egyenlőség szavatolását mindenki számára hivatásának megválasztásában és életpályájának alakításában.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 266–267.

4. A cseh Polgári Fórum programjának alapelvei

Prága, 1989. november 26.

Részletek

Bár a forradalom Prágában kezdődött, a Polgári Fórum programja csak szlovák társ-szerve elképzelései után egy nappal látott napvilágot. Ennek ellenére a forradalom központja Prága maradt, ahol 19-étől Havel állt a megmozdulások élére. Mindennap több százazres tüntetésekre került sor. A diákok és színészek küldöttségei meggyőzték a gyári munkásságot, hogy támogassák őket, és november 27-ére általános sztrájkot hirdettek. 24-én Prágába érkezett Dubček is. Ugyanaznap lemondott Jakeš, új elnökséget választott a CSKP. Az új főtitkár azonban a keményvonalas Karel Urbánek lett. Másnap a prágai pártbizottság titkára is távozott, aki 17-én elrendelte a tüntetés szétverését. E napon rendezték meg a forradalom legnagyobb tüntetését, kb. hétszázötvenezer fő gyűlt össze. November 26-án az Adamec-kormány megkezdte a tárgyalásokat a Polgári Fórummal, amely addigra kidolgozta programjának alapelveit. Ezzel megindult a cseh-szlovák kerekasztal-tárgyalás, amely már az átmenetet készítette elő.

Országunk mély erkölcsi, szellemi, ökológiai, szociális, gazdasági és politikai válságba jutott. Ez a válság bizonyítja az eddigi politikai és gazdasági rendszer hatékonyságának hiányát. [...] Évtizedeken át nem tartották tiszteletben a magától értetődő alapvető: akié a jogkör, annak kell vállalnia a felelősséget is. Az államhatalom három pillére – a törvényhozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltatási hatalom – egy szűk uralkodó csoport kezébe került, amely csaknem kizárólag a CSKP tagjaiból tevődött össze. Ez megbontotta a jogállam alapjait.

A CSKP monopóliuma minden fontos poszt betöltésében igazságtalan vazallusi rendszert teremt, amely megbénítja az egész társadalmat. Az emberek így csupán

a hatalmasok utasításai végrehajtóinak szerepére vannak ítélve. Megtagadnak tőlük számos alapvető emberi, állampolgári és politikai jogot.

A népgazdaság központi irányításának utasításos rendszere csődöt mondott. A gazdasági mechanizmus beígért átalakítása lassú, következtelen, s nem jár a feltétlenül szükséges politikai változásokkal.

Ezeket a problémákat nem oldják meg a személycserék a hatalmi posztokon, illetve néhány politikus távozása a közéletből.

A Polgári Fórum ezért törekedni fog programja alábbi céljainak elérésére:

1. Jog

A Csehszlovák Köztársaságnak demokratikus jogállamnak kell lennie, a cseh-szlovák államiság hagyományainak, s azoknak a nemzetközileg is érvényes alapelveknek a szellemében, amelyek kifejezésre jutnak elsősorban az Emberi Jogok Általános Nyilatkozatában, valamint a polgári és politikai jogokról szóló nemzetközi egyezményekben.

Ebben a szellemben kell kidolgozni az új alkotmányt, amelyben elsősorban pontosan rögzíteni kell az állampolgár és az állam viszonyát. Ezt az alkotmányt azonban csak az újjáválasztandó alkotmányozó gyűlés fogadhatja el. A polgári jogok és a szabadságjogok gyakorlását megbízhatóan szavatolni kell a jogi garanciák fejlett rendszerével. A független bíróságoknak magukban kell foglalniuk az alkotmánybíróságot és a közigazgatási bíróságokat is. [...]

Ragaszkodunk azoknak a sérelmeknek orvoslásához, amelyekre a múltban politikai indítékú üldözés következtében került sor.

2. Politikai rendszer

Követeljük társadalmunk politikai rendszerének alapvető, következetes és tartós megváltoztatását. Létre kell hozni vagy meg kell újítani olyan demokratikus intézményeket és mechanizmusokat, amelyek lehetővé teszik minden állampolgár tényleges részvételét a közügyek igazgatásában, s amelyek egyidejűleg hatásosan meggátolják a politikai és gazdasági hatalommal való visszaélést. Minden létező vagy megalakuló politikai pártnak, egyéb politikai és társadalmi tömörülésnek ezért azonos feltételekkel kell rendelkeznie a minden képviselőtestületbe való szabad választásoknál. Ennek előfeltétele azonban az, hogy a CSKP lemondjon alkotmányban garantált vezető szerepéről, s a hírközlő eszközök uralásának monopóliumáról. Mi sem gátolja abban, hogy ezt már holnap megtegye.

Csehszlovákia az állam föderatív elrendezése alapelveinek megőrzésével továbbra is egyenjogú szövetsége lesz a két nemzetnek és az összes nemzetiségnek.

3. Külpolitika

Arra törekszünk, hogy hazánk ismét méltó helyet foglaljon el Európában és a világban is. Része vagyunk Közép-Európának, és ezért meg akarjuk őrizni jó kapcsolatunkat minden szomszédunkkal.

Számolunk beilleszkedésünkkel az európai integrációba. Az európai ház gondolatának kívánjuk alárendelni a Varsói Szerződésben és a KGST-ben a partnerek iránti politikánkat is. Tiszteletben tartjuk nemzetközi kötelezettségeinket, állami szuvere-

nitásunk teljes megőrzése mellett. Ugyanakkor azonban felül akarjuk vizsgálni azokat az egyezményeket, amelyeket az állam vezető képviselőinek aránytalan becsvágya motivált.

4. Népgazdaság

Fel kell hagynunk a gazdálkodás jelenlegi módjával. Ez elveszi a kedvet a munkától, tékozolja eredményeit, rabolja a természeti erőforrásokat, pusztítja a környezetet, s növeli Csehszlovákia általános lemaradását a világ mögött. Meggyőződésünk szerint a gazdálkodásnak ez a módja részleges kiigazításokkal nem javítható.

Fejlett, bürokratikus beavatkozásoktól mentes, deformálatlan piacot akarunk létrehozni. Sikeres működése a mai nagyvállalatok monopolhelyzetének szétzúzásától s a tényleges versengés megteremtésétől függ. Ez csak a különféle típusú tulajdonformák párhuzamos, egyenjogú léte alapján jöhet létre, gazdaságunk világgal szembeni fokozatos nyitásával.

Az államra természetesen továbbra is számos helyettesíthetetlen funkció hárul. [...] ¹⁹³

*

Ezt akarjuk. Programunk velős, de konkretizálásán dolgozunk. A Polgári Fórum az állampolgárok nyitott egyesülése. Ezért mindazokat, akik ehhez a munkához hozzájárulnak, felszólítjuk, hogy ezt tegyék is meg.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 262–266.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása, 1985–1995*, Szeged, Mozaik Stúdió, 1996, 138–141.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 661–665.

5. Alkotmánytörvény a kommunista hatalmi monopólium eltörléséről

(135/1989. sz. törvény)

Prága, 1989. november 29.

Részletek

November 27-én sikeresen lezajlott a kétórás általános sztrájk, amely teljes egészében politikai célú volt (más időpontban bepótolták az elmaradt munkát, ebben az egyetemisták is segítettek). A cenzúra eltörlése után a fő követelések a népi milícia és a párt vezető szerepének felszámolására irányultak. A folytatódó tüntetések és a tárgyalások másik témája egy koalíciós kormány létrehozása lett, a Polgári Fórum tagjai és a tüntetők viszont Husák köztársasági elnök lemondását is követelték. A CSKP végül engedett, 29-én a Szövetségi Gyűlés megszavazta az alábbi alkotmánymódosítást,

¹⁹³ A program utolsó fejezetei a szociális igazságosság, a környezetvédelem, valamint a kultúra kérdéseivel foglalkoztak.

amely törölte az 1960-as alkotmány 4. cikkét (ez rögzítette a CSKP vezető szerepét, lásd a VI. 17. sz. dokumentumot). – Ugyanezen a napon kérték a szovjet csapatok kivonását is, valamint kiderült, hogy a párt egyes vezetői még 24-én is katonai megoldást fontolgattak a „válságra”. A forradalom utolsó céljait december első felében sikerült elérni. Hosszas huzavona után új kormány alakult Marián Čalfa vezetésével, amelyben a kommunisták kisebbségbe kerültek. December 10-én Husák még kinevezte az új kormányt, majd lemondott.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szövetségi Gyűlése a következő alkotmánytörvényt fogadta el:

1. cikk. A 100/1960. sz. alkotmánytörvény, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmánya¹⁹⁴ a következőként módosul:

(1) A 4. cikk hatályát veszti.

(2) A 6. cikk így hangzik: „A Nemzeti Front a nemzetek és nemzetiségek, társadalmi rétegek és érdekcsoportok szövetségének politikai kifejezése. Keretein belül politikai pártok, társadalmi és érdekvédelmi szervezetek egyesülhetnek.”

(3) A 16. cikk (1) bekezdés így hangzik: „Csehszlovákiában az egész kulturális politikát, az oktatás, nevelés és képzés fejlesztését a tudományos megismerés szellemében és a hazafiság, a humanizmus és a demokrácia elveivel összhangban irányítják.”

2. cikk. Ez a törvény a kihirdetés napján lép hatályba.

(Husák, Marko, Adamec)

Sbírka zákonů Československá socialistická republika, Ročník 1989, částka 31. 1073–1074. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1989/031-1989.pdf> Letöltés ideje: 2014. november 19.

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1989-135/zneni-19891130> Letöltés ideje: 2014. november 19.

6. A CSKP új akcióprogramja

Prága, 1989. december 21.

Részletek

December 20-ára összehívták a CSKP XVIII., rendkívüli kongresszusát, amely mindössze két napig ülésezett. E néven ez volt a párt utolsó kongresszusa. Számos reformintézkedést fogadtak el, alkalmazkodva a gyors politikai változásokhoz. Hivatalosan is feloszlatták a népi milíciát, amelynek működése már november végén megbénult. Elfogadták a párt új akcióprogramját, melynek jelentősége persze messze elmarad az 1968-asról. Megkezdődött a párt föderalizálása. (Szlovákia Kommunista Pártja mellett ennek eredményeként 1990 márciusában létrejött Cseh és Morvaország Kommunista Pártja, s az 1990-es kongresszuson a „közös” párt nevét is módosították.) Az 1989-es kongresszus új vezetőséget választott. A párt elnöke Ladislav Adamec leköszönt

¹⁹⁴ Lásd VI. 17. sz. dokumentum.

miniszterelnök lett, első titkárrá Vasil Mohoritát, a CSKP ifjúsági szervezetének addigi vezetőjét választották. Csehszlovákiában – a környező államokkal ellentétben – a kommunista párt ezen a néven indult az 1990-es választásokon, ahol 13% körüli eredményt ért el, ami a két világháború közötti befolyásával egyezett meg.

A kommunista párt célja a szociális szempontból igazságos, demokratikus, humanus társadalom megteremtése volt, amely a legnagyobb mértékben lehetővé teszi minden tagjának szabad fejlődését. A kommunista pártnak ma is ez a célja. Mi magunk azonban ezt a célt nemegyszer szem elől tévesztettük, s elérésének útját, módját gyakran messzemenően eltorzítottuk. Számos keserű tapasztalatból okulva programunk alábbi szándékaival akarunk visszatérni eredeti céljainkhoz.

I. A párt következetes megújítása

Arra törekszünk, hogy a CSKP korszerű politikai párttá alakuljon át, amely beilleszkedik a csehszlovákiai demokratikus mozgalomba, s annak keretében képes lesz pozitív hatást gyakorolni társadalmunk fejlődésére a 20. század végén, a 21. század küszöbén.

Ezért egyértelműen és végérvényesen elhatároljuk magunkat a párt és a társadalom sztálini modelljétől, amelynek minden formája teljesen idegen a szocializmustól, s vele szemben ellenséges. Elutasítjuk a marxista elmélet torzításait, és síkraszállunk a bármiféle dogmától mentes alkotó elméleti gondolkodásmódért. [...]

Érvénytelennek nyilvánítjuk a CSKP XIII. kongresszusa után a pártban és a társadalomban kialakult válság tanulságait.¹⁹⁵ Kidolgozzuk az 1968–1969-es éveknek és Csehszlovákiában az ezt követő fejlődésnek igaz történelmi értékelését, s azt a párt rendszer kongresszusa elé terjesztjük. [...]

II. Demokrácia mindenki számára

Csehszlovákia Kommunista Pártja síkraszáll az olyan demokratikus szocialista társadalom megteremtéséért, amelyben biztosított a tényleges népuralom.

Arra törekszünk, hogy érvényesüljön valamennyi állampolgár törvénnyel szembeni egyenlőségének alapelve, s olyan demokratikus választási rendszer jöjjön létre, amely az arányos képviseletre, valamint a közigazgatási szervek, főleg a nemzeti bizottságok tevékenységében az állampolgárok közvetlen részvételére épül. A szűkre szabott párt-, csoport- vagy helyi szempontok nem veszélyeztethetik az össztársadalmi értékeket.

– A jogállam hívei vagyunk. [...]

– Alapvető feladatunknak tekintjük a CSSZSZK új alkotmányának, valamint a két nemzeti köztársaság alkotmányainak kidolgozását. [...]

A párt köszönetet mond a Népi Milícia minden tagjának, akik a múltban becsületesen és lelkiismeretesen teljesítették feladatukat. A CSKP rendkívüli kongresszusa megállapítja, hogy a Népi Milícia teljesítette történelmi szerepét, s 1989. december 21-i hatállyal feloszlatta. [...]

¹⁹⁵ Lásd VIII. 6. sz. dokumentum.

– A képviseleti szerveket minden szinten szabad, titkos választással kell megválasztani, valamennyi politikai erő és tömörülés egyenjogú részvételével. [...]

– A CSSZSZK államjogi berendezkedése alapjának tekintjük a szövetségi rendszert [...]

– Pártoljuk valamennyi nemzetiség teljes mérvű részvételét a közügyek irányításában és országunk fejlődésében. Meg kell teremteni társadalmi, politikai és kulturális fejlődésük előfeltételeit.

– Síkraszállunk a politikai pluralizmusért, amely biztosítja, hogy az alkotmányt tiszteletben tartó minden politikai pártnak, mozgalomnak és társadalmi szervezetnek joga lesz szabadon kifejeznie politikai állásfoglalását és fejleszteni tevékenységét. Ezzel a pluralizmussal összeegyeztethetetlen a bármiféle monopóliumra és pártállás alapján az állampolgárok bármiféle megkülönböztetésére irányuló törekvés. [...]

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 267–270.

7. Václav Havel első újraválasztásának beszéde

Prága, 1990. január 1.

Részletek

Husák lemondása után a köztársasági elnöki posztra Václav Havel és Alexander Dubček volt a legesélyesebb, bár más jelöltek is voltak. A CSKP közvetlen, nép általi választást szorgalmazott, de ezt az új politikai erők megakadályozták. Végül maga Dubček is Havelt támogatta; őt magát december 28-án a Szövetségi Gyűlés elnökévé választották, másnap pedig a parlament megszavazta Havelt a köztársasági elnöki posztra. Megválasztása után néhány nappal máris újraválasztásról tartott, amelyben nyíltan beszélt az ország előtt álló problémákról, melyek közül leg súlyosabbnak a „szennyezett erkölcsi környezetet” nevezte. A kiszolgáltatottak hatalmában (lásd VIII. 17. sz. dokumentum) már leírt módon azt mondta, hogy bizonyos mértékig mindenki felelős az előző rendszer bűneiért. – Ezzel összefüggően e napon Havel széles körű amnesztiát hirdetett, amelyért később sokan bírálták, összefüggésbe hozva intézkedését a hirtelen növekvő bűnözéssel.

Kedves Polgártársaim!

Negyven éven keresztül hallhatták ezen a napon elődeim szájából különböző variációkban ugyanazt: hogy országunk mennyire virágzik, hogy hány millió tonna acélt gyártottunk, hogy mennyire boldogok vagyunk, hogy mennyire bízunk a kormányunkban, és milyen gyönyörű távlatok nyílnak előttünk.

Feltételezem, nem azért választottak meg ebbe a tisztségbe, hogy én is hazudjak.

Ez az ország nem virágzik. Nemzetünk hatalmas kreatív és lelki lehetőségeit nem használjuk észszerűen. Teljes iparágak gyártanak olyan termékeket, amelyek senki sem kellenek, miközben sok egyéb téren hiányt szenvedünk. Egy állam, amely a munkások államának nevezi magát, éppen a munkásokat alázza meg és zsákmányol-

ja ki. Elavult gazdaságunk elpocsékolja azt a kevés energiát, amink van. Egy ország, amely egykoron büszke lehetett polgárainak oktatási színvonalára, most olyan keveset költ erre, hogy a világ országainak rangsorában mindössze a hetvenkettedik helyen áll. Nem becsültük meg a földünket, a folyóinkat és erdőinket, amit ősünk hagytak ránk, és ma a miénk Európa legszennyezettebb környezete. Felnőtt polgáraink korábban hálnak meg, mint a legtöbb európai országban. Engedjenek meg egy személyes élményt: amikor nemrég Pozsonyba repültem, a tárgyalások szüneteiben volt időm kinézni az ablakon. Láttam a Slovnaft komplexumát, s mögötte mindjárt a Petržalka [Pozsonyligetfalu] lakónegyedet. Ez a látvány elég volt ahhoz, hogy megértsem: a mi politikusaink és államférfiaink évtizedekig nem néztek ki még a repülőgépek ablakából sem. Semmiféle, a rendelkezésemre álló statisztikai olvasmány nem tenné lehetővé, hogy gyorsabban megértsem azt az állapotot, amibe jutottunk.

De nem ez a legnagyobb problémánk. A legrosszabb az, hogy szennyezett erkölcsi környezetben élünk. Erkölcsileg vagyunk betegek, mert hozzászoktunk ahhoz, hogy mást gondolunk, mint amit mondunk. Megtanultuk, hogy ne higgyünk semmiben, hogy ne figyeljünk egymásra, hogy csak magunkkal foglalkozzunk. Az olyan fogalmak, mint szeretet, barátság, együttérzés, alázat és felejtés sokunk számára csak pszichológiai furcsaságok lettek, vagy rég elfeledett idők értelmetlen maradványai, amik egy kicsit nevetségesnek látszottak a számítógépek és az űrrakéták korában. Csak néhányan voltunk képesek hangosan kiáltani, hogy a hatalom ne a hatalmasoké legyen, és hogy azok a gazdaságok, amelyek ökológiailag tiszta és kiváló minőségű terményeket állítottak elő csak a hatalmasok számára, inkább az iskolák, a gyermekotthonok és a kórházak számára termeljenek, ha már a mezőgazdaságunk nem volt képes mindenkit ellátni. Az eddigi rendszer, saját arrogáns és intoleráns ideológiájával felfegyverkezve, az embert a termelőerő, a természetet a termelőeszköz szintjére alacsonyította le. Ezzel megtámadta az ember és a természet lényegét és kölcsönös viszonyát. A hazájában megfontoltan gazdálkodó tehetséges és autonóm embereket egy szörnyűséges, hatalmas, dübörgő és bűzlő gépezet csavarjaivá tette, amiről senki sem tudja, hogy mi is tulajdonképpen az értelme. Nem képes másra, mint hogy fokozatosan, de feltartóztathatatlanul elkoptassa saját magát és csavarjait.

Amikor szennyezett erkölcsi környezetről beszélek, nemcsak azokat az urakat értem rajta, akik biozöldségeket esznek, és nem néznek ki a repülőgépek ablakain. Hanem mindannyiunkról. Mindannyian hozzászoktunk ehhez a totalitárius rendszerhez, megváltoztathatatlan tényként fogadtuk el, és így segítettük fennmaradását. Más szavakkal mindannyian – bár természetesen nem egyenlő mértékben – felelősek vagyunk a totalitárius gépezet működéséért, egyikünk sem csupán áldozata, hanem együttal létrehozója is ennek.

Miért beszélek erről? Roppant észszerűtlen lenne az elmúlt negyven év szomorú örökségére valami idegen dologként gondolni, amit egy távoli rokon hagyott ránk. Éppen ellenkezőleg: úgy kell ezt az örökséget elfogadnunk, mint olyat, amit mi követünk el magunk ellen. Ha ezt megtesszük, akkor megértjük, hogy csak rajtunk múlik, senki más, hogy tegyünk valamit ellene. Nem hibáztathatjuk az előző vezetőket

mindenért. Nemcsak azért nem, mert nem lenne igaz, hanem azért sem, mert így kitérhetünk a felelősség elől, amivel mindannyiunknak szembe kell néznünk, nevezetesen azzal a kötelezettséggel, hogy függetlenül, szabadon, észszerűen és gyorsan kell cselekednünk. Ne áltassuk magunkat: a világ legjobb kormánya, a világ legjobb parlamentje és legjobb elnöke sem képes túl sokat elérni magában. Hiba lenne azt is hinni, hogy csak ők képesek megoldani a gondjainkat. A szabadság és a demokrácia magában foglalja a részvételt, és ezáltal mindannyiunk felelősségét.

Ha ezt felismerjük, akkor minden szörnyűség, amit az új csehszlovák demokrácia megörökölt, hirtelen megszűnik olyan szörnyű lenni. Ha ezt felismerjük, a remény visszatér a szívünkbe.

A mindannyiunkat aggasztó ügyek helyrehozatalával kapcsolatban azonban támaszkodhatunk valamire. A közelmúlt – és azon belül is békés forradalmunk utolsó hat hete – felébresztette azt a hatalmas emberi, morális és spirituális potenciált, valamint polgári kultúrát, amely az apátia maszkja mögött szendergett társadalmunkban annyi időn keresztül. Amikor valaki kategorikusan kijelentette, hogy ilyenek vagy olyanok vagyunk, akkor én mindig ellenkeztem, mert a társadalom különleges képződmény, és nem bölcs dolog csak abban az arcában bízni, amelyet éppen mutat nekünk. Örülök, hogy nem tévedtem. Szerte a világon az emberek azt szeretnék tudni, hogy hol találták meg a jámbor, megalázott, szkeptikus és látszólag már semmiben sem hívó csehszlovák emberek azt a csodálatos erőt, amellyel pár hét alatt tisztességes és békés módon lerázták a vállukról a totalitárius állam rabigáját. Kérdezzük meg mi is: honnét származik a fiatalok igazság iránti vágya, a szabad gondolkodás iránt érzett szeretete, politikai elképzelése, polgári bátorsága és büszkesége, a fiataloké, akik soha nem ismertek más rendszert? Hogyan történhetett meg, hogy szüleik – az elvesztettnek hitt generáció – csatlakoztak hozzájuk? Hogyan lehetséges, hogy az emberek azonnal tudták, mit tegyenek, és senkinek nem volt tanácsra vagy utasításra szüksége? [...]

Masaryk a moralitásra alapozta politikáját. Próbáljuk meg egy új korban és egy új módon helyreállítani politikáját. Tanítsuk meg magunknak és másoknak: a politikának azon vágy kifejezésének kellene lennie, hogy hozzá akarunk járulni a közösség boldogságához, ahelyett hogy átvernénk a közösséget, vagy erőszakot tennénk rajta. Tanítsuk meg magunknak és másoknak: a politika nemcsak a lehetőség művészete, különösen nem a spekuláció, a számítás, az ármánykodás, a titkos megállapodások és pragmatikus manőverezés művészete, hanem akár még a lehetetlen művészete is lehet: saját magunk és a világ jobbításának művészete. [...]

Szabad választások és szabad választási kampány vár ránk. Ne engedjük, hogy bársúlyos forradalmunk eddig tiszta arcát a küzdelem beszenyezze. Ne engedjük, hogy a világ együttérzését, amelyet gyorsan megszereztünk, ugyanolyan gyorsan veszítsük el, mert belebonyolódunk a hatalomért folytatott harcba. Ne engedjük, hogy az önmagunk szolgálata iránt érzett vágy magára öltse a közjó szolgálata iránti vágy maszkját. Valójában nem fontos, hogy melyik párt, klub vagy csoport nyer a választáson. Az a fontos, hogy mi mindannyian nyertesek leszünk morális, polgári, politikai

és professzionális értelemben, függetlenül politikai meggyőződésünktől. Államunk jövőbeni politikája és presztízse a választott tisztségviselők személyiségétől függ majd. [...]

Végül annyit szeretnék még mondani, hogy olyan elnök akarok lenni, aki keveset beszél, és sokat dolgozik. Olyan elnök akarok lenni, aki nemcsak kinéz a repülőgépe ablakán, hanem olyan, akinek mindennél fontosabb, hogy ott legyen a polgárok között, és figyeljen rájuk.

Megkérdezhetik, miféle köztársaságról álmodom. Hadd válaszoljak: egy független, szabad, demokratikus köztársaságról álmodom, amely gazdaságilag prosperál, társadalmilag azonban igazságos, röviden: egy humánus köztársaságról, amely szolgálja az egyént, és ezért cserébe bízhat abban, hogy az egyén is szolgálni fogja őt. Egy olyan köztársaságról, amelynek polgárai kiegyensúlyozottak, mert enélkül képtelenek leszünk megoldani emberi, gazdasági, ökológiai, társadalmi és politikai problémáinkat.

Legmegbecsültebb elődöm első beszédét a nagy cseh tanító, Comenius egy idézetével kezdte. Engedjék meg, hogy első beszédemet ennek az idézetnek saját átiratával zárjam.

Emberek, a kormányotok visszatért hozzátok!

http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=327_projevy.html&typ=HTML Letöltés ideje: 2014. május 30.

Brian MACARTHUR (szerk.), *A XX. század nagy beszédei*, Budapest, Agave, 2006, 278–281.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 270–277.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/vaclav-havel-ujevi-beszede> Letöltés ideje: 2014. május 30.

8. Szerződés a szovjet csapatok kivonásáról

Prága–Moszkva, 1990. február 22–26.

Részletek

A bársonyos forradalom révén hatalomra kerülő volt ellenzéki csoportok régi követelése volt a szovjet csapatok kivonása Csehszlovákiából. Erre a politikai változások után lehetőség nyílt, s a szovjet vezetés is támogatta azt. Az egyezményt Prágában, 22-én parafálták, aláírására 26-án, Moszkvában került sor. Az aláíráson jelen volt Havel köztársasági elnök is, aki egy másik egyezményt is aláírt a szovjetekkel a két ország közötti kapcsolatokról. A csapatok kivonására három etapban került sor, döntő részük már az 1990. júniusi választások előtt elhagyta az országot. A kivonás befejezéséről szóló jegyzőkönyvet 1991. június 28-án írták alá. E szerint 73 500 sorkatona, 18 500 tiszt és 44 300 polgári alkalmazott távozott, 1120 tankkal, 2500 harci járművel, 103 repülőgéppel és közel százezer tonna lőszerrel együtt. Ezzel huszonhárom évi megszállás ért véget. 1991. július 1-jén a szervezet utolsó, prágai ülésén a Varsói Szerződés is megszűnt.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya

[...] kifejezésre juttatva akarataikat, hogy tiszteletben tartják az 1955. május 14-én kötött, a barátságról, együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról szóló Varsói Szerződésből rájuk háruló kötelezettségeket, a következőkben állapodtak meg:

1. cikkely. (1) A szovjet csapatok teljes kivonulása a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területéről szakaszosan fog megvalósulni, az első szakasz 1990. május 31-én, a második 1990. december 31-én és a harmadik 1991. június 30-án zárul.

(2) Az első szakaszban valósul meg a szovjet csapatok lényeges részének kivonulása, összhangban a közösen kidolgozott időrenddel.

2. cikkely. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormánya megfelelő módon együttműködik a szovjet féllel a szovjet csapatok távozása során a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területéről.

3. cikkely. A szovjet csapatoknak a Csehszlovák Szocialista Köztársaság területéről való teljes kivonulása időszakában ezekre a csapatokra az a rezsim fog vonatkozni, amely ténylegesen létezett ennek a megállapodásnak a megkötése idején, beleértve a tulajdonjogi, pénzügyi és egyéb kérdéseket, figyelembe véve az esetleges változásokat a kölcsönös elszámolás és a fizetési rendszer feltételeiben. [...]

6. cikkely. Azokat a vagyoni jogi és pénzügyi kérdéseket, amelyek összefüggésben állnak a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban állomásozó szovjet csapatokkal, s amelyek nem rendeződnek azok teljes kivonulásáig, a felek különleges megállapodása fogja megoldani. Ezt a megállapodást a szerződés hatálybalépésétől számítva legkésőbb két éven belül kell megkötöni.

7. cikkely. Ez a szerződés az aláírás napján lép hatályba.

(Eduard Sevardnadze, Jiří Dienstbier)

Új Szó, 1990. február 28., 2.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 279–281.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása, 1985–1995*, Szeged, Mozaik Stúdió, 1996, 158–160.

9. A „kötőjelháború” végszavazásai a Szövetségi Gyűlésben

Prága, 1990. március 29. – április 20.

Részletek

1990 januárjában Havel köztársasági elnök javasolta, hogy az állam hivatalos nevéből hagyják el a „szocialista” jelzőt. A javaslat nem várt vitákat keltett, mivel a szlovák képviselők a „Csehszlovák Szövetségi Köztársaság” név helyett a két országrész egyenjogúságát kifejező „Cseh-Szlovák Szövetségi Köztársaság” nevet javasolták. Ez a formula – a második köztársaság gyászos emlékére való utalása miatt – viszont a csehek ellenállását váltotta ki. A felek közti áldatlan huzavona a kötőjelháború nevet kapta a sajtóban

(pomlčková válka, szó szerint gondolatjel-háború). A harc nemcsak a médiában, hanem a parlamentben is folyt. Az első, március 29-i kompromisszum értelmében az államnak két hivatalos neve lett: csehül kötőjel nélkül, szlovákul kötőjellel. Ez a megoldás csak átmeneti volt, s végül április 20-án a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság névben állapodtak meg egymással a felek. – Az alábbi dokumentum jól szemlélteti az 1968-ban felállított Szövetségi Gyűlés működését és a majorizálás tilalmát (lásd VII. 16. sz. dokumentum) is.

a) Az 1990. március 29. délutáni végszavazás

(A tárgyalás ismét megkezdődik 15:00 órakor)

A Szövetségi Gyűlés alelnöke, az ülést vezető Z. Jičínský: Képviselő Hölgyek és Urak, folytatjuk a tárgyalást. A házszabály 19. §-a alapján a vita lezárult. Következik a szavazás.

A szavazás előtt szeretném Önöket tájékoztatni a Cseh Nemzeti Tanács és a Szlovák Nemzeti Tanács álláspontjáról. A Szlovák Nemzeti Tanács nem ült össze, az SZNT elnöksége tárgyalta, amely egyetértett mindkét javaslattal, azzal, hogy az első a rangsorban a Cseh-Szlovák Köztársaság (*Republika česko-slovenská*), a második javaslat, amit az SZNT elnöksége elfogad, a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság (*Československá federativní republika*).

Ami a Cseh Nemzeti Tanács véleményét illeti, ott a plenáris ülés tárgyalta. A Csehszlovák Szövetségi Köztársaság elnevezés mellett volt 121 képviselő, ellene 30, tartózkodott 31 képviselő. A Cseh-Szlovák Köztársaság elnevezést támogatta 1 képviselő, ellenezte 182, a szavazástól tartózkodott 2 képviselő.

Következik most a szavazás a 305. sz. nyomtatványban szereplő alkotmánytörvényről.

A Népi Kamarában jelen van 167 képviselő, a Nemzetek Kamarájában 64, a Cseh Köztársaságban választott és 65, a Szlovák Köztársaságban választott képviselő. Így a Népi Kamarában az elfogadásához szükséges 117 képviselő támogatása, a Nemzetek Kamarájában 74, a Cseh Köztársaságban megválasztott képviselő közül 44 képviselő támogatása, és a Nemzetek Kamarájában a Szlovák Köztársaságban megválasztott képviselők közül 45 képviselő egyetértése. Emlékeztetek arra, hogy a 305. sz. nyomtatványról van szó. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnevezése megváltozik Cseh-Szlovák Köztársaságra.

(Hang a teremből: Kötőjellel?)

A Szövetségi Gyűlés alelnöke, az ülést vezető Z. Jičínský: Természetesen, ez a köztársaság elnökének javaslata, ami mindenkinek rendelkezésére áll. Hogy kívánják, hogy szóban kiejtsem a kötőjelet?

Megállapítom, hogy mindkét kamara határozatképes.

Legelőször kérem a Népi Kamara képviselőit, szavazzanak. Aki egyetért az alkotmánytörvény-javaslattal a Csehszlovák Szocialista Köztársaság nevének változásáról, amint említettem, Cseh-Szlovák Köztársaságra, az emelje fel a kezét. (Megszámolják.)

Köszönöm. Ötvenhárom. Ki van ellene? Hatvanhárom. Tartózkodott valaki a szavazástól? Negyven.

A Népi Kamara a javaslatot nem szavazta meg.

Szavazásra következik a Nemzetek Kamarája. Kérem a Nemzetek Kamarája Szlovák Köztársaságban választott képviselőit, szavazzanak. Ki van az alkotmánytörvény mellett? (Megszámolják.) Mellette van hatvanhárom szavazat. Ki van ellene? Senki. Tartózkodott valaki a szavazástól? Ketten.

A Nemzetek Kamarája Szlovák Köztársaságban megválasztott képviselői megszavazták az alkotmánytörvény javaslatát.

Most szavaznak a Nemzetek Kamarája Cseh Köztársaságban választott képviselői. Kérem, ki van a javaslat mellett? (Megszámolják.) Nyolcan. Ki van ellene? Huszonöt. Tartózkodott valaki a szavazástól? Harmincegy.

A Nemzetek Kamarája Cseh Köztársaságban megválasztott képviselői nem szavazták meg a javaslatot.

Így ezt az alkotmányjavaslatot nem szavaztuk meg.

Folytatjuk a tárgyalást a másik alkotmánytörvény-javaslat (348. nyomtatvány).

Mielőtt hozzáfogunk a szavazáshoz, a vitában benyújtottak egy módosító javaslatot, először erről szavazunk. Ez a Szabadságpárt és a Demokrata Párt képviselői klubjának javaslata, amely a következőképpen hangzik:

Kiindulva a jelenlegi helyzetből, amikor az állam javasolt nevei közül egyik sem szerezte meg a szavazatok többségét, javasoljuk, hogy lépünk tovább egy kompromisszumos harmadik javaslathoz a nemzeti megbékélés nevében, ami örökre megszünteti a vitát arról, ami a múltban oka és következménye volt hibás döntéseinknek. Kiindulva elvben Havel elnök úr tekintélyéből, a nemzeti megbékélés nevéként javasoljuk a Cseh-Szlovák Szövetségi Köztársaság elnevezést. (Nevetés.) Csendet kérek.

Ez egy módosító javaslat, először a Népi Kamara szavaz róla.

Jelen van 166 képviselő. Kérdezem, kik azok a Népi Kamara képviselői közül, akik támogatják a módosító javaslatot? (Megszámolják.) Köszönöm. Negyvennégy. Ki van a módosító javaslat ellen? Kilencvennégy. Ki tartózkodott? Huszonhét. Mellette 44, ellene 94 és tartózkodott 27.

A Népi Kamara a módosító javaslatot nem szavazta meg.

Szavazásra következik a Nemzetek Kamarája, a képviselők, akiket a Szlovák Köztársaságban választottak.

Ki van ezen képviselők közül a módosító javaslat mellett? (Megszámolják.) Köszönöm. Hatvanegy. Ki van ellene? Kettő. Ki tartózkodott a szavazástól? Három. [...]

A Nemzetek Kamarája Szlovák Köztársaságban választott képviselői megszavazták a javaslatot.

Most következnek szavazásra a Cseh Köztársaságban megválasztott képviselők. Ki van a javaslat mellett? (Megszámolják.) Köszönöm. Senki. Ki van ellene? Ötvennégy. Tartózkodott valaki? Tíz fő.

A Nemzetek Kamarája Cseh Köztársaságban választott képviselői nem szavazták meg a javaslatot.

A módosító javaslatot nem fogadtuk el.

Továbblépünk a 348. nyomtatványban szereplő alkotmánytörvényről való szavazásra. Egy képviselői csoport kezdeményezéséről van szó. Emlékeztetőül e javaslat első cikkelye: A Csehszlovák Szocialista Köztársaság neve Csehszlovák Szövetségi Köztársaságra változik meg.

Elsőként ismét a Népi Kamarában szavaznak majd.

Kérdem a Népi Kamarába választott képviselőket, ki van a javaslat mellett? *(Megszámolják.)* Köszönöm. Száznegyvenhat. Ki van ellene? Kilenc. Tartózkodott? Tizenhárom.

A Népi Kamara az alkotmánytörvény javaslatát megszavazta.

Most következnek szavazásra a Nemzetek Kamarája Cseh Köztársaságban választott képviselői.

Ki van a Nemzetek Kamarája Cseh Köztársaságban választott képviselői közül az alkotmánytörvény javaslata mellett? *(Megszámolják.)* Köszönöm. Hatvanhárom. Ki van ellene? Senki. Tartózkodott? Egy.

A Nemzetek Kamarája Cseh Köztársaságban választott képviselői megszavazták a javaslatot.

Szavazásra következnek a Nemzetek Kamarája Szlovák Köztársaságban választott képviselői.

Kérdem őket, ki van az alkotmánytörvény-javaslat mellett? *(Megszámolják.)* Köszönöm. Negyvenegy. Ki van ellene? Tizenegy. Tartózkodott? Tizenhárom.

Ez azt jelenti, hogy a Nemzetek Kamarája Szlovák Köztársaságban választott képviselői a javaslatot nem szavazták meg, az alkotmánytörvényt nem fogadtuk el. [...]

E napirendi pontnak a végére értünk, folytatjuk a további tárgyalást a megszavazott program alapján.

<http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026038.htm> Letöltés ideje: 2015. április 17.

b) Az 1990. március 29. esti kompromisszum

(Az ülés folytatódik 20:26 órakor) [...]

M. Zeman, a Nemzetek Kamarájának képviselője: Elnök Úr, Levezető Elnök Úr, Tisztelt Szövetségi Gyűlés, kissé nehéz feladatot kaptam, amellyel talán azért bíztak meg, mert az előző tárgyaláson a kompromisszumok álláspontjának híve voltam, szinte minden egyes javasolt névvel szemben, végül a Közép-európai Köztársaság elnevezés ellen is, amit véletlenül találtam ki.

Amíg dr. Hromádka itt emlékeztetett rá, hogy be kellene zárni minket kenyéren és vízen élve,¹⁹⁶ meg szeretném állapítani, hogy az egyeztetőbizottság nem kapott se

¹⁹⁶ Utalás a pápaválasztó konklávé szokásaira, ahol a döntésig a bíborosok a világtól elzártan kell éljenek.

kenyeret, se vizet, míg Önök meg tudtak vacsorázni. Úgyhogy mégis elnézést kérek tárgyalásaink hosszúságáért, de azt hiszem, hogy az eredmény, amelyről egy pillanaton belül tájékoztatom Önöket, mindkét kamara egyetértésére talál majd, pontosabban fogalmazva a Népek Kamarájának cseh és szlovák részének egyetértésére is [...]

Szeretném hozzátenni, hogy az egyeztetőbizottság tárgyalásai folyamán találkoztunk a köztársasági elnök úrral és a felvetett álláspont elnyerte támogatását.

Mire alapul a javaslatunk? Abból indulunk ki, hogy egyik nemzetnek sem lehet elvitatni a jogát, hogy saját anyanyelvén úgy fejezze ki közös államunk nevét, ami megfelel e nyelv szabályainak.

Megállapítottuk, hogy a szlovákban a kötőjelnek némileg más jelentése van, mint a cseh nyelvben [...] Ezért javasoltuk, és most már felolvasnám ajánlásunkat, és mivel a számítógép elrontotta a szememet, engedjék meg, hogy feltegyem a szemüvegemet.

A közös egyeztetőbizottság az első pontban azt ajánlja a Nemzetek Kamarája szlovák részének, hogy szavazzon az alkotmánytörvény elfogadására államunk nevééről úgy, ahogy az a 348. nyomtatványban szerepel, vagyis cseh néven a Csehszlovák Szövetségi Köztársaságra.

Második pont: az állam neve szlovákul Cseh-Szlovák Szövetségi Köztársaságként hangzik. Az állam elnevezései cseh és szlovák nyelven egyenrangúak.

Harmadik pont: a második pontban szereplő elvet a Szövetségi Gyűlés fogantatosítja, és az állam nevének használatát az állam nevééről és állami jelképeiről szóló törvény állapítja meg.

Zárásként szeretném kifejezni meggyőződésemet, hogy amikor e kompromisszummal megszabadulunk a kötőjelháborútól, csökkennek majd a hosszú és véleményem szerint feleslegesen fanatikus viták, amelyek gyakran a késő éjszakába nyúltak. Szeretném biztosítani Önöket arról, hogy az éjszakát kellemesebb módon is el lehet tölteni. Köszönöm a figyelmet. [...]¹⁹⁷

<http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/026schuz/s026039.htm> Letöltés ideje: 2015. április 17.

c) Az 1990. április 20-i szavazás problémái

V. Benda, a Népi Kamara képviselője: Tisztelt Elnök Úr, tisztelt Szövetségi Gyűlés, bocsánatot kérek, hogy fellepek e törvény kapcsán, bizonyos mértékig közvetve, és elnézést kérek azért, amit mondani vagy megállapítani fogok, és előre mondom, hogy bár nem szívesen, de megszavaztam a törvényt a köztársaság nevének megváltozásáról.

Azonban meg kell állapítanom – és e tekintetben a matematika és az alkotmány valamivel több, mint a politikai érdekek –, hogy e törvényt nem szavazták meg a

¹⁹⁷ Az ezt követő megismételt szavazáson 59 szlovák és 45 cseh képviselő támogatta a Nemzetek Kamarájában a javaslatot. A Népi Kamarában nem volt ismételt szavazás, mivel az a 348. sz. nyomtatványról tartott voksolásban már elfogadta a javaslatot. Ezzel az alkotmánytörvényt a Szövetségi Gyűlés egésze is megszavazta.

Nemzetek Kamarája Cseh Köztársaságban megválasztott képviselői, mivel e képviselők jelenleg hetvennégyen vannak, ami azt jelenti, hogy a szükséges háromötödös többség negyvenöt képviselő. Ezt a többséget nem értük el,¹⁹⁸ és az adott pillanatban problematikus szavazni egy következő törvényről az állami jelképek használata tárgyában, mivel e törvényben előfordul az állam neve. Ezért szoltam fel e vitában, és kérem a házelnöket vagy a Szövetségi Gyűlés elnökségét, hogy határozzák meg az ezen esetben szükséges lépéseket, ami nyilván egy egyeztetőbizottság felállítása lesz. Nagyon sajnálom, de e tény előbb-utóbb napvilágra került volna, és csak kompromittálta volna a Szövetségi Gyűlés munkáját és feladatát. Elnézést kérek.¹⁹⁹

<http://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/027schuz/s027037.htm> Letöltés ideje: 2015. április 17.

10. Marián Čalfa miniszterelnöki expozéja

Prága, 1990. július 3.

Részletek

Az 1946 utáni első szabad, valamint 1935 óta első demokratikus választást 1990. június 8-án tartották meg. A Szövetségi Gyűlésbe csak azon pártok kerülhettek be, amelyek legalább az egyik országrészben elérték az 5%-os küszöböt. Ez a cseh területen négy, Szlovákiában öt pártnak sikerült. Csehországban a Polgári Fórum a szavazatok kb. felét szerezte meg. Szlovákiában is a rendszerváltó párt, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen győzött (a voksok harmadát gyűjtve be). A választói aktivitás kiemelkedően magas volt, a jogosultak csaknem 97%-a leadta voksát. A választások után a csehszlovák, a cseh és a szlovák kormány élén sem történt változás (a szövetségi kormány élén továbbra is Čalfa állt). Az új törvényhozást az 1946-oshoz hasonlóan kétévi időre választották, és legfőbb feladata az új alkotmány elfogadása volt. A kormányprogram részét képezte a radikális gazdasági reform terve is. A szövegben olvasható alcímeket az Új Szó című napilap adta meg.

Támogatjuk a helyi öngazgatást

A negyvennégy esztendő után megejtett első szabad választásokból következő közös megbízatásunk időtartama két év. Törvényhozó tevékenységünk kicsúcsosodik majd az államszövetség, a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság új alkotmánya tervezeteinek kidolgozásában. Ezek rögzíteni fogják az állampolgárok jogait és szabadságjogait, teljes összhangban az emberi jogokról szóló nemzetközi dokumen-

¹⁹⁸ A törvény első megszavazásakor 44 képviselő szavazott igennel a Nemzetek Kamarájában.

¹⁹⁹ Az egyeztetőbizottság felállítása után az a szavazás megismétléséről döntött a Nemzetek Kamarájában, amit ezt követően még aznap délután megtartottak. A jelen levő szlovák képviselők egyhangúlag (58 fő), a csehek közül pedig 54-en szavazták meg a javaslatot, így másodszorra már szabályosan is elfogadták a törvényt.

tumokkal. Meghatározzák a köztársaságok és az államszövetség kölcsönös jogkörét is, hogy az megfeleljen két nemzetünk szuverén érdekeinek, s az országos területi tagozódás esetleges szükségleteinek. Támogatni fogjuk a helyi öngazgatás gondolatát [...] Tudjuk, hogy csak az erős öngazgatás változtathatja meg a központi utasításoktól és dotációktól függő állampolgárok korábbi életmódját. [...]

A kormány törekedni fog arra, hogy államunk visszatérjen Európába. Ezzel kapcsolatban szándéka biztosítani azt, hogy a csehek és a szlovákok az európai népek közösségében betölthessék a szuverén, egyenjogú alanyok szerepét. Jelenleg azonban elvitathatatlanul tartjuk, hogy a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságnak kell hogy közös gazdasági, szociális és ökológiai stratégiája, s ennek érvényesítéséhez közös eszközei legyenek, valamint egységes pénzneme, egyetlen hadserege, külpolitikája és egységes statisztikája.

Erkölcös, erős és egységes társadalmat

Ezeket az intézményeket s a belőlük következő tevékenységet a szövetségi kormány természetes hatáskörének tekintjük. A környező világ iránti viszonyunkban is államunknak olyan képvisellel kell rendelkeznie, amelynek erejét nemcsak az erkölcsileg és politikailag integrált személyiségek adják meg, hanem főleg az általuk képviselt erkölcsös, erős és egységes társadalom. [...] A virágzó köztársaságoknak szükségük van az erős államszövetségre, s az erős államszövetség csak az erős köztársaságok autentikus akaratóból fejlődhet ki. [...]

Az új felfogással összhangban van a két köztársaság önálló költségvetési gazdálkodásának alapelve, miközben lényegesen korlátozzuk a hagyományos újrafelosztási folyamatokat. Elfogadjuk azt az alapelvet, hogy a költségvetési rendszerek bázisa a községek öngazgatási gazdálkodása lesz. Nem akarunk azonban könnyelmű módon lemondani a nagyobb gazdasági egység előnyeiről, amelyekhez más államok nehezen, s gyakran fájdalmas folyamatban jutottak el. [...]

Reális értékű nyugdíjakat

Államunk humánus politikájának magva az emberről való gondoskodás. Tudjuk, hogy a választások előtt országunk valamennyi politikai ereje vállalta a piacgazdaságot. Ilyen vagy olyan formában azonban hangsúlyozták egyben a szociális igazságosságnak, a szegények vagy a munkavállalásra képtelenek védelmének gondolatát is. A kormány nézete szerint igyekezetünk tengelyében kell állnia – népünk akaratóval összhangban – a szociális és ökológiai irányzatú piacgazdaságnak [...]

Megbízható partnerek vagyunk

[...] Célunk az, hogy gyökeres fordulatot érjünk el a gazdálkodás módjában. Ehhez a célhoz egyetlen út vezet, társadalmunk általános demokratizálása és a piacgazdaság bevezetésével kapcsolatban a gazdaság liberalizálása. A gazdasági döntések lényeges részét az állam átruházza a vállalatokra, amelyek ezért majd közvetlen gazdasági felelősséggel tartoznak. Az árak liberalizálása feltételezi minden olyan akadály elhárítását, amely gátolja az árak szabad alakulását a piacon a kereslet és a kínálat szerint. [...]

Ösztönözzük a vállalkozói aktivitást

A szövetségi kormány, együttműködésben a köztársasági kormányokkal, a lehető legrövidebb időn belül összegezi és felülvizsgálja azt, hogy mit tettünk a magánszektor fejlődésének támogatására. A korábbi kormány nagy igyekezete ellenére itt még sok a komoly akadály s a bizonytalanság, amelyet meg kell szüntetnünk. Az alapító és vállalkozó tevékenységet nemcsak az előítéletek fékezik, hanem elsősorban az egész jog-, pénz[rendszer] és adminisztratív tökéletlenségek is. [...]

Kialakult az az egységes nézetünk, hogy szükséges az állam szerepének csökkentése és az állami szektor jelentős részének ezt követő privatizálása. Ezt a folyamatot azonban következetesen szabályozni kell, hogy elkerüljük a zűrzavart és a népgazdasági veszteségeket. [...]

Kölcsönösen előnyös együttműködést

A kormány tisztában van azzal, hogy gazdaságunk sikeres előfeltétele az iparilag fejlett országok piacának jóval nagyobb nyitottsága kivitelünk előtt. E tekintetben számolunk ezen országok kormányainak segítségével. [...]

A szövetségi kormány a KGST-ben továbbra is határozottan szorgalmazni fogja a szervezet mélyreható reformját. Hazánk együttműködése a KGST többi tagállamával 1991-től fokozatosan piaci bázisra fog épülni [...] A Szovjetunióban továbbra is legjelentősebb kereskedelmi partnerünket látjuk. Nem áll szándékunkban távozni a szovjet piacról [...]

Megengedhetetlen a sajtó hatalmi irányítása

[...] Az elnyert szabadság állampolgáraink előtt új lehetőségeket tárt fel, de számos új zátonyt is. Az egyén olyan szabadságát kívánjuk, amely nem veszélyezteti a többiek szabadságát. Amíg nem változik meg társadalmunk erkölcsi helyzete is, addig nem jutunk ki a jelenlegi válságból. [...]

Nem elég arra a megállapításra szorítkozni, hogy elfogadhatatlan a cenzúra minden formája. Az információk szabad és független terjesztése a korszerű demokratikus állam működésének egyik előfeltétele. Ebben az államban az informáltság joga az állampolgárok alapvető jogainak egyike. Ennek a jognak megfelel az a kötelesség is, hogy az állampolgárok idejében igaz és teljes tájékoztatást kapjanak. [...]

Az állam biztonsági politikája tiszteletben fogja tartani és védeni fogja az emberi jogokat. Az év végéig kidolgozzuk a belügyi tárcáról szóló új törvényeket, hogy szavatoljuk ennek a tárcának jogi ellenőrzését. [...]

Demokratizálni akarjuk a hadseregen belüli életet, és humanizálni a tényleges katonai szolgálatot. Az új védelmi doktrína követelményeinek megvalósítása érdekében, az általános honvédelmi kötelesség megőrzése mellett fokozatosan átállunk a hivatásos hadsereg létrehozására. [...]

Szándékunk megmaradni a Varsói Szerződés keretében, amennyiben a CSSZSZK kezdeményezésére megvalósul politikai és katonai átszervezése. A Varsói Szerződésben ideiglenes alakulatot látunk [...]

A kormány szándékának szellemében, amelynek célja az európai integrációs folyamatokba való illeszkedés, törekedni fogunk arra, hogy az Európa Tanács rendes tagjává váljunk. [...]

Járatlan útra lépünk

[...] Biztosítani szeretném Önöket, hogy eljárásunkat előre konzultálni fogjuk az ország állampolgáraival. Készek vagyunk meghallgatni minden jogos bírálatot, készek vagyunk terveinket kiigazítani és a hibákat helyrehozni. [...]

Valamennyien itt fogunk élni

Szeretném, ha e göröngyös út kezdetén tudatosítanánk sorsszerű összefonódásunk lényegét: mi valamennyien itt, ebben az országban fogunk élni, itt fogjuk nevelni utódainkat. A sikerek és a kudarcok közösek. Nemzeteink történetében fontos fordulópont előtt állunk. Nem ígérünk tehát légvárakat, hanem csak verejtéket és könnyeket.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása*, Szeged, JATE, 1991, 284–298.

Új Szó, 1990. július 4., 3. és július 6., 3.

11. Havel beszéde a Szövetségi Gyűlésben

(Előzzük meg az alkotmányválságot!)

Prága, 1990. december 11.

Az új, demokratikus alkotmány elfogadása nem várt nehézségekbe ütközött. A fő probléma az volt, hogy egy szövetségi alkotmány legyen-e, vagy amellett a két tagköztársaságnak is legyen alaptörvénye. Ha három alkotmányt fogadnak el, melyiket alkossák meg hamarabb? Miként oszoljon meg a szövetség és a tagállamok jogköre egymás között? A közjogi viták hamarosan patthelyzettel fenyegettek, főleg azért, mert a csehek és a szlovákok gazdasági elképzelései, pártrendszerük jelentősen különbözött egymástól. Az új alkotmány előtt ezért először a kompetenciák elosztásában kellett megegyezni. Erről 1990 nyarán tárgyaltak első ízben Trencsénteplícen. Eközben Szlovákiában felerősödtek az önállóságot követelő hangok. Havel elnök igyekezett minden befolyását bevetni, hogy a fenyegető válságot elhárítsa. A beszéde utáni napon a Szövetségi Gyűlés meg is szavazta a kompetenciatörvényt, majd 1991 februárjában javaslatára felállították az alkotmánybíróságot, júliusban pedig elfogadták a népszavazási törvényt is – de úgy, hogy az elnök azt ne tudja felhasználni a törvényhozás ellen.

Úgy lépek önök elé, hogy nem jelentettem be előre felszólalásomat, de teszem ezt azért, mert tudatosítom ennek a pillanatnak a komolyságát és a ránk háruló felelősség súlyát. Arra a következtetésre jutottam, hogy veszélybe került fiatal demokráciánk és államunk léte, a közelmúltban kiharcolt függetlenségünk és szabadságunk eddigi legnehezebb próbája előtt áll. Országunkat ebben az esetben nem kintről fenyegetik, úgy, mint a múltban sokszor, hanem belülről; önmagunk veszélyeztetjük politikai kultúránk alacsony szintjével, a demokráciatudatunk és a kölcsönös megértés hiá-

nyával, saját tapasztalatlanságunkkal és rossz tulajdonságainkkal. Azért lépek tehát erre a szónoki emelvényre, mert félttem országunk jövőjét, és szem előtt tartom azokat a kötelezettségeket, amelyek az önök kezébe tett eskümből következnek.

Bizonyára valamennyien tudják, miről beszélek. Az a feladat áll önök előtt, hogy megtárgyalják az alkotmánytörvényt, amely új módon határozza meg a két köztársaság és a szövetség jogkörét és végrehajtó hatalmát. Nem tudom, hogy milyen formában és egyáltalán elfogadják-e ezt a törvényt. Bárhogy is lesz, egy dolog világos, mint a szabad választásokban született legfelsőbb törvényhozó testület tagjainak elvitathatatlan joguk, hogy szabadon, saját lelkiismeretükkel és a választók akaratával összhangban döntsenek.

Nyilvánvaló, bárhogyan is döntenek, döntésük kötelező lesz az ország valamennyi szerve, intézménye és polgára számára.

Ez tehát nem jelent problémát. A probléma másban rejlik. Abban, hogy egyes szlovák politikusok, mindenekelőtt maga a szlovák kormány elnöke az elmúlt napokban világosan kifejezték, ha az említett törvényt nem úgy fogadják el, ahogyan azt a Szlovák Nemzeti Tanács előterjesztette, fennáll annak a veszélye, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács kihirdeti: törvényeit a Szövetségi Gyűlés törvényei fölé rendeli.

Nem feladatom, hogy elemezzem az ilyen állásfoglalás okait, s politikai szempontból értékeljem ezt a magatartást. Az a feladatom és kötelességem, hogy elgondolkodjam afölött, milyen következményei lennének az ilyen fejleményeknek, és hogyan lehetne elkerülni ezeket a kedvezőtlen következményeket.

Mit jelentene tehát, ha valamelyik nemzeti tanács valóban kihirdetné törvényei szuverenitását?

Elsősorban ez nyilvánvalóan megsértené az eddig érvényes alkotmányt. Ezzel végleg beszakadna mai alkotmányosságunk amúgy is vékony jege, és ezáltal államunk teljes jogi kaoszba kerülne, önöknek mint szövetségünk legfelsőbb és teljes mértékben legitim szervének, nekem mint az önök által megválasztott köztársasági elnöknek és az önök bizalmát élvező szövetségi kormánynak alkotmányellenesnek kellene minősítenie az egyik köztársaság legfelsőbb és ugyancsak teljes mértékben legitim szervének álláspontját. Egyúttal elvileg kétségek merülnének fel nemcsak jogkörünkkel, hanem funkcióinkkal kapcsolatban is. Ez a konfrontációs helyzet köztársaságunk mai államjogi helyzetének felbomlását jelentené, és következményeivel Csehszlovákiának mint államnak a szétesése kezdődne meg.

Világos, hogy mit jelentene ez a bomlás polgáraink számára, akik érdekeinek védelmére valamennyien ígéretet tettünk:

1. Államunk megszűnne létezni úgy, mint a nemzetközi jog alanya és az első világháborúnak a világközösség által elismert eredménye. Megszűnne nemzetközi elismerése, és ezáltal a határainak sérthetetlenségét szavatoló valamennyi tényező, felbomlana több száz nemzetközi megállapodás, amely összekapcsol bennünket a világgal. Felbomlásának diplomáciai kapcsolataink, és felmerülne az utódlási jogok rendkívül bonyolult kérdése. Milyen túlélési reménye lenne a két újonnan alakult, a nemzetközi szerződések rendszerében nem rögzített, gazdasági szempontból ösz-

szeomló állami alakulatnak abban a régióban, amely nehezen találja meg új stabilitását, és abban a helyzetben, amikor Kelet felől több százezer hontalan áradata fenyeget? Úgy gondolom, nagyon csekély.

2. A háború utáni Európában mi lennénk az első széteső vagy megszűnő állam, ami, különös tekintettel központi földrajzi fekvésünkre, nagyon súlyosan megbontaná az évek folyamán nehezen kialakított európai békestruktúrát. Egészen biztosan fékezőleg hatna ez az európai politikai, gazdasági és biztonsági integrációs törekvésekre, félbeszakadnának a különböző leszerelési tárgyalások, a Nyugat figyelme elterelődne a közép- és kelet-európai országokról, amelyek nemcsak szavahihetetlen, hanem kiismerhetetlen, veszélyes partnert jelentenének számára.

3. Tekintettel két gazdaságunk belső összefonódására, a radikális gazdasági reform szükségességére, valamint a külföldi pénzügyi és gazdasági asszisztencia szükségére, ez azt jelentené, hogy mély gazdasági és szociális válságba kerülnénk, sőt lehet, hogy egyenesen totális gazdasági csődbe. Hosszú évekig permanens gazdasági bomlásban élnénk, amelyet szüntelen társadalmi megrázkódtatások kísérnének, s ez véget vetne a gazdasági jólétbe vetett reményünknek, s valószínűleg a demokrácia végét jelentené a cseh országrészekben és Szlovákiában is.

Ha megengednénk, hogy mindez megtörténjen, történelmünk első olyan nemzedéke lennénk, amely külső nyomás nélkül, saját elvakultságával végtelen, sokéves szenvedést okozna nemzeteinknek. Bátorkodom kijelenteni, hogy a következő nemzedékek elátkoznának, a világközösség pedig bolondnak nyilvánítana bennünket.

Tisztelt képviselők,

első köztársasági elnökünk azt írta, hogy az államokat csak azok az eszmények éltetik, amelyekből megszülettek. Ez fiatal, törekény és tapasztalatlan demokráciánkra és arra az államra is vonatkozik, amelyet egy éve próbálunk kiépíteni.

Egy évvel ezelőtt az erőszakmentesség, a tolerancia, a megértés, a közös ügyért való áldozatvállalás szellemében közösen lázadtunk fel a totalitárius elnyomás ellen. A szabadság, a demokrácia, az állami függetlenség, a nemzeti önrendelkezés eszméit hirdettük, szem előtt tartottuk az emberi és állampolgári jogokat. Egyik szlovák barátom *Szeretetet ígértünk egymásnak* címmel dalt írt, és mi valamennyien vele énekeltünk. Közösen akartuk helyrehozni a múltban a két nemzetünk ellen elkövetett sérelmeket; csehek, szlovákok, magyarok, rutének, lengyelek, romák, németek és más nemzetiségű állampolgárok, közösen akartunk kiépíteni egy valóban humánus államot, igazi életképes föderációt.

1990. december 10-én, az emberi jogok nemzetközi napján államunk helyzete nem sokat tükröz a tavalyi eszmék közül. Könnyen alkotmányos válságba kerülhetünk azért is, mert sokan közülünk elfelejtik eszméinket, vagy pedig nem ezek szerint járnak el.

Néhány diák a közelmúltban ellopott forradalomnak nevezte forradalmunkat. Nem értettem teljesen meg ezt a jelzöt, mert nem tudtam, ki és kitől lopta el a forradalmat. Úgy tűnik, hogy más veszély fenyeget bennünket. Az, hogy a következő nemzedékek eltékozolt forradalomnak nevezik majd forradalmunkat.

Ezért ma azzal a felhívással fordulok polgártársaimhoz, kíséreljék meg elhárítani ezt a veszélyt. Felhívásomban megerősítenek engem a közvélemény-kutatások eredményei és a rendelkezésemre álló információk, amelyek egyértelműen azt mutatják, polgáraink döntő többsége a föderáció megtartását óhajtja, és sokkal fontosabbnak tartja a gazdasági reformmal kapcsolatos problémák megoldását, mint az illetékeségi vitát. A Szlovák Köztársaságban a polgárok 70 százaléka, a Cseh Köztársaságban 74 százaléka egyetért azzal a megállapítással, hogy az állam megosztására irányuló törekvések a politikusok ügye, és nem tükrözik az átlagemberek érdekeit.

Még van esélyünk. Használjuk ki!

Mit tehetnek ezért önök, a Szövetségi Gyűlés képviselői? Bátorodom néhány gyors és radikális intézkedést javasolni, ezek egy célt követnek: a mai ideiglenes alkotmányosság labilis talaján megteremteni néhány alapvető, ám ugyancsak ideiglenes jogi szabályozót, amely lehetővé tenné, hogy relatíve demokratikus módon oldjuk meg a megoldhatatlan és patthelyzeteket.

Javaslataim a következők:

1. Javaslom, hogy az ide vonatkozó törvénnyel azonnal alakítsák meg az alkotmányban rögzített alkotmánybíróságot, amely meg tudná oldani a felmerülő alkotmányválságokat.

2. Javaslom, hozzanak alkotmánytörvényt a népszavazásról, amely a politikai szervek közti megoldhatatlan ellentétek esetében szavatolná a polgárok akaratának érvényesülését. A népszavazás által kifejezett akarat a legfelsőbb, döntő és mindenkre nézve kötelező jogi tekintély lenne.

E két törvény tervezetét ma reggel átadtam a Szövetségi Gyűlés elnökének. Együttel felkértem a szövetségi kormány jogalkotásért felelős alelnökét, hogy indokolja meg ezeket a törvényeket.

Ehhez én most csak egyet tehetek hozzá: senki sem vonhatja kétségbe, hogy alkotmányválság veszélye áll fenn. Nem rendelkezünk azonban gyakorlatilag egy olyan alkotmányos eszközzel sem, amellyel meg tudnánk akadályozni az ilyen válságot. Azt mondhatjuk, hogy üres kezekkel állunk itt. A honvédelmi törvénynek az a meghatározása, hogy a hadsereg felhasználható az alkotmányosság megvédésére, nem tűnik számunkra jó eszköznek. Az előterjesztett javaslatok nemcsak a válság alkotmányos megoldását teszik lehetővé, hanem bővítik a demokráciát azáltal, hogy a polgárok közvetlenül részt vehetnek a politikai döntéshozatalban. Ráadásul az alkotmánybíróság lehetővé teszi, hogy jogi úton, politikai konfliktusok nélkül oldjuk meg a fölösleges illetékeségi vitákat.

Egyre inkább úgy érzem, hogy a közeljövőben ezek az eszközök sem bizonyulnak majd elegendőnek. Bízom abban, már megismertek annyira, hogy nem gyanúsítanak: személyes hatalmamot akarom növelni. Sokáig meg voltam győződve arról, hogy a köztársasági elnök jogkörét az új alkotmánynak korlátoznia kell. Az utóbbi hetek és napok eseményei és a mai labilis alkotmányos helyzet jogi elrendezése arról győzött meg, hogy nem teljesíthetem elnöki ígéretemet, és nem törekedhetek az összes polgár jólétének elérésére, ha átmenetileg nem bővítik jogkörömet. A legközelebbi napokban

azt a törvénytervezetet, amely az új szövetségi alkotmány elfogadásáig a köztársasági elnök jogkörét bővítené a pontosan meghatározott területeken, természetesen az alkotmányosság és a demokrácia alapelveinek megtartásával.

Nagyon sajnálom, hogy ilyen következtetésekre kellett jutnom, de mivel megígértem, hogy mindig igazat mondok, meg kellett ismertetnem önöket nézeteimmel. Teszem ezt azért is, hogy eleget tegyek annak a több millió polgár elvárásának, aki az önök révén megbízott engem ezzel a funkcióval, és aki, amint arról ismételtlen meggyőződhetek, bízik abban, hogy hozzájárulok szövetségi államunk megmentéséhez.

Véleményem szerint a két említett törvényt azonnal meg kellene tárgyalniuk. Tudom, ez az eljárás durván sértené az eddig érvényes ügyrendet és a törvényhozással kapcsolatos szokásokat. Meggyőződésem azonban, hogy ez jelentené a kisebbik rosszat; ugyanis rosszabb lenne, ha képviselőtestületeink nézetei szembekerülnének egymással, és nem lenne lehetőségünk arra, hogy az ilyen konfliktust alkotmányos módon megoldjuk.

Hölgyeim és Uraim,

nem állok messze az igazságtól azzal a meggyőződéssel, hogy sem én, sem önök nem sejtették, milyen bonyolult és ellentmondásos helyzetekbe kerülhetünk elvállalt tisztségünk által. Ebben a feszült és talán történelminek is nevezhető pillanatban azt javaslom, próbálják megtenni azt, amivel már néhányszor én is megpróbálkoztam, vagyis néhány percre gondolkodjanak óriási felelősségükről, majd nézzenek egymásra szeretetteljesen, s mosolyogva nyújtsanak egymásnak kezet úgy, mint ahogyan ez a szentmiséken szokásos.

Köszönöm a figyelmüket.

Új Szó, 1990. december 11., 1., 3.

12. A visegrádi nyilatkozat

Visegrád, 1991. február 15.

Az 1335-ös királytalálkozó mintájára, ahol I. Károly magyar király fogadta János cseh és III. Kázmér lengyel királyt, a három ország elnökei és miniszterelnökei 1991-ben is itt találkoztak és írtak alá együttműködési nyilatkozatot. A két dokumentumot a résztvevők Budapesten dolgozták ki, de ünnepélyes aláírásukra Visegrádon került sor. Az aláíró felek a közös múltra alapozva egyeztetett külpolitikát folytatva törekedtek az európai integrációhoz való csatlakozásra. Emellett széles körű gazdasági, kulturális együttműködést is kívántak folytatni. A „visegrádi hármak” csoportja Csehszlovákia későbbi szétválása miatt négyessé alakult át. – 1992-ben a tagok létrehozták a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (CEFTA), ami fellendítette kereskedelmi kapcsolataikat és gazdaságukat, 2000-ben pedig a Nemzetközi Visegrádi Alapot, amely a kulturális cserekapcsolatok legfontosabb koordinálója lett.

a) Ünnepélyes nyilatkozat

Ma, amikor a Magyar Köztársaság, a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság, valamint a Lengyel Köztársaság demokratikus módon megválasztott legmagasabb rangú közjogi méltóságai és vezetői nagynevű elődeinkre, Károly Róbert magyar, János cseh, Kázmér lengyel királyokra, s azok 1335. évi találkozására emlékezve ismét találkoznak Visegrádon, amikor nemzeteink történelmi együvé tartozásának tudata és igénye immár akadálytalanul is népeink valóságos érdekeivel összhangban nyilvánulhat meg a politikai akarat legmagasabb szintjén, kinyilvánítjuk azt, hogy elhatározott szándékunk, a feladatokkal bátran szembenézve, erőfeszítéseinket a közös összekötő történelmi hagyományokra alapozva, a hagyományos európai értékekkel és fő folyamatokkal összhangban mindent megteszünk nemzeteink békéjéért, biztonságáért és felemelkedéséért.

(Aláírások)

Új Szó, 1991. február 16., 2.

b) Nyilatkozat a Magyar Köztársaság, a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság és a Lengyel Köztársaság együttműködéséről az európai integráció útján

A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság, a Lengyel Köztársaság, valamint a Magyar Köztársaság államelnökeinek, miniszterelnökeinek, külügyminisztereinek és parlamenti küldötteinek pozsonyi találkozója a Közép-Európában megváltozott helyzetben ezen országok között a politikai, gazdasági és kulturális együttműködés új alapjainak, formáinak létrehozását indította meg.

Az elmúlt évtizedek során kialakult helyzet hasonlósága a három államot alapvetően megegyező célok elérésére ösztönzi:

- az állami függetlenség, a demokrácia és a szabadság teljes egészében való helyreállítása,
- a totalitárius rendszer társadalmi, gazdasági és szellemi megjelenési formáinak felszámolása,
- a parlamenti demokrácia, a korszerű jogállam kiépítése, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása,
- a korszerű piacgazdaság megteremtése,
- Európa politikai, gazdasági, biztonsági és jogalkotási rendszerébe való teljes körű bekapcsolódás.

A célokban megmutatkozó azonosság, az azok megvalósításához való utak hasonlósága sok területen azonos feladat elé állítja a három szomszédos államot. Erőfeszítéseik – nemzeti sajátosságaikat szem előtt tartva – összehangolása növeli a kívánt eredmények elérésének esélyeit, és közelebb hozza céljaik megvalósulását.

A három állam együttműködésének intenzív fejlesztéséhez kedvező alapot biztosítanak az ezen országokban végbemenő nagy jelentőségű és hasonló változások,

a történelem folyamán kialakult hagyományos kapcsolatrendszerük, kulturális és szellemi örökségük, vallási hagyományaik közös gyökerei. Az itt élő nemzetek sokféle, gazdag kultúráiban megtaláljuk az európai szellemiség alapvető értékeit is. A szomszédság tényéből adódó, hosszú történelmi időszakon keresztül ható szellemi, kulturális és gazdasági kölcsönhatás elősegítheti a történelmileg szerves fejlődésre épülő együttműködést.

A három ország népei és polgárai közösségeinek együttműködése elengedhetetlen azon feltételek közös megteremtéséhez, amelyek az államok mindegyikében elősegítik az emberi szabadságjogok, a vállalkozás szabadsága, a jog főhatalma, a tolerancia, a szellemi és kulturális hagyományok, valamint erkölcsi értékek tiszteletben tartására épülő demokratikus társadalmi rend teljes körű kiépítését.

A nyilatkozat aláírói tiszteletben tartják minden más nemzet jogát identitásának egyidejű kifejezéséhez. Hangsúlyozzák, hogy a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségeinknek az európai hagyományos értékeknek megfelelően, az emberi jogokról szóló nemzetközi dokumentumokkal összhangban, az összes jogokat élvezniük kell, a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális élet, valamint az oktatás területeit is beleértve.

Az egyesült Európában, melynek megteremtéséhez a három ország aktívan hozzá kíván járulni, a nemzeti kultúrák, a nemzeti sajátosságok megőrizhetők, miközben kiteljesedik az egyetemes emberi értékrend érvényesülése. A közép-európai régió szellemi és anyagi fejlődésének kulcskérdése, valamint az Európa fejlett államaival és integrációival való kölcsönösen előnyös együttműködés kialakításának elengedhetetlen előfeltétele, hogy következetesen megvalósítsák a polgári társadalom eszményét. Az európai örökség legfontosabb elemül az egyetemes emberi értékekből kiindulva és saját nemzeti identitásukra támaszkodva kell létrehozni az egymással harmonikusan együttműködő, az egyes emberek, a családi, a helyi, a regionális és nemzeti közösségek iránt toleráns, a gyűlölettől, a nacionalizmustól, xenofóbiától, illetve a szomszédokkal való viszálykodástól mentes emberek társadalmát.

Az aláíró államok meggyőződése, hogy az előttük álló politikai, gazdasági és társadalmi kihívások és a demokratikus alapokon történő megújulásra irányuló erőfeszítéseik tükrében együttműködésük fontos lépés az összeurópai integráció felé vezető úton.

A nyilatkozat aláírói kifejezik az alábbi gyakorlati lépésekre irányuló közös akaratukat:

- az egyes államok érdekéltétele alapján harmonizálják az európai intézményekkel való együttműködés és szoros kapcsolatok kialakítását szolgáló törekvéseiket, valamint konzultációt folytatnak a biztonságukat érintő kérdésekről;
- arra törekcszenek, hogy állampolgáraik, intézményeik, egyházaik és társadalmi szervezeteik között zavartalan kapcsolatok jöjjenek létre;
- a tőke és a munkaerő szabad áramlásának elősegítésére fejlesztik a piacialapú gazdasági együttműködésüket, az áruk és szolgáltatások kölcsönösen előnyös kereskedelmét, továbbá arra törekcszenek, hogy kedvező feltételeket teremtsenek a közvet-

len vállalati együttműködésnek és a gazdasági hatékonyság növelését szolgáló külföldi tőkebefektetésnek;

- megkülönböztetett figyelmet szentelnek az egymást és országukat Európa más részeivel összekötő – különösen az észak–déli irányú – közlekedési infrastruktúra fejlesztésének, összehangolják energiarendszereik és a távközlési hálózataik fejlesztését;

- bővítik ökológiai együttműködésüket;

- megfelelő feltételeket teremtenek az információ, a sajtótermékek, a kulturális javak és értékek akadálytalan cseréjéhez;

- kölcsönös erőfeszítésekkel sokoldalú együttműködést alakítanak ki az országok területén élő nemzeti kisebbségek jogainak teljes körű biztosításának optimális feltételei megteremtése érdekében;

- elősegítik országok érdekelt területi önkormányzati szervei kölcsönösen előnyös együttműködését, szubregionális kapcsolatépítését.

A nyilatkozat aláírói kijelentik, hogy együttműködésük semmiben sem zavarja vagy korlátozza más államokkal fennálló viszonyukat, és senki érdekei ellen nem irányul.

A nyilatkozat aláíróinak együttműködése különböző szintű és formájú találkozók és konzultációk keretében valósul meg.

Kelt Visegrádon, 1991. február 15-én, három eredeti példányban, cseh, lengyel és magyar nyelven, mindhárom egyformán érvényes.

(Václav Havel, Lech Wałęsa, Antall József)

Új Szó, 1991. február 18., 3.

<http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/deklahu> Letöltés ideje: 2014. augusztus 27.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny české politiky v dokumentech*, Praha, Professional Publishing, 2005, 680–683.

13. Havel televízióbeszéde és felhívása az alkotmányos válság megoldására

Prága, 1991. november 17.

Részlet

A bársonyos forradalom második évfordulóján ismét Havel köztársasági elnöknek kellett közbeavatkoznia az újabb fenyegető politikai válság miatt. Az év folyamán állandósultak a viták. A parlamenti pártok elvesztették társadalmi támogatottságukat, miközben maguk is jelentősen differenciálódtak. A cseh és a szlovák pártrendszer ellenétes irányba (polgári, illetve nacionalista alapon) fejlődött. A Szövetségi Gyűlés a gyakori obstrukciók helyszínévé vált. A majorizálás tilalmát kihasználva különösen a Nemzetek Kamarájában lehetett meggátolni az új törvények elfogadását. Előfordult az is, hogy az új szlovák jogszabályok ellentétesek voltak a szövetségiakkal. Havel ezért az évfordulón „új forradalmat hirdetett”, a néphez fordult, s az elnöki jogkör erősítését szerette volna elérni – sikertelenül. Ellenfelei – alaptalanul – még az elnöki diktatúra

bevezetésének tervével is megvádolták. A Szövetségi Gyűlés 1992 elején vitatta meg Havel novemberi javaslatait, amelyeket egytől egyig elutasított. Továbbra sem volt például lehetőség arra, hogy államfői vagy népi kezdeményezésre írjanak ki népszavazást.

Minden arra vall, hogy ebben a pillanatban képviseleti szerveink nem tudnak ésszerűen szót érteni állami együttélésünk jövőjéről. Belső ellentétek bénítják meg őket, s egyre veszélyesebben távolodnak el az állampolgároktól, akik megválasztották őket. Az emberek végre tudni szeretnék, milyen államban fognak élni. Joggal érzik magukat veszélyeztetve. Ezeket az aggodalmakat még erősíti az a tény is, hogy a jelenlegi alkotmányos állapot nem biztosít semmilyen alkotmányos utat arra vonatkozóan, hogy hogyan kell az ilyen válságokat megoldani.

Mint tudják, több politikai tárgyalást kezdeményeztem államunk jövőjéről. Már januárban nyilvánosságra hoztam szövetségi alkotmánytervezetemet. Demokrataként a párbeszédre és a politikai jó szándékra építettem. Ezek a törekvéseim azonban eddig csak nagyon szerény eredményeket hoztak, és tartok attól, hogy lehetőségeimet e téren kimerítettem. A politikusokat jobban érdeklik pártgrémiumaik utasításai, mint az én javaslataim.

Ilyen helyzetben nem marad más hátra, mint az, hogy segítséget kérjek önöktől. Engem az önök képviselői választottak meg, és ezért nemcsak nekik, hanem elsősorban önöknek tartozom felelősséggel. Kérem önöket, az eddiginél határozottabban fejezzék ki óhajukat, hogy mielőbb ésszerűen és igazságosan elrendezett államban akarnak élni, hogy ezzel is hozzásegítsék a parlamenteket a zsákutcából kivezető út megtalálásához. Én magam nem tudok már boldogulni az önök segítsége nélkül.

Úgy döntöttem, hogy a közeli napokban a következő javaslatokat terjesztem a Szövetségi Gyűlés elé:

1. A népszavazásról szóló alkotmánytörvény-módosítás tervezetét. Kérem, hogy a törvénybe helyezték vissza azt a kitétele, amelyet a Szövetségi Gyűlés kihagyott, s amely lehetővé teszi az elnöknek, hogy saját elhatározásából népszavazást hirdessen, ha ezt a szövetségi kormány nem ellenzi. Szeretném, ha a törvénybe kerülne az az elv is, hogy az elnök köteles népszavazást hirdetni akkor is, ha a köztársaságok egyikében a választók 20 százaléka ezt akarja.

2. A csehszlovák föderációról szóló alkotmánytörvény módosítási javaslatát. Meghatározná, hogy az új szövetségi alkotmány csak a Nemzeti Tanácsokban való ratifikálás után lépne életbe. Úgy döntöttem továbbá, hogy felszólítom a szövetségi kormányt: dolgozza ki a szövetségi alkotmány fő cikkelyeinek tervezetét, amelyek a végrehajtó hatalom jogkörére, rendszerére és tevékenységére vonatkoznak.

Meggyőződésem, hogy e javaslatok elfogadása nagymértékben hozzájárulhat jövőbeni államjogi elrendezésünk mielőbbi pontosításához, s még a választásokig az új szövetségi alkotmány elfogadásához.

Mivel az eddigi tapasztalatok szerint a Szövetségi Gyűlés könnyen kerülhet olyan helyzetbe, hogy egyáltalán nem lesz képes semmilyen törvényt elfogadni, szükséges-

nek tartom, hogy mielőbb elfogadják azokat a jogi normákat, amelyeket az elkövetkező napokban terjesztek elő.

1. Arról az alkotmánytörvényről, amely pontosan meghatározza azokat a körülményeket, amelyek mellett a Szövetségi Gyűlést fel lehet oszlatni, és új választásokat kiírni. Ez a törvény felruhazza az elnököt azzal a joggal, hogy a parlament feloszlása után dekrétumok formájában adjon ki törvényeket, természetesen az újonnan megválasztott parlament jóváhagyásával.

2. Törvény a szövetségi képviseleti testület új struktúrájáról. Ez a tervezet a demokratikus föderáció elvéből indul ki, és biztosítja a köztársaságok közvetlen részvételét a szövetségi döntéshozatalban.

3. Választási törvény, amely biztosítja, hogy a következő képviseleti testületekbe a választók legnagyobb bizalmának örvendő személyeket választják.

Összesen tehát öt törvényt javaslok. Bizonyára el tudják képzelni, milyen nehéz lesz az út elfogadásukig. Ennek ellenére nem látok más kiutat a mély alkotmányos válságból, amely közvetlenül fenyeget bennünket. Kérem önöket, hogy támogassák ezeket a javaslatokat.

Valamikor az egyik nagygyűlésen azt mondtam, hogy az igazságnak és a szeretetnek győznie kell a hazugság és a gyűlölet felett. Ma szívesen tenném mindehhez azt, hogy az értelemnek, az alázatnak és a felelősségnek győzedelmeskednie kell a szűklátókörűség, a büszkeség és az önkény felett.

Bizonyos értelemben ma sokkal többről van szó, mint két évvel ezelőtt. Akkor csak arról volt szó, hogy még bizonyos ideig el kell viselnünk az omladozó totalitárius rendszert, vagy pedig határozottan nemet mondunk. Ma arról van szó, hogy civilizált európai állammá válunk-e, vagy állandó viszályok és konfliktusok színterévé. Naponta meggyőződöm arról, hogy önök az előbbi alternatívát támogatják. Ezért kérem önöket, hogy ezt határozottan nyilvánítsák ki.

Új Szó, 1991. november 18., 2.

14. Szlovákia önrendelkezési nyilatkozata

Pozsony, 1992. július 17.

A szlovák politikai erők 1990 óta az alulról felépülő föderációt támogatták, azaz a tagköztársaságok elsődlegességét hangsúlyozták. A Vladimír Mečiar által vezetett Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom egyenesen konföderációról beszélt, a Szlovák Nemzeti Párt pedig már 1990-ben a teljes önállóság mellett állt ki. A csehekkel folytatott alkotmányjogi, gazdasági és egyéb viták hatására a szlovák (szövetségi és tagállami) képviselők egyaránt fokozatosan a teljes önállóság programja mögé álltak. A föderáció megmentésére irányuló utolsó tárgyalás (Milovyban) ugyan eredményes volt, de a Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége vétőt emelt ellene. Az 1992-es választások is ellentétes eredményt hoztak a két országrészben. A megválasztott cseh miniszterelnök, Václav Klaus

és szlovák kollégája, Mečiar néhány hónap alatt megegyeztek az ország kettéosztásáról. A föderációra mért halálos csapás volt Szlovákia önrendelkezési nyilatkozata, amely után néhány nappal Havel le is mondott köztársasági elnöki posztjáról, hogy ne akadályozza Szlovákia emancipációs törekvéseit.

Mi, a demokratikusan megválasztott Szlovák Nemzeti Tanács, ünnepélyesen kijelentjük, hogy a szlovák nemzet ezeréves függetlenségi törekvése megvalósult.

Ebben a történelmi pillanatban kinyilvánítjuk a szlovák nemzet természetes jogát az önrendelkezésre, amint azt a nemzetek önrendelkezési jogáról szóló valamennyi nemzetközi szerződés és egyezmény is rögzíti.

Elismerve a nemzetek jogát az önrendelkezésre, kijelentjük, hogy mi is szabadon akarjuk alakítani a nemzeti és állami lét módját és formáját, miközben tiszteletben tartjuk mindenki jogait, minden állampolgárét, minden nemzetét, nemzetiségi kisebbségét és etnikai csoportját, valamint Európa és a világ demokratikus és humanista örökségét.

A Szlovák Nemzeti Tanács ezzel a nyilatkozattal kikiáltja a Szlovák Köztársaság önrendelkezését, mint a szlovák nemzet szuverén államának alapját.

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása, 1985–1995*, Szeged, Mozaik Stúdió, 1996, 254.

15. Szlovákia alkotmánya

(460/1992. sz. alkotmánytörvény)

Pozsony, 1992. szeptember 1.

Részletek

A szövetségi alkotmányozással kapcsolatos kérdések megoldatlansága ellenére (vagy épp amiatt) a Szlovák Nemzeti Tanács megkezdte önálló alkotmányának kidolgozását. A szöveg tervezetét a szlovák kormány dolgozta ki gyors munkával. A képviselőknek, illetve a bizottságoknak alig tíz napja volt a tervezet tanulmányozására. Az alkotmányt 1992. szeptember 1-jén fogadta el a Szlovák Nemzeti Tanács (ugyanezen a napon szenvedett súlyos sérüléseket a Prága–Pozsony-autópályán történt balesetben a föderációpárti Alexander Dubček, aki ennek következtében november 7-én meghalt). Az alkotmány elfogadásakor több házszabályellenes lépésre is sor került (kötelezték a képviselőket a név szerinti szavazásra, egy már elfogadott passzust utólag módosítottak stb.). A magyar pártok képviselői a végszavazás előtt ki is vonultak a tereméből. A törvény kihirdetése és hatálybalépése október 1-jén történt meg, három teljes hónappal Csehszlovákia felbomlása előtt, bár egyes megjelölt részei csak a szétválás napján, 1993. január 1-jén váltak hatályossá. Az alkotmány szövegébe bekerült Az alapvető jogok és szabadságjogok Chartájának (lásd IX. 17. sz. dokumentum) nagyobb része is.

Preambulum

Mi, a szlovák nemzet,

- emlékezve elődeink politikai és kulturális hagyatékára és a nemzeti létért és önálló államiságért folytatott harcok évszázados tapasztalataira,
 - Cirill és Metód szellemi hagyatékának és a Nagymorva Birodalom történelmi örökségének értelmében,
 - a nemzetek önrendelkezésének természetes jogából kiindulva,
 - a Szlovák Köztársaság területén élő nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok tagjaival közösen,
 - a többi demokratikus állammal való tartós, békés együttműködés érdekében,
 - a demokratikus kormányforma, a szabad élet garanciáinak érvényesítésére, valamint a szellemi kultúra és a gazdasági prosperitás fejlesztésére törekedve,
- tehát mi, a Szlovák Köztársaság polgárai választott képviselőink révén elfogadtuk a következő alkotmányt:

Első fejezet. Alapvető rendelkezések

1. cikk. A Szlovák Köztársaság szuverén, demokratikus jogállam. Nem kötődik sem ideológiához, sem valláshoz.
2. cikk. (1) Az államhatalom a polgároktól ered, akik azt választott képviselőik közvetítésével vagy közvetlenül gyakorolják.
(2) Az állami szervek csak az alkotmány alapján, az általa adott keretekben, illetve a törvény által megállapított mértékben és módon járhatnak el.
(3) Mindenki megteheti mindazt, amit a törvény nem tilt, és senki sem kényszeríthető olyan cselekvésre, amelyre a törvény nem kötelezi.
3. cikk. (1) A Szlovák Köztársaság területe egységes és oszthatatlan.
(2) A Szlovák Köztársaság határait csak alkotmánytörvénnyel lehet megváltoztatni.
4. cikk. Az ásványi kincsek, a felszín alatti vizek, a természeti gyógyforrások és a vízfolyások a Szlovák Köztársaság tulajdonában vannak.
5. cikk. (1) A Szlovák Köztársaság állampolgárságának megszerzését és elvesztését törvény szabályozza.
(2) A Szlovák Köztársaság állampolgárságától senki sem fosztható meg akarata ellenére.
6. cikk. (1) A Szlovák Köztársaság területén a szlovák nyelv államnyelv.
(2) Az államnyelvtől eltérő más nyelvek használatát a hivatalos érintkezésben törvény szabályozza.
7. cikk. A Szlovák Köztársaság szabad elhatározása alapján más államokkal állami kötelékbe léphet. A jogot az ilyen kötelékből való kilépéshez nem lehet korlátozni. Más államokkal való kötelékbe lépésről vagy az ilyen kötelékből való kilépésről alkotmánytörvény és az azt követő népszavazás határoz. [...]

Második fejezet. Alapvető jogok és szabadságok

11. cikk. Azok az emberi jogokról és alapvető szabadságokról szóló nemzetközi szerződések, amelyeket a Szlovák Köztársaság ratifikált és a törvény által megállapított módon kihirdetett, a Szlovák Köztársaság törvényeivel szemben előnyt élveznek, amennyiben az alkotmányos jogok és szabadságok bővebb terjedelmét szavatolják.
 12. cikk. (1) Az emberek szabadok és egyenlők a méltóságukban és jogaikban is. Az alapvető jogok és szabadságok megvonhatatlanok, elidegeníthetetlenek, elévülhetetlenek és megszüntethetetlenek.
(2) A Szlovák Köztársaság területén az alapvető jogok és szabadságjogok mindenkinek biztosítottak nem, faj, bőrszín, nyelv, hit és vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzetiségi vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, vagyoni, származási vagy egyéb helyzet szerinti megkülönböztetés nélkül. Senkit sem lehet az említett indokokból megkárosítani vagy hátrányosan megkülönböztetni.
(3) Mindenkinek jogában áll szabadon határozni saját nemzetiségéről. Tilos ennek a döntésnek bármiféle befolyásolása és az elnemzetietlenítésre irányuló nyomás minden módzata.
(4) Senkinek a jogai nem csorbíthatók alapvető jogai és szabadságjogai érvényesítése miatt.
 13. cikk. (1) Kötelességeket csak törvény alapján, annak keretei között és az alapvető jogok és szabadságjogok tiszteletben tartása mellett lehet megállapítani. [...]
- Negyedik rész. A nemzetiségi kisebbségek és etnikai csoportok jogai
33. cikk. Bármely nemzetiségi kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozás senkinek nem lehet hátrányára.
 34. cikk. (1) A Szlovák Köztársaságban nemzetiségi kisebbséget vagy etnikai csoportot alkotó polgároknak szavatolva van a mindenoldalú fejlődés, főként pedig az a jog, hogy kisebbségük vagy csoportjuk más tagjaival együtt a saját kultúrájukat fejlesszék, továbbá joguk van az információk anyanyelvükön való terjesztéséhez és befogadásához, a nemzetiségi egyesületekben való egyesüléshez, művelődési és kulturális intézmények alapításához és fenntartásához. Ennek részleteit törvény állapítja meg.
(2) A nemzetiségi kisebbségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozó állampolgároknak a törvényben megállapított feltételek mellett az államnyelv elsajátításához való jogn kívül biztosított a joguk:
 - a) az anyanyelven való művelődéshez,
 - b) anyanyelvük hivatalos kapcsolatokban való használatához,
 - c) a nemzetiségi kisebbségeket és etnikai csoportokat érintő ügyek megoldásában való részvételhez.
(3) A nemzetiségi kisebbségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozó állampolgárok számára a jelen alkotmányban szavatolt jogok gyakorlása nem irányulhat a Szlovák Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának veszélyeztetésére, valamint többi lakosának diszkriminálására. [...]

PÁNDI Lajos (szerk.), *A kelet-európai diktatúrák bukása, 1985–1995*, Szeged, Mozaik Stúdió, 1996, 254–258.

TÓTH Károly (szerk.), *Kelet-Európa új alkotmányai*, Szeged, IATE ÁJK, 1997, 302–329.

Sbírka zákonů České a slovenské federativní republiky, Ročník 1992, částka 92. 2659–2678. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1992/092-1992.pdf> Letöltés ideje: 2014. június 2.

16. Alkotmánytörvény a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszüntetéséről

(542/1992. sz. alkotmánytörvény)

Prága, 1992. november 25.

1992 nyarára nyilvánvalóvá vált, hogy a csehek és a szlovákok közös állama fel fog bomlani. Ennek békés és alkotmányos módon való megvalósulása azonban nem volt könnyű. A hatályos alkotmány alapján ezt nem lehetett volna végrehajtani, s nem lett volna észszerű népszavazásra bocsátani sem, mivel a közvélemény többsége támogatta volna a föderáció fenntartását. A cseh és a szlovák politikai elit azonban a szétválást támogatta. Végül erről egy önálló alkotmánytörvényt fogadtak el, amelyet hosszas alkuk után a cseh és a szlovák pártok is megszavaztak. Vitát folytattak a közös vagyion elosztásáról is, majd gondot okozott, hogy Mečiar szlovák miniszterelnök is ingadozott, illetve próbálta húzni az időt, és késleltetni a válást. Klaus cseh miniszterelnök viszont sikeresen tűzött ki egy határnapot 1992 szilveszterére, ameddig meg kell egyezni, s ennek során elvetette például a közös állampolgárság gondolatát is. – Az 1993. újévi válás után átmenetileg fennmaradt még a közös valuta, ám néhány hónapon belül a két állam saját fizetőeszközt vezetett be.

A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlése, figyelemmel a Cseh Nemzeti Tanács és a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa határozataira, a következő alkotmánytörvényt fogadta el:

1. § (1) 1992. december 31-én 24:00 órai hatállyal a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnik.

(2) A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság jogutódállamai a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság.

2. § A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság jogköre, amelyet alkotmány- és egyéb törvények biztosítottak számára, 1993. január 1-jén átszáll a Cseh Köztársaságra és a Szlovák Köztársaságra.

3. § (1) A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnésével megszűnnek a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság állami szervei is. Egyidejűleg megszűnnek a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság fegyveres erői és fegyveres biztonsági testületei, valamint költségvetési és közhasznú szervezetei, amelyek a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság költségvetéséhez kapcsolódnak, továbbá a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság hatálya alá tartozó állami szervezetek, amelyeket törvény hozott létre.

(2) A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnése után a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság nem használhatja a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság állami jelképeit.

4. § (1) A 2. §-ban említett naptól fogva a törvényhozó hatalom a Cseh Köztársaságban azt a törvényhozó testületet illeti meg, amely azokból a képviselőkől áll, akiket az 1992-es választásokon választottak meg a Cseh Köztársaságban a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlésébe és a Cseh Nemzeti Tanácsba. E törvényhozó testület belső viszonyait a Cseh Köztársaság e törvény 7. §-ával összefüggésben állapítja meg.

(2) A 2. §-ban említett naptól fogva a törvényhozó hatalom a Szlovák Köztársaságban azt a törvényhozó testületet illeti meg, amely azokból a képviselőkől áll, akiket az 1992-es választásokon választottak meg a Szlovák Köztársaságban a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlésébe és a Szlovák Nemzeti Tanácsba. E törvényhozó testület belső viszonyait a Szlovák Köztársaság e törvény 7. §-ával összefüggésben állapítja meg.

(3) A Szövetségi Gyűlésbe való választásról szóló rendelkezések, amelyek a megüresedett mandátumokra vonatkoznak, érintetlenek maradnak.

5. § Az a joghatóság, amely a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnésének napjáig a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság kormányát illeti meg, 1993. január 1-jétől a Cseh Köztársaság területén a Cseh Köztársaság kormányára, a Szlovák Köztársaság területén pedig a Szlovák Köztársaság kormányára száll át, hacsak a Cseh Köztársaság alkotmánytörvénye vagy a Szlovák Köztársaság alkotmánytörvénye nem rendelkezik másképp.

6. § (1) Az a joghatóság, amely a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnésének napjáig a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Legfelsőbb Bíróságát illeti meg, 1993. január 1-jétől a Cseh Köztársaság területén a Cseh Köztársaság Legfelsőbb Bíróságára, a Szlovák Köztársaság területén pedig a Szlovák Köztársaság Legfelsőbb Bíróságára száll át, ha a Cseh Köztársaság alkotmánytörvénye vagy a Szlovák Köztársaság alkotmánytörvénye nem rendelkezik másképp.

(2) Azt a joghatóságot, amely a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnésének napjáig a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Alkotmánybíróságát illeti meg, 1993. január 1-jétől a Cseh Köztársaság intézményei, szervei és polgárai vonatkozásában a Cseh Köztársaság Legfelsőbb Bírósága gyakorolja, a Szlovák Köztársaság intézményei, szervei és polgárai vonatkozásában pedig a Szlovák Köztársaság Legfelsőbb Bírósága gyakorolja, ha a Cseh Köztársaság alkotmánytörvénye vagy a Szlovák Köztársaság alkotmánytörvénye nem rendelkezik másképp.

7. § A Cseh Nemzeti Tanács és a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa még a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnése előtt hozhatnak legkorábban 1993. január 1-jétől hatályos alkotmány- vagy egyéb törvényeket, amelyek biztosítják azt a hatáskört, amely a Cseh Köztársaságra és a Szlovák Köztársaságra száll át a 2. § alapján.

8. § (1) A Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság fel van hatalmazva arra, hogy még a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnése előtt szerződéseket kössön kölcsönös kapcsolatainak szabályozásáról olyan ügyekben, amelyek a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság hatáskörébe tartoznak, azzal a megkötéssel, hogy ezek a szerződések a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnése után lépnek hatályba.

(2) A Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság még a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnése előtt köthet nemzetközi szerződéseket harmadik féllel saját nevében is, azzal a megkötéssel, hogy ezek a szerződések a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság megszűnése után lépnek hatályba.

9. § Ez az alkotmánytörvény kihirdetése napján lép hatályba.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 439–440.

Sbírka zákonů České a slovenské federativní republiky, Ročník 1992, částka 110. 3253–3254. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1992/110-1992.pdf> Letöltés ideje: 2015. április 27.

17. Csehország alkotmánya

(1/1993. sz. alkotmánytörvény)

Prága, 1992. december 16.

Részlet

Az 1990-től kibontakozó alkotmányjogi viták (lásd IX. 11. sz. dokumentum) időszakában is megindult a szövetségi alkotmány szövegének kidolgozása. Ennek első lépése az volt, hogy 1991 januárjában elfogadták Az alapvető jogok és szabadságjogok Chartáját. A szövetségi alkotmány többi részére vonatkozóan számos tervezet látott napvilágot, elsőként 1991 márciusában Havel köztársasági elnök terve, majd három szlovák elképzelés. Közös alkotmány végül nem született, s miután az 1992-es választások után elfogadták Szlovákia alkotmányát (lásd IX. 15. sz. dokumentum), megkezdődött a cseh alkotmány kidolgozása is. A munka két (a kormány és a Cseh Nemzeti Tanács által felállított) bizottságban folyt, majd a két elképzelést összehangolták. A Cseh Nemzeti Tanács 1992. december 16-án fogadta el az új alkotmány szövegét, amelyet december 28-án hirdettek ki, s 1993. január 1-jén lépett hatályba. Az alkotmánynak továbbra is önálló alkotmánytörvényként része maradt Az alapvető jogok és szabadságjogok Chartája, amelynek szövegét ismét kihirdették a Törvénytárban.²⁰⁰

²⁰⁰ Első kihirdetése: 23/1991. sz. alkotmánytörvény. *Sbírka zákonů České a slovenské federativní republiky*, Ročník 1991, částka 6. 114–121. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1991/006-1991.pdf>. Letöltés ideje: 2014. december 3. Másodszor: 2/1993. sz. határozat. *Sbírka zákonů České a slovenské federativní republiky*, Ročník 1993, částka 1. 17–23. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1993/001-1993.pdf>. Letöltés ideje: 2014. december 3. Magyarul lásd Tóth Károly (szerk.), *Kelet-Európa új alkotmányai*, Szeged, JATE ÁJK, 1997, 102–110.

Preambulum

Mi, a Cseh Köztársaság állampolgárai Csehországban, Morvaországban és Sziléziában,

az önálló cseh állam megújulásának idején,

hűen a Cseh Korona országai ősi államiségének és a csehszlovák államiségnek valamennyi jó hagyományához,

arra eltökélve, hogy építeni, védeni és fejleszteni fogjuk a Cseh Köztársaságot az emberi tisztesség és szabadság érinthetetlen értékeinek szellemében,

mint olyan egyenjogú és szabad állampolgárok hazáját, akik tudatában vannak másokkal szembeni kötelezettségeiknek és felelősségüknek a közösség iránt,

mint olyan szabad és demokratikus államot, amely az emberi jogok tiszteletben tartásán és a polgári társadalom alapjain nyugszik,

mint az európai és világdemokráciák családjának részét,

arra eltökélve, hogy közösen őrizzük és fejlesztjük az örökölt természeti és kulturális, anyagi és szellemi javakat,

arra eltökélve, hogy a jogállam valamennyi bevált alapelve fog vezérelni minket, szabadon választott képviselőink által a Cseh Köztársaság következő alkotmányát fogadtuk el.

Első fejezet. Alaprendelkezések

1. cikk. A Cseh Köztársaság szuverén, egységes és demokratikus jogállam, amely az emberi és az állampolgári jogok és szabadságjogok tiszteletben tartásán alapul.

2. cikk. (1) Valamennyi államhatalom forrása a nép; azt a törvényhozó, végrehajtó és a bírói hatalmi szervek közvetítésével gyakorolja.

(2) Azt, hogy a nép mikor gyakorolhatja közvetlenül az államhatalmat, alkotmánytörvény határozhatja meg.

(3) Az államhatalom valamennyi polgárt szolgálja, és csak törvény által megsabott esetekben, keretek között és módon lehet érvényre juttatni.

(4) Valamennyi állampolgár megteheti azt, amit törvény nem tilt, és nem lehet arra kényszeríteni, amit törvény nem ír elő.

3. cikk. A Cseh Köztársaság alkotmányos rendjének része „Az alapvető jogok és szabadságjogok Chartája”.

4. cikk. Az alapvető jogok és szabadságjogok a bírói hatalom védelme alatt állnak.

5. cikk. A politikai rendszer olyan politikai pártok szabad és önkéntes megjelenésén és szabad versenyén alapul, amelyek tiszteletben tartják az alapvető demokratikus elveket, és elutasítják az erőszakot mint érdekeik érvényesítésének eszközét.

6. cikk. A politikai döntések a többség szabad szavazással kinyilvánított akaratából származnak. A többség döntésének a kisebbség védelmét figyelembe kell venni.

7. cikk. Az állam vigyáz a természeti források takarékos kihasználására és a természet gazdagságának védelmére.

8. cikk. A területi öngazgatási egységek öngazgatása biztosított.

9. cikk. (1) Az alkotmányt csak alkotmánytörvénnyel lehet kiegészíteni vagy megváltoztatni.

(2) A demokratikus jogállam lényeges elemeinek megváltoztatása tilos.

(3) Jogi normák értelmezésével nem lehet jogszerűvé tenni a demokratikus állam alapjainak megszüntetését vagy veszélyeztetését.

10. cikk. Az emberi jogokról és szabadságjogokról szóló ratifikált és kihirdetett nemzetközi szerződések, melyek kötelezik a Cseh Köztársaságot, közvetlenül kötelező érvényűek, és előnyt élveznek a törvénnyel szemben.

11. cikk. A Cseh Köztársaság területe oszthatatlan egység, amelynek államhatárait csak alkotmánytörvénnyel lehet megváltoztatni.

12. cikk. (1) A Cseh Köztársaság állampolgárságának megszerzését, illetve elvesztését törvény szabja meg.

(2) Senkit sem lehet akarata ellenére megfosztani állampolgárságától. [...]

TÓTH Károly (szerk.), *Kelet-Európa új alkotmányai*, Szeged, JATE ÁJK, 1997, 86–101.

Zdeněk VESELÝ, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha, Victoria Publishing, 1994, 441–450.

Sbírka zákonů České republiky, Ročník 1993, částka 1. 3–16. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1993/001-1993.pdf> Letöltés ideje: 2014. december 4.

18. Törvény a kommunista rezsim jogellenességéről

(198/1993. sz. törvény)

Prága, 1993. augusztus 1.

Részletek

A kommunista múlttal való elszámolás nehéz feladat volt; a lakosság létszámához viszonyítva az egész világon Csehszlovákiában volt a legtöbb párttag. 1990 elején Magyarországhoz hasonlóan itt is tömeges állambiztonsági iratmegsemmisítés folyt. Tovább fokozta a botrányt a politikai rendőrség tisztjeinek elbocsátásakor fizetett végkielégítés (Sacher-gate, amelyben az új belügyminiszter, Richard Sacher is támadások célpontja lett). Nehézségeket okozott a lusztráció is: az informátorokat előbb öt, majd tíz évre kizárták a közhivatalokból, 1991-től pedig ezt kiterjesztették a pártfunkcionáriusokra és a népi milicistákra. (A nyilvántartás megbízhatatlansága visszaélésekre adott módot. Az átvilágítás ráadásul sokakat emlékeztetett a normalizáció időszakában folyó vizsgálatokra.) 1991 novemberében már elfogadtak egy rövid törvényt, amely kimondta: „az 1948-tól 1989-ig terjedő években a kommunista rezsim megsértette az emberi jogokat és saját törvényeit is”.²⁰¹ Hasonló, de részletesebb szabályozást ad a már önálló Csehországban elfogadott alábbi törvény, amely szintén 1948-tól számítja a jogtalanság időszakát, ezzel ismét felmentve az 1945–1948 közötti német- és magyarellenos intézkedések felelőseit.

²⁰¹ 480/1991. sz. törvény. *Sbírka zákonů České a slovenské federativní republiky*, Ročník 1991, částka 93. 2298. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1991/093-1991.pdf> Letöltés ideje: 2014. december 4.

1. § (1) A kommunista rezsim és mindazok, akik tevékenységükkel megvalósították,

a) megtagadta az állampolgároktól a szabad politikai akarat bármiféle megnyilvánulását, kényszerítette őket, hogy leplezzék az államban és társadalomban kialakult helyzetről való nézeteiket, és ugyanekkor arra kényszerítette őket, hogy nyilvánosan fejezzék ki egyetértésüket azzal, amit pedig hazugságnak vagy büntettnek tekintettek – mégpedig üldözéssel vagy üldözés fenyegetésével velük, családjukkal és közeli hozzátartozóikkal szemben,

b) rendszeresen és állandóan megsértette az emberi jogokat, és ennek során különösen súlyosan elnyomta az állampolgárok egyes politikai, szociális és vallási csoportjait,

c) folyamatosan megsértette a demokratikus jogállamiság elveit, a nemzetközi szerződések, sőt a saját maga által hozott törvényeket is, és mindezzel a kommunista párt és képviselői akaratát és érdekeit gyakorlatilag kivonta a törvény uralma alól,

d) az állampolgárok üldözésére mindenféle hatalmi eszközt igénybe vett, ezek közül is különösen

kivégeztette, gyilkoltatta, börtönbe vettette polgárait, fegyházakban, kényszer-munkatáborokban, s a börtönidő alatt velük szemben a fizikai és a lelki kínzást is magában foglaló brutális módszereket alkalmazott, és embertelen szenvedéseknek tette ki őket,

önkéntesen megfosztotta polgárait vagyonuktól, és megsértette tulajdoni jogait,

lehetetlenné tette számukra, hogy foglalkozásukat, hivatásukat vagy funkcióikat gyakorolják, s a felső vagy szakműveltséget elérik,

gátolta külföldre történő szabad kiutazásukat vagy hazatérésüket,

határozatlan időtartamú katonai szolgálatra rendelte be polgárait a kiegészítő műszaki zászlóaljokhoz és műszaki zászlóaljokhoz,

e) céljai elérése érdekében nem habozott bünteteket elkövetetni, lehetővé téve azok büntetésmentes elkövetését, és jogosulatlan előnyökhöz juttatva azokat, akik részt vettek e büntettekben s az állampolgárok üldözésében,

f) idegen hatalommal szövetkezett, és az 1968. évtől kezdve ezt az állapotot idegen hatalom megszálló hadserege révén tartotta fenn.

(2) Az elkövetett bűnökért és az (1) bekezdésben felsorolt további tényekért teljes mértékben s együttesen felelősek azok, akik a kommunista rezsimet funkcionáriusként, szervezőként vagy bujtogatóként politikai vagy ideológiai közegükben aktívan érvényre juttatták.

2. § (1) Főként a törvény 1. § (1) bekezdésében felsorolt tények folytán a rezsim olyan kommunista ideológián alapult, amely meghatározta az állam irányítását és az állampolgárok sorsát Csehszlovákiában 1948. február 25-e és 1989. november 17-e között, s ez az ideológia bűnös volt, illegitim és elutasításra méltó.

(2) Csehszlovákia Kommunista Pártja bűnöző szervezet volt, és elutasításra méltó ugyanúgy, mint az ideológiáján alapuló egyéb szervezetek, melyek tevékenysége hasonlóképpen az emberi jogok és a demokratikus rendszer elnyomására irányult.

3 § E rezsim ellen az állampolgárok ellenállása – akár egyedileg, akár csoportosan, de demokratikus politikai, vallási vagy erkölcsi meggyőződésük alapján nyilvánult meg [...] – legitim, igazságos, erkölcsileg indokolt és tiszteletet érdemlő volt. [...]

5. § A bűncselekmények elévülési idejébe nem számít be az 1948. február 25-étől 1989. december 29-ig eltelt idő, amennyiben jogerős elítélésre vagy vád alóli felmentésre egy demokratikus állam jogrendjének alapvető elveivel össze nem egyeztethető politikai okokból nem került sor.

VARGA Csaba (szerk.), *Igazságtétel jogállamban. Német és cseh dokumentumok*, Budapest, Windsor Klub, 1995, 189–199.

Sbírka zákonů České republiky, Ročník 1993, částka 51. 1010–1011. <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1993/051-1993.pdf> Letöltés ideje: 2014. december 4.

A KÖTETBEN SZEREPLŐ SZEMÉLYEK RÖVID ÉLETRAJZA¹

ADAMEC, Ladislav (1926–2007) cseh kommunista politikus, cseh (1987–1988), majd csehszlovák miniszterelnök (1988–1989) a bársonyos forradalomig. A CSKP KB tagja 1971-től, majd a hatalomból kiszorult CSKP elnöke (1989–1990).

ANDRÁSSY Gyula, ifj. (1860–1929) magyar gróf, belügyminiszter (1906–1910), majd az ellenzék egyik vezetője. A Monarchia utolsó közös külügyminisztere (1918. október). A háború után legitimista volt, részt vett IV. Károly visszatérési kísérletében.

ANTALL József, ifj. (1932–1993) magyar történész, politikus. A rendszerváltozás utáni első szabadon választott magyar miniszterelnök (1990–1993).

BACÍLEK, Karol (1896–1974) cseh származású szlovák kommunista politikus. 1921-től CSKP-tag. Moszkvából 1944-ben hazatérve részt vett a szlovák nemzeti felkelésben. A Megbízottak Testülete elnöke (1950–1951), csehszlovák nemzetbiztonsági miniszter (1952–1953). Jelentős szerepe volt a Slánský-per konstruálásában és a szlovák „burzsoá nacionalisták” elleni fellépésben. Az SZLKP első titkára (1953–1963), a CSKP Elnökség tagja (1951–1963). Centralista nézeteket vallott. 1963-ban minden funkciótól megfosztották.

BÁNYFY Miklós (1873–1950) magyar gróf, író; külügyminiszter a királypuccs és a népszövetségi taggá válás idején (1921–1922). 1926-ban visszaköltözött Erdélybe, s az Országos Magyar Pártban politizált. 1940–1944 között a magyar felsőház tagja.

BARÁK, Rudolf (1915–1995) cseh kommunista politikus, csehszlovák belügyminiszter (1953–1961), a kormány alelnöke (1959–1962). A CSKP Elnökség tagja (1954–1962). A koncepciók pereket vizsgáló első bizottság elnöke. Hatalmi ambíciói miatt 1962-ben kizárták a pártból, és koholt vádakkal tizenöt évi börtönre ítélték.

BARBÍREK, František (1927–2001) szlovák kommunista politikus, a CSKP KB tagja (1966–1971), 1968. április–augusztus közt az Elnökség tagja. Az SZNT alelnöke (1966–1968). Jelen volt, és a reformerek mellett szavazott az 1968. augusztus 20–21-i

¹ A betűrendbe sorolásnál nem a cseh és a szlovák, hanem a magyar helyesírás szabályait vettem figyelembe. Szögletes zárójelben szerepel az említett személyek születési neve, illetve brit személyek esetén a később adott nemesi előnevek, kerek zárójelben pedig a ritkán használt keresztnév, illetve más nyelveken ismert névváltozatok olvashatók. Az orosz (szovjet) neveknél az apai (középső) nevek nem szerepelnek az összeállításban. A CSKP Elnöksége 1954–1962 között Politikai Iroda néven működött ugyan, de alább az akkori tagjaira is elnökségi tagként utalok.

elnökségi ülésen, elítélve az intervenciót. 1971-ig szlovák kereskedelmi miniszter, majd kizárták a pártból.

BARTHOU, (Jean) Louis (1862–1934) francia ügyvéd, politikus. Miniszterelnök (1913), külügyminiszter (1934), a „keleti Locarno” megkötésének híve. I. Sándor jugoszláv királlyal együtt Marseille-ben merénylet áldozata lett.

BATTĚK, Rudolf (1924–2013) cseh szociológus, politikus. Részt vett az 1945-ös prágai felkelésben. 1968-ban a Cseh Nemzeti Tanács tagja és a KAN aktivistája volt. A normalizáció alatt ellenzékié vált, 1971-ben letartóztatták, és börtönbe zárták. A Charta '77 és a VONS egyik alapítója. Újra börtönbe zárták (1980–1985). 1990–1992 között a Szövetségi Gyűlés képviselője különféle szociáldemokrata pártokban.

BAUER Sándor (1952–1969) magyar diák, aki Jan Palach követőjeként a budapesti Nemzeti Múzeum előtt – tiltakozásul a szovjet megszállás ellen – lángra lobbantotta magát. Sérüléseibe belehalt.

BECHYNĚ, Rudolf (1881–1948) cseh újságíró, szociáldemokrata politikus. 1911–1918 közt a *Reichsrat* képviselője, majd a csehszlovák nemzetgyűlés tagja 1939-ig. Az SZDP képviselőjeként a *pětka* alapító tagja volt. Többször töltött be miniszteri posztokat. 1939-ben emigrált, a londoni emigráns Államtanács elnöke (1940–1941) volt. 1945-ben hazatért, de nem politizált többé.

BENDA, Václav (1946–1999) cseh matematikus, filozófus, katolikus politikus. A Charta '77 aláírója, ekkor vált ellenzékié. A VONS alapító tagja. A nyolcvanas évek első felében bebörtönözték. 1989-től képviselő, 1996-tól szenátor. 1990–1993 közt az általa alapított Kereszténydemokrata Párt elnöke.

BENEŠ, Edvard (1884–1948) cseh jogász, politikus. 1915-ben távozott a Monarchiából, Masaryk mellett az emigráció egyik vezetője. Csehszlovákia egyik megalapítója, az állam első külügyminisztere (1918–1935), közben miniszterelnök is (1921–1922). Masaryk lemondása után köztársasági elnök (1935–1938). München után visszavonult, emigrált. 1939-től ismét politizált, Csehszlovákia újjáalapításáért küzdve. 1940-től az emigráns kormány melletti államfő. 1943-ban megegyezett Sztálinnal, így 1945-ben visszatérhetett a prágai várba. Ismét köztársasági elnök (1945–1948), a hírhedt elnöki dekrétumok kiadója. 1948-ban meghajolt a kommunisták nyomása alatt. Júniusban lemondott, néhány hónap múlva meghalt.

BERAN, Josef (1888–1969) cseh katolikus főpap. 1911-ben Rómában szentelték pappá. Plzeňben szolgált 1932-ig. A nácik bebörtönözték (1940–1945). Prágai érsek (1946–1969), 1965-től bíboros. 1948-ban *Te Deum* misével iktatta be Gottwaldot köztársasági elnökké. 1949-ben házi őrizet alá került. 1963-ban szabadult. 1965-ben Rómába ment, ott élt haláláig. Érseki lemondását a pápa nem fogadta el.

BERAN, Rudolf (1887–1954) cseh agrárpárti politikus. Nemzetgyűlési képviselő (1918–1939), az Agrárpárt elnöke (1935–1938), csehszlovák miniszterelnök (1938–1939). Az egyesült jobboldali pártok vezetője lett, s a náci megszállás után a Protektorátus kormányának vezetője volt, de egy hónap múlva lemondott. Kapcsolatban állt az ellenállással, ezért a nácik börtönbe zárták. 1947-ben húszévi börtönre ítélték kollaborálás vádjával.

BETHLEN István (1874–1946) magyar gróf, politikus. A Tanácsköztársaság ellen szerveződő Antibolsevista Comité vezetője Bécsben. A magyar békedelegáció tagja 1920-ban. Miniszterelnök (1921–1931), a konszolidáció vezető személyisége. Az 1930-as években Horthy tanácsadója, szemben állt a nácikkal, akik elől bujkálnia kellett. Szovjet fogságban halt meg.

BIENERT, Richard (1881–1949) cseh jogász, politikus. 1918-tól a prágai rendőrség vezetője volt, amelynek testületét igen szakszerűen szervezte meg. 1925-től a cseh tartományi előljáró helyettese, majd 1939–1942 között tartományi elnök. A Protektorátus belügyminisztere (1942–1945), kormányfője (1945). 1947-ben háromévi börtönre ítélték, de még abban az évben kiszabadult.

BILAK, Vasil (1917–2014) ruszin származású szlovák kommunista politikus. 1954-től a szlovák, 1960–1989 közt a prágai parlament képviselője. 1954-től a CSKP KB tagja, 1963–1968 közt az SZLKP titkára, 1968-ban első titkára. Egyike volt a szovjetekkel együttműködő konzervatívoknak. A CSKP Elnökség tagja (1968–1989) és titkára (1971–1989), 1969-től ténylegesen Husák mellett a párt második embere és a normalizáció egyik vezetője, aki elsősorban az ideológiát felügyelte.

BISMARCK, Otto von (1815–1898) porosz földbirtokos, politikus. Porosz miniszterelnök (1862–1890, 1873-ban rövid megszakítással), külügyminiszter (1862–1890), a Német Birodalom kancellárja (1871–1890). A német egység megteremtője, a „Vas-kancellár”.

BLASKOWITZ, Johannes (1883–1948) német katonatiszt. 1939-ben nevezték ki tábornokká. A cseh területeket megszálló erők parancsnoka volt. Részt vett a lengyel és az 1940-es nyugati hadjáratban, s 1945-ig francia területen volt parancsnok. Háborús bűnösnek tekintették, pere előtt öngyilkos lett.

BOČEK, Otomar (1926–?) cseh jogász. A Csehszlovák Ügyvédi Kamara (jogutódjának) elnöke (1958–1963). A Legfelsőbb Bíróság elnöke (1968–1970).

BONNET, Georges (1889–1973) francia radikális párti politikus. Külügyminiszter (1938–1939), az *appeasement* (megbékítés) politikájának támogatója.

BORŮVKA, Josef (1911–1979) cseh kommunista politikus. Parlamenti képviselő (1946–1969), a CSKP KB (1954–1969) és az Elnökség (1968) tagja, a dolanyi tévesz elnöke 1960-tól, majd földművelési miniszter (1968). Lemondott mandátumáról, és kizárták a KB-ből.

BRANDT, Willy (1913–1992) német politikus. Nyugat-Berlin főpolgármestere (1957–1966), a nyugatnémet SZDP elnöke (1964–1987), külügyminiszter és alkanclár (1966–1969), kancellár (1969–1974). A közép-európai országokkal normalizálta az NSZK kapcsolatát („*Ostpolitik*”). 1971-ben Nobel-békedíjas. Kémbotrány miatt mondott le.

BREZSNJEV, Leonyid (1906–1982) szovjet mérnök, kommunista politikus. A Legfelsőbb Tanács elnöke (államfő, 1960–1964, 1977–1982), az SZKP első, majd főtitkára (1964–1982). 1968-ban a Csehszlovákia elleni intervenció fő politikai vezetője, a Brezsnyev-doktrína megfogalmazója.

BRIAND, Aristide (1862–1932) francia ügyvéd, miniszterelnök és belügyminiszter (1909–1911, 1913); külügyminiszter és miniszterelnök (1915–1917, 1921–1922, 1925, 1929), külügyminiszter (1925–1932). 1926-ban Nobel-békedíjat kapott (Stresemann-nal együtt) a locarnói szerződéseikért. 1928-ban a Kellogg–Briand-paktum egyik megkötője.

BRODY, Andrej (ukrán: BRODIJ, Andrij, magyar: BRÓDY András) (1895–1946) ruszin pedagógus, politikus. Ruszofil irányú párt élén állt. Az autonóm Kárpátalja miniszterelnöke (1938. október), magyarbarátsága miatt leváltották. 1945-ben az NKVD letartóztatta, kivégezték.

BURZIO, Giuseppe (1901–1966) olasz katolikus érsek, vatikáni diplomata. A második világháború éveiben apostoli delegátusként dolgozott Pozsonyban, és számos esetben próbált közbenjárni a zsidók érdekében.

ČALFA, Marián (1946–) szlovák jogász, kommunista politikus. 1985-től Štrougal kormányának törvény-előkészítési osztályvezetője volt, 1988-tól tárca nélküli miniszterként. 1989 elején az új alkotmány előkészítésével bízták meg. A bársonyos forradalom utáni első csehszlovák miniszterelnök (1989–1992). Kilépett a CSKP-ból, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen tagja lett. 1992-es választási kudarca után lemondott.

CAMBON, Jules (1845–1935) francia diplomata. Az 1919-es békekonferencián a csehszlovák, a lengyel és a görög–albán területi kérdések bizottságának az elnöke, majd a nagykövetek tanácsa elnöke (1920–1923).

ČAPEK, Karel (1890–1938) cseh író. Filozófiát tanult Prágában, majd doktorált. 1914-től rendezett péntek esti szalonjait a húszas években Tomáš Garrigue Masaryk és Edvard Beneš is látogatta.

ČARNOGURSKÝ, Ján (1944–) szlovák ügyvéd, kereszténydemokrata politikus. Politikai vádlottak védője volt, ezért ügyvédi engedélyétől megfosztották. 1989 nyarán börtönbe zárták, a forradalom idején szabadult. Az év végétől csehszlovák miniszterelnök-helyettes. A Kereszténydemokrata Mozgalom alapítója és elnöke 1990-ben. Szlovák miniszterelnök (1991–1992), majd igazságügyi miniszter (1998–2002).

ČATLOŠ, Ferdinand (1895–1972) szlovák katonatiszt. Szlovák hadügyminiszter és vezérkari főnök (1939–1944). Az önálló szlovák hadsereg létrehozója, a lengyel hadjárat vezetője. 1944-ben kudarcba fulladt kiugrási kísérlete, a szlovák felkelők letartóztatták, átadták a szovjeteknek. 1947-ben kiadták Csehszlovákiának, öt év börtönre ítélték, de 1948-ban szabadult, majd hivatalnokként dolgozott.

CAVOUR, Camillo [Camillo Benso, Cavour grófja] (1810–1861) olasz gróf, politikus, az olasz egység egyik megteremtője, 1852-től Piemont, majd az egyesült Olaszország miniszterelnöke (1861).

ČECH, Svatopluk (1846–1908) cseh jogász, író, költő és újságíró. Ügyvédként, illetve folyóiratok szerkesztőjeként is dolgozott, a Cseh Tudományos és Művészeti Akadémia tagja. Irodalmi alkotásai igen sokrétűek.

ČEPIČKA, Alexej (1910–1990) cseh kommunista politikus. Feleségül vette Gottwald lányát. Belkereskedelmi, majd igazságügyi miniszter (1946–1950), az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője (1949–1950), majd honvédelmi miniszter (1950–1956).

Személyesen részt vett az egyház elleni perek és a Slánský-persorozat kivitelezésében. Az SZKP XX. kongresszusa után Novotný őt tette meg (egyedüli) felelőssé a személyi kultuszért (azaz a törvénytelen ségekért). A CSKP Elnökség tagja (1951–1956). 1963-ban a pártból is kizárták.

ČERNÍK, Oldřich (1921–1994) cseh kommunista politikus. 1958–1970 közt a CSKP KB, 1966-tól az Elnökség tagja. Az Állami Tervbizottság elnöke (1960–1968). Csehszlovák miniszterelnök (1968–1970), népszerűsége ellenére nem volt igazi reformer. Részt vett az 1968. augusztusi moszkvai tárgyalásokon. Bár kizárták a pártból, középvezetői posztokon maradt. 1990-ben átmenetileg visszatért a politikába.

ČERNÝ, Jan (1874–1959) cseh pártönkívüli politikus. Csehszlovák miniszterelnök (1920–1921, 1926; az ún. hivatalnokkormányok vezetője), számos más tárcát (köztük a belügyit is) betöltött. Morvaország tartományi elnöke (kormányzója, 1918–1920, 1921–1928, 1929–1939). A német megszállás idején saját kérésére nyugdíjazták.

ČERNÝ, Václav (1905–1987) cseh író, filozófus. Az irodalomtörténet professzora a Károly Egyetemen. 1951-ben politikai okokból elbocsátották, 1968-ban visszatért, de két év múlva nyugdíjazták. A Charta '77 aláírója.

CHAMBERLAIN, Arthur Neville (1869–1940) brit konzervatív politikus. Miniszterelnök (1937–1940); megbékítési (*appeasement*) politikája Németországgal kudarcot vallott. A müncheni konferencia egyik résztvevője.

CHŇOUPEK, Bohuslav (1925–2004) szlovák újságíró, kommunista politikus. Csehszlovákia külügyminisztere (1971–1988), a Szövetségi Gyűlés képviselője (1972–1990) és a CSKP KB tagja (1969–1989). Az NSZK-val folytatott tárgyalások vezetője. Mivel Gorbacsov támogatója lett, a keményvonalasok lemondatták.

CHVALKOVSKÝ, František (1885–1945) cseh agrárpárti diplomata. Részt vett a párizsi békekonferencián, majd nagykövet volt (Japán, USA, Németország, Olaszország). Csehszlovák külügyminiszter (1938–1939), a náci orientáció támogatója. A Protektorátus képviselője lett Berlinben. Egy autóban, légítámadás következtében halt meg.

CIANO, Galeazzo (1903–1944) olasz gróf, diplomata. Külügyminiszter (1936–1943, jelen volt a müncheni döntésnél is), majd vatikáni nagykövet. Apósa, Mussolini ellen szavazott a fasiszta nagytanácsban, ezért kivégezték.

CÍSAŘ, Čestmír (1920–2013) cseh kommunista politikus. A CSKP plzeňi kerületi bizottságának osztályvezetője, illetve titkára (1952–1957), részt vett az 1953-as felkelés leverésében. A *Rudé právo* főszerkesztő-helyettese 1957-től. 1963-ban a KB titkára, oktatási miniszter (1963–1965), majd bukaresti nagykövet. A prágai tavasz idején népszerű reformer, államfőjelölt és újra a titkárság tagja, júliustól 1970-ig a Cseh Nemzeti Tanács elnöke. Parlamenti képviselő (1964–1970). Lemondott funkciójáról, kizárták a pártból. 1989-ig nem politizált, akkor az *Obroda* társalapítója lett. 1990-ben Dienstbier külügyminiszter tanácsadója.

CLEMENTIS, Vladimír (1900–1952) szlovák ügyvéd, kommunista politikus. 1939-ben emigrált, bírálta a szovjet–német paktumot. A londoni rádió munkatársa a háború alatt. 1945-től csehszlovák külügyi államtitkár, majd miniszter (1948–1950).

A magyarok kitelepítésének egyik szószólója a párizsi konferencián. A Slánský-perben halálra ítélték, és kivégezték.

COLOTKA, Peter (1925) szlovák jogász, egyetemi tanár, kommunista politikus. A hágai nemzetközi bíróság tagja (1962–1970). Szlovák igazságügyi megbízott (1963–1968), 1969-ben a Szövetségi Gyűlés házelnöke. A CSKP és az SZLKP Elnökség tagja, csehszlovák miniszterelnök-helyettes és egyúttal szlovák miniszterelnök (1969–1988). Csehszlovákia párizsi nagykövete (1988–1990). 1990-ben kizárták a pártból, vád alá is helyezték.

COMENIUS lásd KOMENSKÝ

CZERNIN, Ottokar (csehül: Černín, Otakar) (1872–1932) cseh származású osztrák jogász, diplomata. 1913-tól a Monarchia követe Bukarestben, majd külügyminiszter (1916–1918). A háború után az osztrák parlament képviselője.

CSANG Kaj-sek (1887–1975) kínai tábornok, az 1911-es forradalom, majd 1926-tól a Kuomintang egyik vezetője. Köztársasági elnök (1928–1931, 1943–1949), miniszterelnök (1927, 1930–1931, 1935–1937, 1939–1944, 1947). A vesztes polgárháború után Tajvanra menekül, tajvani köztársasági elnök (1949–1975).

DALADIER, Édouard (1884–1970) francia radikális párti politikus, miniszterelnök (1933, 1934, 1938–1940), külügyminiszter (1924, 1934, 1939–1940), a müncheni konferencia egyik résztvevője.

DAVID, Václav (1910–1996) cseh kommunista politikus. 1945-től 1990-ig a prágai parlament és a CSKP KB tagja, 1946–1954 közt az Elnökség tagja is. Csehszlovák külügyminiszter (1953–1968), a Csehszlovák–Szovjet Barátság Tanácsa alelnöke (1953–1972), majd elnöke 1987-ig. Támogatta a VSZ csapatainak invázióját. Szófia nagykövete 1971-ig.

DENIS, Ernest (1849–1921) francia történész, bohémista, a Sorbonne egyetemi tanára. Az első világháború alatti párizsi cseh emigráció (Beneš) pártfogója, Csehszlovákia létrejöttének támogatója volt.

DÉRER, Ivan (1884–1973) szlovák jogász, szociáldemokrata politikus. A mártoni deklaráció egyik szerzője és a csehszlovákizmus képviselője volt. Szlovákiaért és az ország egységesítéséért felelős miniszter a húszas években, oktatási miniszter (1929–1934), igazságügyi miniszter (1934–1938). A háború alatt Prágában élt, a náci bebörtönözték. 1946-ban a Munkapárt alapítója és elnöke, a Legfelsőbb Bíróság elnöke (1946–1948). 1954–1955 közt börtönbe zárták. 1968-ban bírálta az ország föderalizálását.

DIENSTBIER, Jiří (1937–2011) cseh újságíró, kommunista, majd ellenzéki politikus. 1968-ban külügyi tudósító. Kizárták a pártból. A Charta '77 aláírója és a VONS alapító tagja. 1979–1982 közt börtönbe zárták, majd éjjeliőr és fűtő lett. 1989-ben a Polgári Fórum szóvivője, majd csehszlovák külügyminiszter és miniszterelnök-helyettes (1989–1992). Haláláig a cseh politikában ténykedett.

DRTINA, Prokop (1900–1980) cseh jogász, nemzeti szocialista politikus. 1938-ig Beneš titkára volt. 1939-ben emigrált, újra Beneš munkatársa lett. Csehszlovák igazságügyi miniszter (1945–1948), a németek kiűzésének radikális híve. 1948 feb-

ruárjában lemondott, márciusban egy ablakon kiugorva öngyilkosságot kísérelt meg. Túlélte, börtönbe zárták, 1960-ban szabadult. Támogatta a Charta '77-et, de nem írta alá nyilatkozatát.

DUBČEK, Alexander (1921–1992) szlovák munkás, kommunista politikus. A Szovjetunióban nőtt fel. Részt vett az 1944-es szlovák felkelésben. Moszkvában tanult. Az SZLKP pozsonyi kerületi titkára (1962), majd első titkára (1963–1968). A CSKP Elnökség tagja (1963–1969) és a párt első titkára (1968–1969), a prágai tavasz vezető reformere. Ellenezte a VSZ intervencióját. A szovjetek letartóztatták, de Moszkvában kénytelenek voltak tárgyalni vele. Nevét adta a normalizáció több lépéséhez is. 1969-ben leváltották, 1970-ben kizárták a pártból. 1969-ben a Szövetségi Gyűlés elnöke, ankarai nagykövet, majd 1970-től egy erdészeti munkatársa. 1989–1992 közt ismét a szövetségi törvényhozás elnöke. A szlovák SZDP elnöke (1992). Autóbaleset következtében halt meg.

DULA, Matúš (1846–1926) szlovák jogász, politikus. A *Tatrabanka* egyik alapítója (1885). A Szlovák Nemzeti Párt alelnöke (1877–1914), majd elnöke. A Szlovák Nemzeti Tanács elnöke 1918-ban, a mártoni deklaráció aláírója. A *Matica Slovenská* társelnöke 1919-től. 1918–1925 között csehszlovák képviselő, majd szenátor.

ĐURČANSKÝ, Ferdinand (1906–1974), szlovák jogászprofesszor, szélsőjobboldali politikus. Szlovák bel- és külügyminiszter (1939–1940). Önállósági törekvései miatt náci nyomásra leváltották, de a Tiso-rezsim támogatója maradt. A háború után Rómába, onnan 1947-ben Dél-Amerikába menekült. Prágában, távollétében, halálra ítélték. 1952-ben az NSZK-ba telepedett át.

ĐURIŠ, Július (1904–1986) szlovák kommunista politikus. Párizsban is tanult. 1938-tól az illegális SZLKP vezetésének tagja, ellenállóként bebörtönözték. A CSKP Elnökség tagja (1945–1954). Mezőgazdasági (1945–1951), majd pénzügyminiszter (1953–1963), közben a Megbízottak Testülete elnöke (1951–1953). A földreform és a kollektivizálás irányítója. Novotnýval való vitái miatt 1963-ban eltávolították. 1968-ban támogatta a reformokat, ezért később kizárták a pártból. Nem csatlakozott a Chartához, de egyetértett vele.

DYK, Viktor (1877–1931) cseh költő, író, publicista, nacionalista politikus. Ausztria-ellenes fellépéséért 1916-ban bebörtönözték. 1918-tól a nemzeti demokraták színeiben képviselő, 1925-től haláláig szenátor. A Masaryk–Beneš-féle politikai vonal egyik legerőteljesebb ellenzője volt. Támogatta a fasiszta jellegű *Vlajka* című lapot és a hasonló nevű mozgalmat. A horvát tengerparton, úszás közben infarktust kapott.

DZÚR, Martin (1919–1985) szlovák katonatiszt, hadsereg-tábornok, kommunista politikus. 1943-tól harcolt a csehszlovák egységekben a Szovjetunióban. Csehszlovák honvédelmi miniszter (1968–1985, előtte tíz éven át miniszterhelyettes). Eleinte vonakodva, de együttműködött a megszálló VSZ-csapatokkal, a megszállás első évfordulóján parancsára verték szét a tüntetőket.

EDEN, sir (Robert) Anthony [1961: earl of Avon] (1897–1977) brit konzervatív politikus. Külügyminiszter (1935–1938, az *appeasement* [megbékítés] elleni tiltako-

zasként lemondott; 1940–1945, 1951–1955), miniszterelnök (1955–1957), a szuezi válság egyik főszereplője.

ELIÁŠ, Alois (1890–1942) csehszlovák tábornok, politikus. Az első világháborúban a franciaországi cseh légióban harcolt. A Protektorátus miniszterelnöke (1939–1941). Együttműködött a hazai ellenállással. Heydrich kinevezése után letartóztatták, a Heydrich elleni merénylet után kivégezték.

ESTERHÁZY János (1901–1957) magyar gróf, politikus. 1932-től a (szlovákiai) Országos Keresztényszocialista Párt, majd 1936-tól az Egységes Magyar Párt elnöke. A bécsi döntés után Szlovákiában maradt, a pozsonyi országgyűlés egyetlen magyar képviselője. Bár antiszemita volt, nem szavazta meg a zsidók kitelepítését, sőt többeket meg is mentett. A szovjetek deportálták, a csehszlovák népbíróság halálra ítélte. Végül huszonöt évre enyhült a büntetése, a börtönben halt meg.

FIELD, Noel (1904–1970) és Hermann (1910–2001) amerikai kommunista testvérpár. A második világháború idején számos kelet-európai, köztük csehszlovák kommunistát segítettek Nyugatra, és ottani beilleszkedésükben. 1948 után ezt imperialista kémkedéssé minősítették. Noelt Prágában, Hermannnt Varsóban tartóztatták le, de Noel Budapesten raboskodott. Mindketten öt év után szabadultak.

FIERLINGER, Zdeněk (1891–1976) csehszlovák diplomata, szociáldemokrata politikus. Az első világháborúban harcolt a cseh légióban. Számos országban volt csehszlovák követ. 1937–1945 között moszkvai megbízott, illetve követ. A második világháború utáni első miniszterelnök (1945–1946). Szorosan együttműködött a CSKP-val. Az SZDP elnöke (1946–1948). Támogatta a munkáspártok egyesülését. Miniszterelnök-helyettes (1948–1953), majd a nemzetgyűlés házelnöke (1953–1964). A CSKP Elnökség tagja (1948–1966).

FISCHER, Josef (1891–1945) cseh filozófus, szociológus. A Munkásakadémia körüli baloldali értelmiség tagja volt. Fellépett a szélsőjobboldali eszmék ellen. Egyik kezdeményezője volt a *Hűek maradunk* című petíciónak (1938), majd az ellenállás tagjaként a *szabadságért az új Csehszlovák Köztársaságig* című programnak (1941). Illegális lapok terjesztésében is részt vett. 1941-ben a nácik letartóztatták. 1944-ben halálra ítélték, majd kivégezték.

FISCHL, Otto (1904–1952) cseh jogász, kommunista politikus. Jogi praxisától zsidó származása miatt megfosztották. Orvosi igazolása révén nem deportálták. A háború után pénzügyminiszter-helyettes, illetve 1949–1951 közt nagykövet az NDK-ban. Letartóztatták, a Slánský-perben halálra ítélték, és kivégezték.

FISHER, Ludvík (1880–1945) Amerikába kivándorolt cseh orvos. Berlini, londoni, oxfordi tanulmányok után 1908-tól Chicagóban élt. 1914-től a Cseh Nemzeti Egyesület vezetője. A clevelandi, majd a pittsburghi egyezmény egyik aláírója. 1919-ben hazatért, a csehszlovák hadsereg orvosi szolgálatának vezetője (1919–1939), végül már tábornoki rangban.

FRANK, Josef (1909–1952) cseh kommunista politikus. Részt vett a náciellenes mozgalomban. 1939–1945 közt Buchenwaldban raboskodott. A CSKP főtitkárhelyettese (1946–1951), az Elnökség tagja (1946–1952), nemzetgyűlési képviselő. 1952-ben

minden posztról visszahívták, letartóztatták. A Slánský-perben halálra ítélték, és kivégezték.

FRANK, Karl Hermann (1898–1946) szudétanémet náci politikus. Harcolt az első világháborúban. A szudétanémet náci párt, majd a Szudétanémet Párt alapító tagja. 1935-ben utóbbi párt alelnöke és nemzetgyűlési képviselő lett. 1939-től a Protektorátus államtitkára, egyúttal a helyi SS és rendőrség főnöke is. Brutális terrort alkalmazott, ő pusztította el Lidicét. 1942-ben államminiszterré, a Protektorátus tényleges vezetőjévé vált. A csehszlovák Nemzeti Bíróság halálra ítélte. Kivégezték.

FREJKA, Ludvík [Freund, Ludwig] (1904–1952) német-zsidó származású cseh kommunista politikus. 1938-ban Angliába emigrált, részt vett a külföldi ellenállásban. 1945-ben hazatért, nevet változtatott. A köztársasági elnöki hivatal nemzetgazdasági főosztályának vezetője (1948–1952). A Slánský-perben kivégezték.

GABČÍK, Jozef (1912–1942) szlovák katona. Eperjesen altiszti iskolát végzett. 1937-ben leszerelt, egy zsolnai hadiüzemben dolgozott. 1939-ben emigrált, belépett a Francia Idegenlégióba. Harcolt a nácik ellen Franciaországban, majd Angliában kapott további kiképzést. Az *Anthropoid*-akció egyik tagjaként 1941-ben ejtőernyővel ledobták a Protektorátus területén. Jan Kubišsal sikeres merényletet hajtott végre Heydrich ellen. Egy templomban rejtőzködtek, de a nácik rájuk találtak. Mivel nem akart fogságba esni, öngyilkos lett.

GAJDA, Radola [Geidl, Rudolf] (1892–1948) cseh tábornok, fasiszta politikus. Német apa és montenegrói anya gyermekeként született. Részt vett a Balkán-háborúkban. 1915-ben Boszniában fogságba esett, csatlakozott a montenegrói hadsereghez, majd Oroszországba ment, előbb a szerb, majd a cseh légióban harcolt. 1918-ban a bolsevikellenes szibériai harcok egyik vezetője. Franciaországi felsőbb katonai tanulmányok után vezérkari tiszt, majd vezérkari főnök lett (1926). Fasiszta nézetei miatt és esetleges puccsától tartva leváltották. Fasiszta pártot alapított, amelynek elnöke és képviselője lett. 1933-ban egy fasiszta puccskísérlet után fél évre börtönbe került. 1939-ben ismét kísérletet tett a hatalom megragadására. A náci megszállás után nem politizált.

GEMINDER, Bedřich (1901–1952) cseh kommunista politikus. Az 1930-as évek közepétől Moszkvában, a Kominternben dolgozott újságíróként. A CSKP KB Titkársága nemzetközi osztályának vezetője. A Slánský-perben kivégezték.

GERASZIMOV, Gennagyij (1930–2010) orosz (szovjet) diplomata, kommunista politikus. 1986-tól Gorbacsov külügyi szóvivője és Sevardenadze sajtótitkára volt. Nevéhez fűződik az ún. Sinatra-doktrína (szakítás a Brezsnyev-doktrínával) 1989-ben.

GOLDMANN, Josef (1912–1984) cseh közgazdász, kommunista politikus. A tervhivatal vezető funkcionáriusa volt. 1954-ben a „közgazdászok” elleni per fővádoltja volt. Szabadulása után komoly elméleti munkásságot folytatott a Csehszlovák Tudományos Akadémia közgazdasági intézetében.

GOLIAN, Ján (1906–1945) szlovák tábornok. Katonai Akadémiát végzett. A náciellenes érzelmű tisztek közé tartozott. 1944-ben a Katonai Központ vezetőjeként

a szlovák felkelés egyik előkészítője. A német megszállás miatt túl korán kirobbanó felkelés egyik legfőbb parancsnoka. Német fogságba esett, kivégezték.

GOMUŁKA, Władysław (1905–1982) lengyel kommunista politikus. A Lengyel Munkáspárt (1943–1948), majd a LEMP főtitkára (1956–1970), miniszterelnök-helyettes (1945–1948). 1951–1954 közt letartóztatás alatt volt, de pere elmaradt. 1956-ban reformerként került vissza az ország élére, de hamarosan dogmatikussá vált. 1968-ban a Csehszlovákia elleni intervenció egyik fő támogatója.

GORBACSOV, Mihail (1931–) orosz közgazdász, kommunista politikus. Az SZKP főtitkára (1985–1991), szovjet államfő (a Legfelsőbb Tanács [elnökségének] elnöke 1988–1990, illetve a Szovjetunió elnöke 1990–1991). Gazdasági-politikai reformokat hirdetett (*peresztrojka, glasznoszty*). Az USA-val folyó tárgyalásai a hidegháborút zárták le. Nobel-békedíjas 1990-ben. 1991-ben sikertelen puccsot kíséreltek meg ellene.

GOTT, Karel (1939–) német származású cseh énekes. Csehszlovákia legnépszerűbb férfi előadójaként nemzetközileg is ismert. 1958-ban tűnt fel egy tehetségkutatón, de csak később futott be, főleg miután 1968-ban (osztrák színekben) 13. helyezett lett az Eurovíziós Dalfesztiválon.

GOTTWALD, Klement (1896–1953) cseh munkás, kommunista politikus. A Monarchia hadseregéből a Vörös Hadsereghez állt át 1918-ban. A CSKP alapító tagja (1921), az Elnökség tagja (1925–1953), a párt főtitkára (1929–1945), majd elnöke (1945–1953), a Komintern titkára (1928–1943). 1929-től nemzetgyűlési képviselő. 1933-ig élesen támogatta a szociáldemokrata mozgalmat. München idején a fegyveres ellenállás támogatója volt. A második világháború alatt Moszkvába távozott. Miniszterelnök-helyettes (1945–1946), majd választási sikere után miniszterelnök (1946–1948). Bár a szocializmus csehszlovák útjának híve volt, 1948-ban igazodott a szovjet úthoz. A kommunista hatalomátvétel fő vezetője 1948 februárjában. Köztársasági elnök (1948–1953), haláláig a párt és az állam legfőbb vezetője, a csehszlovák sztálinista rendszer kiépítője.

GRATZ Gusztáv (1875–1946) magyar történész, politikus. Külügyminiszter (1921. január–április), a Magyarországi Német Népi Egylet elnöke (1924–1938), a *Volksbund* ellenfele; a németek deportálták.

GRECSKO, Andrej (1903–1976) szovjet marsall. 1919-ben lépett be a Vörös Hadseregbe. A második világháború alatt gyorsan lépett felfelé a ranglétrán. 1953-ig a kijevi katonai körzet, majd 1957-ig az NDK-ban állomásozó szovjet erők parancsnoka. Szovjet honvédelmi miniszterhelyettes (1957–1960), majd a VSZ főparancsnoka (1960–1967). Honvédelmi miniszter (1967–1976), az SZKP PB tagja (1973–1976). 1969-ben a küldöttség tagja Prágában, Dubček leváltása érdekében.

GREY, sir Edward [1916: viscount Grey of Fallodon] (1862–1933) brit liberális politikus. Külügyminiszter (1905–1916), az angol–oros antant megkötője (1907). Fontos szerepe volt az 1914. júliusi válságban. Washingtoni nagykövet (1919–1920).

GROMIKO, Andrej (1909–1989) szovjet közgazdász, diplomata. Washingtoni nagykövet (1943–1946), részt vett a teheráni, jaltai és potsdami konferencián. Az

ENSZ BT tagja (1946–1948), gyakran élve a vétójoggal. Külügyminiszterként (1957–1985) számos fegyverzetkorlátozó egyezmény aláírója. Szovjet államfő (1985–1988).

GYÖNGYÖSI János (1893–1951) magyar tanár, újságíró, kisgazda politikus. Külügyminiszter (1944–1947), a magyar delegáció vezetője az 1946-os párizsi konferencián.

HÁCHA, Emil (1872–1945) cseh jogász, politikus. A bécsi Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság bírója 1914-től. A csehszlovák Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság helyettes vezetője (1919–1925), majd elnöke (1925–1938). 1938–1939-ben Csehszlovákia köztársasági elnöke, 1939–1945 közt a Cseh–Morva Protektorátus elnöke. 1945-ben börtönbe került, és ott hamarosan meghalt.

HAJDŰ, Vavro (1913–1977) zsidó származású szlovák kommunista politikus. Csehszlovák külügyminiszter-helyettes (1949–1951). A Slánský-per kapcsán 1951-ben letartóztatták, életfogytiglani börtönre ítélték. 1956-ban szabadult, 1963-ban jogilag, 1968-ban politikailag is rehabilitálták.

HÁJEK, Jiří (1913–1993) cseh jogász, diplomata, szociáldemokrata-kommunista politikus. Nemzetgyűlési képviselő (1945–1954). Londoni nagykövet (1955–1958), külügyminiszter-helyettes (1958–1962), országa ENSZ-képviselőjének vezetője (1962–1965). A prágai tavasz idején külügyminiszter (1968. április–szeptember), az ENSZ-nél tiltakozott a VSZ-csapatok megszállása ellen. Kizárták a pártból. A Charta '77 egyik aláírója, szóvivője. 1990 után Dubček egyik tanácsadója volt.

HALIFAX, viscount [1944-től earl; szül.: Wood, Edward Frederick Lindley, később: Lord Irwin of Kirkby Underdale] (1881–1959) brit indiai alkirály (Lord Irwin néven, 1926–1931); brit külügyminiszter (1938–1940). Fokozatosan szakított az *appeasement* (megbékítés) politikájával. Washingtoni nagykövet (1941–1951).

HALLSTEIN, Walter (1901–1982) német jogász, diplomata, politikus. Az NSZK külügyi államtitkára (1951–1958), a róla elnevezett doktrína meghirdetője. Az EGK Bizottság legelső elnöke (1958–1966). Az európai integráció egyik fő előmozdítója volt.

HAMOUZ, František (1919–1985) cseh kommunista politikus, diplomata. 1963-tól külkereskedelmi miniszter, majd miniszterelnök-helyettes (1968–1976). 1964–1976 közt parlamenti képviselő. Csehszlovákia képviselője a KGST-ben (1954–1958, 1968–1973), berlini nagykövet (1976–1982).

HAMPL, Antonín (1874–1942) cseh szakszervezeti vezető, szociáldemokrata politikus. Nemzetgyűlési képviselő (1918–1939), az SZDP elnöke (1924–1938). München után az egyetlen engedélyezett baloldali erő, a Nemzeti Munkapárt elnöke (1938–1939). 1939-től bekapcsolódott az ellenállásba. Letartóztatták, deportálták a náciok. A kínzások következtében meghalt.

HAVEL, Václav (1936–2011) cseh író, filozófus, politikus. Polgári családból származott, már korai műveiben is a kommunista rendszer bírálója volt. 1968 után vált politikailag aktívabbá. A Charta '77 aláírója és szóvivője. A VONS alapítója is volt. Ellenzéki tevékenysége miatt többször bebörtönözték, leghosszabb ideig 1979–1983

közt. A Polgári Fórum alapítója és vezetője (1989), csehszlovák, majd cseh köztársasági elnök (1989–1992, 1993–2003).

HAVLOVÁ [ŠPLÍCHALOVÁ], Olga (1933–1996) cseh ellenzéki politikus. Václav Havel első felesége. A Charta és a VONS munkatársa volt, szamizdatkiadót is vezetett. Havel börtönévei alatt neki írta híres leveleit.

HENDRYCH, Jiří (1913–1979) cseh kommunista politikus. 1931-ben csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. A háború alatt náci táborban raboskodott. 1946-tól KB-tag, a KB titkára (1954–1968), az Elnökség tagja (1958–1968). Az 1950-es évek végétől Novotný után a párt második embere, a kulturális-ideológiai terület irányítója. Parlamenti képviselő (1948–1971), de 1968 után már érdemben nem politizált.

HENLEIN, Konrad (1888–1945) szudétanémet tornatanár, politikus. A Szudétanémet Hazafias Front (később Párt) megalapítója (1933). Pártja 1935-ben a legtöbb szavazatot kapta. Fokozatosan Hitler irányítása alá került. Az 1938-as válság egyik kirobbantója. München után a Szudéta-vidék birodalmi megbízottja, 1939-től *Gau-leitere*. Öngyilkos lett.

HEYDRICH, Reinhard (1904–1942) német náci politikus. Az SD (1932–1942) és az RSHA (1939–1942) főnöke, az *Endlösung* egyik irányítója, *de facto* cseh-morva „protektor” (1941–1942). A londoni csehszlovák kormány által kitervelt merényletben halt meg, amit a náci kegyetlenül megtoroltak.

HITLER, Adolf (1889–1945) osztrák (német) festő, náci politikus. Az NSDAP (náci párt) vezetője (1921–1945), 1923-as hatalomátvételi kísérlete („sörpuccs”) elbukott. A börtönben írta meg a *Mein Kampf*-ot. Német kancellár (1933–1945) és 1934-től *Führer*. A müncheni konferencia résztvevője. 1938-ban a Szudéta-vidéket, 1939-ben Cseh-Morvaország maradék területét is megszállta. Öngyilkos lett.

HLINKA, Andrej (1865–1938) szlovák katolikus pap, néppárti politikus. Felfüggesztése után történt a csernovai sortűz (1907). A Szlovák Néppárt alapítója és vezetője (1913–1938). 1919-ben Párizsban próbált fellépni a szlovák autonómia mellett, de kiutasították. Csehszlovákiában zömmel ellenzéki szerepet játszott. 1927–1929 közt pártja belépett a kormánykoalícióba, de ő maga nem vállalt miniszteri posztot.

HODŽA, Milan (1878–1944) szlovák agrárpárti politikus. 1905-től a budapesti országgyűlés képviselője. 1910 után Ferenc Ferdinánddal működött együtt. 1918-ban Bartha Albert magyar hadügyminiszterrel etnikai demarkációs vonalban állapodott meg. 1918–1939 közt a prágai parlament tagja, unifikációs, oktatási, mezőgazdasági tárcák vezetője. Csehszlovák miniszterelnök (1935–1938, az első szlovák e poszton). Rövid ideig külügyminiszter, a Közép-Európa-terv előterjesztője (1935–1936). 1937-től a nemzetiségi státútumon is dolgozott. München után emigrált, Párizsban Szlovák Nemzeti Tanácsot hozott létre Osuskýval, amely Beneš riválisává vált. 1940–1941-ben mégis a londoni Államtanács tagja, majd az USA-ba költözött, mert nem értett egyet Benešsel.

HOLDOŠ, Ladislav (1911–1988) szlovák kommunista politikus. Részt vett a spanyol polgárháborúban. A náci Buchenwaldba hurcolták. 1945-től az SZLKP KB és Elnökség tagja, 1951-ig nemzetgyűlési képviselő. Szlovák egyházügyi megbízott

(1950–1951). Burzsoá nacionalizmus vádjával börtönbe zárták, 1957-ben szabadult. Rehabilitálták, kubai nagykövet lett (1969–1970), de újra kizárták a pártból, s megfigyelés alatt állt.

HORÁKOVÁ, Milada (1901–1950) cseh jogász, feminista és nemzeti szocialista politikus. A Női Nemzeti Tanács és a Vöröskereszt tagja. 1939-től részt vett az ellenállásban, a náci börtönbe zárták (eredetileg halálra is ítélték). 1945-től nemzetgyűlési képviselő és a Cseh Nőtanács elnöke lett. Bírálta a kommunisták lépéseit. 1948 februárja után lemondott, de politikailag aktív maradt. Kapcsolatban állt pártja emigrált vezetőivel, és fokozatosan az ellenállás tagja lett. 1949-ben letartóztatták, majd egy kirakatperben halálra ítélték.

HORVÁTH, Ivan (1904–1960) szlovák író, kommunista politikus. Részt vett az ellenállásban, majd az SZNT tagja (1945–1948), egyidejűleg a *Kultúrný život* főszerkesztője. Budapesti nagykövet (1948–1950). 1950-ben letartóztatták, burzsoá nacionalizmus vádjával 1959-ig börtönben ült.

HROMÁDKA, Josef (1936–) cseh evangélikus lelkész, a teológia doktora. A Cseh Testvérek Evangélikus Egyháza szinódusi elnöke (1987–1990). Csehszlovák miniszterelnök-helyettes (1989–1990).

HRUSCsov, Nyikita (1894–1971) orosz munkás, szovjet kommunista politikus. 1918-ban lépett be a bolsevik pártba, a polgárháborúban (majd a második világháborúban ismét) politikai biztos. Sztálin megbízható híve volt, a harmincas évek ukrainai tisztoztatásainak vezetője lett. Az Ukrán KP vezetője (1938–1949), Sztálin halála után az SZKP első titkára (1953–1964), a desztalinizálás fő alakja volt. Szovjet miniszterelnök (1958–1964). Puccsal távolították el a hatalomból.

HUSÁK, Gustáv (1913–1991) szlovák jogász, kommunista politikus. A második világháborúban az ellenállás és a szlovák nemzeti felkelés aktív tagja. Belügyi megbízott (1945), majd a Megbízottak Testülete elnöke (1944–1945, 1946–1950), 1947-ben puccsszerűen szervezte át a szlovák szövetet. 1954–1963 közt börtönben volt burzsoá nacionalizmus vádjával. Miniszterelnök-helyettes (1968–1969). A moszkvai tárgyalásokon tűnt fel Brezsnyevnek. Az SZLKP első titkára (1968–1969), a CSKP Elnökség tagja (1968–1989), a párt első, illetve főtitkára (1969–1987), köztársasági elnök (1975–1989). A normalizáció vezető politikusa lett. A forradalom idején lemondott.

HÜBL, Milan (1927–1989) cseh történész, kommunista, majd ellenzéki politikus. A pártakadémia rektora (1968–1969). 1968. augusztusban a CSKP Elnökség tagja; a KB-ból és a parlamentből 1969-ben, a pártból 1970-ben zárták ki. Körülötte szerveződött meg az SHČO. Ellenzéki tevékenységéért börtönbe zárták (1972–1976). A Charta '77 alapító tagja. A nyolcvanas években állítólag együttműködött az állambiztonsággal.

INDRA, Alois (1921–1990) cseh kommunista politikus. Az állami tervbizottság elnöke (1962–1963), közlekedési miniszter (1963–1968). A szovjeteket behívó levél egyik aláírója és a normalizációs rezsim egyik vezető alakja. A CSKP titkára (1964–1969), a CSKP Elnökség tagja (1971–1989), a Szövetségi Gyűlés házelnöke (1971–1989).

INGR, Sergěj [Jan] (1894–1956) cseh tábornok. Az első világháborúban orosz fogságba esett, pravoszláv hitre tért. Harcolt a cseh légiókban. 1918-ban részt vett Pozsony megszállásában, majd a tésini harcokban. 1939-ben emigrált, Franciaországban szervezett csehszlovák haderőt. A londoni emigráns kormány honvédelmi minisztere (1940–1944), a csehszlovák fegyveres erők főparancsnoka (1944–1945). 1948-ig hágai nagykövet, a februári puccs után lemondott, emigrációban élt.

JAKEŠ, Miloš [Milouš] (1922–) cseh munkás, kommunista politikus. A szovjet pártfőiskolán tanult, Dubčekkel azonos évfolyamon. 1958-tól a pártapparátusban dolgozott, a prágai tavasz reformjait eleinte támogatta. 1968-ban a CSKP Közpon-ti Ellenőrző és Felülvizsgáló Bizottsága elnökévé választották. Részt vett a moszkvai tárgyalásokon, s ezután a normalizáció híve és a felülvizsgálatok fő irányítója lett. A CSKP KB Titkárság tagja 1977-től, az Elnökség póttagja (1977–1981), tagja (1981–1989), majd a párt főtitkára (1987–1989). 2003-ban bíróság elé állították, de felmentették.

JAKSCH, Wenzel (1896–1966) szudétanémet munkás, szociáldemokrata politikus. 1929-ben nemzetgyűlési képviselő, 1938-ban a német SZDP vezetője lett. Az utolsó aktivista német vezetőként 1939-ben emigrált. Londonban tárgyalt Benešsel, de sikertelenül. 1949-ben tért haza az NSZK-ba, ahol szudétanémet érdekvédelmi szervek vezetője lett. 1957-től a Bundestag képviselője.

JANDA, Dalibor [Václav] (1953–) cseh popénekes, dalszöveg- és zeneszerző. Különösen a nyolcvanas években volt igen népszerű, de a rendszerváltás óta is sok albuma jelent meg.

JARUZELSKI, Wojciech (1923–2014) lengyel tábornok, kommunista politikus. 1968-tól védelmi miniszter, részt vett a Csehszlovákia elleni intervencióban. Miniszterelnök (1981–1985), a LEMP első titkára (1981–1989), az Államtanács elnöke, majd köztársasági elnök (1985–1990). 1981-ben a hadiállapot bevezetője.

JELCIN, Borisz (1931–2007) orosz-szovjet kommunista politikus. Gorbacsov nevezte ki moszkvai párttitkárrá 1985-ben, de később bírálta a reformok lassúságát, ezért leváltották (1987). 1990-ben az Orosz Föderáció elnökévé választották, kilépett a pártból. 1991-ben meggátolta a keményvonalasok puccsát. 1999-ig orosz államfő.

Jičínský, Zdeněk (1929–) cseh jogász, kommunista, majd ellenzéki politikus. Részt vett az 1960-as és 1968-as alkotmány kidolgozásában, a barnabita bizottságban. 1969-ben a Szövetségi Gyűlés képviselője, majd kizárták a pártból. A Charta '77 aláírója, szamizdatokban publikált. 1989-ben kooptálták a parlamentbe, amelynek alelnöke lett. 2010-ig megszákításokkal képviselő maradt.

JIRÁSEK, Alois (1851–1930) cseh író, tanár. Főleg történelmi regényeket írt. Többször jelölték irodalmi Nobel-díjra. Az első világháború alatt a nemzeti függetlenség melletti harc egyik fő alakja volt.

JIROUS, Ivan Martin (1944–2011) cseh költő. A *Plastic People of the Universe* nevű underground rockegyüttes művészeti vezetője. A normalizációs rezsim idején ötször zárták börtönbe politikai nézetei miatt. Második börtönbüntetése volt a Charta '77

közvetlen kiváltó oka. Szabadulása után a Charta aláírója és a VONS tagja lett, szamizdatokban is publikált, petíciókat adott ki, ezért újabb büntetéseket kapott.

KÁDÁR János (1912–1989) magyar kommunista politikus. Belügyminiszter (1948–1950), 1951–1954 közt börtönben ült. 1956-ban az MDP, majd az MSZMP első titkára lett. Az 1956-os forradalom egyik vezetője, majd szovjet segítséggel levérője. Miniszterelnök (1956–1958, 1961–1965). 1985-től az MSZMP főtitkára, 1988-tól hatalom nélküli elnöke.

KAPEK, Antonín (1922–1990) cseh kommunista politikus. Novotný megbízható embere. 1968-ban a szovjeteket behívó levél egyik aláírója, a normalizáció híve. A prágai pártbizottság vezető titkára (1969–1988). A CSKP Elnökség póttagja (1962–1968), majd tagja (1970–1988). Öngyilkos lett.

KAPP, Wolfgang (1858–1922) porosz (német) hivatalnok, újságíró, nacionalista politikus. 1917-ben a *Deutsche Vaterlandspartei* megalapítója és elnöke. 1919-ben létrehozta a Nemzeti Uniót. Élesen bírálta a versailles-i békét, a tördöféselmélet híve volt. 1920-ban sikertelen puccsot hajtott végre. Svédországba menekült.

KÁROLY, I. (1887–1922) Habsburg-házi osztrák császár, magyar (IV. Károly) és cseh (III. Károly) király (1916–1918). 1914-től trónörökös. 1917 első felében különbékére törekedett. 1918 őszén a Monarchia osztrák felét megpróbálta föderalizálni. Később lemondott uralkodói jogainak gyakorlásáról. 1921-ben két ízben is megpróbált visszatérni a magyar trónra. Száműzetésben halt meg Madeirán.

KATUSEV, Konsztantyin (1927–2010) orosz mérnök, szovjet kommunista politikus. A gorkiji pártszervek élén töltött évek után 1968–1977 közt az SZKP Titkárság tagja. Miniszterelnök-helyettes (1977–1982), kubai nagykövet (1982–1985), majd 1991-ig a nemzetközi gazdasági kapcsolatok ügyeinek vezetője.

KIRILENKO, Andrej (1906–1990) orosz mérnök, szovjet kommunista politikus. Brezsnyev egyik legfontosabb munkatársa, a káderekérdések és a gazdasági tervezés felügyeletének felelőse. Az SZKP PB tagja (1962–1982) és a KB titkára (1966–1982).

KLAUS, Václav (1941–) cseh közgazdász, polgári demokrata politikus. A Polgári Fórum és a Polgári Demokrata Párt alapító tagja, valamint elnöke (1990–2002). Csehszlovák pénzügyminiszter (1989–1992), cseh miniszterelnök (1992–1998), a képviselőház elnöke (1998–2002), majd cseh köztársasági elnök (2003–2013).

KLÍMA [KAUDERS], Ivan (1931–) zsidó származású cseh író. Túlélte a terezíni rabságot. 1953-ban belépett a CSKP-ba, de 1967-ben kizárták. A kizárást 1968-ban visszavonták, de 1970-ben újra megerősítették. Számos folyóirat, köztük a *Literární noviny* (majd a *Literární listy*) munkatársa volt. Később szamizdatokban publikált.

KLOFÁČ, Václav (1868–1942) cseh újságíró, nemzeti szocialista politikus. 1897-ben pártjának egyik alapítója, majd évtizedeken át elnöke (1899–1938). 1901-től a *Reichsrat* képviselője. 1914-ben letartóztatták, 1917-ben amnesztiával szabadult. A prágai kormány honvédelmi minisztere (1918–1920), 1920-tól szenátor. A harmincas években politikai befolyása minimális volt, 1938 után vissza is vonult.

KOHOUT, Luboš (1925–2012) cseh politológus. A Károly Egyetemen tudományos szocializmust oktatott. 1970-ben kizárták a pártból, és elbocsátották. A normalizáció

idején ellenzéki aktivista, az 1969-es *Tíz pont*, majd a Charta '77 aláírója. 1988-ban az *Obroda* egyik alapítója.

KOHOUT, Pavel (1928–) cseh és osztrák író és költő. Számos folyóiratnál dolgozott. 1967-ben az Írószövetség kongresszusán kritikusan lépett fel a párttal szemben. Támogatta a prágai tavaszt. 1969-ben kizárták a pártból. Részt vett a Charta '77 megalakításában. 1978-ban egyéves szerződést kapott a bécsi *Burgtheater*-be, ezt követően nem engedték hazatérni, állampolgárságától is megfosztották.

KOLDER, Drahomír (1925–1972) cseh kommunista politikus. A CSKP Elnökség tagja (1962–1968). 1962-től a rehabilitációs bizottság vezetője. 1966–1967-ben a Novotný-ellenes csoport tagja lett, de 1968-ban ellenezte a reformokat; a szovjeteket behívó levél egyik aláírója. A Titkárság tagja 1969–1971 között.

KOLLÁR, Ján (1793–1852) szlovák költő, evangélikus lelkész, régész, pánszláv politikus. A szlovák nemzeti mozgalom egyik korai vezető alakja.

KOMENSKÝ, Jan Amos (latinul: Comenius, Iohannes Amos) (1592–1670) cseh teológus, filozófus, pedagógus. A Morva Testvérek lelkésze, később püspöke. Az ellenreformáció miatt külföldre távozott (többek közt Sárospatakon is élt).

KOSZIGIN, Alekszej (1904–1980) szovjet mérnök, kommunista politikus. A Népbiztosok Tanácsa, illetve a Minisztertanács elnökhelyettese (1940–1964, kisebb megszakításokkal), majd elnöke (1964–1980). Főleg a gazdaság területén dolgozott. 1965-ös reformterve kudarcba fulladt. A vezetés legliberálisabb tagja volt.

KOUCKÝ, Vladimír (1920–1979) cseh diplomata, kommunista politikus. A *Rudé právo* főszerkesztője (1955–1958), a CSKP Titkárság tagja 1958-tól. A hatvanas években a párt jogi, illetve ideológiai bizottságát vezette. 1967-ben a Novotný-ellenes csoport tagja. Moszkvai (1968–1970), brüsszeli (1970–1978), majd római nagykövet.

KRAMÁŘ, Karel (1860–1937) cseh nacionalista politikus. Az Ifjúcseh, majd Csehszlovákiában a Nemzeti Demokrata Párt elnöke (1919–1934). 1916-ban halálra ítélték, de később kegyelmet kapott. Csehszlovák miniszterelnök (1918–1919), részt vett a párizsi békekonferencián is. Oroszbarát (de antikommunista) nézetei miatt összetűzésben állt a Masaryk–Beneš-iránnyal.

KREJČÍ, Jaroslav (1892–1956) cseh jogász, politikus. 1921-től az Alkotmánybíróság titkára, majd a szervezet elnöke (1938–1939). A brnói egyetem professzora 1938-tól. Csehszlovák, majd protektorátusi igazságügyi miniszter (1938–1945), a Protektorátus miniszterelnöke (1942–1945). 1946-ban kollaborálási vádakkal huszonöt évi börtönre ítélték, ott halt meg.

KRIEGL, František (1908–1979) zsidó származású cseh orvos, kommunista politikus. Harcolt a spanyol polgárháborúban, majd 1939-től a Vöröskereszt tagjaként a Japán által megtámadt Kínában dolgozott. A népi milícia helyettes vezetőjeként részt vett a CSKP hatalomátvételében. Egészségügyi miniszterhelyettes (1949–1952), az anticionista kampányban leváltották. A hatvanas évek elején Kubában volt tanácsadó. A CSKP KB (1966–1969), illetve Elnökség (1968) tagja. 1968-ban a Nemzeti Front elnöke, radikális reformer. Az egyetlen személy, aki nem írta alá a moszkvai jegy-

zőkönyvet. 1969 májusában kizárták a pártból. 1970-ben nyugdíjazták. A Charta '77 egyik első aláírója volt.

KROFTA, Kamil (1876–1945) cseh történész, diplomata. Egyetemi tanárként tanított Prágában, majd Pozsonyban is. Csehszlovákia vatikáni (1919–1921), bécsi (1921–1925), majd berlini (1925–1927) követe. Ezt követően a külügyminisztérium elnöki osztályát vezette. Beneš híve és támogatója volt. Csehszlovák külügyminiszter (1936–1938). Aktívan részt vett a nácik elleni ellenállásban. 1944-ben letartóztatták, a terezíni Kis Erődben tartották fogva. Megérte a felszabadulást, de a rossz bánásmód miatt szerzett betegséget nem élte túl.

KUBIŠ, Jan (1913–1942) cseh katona. 1939-ben emigrált, Lengyelországban, majd Franciaországban harcolt. 1940-ben Angliában ejtőernyős kiképzést kapott. 1941 őszén dobták le a Protektorátus felett. 1942-ben a Heydrich elleni merénylet egyik kivitelezője. Hetekkel később a nácik rájuk találtak, tűzpárbajban meghalt.

KUČERA, Bohuslav (1923–2006) cseh szocialista politikus. 1948-ban lett a Csehszlovák Szocialista Párt egyik vezetője. 1968-ban reformerként választották a párt elnökévé, amely posztot 1989-ig töltötte be. Igazságügyi miniszter (1968). 1989 elején még támogatta a CSKP-t, nyártól kezdve azonban pártja függetlenedett attól.

KUNDERA, Milan (1929–) cseh (és francia) író. Már 1950-ben kizárták a CSKP-ból. 1956-ban visszaléphetett, de 1970-ben – az 1968-as reformok támogatása miatt – ismét kizárták. 1975-ben Franciaországba emigrált, 1981-től francia állampolgár. Többször jelölték Nobel-díjra.

KYNCL, Karel (1927–1997) cseh újságíró, rádió- és televízióriporter. 1962–1965 között az USA-ból, 1968-ban Vietnamból és Japánból tudósított. Az év végétől a prágai tévé munkatársa, de kritikái miatt 1969-ben távoznia kellett (a CSKP-ból is kizárták). A *Tíz pont* aláírásáért húsz hónapra börtönbe zárták. A Charta '77 aláírója. 1983-ban politikai menedékjogot kapott Angliában, ahol tovább dolgozott.

LAGARDE, Paul de (1827–1891) német történész, orientalista. A pángermanizmus, Közép-Európa elnémetesítése és az antiszemitizmus egyik szószólója volt.

LANSING, Robert (1864–1928) amerikai jogász, demokrata politikus. Külügyminiszter (1915–1920). 1917-ben megegyezett Japánnal. 1918 őszén elutasította, hogy a Monarchia a 14 pont alapján kössön fegyverszünetet. A párizsi békekonferencia résztvevője (a Tízek, majd az Ötök Tanácsa tagja).

LAROCHE, Jules (1872–1961) francia diplomata és író. 1919-ben a békekonferencia területi bizottságának tagja. Varsói (1926–1935), majd brüsszeli (1935–1937) nagykövet.

LAUŠMAN, Bohumil (1903–1963) cseh szociáldemokrata politikus. A londoni emigráns Államtanács tagja volt, majd Prágában ipari miniszter (1945–1947), az SZDP elnöke (1947–1948, a kommunistaellenes és az együttműködő szárny kompromisszumos jelöltjeként). Az 1948. februári kommunista puccs után miniszterelnök-helyettes, de júniusban befejezte politikai karrierjét. 1949-ben emigrált, de a csehszlovák állambiztonság 1953-ban Ausztriából elrabolta. Tizenhét év börtönre ítélték, a fogságban halt meg.

LE ROND, Henri Louis Édouard (1864–1949) francia tábornok, diplomata. 1915-ben súlyosan megsérült. 1918-ban a szövetséges főparancsnokságon dolgozott. A békekonferencián a területi bizottság tagja. A felső-szléziai lengyel–német határvonal egyik megrajzolója volt egy szövetségesközi bizottság vezetőjeként. A második világháború idején Pétain mellett dolgozott.

LENÁRT, Jozef (1923–2004) szlovák kommunista politikus. Részt vett a szlovák nemzeti felkelésben. Pártiskolán tanult Moszkvában. Az SZNT elnöke (1962–1963), csehszlovák miniszterelnök (1963–1968), az SZLKP első titkára (1970–1987). A CSKP Elnökség tagja (1962–1968, 1970–1989). Csehszlovákia szétválása után cseh állampolgár lett.

LENIN [ULJANOV], Vlagyimir (1870–1924) orosz forradalmár, marxista filozófus. Az orosz SZDP bolsevik szárnyának vezetője, az *Iszkra* című lap szerkesztője. Az 1905-ös forradalomban is részt vett, utána Svájcban élt. A németek csempészték vissza 1917 tavaszán. A bolsevik puccs fő szervezője, majd a Népbiztosok Tanácsa elnöke (1917–1924).

LETTRICH, Jozef (1905–1969) szlovák ügyvéd, demokrata politikus. Az 1943-as karácsonyi egyezmény egyik megkötője, az SZNT alapító tagja, később elnöke (1945–1948). A nemzeti felkelés egyik irányítója volt. 1944-ben részt vett a Demokrata Párt alapításában, a párt elnöke (1945–1948). A CSKP hatalomátvétele után az USA-ba emigrált, a Szabad Csehszlovákia Tanácsa alelnöke lett.

LEYGUES, Georges (1857–1933) francia politikus. 1894-től számos miniszteri (többek között tengerészeti, belügyi) posztot töltött be; egy ízben francia miniszterelnök és külügyminiszter (1920–1921). Véget vetett elődje, Millerand magyarbarát politikájának, a kisantant támogatója.

LIST, (Siegmund) Wilhelm (1880–1971) német tábornok. 1898-tól 1942-ig szolgált a hadseregben. Az Anschluss után integrálta az osztrák haderőt a Wehrmachtba. Részt vett Morvaország megszállásában, a lengyel, francia, balkáni hadjáratokban. A kaukázusi offenzíva után Hitler leváltotta. 1948-ban börtönre ítélték, de 1952-ben szabadult.

LLOYD GEORGE, David (1863–1945) brit ügyvéd, liberális politikus. Pénzügyminiszter (1908–1915). 1909-es költségvetését a Lordok Háza megvétózta, ami alkotmányos válsághoz és a lordok vétőjogának eltörléséhez vezetett (1911). Hadianyag-miniszter (1915–1916), majd miniszterelnök (1916–1922). A párizsi békekonferencia, a Tízek, majd a Négyek Tanácsa egyik vezető személyisége.

LODGMAN VON AUEN, Rudolf (1877–1962) skót származású csehországi német hivatalnok, politikus. 1911-ben lett a *Reichsrat* képviselője. Harcolt az első világháborúban. 1918-ban a szeparatista Német-Csehország tartomány vezetője, de a cseh katonai fellépés miatt Bécsbe menekült. 1919-ben visszatért, a Német Nemzeti Párt alapítója, 1922-től elnöke. Prágai nemzetgyűlési képviselő (1920–1925). Üdvözölte a müncheni döntést és Hitlert 1938-ban, de nem vett részt a náci politikai életben. 1945 után a kitelepített németek érdekvédelmi szerveinek élén állt az NSZK-ban.

LONDON, Artur (1915–1986) zsidó származású cseh kommunista politikus, diplomata. Részt vett a spanyol polgárháborúban. A mauthauseni koncentrációs tábor rabja volt. Hazatérése után külügyminiszter-helyettes (1949–1951). 1951-ben letartóztatták, a Slánský-perben életfogytiglani börtönre ítélték. Tanúskodott a későbbi mellékperek vádlottjai ellen. 1956-ban szabadult, 1963-ban Franciaországba emigrált.

LÖBL, Evžen (Eugen) (1907–1987) zsidó származású szlovák kommunista politikus. Csehszlovák külkereskedelmi miniszterhelyettes (1945–1949). 1949-ben letartóztatták, a Slánský-perben 1952-ben életfogytiglani börtönre ítélték. 1964-ben a Csehszlovák Nemzeti Bank pozsonyi igazgatója lett. Részt vett a gazdasági reform kidolgozásában. 1968-ban emigrált, közgazdász-politológus professzor lett az USA-ban.

MACH, Alexander (1902–1980) szlovák szélsőjobboldali politikus. Fiatalon lett a Szlovák Néppárt tagja, Tuka irányítása alatt. A *Slovák* szerkesztője, a *Rodbrana* tagja, majd a Hlinka Gárda egyik alapítója, később vezetője (1939–1944). Szlovák propagandaminiszter, majd belügyminiszter (1940–1945). A náci eszmék és Hitler híve volt. A csehszlovák Nemzeti Bíróság harminc (majd huszonöt) évi börtönre ítélte, 1968-ban szabadult.

MACHAR, Josef Svatopluk (1864–1942) cseh költő, író, realista párti politikus. Az első világháború előtt bécsi banktisztviselőként dolgozott. 1918–1924 közt a csehszlovák hadsereg főinspektora. Irodalmi munkásságáért Nobel-díjra jelölték.

MACHATKA, Osvald (1927–1985) cseh történész, hungarológus. Több könyve jelent meg Jugoszláviáról is. 1968-ban Nagy Imrét méltató cikket publikált a *Literární listy*ben, amelyre éles válasz született a *Népszabadság* hasábjain.

MAGLIONE, Luigi (1877–1944) olasz katolikus főpap, teológus. Apostoli nuncius Svájcban (1920–1926), majd Franciaországban (1926–1935). 1935-től bíboros. XII. Pius pápa államtitkára a Vatikánban (1939–1944).

MAJSZKIJ, Ivan (1884–1975) orosz (szovjet) történész, diplomata, kommunista politikus. 1922-től londoni, tokiói, helsinki, majd ismét londoni nagykövet (1932–1943). 1941-ben Sikorski-val megegyezve érvénytelenítette a náci-szovjet paktumot. Külügyi népbiztoshelyettes (1943–1945), majd a szovjet akadémia történésze lett. Sztálin halála előtt kémkedés vádjával letartóztatták, 1955-ben szabadult.

MALYPETR, Jan (1873–1947) cseh agrárpárti politikus. Csehszlovák belügyminiszter (1922–1925), a nemzetgyűlés képviselőházi házelnöke (1925–1932, 1935–1939), miniszterelnök (1932–1935). Erős kézzel próbált kiutat találni a gazdasági válságból, de antidemokratikus intézkedések egész sorát hozta meg.

MAMATEY, Albert (1870–1923) szlovák emigráns politikus. 1893-ban vándorolt ki az USA-ba. A *Národné noviny* szerkesztője, a Szlovák Liga társalapítója és elnöke. A clevelandi és pittsburghi egyezmény egyik aláírója. Csehszlovákia pittsburghi konzulja.

MARCUSE, Herbert (1898–1979) német, majd amerikai filozófus, politikai gondolkodó. 1933-ban emigrált, 1934-ben telepedett le az USA területén. A kapitalizmus

és a modern technológia kritikusa, de a szovjet marxizmust is bírálta. Az új baloldal amerikai atyjaként tisztelték.

MARGOLIUS, Rudolf (1913–1952) cseh jogász, kommunista politikus. Zsidó származása miatt a náciok a lódzi gettóba zárták, majd Auschwitzban, Dachauban raboskodott. Belépett a CSKP-ba, az iparfejlesztés területén dolgozott. Külkereskedelmi miniszterhelyettes (1949–1952). A Slánský-perben letartóztatták, halálra ítélték.

MARKO, Ján (1920–?) szlovák kommunista politikus. 1954–1965 közt a Megbízottak Testülete, 1953–1971 közt az SZNT tagja, illetve alelnöke (1963–1968); a Szövetségi Gyűlés tagja (1969–1990) és alelnöke (1986–1989). Csehszlovák külügyminiszter (1969–1971), a CSKP KB tagja (1954–1958, 1968–1989).

MARSHALL, George Catlett (1880–1959) amerikai tábornok. Vezérkari főnök (1939–1945), republikánus külügyminiszter (1947–1949), hadügyminiszter (1950–1951). Európa újjáépítési tervéért (Marshall-terv) Nobel-békedíjat kapott (1953).

MASARYK, Jan (1886–1948) cseh diplomata, T. G. Masaryk fia. Beneš munkatársa, pártonkívüli külügyminiszter a londoni emigráns kormányban (1942–1945), majd hazatérve is (1945–1948). Nem lépett fel a CSKP 1948. februári puccsa ellen, de néhány héttel később holtan találták minisztériumi lakása egyik ablaka alatt. A korabeli vizsgálat szerint öngyilkos lett, de feltehető, hogy meggyilkolták.

MASARYK, Tomáš Garrigue (1850–1937) cseh filozófus, szociológus, politikus. 1891-től a *Reichsrat* tagja, 1900-ban létrehozta a Realista Pártot, melynek vezetője lett. 1914-ben emigrált, és a Monarchia felbomlásáért kampányolt Nyugaton. A Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke (1916–1918), az oroszországi cseh légió szervezője. Köztársasági elnök (1918–1935). A demokrácia elkötelezett híve volt, de alkotmányellenes kamarillát működtetett a prágai várban. Egészségi okokból lemondott.

MAŠTÁLKA, Jindřich (1866–1926) osztrák-cseh politikus. Az Ifjúcseh Párt osztrákbarát szárnyának tagja volt. A *Reichsrat* (1897–1918) és a cseh tartományi gyűlés (1901–1913) képviselője. Kramář bebörtönzése után a párt egyik fő vezetője; Kramář szabadulása után lényegében visszavonult a politikai élettől.

MAYR-HARTING, Robert (1874–1948) német jogász, egyetemi tanár, keresztény-szocialista politikus. A Károly Egyetem német részének rektora (1921–1922). 1919-ben pártja programjának egyik kidolgozója. 1920-tól a prágai nemzetgyűlés szenátora, 1925–1938 között képviselője. Az aktivista fordulat fő támogatója. Csehszlovák igazságügyi miniszter (1926–1929). Elutasította az együttműködést Henleinnel, de a növekvő nyomás hatására 1938 tavaszán rövid időre csatlakozott a Szudétanémet Párt frakciójához. Még ebben az évben visszavonult a politikától. 1945 után nem telepítették ki, Prágában halt meg.

MEČIAR, Vladimír (1942–) szlovák jogász, nacionalista politikus. 1970-ben zárták ki a CSKP-ból, 1989-ben a Nyilvánosság az Erőszak Ellen tagja, 1991-től a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom alapítója és elnöke. Szlovák miniszterelnök (1990–1991, 1992–1994, 1994–1998).

MEISSNER, Alfréd (1870–1950) cseh szociáldemokrata politikus. Részt vett a Habsburg-ellenes ellenállásban, majd az alkotmány és a választójog kidolgozásában. Igazságügyi miniszter a Tusar-kormányban 1920-ban, majd 1929–1934 között. Zsidó származása miatt Terezínbe deportálták. 1945 után fellépett a CSKP törekvései ellen.

MIKLOŠKO, František (1947–) szlovák matematikus, kereszténydemokrata politikus. 1983-tól ellenzéki szerepe miatt munkásként dolgozott. Az 1988-as gyertyás tüntetés egyik szervezője. A Nyilvánosság az Erőszak Ellen, majd 1992-től a Kereszténydemokrata Mozgalom tagja. Szlovák parlamenti képviselő (1990–2010), 2004-ben és 2009-ben köztársaságielnök-jelölt.

MILLERAND, Alexandre (1859–1943) francia szocialista politikus. Miniszterelnök (1920), köztársasági elnök (1920–1924), 1920-ban a békekonferencia legfontosabb résztvevője.

MLYNÁŘ [MÜLLER], Zdeněk (1930–1997) cseh jogász, politológus, kommunista politikus. Az ötvenes években Moszkvában tanult jogot (Gorbacsov évfolyamán), majd 1968-ig a Csehszlovák Tudományos Akadémia jogi intézetében dolgozott. A CSKP titkára és az Elnökség tagja (1968), Dubček szűkebb köréhez tartozott. Az akcióprogram társszerzője. Részt vett a moszkvai tárgyalásokon, de 1968 őszén lemondott, a Nemzeti Múzeumban dolgozott. 1970-ben kizárták a pártból. A Charta '77 aláírója volt, majd Ausztriába emigrált.

MOHORITA, Vasil (1952–) cseh kommunista politikus. A cseh Szocialista Ifjúsági Szövetség elnöke és a csehszlovák szövetség alelnöke (1986–1989). 1988-ban a KB, illetve a Titkárság legfiatalabb tagja. 1989 őszén tárgyal az ellenzéki vezetőkkel. A decemberi pártkongresszuson a CSKP alelnöke, hamarosan első titkára lett. Parlamenti képviselő (1990–1992), később szakított a kommunista párttal.

MOLOTOV [SZKRJABIN], Vjacseszlav (1890–1986) szovjet bolsevik politikus. 1921-től Sztálin hű követője. A Népbiztosok Tanácsa elnöke (1930–1941), majd a külügyek vezetője (1939–1949, 1953–1956). Paktumot kötött Ribbentroppal (1939). Ő írta alá a segélynyújtási egyezményeket a népi demokráciákkal. 1957-es puccskísérlete után leváltották miniszterelnök-helyettesi posztjáról, és a KB-ból is kizárták.

MORAVEC, Emanuel (1893–1945) cseh katonatiszt, kollaboráns politikus. Az első világháborúban a légiókban harcolt, majd hivatásos tiszt lett. A leghatározottabban ellenezte a München utáni kapitulációt, harcolni akart; cikkei élesen támadták a náciakat és Beneš is. Elbocsátották a hadseregtől. Emigrálni akart, de fokozatosan a náci eszmék hívévé vált. A Protektorátus oktatási és népművelési (propaganda) minisztere (1942–1945). A leghírhedtebb árulóként cseh *Quisling*nek is nevezik. Öngyilkos lett.

MORAVEC, František (1895–1966) cseh katonai hírszerző tiszt. Az első világháborúban légiós lett, 1919-ben a tanácsköztársaságok ellen is harcolt. 1930-tól katonai hírszerző, e szolgálat vezetője (1937–1939). A náci megszállás előestéjén a legfőbb iratokkal együtt Londonba repült. Az emigráns kormány katonai hírszerzését vezette. Az *Anthropoid*-akció egyik előkészítője. A háború után hazatért, de 1948-ban emigrált, az amerikai Védelmi Minisztérium tanácsadója lett.

MUSSOLINI, Benito (1883–1945) olasz szocialista újságíró, majd fasiszta politikus. A Nemzeti Fasiszta Párt alapítója (1921). Miniszterelnök-diktátor (1922–1943), külügyminiszter (1922–1929, 1932–1936). 1943-ban megbuktatták. Német segítségével a „Salói Köztársaság” vezetője (1943–1945). A partizánok kivégezték.

NAGY Imre (1896–1958) magyar kommunista politikus. Moszkvai emigráns. Földművelési miniszter (1944–1945), belügyminiszter (1945–1946). Miniszterelnök (1953–1955). 1955-ben leváltották, kizárták a pártból. Az 1956-os forradalom vezetője, újra miniszterelnök, egyben külügyminiszter (1956. október–november). A második szovjet beavatkozás után letartóztatták, halálra ítélték és kivégezték.

NAVRÁTIL, Augustin (1928–2003) cseh asztalos, magángazda, katolikus aktivista. A Charta '77 aláírója. Katolikus szamizdatokban publikált. 1988-ban ő kezdeményezte azt a katolikus petíciót, amely hatszázezer aláírást kapott országszerte. Bebörtönzés helyett kényszergyógykezeléssel sújtották. A forradalom után keresztény pártok vezetésében vett részt.

NEPRAŠ, Vladimír (1929–2010) cseh szociológus, szerkesztő. A *Rudé právo*, majd a *Reportér* című hetilap munkatársa. A *Tíz pont* című ellenzéki felhívás aláírása miatt 1970-ben bíróság elé állították. A prágai Médiatörténeti és -elméleti Intézetben dolgozott. A Charta '77 aláírója. Az NSZK-ba emigrált.

NERUDA, Jan (Nepomuk) (1834–1891) cseh költő, író, újságíró. Filozófiát tanult, de nem fejezte be a tanulmányait. Eleinte tanárként dolgozott. A cseh hazafiság újjáélesztése volt a fő célja.

NEURATH, Konstantin von (1873–1956) német jogász, diplomata. 1903 óta dolgozott külügyi szolgálatban. Római (1921–1930), majd londoni nagykövet (1930–1932). Külügyminiszter (1932–1938), a Cseh–Morva Protektorátus protektora (1939–1943, ténylegesen 1941 őszéig). 1937-ben belépett az NSDAP-ba, de nem vallott valóban náci nézeteket, ezért Hitler leváltotta. A nürnbergi perben tizenöt évre ítélték. 1954-ben szabadult.

NICOLSON, Harold (1886–1968) brit diplomata, politikus. 1909–1929 közt állt külügyi szolgálatban, szakértőként részt vett a békekonferencián is. 1930-tól politikai pályára lépett, de magas pozíciókat itt sem töltött be. Íróként, diplomácia- és irodalomtörténészként is ismert.

NOSEK, Václav (1892–1955) cseh bányász, kommunista politikus. Szakszervezeti aktivistaként lépett be a CSKP-ba 1929-ben. 1939-ben Angliába emigrált, az emigráns Államtanács tagja, később alelnöke. Csehszlovák belügyminiszter (1945–1953), a CSKP Elnökség tagja (1945–1954). A kitelepítések és a hatalomátvétel egyik kulcsszereplője volt. Munkaügyi miniszter (1953–1955).

NOVOMESKÝ, Ladislav („Laco”) (1904–1976) szlovák költő, publicista, kommunista politikus. 1925-től a CSKP radikális tagja. 1943-ban az illegális SZLKP egyik alapítója, a karácsonyi egyezmény aláírója. Részt vett a nemzeti felkelésben. Oktatási-népművelési megbízott Pozsonyban (1945–1950), nemzetgyűlési képviselő (1945–1951). Burzsoá nacionalizmus (és szeparatizmus) vádjával 1951-ben letartóztatták, 1954-ben tíz évre ítélték. 1956 elején szabadlábra került, de megfigyelés alatt állt.

1963-ban rehabilitálták, visszavették a pártba és az Írószövetségbe. 1968–1971 közt az SZLKP Elnökségének és az SZNT Elnökségének tagja.

NOVOTNÝ, Antonín (1904–1975) cseh lakatos, kommunista politikus. A CSKP alapító tagja (1921). 1937-től a párt prágai titkára, 1939-től a hazai ellenállás tagja. 1941-ben letartóztatták, Mauthausenbe került. A párt vezető titkára Prágában (1945–1951), a Titkárság és az Elnökség tagja 1951-től. A CSKP első titkára (1953–1968), köztársasági elnök (1957–1968). Keményvonalas sztálinista és szlovákellenes nacionalista volt.

NOVÝ, Vilém (1904–1987) cseh kommunista politikus. 1939–1945 közt Londonban élt. A *Rudé právo* főszerkesztője (1946–1949). 1949-ben letartóztatták, 1954-ig börtönben volt. A hatvanas években rehabilitálták. A pártfőiskola rektora (1963–1968). A prágai tavasz idején a konzervatív balszárny tagja, támogatta a megszálló csapatokat. Hamis legendákat terjesztett Jan Palachról.

OKÁLÍ, Daniel (1903–1987) szlovák jogász, irodalmár, politikus. Fiatalon is kommunista volt, de Szlovákia autonómiáját is támogatta. 1945-től CSKP-tag. Dél-Szlovákia magyartalanításának egyik fő harcosa volt. Szlovák belügyi megbízott (1948–1951), a katolikus kolostorok felszámolása és a munkatáborok kiépítése terén is aktív volt. Burzsoá nacionalizmus vádjával letartóztatták, 1954-ben tizennyolc évre ítélték, 1960-ban szabadult. A szlovák akadémia munkatársa volt mint irodalomtörténész (1963–1979).

ORWELL, George [BLAIR, Eric Arthur] (1903–1950) angol író. Részt vett a spanyol polgárháborúban. Az 1940-es években a BBC tudósítója. Utópikus regényei sötét színekkel ábrázolják a totális rendszereket.

OSUSKÝ, Štefan (1889–1973) szlovák ügyvéd, diplomata, politikus. 1905-ben kizárták minden magyar iskolából. Az USA-ba emigrált, ott tanult jogot. A Szlovák Liga alelnökeként Párizsba küldték, hogy Benešsekkel tárgyaljon. Jelen volt az elnyomott nemzetek kongresszusán (Róma, 1918) és a békekonferencián. Párizsi csehszlovák követ (1921–1939). 1939-ben külföldi ellenállást szervezett, majd a londoni kormány tagja lett, de vitái Benešsel távozását okozták 1942-ben. 1945-től az USA-ban professzor, 1948-ban csatlakozott a Szabad Csehszlovákia Tanácsához.

OUTRATA, Eduard (1898–1958) cseh jogász, közgazdász, politikus. A *Zbrojovka* fegyvergyár kereskedelmi, majd főigazgatója Brnóban. 1939-ben emigrált. A Nemzeti Bizottság egyik alapítója (Párizs), a londoni kormány, illetve 1942-től az Államtanács tagja. Hazatérve a kormány melletti Gazdasági Tanács vezetője (1945–1949), a Tervbizottság alelnöke (1946–1951). Letartóztatták, 1954-ben tizenkét évre ítélték, két év múlva szabadult.

PACHMAN, Luděk (1924–2004) cseh, majd német sakknagymester, csehszlovák ellenzéki aktivista. Többszörös csehszlovák bajnok, tizenöt nemzetközi tornát nyert. Kommunista volt, de 1968 után katolikus lett. 1968 végétől többször letartóztatták. A kínzások miatt csaknem meghalt. A *Tíz pont* kezdeményezője és aláírója. 1972-ben emigrációba kényszerítették, 1976-ban megfosztották állampolgárságától. 1978-ban

az NSZK sakkbajnoka lett. 1989 után cseh kereszténydemokrata politikusként ténykedett.

PALACH, Jan (1948–1969) cseh egyetemi hallgató. Történelmet és politikai gazdaságtant tanult. A normalizáció elleni tiltakozásul 1969. januárban lángra lobbantotta magát a Vencel téren. Pár nap múlva életét veszttette.

PALACKÝ, František (1798–1876) cseh történész, író, politikus. Több évtizedes munkával írta meg Csehország történetét. 1848-ban ausztrorszláv alapokon állva vett részt a forradalomban, s lett a *Reichsrat* képviselője. Ausztria föderatív átszervezéséért, a cseh nemzet egyenlőségéért harcolt.

PÁRKÁNYI, Ivan (1896–1996) ruszin jogász, politikus. Budapesten diplomázott. Huszton és Munkácson állami hivatalnok lett. 1921-ben Prágába hívták, ahol a miniszterelnökségen, majd a köztársasági elnöki hivatalban dolgozott. Az autonóm Kárpátalja minisztere, illetve kormányzója (1938. október–november). A náci megszállásig, majd a háború után is a prágai elnöki hivatalban kapott munkát. 1952-ben nyugdíjazták.

PATOČKA, Jan (1907–1977) cseh filozófus. 1949-ben eltávolították az egyetemi katedráról, ahová 1968–1972 között visszatérhetett. Ellenzékieknek tartott magánszemináriumokat. A Charta '77 egyik aláírója és első szóvivőinek egyike. Letartóztatása után egy kimerítő vallatás miatt rosszul lett, életét veszttette.

PAVEL, Josef [SCHUSTER, František] (1909–1973) cseh kommunista politikus. Moszkvai tanulmányok után részt vett a spanyol polgárháborúban. Harcolt a nyugati fronton. 1945 után a kommunista túlsúly kiépítője az állambiztonságban. 1948. februárban a népi milícia egyik vezetője. Belügyminiszter-helyettes, majd a nemzetbiztonság tábornoka, a határőrség megerősítője. 1951-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult. A prágai tavasz idején tért vissza a politikába. Belügyminiszter (1968. április–augusztus), radikális reformerként a teljes belügyi-állambiztonsági rezsim átszervezését kezdte el. Az intervenció után azonnal leváltották. 1970-ben kizárták a pártból.

PELIKÁN, Jiří (1923–1999) cseh, majd olasz újságíró, politikus. 1939-ben, emigrációban lépett be a CSKP-ba. Öt hónapig náci börtönben volt. 1945 után ifjúsági szervek munkatársa, egyetemi tisztogatásokban is részt vett. 1963–1968 közt a csehszlovák televízió igazgatója, a prágai tavasz idején határozott reformer nézetekkel. Leváltották, Rómában lett kulturális attasé. Megtagadta a hazatérést, 1977-ben olasz állampolgár lett. Olasz európai parlamenti képviselő (1979–1989). Rövid ideig Havel elnöki tanácsadója volt.

PETSCHEK, Julius (1856–1932) és Ignaz (1857–1934) csehországi zsidó származású nagytőkés testvérpár; Julius vállalkozó és bankár, Ignaz nagyiparos, bányatulajdonos volt. Az első köztársaság egyik leggazdagabb családjának tagjai.

PÍKA, Heliódor (1897–1949) cseh tábornok. A franciaországi cseh légióban harcolt, majd francia katonai akadémiát végzett. Csehszlovák katonai attasé Romániában és Törökországban. 1941-ben a londoni kormány katonai megbízottja lett a Szovjetunióban, ahol a szovjet nyomás ellenére hű maradt a londoni vezetéshez. 1945-ben

a vezérkari főnök helyettese lett. 1948-ban letartóztatták, kémkedési és hazaárulási vádakkal halálra ítélték, kivégezték.

PILLER, Jan (1922–1995) cseh munkás, kommunista politikus. Pártfőiskolát végzett, majd gazdasági területen dolgozott. Miniszterelnök-helyettes (1962–1965). Novotný emberének számított. A CSKP Elnökség tagja (1968–1971). A koncepciók perek rehabilitálásával foglalkozó újabb bizottság elnöke (1968–1970). A párt konzervatív szárnyához tartozott, de a VSZ inváziója után eleinte elítélte az intervenciót. A szakszervezetek országos vezetője (1970–1971).

PIUS, XII. [PACELLI, Eugenio] (1876–1958) olasz főpap. 1917-től püspök, az első világháborúban sikertelen békeközvetítést hajtott végre. Pápai nuncius Németországban (1917–1929). Bíboros (1929), vatikáni államtitkár (1930–1939), római pápa (1939–1958).

PLOCEK, Evžen (1929–1969) cseh munkás. Szakszervezeti vezető Jihlavában. Részt vett az 1968-as rendkívüli CSKP-kongresszuson. Palach példáját követve városa főterén lángra lobbantotta magát (1969. április).

PLOJHAR, Josef (1902–1981) német származású cseh katolikus pap, társutas néppárti politikus. 1925-ben szentelték fel. A háború alatt náci táborokban raboskodott. Jóval 1948 előtt a CSKP titkos tagja volt, utána pedig nyíltan kollaborált velük. Beran érsek ezért felfüggesztette és kiátkozta. A Csehszlovák Néppárt alelnöke (1948–1951), majd elnöke (1951–1968). Egészségügyi miniszter (1948–1968), az abortuszt engedélyező törvény egyik kidolgozója. 1968-ban leváltották, de haláláig képviselő maradt.

PODGORNÍJ, Nyikolaj (ukránul: PIDGORNÍJ, Mikola) (1903–1983) ukrán mérnök, szovjet kommunista politikus. Az Ukrán KP első titkára (1957–1963), az SZKP PB tagja (1960–1977), a Legfelsőbb Tanács elnöke (szovjet államfő, 1965–1977). Sokáig Hruscsov utódjának, majd Brezsnyev után a párt második emberének tartották.

POLJANSZKIJ, Dmitrij (1917–2001) szovjet-orosz kommunista politikus. A Szovjetunió Minisztertanácsa elnöke (1958–1962), majd első elnökhelyettese (1965–1973), az SZKP PB tagja (1960–1976).

PONOMARJOV, Borisz (1905–1995) orosz (szovjet) kommunista politikus, történész. Az SZKP KB osztályvezetője (1955–1957 közt a többi kommunista párttal ápolta kapcsolatokat osztályán, majd 1986-ig a nemzetközi osztályon). Az SZKP Titkárság tagja (1961–1985). 1960-ban megírta az SZKP történetét.

PRAŽÁK, Albert (1880–1956) cseh filológus, irodalomtörténész-professzor. 1914-ig gimnáziumi tanár, a háborúban a szerb és az orosz fronton harcolt. 1921-től a Pozsonyi, majd a Prágai Egyetemen oktatott. 1945-ben a prágai felkelés egyik vezetője, a Cseh Nemzeti Tanács elnöke. Politikai pályája véget is ért, ám 1949-ben eltávolították az egyetemről.

PRCHALA, Lev (1892–1963) cseh tábornok, politikus. Hadifogságból állt át a cseh légióba 1917-ben. Francia hadiakadémiát végzett. Ellenezte a kapitulációt München után, de nem tudta meggyőzni Beneš-t. Kárpátalja katonai parancsnoka lett, 1939-ben Lengyel-, majd Franciaországba távozott. 1940-ben Angliába kényszerült, de szem-

ben állt Benešsel. 1945 után sem tért haza, együttműködött egyes szudétanémet szervezetekkel.

PREISS, Jaroslav (1870–1946) cseh jogász, bankár, közgazdász, politikus. Ifjúcseh képviselőként az első világháború idején börtönbe zárták. 1918–1919-ben a prágai nemzetgyűlés képviselője is a nemzeti demokraták közt. Az első köztársaság egyik legbefolyásosabb embere, a Živnostenská Banka elnöke. A nácikkal nem működött együtt, 1945-ben mégis internálták. Szabadulása után három nappal meghalt.

RAJK László (1909–1949) magyar építőmunkás, kommunista politikus. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1941-ben pártutasításra hazatért, többször letartóztatták. Belügyminiszter (1946–1948), külügyminiszter (1948–1949). 1949. májusban letartóztatták, koholt vádak alapján kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

RAŠÍN, Alois (1867–1923) cseh jogász, közgazdász, politikus. 1894-ben két évre ítélték radikális cseh fiatalokkal. 1911-től ifjúcseh *Reichsrat*-képviselő. 1915-ben hazaárulásért halálra ítélték, 1917-ben kegyelmet kapott. Az 1918-as prágai forradalom egyik vezetője. Csehszlovákia első pénzügyminisztere (1918–1919). A *pětkábn* ő képviselte a nemzeti demokratákat. 1922–1923-ban ismét pénzügyminiszter. Deflációs lépései erős tiltakozást váltottak ki. Merénylet áldozata lett.

RAŠÍN, Ladislav (1900–1945) cseh jogász, nemzeti demokrata politikus. Alois Rašín fia. Ügyvédként dolgozott. 1935-től nemzetgyűlési képviselő lett a Nemzeti Egyesülés színeiben. 1938-ban a kapituláció egyik leghatározottabb ellenzője volt a köztársaság védelmi bizottsága tagjaként. 1939-től a Politikai Központ ellenállási mozgalom tagja. A Gestapo letartóztatta. Halálra, majd tizenöt évre ítélték. Börtönkórházban halt meg.

RATHENAU, Walter (1867–1922) német gyáros. Az első világháborúban a hadianyag-ellátás irányítója, a jóvátételi tárgyalások résztvevője. Külügyminiszter (1922). Teljesítési politikája miatt nacionalisták gyilkolták meg.

REICIN, Bedřich [REINZINGER, Friedrich] (1911–1952) zsidó származású cseh katonatiszt, kommunista politikus. 1939-ben letartóztatták a nácik, szabadulása után a Szovjetunióba menekült. Propagandatiszt lett a szovjetunióbeli cseh egységeknél. A háború után nácikat vallatott, a hadsereg szovjetizálásának egyik felelőse. A védelmi miniszter helyettese (1948–1951), a hadseregen belüli tisztogatás egyik vezetője. A Slánský-perben halálra ítélték, kivégezték.

RIBBENTROP, Joachim von (1893–1946) német náci diplomata, politikus. 1935-ben a német–brit flottaegyezmény, 1936-ban az antikomintern paktum aláírója. Londoni nagykövet (1936–1938), külügyminiszter (1938–1945). A Molotov–Ribbentrop-paktum (1939), a háromhatalmi egyezmény (1940) aláírója. A nürnbergi perben halálra ítélték, és kivégezték.

RIGO, Emil (1926–) szlovák kommunista politikus. Pártfőiskolát végzett, az eperjesi kerületi pártbizottság másodtitkára (1954–1960), majd ott járási titkár. A kassai vasmű üzemi párttitkára (1961–1968). A CSKP Elnökség tagja (1968. január–augusztus). 1968-ban konzervatív nézeteket vallott, együttműködött a megszállókkal. A Szövetségi Gyűlés tagja (1971–1989).

RÍPKA, Hubert (1895–1958) cseh újságíró, nemzeti szocialista politikus. Diplomáciai tudósító egy napilapnál, Beneš elnöki tanácsadója. Szembe akart szállni a müncheni egyezménnyel, emigrált. A londoni emigráns kormány külügyi államtitkára. 1945-től külkereskedelmi miniszter. 1948-ban a lemondott miniszterek közé tartozott, majd ismét emigrált. A Szabad Csehszlovákia Tanácsa tagja.

ROUDNICKÝ, Alois (1877–1939) cseh katolikus pap, néppárti politikus. 1920–1935 között képviselő, majd szenátor. A képviselőház alelnöke 1929 decemberétől. 1938-ban csatlakozott a Nemzeti Egység Pártjához.

RUNCIMAN, Walter [1937-től Viscount] (1870–1949) angol liberális politikus. Oktatási (1908–1911), mezőgazdasági (1911–1914), kereskedelmi miniszter (1914–1916, 1931–1937). A müncheni válság előtt a brit kormány által Csehszlovákiába küldött megbízott; eleinte a Szudéta-vidék autonómiáját szerette volna elérni. A Királyi Államtanács elnöke (*Lord President of the Council*, 1938–1939).

RYS-ROZSÉVAČ, Jan [ROZSÉVAČ, Josef] (1901–1946) cseh újságíró, fasiszta politikus. A *Vlajka*-mozgalom egyik funkcionáriusa. Jan Rys álnéven antiszemita pamfleket írt. 1939 elejéig börtönben ült. Kollaborált a náci megszállókkal, de a *Vlajka* 1942-es betiltása után internálták. A háború után halálra ítélték, kivégezték.

SACHER, Richard (1942–2014) cseh jogász, néppárti politikus. 1969-ben lépett be a Néppártba, amelynek reformszárnyához tartozott a nyolcvanas években. Kapcsolatban állt az ellenzékkal is. 1987-ben kísérletet tett az akkori pártvezetés leváltására. A forradalom után tárca nélküli, majd belügyminiszter (1989–1990). Feloszlatta az állambiztonságot, de botrányt kavart, hogy annak munkatársai végkielégítéssel távoztak.

ŠALDA, František Xaver (1867–1937) cseh irodalomkritikus, újságíró, író. 1919-től a neolatin nyelvek irodalmának professzora a Károly Egyetemen. Számos folyóiratban publikált, később saját folyóiratokat is alapított.

SALVAGO RAGGI, Giuseppe (1866–1946) olasz diplomata, politikus, író. Pekin-i követ a bokszerláadás idején. Kairói főkonzul, majd eritreai kormányzó (1913–1915). Párizsi nagykövet (1916–1917), majd királyi szenátor. A párizsi békekonferencia területi bizottságának tagja.

ŠÁMAL, Přemysl (1867–1941) cseh jogász, politikus. A realista párt vezetője lett 1914-ben. A Maffia nevű titkos szervezet egyik vezetője. 1918 őszén a genfi tárgyalások tagja. Prága polgármestere (1918–1919), majd a köztársasági elnöki hivatal (kancellária) befolyásos vezetője (1919–1938). A náciellenes Politikai Központ tagja, de 1940-ben a Gestapo letartóztatta. A börtönben meghalt.

SEIFERT, Jaroslav (1901–1986) cseh író, költő, újságíró. Már 1929-ben kizárták a CSKP-ból, ekkor az SZDP-be lépett be. 1949-től felhagyott az újságírással, csak irodalmi munkássága volt. A Csehszlovák Írószövetség elnöke (1968–1970). Nyugdíjazták. A Charta '77 aláírója, szamizdatokba írt. 1984-ben irodalmi Nobel-díjas. Teme-tése antikommunista megmozdulás lehetett volna, ezért az állambiztonság szigorúan felügyelte.

ŠEJNA, Jan (1927–1997) cseh tábornok és kommunista politikus. Mezőgazdasági munkásból lett politikai tiszt, majd a hadsereg legfiatalabb tábornoka. Nemzetgyűlési képviselő (1954–1968). 1953-ban élesen bírálta Čepičkát. 1956-ban fogadta bizalmába Novotný, egyúttal az új védelmi miniszter titkárságának vezetője lett. 1964-től a CSKP nemzetvédelmi bizottságának vezetője. 1968-ban lucernamaggal való illegális kereskedelemmel vádolták meg, letartóztatása elől Nyugatra menekült, az USA-ban menedéj jogot kapott (miután cserébe katonai titkokat adott át). 1976-ig a CIA-nak dolgozott.

SELESZT, Pjotr (ukránul: Petro) (1908–1996) ukrán kommunista politikus. 1954-től a kijevi pártbizottság másod-, majd 1957–1962 között első titkára. Az Ukrán KP első titkára (1963–1972), az SZKP PB tagja (1964–1973), a szovjet Minisztertanács elnökhelyettese (1972–1973). Brezsnyev nyugdíjba kényszerítette.

SELJEPIN, Alekszandr (1918–1994) orosz kommunista politikus. A Komszomol (az SZKP ifjúsági szerve) első titkára (1952–1958), a KGB elnöke (1958–1961). A Hruscsov elleni puccs egyik fő szervezője. Az SZKP PB tagja (1964–1975), szovjet miniszterelnök-helyettes (1972–1973) és a szakszervezetek vezére (1964–1975).

SETON-WATSON, Robert William (1879–1951) brit (skót) történész, politikai aktivista. 1906-ban, Magyarországon járva, a magyar politikai elit ellenfelévé, a szlávok barátjává vált. 1916-ban létrehozott *New Europe* című lapja a cseh és délszláv emigrációt támogató szócső lett. Nézetei hatottak a békekonferenciára. 1922-ben a londoni *School of Slavonic Studies* egyik alapítója. Az *appeasement* (megbékítés) éles ellenzője volt 1938-ban.

SEVARDNADZE, Eduard (1928–2014) grúz diplomata, szovjet kommunista politikus. A Grúz KP első titkára (1972–1985), antikorrupciós kampánya miatt figyelt fel rá Gorbacsov. Szovjet külügyminiszter (1985–1991). Grúzia köztársasági elnöke (1995–2003). A grúz „rózsás forradalom” buktatta meg.

SEYMOUR, Charles (1885–1963) amerikai történész. 1911-ben doktorált. Az USA béke delegátusa, az osztrák–magyar ügyek szakértője 1919-ben Párizsban, a területi bizottság tagja. A Yale Egyetem rektora (1937–1951).

ŠIK, Ota (1919–2004) cseh közgazdász, kommunista politikus. 1939-ben az ellenállás tagja lett, de 1940-ben a nácik Mauthausenbe hurcolták (ahol Novotnýval együtt raboskodott). 1961-től az Akadémia Közgazdasági Intézetének igazgatója, 1964-től egy párt- és állami bizottság élén állva jelentős gazdasági reform kidolgozását irányította. Miniszterelnök-helyettes és néhány napra a CSKP Elnökség tagja (1968). Az intervenció idején külföldön volt, nem tért haza. Svájcban élt és oktatott, de a rendszerváltás utáni gazdasági vitákban részt vett.

ŠILHÁN, Věněk (1927–2009) cseh közgazdász, kommunista, majd ellenzéki politikus. 1968-ban a rendkívüli XIV. kongresszus a letartóztatott Dubček helyett ideiglenesen a párt első titkárává választotta, tíz napig maradt az Elnökség tagja. A Charta '77 aláírója. 1989-ben a Polgári Fórum egyik alapítója, parlamenti képviselő (1989–1992).

ŠIMON, Bohumil (1920–2003) cseh közgazdász, kommunista politikus. 1951-től a pártapparátus munkatársa, 1963-tól a CSKP Gazdasági Bizottsága titkára, majd a párt gazdasági osztályvezetője (1965–1968). A CSKP KB tagja (1966–1969), elnökségi tag (1968–1969). Az akcióprogram egyik szerzője és a Cseh KP megalapításának előkészítője 1968-ban. A reformer szárny tagja. Részt vett a moszkvai tárgyalásokon. 1969-ben kizárták a vezetésből, majd a pártból. A Charta '77 aláírója. Műemlékvédőként dolgozott 1984-ig.

SIMONE, André [KATZ, Otto] (1895–1952) osztrák-német, illetve cseh író, kommunista politikus, szovjet kém. Részt vett a német forradalmakban, belépett a Német KP-ba. Moszkvában Komintern-funkcionárius és szovjet ügynök lett. 1933-ban Franciaországba ment, felvette a Simone nevet. Információkat adott és szerzett a spanyol polgárháborúról, majd az USA-ba és Mexikóba ment. Számos ember likvidálásában vett részt (a gyanú szerint közéjük tartozott Trockij és Jan Masaryk is). 1946-ban tért „haza” Csehszlovákiába. A *Rudé právo* külügyi szerkesztőségének tagja lett. Zsidó származása, nyugatos múltja és Noel Fielddel való kapcsolata miatt ideális vádlott lett belőle. A Slánský-perben kivégezték.

SINATRA, Frank (1915–1998) amerikai énekes, színész, producer. A világ egyik legnépszerűbb előadója a lemezeladások szerint. Eleinte a Demokrata, később a Republikánus Párt támogatója volt.

ŠIROKÝ, Viliam (1902–1971) szlovák kommunista politikus. 1938-ban emigrált, de 1941-ben hazatért, bebörtönözték. Csehszlovák miniszterelnök-helyettes (1945–1953), külügyminiszter (1950–1953), miniszterelnök (1953–1963). Az SZLKP elnöke (1945–1953), a CSKP PB tagja (1945–1963). A dogmatikus-centralista irányzat képviselője.

SRWIEC, Ryszard (1909–1968) lengyel hivatalnok. Filozófiát tanult az egyetemen. Harcolt a Honi Hadseregben. 1968 szeptemberében egy varsói stadionban lángra lobbantotta magát. Ő volt az első, aki a Csehszlovákia elleni intervenció miatt tiltakozva önkéntes tűzhalált halt.

SLÁNSKÝ, Richard (1904–1970) cseh diplomata, Rudolf Slánský öccse. A második világháború alatt Londonban élt, majd Iránban és Lengyelországban volt diplomata. Bátyja ügyének egyik mellékperében elítélték.

SLÁNSKÝ, Rudolf (1901–1952) zsidó származású cseh kommunista politikus. 1921-ben lépett be a pártba, 1935-ben nemzetgyűlési képviselő lett. 1939-ben Moszkvába emigrált, a csehszlovák rádióban dolgozott. 1944-ben repülőgéppel Szlovákiába vitték, Moszkva küldötte volt a nemzeti felkelés idején. A CSKP Elnökség tagja és a párt főtitkára (1945–1951, akkoriban a párt második embere). A kommunista terror egyik fő szervezője. Cionista, államellenes összeesküvő központ vezetésének a vádjával halálra ítélték, és kivégezték.

SLAVÍČEK, Jan (1875–1959) cseh politikus. 1911-től *Reichsrat*-képvisező. 1918–1935 között a Csehszlovák (később újra: Nemzeti) Szocialista Párt, majd 1939-ig a kisiparosok pártjának képviselője a prágai parlamentben.

ŠLING, Otto (1912–1952) zsidó származású cseh kommunista politikus. Orvosi egyetemre járt, részt vett a spanyol polgárháborúban. A világháború idején Londonban élt. A CSKP kerületi titkára (1945–1949), majd vezető titkára Brnóban. 1950-ben letartóztatták, a Slánský-perben halálra ítélték.

ŠMERAL, Bohumír (1880–1941) cseh szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1911-től a *Reichsrat* képviselője, a cseh SZDP elnöke (1916–1917). Ausztromarxista volt, a háború alatt is lojális a Monarchiához. 1921-ben a CSKP alapítója és első vezetője (1921–1922). Nemzetgyűlési képviselő (1920–1929), szenátor (1935–1938). Moszkvába emigrált, és ott halt meg.

ŠMIDKE, Karol (1897–1952) szlovák kommunista politikus. 1935–1938 (majd 1945–1952) között nemzetgyűlési képviselő. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált. 1943-ban a karácsonyi egyezmény egyik aláírója, a szlovák nemzeti felkelés egyik politikai vezetője 1944-ben. 1945 tavaszán egy hónapig a CSKP Elnökség tagja. A Megbízottak Testülete elnöke (1945–1946), az SZNT társelnöke (1944–1945), alelnöke (1946–1948), majd elnöke (1948–1950). Az SZLKP alelnöke (1945–1950). 1950-től burzsoá nacionalizmussal vádolták, fokozatosan eltávolították. Hivatalosan autóbalesetben halt meg, furcsa körülmények között.

SMRKOVSKÝ, Josef (1911–1974) cseh pék, agrárszakember, kommunista politikus. 1933-ban lépett be a CSKP-ba. Politikai iskolába járt a Szovjetunióban. A náciellenes ellenállás tagja. Részt vett a prágai 1945. májusi felkelésben. A Nemzeti Földalap elnöke (1945–1948). 1948-ban a népi milícia egyik parancsnoka, a puccs résztvevője. Az agrárminiszter helyettese (1949–1951). 1951-ben letartóztatták, a közigazdászperben elítélték. 1955-ben szabadult. Téveselnök 1963-ig, majd újra miniszter. A CSKP Elnökség tagja (1945, 1946–1951, 1968–1969). A nemzetgyűlés házelnöke (1968), támogatta a reformokat. A moszkvai jegyzőkönyv egyik aláírója. Kizárták a pártból.

SONNINO, Sidney Giorgio (1847–1922) olasz liberális politikus. Miniszterelnök (1906, 1909–1910), külügyminiszter (1914–1919). Az 1919-es békekonferencián a Tízek, illetve az Ötök Tanácsa tagja.

SOUKUP, František (1871–1940) cseh jogász, újságíró, szociáldemokrata politikus. 1907-től a *Reichsrat* képviselője. Az 1918-as fordulat öt prágai vezetőjének egyike. Képviselő 1920-ig, majd szenátor 1939-ig. Csehszlovákia első igazságügyi minisztere (1918–1919), a szenátus házelnöke (1929–1939). A nácik börtönbe zárták, Hácha közbenjárására azonban szabadon bocsátották.

ŠOUPAL, Josef (1903–1959) cseh kommunista munkás. A kapitalizmus fanatikus ellenségeként 1923-ban halálosan megsebesítette Alois Rašín pénzügyminisztert. Tízennyolc évre ítélték, de csak 1943-ban szabadult. A háború után kommunista funkcionárius lett.

ŠPAČEK, Josef (1927–2004) cseh kommunista politikus. A brnói kerületi pártbizottság titkára, majd első titkára. 1968-ban a reformer szárny tagja. Novotný bukásakor került be a CSKP KB-ba, az Elnökség és a Titkárság tagja is (1968–1969). A szovjetek letartóztatták, Moszkvába hurcolták. 1970-ben kizárták a pártból. 1989-ben az *Obroda*, majd a Polgári Fórum tagja, nemzetgyűlési képviselő lett.

SPINA, Franz (1868–1938) német publicista, gazdapárti politikus. Német–latin–görög szakos tanárként végzett, néhány évi tanítás után a Károly Egyetem német részének lektora, szlavista kultúrtörténész lett. 1920-tól nemzetgyűlési képviselő Prágában. Csehszlovák közmunkaügyi (1926–1929), egészségügyi (1929–1935), majd tárca nélküli (1935–1938) miniszter. Ellenezte pártja közeledését a Szudétanémet Párthoz.

ŠRÁMEK, Jan (1870–1956) cseh katolikus pap, teológus, néppárti politikus. 1906-tól a morva tartományi gyűlés, 1907–1911 közt a *Reichsrat* képviselője. 1918. október 28-án a prágai hatalomátvétel egyik alakja. A Csehszlovák Néppárt elnöke, pártja képviselője a *pětkában*. Számos miniszteri tárcát vezetett 1921-től Münchenig (például egyesítési miniszter, 1929–1938). Emigrált, a londoni kormány miniszterelnöke (1940–1945), hazatérve miniszterelnök-helyettes (1945–1948). 1948. februárban lemondott, de nem sikerült emigrálnia. Internálták.

ŠROBÁR, Vavro (1867–1950) szlovák orvos, agrárpárti politikus. Pánszláv agitáció miatt minden magyar iskolából kizárták. Prágában diplomázott, s lett Masaryk és a csehszlovákizmus híve. A *Hlas* című folyóirat egyik alapítója, később szerkesztője. 1918-ban egyike a prágai forradalom vezetőinek. Szlovákia-ügyi (1918–1920), egyesítési (1920), oktatási miniszter (1921–1922), majd szenátor (1925–1935). A háború után újra képviselő (1945–1950), pénzügyminiszter (1945–1946). 1946-ban saját pártot alapított (Szabadságpárt). A kommunista puccs után Csehszlovákia utolsó egyesítési minisztere (1948–1950).

STANĚK, František (1867–1936) cseh agrárpárti politikus. A *Reichsrat* (1904–1918), s egyidejűleg a cseh, majd a morva tartományi gyűlés tagja. 1916–1918 közt az osztrákbárát Cseh Szövetség tagja, de 1917-től közeledett az ellenálláshoz. Haláláig nemzetgyűlési képviselő, 1921-ig több miniszteri posztot is betöltött, képviselőházi elnök (1932–1935).

ŠTEFÁNIK, Milan Rastislav (1880–1919) szlovák és francia csillagász, tábornok, politikus. Prágában járt egyetemre (a filozófiatanára Masaryk volt). 1904-ben emigrált, Franciaországban csillagász és meteorológus lett, világ körüli utat tett, és csillagvizsgálókat létesített. 1912-ben francia állampolgárságot kapott. 1914-ben beállt a francia légierőhöz, 1915-ben megsérült. 1916-tól a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács tagja, kinevezett csehszlovák hadügyminiszter. A csehszlovák légiók megszervezője több fronton. Csehszlovákia első hadügyminisztere (1918–1919). Olaszországból hazatérő repülőgéppel gyanús balesetet szenvedett.

ŠTOLL, Ladislav (1902–1981) cseh kommunista politikus, irodalomkritikus. A harmincas években egy ideig a Szovjetunióban élt. 1948 után a sztálinista irodalmi és művészeti élet fő formálója. A Csehszlovák Tudományos Akadémia egyik alapítója 1952-ben. Oktatási (1953–1954), majd kulturális miniszter (1954–1960). A pártfőiskola rektora (1956–1961), majd az Akadémia Irodalmi Intézetének vezetője. 1968-ban szovjetbarát, reformellenes irányt követett.

STRÍBRNÝ, Jiří [Ferdinand] (1880–1955) cseh újságíró, politikus. A Nemzeti Szocialista Párt alapító tagja (1897), a párt lapjainak szerkesztője. 1911-től a *Reichsrat* képviselője. Osztrákellenessége miatt 1914-ben behívták a hadseregbe. 1917-

ben leszerelt, az ellenállás (Maffia) tagja. 1918. október 28-án a hatalmat Prágában átvevő csoport tagja. Postaügyi, majd 1925-ig többször vasúti miniszter, honvédelmi miniszter (1925–1926). A *pětká* tagja. 1926-ban kizárták pártjából. Radikális Párt, majd Nemzeti Liga néven fasiszta pártot alapított. 1934-ben ez csatlakozott a Nemzeti Egyesüléshez. München után élesen támadta Beneš-t. 1939 után visszavonult, 1945 után mégis életfogytiglani fegyházra ítélték.

ŠTROUGAL, Lubomír (1924–) cseh jogász, kommunista politikus. KB-tag 1958–1989 közt, az Elnökség tagja (1968–1988). Mezőgazdasági (1959–1961), majd belügy-miniszter (1961–1965). Miniszterelnök-helyettes (1968–1970), majd miniszterelnök (1970–1988). 1968-ban nem volt hajlandó belépni Indra árulónak tekintett kormányába. Később mégis a normalizáció egyik vezetője lett. A nyolcvanas években reformer lett, Jakeš-sel folyó vitái miatt mondott le.

ŠVÁB, Karel (1904–1952) cseh kommunista politikus. Németországban dolgozott. 1939–1945 közt a sachsenhauseni tábor foglya. 1945-től a CSKP KB osztály-vezetője. 1948 után lépett belügyi szolgálatba. Nemzetbiztonsági miniszterhelyettes (1950–1951). A Slánský-per egyik nem zsidó származású vádlottja. Kivégezték.

ŠVEHLA, Antonín (1873–1933) cseh földműves, agrárpárti politikus. 1908-tól a cseh tartományi gyűlés, 1917-től a Maffia ellenálló mozgalom tagja. 1918. októberben a prágai hatalomátvétel egyik vezető személye. Az Agrárpárt elnöke (1909–1933), a *pětká* tagja. Belügyminiszter (1918–1920), majd miniszterelnök (1922–1926, 1926–1929). A kompromisszumok mestere és a két háború közti Csehszlovákia legtehetségesebb vezetője volt.

ŠVERMA, Jan (1901–1944) cseh újságíró, kommunista politikus. 1921-től a CSKP tagja, Gottwald közeli munkatársa. 1929-től a CSKP Elnökség tagja, a *Rudé právo* főszerkesztője (1936–1938). Moszkvába emigrált. 1944-ben repülőgéppel vitték Szlovákiába, ahol csatlakozott a partizánokhoz. A tüdőbeteg Šverma egy hóviharban, kimerültség miatt halt meg.

ŠVERMOVÁ [ŠVÁBOVÁ], Marie (1902–1992) cseh kommunista politikus. Karel Šváb nővére, Jan Šverma felesége. 1921-től CSKP-funkcionárius. A húszas években Moszkvában tanult. 1929-től KB-tag. A háború idején újra Moszkvában élt. 1945-től PB-tag, nemzetgyűlési képviselő. 1951-ben letartóztatták, és a kerületi párttitkárok perében 1954-ben életfogytiglani börtönre ítélték. (Férje halála után viszonya volt Otto Šlinggel.) 1956-ban szabadult. A normalizáció idején is üldözték. A Charta '77 aláírója.

ŠVESTKA, Oldřich (1922–1983) cseh munkás, újságíró, kommunista politikus. 1945 után járási funkcionárius, a *Rudé právo* szerkesztője, majd főszerkesztője (1958–1968, 1975–1983). Az Újságíró-szövetség KB-tagja (1959–1967). 1968-ban a dogmatikus tábor tagja, a szovjeteket behívó levél egyik szerzője. A Titkárság tagja (1970–1983).

ŠVOBODA, Karel (1912–1982) cseh katona. Apja szikvízüzemében dolgozott. 1939-ben emigrált, belépett a Francia Idegenlégióba. Kiválasztották az *Anthropoid*-hadművelet tagjává, de sérülése miatt Jan Kubiš lépett a helyére. Rádiós lett,

1944-ben ejtőernyővel vetették harcba. Fogságba esett. 1945–1948 közt hivatalnok a külügyminisztériumban, elbocsátották. Be akarták szervezni az ellenállásba, de sikertelenül; haláláig megfigyelte az állambiztonság.

ŠVOBODA, Ludvík (1895–1977) cseh tábornok, kommunista politikus. A csehszlovák légio tagjaként részt vett a zborovi csatában és a szibériai harcokban. Katonai akadémián tanított. 1939-ben emigrált, Lengyelországban harcolt, szovjet fogságba esett, majd csehszlovák egységeket szervezett a Vörös Hadsereg vezetése alatt. Harcolt Ukrajnában és a Dukla-hágónál. Névleg pártonkívüli honvédelmi miniszter (1945–1950). 1952-ben néhány hétre őrizetbe vették. Egy téves elnöke lett, megtartotta képviselői mandátumát is. 1968-ban köztársasági elnökké választották. Támogatta a reformokat, jelentős szerepe volt Dubčekék szovjetek általi szabadon bocsátásában. A pártelnökség tagja (1968–1976), államfőként 1975-ben nyugdíjazták.

ŠVORCOVÁ, Jiřina (1928–2011) cseh színésznő, kommunista politikus. A normalizáció idején a kulturális élet egyik vezető alakja. 1976-tól a CSKP KB tagja. A Cseh Színészek Szövetsége elnöke 1990-ig. Az Anti-Charta felolvasója 1977-ben. A bársonyos forradalom után is kommunista maradt.

SYCHRAVA, Lev (1887–1958) cseh jogász, újságíró, politikus. Beneš-sel együtt tanult jogot Prágában. 1914-ben Svájcba emigrált, Monarchia elleni propagandát folytatott. 1916-ban Párizsba költözött, Masaryk megbízására diplomáciai küldetéseket végzett. Csehszlovákia párizsi követe lett, majd szerkesztő. A második világháború alatt a buchenwaldi tábor rabja. 1945 után emberi jogi szervezetek tagja. 1948-ban emigrált.

SYROVÝ, Jan (1888–1970) cseh tábornok, politikus. Még 1914 előtt Oroszországba ment, ott önként csatlakozott a cári hadsereghez, majd a csehszlovák légiókhoz. Fél szemére megvakult a zborovi csatában. Szibérián át tért haza. Vezérkari főnök 1925-től, majd a hadsereg főfelügyelője 1933-tól. Védelmi miniszter (1926, 1938–1939), miniszterelnök (1938. szeptember–december). Visszavonult a politikai élettől, ám 1945-ben húsz évre ítélték hazaárulásért. 1960-ban szabadult.

SZTÁLIN [DzsUGASVILI], Joszif (1879–1953) grúz származású szovjet-orosz kommunista politikus. A bolsevik párt KB tagja 1912-től, főtitkára (1922–1953). Nemzetiségi népbiztos (1917–1923). 1927-re teljes hatalmat, 1934-től személyi kultuszt épített ki. A Népbiztosok Tanácsa, majd a Minisztertanács elnöke (1941–1953), hadügyi népbiztos (1941–1947). 1945-ben generalisszimusi címet kapott.

SZUSZLOV, Mihail (1902–1982) orosz közgazdász, kommunista politikus. Számos pártfunkciót töltött be, főleg ideológiai területen. 1956-ban az SZKP egyik küldöttje a magyar forradalom után. Hruscsov ellenzékének egyik vezére, részt vett a puccsban is. Az SZKP másodtitkára (1965–1982), nem tört Brezsnyev posztjára, de keményvonalas nézeteket vallott.

TAUSSIGOVÁ [JANOVSKÁ], Jarmila (1914–2011) cseh kommunista politikus. 1947-től a CSKP Titkárság tagja. 1951-ben letartóztatták, huszonöt évre ítélték. 1960-ban kapott amnesztiát. Gyermekkönyvek szerzője lett.

TELEKI Pál (1879–1941) magyar gróf, földrajztudós, politikus. A béke-előkészítés vezetője (1919–1920), külügyminiszter (1920, 1920–1921, 1940–1941), miniszterelnök (1920–1921, 1939–1941). Öngyilkos lett.

TESAŘ, Jan (1933–) cseh történész, esszéista, ellenzéki politikus. A Hadtörténeti Intézet munkatársa. 1966-ban pár évre belépett a CSKP-ba. 1969-ben kilépett. A *Tíz pont* aláírásáért letartóztatták, majd 1971-ben és 1976-ban is börtönbe került. A Charta '77 aláírója. 1980-ban Nyugatra emigrált.

TISO, Jozef (1887–1947) szlovák katolikus pap, néppárti politikus. 1910-ben szentelték pappá. 1918-tól politizált, 1925-től képviselő, majd csehszlovák egészségügyi miniszter (1927–1929). Hlinka halála (1938) után a Szlovák Néppárt vezetője. Szlovák miniszterelnök (1938–1939), köztársasági elnök (1939–1945). Klerikofasiszta rendszert épített ki egy német bábállam élén. 1947-ben halálra ítélték, és kivégezték.

TISO, Štefan (1897–1959) szlovák jogász, politikus. Jozef Tiso unokatestvére. A szlovák Legfelsőbb Bíróság elnöke (1939–1944), szlovák miniszterelnök (1944–1945, egyúttal igazságügyi és külügyminiszter). 1945-ben Ausztriába emigrált, aláírta a kapitulációt. A háború után harmincévi börtönre ítélték, ott halt meg.

TISZA István (1861–1918) magyar gróf, szabadelvű politikus. Miniszterelnök (1903–1905, 1913–1917), képviselőházi elnök (1912–1913). Eleinte ellenezte a háborút. A forradalom kitörésekor a lakásán lelőtték.

TRTO, Josip Broz (1892–1980) horvát lakatos, kommunista politikus. Az orosz fronton fogságba esett, kommunistaként tért haza. A Jugoszláv KP, majd a Jugoszláv Kommunista Szövetsége főtitkára (1937–1980). 1941-től partizánvezér, Jugoszlávia marsallja (1943); miniszterelnök (1943/1945–1963), külügyminiszter (1945–1946), köztársasági elnök (1953–1980). 1948-ban kiátkozták a blokkból. Az öngazgatási rendszert (titoizmust) ténylegesen nem ő dolgozta ki.

TOMÁŠEK, František (1899–1992) cseh katolikus főpap. 1949-ben titokban szentelték püspökké. 1951-ben kényszerszolgára ítélték, 1954-ben szabadult. Részt vett a II. Vatikáni Zsinaton. A prágai érsekség apostoli kormányzója (1965–1977), prágai érsek, bíboros és cseh prímás (1977–1991). Eredetileg nem támogatta a Charta '77-et, de egyre jobban ellenállt a kommunisták egyházellenes nyomásának.

TUKA, Vojtech [Béla] (1880–1946) szlovák jogász, szélsőjobboldali politikus. A Pozsonyi Egyetem professzora (1914–1919). Magyarán politikusként együttműködött a budapesti kormánnyal. A Szlovák Néppárt alelnöke, 1925-től képviselője. A *Rodobrana* nevű félkatonai szervezet vezetője. 1929-ben Magyarországnak való kémkedés miatt tizenöt évi börtönre ítélték. 1938-ban szabadult. A független Szlovákia miniszterelnöke (1939–1944), külügyminiszter is (1940–1944), a nácik támogatója volt. A Nemzeti Bíróság halálra ítélte, kivégezték.

TUSAR, Vlastimil (1880–1924) cseh újságíró, szociáldemokrata politikus. Szakszervezeti aktivista volt. 1911-től *Reichsrat*-képviseelő. A világháború elején osztrákbarát irányzatú, 1917-től a függetlenségért harcolt. 1918–1919-ben határvitákról tárgyalt Ausztria képviselőivel, majd csehszlovák miniszterelnök (1919–1920), berlini követ (1920–1924). Súlyos betegségét is Németországban kezelték, sikertelenül.

UDRŽAL, František (1866–1938) cseh földbirtokos, agrárpárti politikus. 1897–1903 közt az ifjúcsehek képviselője a *Reichsrat*-ban, majd független, 1907-től agrárpárti. Sokáig a cseh tartománygyűlés tagja is. Kapcsolatban állt az ellenállással. 1918 őszén részt vett a katonai igazgatás békés hatalomátvételében. 1935-ig képviselő, majd szenátor a parlamentben. Honvédelmi miniszter (1921–1925, 1926–1929), majd miniszterelnök (1929–1932). A gazdasági válság kihívásaira nem talált megfelelő válaszokat.

UHL, Petr (1941–) cseh gépészmérnök, újságíró, újbalsoldali politikus. A Forradalmi Ifjúsági Mozgalom vezetője (1968–1969), amiért négyévi börtönre ítélték. 1973-ban szabadult. A Charta '77 alapítója, elbocsátották a munkahelyéről. 1979-ben öt évre ítélték, 1984-ben szabadult. Gépészként és fűtőként dolgozott, folytatva ellenzéki aktivitását is. 1989-ben tévesen egy diák haláláról tudósította a Szabad Európát, ami a bársonyos forradalom egyik kiváltó oka lett. A Polgári Fórum tagja és képviselője lett, később emberi jogi kérdésekkel foglalkozott, illetve a Zöld Párt tagja lett.

URBÁNEK, Karel (1941–) cseh kommunista politikus. Vasúti állomásfőnök 1973-ig, majd a brnói pártbizottság első titkára. A CSKP főtitkára (1989), aki a bársonyos forradalom idején eltörölte pártja hatalmi monopóliumát. 1990 nyarától nem politizált, de a kommunista párt tagja maradt.

URSÍNY, Ján (1896–1972) szlovák agrárpárti, majd demokrata politikus. 1935-től nemzetgyűlési képviselő. Hodža munkatársa, de autonómiapárti volt. 1938-ban a zsolnai egyezmény aláírója. Átlépett a Hlinka-párt frakciójába. Az önálló Szlovákiában bebörtönözték. A karácsonyi egyezmény aláírója, a szlovák nemzeti felkelés egyik kezdeményezője és szervezője. 1945–1947 közt csehszlovák miniszterelnök-helyettes, közben 1945-ig a szlovák Megbízottak Testülete tagja is. 1947-ben leváltották, összeesküvéssel vádolták, 1948-ban hét évre ítélték. 1953-ban szabadult, nem politizált többé.

URVÁLEK, Josef (1910–1979) cseh jogász, kommunista vezető. Az állami bíróság főügyésze az ötvenes évek koncepciók pereiben. Több tucat *justizmord* fűződik a nevéhez. 1957-től a Legfelsőbb Bíróság elnöke. 1963-ban megfosztották funkciójától, egy kriminalisztikai intézet munkatársa lett.

VACULÍK, Ludvík (1926–2015) cseh író, publicista, ellenzéki aktivista. Munkásként dolgozott, majd főiskolát végzett. 1945–1968 közt a CSKP tagja volt. 1965-től a *Literární noviny* munkatársa. 1967-es felszólalásáért az Írószövetség kongresszusán kizárták a pártból. 1968-ban a *2000 szó* szerzője. Aláírta a *Tíz pontot* (1969) és a Charta '77-et is; őrizetbe vették. 1971-ben saját szamizdatkiadót hozott létre (*Petlice*), ahol regényei is megjelentek.

VAJTAUER, Emanuel (1892–?) cseh író, újságíró, kommunista, majd nácibarát politikus. 1929-ig a CSKP, majd a Nemzeti Szocialista Párt tagja, lapjainak szerkesztője. A Protektorátus idején kollaboráns lett, Karl Hermann Frank támogatója, antiszemita és náci pamfletek szerzője. 1946-ban, távollétében halálra ítélték. A háború végén eltűnt, további sorsa ismeretlen.

VIEST, Rudolf (1890–1945) szlovák tábornok. 1914-ben orosz fogságba esett, a szerb hadseregben, majd a cseh légióban harcolt tovább, immár a Monarchia ellen. Szibérián át tért haza, őrnagy lett, katonai akadémiát végzett. Katonai attasé Budapesten és Varsóban. 1933-ban dandártábornok, 1938-ban hadosztálytábornok lett (az első szlovák tábornok). Ellenezte Szlovákia függetlenségét, de elfogadta a szlovák hadsereg főfelügyelői posztját. 1939 nyarán emigrált, de addig is kapcsolatban volt az ellenállással. 1942-ben távollétében halálra ítélték. Az emigráns csehszlovák erők parancsnoka Párizsban, majd a londoni kormányban védelmi miniszterhelyettes. 1944 őszén Szlovákiában átvette a felkelés parancsnoki posztját Goliantól. Német fogságba esett, halálra ítélték, és feltehetően kivégezték.

VISINSZKIJ, Andrej (1883–1954) lengyel származású szovjet jogász. Szovjet legfőbb ügyész (1935–1939), a moszkvai perek egyik lebonyolítója. A Népbiztosok Tanácsa elnökhelyettese (1939–1944), illetve külügyminiszter (1949–1953). Az 1946-os békekonferencia fő szovjet delegáltja.

VORONOV, Gennagyij (1910–1994) orosz mérnök, kommunista politikus. Az orosz Minisztertanács elnöke (1962–1971), az SZKP PB tagja (1961–1973).

VOSKA, Emanuel (Viktor) (1875–1960) cseh kőfaragó, amerikai titkos ügynök. 1894-ben vándorolt ki az USA-ba. Cseh hazafias egyesületek tagja lett. 1914-ben hazalátogatott. Masarykkal és másokkal tárgyalt az ellenállásról. Amerikában magán hírszerző szervet alapított. Számos német ügynököt leplezett le (akik az ír és egy tervezett indiai felkelést támogatták volna). A clevelandi egyezmény egyik aláírója. Jelenlős szerepe volt a csehszlovák légiók orosz fronton való felállításában. A két háború közt Csehszlovákiában élt. A nácizmus fenyegetésekor ismét elhárító lett. 1939-ben letartóztatták, de megszökött. Újra amerikai szolgálatba állt. 1945-ben ismét hazatért, 1950-ben kémkedésért perbe fogták. Halála előtt pár nappal szabadult.

WAGNER, Josef (?–?) cseh ellenzéki aktivista. A fiatalság egyesületeinek tanácsa alelnökeként a *Tíz pont* című nyilatkozat aláírója 1969-ben. A többi aláíróval szemben nem helyezték vád alá.

WAŁĘSA, Lech (1943–) lengyel villanyszerelő, antikommunista politikus. A gdański hajógyári sztrájkok vezetője 1970-ben és 1980-ban is. A Szolidaritás szakszervezet egyik alapítója, majd vezetője 1981-ben. Internálták. 1983-ban Nobel-békedíjas. Szabadulása után is ellenzéki aktivista, majd részt vett a kerekasztal-tárgyalásokon. Lengyel köztársasági elnök (1990–1995).

WEINMANN, Jakob (1854–1928) zsidó származású cseh-német gyáros. Az Ústí nad Labem-i szénbányákra alapozva hatalmas ipari létesítményt épített ki. Ismert volt humanitárius tevékenységéről. Fiai, Fritz és Hans, a nácik elől 1941-ben Amerikába emigráltak.

WEITHAUER lásd VAJTAUER

WILSON, (Thomas) Woodrow (1856–1924) amerikai ügyvéd, demokrata politikus. New York állam kormányzója (1910–1913), az USA elnöke (1913–1921). Gyakran avatkozott be latin-amerikai országok ügyeibe. Semlegességi politikája ellenére 1917-ben hadat üzent Németországnak. 1918 elején hirdette meg 14 pontját; a párizsi

békekonferencia egyik vezetője, a Népszövetség létrehozója. 1919-ben Nobel-békedíjas.

ZAGOROVÁ, Hana (1946–) cseh énekesnő és színésznő. 1963-ban tűnt fel; beat-, majd popzenei alkotásai az egyik legnépszerűbb dalszerzővé és előadóvá tették.

ZAJÍC, Jan (1950–1969) cseh egyetemista. 1969-ben, Palach halála után, éhségsztrájkban vett részt. A kommunista puccs 21. évfordulóján (1969. február 25.) a Vencel tér egyik épületében ő is lángra lobbantotta magát.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín (1884–1957) cseh kőfaragó, kommunista politikus. Dolgozott a Szent Vitus-katedrális befejezésén. Nem dezertált, és nem esett hadifogságba sem. Részt vett a Komintern II. kongresszusán, majd sztrájkot szervezett, amiért börtönbe került. A CSKP főtitkára (1922–1925). A harmincas években szakszervezeti vezető. 1939-ben emigrációba készült, letartóztatták, 1945-ig koncentrációs táborban volt, egyesek szerint kápóként. 1945-től a szakszervezetek országos elnöke. A pártelnökség tagja (1921–1957). Csehszlovák miniszterelnök (1948–1953), államfő (1953–1957). 1953-ban egy időre a reformok támogatója (csehszlovák új szakasz).

ŽATKOVIČ, Grigorij (1886–1967) ruszin politikus, amerikai jogász. Szüleivel 1891-ben emigrált. Pittsburghben doktorált. 1918-ban tárgyalt Masarykkal Kárpátalja autonóm státuszáról (philadelphiai egyezmény). 1921-ben Kárpátalja kormányzójává nevezték ki, de még ebben az évben lemondott, és visszatért az USA-ba – az autonómia elmaradása és Kárpátalja tartományi határának előnytelen volta miatt. Bírálta Csehszlovákiát, de a második világháború idején a három egyenjogú nemzetből álló újjászervezését támogatta.

ZÁTOPEK, Emil (1922–2000) cseh hosszútávfutó. A Baťa-gyárban dolgozott, amikor kitűnt tehetsége. 1945-től a hadsereg állományába került, és ott edzett. Számos világrekordot állított fel, Helsinkiben három aranyat szerzett az olimpián. 1968-ban a reformok támogatója, a megszállás után részt vett a tiltakozásokban. Hamarosan kizárták a CSKP-ból. A *Tíz pont* aláírójaként vád alá is került 1969-ben, kirúgták a hadseregből. Segédmunkás lett.

ZÁVODSKÝ, Osvald (1910–1954) cseh kommunista politikus. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1939-ben Franciaországban internálták, majd bekapcsolódott a külföldi ellenállásba. 1940-től a francia partizánmozgalom tagja. 1942-ben letartóztatták, a háború végéig náci táborban volt. 1945-ben hazatért. A CSKP KB-ban dolgozott, majd az állambiztonság tagja, illetve 1950-től főnöke lett. Számos ember ellen vett részt koholt vádak fabrikálásában, erőszakos vallatásukban. 1951-ben őt is letartóztatták, 1953-ban halálra ítélték.

ZEMAN, Miloš (1944–) cseh közgazdász, szociáldemokrata politikus. 1968–1970 közt a CSKP tagja, majd kizárták a pártból. 1984-től megfigyelés alatt állt. Részt vett a bársonyos forradalomban, a Polgári Fórum alapításában. 1990-től képviselő. Az SZDP elnöke (1993–2001), cseh miniszterelnök (1998–2002), köztársasági elnök (2013-tól).

ZEMÍNOVÁ, Františka („Fráňa”) (1882–1962) cseh nemzeti szocialista politikus. Kereskedelmi iskolát végzett. 1905-től a női választójogért küzdő bizottság társalapítója. Szakszervezeti és feminista mozgalmak tagja. Több lapban publikált írásokat.

1918-tól 1948-ig képviselő (a háborús évek kivételével), pártja nőtagozatának (al)elnöke. 1948-ban visszavonult, de 1949-ben letartóztatták, 1950-ben a Horáková-perben húsz év börtönre ítélték. 1960-ban szabadult.

ZENKL, Petr (1884–1975) cseh nemzeti szocialista politikus. 1907-ben bölcsész-doktori fokozatot szerzett, 1918-ig főiskolákon tanított, népművelési aktivitást is folytatott. 1913-tól Karlín, 1922-től a főváros önkormányzatában dolgozott. Prága főpolgármestere (1937–1939, 1945–1946), a háború idején náci fogságban volt. Pártja elnöke (1945–1948), miniszterelnök-helyettes (1946–1948). 1948-ban lemondott, emigrált. A Szabad Csehszlovákia Tanácsa elnöke (1949–1974).

ZILLIACUS, Konni (1894–1967) finn-amerikai származású brit munkáspárti politikus. Japánban született. A Yale-en szerzett diplomát. Szimpatizált a bolsevik forradalommal. A Népszövetség titkárságán dolgozott, bízott abban, hogy meg lehet akadályozni a háborúkat. 1939 tavaszán lemondott. Képviselőként balról bírálta a brit kormányt 1945 után, sokan szovjetbarátsággal vádolták. Slánský a perében azt vallotta, információkat adott Zilliacusnak a kapitalizmus restaurációjának tervéről, amit ő cáfolt.

CSEHSZLOVÁKIA LEGFONTOSABB POLITIKAI VEZETŐI

(ÁLLAMFŐK, KORMÁNYFŐK, KÜLÜGYMINISZTEREK
ÉS A FONTOSABB PÁRTOK VEZETŐI)

CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKÖK

1918–1935	Tomáš Garrigue Masaryk
1935–1938	Edvard Beneš
1938–1939	Emil Hácha
1940–1948	Edvard Beneš (1945-ig emigrációban)
1948–1953	Klement Gottwald
1953–1957	Antonín Zápotocký
1957–1968	Antonín Novotný
1968–1975	Ludvík Svoboda
1975–1989	Gustáv Husák
1989–1992	Václav Havel

SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK

1939–1945	Jozef Tiso
-----------	------------

CSEHSZLOVÁK MINISZTERELNÖKÖK

1918–1919	Karel Kramář
1919–1920	Vlastimil Tusar
1920–1921	Jan Černý
1921–1922	Edvard Beneš
1922–1926	Antonín Švehla
1926	Jan Černý
1926–1929	Antonín Švehla
1929–1932	František Udržal
1932–1935	Jan Malypetr
1935–1938	Milan Hodža
1938	Jan Syrový
1938–1939	Rudolf Beran
1940–1945	Jan Šrámek (emigrációban)

1945–1946	Zdeněk Fierlinger
1946–1948	Klement Gottwald
1948–1953	Antonín Zápotocký
1953–1963	Viliam Široký
1963–1968	Jozef Lenárt
1968–1970	Oldřich Černík
1970–1988	Lubomír Štrougal
1988–1989	Ladislav Adamec
1989–1992	Marián Čalfa
1992	Jan Stráský

A CSEH–MORVA PROTEKTORÁTUS MINISZTERELNŐKEI

1939	Rudolf Beran
1939–1941	Alois Eliáš
1942–1945	Jaroslav Krejčí
1945	Richard Bienert

CSEH MINISZTERELNÖKÖK (CSEHSZLOVÁKIÁN BELÜL)

1969	Stanislav Rázl
1969–1970	Josef Kempný
1970–1987	Josef Korčák
1987–1988	Ladislav Adamec
1988–1990	František Pitra
1990–1992	Petr Pithart
1992	Václav Klaus

SZLOVÁK MINISZTERELNÖKÖK

1938–1939	Jozef Tiso
1939–1944	Vojtech Tuka
1944–1945	Štefan Tiso

A SZLOVÁK MEGBÍZOTTAK TESTÜLETE ELNÖKEI

1944–1945	Gustáv Husák
1945–1946	Karol Šmidke
1946–1950	Gustáv Husák
1950–1951	Karol Bacílek
1951–1953	Július Ďuriš
1953–1960	Rudolf Strechaj

SZLOVÁK MINISZTERELNÖKÖK (CSEHSZLOVÁKIÁN BELÜL)

1969	Štefan Sádovský
1969–1988	Peter Colotka
1988–1989	Ivan Knotek
1989	Pavel Hrivnák
1989–1990	Milan Čič
1990–1991	Vladimír Mečiar
1991–1992	Ján Čarnogurský
1992	Vladimír Mečiar

CSEHSZLOVÁK KÜLÜGYMINISZTEREK

1918–1935	Edvard Beneš
1935–1936	Milan Hodža
1936–1938	Kamil Krofta
1938–1939	František Chvalkovský
1940–1948	Jan Masaryk (1945-ig emigrációban)
1948–1950	Vladimír Clementis
1950–1953	Viliam Široký
1953–1968	Václav David
1968	Jiří Hájek
1968	Oldřich Černík (ügyvivő)
1969–1971	Ján Marko
1971–1988	Bohuslav Chňoupek
1988–1989	Jaromír Johanes
1989–1992	Jiří Dienstbier
1992	Jozef Moravčík

CSEHSZLOVÁKIA KOMMUNISTA PÁRTJA FŐTITKÁRAI

(1921–1926 és 1945–1953 pártelnökök, 1953–1971 között első titkárok)

1921–1922	Bohumír Šmeral
1922–1924	Alois Muna
1924–1926	Josef Haken
1926–1929	Bohumil Jílek
1929–1953	Klement Gottwald
1953–1968	Antonín Novotný
1968–1969	Alexander Dubček
1969–1987	Gustáv Husák
1987–1989	Miloš Jakeš
1989	Karel Urbánek
1989–1990	Ladislav Adamec

SZLOVÁKIA KOMMUNISTA PÁRTJA VEZETŐI

elnök	
1945–1953	Viliam Široký
1989–1990	Peter Weiss
főtitkár	
1945–1951	Štefan Baššovanský
1951–1963	Karol Bacílek
1963–1968	Alexander Dubček
1968	Vasil Biľak
1968–1969	Gustáv Husák
1970–1988	Jozef Lenárt

CSEHSZLOVÁK SZOCIÁLDEMOKRATA MUNKÁSPÁRT

1917–1925	Antonín Němec
1925–1938	Antonín Hampl

NEMZETI MUNKAPÁRT

1938–1939	Antonín Hampl
-----------	---------------

CSEHSZLOVÁK SZOCIÁLDEMOKRÁCIA

1945–1947	Zdeněk Fierlinger
1947–1948	Bohumil Laušman
1948-ban	<i>beolvad a CSKP-ba (emigrációban tovább működik)</i>
1989–1990	Slavomír Klaban
1990–1993	Jiří Horák

CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA PÁRT

(1926–1948 között Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt)

1918–1938	Václav Klobáček
1938-ban	<i>beolvad a Nemzeti Munkapártba (jobbszárnya a Nemzeti Egység Pártjába)</i>
1945–1948	Petr Zenkl
1948–1960	Emanuel Šlechta
1960–1968	Alois Neuman
1968–1989	Bohuslav Kučera
1989–?	Jan Škoda

CSEHSZLOVÁK AGRÁRPÁRT

(Mezőgazdák és Kisparasztok Köztársasági Pártja)

1909–1933	Antonín Švehla
1933–1935	betöltetlen
1935–1938	Rudolf Beran

NEMZETI EGYSÉG PÁRTJA

1938–1939	Rudolf Beran
-----------	--------------

CSEHSZLOVÁK NÉPPÁRT

1919–1938	Jan Šrámek
1938-ban	<i>beolvad a Nemzeti Egység Pártjába</i>
1945–1948	Jan Šrámek
1948–1951	Alois Petr
1951–1968	Josef Plojhar
1968–1973	Antonín Pospíšil
1973–1980	Rostislav Petera
1980–1981	František Toman
1981–1989	Zbyněk Žalman
1989–1990	Josef Bartončík
1990–1992	Josef Lux

SZLOVÁK NÉPPÁRT

(1925-től	<i>Hlinka Szlovák Néppártja,</i>
1938-tól	<i>Hlinka Szlovák Néppártja – Szlovák Nemzeti Egység Pártja)</i>
1913–1938	Andrej Hlinka
1938–1945	Jozef Tiso

(SZLOVÁK) DEMOKRATA PÁRT

1944–1945	Ján Ursíny
1945–1948	Jozef Lettrich

CSEHSZLOVÁK NEMZETI DEMOKRATA PÁRT

(1934-től	<i>– kisebb fasiszta pártok csatlakozása révén – Nemzeti Unió)</i>
1919–1937	Karel Kramář
1938-ban	<i>beolvad a Nemzeti Egység Pártjába</i>

Az első köztársaság idején működő német pártok összes vezetőjének nevét itt nem közöljük. A legfontosabb német pártok:

NÉMET SZOCIÁLDEMOKRATA MUNKÁSPÁRT

1920–1938	Ludwig Czech
1938–1939	Wenzel Jaksch

GAZDASZÖVETSÉG

1919–1925	Franz Křepek
1925–1936	Franz Spina

NÉMET KERESZTÉNYSZOCIÁLIS NÉPPÁRT

1919–1925	Josef Böhr
1925–1935	Karl Hilgenreiner

NÉMET NEMZETI PÁRT

1922–1925	Rudolf Lodgman von Auen
-----------	-------------------------

NÉMET NEMZETISZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT

1919–1926	Hans Knirsch
1926–1933	Rudolf Jung

SZUDÉTANÉMET HAZAFIAS FRONT

(1935-től	Szudétanémet Párt)
1933–1938	Konrad Henlein

RÖVIDÍTÉSEK

BT	Biztonsági Tanács
CSKP	Csehszlovákia Kommunista Pártja (csehül és szlovákul: Komunistická strana Československa, KSČ)
CSSZSZK	Csehszlovák Szocialista Köztársaság (csehül és szlovákul: Československá socialistická republika, ČSSR)
EGK	Európai Gazdasági Közösség
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
KAN	Klub angažovaných nestraníků (Elkötelezett Pártonkívüliek Klubja)
KB	Központi Bizottság
KGB	Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi (Állambiztonsági Bizottság)
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
KP	Kommunista Párt
LEMP	Lengyel Egyesült Munkáspárt (lengyelül: Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR)
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NKVD	Narodnij Kommisszariat Vnutrennih Gyel (Belügyi Népbiztosság)
NSDAP	Nationalsocialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nemzetiszocialista Német Munkáspárt)
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
PB	Politikai Bizottság
RSHA	Reichssicherheitshauptamt (Birodalmi Biztonsági Főhivatal)
SD	Sicherheitsdienst (Biztonsági Szolgálat)
SHČO	Socialistického hnutí československých občanů (Csehszlovák Polgárok Szocialista Mozgalma)
SZDP	Szociáldemokrata Párt ¹

¹ Az SZDP rövidítéssel több különböző országban, és részben más elnevezéssel működő szociáldemokrata pártot is jelölünk, melyek nevében gyakran szerepelt az adott ország neve és/vagy a „munkás” kifejezés is.

SZKP	a Szovjetunió Kommunista Pártja (oroszul: Kommunyisztyicseskaja Partyija Szovjetszkogo Szozuza, KPSZSZ)
SZLKP	Szlovákia Kommunista Pártja (csehül és szlovákul: Komunistická strana Slovenska, KSS)
SZNT	Szlovák Nemzeti Tanács ² (szlovákul: Slovenská národná rada, SNR)
USA	Amerikai Egyesült Államok
VONS	Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (Az Igazságtalanul Üldözötteket Védő Bizottság)
VSZ	Varsói Szerződés

² Ezen a néven több különböző szlovák szervezet is működött a 20. század folyamán. Közülük csak az 1943 végén alakult és 1945 után szlovák törvényhozó szervként működő Szlovák Nemzeti Tanács esetében használjuk az SZNT rövidítést.

NÉVMUTATÓ*

<i>Ádám Magda</i> 77, 79, 80	Beneš, Edvard 16, 17, 19, 21–24, 33, 37,
Adamec, Ladislav 426, 429, 463, 502, 503	43, 46, 55, 69–78, 83, 93, 99, 101,
<i>Adams, Bradley F.</i> 24	104, 106–108, 112, 121, 126, 129,
<i>Ady Endre</i> 24	132, 139, 140, 142, 147, 150, 162,
Albert (Habsburg) 14	170, 172, 175, 176, 178, 183, 191,
Andrássy Gyula, id. 14	192, 198, 200, 201, 203, 208–211,
Andrássy Gyula, ifj. 55, 463	214, 218, 222, 226, 228, 230, 235,
<i>Angyal Béla</i> 33	238, 242, 243, 247, 248, 252, 261,
Antall József, ifj. 450, 463	466, 468, 469, 474, 476, 478, 479,
	482, 483, 485, 487–489, 495, 501,
	503
Bacílek, Karol 463, 502, 504	Beran, Josef 274, 464, 487
<i>Balogh László</i> 11, 12	Beran, Rudolf 160, 165, 223, 464, 501,
Bánffy Miklós 107, 463	502, 505
Barák, Rudolf 292, 293, 305, 306, 463	Berija, Lavrentyij 294
Barbírek, František 338, 343, 463	<i>Berkes Tamás</i> 27, 291
<i>Bárdi Nándor</i> 33	Bethlen István 107, 465
<i>Bárta, Milan</i> 29	<i>Bibó István</i> 13, 17
Bartha Albert 474	Bienert, Richard 465, 502
Barthou, Jean Louis 129, 464	Bilak, Vasil 336–339, 343, 368, 372, 465,
Bartončík, Josef 505	504
<i>Bartošek, Karel</i> 25	<i>Bischof, Günter</i> 28
Baštšovanský, Štefan 504	Bismarck, Otto von 39, 41, 61, 62, 65,
Batték, Rudolf 367, 464	193, 465
Bauer Sándor 362, 464	<i>Blaive, Muriel</i> 27
Bechyně, Rudolf 97, 464	Blaskowitz, Johannes 165, 465
<i>Bělina, Pavel</i> 12, 23	<i>Blažek, Petr</i> 30
<i>Bencsik Péter</i> 12, 17, 25	<i>Blet, Pierre</i> 194, 196
Benda, Václav 30, 397, 400, 407, 439, 464	

* A betűrendbe sorolásnál a magyar helyesírás szabályai szerint jártunk el. A kurzívan szedett nevek a hivatkozott szakirodalom szerzőire, szerkesztőire utalnak.

- Boček, Otomar 339, 340, 465
 Bonnet, Georges 139, 465
Borsiné Toldy Mária 242
Borsody István 14
 Borůvka, Josef 317, 465
Bouček, Miroslav 251
 Böhr, Josef 506
Břach, Radko 30, 387
Bradley, John F. N. 31
 Brandt, Willy 384, 385, 424, 465
 Brauner, František 198
Břečka, Jan 29
Brenner, Christiane 24
 Brezsnyev, Leonyid 28, 316, 334, 337, 338, 343, 349, 360, 369, 380, 408, 465, 471, 475, 477, 487, 490, 495
 Briand, Aristide 93, 466
 Brody, Andrej 158, 466
 Bruszilov, Alekszej 16
Brügel, Wolfgang 19, 24
Buchheim, Christoph 30
Bulganyin, Nyikolaj 287
Bureš, Jan 26
Bursík, Tomáš 30
 Burzio, Giuseppe 194, 466

 Čalfa, Marián 429, 440, 466, 502
 Cambon, Jules 75, 466
 Čapek, Karel 132, 466
Čapka, František 25
 Čarnogurský, Ján 425, 466, 503
 Čatloš, Ferdinand 206–208, 466
 Cato, Marcus Porcius, Maior 46
 Cavour, Camillo 62, 466
 Čech, Svatopluk 290, 466
 Čepička, Alexej 274, 292, 294, 295, 466, 490
 Černík, Oldřich 318, 338–340, 342, 343, 349, 351, 368, 374, 376, 378, 424, 467, 502, 503
 Černý, Jan 91, 92, 104, 467, 501
Černý, Jaroslav 278

 Černý, Václav 394, 467
 Chamberlain, Arthur Neville 20, 138–140, 142–144, 467
Chmel, Rudolf 121, 128, 129
 Chňoupek, Bohuslav 383, 467, 503
 Chvalkovský, František 153, 164, 467, 503
 Ciano, Galeazzo 153, 154, 467
 Čič, Milan 503
 Cirill, Szent 454
 Císař, Čestmír 422, 442, 467
 Clementis, Vladimír 279, 280–282, 307, 467, 503
 Colotka, Peter 468, 503
 Comenius, Iohannes Amos *lásd* Komenský, Jan Amoš
Courtois, Stéphane 25
Crumpp, Laurien 28
Cuhra, Jaroslav 12
 Czech, Ludwig 506
 Czernin, Ottokar 47, 133, 468

 Csang Kaj-sek 276, 468

 Daladier, Édouard 138, 144, 468
 David, Václav 318, 383, 468, 503
Dedina, Sidonia 22
Dejmek, Jindřich 19
 Denis, Ernest 43, 468
 Dérer, Ivan 57, 126, 468
 Dienstbier, Jiří 400, 411, 435, 467, 468, 503
Diószegi István 12
Djuvara, Neagu 11
Dobeš, Jan 15
Dolmányos István 59, 93, 122, 140, 145, 154, 164, 167, 170, 176, 183, 184, 192, 193, 200, 205, 209, 218, 220, 228, 261, 277, 295, 305, 306, 369, 377, 385
 Dowling, Maria 12
 Drtina, Prokop 243, 277, 390, 394, 468

 Dubček, Alexander 27–29, 31, 306, 316–319, 323, 329, 332–334, 336, 338, 339, 341–344, 349, 351, 363, 368, 369, 374, 376, 378, 379, 383, 408, 417, 422–426, 431, 453, 469, 472, 473, 476, 483, 490, 495, 503, 504
 Dula, Matúš 58, 469
Durandin, Catherine 11
Duray Miklós 33
 Ďurčanský, Ferdinand 168, 469
 Ďuriš, Július 469, 502
Dvořák, Miroslav 278
 Dyk, Viktor 290, 469
 Dzúr, Martin 338, 343, 469

 Eden, sir Robert Anthony 338, 343, 469
 Éger György 33
Egry Gábor 20, 34
 Eliáš, Alois 165, 181, 470, 502
Ellinger, Jiří 12
 Esterházy János 196, 470

Faber, David 20
Fazekas József 33
Fedinec Csilla 33
Fencsik László 247, 336, 381, 396
 Ferenc Ferdinánd (Habsburg–Lotaringiai) 474
 Ferenc József, I. (Habsburg–Lotaringiai) 17
 Field, Noel 294, 470, 491
 Field, Hermann 294, 470
 Fierlinger, Zdeněk 208, 214, 244, 261, 470, 502, 504
 Fischer, Josef 42, 132, 178, 470
 Fischl, Otto 280–282, 307, 308, 470
 Fisher, Ludvík 42, 470
Fiziker Róbert 11
Font Márta 11
 Frank, Josef 279–282, 307, 470, 497

 Frank, Karl Hermann 131, 189, 191, 223, 471, 497
 Frejka, Ludvík 279–282, 307, 471

 Gabčík, Jozef 191, 192, 198, 471
 Gajda, Radola 16, 115, 124, 160, 471
Galandauer, Jan 16, 21
Gebhart, Jan 24
 Geminder, Bedřich 279–282, 307, 471
 Geraszimov, Gennagyij 360, 471
Gerencsér Balázs 90
Gerő András 75
Gjuričová, Adéla 12
 Goldmann, Josef 308, 471
 Golian, Ján 208, 209, 471, 498
 Gomulka, Władysław 385, 472
 Gorbacsov, Mihail 360, 413, 422, 424, 467, 471, 472, 476, 483, 490
 Gott, Karel 395, 472
 Gottwald, Klement 22–24, 26, 115, 118, 145, 181, 183, 218, 219, 220, 238, 239, 241, 243, 244, 247–252, 261, 270, 271, 273–275, 277, 279, 283, 285–287, 292, 295, 305, 306, 395, 406, 408, 464, 472, 494, 501–503
Graham, Robert A. 194, 196
 Gratz Gusztáv 107, 472
 Grecsko, Andrej 343, 472
 Grey, sir Edward 37, 472
 Gromiko, Andrej 343, 472
Gulyás László 19, 46, 142

 Gyöngyösi János 232, 473
Gyönyör József 57, 59–61, 88
 György (Podjebrád) 13, 14

Habaj, Michal 12
 Hácha, Emil 147, 160, 164, 165, 473, 492, 501
 Hajdů, Vavro 280–282, 308, 473
 Hájek, Jiří 394, 473, 503

- Haken, Josef 503
Halifax, viscount 175, 473, 475
Hallstein, Walter 385, 473
Halmosy Dénes 82, 94, 95, 99, 101, 105, 112, 113, 122, 130, 145, 154, 204, 230, 384, 387
Hamberger Judit 32
Hamouz, František 339, 340, 473
Hampl, Antonín 160, 473, 504
Hamšík, Dušan 315
Harsányi Iván 12, 145, 168
Havel, Václav 30–32, 312, 364, 367, 387, 389, 390, 392, 394, 400, 401, 403, 405, 407, 408, 411, 420, 423, 424, 426, 431, 434, 435, 437, 443, 450, 451, 453, 454, 458, 473, 474, 486, 501
Havlová, Olga 401, 474
Hazdra, Zdeněk 20
Heimann, Mary 12
Heller, Mihail 11
Hendrych, Jiří 191, 198, 312, 474
Henlein, Konrad 20, 131, 134, 139–141, 174, 181, 202, 216, 474, 482, 506
Heydrich, Reinhard 22, 181, 189, 198, 200, 470, 471, 474, 479
Hilgenreiner, Karl 506
Hitler, Adolf 19–22, 121, 123, 124, 131, 139, 140, 142–144, 147, 152, 164–166, 181–183, 189, 190, 192, 194, 203, 206, 275, 276, 284, 385, 474, 480, 481, 484
Hledíková, Zdeňka 15
Hlinka, Andrej 58, 114, 118, 124, 150, 151, 154, 185, 196, 210, 217, 373, 474, 481, 496, 497, 505
Hódos György 25
Hodža, Milan 57, 58, 126, 128, 134, 143, 170, 474, 497, 501, 503
Holdoš, Ladislav 308, 474
Honfi József 353, 361
Horák, Jiří 504
Horáková, Milada 25, 115, 277, 278, 300, 475, 500
Horthy Miklós 17, 465
Horváth Gyula 12
Horváth, Ivan 308, 475
Horváth Sándor 25
Hrivnák, Pavel 503
Hrnko, Andrej 12
Hromádka, Josef 438, 475
Hruscov, Nyikita 26, 289, 305, 475, 490, 495
Hunčík Péter 33
Husák, Gustáv 28–31, 204, 208, 248, 270, 306, 308, 343, 344, 363, 368, 369, 372, 376–378, 380, 383, 387, 393, 401, 408, 413, 414, 428, 429, 431, 465, 475, 501–504
Husz János 14, 331
Hübl, Milan 381, 475
Indra, Alois 336–339, 368, 475, 494
Ingr, Sergěj 172, 476
Ivaničková, Edita 30
Jakeš, Miloš 31, 338, 343, 414, 422–426, 476, 494, 503
Jaksch, Wenzel 140, 172, 178, 200, 476, 506
Janák, Jan 15
Janda, Dalibor 423, 476
János (Luxemburgi) 13, 447, 448
Janos, Andrew C. 18
Jaruzelski, Wojciech 422, 476
Jekelcsik, Szerhij 11
Jelcin, Borisz 336, 476
Jemnitz János 145, 168
Jičínský, Zdeněk 436, 476
Jílek, Bohumil 503
Jirásek, Alois 46, 133, 476
Jirous, Ivan Martin 391, 476
Jiskra, Jan 14
Johanes, Jaromír 503
Juhász József 11
Jung, Rudolf 506
Kádár János 29, 330, 333, 334, 372, 422, 477
Kaiserová, Kristina 30
Kalous, Antonín 14
Kalous, Jan 29
Kánya Kálmán 153
Kapek, Antonín 337, 338, 368, 477
Kaplan, Karel 12, 23–26
Kapp, Wolfgang 106, 477
Karner, Stefan 28
Károly, I. (Habsburg–Lotaringiai) 13, 46, 50, 93, 106, 107, 447, 463, 477
Károly, I. (Luxemburgi) 13
Károly, I. (Károly Róbert) (Anjou) 13, 447, 448
Karsai László 34
Kasza Péter 175, 178
Katusev, Konsztantyin 343, 477
Kavan, Zdenek 31
Kázmér, III. (Piast) 13, 447, 448
Keegan, John 16
Kellogg, Frank Billings 466
Kempný, Josef 502
Kerenszkij, Alekszandr 16
Kirilenko, Andrej 343, 477
Klaban, Slavomír 504
Klaus, Václav 452, 456, 477, 502
Klíma, Ivan 312, 477
Klimek, Antonín 18
Klimeš, Miloslav 251
Klofáč, Václav 477, 504
Knirsch, Hans 506
Knotek, Ivan 503
Kocian, Jiří 24
Kohout, Luboš 367, 477
Kohout, Pavel 312, 392, 394, 478
Kolder, Drahomír 306, 336–338, 368, 478
Kollár, Ján 126, 478
Komenský, Jan Amoš 41, 291, 434, 468, 478
Korčák, Josef 502
Kossuth Lajos 74
Koszigin, Alekszej 343, 478
Koucký, Vladimír 343, 478
Kováč, Dušan 12
Kovács Attila 17
Kovács István 252, 304, 359
Ö. Kovács József 25
Kövesdi János 339, 342, 349, 350, 352, 401, 418
Kramář, Karel 37, 55, 67, 69, 74, 101, 124, 478, 482, 501, 505
Krausz Tamás 11
Krejčí, Jaroslav 478, 502
Křepek, Franz 506
Kriegel, František 338, 347, 368, 374, 378, 394, 478
Krofta, Kamil 479, 503
Kubiš, Jan 191, 198, 471, 479, 494
Kučera, Bohuslav 343, 479, 504
Kuklík, Jan 21
Kundera, Milan 312, 479
Kvaček, Robert 20
Kyncl, Karel 367, 467, 479
Lacko, Martin 22
Lagarde, Paul de 38, 479
Lajos, II. (Jagelló) 14
Lansing, Robert 72, 479
Laroche, Jules 80, 479
Laušman, Bohumil 244, 479, 504
Le Rond, Henri Louis Édouard 77–79, 480
Lenárt, Jozef 343, 480, 502, 504
Lenin, Vlagyimir 286, 287, 341, 480
Lettrich, Jozef 204, 480, 505
Leygues, Georges 93, 480
List, Siegmund Wilhelm 165, 480
Lloyd George, David 70, 71, 73, 74, 480

- Lodgman von Auen, Rudolf 64, 66, 480, 506
Londák, Miroslav 26–28
Londáková, Elena 27
 London, Artur 279–282, 308, 382, 481
 Löbl, Evžen 280–282, 307, 481
Lukačka, Ján 12
Lunerová, Jitka 12
 Lux, Josef 505
- MacArthur, Brian* 434
 Mach, Alexander 194, 481
 Machar, Josef Svatopluk 290, 481
 Machatka, Osvald 330, 481
Macmillan, Margaret 17
 Maglione, Luigi 194, 481
Mahoney, William M. 12
 Majszkij, Ivan 183, 481
 Malypetr, Jan 123, 481, 501
 Mamatey, Albert 42, 481
Maňák, Jiří 30
 Marcuse, Herbert 387, 481
 Margolius, Rudolf 280–282, 307, 482
 Marko, Ján 429, 482, 503
 Marshall, George Catlett 242, 482
Martini, Angelo 194, 196
 Marx, Karl 341
 Masaryk, Jan 242–244, 247, 464, 482, 491, 493, 495, 498, 499, 503
 Masaryk, Tomáš Garrigue 15–18, 37–40, 42, 43, 45, 46, 49, 50–52, 55, 56, 59, 61, 63, 65–67, 70, 83, 100, 126, 132, 149, 158, 171, 183, 331, 433, 466, 469, 478, 482, 493, 498, 499, 501
 Maštálka, Jindřich 47, 482
 Mátyás, I. (Hunyadi) 14
 Mayr-Harting, Robert 482
 Mečiar, Vladimír 452, 453, 456, 482, 503
 Meissner, Alfréd 92, 483
 Mészáros Andor 14
 Metód, Szent 418, 454
Mezei Géza 244, 249, 251
- Mičev, Stanislav* 22
Michálek, Slavomír 28
Michela, Miroslav 17, 34
 Mikloško, František 418, 483
 Millerand, Alexandre 93, 480, 483
Mitrovits Miklós 25, 26, 34
 Mlynář, Zdeněk 343, 368, 390, 392, 483
 Mlynárik, Ján 22
 Mohorita, Vasil 430, 483
Molnár Imre 33
 Molotov, Vjacseszlav 242–244, 483, 488
 Moravčík, Jozef 503
 Moravec, Emanuel 182, 191, 483
 Moravec, František 175, 191, 483
 Muna, Alois 503
Musil, Jiří 32
 Mussolini, Benito 121, 144, 467, 484
- Nagy Andrea* 46
 Nagy Imre 26, 330, 368, 481, 484
 Navrátil, Augustin 418, 484
Navrátil, Jaromír 28
 Němec, Antonín 504
Németh István 12, 14, 334, 387, 392
 Nepraš, Vladimír 367, 484
 Neruda, Jan Nepomuk 290, 484
 Neuman, Alois 504
 Neurath, Konstantin 165, 181, 184, 189, 484
 Nicolson, Harold 79, 484
Niederhauser Emil 11
 Nosek, Václav 244, 245, 484
 Novomeský, Ladislav 204, 210, 308, 484
 Novotný, Antonín 19, 26, 27, 138, 286, 289, 292, 295, 304–306, 312, 316–318, 378, 467, 469, 474, 477, 478, 485, 490, 492, 501, 503
Novotný, Lukáš 19, 138
 Nový, Vilém 177, 308, 485
- Nyekrics, Alekszandr* 11
- Okáli, Daniel 308, 485
Ormos Mária 77, 79, 80, 142
 Orwell, George 407, 485
Orzoff, Andrea 18
 Osuský, Štefan 170, 172, 474, 485
 Outrata, Eduard 172, 308, 485
- Pachman, Luděk 364, 367, 485,
 Palach, Jan 29, 362, 363, 373, 376, 417, 420, 464, 485–487, 499
 Palacký, František 43, 48, 126, 486
Palotás Emil 12
Pándi Lajos 416, 418, 419, 421, 426, 428, 431, 434, 435, 443, 453, 456
Pánek, Jaroslav 12
 Párkányi, Ivan 158, 486
 Patočka, Jan 390, 392, 394, 401, 486
Pauer, Jan 28
 Pavel, Josef 308, 374, 486
Pejša, Robert 34
 Pelikán, Jiří 340, 342, 486
Peňčev, Vladimír 12, 16
 Pétain, Henri Philippe 480
 Petera, Rostislav 305, 505
 Petr, Alois 505
Petranský, Ivan A. 12
 Petschek, Julius 117, 486
 Píka, Heliodor 199, 486
 Piller, Jan 317, 318, 338, 343, 487
 Pithart, Petr 31, 502
 Pitra, František 502
 Pius, XII. 194, 481, 487
Placák, Petr 23
 Plocek, Evžen 362, 487
 Plojhar, Josef 487, 505
 Podgornij, Nykolaj 343, 487
Pokorný, Jiří 12, 23
Polányi Imre 33
 Poljanszkij, Dmitrij 343, 487
 Ponomarjov, Borisz 343, 487
Popély Árpád 33
 Pospíšil, Antonín 505
- Pražák, Albert 219, 487
 Prchala, Lev 199, 487
Prečan, Vilém 207, 401
 Preiss, Jaroslav 117, 488
Prusa, Jiří 30
- Rajk László 25, 279, 488
 Rákosi Mátyás 26
 Rašín, Alois 56, 57, 101, 102, 145, 488, 492
 Rašín, Ladislav 145, 488
 Rathenau, Walter 102, 488
 Rázl, Stanislav 502
 Reicin, Bedřich 279–282, 307, 308, 488
Réti Pál 12
 Ribbentrop, Joachim von 153, 154, 164, 168, 483, 488
 Rigo, Emil 317, 338, 343, 488
 Ripka, Hubert 172, 192, 278, 489
Romsics Ignác 17, 42, 234
 Rothermere, viscount [Harmsworth, Harold] 112
Rothschild, Joseph 12, 19, 117
 Roudnický, Alois 115, 489
Ruggenthaler, Peter 28
 Runciman, Walter 139, 140, 142, 489
Rychlík, Jan 16, 29, 32, 197, 205, 210
 Rys-Rozsévač, Jan 182, 489
- Sacher, Richard 460, 489
 Sádovský, Štefan 503
 Šalda, František Xaver 290, 489
 Salvago Raggi, Giuseppe 79, 80, 489
 Šámal, Přemysl 101, 489
 Sándor, I. (Karađorđević) 464
Schneider, Burkhart 194, 196
Segeš, Vladimír 12
 Seifert, Jaroslav 289–292, 489
 Šejna, Jan 316, 490
 Seleszt, Pjotr 336, 343, 490
 Seljepin, Alekszandr 343, 490
 Seton-Watson, Robert William 37, 42, 490

Sevardnadze, Eduard 435, 471, 490
 Seymour, Charles 79, 490
 Šik, Ota 309, 312, 368, 375, 379, 490
Šikora, Stanislav 27
 Sikorski, Władysław 481
 Šilhán, Věněk 394, 490
Simon Attila 18, 20, 34
 Šimon, Bohumil 343, 491
 Simone, André 280–282, 307, 491
 Sinatra, Frank 360, 471, 491
 Široký, Viliam 285–287, 491, 502–504
 Siwiec, Ryszard 362, 491
Skilling, H. Gordon 399
 Škoda, Jan 504
 Slánský, Richard 261, 308, 491
 Slánský, Rudolf 25, 261, 279–283, 285,
 292–294, 305–308, 463, 467, 468,
 470, 471, 473, 481, 482, 488, 491,
 492, 494, 500
 Slaviček, Jan 116, 117, 491
 Šlechta, Emanuel 504
 Šling, Otto 280–282, 307, 308, 492, 494
 Šmeral, Bohumír 47, 96, 492, 503
Smetana, Vít 12, 24
 Šmidke, Karol 204, 206, 208, 209, 492,
 502
 Smrkovský, Josef 308, 338, 342, 343, 349,
 351, 368, 376, 378, 492
Snopek, Jerzy 13
 Sonnino, Sidney Giorgio 73, 492
 Soukup, František 56, 57, 133, 492
 Šoupal, Josef 101, 492
 Špaček, Josef 317, 338, 343, 492
 Spina, Franz 493, 506
 Šrámek, Jan 172, 175, 183, 214, 493, 501,
 505
 Šrobár, Vavro 56–58, 126, 493
 Staněk, František 47, 493
 Štefánik, Milan Rastislav 43, 171, 493
Stehlík, Michal 19, 138
 Štoll, Ladislav 291, 493
 Stráský, Jan 502

Štrechaj, Rudolf 502
 Stresemann, Gustav 466
 Štříbrný, Jiří 56, 57, 124, 160, 493
 Štrougal, Lubomír 31, 339, 340, 413, 418,
 466, 494, 502
Sugár András 31
Suk, Jiří 32
Suppan, Arnold 22
Šutaj, Štefan 33
 Šváb, Karel 279, 281, 282, 294, 305, 307,
 308, 494
 Švehla, Antonín 56, 57, 92, 101, 123, 494,
 501, 505
 Šverma, Jan 204, 494
 Švermová, Marie 307, 494
 Švestka, Oldřich 337–339, 343, 368, 494
 Svoboda, Karel 191, 192, 494
 Svoboda, Ludvík 199, 318, 339, 342, 343,
 347, 349, 495, 501
 Švorcová, Jiřina 395, 495
 Sychrava, Lev 42, 495
 Syrový, Jan 143, 145, 147, 150, 160, 495,
 501
*Szarka László 15, 33, 34, 217, 218, 226,
 228, 232, 234–236*
Székel Gábor 145, 168
Szokolay Katalin 242
 Sztálin, Jozsef 25, 26, 169, 170, 199, 201,
 228, 229, 242–244, 273, 279, 285–
 288, 305, 464, 475, 481, 483, 495
 Szuszlov, Mihail 343, 495
Szvák Gyula 11
Tálas Péter 323
 Taussigová, Jarmila 294, 308, 495
 Teleki Pál 107, 496
 Tesař, Jan 367, 496
 Tiso, Jozef 118, 150, 151, 154, 164, 168,
 194, 196, 199, 210, 223, 244, 373,
 469, 496, 501, 502, 505
 Tiso, Štefan 496, 502

Tisza István 45, 496
 Tito, Josip Broz 22, 25, 279, 285, 496
 Toman, František 505
 Tomášek, František 418, 423, 496
Tomka Béla 34
Tóth, Andrej 19, 34, 138
Tóth Károly 456, 458, 460
 Trockij, Lev 491
 Tuka, Vojtech 18, 58, 114, 118, 168, 210,
 481, 496, 502
Tůma, Oldřich 12, 29, 364
 Tusar, Vlastimil 91, 92, 97, 483, 496, 501
 Udržal, František 123, 497, 501
 Uhl, Petr 363, 364, 394, 400, 497
 Ulászló, II. (Jagelló) 14
Ungváry Krisztián 13
 Urbánek, Karel 426, 497, 503
 Ursíny, Ján 204, 210, 497, 505
 Urválek, Josef 277, 497

Vaculík, Ludvík 312, 315, 329, 364, 367,
 390, 394, 497
 Vajtauer, Emanuel 182, 497, 498
Varga Beáta 11
Varga Csaba 462
Varga Kálmán 33
Vašut, Tomáš 34
 Veber, Václav 26
Vehes, Mikola 33
 Vencel, IV. (Luxemburgi) 13
*Veselý, Zdeněk 37, 42, 47–50, 52, 55, 56,
 63, 69, 98, 112, 113, 118, 133, 147,
 150, 162, 172, 181, 182, 202, 213,
 218, 222, 238, 247, 285, 298, 323,
 333, 339, 347, 371, 377, 392, 413,
 416, 421, 428, 450, 458, 460*

Viest, Rudolf 172, 209, 498
 Visinszkij, Andrej 292, 498
Vocelka, Karl 11
 Volosin, Avgusztin 158
Vondrová, Jitka 27, 28
 Voronov, Gennagyij 343, 498
 Voska, Emanuel Viktor 42, 498

Wagner, Josef 498, 367
 Wałęsa, Lech 450, 498
 Weinmann, Jakob 117, 498
 Weiss, Peter 504
 Weithauer *lásd* Vajtauer, Emanuel
Wheaton, Bernard 31
Williams, Kieran 28
Wilson, Paul 399
 Wilson, Thomas Woodrow 47, 49, 51, 55,
 56, 58, 66, 71, 498

Zagorová, Hana 423, 499
Zahorán Csaba 34
 Zajíc, Jan 362, 499
 Žalman, Zbyněk 505
 Zápotocký, Antonín 26, 285–287, 295,
 499, 501, 502
 Žatkovič, Grigorij 50, 499
 Zátópek, Emil 367, 499
 Závodský, Osvald 308, 499
 Zeman, Miloš 438, 499
 Zemínová, Františka 115, 117, 277,
 499
 Zenkl, Petr 277, 278, 500, 504
 Zilliacus, Konni 294, 500
Zimmermann, Volker 30
Zöllner, Erich 11

Zsigmond (Luxemburgi) 13, 14

X 253720

Csehszlovákia történetéről ez ideig nem jelent meg sem tudomá-
nyos igényű monográfia, sem a nagyközönség számára íródott nép-
szertűtő munka. Mindez egy negyed évszázada még létező, ráadásul
szomszédos ország esetén érdekes, sokatmondó jelenség. Az érdek-
lődők és különösen a témával foglalkozó egyetemi hallgatók száma-
ra azonban az is nehezíti az egykori állam történetének tanulmányo-
zását, hogy a legalapvetőbb források, eredeti dokumentumok közül
is csak részben találunk olyanokat, amelyek magyarul is olvashatók.
Szövegggyűjteményünk e hiány pótlására vállalkozik, a benne olvas-
ható körülbélül százhetven dokumentumnak nagyjából a fele első
alkalommal áll magyarul az olvasók rendelkezésére. A magyarul
már másutt megjelent szövegek jelentős része ráadásul évtizedek-
kel ezelőtt látott napvilágot, ma már alig fellelhető kiadványokban.
A dokumentumokból egy volt szomszédos ország történelmének
legjobb eseménylei bontakoznak ki. A források megértését nagyban
megkönnyíti, hogy minden dokumentum előtt rövid bevezető talál-
ható, amelyből az olvasó a szövegek történelmi háttéréről, keletke-
zésének körülményeiről tájékozódhat. A könyv elején olvasható be-
vezető tanulmányban a szerző a magyar és a csehszlovák történelem
parhuzamos és eltérő vonásainak kiemelésére, rövid összehasonlí-
tására vállalkozik. A kötetben szereplő történelmi személynékek rövid
életrajzi vázlatai, valamint a legfontosabb cseh és szlovák politikai
vezetők – államfők, kormányfők, külügyminiszterek, pártvezetők –
felsorolása révén e munka hasznos kézikönyvként is forgatható.

NAPVILÁG KIADÓ

ISBN 978-963-338-331-5

4700 Ft

BENCSIK PÉTER

CSEHSZLOVÁKIA TÖRTÉNETE DOKUMENTUMOKBAN

NAPVILÁG KIADÓ